

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke
GRÓF BETHLEN ISTVÁN

Szerkeszti
SZEKFÜ GYULA

XIX. KÖTET
1933 SZEPTEMBER—DECEMBER

BUDAPEST
A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest

DANZIG ES A LENGYEL FOLYOSÓ

M^{IÓTA} HITLER MOZGALMA, a nemzeti szocializmus átvette a német életműködés irányítását, Európa közvéleménye mind több és több érdeklődéssel fordul Danzig s a lengyel folyosó problémája felé: egyrészt, mivel a nemzeti szocialistákkal a legradikálisabb revíziós álláspontot valló párt került hatalomra, mely már uralomrajutása másnapján kinyilatkoztatta a königsbergi tüntetéssel, hogy a mai területi állapottal szemben legélesebb harcot indítja meg, másrészt, mivel azóta az elszakított Danzigban is döntő túlsúlyra jutott a Hitler-párt, maga az államfő is soraikból került ki s ezzel a német-lengyel kérdés végkép bevonult az elodázhatatlan európai problémák közé. A németiség ugyan a békekötés évei óta egyszer sem szűnt meg tiltakozni keleti határai ellen s még a weimari Németország kormányai sem fogadták el soha a lengyel igényeknek ilyen formában való kielégítését: mégis a nyílt és tervszerű küzdelem a jelenlegi rend megváltoztatásáért tulajdonképpen csak a „harmadik birodalom“ megszületésével indult meg.

Danzig elszakadása, a lengyel folyosó ügye a háború előtt s a háború alatt még nem szerepelt a megoldásra váró európai sorskérdések között. Azokon a tárgyalásokon, melyeket a lengyel vezetőkörök a háború folyamán előbb a bécsi, majd később a pétervári udvarral folytattak, csak önkormányzatuk kiépítését, illetve az önálló Lengyelország felélesztését állították fel feltételül. Nemhogy a danzigi igény, de még a kiszakítandó folyosó kérdése sem került soha itt szóba. De nem szerepelt a három érdekelt hatalom ígéretei között sem, melyekkel a lengyel nép támogatását akarták biztosítani a maguk számára. Franciaország ezidőtájt — 1917 előtt — még nem sok figyelmet szentelt a lengyel kérdésnek, s elintézését ráhagyta Oroszországra, amit az is bizonyít, hogy mikor Wilson, akit Danzig elszakításának vehemens propagátora Dmowszky Román már ekkor befolyásolni igyekezett, az ántántnál ez irányban érdeklődött, azt a választ kapta a francia kormánytól, hogy „őfelsége, az oroszok cárijának Lengyelországra vonatkozó szándékai világosan le vannak szögezve abban a proklamációban, melyet hadseregéhez intézett s ugyanez Franciaország álláspontja is e kérdésben“ (Briand jegyzéke Wilsonhoz 1916 december 30-án). A kiáltvány, melyre a francia jegyzék célzott, a danzigi követelésről még mitsem tudott, csak egy szűkebb önkormányzatot helyezett kilátásba a lengyeleknek győzelem esetére. Nagyobb engedményekre a cári kormány később sem volt hajlandó. Danzig bevonása a nemzetközi problémák közé s

komoly formában való szöbakerülése csak akkor vált akuttá, mikor a cári Oroszország összeomlott s hagyatékát, a lengyel kérdés elintézését is, Franciaország vállalta magára s ezzel mi sem állt már útjában annak, hogy a Dmowszky-párt németellenes törekvései előtt meg ne nyíljk a németek örök vetélytársának, a franciáknak hathatós támogatásával az érvényesülés ösvénye.

A Dmowszky-párt — vagy másnéven: a nemzeti demokraták — jelentéktelen pártszervezet volt az orosz uralom alatt álló lengyel tartományokban a világháború kezdetéig. Hogy mégis oly nagy jelentőségre tett szert az egységes Lengyelország visszaállítása körül s nemcsak a tengeri korridor, hanem még Danzig megszerzését is sikerült neki elérnie, azt kizárólag vezére fürgeségének és kitartó működésének köszönhetette. Dmowszky Román még a múlt század végén kezdte el pályafutását: sokáig, mint újságíró tevékenykedett, később képviselővé választatta magát; az orosz dumában hosszabb ideig a lengyel klub elnöke is volt. A háború alatt az orosz kormánykörökkel egyetértésben kidolgozta a megadandó autonómia tervét, végső szándéka azonban ezen túl az önálló Lengyelország megalkotása volt, mely egy németellenes Közép-Európában játszotta volna a vezérállam szerepét. E tervével azonban csak az orosz összeomlás után mert előállni, amikor Londonban egy harmadik nemzeti tanácsot szervezett, s mint ennek elnöke, járta sorra az ántánt fővárosait, hogy kedvenc törekvésének megnyerje kormányaik támogatását. Nagyszámú cikkében, melyeket többnyire a Morning Post közölt, a restauráción kívül Danzig elcsatolását és a tengerhez vezető korridor megítélését követelte, sőt Kelet-Poroszországra is igényt emelt, mint Lengyelország évszázados tartozékaira, amelyek szerinte csak az utóbbi időkben németesedtek el. Mikor látta, hogy az ántánt kormányainál ezek a tervek nem találnak eléggé meleg fogadtatásra, áthajózott Amerikába, hogy Wilson környezetében alakítson ki mellettük megfelelő hangulatot. Az elnök ugyan eleinte Danzig elcsatolásáról hallani sem akart, csak a korridorról volt hajlandó tárgyalni, de mikor Dmowszky megfenyegette, hogy a legközelebbi elnökválasztásnál a négymillió amerikai lengyelvel ellene fog szavaztatni, feladta merev álláspontját s Ígéretet tett, hogy a békekonferencián Dmowszky javaslatát fogja támogatni.

Visszatérte után Dmowszky Párizsba tette át székhelyét, ahol összes követeléseit tárt kapuk fogadták, hiszen a német birodalom lehető legteljesebb legyöngítésére irányuló francia tervekkel nemcsak tökéletesen kooperáltak, hanem azokat bizonyos mértékben kiegészítették is. A francia kormány közbenjárására a békekonferencia előkészítő ülésére meghívást kapott Dmowszky is, pozitív eredményt azonban még nem sikerült elérnie, legfeljebb azt az elvi kijelentést, hogy Lengyelországot tengerparthoz kell juttatni, mert ez a feltétele Kelet-Európa békéjének. A békeértekezlet második ülésén Dmowszky közel ötórás beszédben fejtette ki, hogy az új lengyel állam nem lehet el tengerpart nélkül s ha területét nem is terjesztik ki odáig, korridor létesítésével kell szabad kijáráshoz juttatni; e folyosónak a használhatóságát és előnyeit viszont nem lehet illuzoriussá tenni azáltal, hogy legfontosabb pontján a német érdek-

körbe tartozó Danzig álljon őrt: a várost, mely amúgyis századokon át lengyel volt, vissza kell adni Lengyelországnak. A tizek tanácsa az érvelések hatása alatt majdnem azonnali döntést is hozott, de ezt az angol kiküldöttek ellenzése egyelőre meghiúsította. Néhány héttel később az albizottság javaslata újból a konferencia napirendjére hozta az ügyet, a franciák nyomására ismét majdnem odaítélték Danzigot, de Lloyd George heves tiltakozása újbóli elnapolásra vezetett. Az angol miniszterelnök e kérdésben emlékiratot is nyújtott át az értekezletnek, melyben hangsúlyozta, hogy „a lengyel bizottságnak az a javaslata, hogy a történelemben eddig példa nélkül álló módon szeljenek ketté és válasszanak szét egy összefüggő nemzettestet, csak azért, hogy ezzel egy olyan népnek, mely sohasem tudta szilárd autonómiára való hivatottságát kimutatni, utat nyissanak a tengerhez... előbb-utóbb új háborúba fogja dönteni Európát“.¹ Wilson maga is kijelentette az egyik angol kiküldött előtt, hogy Danzig szóba sem kerülhetne a béketanácskozásokon, ha a lengyel érdek nem volna egyúttal francia érdek is s ha Franciaország nem akarná a németeket azáltal is gyengíteni, hogy oly területeket szakít el tőlük, melyekhez a lengyeleknek semmi joguk nincs. Hosszas alkudozások és tárgyalások után végül is olyértelmű megegyezés jött létre, hogy Danzig nem lesz sem a németeké, sem a lengyeleké, hanem szabadállammá alakul át s a népszövetség tanácsa veszi védősége alá. A korridor területét a békeértekezlet azonban odaítélte Lengyelországnak.

Az elszakítás ellen Danzig minden tiltakozását latba vetette. Attól a naptól kezdve, melyen először érkezett hír a lengyel követelésekről, avárosnapról-naprámegújuló tüntetések színhelye lett. 1918 októberében hatalmas arányú tiltakozógyűlés folyt le a danzigi Sportpalastban, melyen a lakosság minden rétegéből ezren és ezren vettek részt s fordultak szembe a tervbevett elcsatolással. A békekonferencia első ülése után egy újabb népgyűlés terjedelmes emlékiratot küldött a konferencia minden egyes tagjának, amelyben — utalva a közhangulat egyértelmű voltára — nyomatékosan hangsúlyozták, hogy „a város polgárai az évszázados danzigi kereskedőosztály hagyományaihoz híven igazi németek maradnak mindig. Mint elődeik, ők is békében akarnak élni a szomszéd népekkel, de továbbra is a német kultúra és a német tradíciók őrzőiként. Danzig néposztályai feltétlenül a német talajban gyökereznek s már eleve elutasítanak minden olyan tervet, mely az anyaországtól való elválasztásukat célozná; ez elviselhetetlen lenne számukra; a jövő fekete napjaiért a felelősséget a békeértekezletre hárítják“. Ezt a memorandumot néhány hónappal később egy újabb követte, melyben a város cáfolni igyekezett Konopczyński, varsói egyetemi tanár szakvéleményét, melyet a lengyel-német határt megállapító bizottság számára készített: a szakvélemény megállapításaival szemben rámutatott arra a kétségtelen történelmi tényre, hogy Danzig ősidők óta német kikötőváros, s egy alig háromszázéves lengyel uralmat kivéve mindig a német sorsközösségekben élt.

¹ V. ö. Heiss—Ziegfield: Deutschland und der Korridor. Berlin, 1933. 76.

Mindez azonban már nem volt képes kiegyensúlyozni Dmowszky és hívei nagy témyerését a konferencia tagjai között. 1919 május végén nyilvánosságra jutottak a békefeltételek: Danzig és Kelet-Porosország sorsa végkép meg lett pecsételve.

1920 január 10-ével megszűnt a régi Danzig s megszületett az új szabadállam. Az alkotmány végleges megszövegezését is sok előre nem látott akadály hátráltatta. A hosszú tárgyalások miatt csak 1920 júniusában ülhett össze az alkotmányozó gyűlés, mely a népszövetség, a lengyel kormány s a város képviselői által jóváhagyott alkotmányt elfogadta és életbeléptette. Az állam élére államfőként a szenátus elnöke került, aki a melléje rendelt nyolc szenátorral vezeti az ügyeket. A törvényhozói hatalmat a szenátus és a népgyűlés gyakorolja, javaslatai azonban csak akkor emelkednek törvényerőre, ha azokhoz a népszövetségi főbiztos s a lengyel állam delegátusa is hozzájárulnak. Mint látható, a szabadállam függetlensége nem egyéb fikciónál. Még nyilvánvalóbbá teszi ezt az a szerződés, melyet a békekonferencia utasítására Danzignek Lengyelországgal kellett kötnie, hogy a köztük fennálló különleges helyzetet szabályozzák. Az erre vonatkozó tárgyalások is hosszú hónapokig elhúzódtak, mert mindkét fél kemény és szívós küzdelmet folytatott érdekeinek érvényesítéséért: Lengyelország a kis állam egész kormányzását magának akarta kisajátítani, így többek közt, hatáskörébe kívánta vonni Danzig külügyeinek intézését, a kikötő feletti rendelkezést, a posta, vasút, adózás, igazgatszolgáltatás, vámügyek, stb. irányítását, lengyel katonaságot akart elhelyezni a városban s végül hivatalos nyelvvé akarta tenni a lengyelt, oly államban, melynek lakossága 96%-ban német anyanyelvű.¹ £ követeléseket melegen pártfogolta a francia kormány is, míg Anglia mereven ellenezte. A szembenálló felek végül is abban egyeztek meg, hogy Danzig külügyeit, vámkezelését s katonai védelmét Lengyelország fogja ellátni, mint annak megbízottja, míg a kikötő egy vegyes bizottság ellenőrzése alá kerül, egyébként pedig a szabadállam teljes önállósággal jár el belső ügyeiben, de nem tarthat katonaságot, nem gyárthat hadianyagot s nem emelhet erődöket. Ezzel a szerződéssel, mint látható, az ifjú köztársaság szinte teljesen hatalmas szövetségese járószalagjára került: idők haladtával kiszolgáltatottsága mind nagyobb méreteket is öltött.

Az a tizenhárom esztendő, mely az egyezmény megkötésétől a mai napig eltelt, Danzig számára nem igen volt egyéb, mint a lengyel nyomás elleni folytonos küzdelmek s a fokozódó gazdasági hanyatlás és pozícióvesztés időszaka. Külpolitikai függősége folytán Danzig sohasem juthatott áhhoz, hogy baráti szövetségeket kössön s hajlamai szerint keressen a külföldön kapcsolatokat; nem közeledhetett régi hazájához sem, mert Lengyelország azonnal megtorló intézkedésekkel válaszolt volna minden ilyirányú kísérletére. Gazdasági téren a szabadállammá való átalakulás még

¹ Danzig lakosságának számarányában az elmúlt évek során érdekes eltolódás következett be: a német anyanyelvűek száma 3.96%-kal emelkedett, a nem-németeké (lengyel, stb.) 42.20%-kal csökkent. A szabadállam területén ma az idegen elem elenyészően csekély, a lengyelek száma alig haladja meg a 2.1%-ot. (L. Heiss—Ziegfield: Deutschland und der Korridor. Berlin, 1933. 188. 1.).

szomorúbb következményekkel járt. Ismeretes, hogy a háború előtt Danzig a nagy német birodalomnak, ennek a hatalmas gazdasági egységnek legszámottevőbb keleti kikötője s egyik legforgalmasabb kereskedelmi gócpontja volt: kelet és nyugat áruforgalmát ő bonyolította le és közvetítette a négy égtáj felé. Most, hogy kiszakították ebből a számára kedvező gazdasági közösségből, sőt még hermetikusan el is zárták tőle a megalkotott korridorral, a korábbi kapcsolattal járó előnyöket mind elvesztette. Hanyatlását azonban nemcsak ez a negatív ok idézte elő; sokkal nagyobb szerepet játszottak ennek felidőzésében azok a barátságtalan és létérdekeit veszélyeztető akciók, melyeket a lengyel kormány indított meg ellene. Közülük csak kettőre mutatunk rá itt: a kikötő körül kitört harcra és a lengyel árubojkotrta.

A kikötő körül már kezdettől fogva éles harc dúlt a két állam között s ez csak erősödött az évek folyamán. Lengyelország ugyanis kizárólagos jogkört követelt magának a danzigi kikötő irányításában: korlátlan rendelkezése alá akarta vonni a forgalom szabályozását, ő akarta megállapítani, hogy mennyi és milyen hajók engedhetők be, meddig tartózkodhatnak a kikötőben s milyen rakományt tárolhatnak ki. A maga számára kedvezmények és előjogok légióját kötötte ki, ugyanakkor azonban a kikötőt alig használta ki. Danzig jogosan panaszkolta fel a főbiztoshoz eljuttatott memorandumában, hogy, míg Lengyelország ezekkel az indokolatlan korlátozásokkal teljesen lecsökkentette forgalmát, a maga részéről nem sokban járul hozzá az általa okozott károk megfelelő kipótlásához. Még nagyobb lett Danzig elkeseredése, mikor tudomására jutott, hogy a lengyel kormány a korridor tengerpartján saját kikötő építését vette tervbe. Lengyelország megépítette Gdynjában az új kikötőt s ezután már csak hadikikötőnek vette igénybe Danzigot, kereskedelmi forgalmát teljesen Gdynján keresztül bonyolította le, amely a konkurens vállalkozás minden előnyét élvezve néhány év alatt kis halászfaluból harmincezer lakosú modern emporiummá lépett elő. Árnycáiban Danzig másodrangú hanyatló kikötővárossá degradálódott le. Ebbe az állapotba természetesen a danzigi kormány cseppet sem törődött bele s minthogy más fegyverrel nem rendelkezett, 1931-ben felmondta azt az egyezményt, mely felhatalmazza Lengyelországot, hogy Danzigot hadikikötőnek veheti igénybe. A felmondást a lengyel kormány nem fogadta el s azzal érvelt, hogy országának a kikötő használatára feltétlenül szüksége van, mert ez gazdaságilag szervesen összefügg a lengyel területtel. A hágai nemzetközi bíróság ítélete, mely a szabadállamnak adott igazat, csak a vita jogi részét intézte el, a kifejlődött viszály azonban továbbra is megmaradt s a kikötő körüli ellentétek miatt még ma is szemben áll egymással a lengyel és a danzigi állam.

A gdynjai új kikötő versenye s a danzigi forgalom végzetes hanyatlása nem egyedüli sérelme a szabadállamnak: gazdasági életét, anyagi érdekeit nemcsak ez fenyegeti összeroppanással, hanem az a bojkott is, melyet Lengyelország folytat már évek óta a danzigi áruk ellen s mely az utóbbi időkben már túlnőtt egy egyszerű vámháború keretein. Tudvalevő, hogy 1920-ban Lengyelország és Danzig vámunióra léptek egymással s megegyeztek, hogy a két állam közt minden vámkorlá-

tozást megszüntetnek s egységes tarifát léptetnek életbe a bejövő árukra. Lengyelországnak két okból volt szüksége erre az egyezményre: egyrészt, hogy a danzigi kikötőbe szabadon, minden korlátozás nélkül hozhasson be, illetve szállíthasson ki árut; másrészt azért, hogy a gazdasági unióval megvethesse alapjait egy későbbi politikai egyesülésnek. A közös vámterület Danzignak csak annyiban volt hasznára, hogy áruit és ipari termékeit tarifális megszorítások nélkül vihette be Lengyelországba, egyébként nagy anyagi rekompenciáktól esett el azzal, hogy a lengyel ipar és kereskedelem vámmentesen vehette igénybe kikötőjét s szállíthatott át árut területén. De amikor Lengyelországnak kellemetlenné kezdett válni a danzigi áruk beözönlése, melyeknek versenyképességével — legalább is kezdetben — a lengyel ipar alig vehette fel a küzdelmet, először társadalmi téren igyekezett bojkottot szervezni ellenük, majd a nyílt szakítás terére lépett s Danzig áruit kizárta a feléje irányuló forgalomból és behozatalból. Intézkedését azzal a magyarázattal kísérte, hogy Danzigba sok német nyersanyag és ipari cikk jön be, amit ott feldolgoznak, illetve tovább készítenek ki s azután, mint danzigi árut, vámmentesen szállítják át lengyel területre, amivel a szabadállam megsérti a vámszerződés feltételeit. A szabadállamot ez a minden jogalapot nélkülöző rendelkezés rendkívül súlyosan érintette, hiszen kikötői forgalmának erőszakos lecsökkentése után ez az újabb kampány, mely egyetlen számbajöhető piacától fosztotta meg, gazdasági hanyatlásának betetőzését jelentette.

Felfolyamodására az ügy a népszövetségi főbiztos elé került, aki megállapította, hogy a lengyel bojkott a két állam közti vámszerződés szellemébe ütközik s ezért azt haladéktalanul likvidálnia kell a lengyel kormánynak. Ez azonban ennek ellenére sem vonta vissza rendeletét, mire Danzig a legfelsőbb fórumhoz, a népszövetség tanácsához fordult, kérve, hogy szerezzen érvényt képviselője döntésének. A tanács hasonlóképpen a szabadállamnak adott igazat s a bojkott megszüntetésére kötelezte Lengyelországot. Ennek elmaradása miatt Danzigban ismét kiújultak a lengyelelles tüntetések, amelyek gyakorta vezettek véres összeütközésekre a lengyel és a német lakosság között. Végre a varsói kormány 1931 augusztusában tárgyalásba bocsátkozott Danzig kikötőivel s egy hosszú és izgalmas tárgyalások után megkötött egyezményben kötelezte magát, hogy a fennálló bojkottnak véget vet, ha ugyanakkor a danzigi kormány megígéri, hogy a polgárság mindenmű lengyelelles megnyilatkozását a jövőben megakadályozza. Lengyelország gazdasági elzárkózása azonban ennek dacára mégis fennáll. Úgy látszik, teljesen maga alá akarja gyűrti a szabadállamot — most már gazdasági téren is. A legutóbbi hónapok fejleményeiből is erre a törekvésre lehet következtetni: május végén, például, a lengyel hatóságok már nemcsak a danzigi áruküldemények bebocsátását tagadták meg, hanem még azokat az üres autókat is visszafordították a határról, amelyek élelmiszereket akartak átszállítani lengyel területről Danzig városába.

A konfliktusok felsorolását folytathatnák: megemlékezhetnénk akár a Danzig területén — kifejezett akarata ellenére — felállított hadianyagraktár miatti ellentétről, vagy a tulajdonát képező Wester-

platte szigeten létesített lengyel katonai bázisról, mely függetlenségét s állami létét állandóan veszélyezteti, vagy a korridor lakosságával való érintkezése és kereskedelmi forgalma indokolatlan megnehezítéséről, azután a Visztula szabályozásának kérdéséről, a gyakori határsértésekről, egyszóval a megoldatlan problémák s a kibékítetlen ellentétek és sérelmek oly tömegéről, amelyek a két állam egymáshoz való viszonyát mindjobban elmérgesítik s egyre több gyúanyagot halmoznak össze a danzigi polgárok lelkében a „szövetséges“ Lengyelország ellen. Ilyen körülmények között nem lehet csodálni, hogy ennek a máskülönben oly nyugodt, józan és hidegfővel gondolkodó polgárságnak a körében már évekkel ezelőtt oly nagy hódítást csinált a nemzeti szocialista mozgalom s az elit túlnyomó részét sorakoztatta a horogkeresztes zászló alá. Hitlert, uralomrajutásakor, itt már ezrek és tízezrek vallották vezérüknek s azóta a mozgalom még szélesebb rétegekre terjedt ki. A nemzeti szocialisták ma Danzig legerősebb és legnagyobb pártja, mely a legutóbbi, május végei parlamenti választásokon döntő győzelmet aratott a régi pártok felett: a Volkstag 72 mandátuma közül 38-at szerzett meg magának (eddig 13 képviselője volt). A választás következtében Danzig elnökévé Rauschning Hermann dr., nemzeti szocialista képviselőt választotta meg a szabadállam szenátusa. Rauschning már évek óta a nemzeti ellenállás szervezője s a Hitler-párt vezére, akinél népszerűbb ember kevés van ma Danzigban. Lengyelország természetesen egyre idegesebben ügyeli a hitlerizmus térnyerését, amihez pedig említett akcióival maga is jelentékeny segítséget nyújtott — akarata ellenére. Idegességét legjobban a márciusi königsbergi demonstráció alkalmával árulta el, amikor válaszul Hitler beszédére valóságos mozgósítást hajtott végre Danzig ellen: több hadtestet, nehéz tüzérséget s gépfegyverosztásokat hajózott ki a Westerplattén, a danzigi öböl bejáratánál, hadihajói megszállták a kikötőt s katonaságával szinte légmentesen körülzárták a szabadállam területét.

A fenyegető csapatösszevonásokból újabb s az eddigieknél talán még élesebb konfliktus keletkezett a két állam között. A danzigi kormány, amikor felismerte veszélyes helyzetét, Varsóban a katonaság azonnali visszavonása miatt tett lépéseket. Demarsa azonban eredménytelen maradt. Ismét a népszövetséghez fordult tehát, amely a lengyelek szerződészegését állapította meg s ultimátumban szólította fel a kormányt csapatai visszavonására, amit ez vonakodott megtenni. Rosting, népszövetségi főbiztos erre azzal fenyegette meg Lengyelországot, hogyha tizenkét órán belül nem tesz eleget a népszövetség határozatának, rendkívüli tanácsülés összehívását fogja kérni Genfben. Ez végre hatott. A kormány, ha némi késéssel is, csapaterősítéseit minden vonalon visszarendelte. A konfliktus hullámai még ma sem ültek el, pedig már több hónap elmúlt azóta. A viszony a két állam közt igen feszült s minden pillanatban tartani lehet újabb kitörésektől, különösen amióta a nemzeti szocialisták revíziós propagandája mind nyíltabban hangoztatja Danzigban is, a német birodalomban is, hogy a mai állapot tűrhetetlen, fenn nem tartható s azon gyökeres újrendezéssel mielőbb változtatni kell.

DANZIG szabadállamnak pedig mindig megvolt az a nagy előnye, hogy különállása következtében mentesíthette magát bizonyos fokig a lengyel elnyomó politika teljes ránevezése alól s gazdasági háborúja ellen védeőeszközöket vehetett igénybe. A korridor németlakosságának erre nem volt soha módja. A száraz statisztikai adatok szinte fel sem tudják deríteni annak az irtóhadjáratnak a valódi képét, melyet a lengyelek Pomereilen, Bromberg és Posen tartományok német anyanyelvű lakossága ellen indítottak a békekötésnek már a másnapján. Ebben a három, korridorok kiszakított tartományban 1910-ben még 1,100.372 német élt. 1921-ben — alig két évvel azután, hogy ez a terület lengyel fennhatóság alá került — számuk már 503.617-re csökkent le, 1926-ban pedig már csak 341.505 német volt található itt. A lengyel uralom alatt tehát a németiség száma több mint kétharmadára csökkent le, azaz 1921-ben a tíz évvel előbbi lélekszámnak már csak 45·8%-a, 1926-ban pedig már csupán 31%-a lakott a korridorban.¹

A korridorban aránylag rövid idő alatt 499 ezer hektáryi terület jutott lengyel kézre, részben felszámolás, részben kisajátítás útján, részben kényszerű eladás következtében. Ezekre a területekre a kormány azután azonnal lengyel földműveseket telepített. A német lakosság számára lassanként minden további egzisztenciát lehetetlenné tettek. A kivándorlás évről-évre nagyobb lett. A német magánbirtok gyors ütemben való idegen kézre jutására jellemző, hogy míg 1920-ban még 1,535.645 hektár volt német kézben, 1926-ban ez a szám már 1,035.000 hektárra olvadt le, a veszteség tehát hat év alatt 32·5%-ra rúgott. Még meglepőbb a törzsbirtokok eloszlása: 1914-ben a pomereilli, brombergi és poseni földbirtokok 60%-a volt még német kézben, 1926-ban pedig már csak 25%-a állt a német kisebbség rendelkezésére. Mindezt a folyamatot a lengyelek földreform törvényei is elősegítették: úgy az 1920-i, mint az 1925-i törvény határozottan kisebbségellenes volt s a német földtulajdon tervszerű átjatszására irányult.

Az kétségtelen, hogy Danzig és a lengyel folyosó ma Kelet-Európa legelmérgesedettebb viharzónája. Mind a két ország teljesen engesztelhetetlenül áll szemben egymással e kérdésben s merev álláspontjából egy jótányit sem hajlandó engedni. A németek mindazt visszakövetelik, amitől a békeszerződés keleten megfosztotta őket, a lengyelek viszont kitartanak amellett, hogy határaik s a különálló Danzig semmiféle revíziós tárgyalások alapjait nem képezhetik. Az utóbbiak — országuk vitális érdekeit tartva szem előtt — joggal hivatkoznak arra, hogy sem a korridorra lefoglalt területi sáv visszaadásáról, sem a szabadállamnak érdekkörükből való kiengedéséről nem tárgyalhatnak, mivel nekik a tengerhez kivezető út életszükséglet, ipari és mezőgazdasági exportjuknak nélkülözhetetlen a tenger s így arról nem mondhatnak le. Németország e területekre való igényét szintén jogosan hangoztatja, egyrészt, mert évszázados

¹ A. Golding: Statistik der Entdeutschung des Ostens. Volk und Reich. 1932. 488. 1.

² V. ö. Heiss—Ziegfeld: Deutschland und der Korridor. Berlin, 1933. 193. 1.

tulajdonáról van szó, másrészt, mert azon túlnyomórészt németek laknak, akik már számtalanszor adták tanújelét annak, hogy visszavágyának régi hazájuk keretei közé, végül, mivel a korridor elszakította tőle a keleti országrészt s azzal érintkezni nem képes. Annyi bizonyos, hogy olyan megoldási módozatot, mely mindkét nép teljes megelégedésére szolgálhatna, Európa diplomáciája képtelen lesz kitalálni. De valamilyet, mely bizonyos fokig mégis csak megnyugtatóbb helyzetet teremtené a mainál, találnia kell, mert enélkül újból az erőszak egyoldalú elintézési módja lép előtérbe, ami pedig e kérdés nyugvópontjátását távolról sem fogja előmozdítani.

Danzigot illetőleg a békés úton való rendezés — visszacsatolása Németországhoz — nem tartozik a megvalósíthatatlan dolgok közé: a lengyel államnak, mióta Gdynjában saját kikötőt épített s kereskedelmi forgalmát ezen át bonyolítja le, nem létfeltétele Danzig különállása; ehhez legfeljebb csak a minél nagyobb tehermentesítés végett vagy imperialista céljai érdekében ragaszkodik s ama megfontolásból kifolyólag, hogy a danzigi kérdés revideálása maga után vonná a többi vitás terület revíziójának felvetését is, ami magától értetődőleg nem érdeke. Sokkal nehezebb probléma ennél a korridor ügyének megfelelő elintézése—a már említett okok miatt. Ezideig két olyan javaslatról tudunk, mely a mai helyzetbe megnyugtatóbb változást hozna: az egyik Mussolini, a másik a német kormány propozíciója. Mussolini állítólagos terve szerint¹ a korridor mai állapotában nem szűnnék meg, hanem az ú. n. korridor a korridorban-helyzetet teremtenének, amennyiben Németország keskeny átjárót kapna rajta keresztül, amely Konitz és Marienwerder határvárosok között haladna át s összekötné a birodalmat az elszigetelt Keletporoszországgal. E tervezetnél ifjabb a német kormányé,² amely szerint a lengyelek visszaadnák a folyosóra kihalított területet s ugyanakkor cserébe megkapnák Szovjetukránia ama részét, mely a régi lengyel királysághoz tartozott annakidején.

Lengyelországban természetesen mindkét terv heves ellenzéssel találkozik s azokat még tárgyalási alapul sem hajlandók elfogadni. Reméljük azonban, ennek ellenére is, hogy rövidesen eljön az az idő, mikor a békeszerződés e tarthatatlan rendelkezéseinek revideálására mégis csak össze fog ülni Németországgal s a két nép, melynek oly sok közös érdeke van s melyre oly fontos szerepkör betöltése vár az új Európában, meg fogja találni egymás között a békés megegyezés tárgyi lehetőségeit s Kelet-Európa számára biztosítani fogja végre a kellő nyugalmat s a régóta áhított békét.

CSISZÁR BÉLA

¹ Részletesen foglalkozik vele Slocombe tollából az Evening Standard március 24-i számában megjelent cikk.

² A tervezetre s annak az angol kormánykörökben való fogadtatására vonatkozólag v. ö. a Daily Herald május 5-1 cikkét.

A TELEPÍTÉS KÉRDÉSÉHEZ

NAVIGARE necesse est, vivere non est necesse — helyesen alkalmazta Mattyasovszky Miklós, a Magyar Gazdaszövetség ankétjén a rómaiaknak ezt az elvét a telepítésre. Valóban: bármennyi akadály tomyosul is,—különösen ma— a magyar föld megfelelőbb megosztásának tervszerű előidézése elé, mégis cselekedni kell, még pedig amennyit csak lehet és minél előbb, még akkor is, ha ez némi áldozatokat kíván is. Alig van Magyarországon józanul gondolkozó államférfi, vagy közgazda, aki ezt a kijelentést alá nem írná. Tudvalévő dolog, hogy bizonyos cikkekben, elsősorban kenyérmagvakból a nagybirtok termel ugyan többet a piac számára, tehát a mezőgazdaságon kívüli rétegek élelmezésére, mint a kisbirtok, de ezzel szemben a tudomány minden cáfolaton felül álló tétele ma már, hogy utóbbi több embert tart el, mint előbbi. Magyarország népsűrűsége nemsokára eléri a négyzetkilométerenkinti 100 lelket. Az ipar fejlesztésének természetes előfeltételei hiányoznak, tehát a mezőgazdaságban kell céltudatos intézkedésekkel mindazt megtenni, ami azt minél több ember foglalkoztatására képessé teszi.

Az is általánosan elfogadott tétel, hogy olyan termelvények is vannak, melyekből a kisbirtok tud többet és jobbat előállítani a piac számára. Természetesen csak abban az esetben, ha üzemszerűen, tőkeerejében, avagy hitellehetőségeiben, továbbá az emberanyag megfelelő színvonalában és végül az értékesítés szervezettségében az előfeltételek adva vannak. Ezek a cikkek: az állatok és állati termékek, kertészeti termékek, gyümölcs és hasonlók. Nagyrésze ezeknek éppen azok közé tartozik, amelyek kereslete ma a táplálkozási szükséglet irányváltozása következtében állandóan emelkedik és amelyekből való kivitelünk aránylag csekélyebb visszaesést szenvedett az utóbbi három válságos esztendő alatt. Tehát úgy látszik, a különlegesen kisgazda-termékeké a jövő, amiből következik, hogy a világgazdasági versenyre való teljes felkészülésünkhöz hozzátartozik, hogy birtokszervezetünkben is gondoskodjunk az ennek megfelelő átalakulásáról.

A csonka-ország felfokozott népsűrűsége és megváltozott külkereskedelmi helyzete tehát újabb, egyenesen a mai helyzetből eredő érvek a telepítés mellett mindazokon felül, melyek már a háború előtt is napirenden tartották a kérdést, mint például a mezőgazdasági munkanélküliek nagy száma, vagy pedig a társadalom nyugalmanak vagy a nemzeti biztonságának gondolata. Legfeljebb egy új érv jöhet még tekintetbe, nevezetesen az, hogy általános megfigyelés szerint a kisebb gazdaságok ellenállóképesebbek mutatkoznak a gazdasági válságok idején. Ezt a jelenlegi helyzet is igazolja.

Telepíteni tehát kell és pedig a legkülönbözőbb és legkomolyabb okok folytán. Van azonban egy érv, melyet egymagában felhozni helytelen; ez pedig a birtokmegoszlásnak tisztán számszerű állapota. Sajnos, legtöbben ebben vélik e nagy horderejű birtokpolitikai művelet legdöntőbb indokát megadni. Utalnak arra, hogy Magyarországon a művelhető területnek alig fele: 53.6%-a van a száz holdon aluli, tehát a kisbirtokosok kezén. Azonban ha már a birtokstatisztika adataival vonulunk fel, akkor legyünk kissé szakszerűbbek. Elsősorban vegyük figyelembe a kisbirtokosok mellett a kisbérelőket is, mert hiszen utóbbiak is kisgazdák. A kisbérletileg művelt földterületet újabb üzemsztatisztikai adatfelvétel hiánya folytán nem ismerjük pontosan, de a művelhető földterületnek 3—4%-ára mindenesetre becsülhetjük. Tehát: először is ezzel a számmal kell kiigazítani a fenti adatot. De még lényegesebb az, hogy a birtokstatisztika a nagybirtokok közt sorol fel sok olyan földet, amely voltaképpen kisgazdaságok üzemét egészíti ki. Idetartoznak a közös tulajdon különböző formáinak rovatában nyüvátartott 100 holdon felüli erdők és legelők, stb., amelyek tisztán tulajdonilag ugyan nem, de gazdasági rendeltetésüket tekintve, — mivel használatukban túlnyomó részt kisgazdaságok osztozkodnak — tulajdonképpen szintár az utóbbiak birtokállományához tartozókként foghatók fel. Ez a földterület szintén kiad legalább 3—4%-ot. Vagyis nem 53, hanem körülbelül 60%-a a művelhető területnek van a kisgazdaságok kezén. Végül természetszerűleg állandóan szem előtt kell tartani azt is, hogy a kisüzem sajátlagos területe a szántóföldi művelés, ennek folytán nem az összes, hanem a szántóföld-területben való részesedése — nálunk 68% — a legjellemzőbb.

Kétségtelen, hogy vannak országok, amelyekben a kisbirtok részesedése az ország területéből lényegesen nagyobb. De, ha nem szándékoság, akkor tudatlanság állandóan úgy beállítani a magyar birtokmegoszlást, mintha az a művelt Európában a legelmaradottabb volna. Amennyiben a kisbirtokosok tulajdonában lévő terület arányszámát vesszük alapul, akkor egészen meglepő közelségben állunk több oly országhoz, amelynek nem hánytorgatják fel annyit a birtokmegoszlási viszonyokat, mint nekünk. így például — hangsúlyozzuk, tisztán a tulajdonmegosztás alapján — Németországban a földterület 57%-a, Lengyelországban annak 53%-a, Spanyolországban annak 49%-a jut a 87 kát. holdon aluli birtokokra; Angliában 48%, Skóciában 33% a 104 kát. holdon aluli, az U. S. A.-ban 40% a no kát. holdon aluli» Canadában 37% a 126 kát. holdon aluli birtokok részesedése. Igaz» hogy ezek közül egyes országokban a kisbérletiek révén a kisüzemek részesedési aránya kedvezőbb; azonban a földjáradék mégis a tulajdonosé, tehát az említett országok területének aránylag nagy részén közép- és nagybirtokosoké.

Ezek az adatok, bár az egyes országok statisztikai számításainak eltérő volta miatt nem teljesen hasonlíthatók össze, mindenesetre azt mutatják, hogy birtokmegoszlásunk állapota miatt oly nagyon sok restelni valónk éppen nincsen. Korántsem akar ez a megállapítás a telepítés szükségessége ellen irányulni. De igenis figyelmeztetni akar arra, hogy a birtokszervezet ugyanúgy, mint minden, ami a mező-

gazdasággal kapcsolatos, bizonyos mértékben függvénye a természeti és piaci viszonyoknak. Oly birtokmegoszlás tehát, amely talán Dániában vagy Hollandiában ideális, nem feltétlenül jelenti az optimumot például Magyarországon. Amíg nekünk egyik főtermékünk a gabona, addig nyilván nem kívánatos oly messzemenő birtokelaprózás, mint a hollandiai. Svájcban, ahol szántóföldek úgyszólván csak elpettyegtetve vannak a havasok alján meghúzódó völgyekben, egészen természetes, hogy ritkaság az 50 hektárt meghaladó földbirtok. Ezzel szemben tulajdonilag az 1000 holdasok közé tartoznak a közbirtokossági legelők és erdők. Ugyanilyen birtokviszonyok abszurdumot jelentenek az Alföldön, annak sík területén, erdőben és legelőben szegény világában. A legjellemzőbb azonban talán az U. S. A. és Canada, ahol állandó telepítés folyik és az átlagos birtoknagyság mégis elég magas. Miért? Mert a természeti és a piaci viszonyoknak ott oly birtoknagyság felel meg, amely Hollandiában, vagy Dániában már latifundiumot jelent. Az extenzitás és intenzitás vastörvénye ez, első sorban annak függvénye az optimális birtoknagyság. De viszont fordítva is: az intenzitás bizonyos fokának a lehetősége előfeltétele a megfelelő mértékű birtokelaprózásnak.

Ugyanilyen elhamarkodott nézetek uralkodnak a magyar földbirtokreform számszerű kereteit illetőleg. Nem beszélünk most arról, mennyire volt helyes és őszinte az elgondolás és milyen a végrehajtás; tisztán arról van szó, hogy a mozgósított földterület alkalmas lett volna-e egészségesebb birtokviszonyok kialakítására. Ennek jellemzése végezt hasonlítsuk össze a földreform következtében 100 holdon aluli birtokosok kezére került földterület arányát, amely kereken 8%-ot, illetve, ha a kisbérletektől eltekintünk, 7%-ot tesz ki, a többi közép- és kelet-európai háború utáni földreform hasonló arányszámával (a világhírű német telepítési szakértő, Sering professzor összeállítása alapján).

Új tulajdonos kezére jutott az összterület minden 100 holdjából:

Lettországban	56
Észtországban	48
Csehszlovákiában	29
Romániában	20
Litvániában	15
Görögországban	9
Jugoszláviában.....	8
Magyarországon	8
Lengyelországban.....	4
Finnországban.....	4
Bulgáriában	2

Görögországot kivéve tehát valamennyi, ami a fenti sorrendben előttünk van, utódállam, amely a hálás örökösök szokása szerint szét-hordta a hagyatékot, alighogy az előd behunyta a szemét. Még pedig a legkíméletlenebb módon, tekintve azt, hogy az előd az azelőtt uralkodó nemzetiség volt. A faji brutalitás alkalmazása nélkül semmi esetre sem lehet oly földreformokat végrehajtani, amilyenek egyes utódállamokban voltak. De különben a helyzet ott, legalább is egyik-másikban, azáltal is könnyebb volt, hogy a nagybirtokosok tulajdonában lévő föld nagyrésztét évtizedek óta kisbérlők művelték és mert ezek egyszerűen tulajdonul kapták ezt a földet.

Az új gazdáknak juttatott földterület arányszámai már lényegesen alacsonyabbak:

Lettorszáiban	21%
Romániában	17%
Esztszorszáiban	15%
Csehszlovákiában	14%
Magyarorszáiban	7%
Görögorszáiban	6%
Lengyelorszáiban	4% stb.

Mint látjuk, ebben az összeállításban Magyarország lényegesen előbbre jutott a sorrendben. És valóban: két teljesen különböző dolog új gazdát teremteni, vagy pedig csupán tulajdont adni annak, aki valamely földterületen már régen gazdálkodik. Az utóbbi esetében mindössze ki kell jelenteni, hogy te bérlő ezután nem fizetsz bért, tulajdonos leszel, te volt tulajdonos pedig ezentúl nem leszel az és vagy kapsz valamit vagy nem. De aki a földön tovább gazdálkodik, az ott már gyökeret vert, tőkével ellátott, komplett gazdasággal bíró és életképességét már igazolt valaki. Ellenben a telepítés azt a sokkal nehezebb feladatot jelenti, hogy a tulajdonban bekövetkezett változáson kívül a gazdálkodó személye is megváltozik. Tehát először a megfelelő embert kell kiválasztani, azután pedig annak számára gondoskodni mindarról, ami az előbbi esetben már megvolt: a helyi viszonyok ismertetéséről, a gazdálkodáshoz szükséges tőkéről és vállalkozási képességről, stb.

Közel egymillió háromszázezer kát. hold cserélt gazdát a földreform révén. Ha ezzel azt a birtokkategóriát erősítették volna, amely gazdasági szempontból a legegészségesebb, nemzeti szempontból pedig a társadalom gerince, tehát a nagyobb kisgazdaságokat, akkor a földreform lényegesen átalakította volna a magyar birtokszervezetet és ma a nagyarányú telepítés sem volna oly sürgős. Ehelyett azonban a földreform eredménye az lett, hogy éppen az említett csoport viszonylagos birtokállománya csökkent, ellenben megkétszereződött a törpebirtokosok száma és a művelésükben álló terület nagysága. Ebből mindenesetre következtethetjük, hogy valamely birtokpolitikai művelet hatása nem attól függ, mekkora földterületet mozgósít, hanem attól, hogy tervszerűen hajtják-e végre és életképes egzisztenciákat teremtenek.

Nyilvánvaló, hogy csak az ábrándozhat évenként többszázezer holdnak új telepítések kezére való juttatásáról, akit az utódállamokban végrehajtott birtokreformok számszerű adatai elkápráztatnak és aki éppen ezért nem lát kellő szakszerűséggel a dolgok mélyére. Arról természetesen szó sincs, hogy a földbirtokreformot védelmünkbe vegyük. Hangsúlyozni csupán azt akarjuk, hogy az általa megmozgatott földterülettel, kellő felhasználás esetén, igen lényeges mértékben át lehetett volna alakítani a magyar birtokmegoszlást. De bizonyos az is, hogy újabb ily arányú és ugyanannyi idő alatt lezajló földmegmozgatás Magyarorszáiban megint csak agrárrevolúciószerű jelenségek közepett és ilyenszerű eredménnyel bonyolódhat le, amint az 1920-as földreform is tulajdonképpen levezetett agrárforradalom volt. Ilyenből pedig ugyancsak elege van mindenkinek és a telepítést

éppen azért hangsúlyozzuk, hogy szembehelyezzük az ilyen föld-reformszerű megrendülésekkel.

A forradalmi jelleg ott kezdődik, amikor elvvé teszem, hogy az eddigi tulajdonos akarata ellenére is elvehetem a földet. Erre az útra lépni igen veszedelmes dolog. Még a demokrata-szocialista forradalom mámorában meghozott német telepítési törvény is igen óvatos volt ebben a tekintetben, noha a kisajátítás esetére is a teljes kártalanítást rendelte el. A kényszervásárláshoz is természetesen vagy pénz kell, vagy pedig kötvények felvevására képes tőkepiac. Enélkül csak elkobzással lehet földhöz jutni. Az aztán már mellékes, hogy az ilyen radikális intézkedést milyen formába öltöztetik. Például földnek örökösödési illeték címen való elvétele sem más, ha a kulcs bizonyos mértéket meghalad is, különösen ha az 20—30 százalékot elér. Vannak ugyan vagyoni jogiig konszolidált országok, ahol előfordul ily magas örökösödési illeték, de ott először is a végrehajtásban sokat enyhítenek, másodsor pedig nincs kötelezővé téve az illető hányadnak természetben való leadása. Normális kulcsú örökösödési és vagyónáruházási illetékek birtokpolitikai célokra természetben való leadása egészséges gondolat, melyet már mintegy 12 évvel ezelőtt felvetett a jelenlegi igazságügyminiszter, Lázár Andor egy a Magyar Gazdaszövetségben tartott előadása alkalmával. Ilyen módon állandóan juthat az állam kisebb földterületekhez, melyeket a helyi birtokmegosztási aránytalanságok kiegyenlítésére igen célszerűen használhat fel. Persze tervszerű telepítési akció szempontjából e földdarabkák nem sokat jelentenek.

Arra azonban igazán nem gondoltak még, hogy a vagyónáruházási illeték kulcsát is felcsigázzuk 20—30%-ra, a természetben való leadás kötelezettsége mellett, mint ezt egyesek javasolják. Ennél sokkal őszintébb és célravezetőbb volna a kisajátítás kártalanítás nélkül. Míg ugyanis az utóbbi esetén ott veszek el földet, ahol arra telepítés céljából szükségem van, addig a vagyónáruházási illetéknek nevezett elkobzás esetén ki vagyok szolgáltatva a véletlennek. A javaslattévők egyébként nyugodtak lehetnek, hogy az eredmény igen sovány lenne; mert senki sem adna el földet. És ez szerencse. Mert úgy a kisemberek megélhetése, mint a mezőgazdasági termelés színvonalának emelkedése nagyon kívánja ugyan a kisbirtokok erőteljes növelését, de egyik érdekében sem kívánatos nálunk, hogy a nagybirtok egyszerre teljesen eltűnjék. Valóban meglepő, hogy még most is fel-felbukkan az az ideológia, amely 500 hektár legmagasabb megengedhető birtoknagyságot kíván megállapítani. Azt hitük, hogy a földnek a sakktablával való efajta összetévesztése végleg el van temetve Búza Barna törvényjavaslatával.

A föld bizonyára más természetű eleme a nemzeti vagyonnak, mint az ingó tőke, bár az sem Csáky szalmája. A telepítés kérdésével ma éppen azért időszerű a foglalkozás, mert ma, úgy látszik, a föld kérdése könnyen megoldható, anélkül, hogy a telepítés lebonyolítására megszerezhető tőkének számottevőbb részét lekötné. Mert kétségtől abban a figyelmeztetésben is van valami, hogy akkor, amikor oly rossz a konjunktúra a mezőgazdaságra, óvatosnak kell len-

nünk új mezőgazdasági vállalkozók teremtésében. Persze erre könnyű a válasz is: aki ma, a jelenlegi alacsony földárak és beruházási költségek mellett rendezkedhet be a békebelinél is kedvezőbb hitelfeltételeikkel, annak, ha gazdának való, ma is meg kell tudnia élnie.

Tehát a kedvező és kedvezőtlen körülmények összehasonlításában a mérleg mégis a telepítés időszerúsége felé billen és pedig elsősorban azért, mert ma nem oly nagy probléma a föld megszerzése. Hangulatilag sem: a nagybirtok is szívesen adna túl földjének egy jó részén, többön, mint amennyit fel lehet használni. De gazdaságilag sem: nagyobb tőkék lekötése nélkül, tisztán hitelműveletekkel is lehetségesnek látszik földhöz jutni. Azonban az a beállítás, amely az illetékes társadalmi szervek közelmúltban lefolytatott tanácskozásai-ból kialakuló tervet úgy tünteti fel, mintha az csupán a pillanatnyilag fennálló földszerzési lehetőségekre akarna építeni, határozottan téves. Bár azt sem lehet mondani, hogy az az 534.000 hold, amely, mint fizetéképtelen adósok földbirtoka, ma tekintetbe jön, komoly telepítési program alapját magában véve is nem alkothatná. Hiszen a területileg tízszer nagyobb Németbirodalomban 1915-től 1930-ig összesen: 631.560 hektár területet használtak fel telepítésre.

Ezzel a 2—20 hektár közti üzemek összes területét 2.15%-fcal emelték — 11 év alatt! Egyoldalúság a telepítésnek csupán területi kereteit tartani szem előtt. Az időbeliek talán még fontosabbak. Vagyis a telepítés műveletének állandóan folyni kell, nemcsak ma, hanem száz év múlva, ez az állami gondoskodásnak éppoly természetes része, mint a szegényekkel vagy a munkanélküliekkel való törődés. Éppen ezért kell olyan programot alkotni, amely ma, a nehéz viszonyok közt is, de később, a fordított helyzetben is, amikor talán a föld lesz drága és a tőke olcsóbb, lehetővé teszi a művelet folytatását. Ezt minden szakember tudja és terveit nem is építi fel csupán az adóhátralékok dmén leadandó, valamint az eladósodott gazdáktól, illetve azok hitelezőitől megszerezhető földekre, hanem oly megoldásokat is keres, amelyek révén állandóan jut föld a kis egzisztenciák számának növelésére. Az illetékes és a kérdéshez értő tényezők eléggé tisztában vannak azzal, hogy a telepítést magasabb szempontoknak kell irányítaniok. A legmagasabb szempont mindenesetre az, hogy a telepesek élni és boldogulni tudjanak és számuknak szaporodása a magyar mezőgazdaság erősödésével és színvonal emelésével járjon együtt. Intó példa a földreform, amely félmilliónál több embernek juttatott földcskét. Ezek nagyrésze ma talán jobban küzködik, mint azelőtt. Kevésbé a konjunktúra romlása miatt, hiszen azokon az egy és másfél holdakon, amennyit túlnyomórésztük kapott, piacra termelni úgy sem lehet, hanem inkább azért, mert különböző mulasztások miatt a föld nem hoz annyit sem, amennyi a törlesztés és a közteher. A példa arra figyelmeztet, hogy telepíteni is csak jól szabad, vagy sehogy.

Nálunk, különösen a fiatalabb agrárpolitikus generáció túlságosan a földreform benyomása alatt gondolkodik, amikor földbirtokmegosztás korrigálásáról van szó. Tudja ugyan, hogy az előző reform milyen következményekkel járt, de azt hiszi, hogy a megosztás újabb

szabályozása ismét csak egy vagy több, hasonló keretek közt lebonyolított, mondjuk lökészerűig lefolytatódó eljárással történhetik. Holott telepítés alatt éppen ellenkezőleg állandó, a lehető legnagyobb körültekintéssel megszervezett, az érdekeltek boldogulását minden körülmények közt biztosítani törekvő műveletet értünk, amely az előbbivel szemben simán, fokról-fokra alakítja át a birtokmegosztást, és amelynél a tervszerűség fontosabb, mint hogy mekkora területet osztanak ki. A kormány feladata azokról az eszközökről gondoskodni, amelyek a telepítésnek a szociális és gazdasági viszonyok által megkívánt keretek közt való folytatásához szükségesek. De meg kell egyúttal őriznie józanságát is minden pártpolitikai vagy demagóg befolyással szemben, mert a teleses sorsáért csak részben felel ez maga, legalább fele részben az állam. Aki tehát telepítési programot állít fel, annak számolni kell azokkal a reális lehetőségekkel, amelyek az állam számára kínálkoznak.

E realitások közül a legkérelhetlenebb a tőke kérdése. Lakóhely, felszerelés és forgótőke nélkül nem szabad elindítani az új gazdát vagy törpebirtokhoz jutott mezőgazdasági munkást. Annál kevésbé, mert hiszen tőle intenzívebb gazdálkodást várunk, mint amilyent folytattak ugyanazon a földön ő előtte. Enélkül nem boldogul. Ez az intenzitás részben ugyan az általa kifejtett munkatöbbletnek az eredménye, de kétségkívül függ attól is, hogy ingó beruházással és a szükséges minimális forgótőkével el legyen látva. Neki magának legfeljebb igen csekély tőke áll rendelkezésére, tehát az üzem túlnyomó részben hitelre van építve. Kedvező konjunktúrában talán elbírná a normális kamatlábat, ma azonban ez a biztos tönkremenést jelentené számára, tekintve azt, hogy a gazdaság értékének 80—90%-áig terhelné a hitel. Ebből ismét következik az, hogy a normális pénzügyi feltételek mellett aligha lehet a szükséges kölcsönt előteremteni. Akárhogy forgatjuk is a dolgot, a vége az, hogy vagy az állam teremti elő a pénzt, vagy ő vállal érte kezességet, vagy ő járul hozzá a kamatláb mérsékléséhez. Bizonyos mértékben lehet ugyan magántőkére is számítani, de csak abban az esetben, ha állami garanciát kap. Semmi esetre sem szabad azonban a tőke előteremtése céljából is erőszakos eszközökhöz folyamodni, mint pl. ezt Matolcsy Mátyás javasolja, aki a telepítés pénzügyi eszközeinek előteremtése céljából az ingó vagyont is hasonló radikális, bár valamivel mérsékeltebb illetékekkel sújtaná, mint a földet. Az ilyen rendszabályok csak arra volnának alkalmasak, hogy a telepítést a társadalom összes osztályainál — a demagógiától felizgatott földproletárokat kivéve — már eleve ellenszenvesen vezesse be. Hibája a javaslatnak az is, hogy noha a telepítést nemzeti feladatnak fogja fel, az ennek érdekében történő igen erőteljes illetékkirovásban különbséget tesz a vagyon két kategóriája — az ingatlan és ingó—között az utóbbi javára. Számos simább és célravezetőbb módja van a telepítési pénzügyi problémák áthidalásának, amelyek közül kellő mérlegelés után nem lesz nehéz megtalálni a hiteléletet legkevésbé zavaró és a telepítés megfelelő mértékben való megindítására alkalmas eljárásokat. Amennyiben áldozatokról van szó — és ez elkerülhetetlen —, azokat valamennyi osztály-

nak viselnie kell, még pedig úgy, hogy az állam járul hozzá a maga eszközeiből, amelyeket a közteherviselés elve alapján szerzett.

Nem mellékes az a kérdés sem, kikből adódják a telepítés emberanyaga. Éppen mert a föld a magyar nemzeti vagyon legértékesebb része, csak olyannak szabad azt adni, aki azzal bánni tud. Bizonyos szociális szempontok kétségtelenül figyelembe jönnek a telepések kiválasztásánál, de azok túlzott érvényesülését semmiképpen sem volna helyes megengedni, mert megint csak a földreform keserves csalódásai várnának úgy a telepésekre, mint az országra. Még az sem feltétlenül minősítő körülmény, hogy valaki eddig is a mezőgazdaságban dolgozott. Lehet valaki kiváló béres, ispán, vagy akár gazdatiszt és mégsem alkalmas arra, hogy önálló telepes-gazda váljék belőle. Más az, alkalmazottnak lenni és más önálló vállalkozónak. Hogy az utóbbi hivatásra mily tulajdonságok minősítik az egyént, azt persze külső ismérvek alapján nehéz megállapítani. De hogy az egyéni kiválasztás mennyire fontos, azt már Darányi idejében is elismerték és éppen ezért a pályázó egyéniségéről még a döntés előtt addigi lakóhelyén személyes helyszíni tanulmányozással szerzett tájékozódást a telepítési hatóság.

Az emberanyag kérdése is a tempó mérséklésére figyelmeztet. Legalkalmasabbnak látszanak a kisgazdacsaládokból származó fiúk. Persze ezeket előbb arra kellene szoktatni, hogy ne vonakodjanak elhagyni falujukat és az apai földet. Az elemít követő földművesiskola ismereteivel is fel kellene őket szerelni előzetesen. De így azután jó anyagot adnának, mert hiszen a saját kockázatra való gazdálkodást, az önmagukról napról-napra való gondoskodást már megszokták az apai házban, szóval bizonyos vállalkozói szellem van bennük. Ez természetesen nem az egyetlen alkalmas telepítési anyag. Nagyon nagy választék azonban, olyan, amely évente néhány tízezer telepítésre alkalmas egyént tudna nyújtani, ma aligha van az országban. Az Önálló kisgazdának is, sőt talán elsősorban annak, a kultúra és szaktudás bizonyos fokán kell állnia, hogy a mezőgazdasági termelés és értékesítés korszerű színvonalán saját lábán megállhasson. Illúzió volna azt hinni, hogy a magyar agrártömegek többsége ezt a fokot elérte. A telepítés szükségessége egy okkal több, hogy e szaktudást és műveltséget velük minél előbb elsajátíttatni igyekezzünk, de amíg ez meg nem történik, az óvatosság helyénvaló. Mit tesz a szakértelem és tudás a telepítésben, világosan mutatja a felvidéki cseh és a délvidéki dobrovoljác telepések összehasonlítása.

Egyszóval akármelyik oldalról: a föld, a pénz, vagy az ember oldaláról nézzük is a kérdést, éppen elég figyelmeztetést találunk, hogy ne dobálózzunk számszerű minimumokkal. Vannak teljesen normális termetű és kevésbé tökéletes termetű emberek. Szervezete mindkettőnek egyforma. Ugyanígy vannak egészségesebb és kevésbé egészséges felépítésű nemzeti társadalmak, de ezeknél is a kevésbé egészséges éppúgy szervezet, mint a másik. Tehát itt sem lehet az egészségesebb felépítés érdekében, máról-holnapra erőltetett elváltásokat előidézni, anélkül, hogy ennek káros hatása valahol ne jelentkezne. Különösen áll ez a földbirtokmegosztásra, amely egyik leg-

alapvetőbb strukturális tényezője a nemzeti társadalom felépítésének. Éppen mert ilyen alapvető, csak fokozatosan lehet, de viszont állandóan kell vele foglalkozni. Ebben a pillanatban a legfontosabb a munka megindítása. Minthogy állandó, évtizedekre tervezett műveletről van szó, a kezdet nehézségei, hibái és esetleg helyenként mutatózó eredménytelenségei sem riaszthatnak vissza, feltéve, hogy eleinte bizonyos fokig kísérletszerű óvatossággal járunk el. A tanulságok, a tőkeerő és az emberanyag kereteinek kiszélesedésével párhuzamban lehet fokozni az ütemet és lépést tartani annak az üzemmegkötésnek, illetve birtoknagyságnak szaporításában, amely az ország általános gazdasági helyzetének leginkább megfelel. Napjaink szociális államára e téren nagy és szép hivatás vár, a nemzet pedig elvárja összes osztályaitól, hogy őt annak teljesítésében támogassák.¹

IHRIG KÁROLY

¹ Fenti cikk régi munkatársunktól, aki kitűnő szakismereteit ma már felelős állásban érvényesítheti, több ponton eltér Matolcsy Mátyás hasonlótárgyú cikkétől (Magyar Szemle 1933 jón.). Amiál örvedetesebb, hogy a tények oly mérlegelése is, mely a felelősséggel jár, végső fokon szintén a telepítési akció mielőbbi megindítását hozza konklúzió gyanánt.

A szerk.

MEZŐGAZDASÁGI SZAKOKTATÁSUNK

M EGSÁRGULT könyvlapokon, elhalványult gát betűkkel, másfél évszázad időtávolságában keletkezett megállapítások idézésével kezdem. Tessedik Sámuel, szarvasi evangélikus lelkész, az ottani most is virágzó gazdasági iskola megalapítója „Der randmann in Ungarn, was er ist und was er seyn könnte“ című, 1784-ben kiadott munkájában leírja a magyar paraszt akkori helyzetét, gazdálkodásának akkori módját, lelkivilágának akkori beállítottságát és ezekből a megállapításokból most a következőket idézem:

„Nálunk olyan a gazda, hogy azt hiszi, Isten majd ellátja őt kenyérral, nem gondolja hát vetéseit, melyeken pernye és más gaz nő. Későn szánt, tisztátlan, rossz, romlott magot vet éli látja, hogy milyen rosszul fejlődik vetése, reménykedik és bízik azonban még mindig Istenben, hogy nem fogja

őt elhagyni és kenyérral el fogja látni. Azután jön az aratás, gabona és kenyér helyett vadzab, vadrepce és más gaz hull kaszavágása nyomán... Majd tovább:

„A földet rosszul művelik. A Tiszántúl sok helységben csak egyszer szántanak. Nem csuda, hogyha a már nagyon elburjázott gaznövények a legjobb vetéseket is elfojtják. A legelők évről-évre romlanak és még rosszabbak lesznek, mert a legjobb fűfajokat az állandóan rajtuk legelő jószág mihelyt csak kibújnak a földből, lelegelik, miért is sohasem tudnak rendesen megbokrosodni. Haszontalan, részben káros fűvek ütköznek ki a legelőkön, melyekhez a jószág hozzá sem nyúl addig, amíg a végső éhség arra nem szorítja és azután állati betegség», járványok, nyomorúság és szerencsétlenség következnek.“

150 év ezeket a megállapításokat szűkebb körre szorította le. De ki állíthatná, hogy parasztságunk fentvázolt és mai gazdálkodási módja között nincs örökletes hasonlatosság és ki állíthatná, hogy még ma, 150 évnek elmúltával is nincs tömérdek sok ksigazdaság, ahol a földet rosszul és későn művelik meg? A föld egyszeri szántása, hiányos trágyázása, a növényeknek rossz egymásutánja, silány legelőkön tartott hitvány marha olyan ismeretlenek-e már ma? A helyzet exponálására még egy idézetet kell felhasználnunk: Grabner Emilét, a m. kir. növénynemesítő intézet igazgatóját, aki 1932-ben „A mezőgazdasági termelés megjavításának jelentősége a magyar ksigazdaságok területein“ című tanulmányában ezeket mondja:

„Dunántúl nyugati és déli, részben az északnyugati országrész egyes belterjesebb állattartással foglalkozó vidékének kivételével a ksigazdák szántóföldterületeiken — főképpen a nagy magyar Alföldön — gyakran vetnek kalászos kalászos után. Ilyen gazdálkodással nem lehet jó terméseket nyerni; annál kevésbbé, mert ezzel rendesen a silány művelés is kapcsolatos. A kalászos után vetett kalászos esete gyakori és a talaj gyenge trágyaerejével, valamint a rossz műveléssel kapcsolatosan természetes oka annak, hogy ezeknek a növényeknek gyenge, sőt gyakran rossz a termésük. A nagy magyar Alföldön valamennyi főterményünk művelése túlnyomórésztben nem megfelelő.“

Grábner Emil ezeket a megállapításait az ország minden vidékéről gyűjtött adatok alapján teszi és ezekből az adatokból országrészenként nagy különbségek tárulnak elénk. így látjuk azt, hogy a búza legjobb előveteménye, a takarmánynövény, a Dunántúl 46%-ban van, míg ugyanakkor az Alföldön nem is 20%-ban. Az egyszeri szántások száma, amit már Tessedik is kifogásolt, a Dunántúl 33% és ugyanakkor az Alföldön 51%, a háromszori szántások száma ellenkezően, a Dunántúl 49%, az Alföldön 16%. A tengeritermelésnél ez a kapásnövény a Dunántúl 68%-ban kapott istállótrágyát, a Tiszántúl és a Duna—Tisza közén 36%-ban. Őszi és tavaszi szántást a tengeri a Dunántúl 74%-ban, az Alföldön 35%-ban kapott. Kétszeri kapálást a Dunántúl 54%-ban, az Alföldön 79%-ban, ellenben háromszori kapálást a Dunántúl 22%-ban, az Alföldön 42%-ban kapott. Nem akarjuk ismételnéi itt azokat a hivatalos statisztikai adatokat, melyek évről-évre kimutatják, hogy Magyarország a természetlagok mennyisége tekintetében milyen hátíd áll a világ országainak sorrendjében és nem akarjuk újból kiemelni azt a különbséget, mely nálunk a kisbirtok és a nagybirtok termelési eredményei között van.

„Amilyen bizonyos, hogy Magyarország természettől áldott, gazdag ország, annyira bizonyítja a naponkénti tapasztalat, hogy a föld jóságát, termékenységét, gazdagságát lakói nem használják eléggé. Megint csak Tessedik könyvéből idéztem, mert ez az idézet 150 év elmúltával is helytálló és alkalmazható mai viszonyainkra is. És ezért kell a mezőgazdasági ismereteket sokkal szélesebb néprétegek közé, sokkal erősebb tempóban elvinni, mint ahogy ez eddig történt. És ezért kell a mezőgazdasági szakoktatást úgy kifejleszteni, úgy átalakítani, hogy a magyar parasztságot az eddiginél sokkal nagyobb mértékben meg tudjuk kapni a gazdasági ismeretek befogadására és felhasználására. Tessedik Sámuel megállapításait a magyar parasztra nézve az Alföld kellős közepéről, Szarvasról írta, és Grábner Emil adatai is azt mutatják, hogy a Nagyalföld kisgazdáinak földművelése erősen hátra marad a dunántúli kisgazdák munkája mögött. Kétségtelen, hogy az alföldi és dunántúli ember lelki berendezkedése között is van különbség. Az alföldi serényebb, elevenebb, élelmesebb, vállalkozóbb, de a tudás elsajátítása iránt kevésbé fogékony, amit részben az analfabéták száma is bizonyít. A dunántúli paraszt nyugodtabb vérmérsékletű, számítóbb, alaposabb, együttes munkára hajlamosabb, a tudás elsajátítása tekintetében fogékonyabb. Igaz, hogy az Alföldön a népművelődést gazdasági értelemben is megnehezíti a tanyarendszer, a Dunántúl megkönnyíti a zárt községekben való tömörülés. Dunántúl a nagybirtokon régebben, erősebben és nagyobb mértékben fejlődött ki az okszerű és belterjes gazdálkodás, mint az Alföldön és ezért a dunántúli népnek több és jobb alkalma volt tanulni és példát látni, mint az alföldinek. Ezek a megállapítások nem oda céloznak, hogy túl a Dunán a mezőgazdasági ismeretek terjesztését kevésbé kell felkarolni, mint az Alföldön, hanem azt, hogy az eszközök megválasztásánál kell ezzel számolni.

Mezőgazdasági szakoktatásunk keretei nem feleltek meg soha és nem felelnek meg most sem a szükségnek. Gyenge és szűk alapépit-

ményre ma túldimenzionált felépítmény súlyosodik, mat az a hálom gazdasági akadémia, melyek közül kettő a Dunántúl, egy az Alföldön van, — a közgazdasági egyetem mezőgazdasági szakától eltekintve is — együtt sokkal több magas képzettségű gazdát tud nevelni, mint amennyit viszonyaink között a nagybirtok és középbirtok ma fel tud venni. Azt az utánpótlást, ami a nagybirtokosok, középbirtokosok és gazdatisztek tekintetében ma szükséges lehet, egy gazdasági akadémia és a közgazdasági egyetem mezőgazdasági fakultása el tudná látni és ha a területi megoszlás szempontjából megokolást lehet is keresni arra, hogy legyen egy gazdasági akadémia, ahol a dunántúli, és egy, ahol az alföldi gazdát és gazdatisztek megkaphassák a felsőbb képzettséget, az kétségtelen, hogy a Dunántúl két gazdasági akadémia erre a célra nem szükséges és hogy az az noo P, amibe egy gazdasági akadémiai tanuló az államnak kerül, más kategóriában okszerűbben volna felhasználható. Lehet mondani, hogy a viszonyok javulásával a gazdasági akadémiákból megint nagyobbszámú végzett gazdának kell kikerülnie; de a viszonyoknak ilyen, esetleg valamikor bekövetkező javulása miatt nem állhat érdekünkben költséges és nélkülözhető intézményeket fenntartani, mikor a gazdasági szakoktatás egyéb intézményei költség híján nem fejleszthetők.

A gazdasági szakoktatás középfokán tulajdonképpen egy középfokú gazdasági tanintézet működik, a szarvasi, ahonnan egy évben mintegy 25 tanuló kerül ki. Még ha ideszámítjuk is a közoktatásügyi miniszter fennhatósága alatt levő öt „felső“ mezőgazdasági iskolát — melyeknek jellege inkább a polgári iskoláknak megfelelő —, akkor is alig 150 azoknak a középfokú iskolákból kikerülő tanulóknak száma, kiknek hivatása az lenne, hogy 50—200 holdas kisbirtokokon és kis középbirtokokon saját maguk részére dolgozzanak. Az ilyen birtokok száma pedig közel 15.000.

Még kedvezőtlenebb a helyzet, ha az alsófokú szakoktatás intézményeinek teljesítőképességét nézzük. A régi földművesiskolákban, melyeket ma mezőgazdasági szakiskoláknak neveznek és melyeknek száma 12, 1930-ban összesen 434 tanuló volt, ezeknek fele kerül ki vég bizonyítvánnyal és ennek a számnak talán csak a fele, tehát úgy 100 körül lehet az olyan végzett növendékek száma, akik a kisértésbe kerülnek, a saját vagy szülők gazdaságának vezetésére. Végtelenül kicsiny szám ez a milliónyi kisbirtokos számához képest. A nálunk még újabb, alig egy évtizedes téli gazdasági iskolai intézmény egy évben mintegy 500 növendéket bocsát ki az életbe és a kilenc téli gazdasági iskolán kívül még 21 téli gazdasági tanfolyam volt 840 résztvevővel. Mindössze tehát kereken 1300 kisértés vagy kisértés fia részesül ilyen oktatásban.

Alsófokú gazdasági szakoktatásunkban a téli gazdasági iskola a legújabb intézmény és ez a külföldi példák és a hazai tapasztalatok szerint is alkalmas lehet a gazdasági népiskolákban nyert tudást a földművelő nép szélesebb köreiben elmélyíteni, különösen akkor, ha a téli tanítást intézményesen összekötik a tavaszi, nyári és őszi oktatás megszervezésével. De 9 téli gazdasági iskola, melyekben egy évben alig 500 tanuló nyer egy télen át kiképzést — ez igazán nem lehet

elég, ez igazán csak nagyon kevéssel több, mint a semmi. Ezt az aránylag olcsó, ha nem is tökéletes tudásforrást sokkal nagyobb méretekben kell feltárni a nép gazdasági műveltségének általánosabbá válása érdekében.

Látjuk tehát, hogy a mezőgazdasági lakosság tömegének nagysága mellett eltörpül a gazdasági kiképzésben részesülők számának abszolút és relatív kicsinysége. Nagyobb tömegek nálunk úgyszólván csak a népiskolával kapcsolatos ismételőiskolákban kapnak valamelyes gazdasági oktatást. A gazdasági ismételőiskolákban 1929/30-ban összesen 75.655 volt a tanulók száma és ennek nem is egészen fele, 37.151 volt fiútanuló. Az 53 önálló (szaktanítós) gazdasági népiskolában ezenkívül még 10.427 tanuló jutott oktatáshoz, de ebből már csak kerekén 4000 volt a fiútanuló. Nem lesz érdektelen, ha ezekhez a számokhoz még két jellemző számot állítunk oda összehasonlításul. A gazdasági ismételőiskolák tanulószámaival szemben áll az általános ismételőiskolák 30%-kal nagyobb, 96.720 tanulójának száma. A szaktanítós gazdasági népiskolák tíz és félezer tanulóival, 4000 fiútanulóival szemben az iparosinas iskolákban 62.700 a tanulók és ebből 52.000 a fiútanulók száma. A kereső népességből viszont az östermeléssel foglalkozott nálunk 58.2%, iparral foglalkozott 18,6%.

Ezek a számok talán elég jól kifejezik a földművelő nép gazdasági kiképzésének elmaradottságát, amiből következik, szükségképpen következik termelésünk elmaradottsága és népünk életszínvonalának visszafejlődése.

Mert mezőgazdasági szakoktatásunk éppen a kisgazdák nagy tömegeinek oktatását volt képes eddig legkevésbé elérni. Az állam non bocsátotta azokat az anyagi eszközöket rendelkezésre, melyek éppen ennek a legelsőrendű célnak elérésére alkalmasak lettek volna és véleményünk szerint talán nem is találták meg a szakismeretek terjesztésének azokat a legjobb intézményeit, melyekkel népünk nagy tömegeinek leikéhez férközhettek volna. A földművelés jelentőségéhez képest nálunk kevés az iskola, kevés a szakképzett tanító és kevés a tanuló. De a kvantitatív hiányokon kívül kvalitatív hiányok és hibák is vannak. Eredendő baj, hogy a falusi iskolák tanítóinak kiképzése egyáltalában nem alkalmas arra, hogy a falusi emberek gyermekeiben a gazdasági tudást, tehát azt a tudást fejlesszék, mely egész életük irányítója lehetne. Tanítóink, még a falusi iskolák tanítói sem, még az úgynevezett gazdasági szaktanítós iskolák vezetői sem kapják meg a tanítóképzőkben azt a gazdasági tudást, mely képessé tehetné őket ennek a tudásnak az iskolában a tanulókhöz való átvitelére. A háború előtt még csak volt valahogy, mert Komáromban az önálló szaktanítós gazdasági elemi iskolák vezetőinek kiképzése szakszerűen történt. A háború óta ez megszűnt és csupán Kecskeméten van egy gazdasági tanítónőképző iskola, ellenben a tanítójelöltek, kiknek túlnyomó nagy része falusi iskolákban parasztok fiait és lányait lesz hivatott tanítani, a tanítóképzőkben jobb esetben a természetrajz-tanártól, rosszabb esetben—mert ez is előfordul — az énektanártól tanulják a mezőgazdaságtant. Az állam rendez ugyan évenként 4—5 tanfolyamot három héten keresztül, erre azonban a tanítójelöltek elenyésző kis részét rendelhetik csak ki. Hogyan

képzhető el tehát, hogy a gazdasági ismételőiskolákban, sőt még önálló, úgynevezett szaktanítós gazdasági népiskolákban is olyan tudást tudjon terjeszteni az a városi tanítóképzőben nevelt tanító, aki maga nem gazda és aki a mezőgazdaság ismereteit nem sajátíthatta el a tanítóképzőben sem? Á követelményeknek ezen a téren valóban minimuma, hogy azok a tanítók, kik faluhelyen fognak működni, a gazdasági tudást megszerezzék, hogy továbbadhassák. Ebből azonban talán az következik, hogy bifurkálni kellene a tanítóképzést annak a két különféle célnak szempontjából, amit el akarunk érni és más tantervezet szerint kellene kiképezni azokat a tanítójelölteket, akik életüket falusi iskolákban fogják eltölteni gazdaggyermek nevelésével, mint azokat a tanítójelölteket, akik városi iskolákban hivatalnok, kereskedő és iparos gyermekeit fogják tanítani. Ahhoz azonban, hogy már az elindulásnál a tanítójelöltek válasszanak falusi és városi iskola között, az kell, hogy a falusi iskola tanítója javadalmazásban, megélhetésben, anyagi boldogulásban előnyt találjon azért, hogy a világos, aszfaltos, színház és mozi város helyett a sötét, sáros, egyhangú faluba kerül.

A budapesti kereskedelmi és iparkamara, tehát egy mindenképen nagytekintélyű és teljes mértékben tárgyilagos testület múltévi szeptember 27-én tartott teljes ülésén megállapította, hogy:

„Mezőgazdasági oktatásunk ama részének kiépítése, amely éppen a kisgazdálkodók nevelésére és kiművelésére, konzervatív gazdasági rendszerünk átalakítására a legjobban volna alkalmas, teljesen elmaradt és semmiféle arányban nem áll azokkal az erőfeszítéseinkkel, amelyeket a nem gyakorlati értékű tudományok fejlesztése érdekében az utóbbi évtizedben tettünk.“

Az az anyagi áldozat, amelyet az állam a mezőgazdasági ismeretek terjesztésére fordított, sohasem volt kielégítő és most, mikor ennek jelentősége a világtermelés és világpiac forradalmi átalakulásában még sokkal nagyobb, ténylegesen is, viszonylag is egészen kevés. 1932—33. évi állami költségvetésünk az egyetemi és műegyetemi oktatásra 15 millió pengőt, a mezőgazdasági szakismeretek terjesztésére mindössze 2,283.000 pengőt vett fel, holott Ausztria 30% mezőgazdasági kereső mellett 2,800.000 schillinget. A 4 egyetem tanítószemélyzete 795 tagból áll, a mezőgazdasági szakoktatás személyzete 147 tagból és ehhez hozzávéve az önálló gazdasági népiskolák 156 főnyi tanítószemélyzetét, még mindig csak 303 tanítóból. Állami költségvetésünket az adózóképesség szintjére kell majd leszállítani; de ez a kényszerű takarékoság nem érintheti a mezőgazdasági szakoktatást, sőt ellenkezőleg: a megtakarítások ellenére is, vagy a megtakarításokból a mezőgazdasági oktatásnak elmaradott intézményeit fejleszteni kell.

De az államtól az alsófokú, a gazdálkodók nagy tömegeire ható mezőgazdasági oktatás tekintetében szervezeti intézkedéseket is kell kívánnunk. Sok vita és tárgyalás után még ma sem eldöntött kérdés, hogy az alsófokú gazdasági oktatás a közoktatásügyi, vagy a földművelésügyi minisztérium impériuma alatt legyen-e. Véleményünk szerint azonban az nem lehet kérdéses, hogy a gazdasági népiskolák tanítóitól pedagógiai tudást és gazdasági tudást egyaránt meg kell

kívánnunk. Nem bizonyos, hogy a legjobb gazda a legjobb tanító lesz, de bizonyos az, hogy a legjobb pedagógus sem tud gazdasági tudást adni, ha ő maga nem kapott. Az alsófokú gazdasági szakoktatás szervezésébe kell beilleszteni a gazdasági népiskolákat is és a legkevesebb, hogy egy condominium a kultusz- és agrárminiszter között biztosítsa a pedagógiai követelmények mellett a gazdasági szempont feltételeinek teljesedését is.

Az egész kérdést átfogó program ezen a téren még mai anyagi deszettségünkben is lehetséges és szükséges. Egy ilyen programúinak felállításához és megvalósításához nemcsak anyagi eszközök kellene, melyeket erre a célra a föld alól is elő kellene keríteni, hanem szervezési munka, melynek teljesítéséhez a pedagógusoknak a gazdákkal, a közoktatásügyi miniszternek a földművelésügyi miniszterrel össze kell fognia. Ez a program azt állapítsa meg, hogy kit ki, hol és hogyan tanítson legeredményesebben a gazdasági tudás elsajátítására.

Véleményem szerint a tanító tanulása az első cél és a mezőgazdasági tudás terjesztésének szempontjából azok a tanítók, akik falusi iskolákban fognak működni, erre a hivatásra okvetlenül megfelelő gazdasági kiképzésben részesüljenek. Ha olyan iskolát, mint a komáromi volt, nem tudunk ma létesíteni, akkor valamelyik gazdasági akadémiát használják fel erre. És ha ennek akadálya van, akkor az eddigi gazdasági tanfolyamok tanító-résztevőinek megszokozásával és a tanítóképző intézetek hallgatóinak intézményesen megszervezett gazdasági oktatásával kell a célt elérni.

A gazdasági szakoktatás felső fokán a tudományegyetem közgazdasági fakultása és egy gazdasági akadémia el tudja látni a szükségletet.

A középfokú gazdasági oktatás kiterjesztésénél is egy platformra kell kerülnie a közoktatásügyi és földművelésügyi miniszternek. Ha új iskolák létesítéséhez hiányzanak anyagi eszközeink, akkor talán két gazdasági akadémiát erre kellene átszervezni, vagy mindhárom gazdasági akadémián párhuzamosan középfokú oktatást is lehetne rendszerezíteni, amit az akadémiai hallgatók kis száma mellett a meglévő tanerőkkel el lehetne látni.

Az alsófokú gazdasági oktatás intézményei közül a mezőgazdasági szakiskolák (volt földművesiskolák) és a felsőbb mezőgazdasági iskolák szaporítására ezeknek költséges létesítése miatt ma alig gondolhatunk, ezek tanuló számának emelkedését a mai viszonyok között alig remélhetjük. A téli gazdasági iskolák új, de jól bevált intézménye az, ami a hiányt ebben a tekintetben pótolhatja és aránylag nem nagy költséggel el lehetne érni, hogy minden vármegyében egy téli gazdasági iskola és lehetőleg minden járásban téli tanfolyam legyen.

A földműveléssel foglalkozók széles rétegeinek általános gazdasági tudását belátható időn belül a gazdasági ismételőiskolák és ezek között aránylag legtökéletesebben az önálló (szaktanító) gazdasági ismételő iskolák fogják megadni. Ezeknek az iskoláknak vezetésénél érvényesülniük kell a pedagógiai és a gazdasági szempontoknak és ezért már tanítóik kiképzésénél is ez a szempont vezessen. A tanítók általános kiképzése legyen továbbra is a kultuszminiszter feladata, gazdasági kiképzésük a földművelésügyi miniszter dolga; a tantervezetet

állapítsák meg együtt, a tanulóknak ezáltal élet nagyobb tudása legyen az ország baszna.

A gazdasági tudásnak a nép tömegeihez való eljuttatása és mély rétegekbe való beszívódása azonban pusztán az anyagi eszközök eyősbitésével, az iskolák számának szaporításával, sőt a mezőgazdasági szakoktatás intézményeinek újjászervezésével még nem érhető el. Lehetetlen, hogy mezőgazdasági szakoktatásunk ilyen fejletlen maradt volna, ha a haladás utáni vágyódás népünkben erősebb lett volna, ha lett volna olyan a tudásszomj, mely kielégítetlenségben új források kutatására készítette volna. De a valóság az, hogy még a kevés gazdasági iskolának tanulókkal való megtöltése sem könnyű és nem az a helyzet, hogy az iskolák kapuit a kinnrekedtek döngetik, hanem az, hogy a nem nagyszámú tárt kapu előtt sincs valami nagy tolakodás. A magyar nép psychejének ismerete alapján kell eszközöket és módokat keresnünk, melyekkel érdeklődését a tudás iránt fel lehetne kelteni. Nem fog ez általánosan és gyorsan megtörténni és ezért van a legnagyobb jelentősége annak az oktatásnak, mely a népiskolában gazdasági irányban is kötelező. De ha nem várhatjuk is a felnőtt agrárnépesség általános és gyors odafordulását a szakoktatási intézmények felé, igyekeznünk kell ezt mégis fokozni. Véleményünk szerint ebből a szempontból előnyöket, kedvezményeket kellene adni — ott, ahol lehet — azoknak, akik bizonyos gazdasági tudást megszereztek. A földművelésügyi kormány telepítési, vagy más földbirtokpolitikai programjánál azokra kellene elsősorban és intézményesen figyelemmel lenni, akik valamilyen gazdasági iskolát végeztek, vagy végezni fognak. A lengyelországi földreform törvényben ennek példáját látjuk. A nemesített vetőmag és tenyészállat kiosztásánál, a gyümölcs-telepítéseknel és dohánytermelési engedélyek kiadásánál, stb. is előnyben kellene ezeket részesíteni. A községi közigazgatásban ugyancsak intézményesen helyhez és szóhoz kellene juttatni a gazdasági iskolát végzeteket. A polgári jogok gyakorlásánál (lásd a szellemi cenzust a virilistáknál) legalább valami erkölcsi elismeréshez kellene segíteni a szakismeretet. Más is ki lehetne még találni ezen a téren. De a versenyzés ösztönének felkeltése és ébrentartása, meg a jutalmazás buzdító hatásának felhasználása szintén alkalmas lehet nemcsak arra, hogy az iskolához vonzzon, hanem arra is, hogy ott jó előmenetelt biztosítson. Nem is nagy áldozatokkal eredményeket lehetne így elérni.

Azzal is tisztában kell lennünk, hogy megkettőzött, vagy megsokszorozott tevékenységgel, s a mezőgazdasági tudásnak iskolákból való elterjesztésével a földműves lakosságnak aránylag mégis csak kisebb hányadát érhetjük el és itt is nem a ma gazdálkodó, hanem a jövőben gazdálkodó nemzedéket. Az iskolai szakoktatáson kívül tehát az iskolán kívüli szakoktatást is fel kell építeni és ezt elsősorban a ma gazdálkodó, a ma bajaival küzdő, a ma tanultakat mindjárt hasznosító nemzedékre kell kiterjeszteni.

Az 1931-ben Prágában tartott nemzetközi gazdakongresszus második szakosztálya úgyszólván kizárólag a felnőtt gazdák iskolán kívüli oktatásával és a gazdálkodóknak szaktanáccsal való ellátásával

foglalkozott. Magáévá tette a kongresszus a tárgy főelőadójának azt a véleményét, hogy „a felnőtt földművelők oktatása és gazdasági tanácsokkal való ellátása az iskolai gazdasági szakoktatás kiegészítője különösen a kisbirtokosok részére és ezért elsősorban állami feladat“. Nem foglalkozhatom itt most részletesebben ezzel a kérdéssel; de néhány számot mégis idézek annak jellemzésére, hogy ezen a téren is mennyire el vagyunk maradva. Az Egyesült Államokban 4400 gazdasági vándortanító és tanítónő működik és a felnőttek gazdasági oktatására egy évben 25 millió dollárt fordítanak. Olaszországban a „cattedre ambulanti di agricoltura“ 848 vándortanítóval és 25 millió lírával dolgozik. Bulgáriában 112 hosszabb, 216 rövidebb időn át tartó tanfolyamot tartottak 28.000 hallgatóval és 5000 előadást 240.000 hallgatóval. Csehszlovákiában 258 tanfolyam volt 23.000 hallgatóval és 6065 előadás 298.000 hallgatóval. Nálunk a nem is egészen erre a célra szolgáló költségfedezet 110.000 pengő; a tanfolyamok száma 1931—32-ben 93 volt 3x47 hallgatóval, a gazdasági előadások száma 1482 volt 102.859 hallgatóval.

A mezőgazdasági szakoktatás kérdése sokkal fontosabb, megoldásának módja termelésünkre és életünkre nézve sokkal nagyobb horderejű, mint sok más kérdésé, melyekre tetszetősségük, vagy hangzatoságuk a közérdeklődést jobban odavonzotta. Ezt a kérdést végre már agrárpolitikánk tengelyébe kell helyezni, mert egészséges birtokpolitika, eredményes termelési politika, mezőgazdaságunk újjászervezése, agrármépességünknek boldogulása csak a nagyobb gazdasági tudás és az ebből következő jobb gazdasági munka alapján érhető el.

ÉBER ERNŐ

AZ INTERKONTINENTÁLIS ÚT

ISMERETES, hogy a nagy római birodalom létének alapfeltétele volt az az úthálózat, mely az akkor ismert világ minden részéből az Örök városba vezetett. A középkor a latin-római kultúra pusztulásával az utak és a közlekedés megszűnését jelentette. Az új kor kezdetét, a nemzetek egymásközi érintkezésének megindulását a víziutakon kifejlődő forgalom nyitja meg. A XIX. század jellemző közlekedési eszköze a vasút. Csak néhány esztendeje kezd a közút a forgalomban ismét jelentősebb szerepet játszani, de fontosságát, s nagybeteg világgazdaságot talpraállító erejét még kevesen ismerik fel.

Sir Stenson Cooke egyike ezen „vates“-eknek, kik a közútban látják a jövőndőt; az ő gondolata a világválság és munkanélküliség enyhítésére nagy építkezéseket indítani meg, utat építeni Londontól—Kalkuttáig, illetve Cape-Town-ig. Utat építeni, melyen megindulhat az élet, a forgalom egy városból a szomszédos városokba, egy országból a határos országokba és kontinenseken végig, egyik kontinensről a másik kontinensre. Első pillanatra talán merésznek tűnik fel és újszerűnek ez az eszme: Interkontinentális út és mégis évezredek óta reméli, várja már az emberiség ettől az idegenbe, az ismeretlenbe vezető úttól boldogulását.

Már a hellén kultúra idején a mesés Kelet, a csodás India felé keresnek utat, a közlekedés és hatalmi kapcsolatok megteremtésében látják a jobb jövőndő biztosítását. Az első európai, aki a Kelet és Dél felé vezető út gondolatát megvalósítja, a hatalmas makedón uralkodó, Nagy Sándor. Érdekes, hogy a világhatalmi törekvések első kimagasló, történelmien nagy alakja ugyanazon az útvonalon vezeti seregeit, mely ma is az interkontinentális közlekedés, a világ nagy országútjának iránya; Nagy Sándor céljai is azonosak a maiakkal, szárazföldön kívánja elérni Indiát és Egyiptomot, a kultúra és a jólét kincsesházait.

A fiatal király korai halálával a történelmi fejlődés más irányt vesz, a három kontinens szárazföldi kapcsolatának, a kontinenseket átszövő útnak gondolata elenyészik. Több évszázados pihenés után ez az út viszi az első angol vezérnek, oroszlánszívú Richárd királynak kereszties hadait a Szentföld felé, majd ugyanennek az útnak nyomai mutatnak irányt a török birodalom világot hódító seregeinek Európába. Nagy Sándor útja a Marica—Morava—Duna-völgyének hozzákapcsolásával hosszabbodik, de megtörik a janicsárok hatalma is és a kontinenseken keresztüli közlekedés lehetőségéről újból megfeledkeznek.

A XIX. század új hatalmi jelensége,-a Vasút ébreszti fel a kontinensek kapcsolatának lehetőségét, az interkontinentális szárazföldi közlekedés elé tornyosuló akadályokat teljesen legyőzni azonban ez a hata-

lom sem tudja. Megteremti ugyan a folytonos egybefüggő közlekedési vonalat a Rajna torkolatától a Nílus első kataraktusáig, de az India felé vezető út megvalósítása mégis csak terv marad, mert közbejön a világháború. Mire az öldöklés és pusztulás megáll s ismét hajnalodul kezd, beáll a békés fejlődés lehetősége: az a szervező, építő nagyhatalom, mely még néhány évvel ezelőtt fiatalnak és erősnek hitte magát, belátja, hogy megöregedett — a Vasút lemond az indiai vonal kiépítésének reményéről.

A küzdelem a közlekedésért, az interkontinentális kapcsolat szárazföldi megteremtéséért nem szűnik meg még sem, új erő, új hatalom támadt a gépjárművekben, melyek a közúti kapcsolat eszméjének szolgálatába állnak. A sivatagot röviddel a háború befejezése után már fürge gépkocsik és hatalmas autóbuszok szelik át, a kilencszázas évek kezdetén a sínek céljaul állított és több Nagyhatalom által áhított mesés Bagdadot könnyűszerrel éri el a huszadik század közlekedési küzdelmeinek diadalmas hőse, az automobil. Városokat és országokat hódító harcában a gépjármű a közutak kiépítésére kényszeríti a nemzeteket. Az országokon átvonuló utak kiépülése, az egyes kiépített útszakaszok egymásután kapcsolódása, világrészeken keresztülvezető útláncolat jelzi a haladás egymásra következő szakaszait.

Az interkontinentális út megteremtésén fáradozó hatalmak, a makedón, majd a török birodalom, a Vasút távolfekvő végpontokat kötnek össze a közbenső kis egységek érdekeire nem gondolva, sőt néha éppen ezek ellenére és ezek elnyomásával mindig az egészt, a nagyközösséget szolgáló átfogó mű megalkotását tartják céljuknak, ez a magyarázata sikereik múlandóságának. A gépjármű a kis egységeket kapcsolja össze, szomszédos községek között teremtvé összeköttetést, közelfekvő városokba építve ki az utat, a részletből halad az egész felé és sok kis érdeket szolgálva, szolgálja a nagyot, az összesség érdekét, ezért remélhetjük hosszabb időre szóló tartós diadalát.

Midőn öt évvel ezelőtt első ízben jelentkezett az angol automobil szövetség (The Automobile Association) londoni irodájában két fiatalember, kik saját kocsijukon jöttek fel Lídiából, a szövetség főtitkára, Sir Stenson Cooke képzeletében éppen ez a gondolat merült fel: Indiától—Londonig minden városnak és minden országnak érdekében áll a saját közlekedésének lebonyolítására a szomszéd városig, illetve országig kiépíteni közútját s így a helyi érdekek összessége nagy átfogó világerdekké válik. Tisztában volt egyúttal azzal is, hogy a helyi kívánságok a közlekedés természete szerint nagymértékben változók, látta az úton közlekedők elé sorakozó akadályok tömegét és ezért midőn az Alliance Internationale de Tpurisme elé állt hatalmas tervével, az interkontinentális út megvalósításának kívánságával, azt jelölte ki feladatul, hogy szabad, zavartalan közlekedést kell biztosítani a közúti járművek számára: Londontól—Kalkuttáig, illetve Cape-Town-ig meg kell teremteni a felmerülő nehézségek ellenére is az átmenő közúti forgalmat. A közúti közlekedést gátló körülmények igen különböző jellegűek és sokfélék: politikai, diplomáciai, katonai, gazdasági és műszaki természetű akadályok fordulnak elő. Különösen az első négy legyőzése volt rendkívül nehéz. A határátlépési, közúti közlekedési

engedélyek beszerzésének és a vámkezelési eljárásoknak megkönnyítése óriási munkát és fáradságot jelentett. Az A. I. T.-nek tehát azon kellett kezdeni munkásságát, hogy tagjainak oly igazolványokat bocsásson rendelkezésére, melyeket az útvonalon fekvő országok hatóságai elfogadnak.

Sikerült a közlekedés szabadságát három igazolvány használatával biztosítani, ezek: 1. a vámkezelési füzet (Camet de passage en douanes), 2. a nemzetközi vezető igazolvány, 3. a nemzetközi járműközlekedési engedély. Ezenkívül minden utas számára természetesen útlevel is szükséges, habár az egyes országokban még fennálló látta-moztatási (visum) kényszer megszüntetése a közeljövőben remélhető. Az interkontinentális út egyes szakaszai katonai övezeteken haladnak át, melyek nemrég idegen járművek számára tilos területet jelöltek— az A. I. T. elérte, hogy az átvonuló forgalom számára ezek a vidékek felszabadultak.

A gazdasági természetű akadályok elhárítására a Népszövetségnél tárgyalásokat kezdtek; azon fáradoznak, hogy a tőkeszegény közép-európai és keleti országok nemzetközi útépitési kölcsönhöz jussanak. A nemzetközi munkaügyi hivatal az elmúlt év decemberére már be is kérte az egyes államok által kiépítendő nemzetközi összekötő utak terveit és költségvetését, hogy ezek alapján a nyújtandó kölcsön nagyságát megállapíthassák.

Az A. I. T. 1930. évi Istanbulban tartott közgyűlésén már az interkontinentális út európai vonalának terveivel foglalkoztak; abban állapodtak meg, hogy a vonal a nagy európai ezpresszvonatok irányát fogja követni, vagyis a Rajna-, Majna-, Duna-, Morava-, Marica-völgy—Márvány-tenger vonalát fogadják el. 1931-ben a közgyűlés Bécsben tanácskozik, mely alkalommal a nyugati szakasz vonalvezetését állapítja meg. Következő városokat érint az út: London—Rochester—Canterbury—Dover—Calais—Dünkirchen—Ostende—Brüsszel —Lüt-tich—Aachen—Köln—Frankfurt—Nürnberg—Regensburg— Passau—Linz—Wien—Győr—Budapest: Budapesttől kezdve kétféle vonal képezi tanulmányozás tárgyát: 1. a jugoszláv—bolgár—török-vonal mely Szeged—Belgrad—Nis—Szófia—Drinápolyon át Istanbulba vezet és 2. a román vonal, mely Szolnok—Berettyóújfalu—Nagyvárad—Brassó—Bukarest—Constanza érintésével jut a Fekete-tengerhez.

Az 1932. évi koppenhágai közgyűlésen az A. I. T. az interkontinentális út London—Istanbul közötti szakaszát véglegesen megállapította. Kilenc állam területén vonul keresztül a közúti közlekedés főútjára, mely 3117 km. hosszú; az egyes államok útszakaszai a következők:

Anglia	117 km
Tengeri út (Dover-Calais)	35 „
Franciaország	53 „
Belgium	307 „
Németország	714 „
Ausztria	326 „
Magyarország	392 „
Jugoszlávia	551 „
Bulgária	362 „
Törökország	260 „
Európa.....	3.117 kilométer.

Az A. I. T. mindenekelőtt azt tartotta feladatának, hogy az érdekelt országok közvéleményét tájékoztassa afelől, hogy az interkontinentális út nem különleges autót az olasz autóstradák értelmében véve, tehát nem luxusút megépítéséről van itt szó, hanem forgalmi kapcsolatok szervezéséről: a közúti közlekedés megteremtéséről igyekeznek gondoskodni s az a céljuk az interkontinentális úttal, hogy Európa beteg, haldokló gazdasági életébe új vérkeringést hozzon és ily módon az egész világ érdekeit szolgálja. Az egyes államokat felszólították, hogy a területeiken fekvő, átvonuló utakat a mai közúti közlekedési

igényeknek megfelelően építsék ki; ezért az A. I. T. a kormányokhoz a következő műszaki természetű kívánságok betartása irányában fordult kérelemmel:

1. Vízszintes vonalvezetés. Hosszú községi és városi átkelési szakaszok mellőzendők. Az út közvetlen szomszédságában település, házak építése ne engedélyeztessék. Kőrívek sugarai völgy és sík szakaszokon ne legyenek kisebbek 300 méternél, hegyvidéken 50 méternél. A kanyarulatok belső oldalán szabad áttekintés biztosíttassék, továbbá a kanyarokban jól látható, forgalom elválasztó közép vonal alkalmaztassák. Az út bármelyik pontjában jó áttekintése legyen a jármű vezetőjének.

2. Vertikális vonalvezetés. A sík vidéken és nagy völgyekben az emelkedés 4%-nál ne legyen nagyobb és hegyi szakaszokon se

lépje túl a 6%-ot. A különböző lejtésű útszakaszok csatlakozása úgy épüljön ki, hogy a fékút-távolságra a láthatóság biztosítható.

3. Keresztszelvény. Az út szélessége a forgalmi sűrűséghez alkalmazkodik, de minimálisan 6 méter burkolat-szélesség kívánatos. A padkák mérete legalább 1 méter legyen. Keresztirányú esés 2—3%-nál nagyobb ne legyen. Kanyarokban, melyeket az egyenesből átmeneti íveken érünk el, egyirányú keresztezés alkalmazandó.

4. Az út burkolata lehetőleg állandó jellegű legyen, kövezet, beton, vagy aszfalt; ahol ezen nehezebb építési rendszerek a forgalmi terhelés által nem indokoltak, legalább felületi kezelés biztosítsa az utak pormentességét.

5. Hidak és műtárgyak, melyek az interkontinentális út vonulatába esnek, állandó jellegűek legyenek és kőből, betonból, vagy vasból épüljenek.

6. Kilométerkövek, kerékvetők és kerítések csupán a padka külső szélén helyezhetők el.

7. Útépitési anyagok és gépek, szerszámok számára a padkákön kívül rakterületek létesítendők.

8. Forgalmi jelzések, iránytáblák, távolságmutatók felállítása az út mentén elengedhetetlenül szükséges.

A felsorolt irányelvek már magukban is óriási munkát jelentenek és sok pénzbe és időbe kerül megvalósításuk. Az A. I. T. tisztában van azzal, hogy fenti kívánalmakat még a középeurópai államok is csak nehezen teljesíthetik, de reméli, hogy belátható időn belül mindent meg lehet valósítani.

Az ázsiai és afrikai útvonalak kérdésével az A. I. T. kairói közgyűlésén a folyó év februárjában foglalkoztak. A felmerült kívánságok közül megemlítendő, hogy az érdekelt államokat a meglévő utak portalanítására kérték fel és megelégedtek a még ki nem épített útszakaszok három méter szélességben és kiterőkkal való megépítésével. A forgalom nagyobb mértékű fejlődése magától kívánatosra fogja tenni azt, hogy a későbbi jövőben Ázsiában és Afrikában is az európai irányelveknek megfelelő utak építését szorgalmazzák.

Az interkontinentális út európai szakaszának mai állapotát vizsgálva, azt találjuk, hogy Londontól—Passauig a felsorolt követelményeknek minden tekintetben eleget tettek az érdekelt államok. Mindenütt 6 méter és annál szélesebb állandó pormentes burkolatot találunk az úton, a veszélyes és meredek szakaszokat kiküszöbölték, sok helyütt a városokat és községeket elkerülő útrövidítéseket építettek. Ausztriában azonban már a német határtól kezdve Linz határáig, továbbá Melk környékén és Fischamendttől a magyar határig még a régi ú. n. vízzel hengerelt makadám útburkolattal találkozunk, mely mint ismeretes, egyáltalán nem mondható pormentesnek. Az osztrák kormány a felsorolt szakaszok átépítését tervbe vette, két helyütt már folyik is az építkezés, s így minden valószínűség szerint az interkontinentális út osztrák szakasza is elkészül 1934-ig.

A nemzetközi út magyar szakasza két részre oszlik: a Horvátjásfalu—Győr—Budapest-i és a Budapest—Kecskemét—Szeged-i útrészre. Mindkét útvonal átépítését tervbe vette a m. kir. kereskedelem-

ügyi minisztérium 1928. évi hároméves programjában és az osztrák határ és Budapest közötti szakasz megépítését meg is valósította, azonban a főváros és Szeged közti út munkálatai annak ellenére, hogy kötött szerződések állottak fenn, a közben beállott súlyos gazdasági válság miatt nem indulhattak meg, s csak az új kormány erélyének köszönhető, hogy ez év májusában ezen az útvonalon még is megindult az építő tevékenység.

Az elsőnek említett útvonal, az ú. n. bécsi út megépítése rendkívüli gazdasági előnyöket jelentett hazánknak és elkészülte az idegenforgalom terén korszakalkotó jelentőséggel bír. Míg a világ minden államában az utóbbi években az idegenforgalom visszafejlődést mutat, Magyarországon stagnál, addig a Horvátjárfalunál belépő idegen gépjárművek száma rohamosan növekszik. Mindenki, aki nyitott szemekkel jár ma Budapest utcáin, megügyelheti, hogy a külföldi gépkocsik igen magas arány számmal vesznek részt a főváros közúti forgalmában.

A bécsi útról elmondottak bizonyítják azt, hogy mennyire helytelen és indokolatlan egyeseknek az a beállítása, hogy Magyarországon luxusutak épültek az elmúlt években. Mindenütt a legnagyobb hozzáértéssel és alaposággal alkalmazták a forgalmi igényeknek legmegfelelőbb útburkolatot. A városok és községek nehézforgalmú átkelési szakaszait kőkockával és keramittal építették ki, a külső szakaszokon, melyeken szintén nagy terhelés lép fel, a kizárólagosan hazai anyagokból készülő kitűnő betonburkolatot használták, a kisebb forgalmú szakaszokon az olcsóbb aszfaltburkolatokkal találkozunk s végül az alárendeltebb forgalmi jelentőségű útrészeket felületi kezeléssel portalanították.

Különös, hogy az a teljes siker, amely a bécsi út kiépítését követte országszerte, nem talált visszhangra. Midőn tavaly a költségvetési vita kapcsán a képviselőházban gróf Klebelsberg Kunó, a felsőházban József királyi herceg síkra szállottak az interkontinentális út magyar szakaszának további kiépítése, a szegedi út megalkotása érdekében, nem találtak arra az osztatlan megértésre, melyre joggal számíthattak volna a nagyközönség részéről, — annál örvedetesebb, hogy az új kormánynak mégis sikerült az idén tavasszal a szegedi út építési munkálatait megindíttatni és ezzel végleg biztosítottuk Magyarország számára azt a rendkívüli előnyt, hogy az interkontinentális út hazánkon áthalad, sőt Budapest mint legszélső keleti elosztó állomás jelentős szerephez jut a nemzetközi forgalomban.

A most épülő szegedi út talán egyetlen kivétellel minden tekintetben kielégíti azokat a műszaki természetű kívánságokat, melyeket mint interkontinentális úthoz hozzá fűzhetünk. Vonalvezetését tekintve mintaszerű, Soroksár és Alsónémedi, továbbá Alsónémedi és Felsőbabád közt több kilométer hosszú egyenes szakasszal pótolja a régi kanyargós utat. Sári, Felső- és Alsódabas és Gyón községek mellett vezet el az új út, miáltal a hosszú átkelési szakasz veszélyei megszűnnek. Az út burkolata keramitból, aszfaltból, illetve betonból készül, különösen ez utóbbinak nagyarányú alkalmazása fogja jellemezni, amennyiben Alsónémeditől Kecskemétig több mint 60 kilométer hosszúságban betonból épül az útfelület. Az építkezés idő-

tartama előre láthatólag két esztendőre nyúlik. Az út költségei közel hét és fél millió pengőre tehetők, mely összeget hat éven keresztül tizenkét egyenlő félévi részletben törlesztendő kötelezőjegyek ellenében a vállalkozók hitelezik az államnak. Magyarország a szegedi út megalkotásával tanujelét adja annak, hogy az interkontinentális út megteremtésében igen nagy áldozatok árán is teljes mértékben kiveszi a maga részét s evvel joggal számíthat az érdekelt nemzetek elismerésére.

Az interkontinentális út teljes egészében ma még sok tekintetben csak tervezet, holnap talán már valóság. Jelentősége minden tekintetben igen nagy: a szomszédos nemzeteket közelebb hozza egymáshoz, munkaalkalmat teremt és óriási területeket nyit meg Európa ember- és árufeleslege számára. Kilenc nap alatt jutni Indiába, három hét alatt Délafrikába kényelmes nagy autóbuszokon, vagy valamivel hosszabb idő alatt saját kocsinkon, ez olyan perspektíva a jövőre, mely napjaink reménytelenségében meszeszerűen hangzik. Az interkontinentális út megalkotása magában rejti annak lehetőségét, hogy ezáltal az ipar, a közlekedés és a kereskedelem ismét feléledjen, hogy alkossunk valami olyant, mely a ma sok súlyos problémáját megoldja és mindenek előtt a béke szolgálatában áll. Az út szociális jelentősége éppen a munkanélküliség enyhítésében és a kivándorlás lehetőségének megteremtésében áll, — a szegényebb osztályok számára is megnyit oly települési lehetőségeket, melyek az európai éghajlathoz hasonló, vagy közel hasonló viszonyok mellett millióknak nyújthatnak boldogulást. Az interkontinentális út mentén kifejlődő forgalom nemzetek és osztályok között szüntethet meg ellentéteket, az út gondolatának megvalósítása a maga óriási méreteiben alkalmas egy vilákgatasztrófa elhárítására.

ELISCHER PÁL

ALFA ÉS OMEGA

RAVASZ LÁSZLÓ KÉT KÖTETE

RAVASZ LÁSZLÓ prédikációinak, beszédeinek és cikkeinek most megjelent kétkötetes gyűjteményében¹ az előszóban azt írja, hogy mindig arra vágyott, hogy „homo unius libri“ legyen. L. De ez nem adatott meg neki — írja tovább — és ahelyett, hogy egyetlen téma világgá szétfutó szárait szötte volna mindent egybefogó rendszerre, tükörcserepekké tördelte szét mondanivalóját. Ezzel a panasszal és önvallomással nem könnyű egyetérteni. Az a hatvan prédikáció és jónéhány tucatnyi beszéd és cikk, amelyek három-négy év termésének legválogatottabb darabjaiként kerülnek most az olvasó elé ebben a két testes kötetben, azt mutatják, hogy kisiklások vagy egyetlen hamis hang nélkül, a mondanivaló élan-jában lankadást vagy meglassúdást nem ismerve, a két kötet több mint hétszáz oldalán — hogy Ravasz László szavait ismételjük meg — egyetlen téma világgá szétfutó szárai szövődnek mindent egybefoglaló rendszerre. Ez a téma: Isten és az ember egymáshoz való viszonya. Így azután az unius libri helyett liber unius hominis-t találunk és nem tudjuk a kettő közül nem ez-e a fontosabb?

Ma alighanem csak Anglia és közelebről az anglikán egyház tudna Ravasz Lászlóhoz hasonló íróval és igehirdetővel dicsekedni. De valószínűleg még ott sem venné körül annyira általános elismerés, ahogyan az ő munkásságának lelki termékeit fogadta el és vallja magának a magyarságnak még az országhatárokon is átlépő egyetemessége. Amikor az anglikán egyházat említem, nem általánosságban beszélek, hanem határozottan W. R. Inge-re, a londoni Szent Pál székesegyház dékánjára gondolok. Természetesen vannak a magyar református püspök és az anglikán „divine“ személye és munkássága között igen lényeges különbségek is. Az anglikán egyházfőnek hatása sokkal inkább volt irodalmi; Ravasz László elsősorban igehirdető, akár szószéken áll, akár előadói emelvényen vagy még ha pohárköszöntőt mond is, ünnepi serleggel a kezében. Az ő hatásának primum movense és titka nem az írott, hanem az élő szó. Inge-t egy ködös, kedvetlen, londoni téli vasárnap délelőtt hallottam beszélni a Szent Pál székesegyházban. Nem tudtam, hogy ő fogja a prédikációt mondani. Csak mikor otthon az újságokban néztem utána, hogy kit is hallgattam meg az anglikán egyház egyik legelső szószékén, láttam Inge nevét. Én az illetőt inkább gondoltam valami megöregedett

¹ Alfa és Ómega. Prédikációk, beszédek, cikkek. Két kötet. Franklin Társulat kiadása.

káplánnak, és hajlandó is voltam azt hinni, hogy közbejött valami akadály és helyette valaki más beszélt. Csak később, mikor egyszer feljött Skóciába és a college-omban tartott előadást, győződtem meg róla, hogy a Szent Pál székesegyház „curate“-je mégis csak az „Outspoken Essays“ szerzője volt. Azt hiszem, nem kell sokat bizonyítgatnom, hogy ugyanez az eset Ravasz Lászlóval sohasem történhetnék meg.

Ravasz László lelki alkatának megértéséhez sokkal közelebbről, tőle magától kapunk kulcsot és magyarázatot, önmagáról szeret minél kevesebbet beszélni. A második kötetben „Örök diákok“ című, rövid kis cikkben mégis elmond néhány dolgot és ennek lényege az, hogy a filozófia és a teológia volt az a két tárgy, amelyből „minden előadás és minden fejtegetés egyszerre magától érthetővé vált a számára és emlékezetébe belenyomult“. Majd fiatalkorú problémáiról, nehézségeiről a következőket írja:

„Hányszor éreztem azt, hogy eltévesztettem pályámat, mert filozófia és esztétika helyett teológiával foglalkozom; hányszor éreztem azt, hogy hiába értek meg mindent a teológia rendszerében, a legvilágosabb ismeret sem adja meg egészen azt, amire a lelkipásztnak szüksége van; hányszor döböntem meg azon, hogy vitatkozás és apologetika nem épít annyira, mint a bizonyosságtétel és száz ellenség megcsúfolásával nem ér fel egyetlen követőnek csatlakozása. Belső megrendüléseken, nagy fájdalmakon keresztülmenve, egyre világosabban alakult ki egyéniségemben a misszió mindenekfelett való megbecsülése. Mélyült egyéni hitéletem, majd lefoglalta egész egyéniségemet egyetlen szenvedély: a szolgálat szenvedélye.“

Ezek előrebocsátása után pedig idézni fogok néhány sort abból, amit Ravasz László Spranger Eduárd lélekelemző és típust kereső módszerének felhasználásával mond Prohászkaról. Fejtegetéseinek lényege az, hogy Spranger hat „Werichtung“-jából az esztétikai és a vallásos típus egyesült Prohászka egyéniségében.

„— Nem lehetett ő olyan művész, — írja¹ — aki prédája legyen érzéseinek, akit szenvedélyei elragadjanak, s akár tragikus dekadenssé, akár mosolygó bohémé rontsák, mert vallásos szenvedélye erkölcsi alkatát állandóan áthévítette, fehérizzásban kiégette belőle az alacsony szenvedélyeket, acélfürdőjében kőkeményté tette erkölcsi életének anyagát, s olyan tisztaságot biztosított számára, amelyet a művészek között aligha lehet találni. Viszont vallásossága nem ölthetett világmegvető darócruhát; szépséggyűlölő és képromboló nem lehetett, mert a világot mindig isteni szépségben látta s ezért a szépségért szerette az érzéki világot is. Sohasem lehetett benne úrrá az érzéki miszticizmus, amely elfelejtkezik a valóságról, elsápasztja a

¹ A lélek embere. Emlékezés Prohászka Ottokárról. Studium kiadása. 17—18. o.

csillagokat, meghervasztja a virágokat, hádesi árnyékká teszi az embereket, sűrke foltok kámzsájával letakarja az életet, mint egy oszló hullát, hogy az elszállott lélek napba vesző útjait kísérje. Vallásos extázisában megtelt minden dolgok szépségével, színével, a formák és vonalak gyönyörűségével, élettelen, fiatal hangoknak harsogó összhangjával.“

Ravasz László egyéniségében nincs meg a művésznek és költőnek az a páthosza, amely annyira elválaszthatatlan Prohászka egyéniségétől. Kettőjük vallásosságában teljesen azonos az Isten által való elhívás tudatossá vált megérzése, de Ravasz László egész egyénisége szelidebb és szenvedélytelenebb, hiába keresnénk benne Prohászka lelkének „fehér izzás“-át. És mégis a tartalomnak és a formának, a hitnek és a szépség keresésének az az összhangja, amelyet Ravasz László Prohászka egyéniségében meglátott és minden másnál fontosabbnak tartott, életforma és élet-tartalom lett nála is és sorsdöntő lett az ő egyéniségének kialakulásánál. Tudásának és szellemi alkatának filozófiai és esztétikai alapvetése életformáié fontossággal bír nála is. De csak azért — és ebben ismét azonos a kettőjük lelki arca —, hogy minden szavával igehirdető legyen és kövesse a szolgálatnak azt az ideálját, amelyről az imént idézett szavaiban beszél.

A PRÉDIKÁCIÓK kötete, hozzászámítva a második kötet egy újrédikációját is („Van időm jót cselekedni“) hatvan egyházi beszédet tartalmaz. Ezeknek legnagyobb része a Kálvin-téri szószéken hangzott el, és csak tizenkét olyan beszéd van köztük, amelyet nem közvetítettek rádióon is. Ravasz Lászlónak már több prédikációs kötete jelent meg,¹ de mindig egy kötetben cikkekkel és beszédekkel együtt. Ilyen reprezentatív kötete másik nincsen. De nemcsak reprezentatív ez a kötet, hanem az is, amiről a bevezetésben a beszédek szerzője maga mondja: megérkezés a tetőre. A nyugalom hangulata van ezekben a prédikációkban. Leegyszerűsített formák és áttekinthetőség a dolgok azelőtt még homályos, tisztán még nem látott és még meg nem értett összefüggése között, vagy inkább felettük. És mindenekelőtt nagyobb közelség a dolgok végkéhez: Istenhez.

Ha Ravasz Lászlónak mint igehirdetőnek típusát, hasonmását keresem az igehirdetés nagy klasszikusai között, azt hiszem Schleiermacher, a XIX. század eleji németiség nagy igehirdetője az, akinek alakja legközelebb áll hozzá és akinek lelki arcán a legtöbb, az övéhez hasonló vonást lehet megtalálni. Nemzetének válságos, nehéz idejében hirdeti Isten igéjét Ő is. Népének lelkiismerete volt — mondja Schleiermacherről Ravasz László² — és ez a prófétai elhívás végigkíséri az ő igehirdetését is. Szónoki hatásokra nem törekszik

¹ „Ez ama Jézus“, Kolozsvár, 1910. — „Látások könyve“, II. kiadás, Buda-pest 1925. — „Orgonazúgás“, II. kiadás, Budapest, 1927. — „Az emberélet útjának felén“, II. kiadás, Kolozsvár 1925. — „A halál árnyékában“, Budapest, 1927. — „Tudom kinek hittem“, Budapest 1927. — „A Thábor-hegy ormán“, Kolozsvár 1928.

² A gyülekezeti igehirdetés elmélete, 144. o.

ő sem;¹ senki annyira távol nincs tőle, mint a modernkori ígéhirdetés másik kiemelkedő nagy alakja, XIV. Lajos udvari papja, Bossuet, az „udvari tanácsossá kinevezett Keresztelő János“. Az ígéhirdetői felelősség nagy lelkiismereti kérdései belőle is előtörnek, mint Schleiermacherből. De ami talán a legfontosabb megegyező vonás kettőjük között: az a tartalom és a forma összhangja, neveltetéséből, lelki adottságaiból következő, parancsoló kényszerűség Ravasz László ígéhirdetésében is.

Egyik virágvasárnapi prédikációjában, ahol az alapige a jeruzsálemi bevonulás „Hic est Jesus“-a, milyen élő és mennyire a Fra Angelico-k hitével festett arcképet találunk Jézusról:

„Nézd, amint a gyermekek fölé hajol, megáldja őket és azt mondja: ilyeneké a mennyeknek országa. Figyeld meg, amint a bűnös asszonyra mérhetetlen tisztasággal, mérhetetlen szeretettel rátekinthet és megvédi őt az irigy és kaján világ kódobásai elől. Figyeljük meg, mekkora gondja volt a könnyezőkre, hogy küzdött azért, hogy a sírokat megvigasztalja; milyen nagy ügye volt, hogy az emberek ne szenvedjenek. Egy óriás gyógyítás minden tette és minden gondolata. Nincs senki, aki annyira tudjon megérteni, szánni, megbocsátani, aki úgy tudjon elfelejteni, mint ő. Dosztojevszkij szenvedélyes szószólása a bukottak és bűnösök mellett csak egy parányi visszfénye annak a végtelen és elszánt pártfogásnak, amellyel ő a betegek, a sírók, az éhezők, a kicsinyek, a beszennyezettek, az elgázoltak, a kiszákmányoltak mellé állt...

De ugyanakkor ostora csapkod a templom csarnokában, a jaja zúg a farizeusok ellen, rettentő szigorral követel százszázalékos döntést önmaga mellett. Hirdeti, hogy aki vele nincs, az ellene van. Nem engedi, hogy a csatlakozásra hívott tanítvány atyját eltemesse. A gazdag ifjúnak feltételül azt szabja, hogy adja el minden marháját és kövesse őt. Nyilatkozatot tesz, amely agyvelőkbe nyilallik bele: ha megbotránkoztat téged a te szemed, vágd ki azt és dobd el magadtól, ha megbotránkoztat téged a te kezéd, vágd le azt, mert jobb neked vakon és bénán menni az életre, mint épen az ítéletre. Alakja kihívó és cselekvő támadás: szembezáll az egész világ rendjével, hadat üzen a bűnnek, életre és halálra kiáll a Sátánnal. Az egyetlen, aki nem érti a tréfát, akit utolérni nem lehet, mint ahogy a hegymászó nem tudja meg-

¹ Erre vonatkozólag már egyszer idézett, rövid önéletrajzi cikkében a következőket mondja: Már elemista koromban kijelentette egy rossz szavalás alkalmával édesapám, hogy szóval és énekkel nem fogok soha semmire menni; Molnár Albert, a gyakorlati teológia tanára, első prédikációm után azt állapította meg, hogy egyházi szónok sohasem lesz belőlem, de azért szükség van rám, mint gondolkozó és író emberre. Ezért amikor a Farkas-utcai öreg templomban — amelynek alapját akkor vetették le, amikor még Kolumbus nem indult el Nyugat-Índia felé — megkezdtem az ígéhirdetői szolgálatot, elhatároztam, hogy a kénytelenségből erényt csinálók: ha már nem lehetek soha szónok, nem is igyekszem az lenni; ennél fogva minden erőfeszítést arra fordítok, hogy értelme, teteje, keze-lába legyen annak, amit mondok, s azt el fogom mondani egyszerűen, beszélgetve, magamból semmit sem engedek hozzá mondanivalóhoz, csak azt a belső meggyőződést, amelyet igazságomról érzek. II. kötet. 307. o.

érinteni a hófödte csúcsok felett sugárzó csillagokat. A törvénynek olyan lelki betöltését követeli, amely szerint a harag már gyilkosság, a kívánság már házasságtörés ...

Egyszerre megint nagyon kicsiny és árva. Halvány, megtört fiatalember, aki szitkozódó tömegben keresztet cipel a vállán a Golgota felé. Mennyire ki van szolgáltatva durva, léha, aljas tömegeknek, gyermekek és asszonyok köpködik, poroszlók ütlegetik. Ha van passzivitás a világon, akkor ő annak a képe. Fiatal, sovány teste keresztre feszül, tompán zuhog a kalapács, mintha posztóval takarták volna be, a szegek fejére, melyeknek rozsdás hegye átüti kezét és lábát s ő ott szenved ég és föld között, kínjaiba, imádságaiba és elhagyatottságába takarva. Oh, megérezzük az ősi héber ige igazságát, amely egy évezreden át bujdosott az ótestamentomi kijelentés ösvényein: átkozott valaki fán függ! Megérezzük, amikor a nagy csendességben elhangzik az Úr kiáltása; csak egy óriás sóhajtás ugyan, de megremegetti és szinte kioltja a csillagokat: én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet?! Érezzük, amint körülveszi és megemésztí a halál, mint a kialvó napot az éjszaka, s nézd, milyen súlyosan, kővé váltan veszik le kihűlt, elnyúlt, verítékbe fagyott tetemét a keresztől, hogy zokogó asszonyok gyorsba takarják. Kicsoda ez a nagy szenvedő, ez az örök magányos, kicsoda ez, aki így halt meg előttünk? Ez ama Jézus, a nagy és örök Áldozat.“

Majd egy másik helyen, ahol a kánai menyegzőről van szó, isteni szelídséggel felragyog Mária arca:

„Jézuson kívül még van valaki a menyegzőn, egy finom, rajongólelkű ember, mintha szeráfi arc volna. Halvány, egyszerű, csendes asszony, de a szeme úgy világít a félhomályban, mint egy mécses: Mária az, a Jézus anyja, kinek tekintete szakadatlanul Jézuson csüng s szíve a születendő csodák szent extázisában ver. Ő itt most a hímek testbe öltözött példája. Annak a hitnek, amelyik maga is Jézusra néz s mindenkit óréa figyelmeztet. Ő az, aki tudja, hogy csodák indultak útra és ide fognak érkezni. A hit képe azért is, hogy amikor elfogy a bor és mindenki tanácstalanul áll, ő Krisztushoz fordul segítségért. És a hit képe különösen azért, mert nem csügged, ha először nem is hallgattatik meg, avisszataszításra: „mi közöm veled asszony, nem jött el még az én óráim“, még igézőbb fény lobban ki az arcán s még boldogabban várja azt az órát, amely bizonyosan el fog jönni.“

Az egyik, két évvel ezelőtt elmondott beszéd a testi szenvedés és a bűn következményeinek kínzó, emberi miértjére válaszol a születésétől fogva vak ember evangéliumi történetével. Jézus, mikor a vakot meggyógyítja, azt mondja neki, hogy csak azért lett vak, hogy „nyilvánvalók legyenek benne Istennek dolgai“. A jól ismert bibliai történet prófétai visszhangot kap és egyéni életek, egész korszakok egyik leggyötrőbb kérdésére adnak feleletet a prédikáció prófétai szavai:

„Ha egy angyal odament volna ehhez az emberhez (a bibliai vakhoz) fiatalsága kezdetén s ezt mondja: nézd, én megcsókolom mind a két szemedet s reád borul a vakság fátyola. Telnek az évek s a fényre való szomjúságod egyre égetőbb lesz, egyre vakmerőbbnek látszik az a remény, hogy újra láss. De egyszer jó valaki és szólít és előállít és azt mondja: hogy meglássa a világ az én erőmet, hogy higgyen én bennem, a magam bizonyosságára meggyógyítlak téged; — ennek a pillanatnak dicsőségéért, az Isten nagy csatanyeréséért, millió vak megvigasztalásáért, ezért a hajnalért vállalod-e te a vakság nagy éjszakáját?

Ha nem a Sátán martaléka az az ember, így felel:

— Vállalom.

Vállalom a bajt, a kint, a terhet, a nyomorúságot, hogy Isten dolgai nyilvánvalókká váljanak bennem. Én vállalom a sírást, hogy tudjam meg én is, más is, milyen édes vigasztalások vannak, vállalom a sebet, hogy megeredjenek Gileád titokzatos balzsamforrásai; éú vállalom az éhséget és a meztelenséget, hogy rátaláljon a lelkem az igazság kenyérére és a bűnbocsánat királyi palástjára. Megszólal az a nyomorék gyermek: karjaira vett az örök szeretet és játszott velem; mosolyog egyet a gyógyíthatatlan beteg kilobbanó lámpája: érdemes volt élni, mert láttam az Ő dicsőségét. Odaállhat ez a nemzedék: én vállalom a vasidőket kegyetlen ég alatt, hogy Isten csodatevő ereje, hűsége, jellemalkotó dicsősége nyilvánvalóvá váljék; megszólal egy ismeretlen muzsikájú nyelv: én vállalom a tővises magyar sorsot, a tüzes trónt és égő koronát, mert nagy mondanivalóm van a világnak: a tűzben próbált magyar lélek beszédje.“

Egy más alkalommal a „beteg világ“, a válságokkal, örök bizonytalansággal küzdő mai élet gyakorlati, de mindig Isten színe, ítélőszéke elé állított kérdéseire kapunk feleletet:

„Ma már világosan látjuk, hogy nem a kenyér kevés a világon, hanem a szeretet; ennek a hiánya égeti el a gabonát a világ egyik részén, míg a másik részén éhen halnak az emberek. Nem a munkaalkalom kevés a világon, hanem szívtelen az a tőke, amely meg akarja menteni magát s fél odaadni magát, mert fél kenyeret adni. Böjtölni: ez annyit jelent, vállald a kockázatát, hogy csak akkor egyél, mikor más már jóllakott. Ha ez a társadalom meg tudná tenni, hogy ne kevesek fényezéséből és tobzódásából igyekezzék eltartani sokakat, hanem a maga böjtje feleslegéből: új, krisztusi társadalmi rend alakulna ki s a szegény a gazdaggal találkozna. Krisztusnak nem az a programja: gazdag ifjak mulassatok, hogy a perditáknak legyen mit enniük, hanem ez: imádkozzatok, dolgozzatok és böjtöljétek.“

Azután Ninive kapujában a hirtelen kivirágzott és kalyibájára fel-futott tök leveleinek árnyékában ülő gögös és elbizakodott Jónás áll előttünk. Róla, de mégis rólunk van szó:

„Valahányszor rajtalapod magadat, hogy páholyból gyönyörködsz mások bűneiben és büntetésében; árnyékban élvezed, hogy Isten mikép veri felebarátodat: ott ülsz gőgösen Ninive kapujában s nyomorultabb vagy a másik százhuszezernél, akiknek volt bátorságuk bűnbánatot tartani. Különösen ne gondolj arra, hogy jó az, ami neked kedvez és szolgál, akár dolog, akár ügy, akár ember legyen. Nem úgy van, hogy az az igaz, amit te vallasz, az a derék ember, aki a te pártodon van, az a tehetség, aki a te szekeredet tolja. Üljenek le a politikai pártok Ninive kapujába s vizsgálják meg, nem tartják-e drágábbnak saját érdekeik tökleveleit Ninivénél, a nemzetnél; üljenek le a Hoover-javaslat tárgyalói (a prédikáció 1931 nyarán hangzott el) s vizsgálják meg, nem tartják-e saját országuk érdekeinek, hatalmának és dicsőségének hervadó tökleveleit nagyobb értéknek az egész emberiség életénél?“

A MÁSODIK kötetben összegyűjtött cikkek, előadások és tanulmányok egytől-egyig ugyanazt az egységes világmépet hirdetik, amit a prédikációk és a témájuk is ugyanaz: az emberi élet találkozás a Istennel.

A rádió által három, egymást követő Szilveszter-estén közvetített felolvasásról, amelyek a kötet elején kaptak helyet, el lehet mondani, hogy ezek az angolul beszélő világ sajtáságos műfajának, a laikus prédikációnak — lay sermon — igazi mesteralkotásai. A laikus szót, természetesen, nem megszokott és elkoptatott értelmében használva, hanem úgy, hogy ezek a beszédek kiléptek a kultuszi gyülekezet szűk köréből és a rádió hétköznapi megszokottsággá lenni képtelen, csodás technikai eszköze által százezrekhez jutottak el, hogy százezreknek legyen fülük a hallásra...

Közelebről a három közül hadd idézzek csak egyet, a harmadikat, amelynek címe: Találkozás önmagunkkal. Azért is idézem ezt az 1931. év Szilveszter estéjén elmondott beszédet, mert úgy érzem, hogy az ugyancsak ennek az évnek tavaszán elmondott Prohászka-émlékbeszédrel együtt — „A lélek embere“ — ez a Szilveszter-esti előadás jelzi Ravasz László lelki fejlődésében a teljességet, a tetőre érkezésnek azt az Isten előtt megalázkodó és belső nyugalmat és harmóniát jelentő állapotát, amelyről, miként azt már említettem is, ezeknek a köteteknek előszavában ő saját maga is beszél.

A predesztinációról van szó a „Találkozás önmagunkkal“ numerikusán szép prózai nyelven írt és hatalmas, belső dinamikától átfűtött fejtegetéseiben. Hit és filozófia egymással megbékélt összhangban olvad itt össze, mikor a predesztinációt, az emberi életnek ezt az egyik legtitkosabb és mégis legreálisabb törvényét és a keresztyén hitnek ezt a legnehezebben elfogadható hittételét magyarázza:

„Nem tudom magamat másképpen megérteni, csak ha egy örökkévaló és predesztináló akarat kegyelmi tényében találok meg a magyarázatát annak, ki vagyok és miért vagyok ilyen. Amit a

világi bölcsélet adottságnak nevez, azt a hit ajándéknak mondja. Miért vagyok fehér vagy színes, miért születtem ezektől a szülőkötől, miért születtek tölem ezek a gyermekek, miért vagyok magyar, miért érkeztem a vasidőkbe, ez mind vak üresség, ha nem — predesztináció. Egész lelki alkotom, az a minta, amely egyéniségem adja, nem véletlen, nem orozvány: egy örök Műalkotónak ihlete és leleménye. Én koncepció vagyok, ős originale, más ilyen nincs; egyszerre vagyok kezdet és vég. Sorsom a medrem: nem magam vájom, az a kéz írta elé, mely a hegyeket és völgyeket formálja s kettős szerszámával — a tüzzel és vízzel — úgy alakítja a világot, mint a gyermek a lágy viaszot. Mikor azt hiszem, hogy a magam akaratából új lehetőségeket hódítok a magam számára: Isten ír velem betűket nagy fekete táblájára s a betűkben új kijelentéseket. Sorsom minden pillanatban rejtelem, mert nem tudom, holnap mi következik; csak azt, hogy Isten holnap is ugyanaz lesz, aki tegnap volt: Istenem és Atyám. Az, amit én sorsnak nevezek, nem egyéb, mint az állandó isteni Gondviselésnek jelekben és bizonyságokban lecsapódó eredménye; minden mozzanata kérdés: enyém vagy-e, és minden mozzanata felelet: Én a te Urad és Istened vagyok.“

Ez a szilveszteri beszéd az egyetemes emberi lélek legnagyobb problémáját tárgyalja, míg a „Nemzeti lélek egysége“ című, egyik leghosszabb és legrészletesebben kidolgozott tanulmány a magyar horizont legaktuálisabb kérdéseit állítja be arra a síkra, ahol az út végén mindig Isten akaratával és Jézus reánk tekintő arcával találkozunk: mert az egyén és a nemzet kötelessége egyaránt az, alázatosan meghajolni Isten szuverén nagysága előtt és elfogadni az élet kavargó összevisszaságában, egymással küzdő ellentétei között az isteni akarat örök, predesztinált rendelkezését, egyedül lehetséges harmóniáját.

Az irodalom cím alatt összefoglalt tanulmányokban találkozunk azzal a Ravasz Lászlóval, akivé ő, saját vallomása szerint, soha nem lehetett. És mégis, van itt öt olyan tanulmány, amelyek néhány más, önállóan, kisebb füzetekben megjelent tanulmánnyal együtt, Prohászka Ottokárról, Jókairól és Madáchról,¹ egészen új típust, új kezdeményezést jelentenek a magyar kritikai irodalomban és irodalomtörténetírásban. A Prohászka tanulmányt kísérő jegyzetekben „génusz rajzának nevezi Ravasz László az emlékbeszédek megszokott műfajának ezt az elmélyített és a jellemzés belső világosságával megalkotott változatát. Mostani kötetében egy-egy Tompa Mihályról és Szász Károlyról szóló centenáris megemlékezés, két Baksay Sándorról és egy Miltonról irt tanulmány képviselik az általa elképzelt és megalkotott új műfajt. Mindegyik tanulmánynak egészen egyéni íze van. Tárgyuknak, különösen Szász Károly és Baksay Sándor esetében, személyes kapcsolata is van az emlékbeszédek szerzőjével. Legsajátosabb valamennyi között a Miltonról szóló tanulmány. Az angol puritanizmus nagy epikusában az a vonás fogta meg leginkább Ravasz

¹ Százados énekek. Madách pesszimizmusa. Jókai lelke. Budapest 1925. Studium kiadása.

Lászlót, ami őt mindig és talán mindennél inkább izgatja: a kibékíthetetlennek látszó, már majdnem paradoxon-szerű ellentétek összhangba olvadása:¹

„Milton minden forradalmársága mellett a legkonstruktívabb lélek volt, aki a földön élt. Konstruktív volt, mint a próféták, az örök forradalmárok. Semmi sem volt idegenebb tőle, mint a libertínusság, a laza erkölcs. Ebből következett az, hogy Milton a forradalmároknak sohasem volt elég radikális és a konzervatívoknak sohasem volt megbízhatóan konzervatív.?”

A tanulmány végén azután Milont Danteval hasonlítja össze és ebben az összehasonlításban ismét Istenhez való viszonyukban találja meg az egyeztető, a kiegyenlítő gondolatot, az isteni összhang gondolatát:

„Milton egyetlen nagy mása, egyetlen társa Dante. Két hegycsúcson ülnek, egyik a római katholicizmus, másik a protestantizmus csúcspontjain. Nagyon messziről nézve, egymáshoz közel esnek és ikerképletet adnak. Közélről nézve világok és történelmek választják el mind a kettőt, mint azt a szellemet, amelynek mindkettő csúcsa és gyümölcse. Egységet közöttük csak az Ég terem, mely mind a kettőt beborítja, árnyékba takarja, vagy megvüágosítja.“

MINDEZ pedig nem széttört tükörcserép, nem is ezer és ezer színes kavics, hanem csodálatos tisztasággal meglátott, kanyargó és felfelé tartó utakon megközelített isteni harmónia, amelynek magasságából, a tetőről, író és olvasója előtt feltárul az „imago mundi“: Isten és az ember világának ezer színből összeölelkező, de egyedül az ő dicsőségét hirdető képe.

MATHÉ ELEK

¹ A gondolatoknak ezt a paradoxonokat kereső szembeállítását, mint valami „kontrapunkt“-ot kedvelő módszert, lépten-nyomon megtaláljuk a prédikációkban is: Az egy és a sok (Lót története: 1.190—195.); Létezés és változás (1.220—225.); „Ama nesdri“ (az alázatosság és megdicsőülés. I. 273—281) Krisztus az erő (erő és gyengeség. 1. 318—324), és másutt is több helyen.

ÚJ MAGYAR FOLYÓIRATOK

A NAGY KORSZAKFORDULÓK mindig bizonyos synkretismus jegyében állanak. A még meg nem valósított, de már félig-meddig felismert új ideál ilyenkor előre küldi hírnökeit s a réginek az újjal való keveredése a szellemi termékeknek sajátos jelleget ad. Napjainkban például a politika áll az érdeklődés közepontjába s problémáinak és a szépirodalom termékeinek synkretismusa folyóiratainkból már régóta kimutatható. A Nyugat is a tiszta szépirodalom jegyében indult meg s néhány évvel ezelőtt egyszerre történelmi, majd szociológiai kérdések tárgyalásába kezdett. Meglepő, hogy Ady korában, tehát akkor, amikor még .modemnek számított, jóval időtlenebb jelleget öltött, mint ma, amikor lázasan keresi az összhangot a mával. így nyert polgárjogot az újtípusú folyóirat, amely csak felerészben nevezhető annak, mert külsejével és belső tartalmával egyaránt átmenetet képez a tulajdonképpeni folyóirat és a napilap között. A folyóirat a könyvet helyettesíti s eredeti rendeltetése a könyv nivójának megfelelő, de rövidebb lélekzetű tanulmányok közlése. Nos, folyóirataink éppen ezt a könyvhöz való közelséget bontják meg s problémáik nem egyebek, mint a magyar közélet legégetőbb kérdései: ime a napilappal való rokonság. Időszerű kérdéseknek a könyv nivójára való emelése, ez az, aminek megvalósítását az új magyar folyóiratok célul tűzik ki.

Ez a vonás valamennyi magyarországi időszaki sajtótermékre egyaránt jellemző s még a szépirodalmi jellegre igényt tartó lapok is szemelláthatólag az élet aktuális oldalát fordítják az olvasó felé. Az aktuális elemek térhódítása leginkább szemebetűnő a megszállt területen szerkesztett folyóiratoknál. Ezeknél valóban sötét színezetű kísérletet adnak a versek és a novellák solo-hangjaihoz s félelmetes árnyként ott kísértének minden szépirodalmi alkotás mögött.

Mindez természetes alkalmazkodás olvasóközönségünk ízléséhez, hiszen az utóbbi években a politika iránti érdeklődés óriásit nőtt és — sajnos — szépirodalmunk az olvasókedvet csak részben tudja kielégíteni. Itt keresendő az aktualitástól független, tiszta költészettel kísérletező folyóiratok tragikumának oka. A néhány évvel ezelőtt megszűnt Pandora nem talált kielégítő érdeklődésre a közéleti kérdések felé tájékozódó olvasók táborában. A csak kétízben megjelent Fáklya ugyanerre a sorsra jutott. Igaz ugyan, hogy a szépirodalmon túlhaladva egy magyar kultúrmorfológia összeállításával is kísérletezett, továbbá utolsó lapjain egy Béke című rovatban a hírlapirodalmat is megszólaltatta, de mindez eltörpült a spirituális mű-

vészet jelszava mellett, amely a technika térhódításaival szemben az öncélú „Szellem vonalának előhírnöke“ akart lenni. Napjainkban az irodalmi szemléknek ahhoz, hogy olvasóközönségre tehesenek szert, háttérbe kell szorítaniok a verset és a novellát az irodalmi beszámoló, a könyvismertetés és a művész intim nyilatkozata javára. Ezt a követelményt ismerte fel a P o r o n d című irodalmi és kritikai szemle, amely az általános válság művészi oldalát világítja meg s megszólaltatja festőművészeinket a kollektív szemléletű pikturáról, Góth Sándort a színészetéről és Keéri-Szántó Imrét a zenekritikáról. Természetesen a film is működési sávjába esik.

Valamennyi újonnan kiadott lapot közösen jellemez egy másik motívum. Alig akad közöttük egy-kettő, amely ne írna ki, akár fedőlapjára, akár valamelyik oldal aljára vagy tetejére egy-egy sűrített életigazságot. Semmi kétség: mindenik jelszót akar adni, mert tömeghez beszélni csak jelszóval lehet. Ez forraszt egységes kóruvá egymástól elütő temperamentumokat s az új feladat végrehajtása érdekében ez feledtetni el a világválságokat, önkéntelenül is a középkori hangulatra gondolunk, midőn a pártokon felülálló „unum ovile et unus pastor“ polgárának eljövételét hirdetik folyóirataink. Bizonyára sokan észrevették már, hogy az új generáció szemében a jobb- és baloldal közötti határok mennyire elmosódnak. Az alábbiakból látni fogjuk, hogy a kettészakadt irodalom meddőnek bizonyult vitája után nemcsak katolikusok és protestánsok teljesítménye ölti ugyanazt a humanisztikus jelleget, hanem a közös jövőhöz vezető közös út építése érdekében jobboldal és baloldal egymást mily nagy mértékben támogatják.

A K o r u n k S z a v a, akárcsak protestáns tesvére, az Ú j M a g y a r s á g, lelkiismeretvizsgálatot tart, abban a meggyőződésben, hogy minden revíziót önmagunk revíziójának kell megelőznie. A tettet megelőző lelkiismeret szava hallatszik ki cikkeiből. Hogy a magyar túlságosan türelmes, túlságosan szótlanul néz mindent: ez az, amin a küszöbön lévő új korszak előfutárai segíteni akarnak. A kenyér csak másodlagos, a tett a legfontosabb s nem csoda, hogy a tetre leginkább éhes ifjúság követeli leglázasan a programot. A M a g y a r E g y e t e m i H í r a d ó arra mutat rá, hogy a modern élet tempója az ifjúságot is gyorsabb tempóban növesztette fel s a közélet még nem nyújt oly teret, amelyen az ifjúság energiafőlöslegét levezethetné. Meglepő, hogy az a felfogás, amely egykor Nyugat és Kelet összhangját a turánizmus és a sörivás misztikus házasságában próbálta megtalálni, háttérbe szorult. Legalább is ez olvasható ki az E g y e t e m című lapból: „Olyan ifjúság, amely eszményre lelkesedni nem tud és csak a léha kedvtelések után bomlik, nemcsak hogy hazát menteni nem fog, hanem saját kenyerét sem képes biztosítani. A nemtörődömség kialakulhat minden kényelmet a közömbösség piacán, de az ázsiai lusta álom mindig csak foszló illúzió marad. A honszeretetből reklámot rajzolhatnak üzletemberek és politikai aspiránsok, de ha az ifjúság körében sem jelent többet üres jelszónál, akkor a helyzet már nagyon szomorú.“ Nagy szó az, ha a tanuló-ifjúság már ilyen hangon ír.

Teliát a program és a programot megvalósító tett után való vágyakozás hangja csendül ki valamennyi új folyóiratunkból, — természetesen itt csak ezekről, az újakról lesz szó, nem pedig évek óta bevált társaikról. Lássuk mármost, hogyan képzelik el lapjaink a nagy tettet s a hozzá vezető első lépést. A felekezeti színezetű orgánok természetesen vallási térre terelik e kérdést. A Korunk Szava nem bocsátkozik merész jelszavak hangoztatásába, hanem a katolicizmust annak nemes értelmében fogja fel. Az élet teljességét érti alatta s csak ez a felfogás tudja megértetni velünk azt a körülményt, hogy a protestáns Reményik Sándor a katolicizmust védő cikkével szerepelt e folyóirat hasábjain. Íme egyik legszebb tanújele a keresztény összefogásnak: az erdélyi protestáns poéta száll síkra a katolikus költészet érdekében. E békés összhang egyébként is jellemző a Korunk Szava valamennyi cikkére. Konzervatív gondolkodásmód és támadó merészség, óvatosság és fiatalos lendület, logika és szenvedély határátlépés nélkül fémek meg egymás szomszédságában. Megkapó az a lendület, amellyel Bálla Borisz az új paptípusról elmélkedik s amellyel harcot indít a „társaságbeli kereszténység“ ellen. A magyarság nyárspolgári értelemben vett szabadság-gondolata különösen izgatja a Korunk Szavát. Ezért tartja egyik céljának a magyar intelligenciába ékelt, „csak a kispörkölt, a kártya, a kugli és a borozó murik iránt érdeklődő félművelt emberek“ fölbresztését. Az idők jele az is, hogy a Korunk Szava Ignotusnak a kereszténységről szóló érdekes sorait is közli. Az idők jele ez: Ignotus részéről épúgy, mint a lap részéről.

A Korunk Szava azonban, bármennyire is nem pusztán vallást, hanem életformát ért katolicizmus alatt, mégsem ezt a külsőt mutatja. Júliusi számában pl. igen sok helyet foglal el a misztika. A gondviselés hangoztatása mellett talán a szabadakaratról is eshetnék néhány szó e folyóirat lapjain. Így a Korunk Szava néhol még adós marad a katolikus világképpel s nem véletlen, hogy éppen a janzenistának is tartott Mauriac-ot karolja fel s részleteket közöl a misztikus Marie Antoinette de Geuser jegyzeteiből. Ez utóbbiak szépsége elvitázhatatlan, de a „fekete szélcsend“ állapota messze esik egy aktív katolikus orgánus időszerű terveitől. Ezzel szemben örvendetes a katolikus irodalom problémájának állandó szemmel tartása.

A fiatal kálvinisták Új Magyarország című lapja ugyanezzel a derűs tetterővel s az ifjú munkakedv lendületével fog hozzá az önmagunk revíziójához. „A magyar sorstragédiát jelszavakban elkesergő ifjúság nem mi vagyunk“ — írják egy helyütt s helyesen mutatnak rá a bajok helytelenül felfogott orvoslására: azért, mert valaki állástalan, még nem kell szervezkednie, mert ilyen alapon a bujócskát játszó gyermekek is szervezkedhetnek. De mindezek ellenére az Új Magyarország programja eddig még nem körvonalozódik elég élesen. Érthető, hogy szerintük új reformációra van szükség, érthető, hogy az Új Magyarország szerint a kálvinizmus nemcsak vallás, hanem nagy világierő is és így alkalmas arra, hogy széthullott népeket talpraállítson. Az élet minden területén szót kér, mert speciális mondani-valója van, amit helyette „semmi más szellemi áramlat nem tud elmondani“. Örömmel üdvözljük az életformává kikerekített kálviniz-

must, amely ílymódon egyazon ideában részesedik a Korunk Szava katolicizmusával. Kár azonban ezt a nemes összhangot megbontania annak, aki Hock János magatartásából elsősorban azt veszi észre, hogy „ez az ember r. katolikus létére is mert egyénileg gondolkodni!”. Mint mondtuk, e programm még nincs elég világosan körvonalazva és ellenmondásoktól megtisztítva. Ilyen mondatok után: „Világosan látni és gondolkodni most annyit jelent, mint megdöbbsenni a jelenen, Isten színe elé állva, várni az ő ítéletét és az ezerév új hitében születő magyar gondolkodó és hívő ifjúságot az új honfoglalás szent lázába diadalra segíteni a magyar élet minden frontján“ — olyanokkal is találkozunk, ahol többé-kevésbé nehezen olvasható cikkek során az embernek legalább is az a benyomása, hogy a munkatársak közt még nem alakult ki teljesen egységes szellemű öntudat. A magyar szellemi élet reformjához csak akkor lehet nyúlni az ifjúságnak vallásos alapon, ha éppen ezen a vallásos alapon oly erősen áll, hogy nem kell önmagában ellentétekkel küzdenie.

A programadás annyira jellemző az 1933. esztendőre, s oly nagy arányokat ölt, hogy a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség immár 23 éves lapjának, a Diákvilág-nak idei évfolyamában mintegy újrakezdi e folyóiratot. Ezért közöl egy Feladatunk című cikket, amely rámutat arra, hogy a Diákszövetség utóbbi néhány esztendeje a programtalanság jegyében zajlott le. Pedig a Diákszövetségnek alkalmas eszközzé kell válnia arra, hogy „minél több magyar diák négy szemközt találkozassék Krisztussal“. A pártokat és felekezeteket egymással kibékítő törekvés hangját szólaltatja meg a Diákvilág jelmondata is: „Ut omnes unum sint“ s e mindenkit befogadó állapot csak a hierarchia nélküli evangélium országa lehet. A Diákvilág-ban, csakúgy mint a többi lapban, a gazdasági válságról szóló tanulmány békésen megfér Ady költészetének ismertetése mellett s e dualizmus által is rokonságba kerül a többi magyar folyóirattal.

A magyar cserkészférfiak havonta megjelenő lapja, a Fial Magyar ság, a szent év tanulságaként még hangsúlyozottabban hirdeti az 1933. évet az önrevízió esztendejéül. Ez a folyóirat már apokaliptikus színekkel látja el napjaink történelmi értelmezését s szerinte „Európa és Ázsia felében az Antikrisztus a mindenható“. Ismerteti azt a nagy „spirituális vágyat“, amely átvonul az emberiségen s jellemzően áll a többi folyóirat egységesítő törekvéseinek szolgáltatába eme kitételével: „legyenek végre, akik bemutassák, hogy megférnek egy országban és egymás mellett a hortobágyi gémeskút, a debreceni templom tornya és az esztergomi bazilika. Sőt megférnének mellettük moderm munkáslakások és fürdőszobák bauhausstílusú házakban“.

Ezen vallási beállítottság mellett érthető, hogy főként a katolikus irodalom megújulásáról is sok szó esik. Illyés Gyulának, a Nyugat egyik írójának egyébként formásán megírt cikke (Nyugat, április 1.) a katolicizmust teljesen félremagyarázta. Illyés holmi enyhe és naiv evangélizmust ért katolicizmus alatt s legfeljebb Szent Ferenc alázatosságát koncedálja. A katolicizmus életforma-jellegéről Illyés bölcsen

hallgatott s művész-ideál gyanánt a régi nyugatistáktól annyira túlbecsült közösségnélküli egyéniséget tömjénezte. Túlhaladt álláspontja ugyanaz az ideál-tévesztés, amelynek Németh László is rabja lett, midőn az új nemesség eszményképét Kassákban próbálta megpillantani (Tanú, 1932 november). Az Illyés cikkéről szóló bírálatok valamennyien rövidlélekzetűek voltak, de abban megegyeztek, hogy az egyéniséggel szemben a közösséget hangsúlyozták és a Tart pour Tart nyugatos, ma már elavult formáit végkép visszautasították.

Az *Álláspont* című folyóirat szintén a társadalompolitikát vonja az irodalom és a művészet területére. Sajátságos karakterű ez a folyóirat. Ez nem elégszik meg azzal, hogy a jobb- és baloldal elmosódását az ifjúság körében tüntesse fel, ahol az tényleg meg is figyelhető, hanem a felnőttek egymással szembenálló nézeteit is megpróbálja egymással karöltve felléptetni.

A jobb- és a baloldal véleménye kétlakivá teszi az *Álláspontot*, de ez a kétlakiság bizonyítja legjobban, hogy munkatársai számára a két oldal határvonalai már nem kivehetők többé. Nagy hatással jelentkezik lapjain Pethő Sándor egészséges vonzódása a latin népek tiszta józansága felé. Pethő a germán gőzhenger elöl való kitérés hirdetője s a nagy műveltség és férfias higgadtság jegyében próbál menteni és menekülni a németiség örök romantikájától. Néhány bágyadt tónusú verset is közöl az *Álláspont*, azonkívül novellákat is, amelyek mellett nem lehet minden további nélkül elhaladnunk. Tamási Áron egyik elbeszélésében a régi Nyugat malackodásait látjuk viszont, tagadhatatlanul székely köntösben, de irodalmi nívótól mentesen. S végül: minden izléstelenségen túltesz az *Álláspont* hölgy-novellistája (nevét udvariasságból nem írom ki), aki ilyent is tud: „Az úr vágta a nacs-cságához. Nem lett a randának semmi baja. Szekál az tovább. Engem is, meg az urat is. Semmi sem jó annak, kár, hogy nem a nagy pálmát vágta hozzá az úr, azt legalább megérezte volna. Mi annak a nagy fenekének az a kis muskátlicserép?” A naturalizmus ócska kacérkodását vallásos formákkal ugyanilyen elevenséggel újítja fel: „István mindent megtett. Eladta magát. Testét, lelkét. Mindent megtett az asszonyáért és a gyerekéért, Krisztusra gondolt és tiszta volt”. Csováljuk, hogy az *Álláspont* néhány kiváló, inkább csak alkalmi munkatársa jól érzi magát ilyen írások szomszédságában.

Székesfehérvár, Miskolc és Sopron városok folyóirata a *T u l i p á n*, mindhárom városban van szerkesztősége. Célja a magyarosítás, a magyar dal fejlesztése és a nép igazi arcának feltárása. Ezt ugyan még nem sikerült megvalósítania s így jóval nagyobb érdeme az, hogy bemutatott nekünk egy fiatal magyar poétát, még hozzá a legjavából. Jankovich Ferenc *Kenyérszegés* (Párizs, 1932) című kötetét megjelenésekor a mély megértés és a nemes elismerés hangján csak a Protestáns Szemle a *Literatura* és a Debreceni Szemle méltatta. Jankovich egyik sokat ígérő fiatal lírikusunk s a Tulipánban közölt verse egyrészt izmos fejlődést mutat párizsi kötetével szemben, másrészt túlságosan kikívánczik a Tulipán szerény keretei közül.

A megszállt területek magyarnyelvű folyóiratai valamennyien az imént vázolt kettősséget képviselik: időszerű problémák és időtlen

szépirodalom békésen fémek meg egymás mellett. A felvidéki magyar főiskolai hallgatók lapja, a *Jövő*, élesen és bátran szembeszáll a cseh-szlovák kormánypolitikával, megindító képet ad a háborúutáni mosolytalan ifjúság „mal du siècle“-jéről, szemmeltartja a cseh egyetemeken diplomát nyert magyar diákokat, s ismerteti a felvidéki magyar irodalmat. Segítőtársai ebben a munkában a Magyar írás és a pozsonyi Magyar Minerva. A magyarországi, felvidéki, erdélyi és amerikai szerkesztőkkel egyaránt ellátott Magyar írás értesít bennünket többek közt a felvidéki új magyar tanárgeneráció kilátástalan helyzetéről. Megtudjuk tőle, hogy magyar szaktárgyas szlovák és cseh tanár taníthat bármelyik magyar intézetben, de magyar tanár csak magyar iskola tagja lehet.

A Kolozsvárt szerkesztett *Korunk* is jellemzően kapta a „világ-nézeti és irodalmi szemle“ alcímet. Amerikai néger költők magyarra fordított versei mellett szemmeltartja a megszállt területek nemzetiségi problémáit, amiknek megvilágításáról a felvidéki és a jugoszláviai társ-szerkesztők gondoskodnak. Ilyen súlyos kérdések szemelőtt tartásával a megszállt területek magyarsága valóban missziós szolgálatot teljesít. Ami pedig irodalmi nívójukat illeti, az erdélyiek természetesen felülműlják a kevésbé iskolázott Felvidéket. Ott északon még mindig találkozunk ezzel az olcsó naturalizmussal: „amérnökkel aludtam egy ágyban, ki legjobb bátyám volt és régen sebesült; fronti golyó genyessedett a bélé falán“ (vers). S ha valaki a katolicizmus szolgálatába szegődik, mint ezt a kassai *Uj Élet* egyik poétája teszi, akkor ne írjon *Carmen rustica* (!) című verset, mert a *carmen* semleges nemű s jó katolikusnak jól kell tudnia latinul.

Az erdélyi szépirodalmi lapok nívóját némiképp kompromittálja egy *Székelység* című propaganda-újság, amely a nemes hazafiságot és az öncélú műalkotást valami különös alkímia révén az idegenforgalom eszközévé olvasztja össze: „A székelyföld erőforrásainak, a természeti ritkaságok, ásványvizeink s az ezzel kapcsolatos népipari termékeinknek az értékesítése csak az idegenforgalom útján történhetik! Vájjon jutott-e eszünkbe, hogy ennek megteremtése csak állandó propagandával sikerülhet, amiben minden pennát forgató atyánkfíának részt kell vennie. Van téma elég, csak gondoskodni kell arról, hogy mindennemű lap hasábjain jelentessünk meg belőlük valamit. Íróink vegyék innen témáikat költeményeik, elbeszéléseik, regényeikhez, vagy tegyék témáik színhelyét ide a Székelyföldre“. Autótérkép-versei is nyilván az idegenforgalom megkönnyítését szolgálják: „Budavár felett a hó szítál, Hargitáról vad szél zihál... Szarkakőnél csillag ragyog..“

Babits Mihály a poszton felejtett őrszemhez hasonlítja a magyar poétát, aki magányában énekel, mert nem tehet mást. Ez a hasonlat jut eszébe annak, aki Németh László kritikai folyóiratát (*Tanú*) lapozgatja. Ő a poszton felejtett magyar kritikus, magános hang az irodalmi élet zűrzavarában. Óriási olvasottsága s a tudományok ellentétes téréin való jártassága, meg bizonyos szellemtörténészajlamok bírták rá arra, hogy oly lapot adjon ki, amelynek minden sorát ő írja. Saját bevallása szerint megelégette „a tisztátalan írások szomszéd-

ságát“, mert „maláriás vidéken nem lehet büntetlenül élni“. Ezért függetleníti magát s lényegében arra vállalkozik, amit például a franciaíknál oly igen nagy mértékben megcsodálunk: ugyanazon a nyelven írni moderm szaktudományról és ókori görögségről, Korányi Sándor munkásságáról és Aristophanes komédiáiról. A régi terminológia ezt dilettantizmusnak nevezte s talán ma se lenne célszerű ezt a terminust kiküszöbölni.

Németh László impresszionista. Megállapításai csak úgy hatnak, ha az olvasó keresztül fut rajtuk és soha nem tér vissza hozzájuk. Ez a módszer fényesen bevált a Nyugat elődeiről szóló tanulmányában, ahol egy-két finoman megütött hangja valóban gyengéden érzékelteti a kis írók problémáját és tragédiáját. De már Proust-tanulmánya nem sikerült. Analógiákat ad s az olvasót mindig megszébbre tolja el Proust világától, ahelyett, hogy magáról Proust-ról írna. A filológián iskolázott olvasó kénytelen bizalmatlanul viselkedni oly irodalomtörténeti kategóriákkal és szintézisekkel szemben, amelyeken érezni lehet, hogy másodpercek alatt készültek. S Németh László ilyeneket gyárt. Azért, mert valaki Tamási Áron társaságában meghallgatja Kodály „Székelyfonó“-ját az Operában, még nincs feljogosítva arra, hogy „Székelyek“ címen egy pórázra fűzze Kodályt Tamásival. Mondatai lépten-nyomon félrehangolódnak s írójukban van valami bizonytalan. A kritika félreértés — írja egy helyütt ő, a kritikus s az olvasó úgy érzi, hogy ez a hasadtlelkű típus kissé lejáratta már magát. Egyebet se tenni mint olvasni s közben az alexandriai könyvtáregést tartani az emberiség legnagyobb szerencséjének: Szabó Dezső agyonutánzott kultúrpezzimizmusa.

Németh László sokat kalandozik a szaktudományok területein, mert szerinte „mindenkinek joga van minden emberi tapasztalathoz“. De ha valaki még a tapasztalatig se jut el, akkor miért ír tanulmányt róla? így például, ha nincs hallása, miért ír Kodály Székelyfonó-járól? Mert ilyen megállapításoktól igazán nem leszünk okosabbak: „Egy zenei mondat se szaladt ki a híg lelkek törvénye szerint. A szabály megbicsaklott s a dallamok nem szabadulhattak meg belső üldözőjüktől“. Valóban mély és emberi az a modor, ahogyan kedvelt nyelveiről ír. Akinek valami köze van az idegen nyelvekhez, az meleg rokonszenvvel fog viselkedni Németh László rajongása iránt. Kosztolányinak is örök problémája a nyelv, de ízlése sokkal fejlettebb, semhogy a magyar nyelv „felemás benyomást“ tenne rá. S különös, mennyire értelmetlenül áll a Babits által lefordított középkori himnuszokkal szemben. Szinte csodálatos, hogy Németh Gyula könyvéről (A honfoglaló magyarság kialakulása) oly szépen ír. Ügy hisszük, lejárt az idejük azoknak, akik nem ismerik a kérlelhetetlen vagy-vagy-ot s a kritikának ezt a se hideg, se meleg-formáját gyakorolják, az elvtelenségnek e legbeteggebb produktumát, amely nem áll igazságok szolgálatába, hanem csupán bizonyos beszélniakarást elégít ki s amellyel szembe csak Karinthy bölcs mondását lehet szegezni: Ki kérdezett? Ilyen vegyesszínezetű hangon intézi el Hörmant, Thienemannt és a moderm szellemtörténet más képviselőit, miközben írását teletűzdeli frázisokkal: „Mi sem természetesebb,

minthogy az irodalomtörténész az irodalom történetét akarja megírni, úgy ahogy a kohászat történésze a kohászat történetét“ vagy pedig értelemnélküli mondatokkal: „A történelem hőse hátulról előre él s az idővel mozgó erőket vezet; az író lentről fölfelé él s a humánusot örökíti meg“. Németh László fegyelmezetlen.

Van azonban olyan új folyóiratunk is, amely keveset beszél, de annál többet valósít meg. S ez a szerénységében is nemes *Magyar Kórus*. Szerény, mert címlapjára csak ennyit ír ki: hangjegyes folyóirat a templom és az iskola zenéjének ápolására. Nem akar feltűnést kelteni reformációs jelszavakkal, pedig ha katolikus és hazai reformokról van szó, akkor a Magyar Kórus elsősorban jön számításba. Bárdos Lajos és Kertész Gyula, a folyóirat kitűnő felkészültségű szerkesztői, zeneéletünknek is számottevő munkásai. Velük együtt a hazai egyházi zene legkiválóbb, nagyobbára fiatal művelői járulnak hozzá a Magyar Kórus szövegrészének és kótamellékleteinek összeállításához. A folyóirat alap gondolata a sokat hangoztatott, de be nem váltott, és talán meg sem értett „együtt az Egyházzal“.

Meddő kísérletek után a Magyar Kórus karmester és zenetanár munkatársai gyakorlati felkészültségük latbavetésével végre megvalósították ezt az eszmét. Ha középiskolás korunkra visszagondolunk, örök rejtélynek tűnik fel az, hogy miért kellett a misén a szertartástól csaknem teljességgel függetlenül kétesmultú dallamokat énekelnünk. A pap által énekelt több gregorián melódia (Gloria, Credo) a legtöbb templomban ma is felelet nélkül marad, mint a pusztában kiáltó szó. Nagyobb templomaink a Motu proprioval mitse törődve, ma is a német romantikát szolgálják. A Magyar Kórus az első orgánus, amely végre hadat üzent a Griesbacher-féle ízléstelenségeknek s hangjegyes mellékleteivel a nemes gregorián korálist és a klasszikus polifón-zenét szolgálja. Kiadványaiban Palestrina, Josquin, Lasso és a többi nagy mester mellett helyet kap a fiatal magyar zeneszerző gárda valamennyi tehetsége.

Összbenyomás: folyóiratainkból az egységes front körvonalai nagyjából már kivehetők. A társadalompolitikát közös akarattal előtérbe állítva, a baloldalt és a jobboldalt egymáshoz közelebb hozva, mindenik tábor egy új magyar alkat világnézeti hátterének kialakításán munkálkodik. A megváltó varázsigét még egyik sem tudja kimondani, de a várakozás közös nyugtalansága már előre veti fényét, s annyi bizonyos, hogy amit az új folyóiratok kívánnak, — ha nem is tudnak még kifejezni — az más lesz, mint a századvég és a század eleje hosszasan haldokló, annyira formalisztikus kultúrája.

GYÖRY JÁNOS

KÉT KÖLTŐARC SZABÓ LŐRINC ÉS MÉCS LÁSZLÓ

KÉT VERSKÖTET van előttünk, amelyek közül mindegyik szerzőjének egy nagyobb alkotóperiodusát fogja át.¹ Ekként, aki e két kötet alapján próbálja megvonni alkotóik szellemi arcélét, bár fejlődésnélküli, sztatikai képet ad, mégis feladatához elég anyaggal bír.

A két költő bizonyos értelemben, tipológiailag két ellentét. Az egyik önmagábazárt, erősen individualista-intellektualista, önállító egyéniség. A másik alkalmazkodó, önmagát rajta kívül eső, egyénfölötti erőknél átadó természet. Kissé erősen kirajzolva az ellentéteket, e két típus egyike az egyén iránt bír — elsősorban természetesen önmagában — érzékkel és a kollektívum akár mint osztály, akár mint faj érthetetlen valami számára, a másik viszont eljut odáig, hogy szinte már nem is érzi, nem is érzékli azt. Az első a művész-intellektualista, akinek a forma, a mondanivaló „hogyan“-ja a művészet lényegéhez tartozik; a másik rendszerint profetikus típus, aki mondanivalójának tartalmára, küldetése hitére — esetleg formájára — gondol. A kettő összehasonlítása modern líránk két kimagasló költőalakján át, talán nem lesz egészen érdektelen és eredménytelen.

NEM KÖNNYŰ DOLOG egy művészegyéniség faculté maitresse-ét megkeresni, különösen, ha hiányzik benne egy tehetség fátumszerű uralma a többi fölött. Szabó Lőrincnél pedig, aki legújabb költészetünkben az európai kultúra legteljesebb fölszívódását jelenti, a költő és filozófus szintézisével állunk szemben. Bizonyos, hogy semmi sincs benne a cselekvő emberből, helyett a modern ember tragikumával passzíve, individualista lelki beállítottsággal nézi az egyre erősebben mechanizálódó, kollektivistá világot. A külső életben, a szabad verseny hajrás, aki bírja-marja hajrájában, a „célok és hasznok világában“ is elsősorban az ész szabályozó erejének hiányát sínyli és panaszozza.

Teljesen introvertált egyéniség, akiben az élet drámája nem kívül a külső világban játszik, hanem belül, a lélek mélyén. Lelkének alapstruktúráját az önmagába börtönölt értelem adja, mely elsősorban önmagában teremti meg az én és világ kettősségét: a figyelő ész, a tudat és az ösztönös tudattalan, az intellektus és az érzéki élet dualizmusát. A kettő viszonya nemcsak az, hogy az első gyökerei a másodikba, a tudattalanba nyúlnak, harmonikusan táplálva azt, hanem igen gyakran egész a tudathasadásig harcban állanak.

¹ Szabó Lőrinc: *Te meg a világ*. Pantheon kiadás. Mécs László: *Legyen világosság*. Athenaeum kiadás.

Ennyire tudatos és amellet önmagába zárt lélek, mint Szabó Lőrinc, tulajdonképpen mindig kettős sugártörésű. Az egyik része átérzi az élet izgalmait, a másik pedig feszülten figyeli ezt az érzést.

Rendkívül ingerlő lenne ezt az egyéniséget beleállítani életének milieujébe, majd irodalomszociológiai szempontból megrajzolni az író és irodalmi környezetét, amelyről valóságos Goya-i képet és figurákat fest a „Betűk és emberek“ c. versciklusában. Ez alkalommal elégedünk meg egyénisége és művészete körvonalainak ábrázolásával.

Az INDIVIDUALISTA ÉSZEMBER az „Egy álmait“ álmodja és ekként szükségképpen szkeptikus szubjektivista, akinek számára „az igazság csupán idegállapot vagy megfogalmazás“. Ebben, „a belső végtelenben“ való életben eljut egész az egoista solipsismusig. (Egyetlenegy vagy.) Bár úgy érzi, bogy akarata, e dölyfös, hiú szolgál, nem több mint érzékeny lemez vagy néma óralap, melyről az erők birkózását szorongva olvassa a mérnök öntudat, mégis „oly árván, mint isten“, akit vagy amit ismeretlenségében hallgatva tisztel vagy pantheisztikus elképzelésbe old föl, az egyénné betegülés végső fokáig jut.

Egyfelől a teljes kiszolgáltatottság szorongó érzése a világ vak irracionális erői játékaként, másfelől a gögös én fokozhatatlan öntudata. Azé az éné, amelyet többé nem érdekel, ki miért küzd és mit tanít, amely megkínzott an hagyja el kora szemeit és füleit, mert, bár pusztán intellektuális élmény gyanánt, túlkorán és túlközel jutott hozzá minden, megundorodott mindentől. Most már néha belenyugszik minden dolgok reménytelen hiáavalóságába, „nell vanitá di tutto“ és szíve a jobbért nem perel. Az ilyen léleknek kevés érzéke van a konkrét realitás iránt (Hazám).

Általában megszakadt az egység a test és lélek között (A homlokodtól fölfelé), az egyén és transcendens valóság, az egyén és a közösség között.

Az első, a férfiember legmélyebben tragikus szituációja, hogy a szellem hűvös magasából hogyan vágyódik és szédül le az ösztönélet fülledt-meleg homályába, az a gyöngeség, amely a „húsok ajkai között“ való önfeledkezés örömét jelenti, Szabó Lőrinc számos versét inspirálja. A törvény és szabadság, a sorvasztó erkölcs és fölszabadult természet rettenetes kettőssége sír föl a „test védekezésében“:

„Bűnös a test? Elhinni bűn!
Bűnös mégis? Mit tudom én!
Talán a törvény az, nem én.“ (A test védekezik)

De átérzi a Gide-i szót is, hogy fölszabadulni még könnyű, de ki tanít meg fölszabadultan élni! Amint néha viszont a test és lélek egységét is megtalálja szerelmében, mely azzal gyógyít, ami megbetegített.

„ Amikor bennem legnagyobb
volt már az Ínség,
akkor mutatta meg szíved, hogy
van még segítség:
akármennyi a kín s az undor
akármilyen nagy,
mind-mind elmúlik csendesen,
ha te velem vagy.

A küzdés piszkát nem bírom
s te vagy a béke,
háborúmból kivezetsz:
szeretlek érte;
utamon a halál felé
vészfék szerelmed ;
melletted mindig jó vagyok,
azért szeretlek.“ (Melletted)

Csodálatosan tiszta és egységes hangulatok mellett (Szeretlek), utolérhetetlen művészettel mutatja be, hogyan törik meg a férfilelek, aki oly magasan jár, hogy az még bűneit sem érheti el, egy nő tükrében. Mint a zene, testtelen bűvös bujaság előtte a férfi szelleme, akivel szemben volna valaki s akinek mégis rendeltetészerűen csak egy alkatrésze. (Egy asszony beszél I., II.) Boldog a férfiönzés sikere, amely minden törvényt és modem nőemancipációt megcsúfolva

„Mert míg kell csak egy árva perc,
külön, neked,
míg magadra gondolni mersz,
míg sajnálsz az életed,
míg nem vagy, mint egy tárgy, olyan
halott és akarattalan:
addig nem vagy a többieknél
se jobb, se több,
addig idegen is lehetnél,
addig énhozzám nincs közöd.

Kit törvény véd, felebarátnak
még jó lehet;
törvényen kívül, mint az állat,
olyan légy, hogy szeresselek.
Mint lámpa, ha lecsavarom,
ne élj, mikor nem akarom;
ne szólj, ne sírj, e bonthatatlan
börtönt ne lásd;
és én majd elvégzem magamban,
hogy zsarnokságom megbocsásd.”

(Semmiért Egészen)

„semmiért egészen“ követel. A nő és férfi között alku, ha szent is, alku és két önzés titkos párbaja:

Ez a magasb, önkötelességét érző önzés, amely az egyén tisztaságát félti, szól felénk a közösséghez való viszonyában is. Ez az igazságot csak egyenként az agyakban érzi lehetségesnek, mert ami belőle piacra lép, mind érdekképviselő. Érdektelen szánalommal rettegi hitre, tette gyengeségével a „Párt választát“, mely magánya barlangját kardként kutatja át és a jövőt a bestiábbnak juttatja (Politika). Eszteticista individualizmusa védekezés egy a jobb felé esztelenül rángó kor zűrzavarával szemben. De itt is megcsendül valami csodálatos testvériség, amely szinte cáfolja az előzőket. A körüti éjszaka sétájának öngyötrőén vizionált, embertelen lemondásában, a lelkek egységét profán fordításban adó, új lakást szentelő elmélkedésben:

„kapcsolókat és vezetékeket
valami nem-ismert közösség
küldte hozzám, hogy életemet
szomszéd sorsokkal összekössék
s vezetve mind (együtt s rejtelmesen,
ahogy a Föld egyszerre vezet
és egy tengerbe kis és nagy
folyóit)
így szóljanak: — Érezd
bennünk a lelkek
egységétj mint tíz ujj érzi
egymást,
mikor imára kulcsolódik.“

(Új lakásban)

S végül a „Kortársak“ vörösmartyasan kozmikus, folülmúlhatatlan szépségű himnikus soraiban:

„... Az igazi haza az Időé, nem a Földé.
Az Időből halunk ki mind,
az Időből, amely hazák fölött hazánk lett
új s nagyobb közösség szerint
Az igazi haza az Időé, nem a Földé:
meghal az Egy Idő, de a Föld él örökké

s akár egy idegen planéta is lehetne
 ahogy tovább forog s viszi
 hátán új népeit. míg minket összerágnak
 puha fekete fogai
 akár egy más világ csillaga is lehetne
 úgy száll majd temetőnk, a tilos végtelenbe.

Még húsz év, tíz, talán harminc, esetleg ötven;
 s tetszik, nem tetszik, látni kell:
 ellenségünkkel is közösebb sors köt össze,
 mint azután majd bárkivel.
 Még húsz év, tíz, talán harminc, esetleg ötven;
 — Béke, mért vagy csak a halottaké a földben.“

Ez az utolsó kép, amely az embert, ez „őrült sárt“, ez „isten-arcú lényt“ összerágó, a tilos végtelenbe szálló földtemetőről beszél, érzékeli egyszersmind Szabó Lőrinc metafizikájának reménytelenségét. Végtelenben él egy kicsit a véges ember, mint valami vén, beteg akarat bábja, aki tudja, hogy nagy már a fa, melyben annak gonosz esze koporsóját építteti és elmúló testroncsára rázuhogtatja a föld fekete óceánját. „A halálfélelem“, amely az életet az örökletben egy örökremúló pillanatnak érzi, a költőt rettenetes erővel rohanja meg. Nincs hová menekülni a sír rettenetes és megoldatlan problémája elől. Nem megoldás a hit, mert az érnél, mi nagyobb csoda? A távolabb túlvilág csak gyönyörűbb és félelmebb babona. Még jó, ha ez a szívéig érő árnyék a fáradt vándorok büntetlen gyönyörűségében, a halál nagy semmiségében nyugtatja el. Vagy a természettel való leggyöngédebb, pantheisztikus egybeolvadást és rezignált metafizikát egyszerre tömöríti csak saját szavaival érzékíthető versremekben:

„... A vak isten a fekete mélyből Virágok, az én világom	
maga fölé kilát,	be magányos, be kicsi!
látja, hogy elszakadtam	Még itt vagyok; de jön egy nyár,
s lettem külön világ.	s kibújtok, föld szemei,

kinéz veletek a vak föld,
 az élő, isteni por,
 s megvizitek ősszel a hírt, hogy
 már nem vagyok sehol.“

(Farkasrét II.)

Mégis, mint az ókor stoikusainál, ez az önmagában sivár metafizika, — fenséges logikátlansággal — az erkölcs mérhetetlen kritikai szigorával és tisztaságával, reménytelen kanti kategorikus imperatívuszával párosul. Sokszor üdvözli szomorúan benne az, aki, azt aki lehetne, együtt a nagy tragédiáiróval, Hebbel-lel. „Nem az vagyok, ami vagyok, — hanem, amit hiszek s amit szeretnék.“

Akárcsak végletes egyéniségkultusza, erkölcse is a „Fröhliche Wissenschaft“ filozófusáé: amikor iránytalan már-már kétkedik, hogy mi lesz vele az úttalan veszélyben, belső világossága egyre ragyogóbbra gyúl, amint megy mind nehezebben, de gazdagabban és egyre szebben az ismeretlen éjszakai életúton — mert már csak maga világít magának. Az ő célja is, és legsajátabb akarata: mindig inkább azzá lenni, ami vagyok. Sokszor hirdeti a kis külön örületnek vallott hit és erkölcs megvetését, ezt a „vidám tudományt“, mely megóv attól,

hogy a gonosszal küzdve magunk is gonoszokká váljunk, nem engedi a bűn képzetét oltani a gyanútlan életálmodó lelkébe.

De az ő számára ez a bűnös bölcsesség csak bölcs, de nem vidám. Lelke mélyén, mint moráltalan filozófusa, Nietzsche is, elrendeltetetten moralista és idealista. Idealista, — ismeretelméleti értelemben is, de — bármilyen kopott a szó: az etikai idealizmus értelmében is:

„Könyörögni az istennek, aki
megunta örök trónját, ingatag
angyaloknak, hogy le ne bukjanak,
visszaszegezni hulló csillagot,
mosni a felhőt, ne fogja mocsok,
látni a rosszat: nincs semmi szilárd:
és mégis akarni az ideált“,

ezek a szavak lehetnének nem csupán e verssorok címe, hanem egész művészetének „Felirata“ is. Vájjon lehet-e nevetni ezt a boldogtalan nagyot, aki hitetlenül is próbál tartani egy isteni és álmodott világot, amelyben minden pusztulásra vágyik?

EZT A KÖLTÉSZETET, amely az élet — alapjában igen kevés — alapmotívumát, minden szenvedést szépségre cserélve, egyforma erővel ér, ami a filozófiát a költői szépség rangjára emeli, bámulatos formaművészettel zengeti föl: valami végső egyszerűség jellemzi. Ez adja meg egyszersmind belső „lírai hitelét“, lélektani igazságát. Nem áttételező líra ez, mint Babitsé, akinek bizonyos értelemben folytatója, jó tanítványként fölemelve a mestert, hanem puritán közvetlenséggel, mintegy a sorssal farkasszemet néző pesszimizmussal szól érhangon felénk.

Ez a puritánság, amely a világirodalom annyi remekét, Shakespeare, Baudelairet, Villont, Goethét tolmácsoló formaművészet tudatos puritánizmusa, a stílrealizmus becsületességét bizonyítja minden szóval. Pedig milyen stílromantikus tudna lenni, milyen erős, kínzó, eredeti fantáziája van! (Új lakásban.) Hatalmas érzéki erővel Hugo Viktori képeket vizionáló (Tenger) és logikailag túlfinomodott, legritkább lélektani fantázia egyaránt (Két sárga láng.)

Ez a költő sohasem idomul, pózol, szónokol kacéran, sem életében nincs póz, még kevésbbé művének gyökerén, hanem teljesen magabazárkózva, egy egyéniség végső kibomlását, de egyszersmind végső leegyszerűsödését adja. Valóban a Mensch werde wesentlich! minden emberi akarás egyik legmélyebb értelmét rejtő erkölcsi és egyben esztétikai imperatívusát ki valósította meg szebben modern líráinkban?

MÉCS LÁSZLÓ pszihéjének alapvonása a közlékeny impresszionista tulajdonság. Ha Szabó Lőrinc befelé forduló egyéniség, Mécs viszont alapjában extravertált, nem önkritikus természet, aki kritikussait se szereti. Ehelyett valami könnyed, kegyes bohémság jellemzi:

„... Nem az bohém, ki sápot, tarifát
szed a bűnökből, s az erkölcsökön
kívül portyáz!! — Bohém, ki karikát
kergetni tud göröngy- és gondgörcsökön.

Bilincstelen. Lábán száz út pora.
 Időben, térben örökös nomád,
 hátán háza: boldogság sátora
 s tavalyi óra bizta lábnyomát.

Hátunkon a boldogság sátora,
 felütjük csúcson vagy a völgybe lent.
 Bohém az ifjúság, mely bátor a
 matériát megvetni és a Szent!

Szellős ruhánkon nagy lyukas zsebek,
 eggyel több vagy kevesebb kerekünk,
 elől Assisi Szent Ferenc lebeg
 s két száraz gallyal hegedül nekünk.“

(Óda egy leendő nyárspolgárhoz)

Ez a bizalmas, naiv önszemlélet nem zárja ki nála a költői, profetikus öntudatot. Petőfi valamikor az Istenség levelének nevezte magát, Mécs nem csekélyebb önérzettel „Isten szavának trombitájáéul jelentkezik. Úgy érzi, hogy egy ismeretlen, ősi fényű, Örök titoktól szakadt el, küldöncnek jött s majd eltűnik, ha üzenetét általadta.

Ezzel az üzenettel a tömeghez fordul. Nem a művészet magányos aszkétája tehát, hanem agitatorikus hivatású és szándékú pap nagy felelősségtudattal:

„— Az Isten nyáját őrizem. A birkák száma kétezer!
 A felelőség nagy teher! Ó Gazdám, mivel vértel, hogy mindig jó pásztor legyek s mind meglegyen, ha kérdezel? ...

... Én szentelem meg nyájamat, ha éri nász, ha éri gyász;
 én állok poszton éjtszaka, ha lámpátlan az égi ház!
 — S mikor magamtól rettegek: Uram, én rám itt ki vigyáz?

Mindig körüljár a Gonosz és rettentő nagy mersze van
 s a püspök úr oly messze van, a pápa úr, de messze van,
 s ha én elalszom egyszer itt, ó akkor minden veszve van!

Tudom, pókháló-fonalon tartod Napodat, Holdadat
 és engem is. Megmarkolom a láthatatlan fonalat
 s tilinkózom, ne sejtse más, hogy félek az égbolt alatt!“

(Tilinkó)

Az emberi életet nagy próbatételnek érzi, melynek végén az koronáztatik meg, aki szabályosan küzdött. Ránk osztott isteni szerepnek, melynek betöltése jutalmat nyer. A végső cél: a végtelen pszichológiájában számunkra érthetetlen Isten (Az Isten játszik). Mégis feléje fordulunk, mint a napraforgó, mely nem érti a napot, mégis feléje tárja kelyhét. Ehhez az objektív, személyes, szuperindividuális valósághoz akarja népét elvezetni. S valóban az objektív értékrendszer az egyetlen igazi közösségképző erő.

Egyénisége is a minden emberi egységét érző univerzalizmus ébresztője és életreleveníítője, bár néha kozmikus arányú egyéni pózt vesz föl. „A titán levetkőzik“, a Fichte-i Én öntudata apró emberré szerényül, „emberré vetkőzik“ benne. Az emberiét múló volta, az a nem ismert tartomány, amelyből nem tér meg az utazó, gyakran ijeszti, amikor „tótágast csinál az idegjáték“:

„... Néha fél, szorong,
a haláltól, hogy túl a bírói Dorong
rásujt: tehát úgy lép tavasszal, télen
mint kötéláncos tomyok közt kötélén
s lelkére így éjjel-nappal figyelve,
stréberség nélkül jött Isten-közeibe ...“

(Madaraival dicsekszik)

„Mors bona nihil aliud!“ Ez vezeti nagy egyénfeletti értékekhez és ez a közönséghez. Mécs László költészetében tartalmilag kezdettől fogva legrokonszenvesebb vonása szociális hangja, a katolikum örök depositum fidei-jét és a szociális korkövetelményt egyesítő, belső, a történelmi katolicizmuson belüli agitatorikus jelentősége. Ennek szolgálatában nem riad vissza merész szavaktól sem. Az igazság az uraké, mert az övék a fegyver. A molochszájú gépek, az Aranyborjú s az urak napjainkban új szövetségre lépnek. A cinkostársak mindenütt az emberhekatombát fogyasztják s lenn a Metropolis alatt új Katakombák támadnak s bennük bujdokol a szebb emberiség álma. A szívek és népek között elzárnak minden ajtót, mert vörös vagy fehér rezsím legyen bár, az uraké az állam (Hajtok szemével nézve). Már „láthatatlan kísértetek gyalulnak síri csendben koporsót a társadalmi rendnek“ (A munkanélküliség balladája). A Shylock-típus gyűlölete (Óda egy petróleumkirályhoz) éppenúgy hangot kap nála, mint a fizikai és szellemi munka tragikus ellentéte egy rávillanó gyűlölő pillantásban:

„Tisztelem arcod szent veritékét.
De te is tiszteld idegeimnek
s agyannak kínját, mely nem hagy békét
éjjel se néha (Munka ez testvér I
— S körénk mégis düh veri be ékét.“

(Óda egy szőlőmunkáshoz)

Nem lehet őszinteség hiányával vádolni azt, aki tudatosan érvényesíti a katolikum nem itt vagy ott, politikailag vagy gazdaságilag kötött, hanem moráljában világfölényes, biztos és szabad szellemét „korunk rabszolgaságában“, de ezen túlmenni nem akar. Mém a helytelen, sivár, materialisztikus világképpel párosuló szocializmustól éppenúgy irtózik, mint annak ellentététől, a kapitalisztikus számító életérzéstől: lényegében egy-ugyanazt látva bennük.

Mécs László, a katolikumból szociális akaratot termő és teremtő költő agitatorikus munkájának nagy múltja, tradíciója van. De ennek még csak megvillantása is messze vezetne. E sorban nálunk utolsó Frohászka Ottokárnak a katolikum szociális hivatását illetőleg minden más magyarázatot fölöslegessé tevő alakja és tanítása volt, amely maradandó hatást gyakorolt Mécs költészetére is. Bizonyos, hogy ilyen természetű hatása Mécsnek is letagadhatatlanul nagy. A tömeg, amely Carlyle-i örök gyermekként sírja: Vezess engem és irányíts, nem a legrosszabb szellemi irányítást kapja Mécs Lászlótól, aki jól tudja, hogy a föltörekvő néprétegek a maguk biológiai nyerseségükben nem eszményi jelenségek, hanem hosszas erkölcsi nevelést és kulturális pallérozódást igényelnek.

A fájdalmas csak az, hogy a művész, aki hatást akar gyakorolni rájuk, szellemileg irányítani akarja őket, nem térhet ki a Pál-i hívá-

tással velejáró erőtlennel erőtlenné-válás áldozatvállalása elől. S itt csak a legnagyobbakra áll, hogy aki lelkét ekképpen elveszti, megnyeri azt.

UGYANAZ A LEMONDÁS, amely ezt a vallásos és szociális missziót lehetővé teszi, tér vissza mindig megújuló erővel Mécsnek a katolikus papi életformát érzelmileg bemutató verseiben. Csak az tudhat igazán széppé látni valamit, aki azt megtagadta magától. A coelibatus költői szépséget terem, megajándékozva Mécs költészetét gyöngéd „lányos figyelemmel”, mindig visszatérő, eterikus, a hús és vér játékától szublimált, „a teremtés titkát őrző kék- és kőkényszemű” „bájos-szép” nőalakokkal. Bár az is kétségtelen, hogy hely jut itt valami torzító szemléletnek is, ami erősen Schopenhauer szerelemfölfogására emlékeztet, ha ellentétes szellemi eredéből is, és amely a férfi és nő viszonyát csupán szomorú kényszerűségnek, „nagy Varázslatnak” láttatja:

„Gyönyörködtem a mátkapárban. Kar-karba fűzve! Lépre csalta
lám őket is a nagy Varázslat! S mintha nem volna halál-balta,
úgy nyílt a lelkük! Szirom szárnyán szerelmük mintha szállna, szállna.
Mily könnyű így a szerelem, csók! De elpereg az ágak álma
s a kósza szellő messze fújja! (Hogy nyög majd bölcső, beteg mellett!)
Mily gyönyörű, hogy lépre mentek! örültem és nevetnem kellett.“

(Gyönyörködtem)

Mécs László költészetének másik immár történeti jelentőségű értéke: a „szétszóródás után“-i kisebbségi magyarság lelki ébresztése és a nemzetiségi kérdésben a katolikum emelkedett nemzetekfölöttiségét a leggyökeresebb magyarsággal egyesítő agitációja. A nemzet morális gyöngeségét politikailag jóvátenni, pótolni — ha ugyan ez ideig-óráig lehetséges — bűnnek érzi az igazság, de végkövetkezéseiben a nemzet ellen is. Csak annyi jogot követel népe számára, amennyire belső értéke és ereje följosítja. Egy religiózus nemzetfogalmat mutat föl, amely olyan lelki síkra menti annak értékeit, ahová éhes hódító foga nem harap és ahol Isten előtt lemeztelenülve, de megigazultan várhatjuk a jövő ítéletét.

A költő „a kisebbségi poszton” ül és mélyen átérzi helyzetének minden kínját, népének minden problémáját:

„Ülök a labirintban, a kisebbségi poszton,
mint római madárjós. Bottal négy részre osztom
a mennyet és a földet és szívszorongva várom,
hogy jobb jövőnk jelképe feltűnik a határon ...

... Van még magyar paraszt itt. Ő szent anya-vadócok!
Ki olt jövőt belétek? Brigantik, martalócok.
Van munkásunk, diákunk s mert éhség itt, daróc ott:
a világ-bombán készek meggyújtani a kanócot.

Hát itt is temetésre, tán világ-temetésre
készülnek a testvérek és nincsen mód vetésre.
Azért torpan meg útam s a szép tavasz-követnek
mindig nyomát veszítem. A magyarok temetnek.

(A kisebbségi poszton)

Biztatást a történelemből nyer, mely elébetárja a tipró hatalom múlandóságát. A mult tanulságát a jelenre fordítja (Magyar János Bécsben).

A katolikus etika „Amit akartok hogy nektek cselekedjenek az emberek, ti is cselekedjétek nekik“ gondolatából kinövő „nemzetiségi politika“, amelyet múltunk legjobb és legtragikusabb alakjai is tanítottak, inspirálja Mécs e verseit. A saját fajának szeretetét és éppen ezért minden más iránt igazságos méltányosságot egyesíti. Ezzel függ össze az emberi létezésből és testvériségtudatból fakadó keresztény pacifizmusa (Naplopók). Ha a dekalogus szelleme válnék a népek éltető gondolatává, óh akkor a túlzó nacionalizmus örültjei szelíden átölelnék egymást. De így: az igazi tragédia nem az igazságért való bukás szépsége, hanem örök emberi értékek fájdalmas ütközése.

Valóban Mécs fölfogásában az illuzionizmus bódulatától és a túlzott önvád fiagellantizmusától egyaránt távolálló, a nemzetiségi kérdésben kialakult kritikai hazaszeretet új — azaz inkább igazán régi — magyar pszichéje, lelki beállítottsága nem eszköz csupán a magyarság hatalmi gondolatának megvalósítására. De nagy etikai önérték, melyet éppen az tagadhat meg legkevésbé, aki más vonatkozásban is pl. szociális téren népe számára örök emberi értékek realizálásáért küzd.

Ez A NAGY SZOCIÁLIS jelentőségű tartalom formailag a verselés bravúros könnyedségével — itt-ott zökkenőjével — jelentkezik. Nagy rím és ritmizáló készség, dús ritmus, lelkes retorika, omló pátosz és nemegyszer a téma hökkentő merészsége párosul Mécs költészetében.

Képei viszont már, amelyek néha racionális szimbolizmusukkal egész költeményeket átfogók, érzéki szemlélettel nemlátottak, mesterkélték, kiagyaltak. Általában kifejezőmódja, szókészlete, stílusa nem ment gyakran a másodlagos másoltságtól. A verbális Ady-hatás benne a régi egyházi lírának Tárkányitól Mindszentig vezető, talán nem is tudatos, hanem csak atmoszférikus hatásként jelentkező retorikájával párosul.

A kifejezés könnyed bősége sokszor túlságos termékenységre csábítja. „Folyton virágzó versfa vagyok“ — éneklí maga is magáról (Egy vándordalnok a világháború után).

A túlságos spontaneitástól mintha nem venné észre a kellő koncentráció, a művészi önfegyelem hiányát. A belső forma, a vers organizmusa, amely mint a növény gyökere, szára, levele eltérhetetlenül egységes, különben sem volt erős oldala. Verseiből, az egész sérelme nélkül nyugodtan el lehet hagyni egyes sorokat, sőt egész szakokat is. S a költői alkotást a múlandóság ellen biztosító és fölemelő forma könnyen nélkülözött hiánya azután árnyat vet néhol annak lélektani igazságára, belső átérzettségére is.

Pedig egyébként miért kételkednénk ebben? Csak nem azért, — mint egészen ellentétes világnézetű kritikusa, Illyés Gyula teszi — mert Mécs László katolikus pap? A költő-vátesz értelmében „pap“ mind a két költő. Mécs a tételes vallás szerint is az, aki ezt öntudatos hittel szolgálja és igéit revelálja. Szabó Lőrinc „a hit fölött és kétely

alatt istent akaró ateista“ — itt Pascalra gondolhatnánk: az Isten néha inkább kinyilatkoztatja magát azokban, akik látszólag tagadják — a véges emberből jajgattatja a végtelent felénk.

Irodalmi állásfoglalásukban, amely magából az irodalomból kiindulva jut el éppen az irodalom érdekében bizonyos szociális és politikai állásfoglalás szükségességéig, — hiszen minden irodalom elemi életszükséglete a lehetőségét, kifejtését biztosító szellemi szabadság és az őt hordozó kulturális-szociális rétegek — az első inkább a közönséggel szemben szociális rezonanciát iparkodik nyerni, a másik a költő szellemi szabadságát és művészete méltóságát tekinti a véges halandót a végtelen felé közelítő költészet eltulajdoníthatatlan értékének. S az ezekben való bővelkedéssel ki áltathatná magát nálunk? Alig kerülhető meg e kérdés az örök, időtlen művészet és az időben létező, a giuoco del mondo merev polarizálásával; ezt mindkét költő tudja.

Mindkettő: de Mécs a zavaros korban inkább önmaga körül néz, s a tömeg közé vegyül; Szabó Lőrinc viszont önmagába és művészetébe merül egyszerűen és póztalanul. Vájjon melyik lát igazabban a végtelenbe?

KATONA JENŐ

AZ ÁLTALANOS MUNKAKÖTELEZETTSÉG

Az ÁLTALANOS védkötelezettség tilalma, melyet a párizskörűli békek kimondottak, elsősorban kétségkívül katonai és politikai jelentőségű, mert a volt központi hatalmak államait egyik legnagyobb katonai erőtenyezőjüktől fosztotta meg és védtelenül szolgáltatva ki a győztesek kénye kedvének. De nemcsak katonai és politikai szempontból jelentett veszteséget a legyőzötteknek, hanem gazdasági, szociális és kulturális téren is mérhetetlen kárt okozott. Ma már senki előtt sem kétséges, hogy a világháborút megelőző idők hadseregei nemcsak az államok hatalmi eszközei voltak, hanem a nemzet gazdasági, szociális és kulturális életében is számottevő tényezőket jelentettek. A hadsereg minden államban a mezőgazdaság és az ipar egyik legjelentősebb fogyasztója volt és ezért az általános védkötelezettség megszüntetése a legyőzött államok gazdasági életét súlyosan érintette, mert az a hadseregben egyik legjobb és legmegbízhatóbb vásárlóját veszítette el. A kötelező katonai szolgálat a múlt század közepén meginduló általános iparosodással egyidejűleg fellépett munkanélküliségnek is levezető csatornája volt, mert évente a férfilakosság 2—3 korosztályának adott munkát és kenyeret. Legjelentősebb eredménye azonban kulturális téren mutatkozott, mert a katonai szolgálat nevelő hatása szorosán kiegészítette az iskolák munkáját: az ifjú a katonai szolgálat alatt olyan ismeretekre és tulajdonságokra tett szert, amelyeket a polgári életben sem lehetett nélkülözni. A katonaviselt embert mindenütt, úgy az állami mint a magánvállalkozásoknál szívesen látták és előszeretettel alkalmazták.

A világháborút közvetlenül követő években a legyőzött hatalmak vezetői a veszteség első ájulatóban nem gondoltak arra, hogy az általános katonai kötelezettség valami más intézménnyel vagy berendezéssel pótolassék. Az általános katonai kötelezettség rendszerét egyedül a törököknek sikerült újból bevezetni, akik szabadságharcukban lerázták a békeszerződés béklyóit. A német birodalomban, Ausztriában, Bulgáriában és hazánkban ma is érvényben van az általános katonai kötelezettség tilalma. Az általános védkötelezettség gazdasági, szociális és kulturális munkájának pótlására az egyetlen eszköz az általános munkakötelezettség szervezése. A háború után a volt központi hatalmak államai közül először a bulgárok valósították meg az általános munkakötelezettséget és a már több mint tíz éve működő mintaszerű intézményük jó ideig egyetlen ilyen intézmény volt az egész világon, míg néhány éve a németeknél meg nem alakultak az önkéntes munkaszolgáltató intézmények és a kormányra jutott nem-

zeti szocialisták ez évben el nem határozták az általános munkakötelezettség bevezetését. Míg tehát a bulgárok általános munkakötelezettségi intézménye egy előrelátó gondoskodás eredményeképpen úgyszólván a semmiből teremtődött meg, addig a német szervezet a kényszerítő szükség, az évről-évre növekedő munkanélküliség és nyomor következményeképpen fokozatosan fejlődött ki.

A gazdasági válság és az ezzel kapcsolatos munkanélküliség azonban a győztes és semleges államokban is fellépett és a munkanélküliség leküzdésére ezen államokban is évek óta kísérleteznek az önkéntes munkaszolgáltatás rendszerével és foglalkoznak az általános munkakötelezettség gondolatának megvalósításával. A Hollandiában, Svájcban és Svédországban működő önkéntes munkástáborok mellett elsősorban a két angolszász állam, Anglia és az Északamerikai Egyesült Államok munkaszolgáltató szervezetei érdemelnek említést, annál is inkább, mert mindkét államban azzal a gondolattal foglalkoznak, hogy bevezetik az általános munkakötelezettség rendszerét. A háború után mind a két állam szakított a háború tartamára bevezetett általános védkötelezettséggel és az a körülmény, — hogy a férfilakosságnak azon korosztályai, amelyek a hadseregen belül foglalkoztathatók lennének, csak növelték a munkanélküliek számát, — csak sietette az általános munkakötelezettség gondolatának megvalósítását.

A „TRUDOVA POVINOST“, a bulgár általános munkakötelezettségi intézmény Stambulinski műve. Amikor 1919-ben a parasztpárt megvalósította a földbirtokreformot, Stambulinski alapgondolata az volt, hogy a nemzeti vagyon legértékesebb erőforrása az emberi munka, a háború veszteségeit pedig csak úgy lehet helyrehozni, ha a nemzet egész munkaerejét ennek a feladatnak a szolgálatába állítja. Ebből a gondolatból fejlődött ki a szobranje által 1923-ban hozott általános munkakötelezettségi törvény, amely az általános katonai kötelezettség mintájára készült.

A munkakötelezettség célja, — a törvény szavait idézve — „először a nemzet társadalmi erőinek a megszervezése azon célból, hogy a termelés fokozódjék és az általános jólét emelkedjék, másodsor az állampolgároknak társadalmi helyzetüktől és vagyoni viszonyaiktól függetlenül a közérdek iránti odaadás és a munkaszeretet felkelése és ébrentartása és harmadszor a nemzet erkölcsi és gazdasági színvonalának az emelése.“

Az általános munkakötelezettség útján rendelkezésre álló munkaerő az állami és községi közmunkáknál kerül felhasználásra. A bulgár munkakötelezettség két részből áll. Az ifjú 18 éves korától kezdve előbb egyhuzamban hat hónapig köteles a közmunkában részt venni (állandó munkakötelezettség), azután évente 21 napra újból behívható (időszakos munkakötelezettség). A törvény szerint a közmunkára a nők is kötelezve vannak, de eddig csak a férfiakat vették igénybe és az időszakos munkakötelezettségre csak évi 10 napra történtek behívások.

Az általános munkakötelezettség legfőbb vezetője a közmunkügyi miniszter, — jelenleg Dimoff Virgil — aki egyben a közlekedési

ügyeket is intézi. Az állandó munkakötelezettségben évente átlag 45.000 ifjú vesz részt, az időszakos munkakötelezettség keretén belül pedig 75.000 ifjút foglalkoztatnak. Ezenkívül az ország 800.000 iskolás gyermeke is köteles évente néhány napon át bizonyos közmunkát végezni.

Az általános munkakötelezettség intézménye kezdetben deficitben dolgozott, de 1925 óta már nyereséget tud felmutatni, az 1929/30. költségvetési évben már 200 millió Leva volt a tiszta nyereség, ami azóta folyton emelkedik.

A közmunka menete a következő. A bevonuló ifjú a királyra és a hazára esküt tesz és egyheti alapkiképzésben részesül. A kiképzés után mint munkás (trudovak) be lesz osztva valamely munkásszázadba. A munkasalakulatok katonailag vannak szervezve, az alakulatok vezetői olyan tényleges tiszték, akiknek a zsoldos hadseregben nem jutott beosztás. A munkások zsoldot nem kapnak, csak ellátást és egyenruhát. Az egyenruha színe tábori szürke, a sapkán „közmunka Bulgáriáért“ felírás díszük. Egy munkásszázad 100—150 főből áll. Az alakulatok katonai táborokban és laktanyákban vannak elhelyezve és katonai fegyelem alatt állanak. Minden alakulat maga gazdálkodik, ezenkívül az intézmény szükségleteit ellátó különleges (szabó, cipész, pék, stb.) alakulatok is vannak. Az elv az, hogy semmit sem szabad a magángazdaságból beszerezni, amit maguk is elő tudnak állítani.

A közmunkák minősége szerint erdőmunkás, vasútépítő, útépítő, jftermelő, tégláégető, bányász, építő, stb. alakulatok vannak. Az intézmény eddig igen jelentős eredményeket ért el: 8.000 km új utat, 2.000 km új vasúthálózatot építettek, a helységeket vízzel és villannyal látták el, új gyermekszanatórium, egy monumentális földrajzi intézet épült és a repülőterek egyengetését, valamint a régészeti ásatásokat is a közmunka keretében végezték.

A NÉMET BIRODALOMBAN az általános munkakötelezettség intézménye a már meglévő és az évek óta működő önkéntes munkaközösségekre és azokra a különböző pártállású szervezetekre épül fel, amelyek eddig minden állami segítség nélkül igyekeztek munkanélküli tagjaikat munkához juttatni. Az önkéntes munkaszolgáltatás és az általános munkakötelezettség bevezetésének közvetlen oka, mint a kérdés egyik szakértője, Wemer Beumelberg a „Süddeutsche Monatshefte“ ezévi 7. számában írja, a német inség volt. Szülőanyja a nyomor, apja az az akarat, hogy ezt a nyomorúságot új hittel elviselni tudjuk. A „Deutsche Wehr“ ezévi 21. számának cikkírója szerint „közel háromnegyed millió német ifjú népesíti be az országutakat, akik községről községre vándorolva, alkalmi munkával tengetik életüket vagy koldulnak. Már ezek a nyers számok is a német ifjúság mérhetetlen nyomorát bizonyítják, amit csak az általános munkakötelezettség bevezetésével lehet enyhíteni“.

A kb. három éve működő önkéntes munkaszolgáltatás keretén belül az elmúlt évek folyamán összesen 400.000 ifjút foglalkoztattak: 1932 júniusában 80.000 volt a számuk, ez a szám ősszel 280.000-re emelkedett és 1933 tavaszán közel 400.000 ifjú jelentkezett munkára.

Az elmúlt évben az önkéntes munkaszolgáltatást kezdeményező „Jungdeutscher Orden“ táborai elnéptelenedtek, legnagyobb létszáma a „Stahlhelm“-nek volt: 1932 decemberében 400 táborában kb. 20.000 ifjú dolgozott, megközelítőleg ilyen méretű volt a nemzeti szocialista párt önkéntes munkaszolgáltatási szervezete is. A „Technische Nothilfe“ 250 táborban foglalkoztatta a munkanélküli ifjúságot, a többi tábort az evangélikus egyház, a katolikus ifjúsági egyesületek és a különböző diákszervezetek tartották fenn. A táborok a fenntartók anyagi viszonyaihoz mérten különböző módon voltak berendezve: a nagy, kitűnően felszerelt és minden kényelemmel ellátott mintatáboroktól egész a szegény falvak kicsiny és kezdetleges munkástelepeiig, — ahol az önkéntes munkások a telet keresztülélheztek és dideregtek — a táboroknak sokféle változata akadt.

Ebben a helyzetben volt a német birodalomban az önkéntes munkaszolgáltatás ügye, amikor az év elején kormányra kerülő nemzeti szocialisták elhatározták az általános munkakötelezettség bevezetését. A terv szerint az önkéntes munkaszolgáltatást 1934 január 1-én az általános munkakötelezettség váltja fel és az első évben azt a születési évfolyamot hívják be, amely 1934-ben betölti a 19. életévét.

Az általános munkakötelezettség ügyét legfelsőbb fokon a birodalmi közmunkaügyi minisztérium intézi. Seldte közmunkaügyi miniszter az általános közmunkakötelezettség előkészítésére Hierl Konstantin szolgálaton kívüli viszonybeli ezredest, az ismert katonai írórt hívta meg, akit államtitkárrá neveztek ki. Az államtitkár kezében a munkakötelezettség ügye mellett még az ifjúsági testnevelés, az általános nevelésügy és az ifjúsági segélyügylek egyesülnek.

Az általános munkakötelezettség munkaterve a következő. Németországban az 1914. évi születési évfolyam több mint egy fél-millió főt tesz ki. Két évfolyam behívásával számítva, évente kb.

1,100.000 munkás állana rendelkezésre. A már kidolgozott műszaki munkaterv ilyen létszám mellett tíz év alatt volna megvalósítandó. A terv szerint az évi létszám a következő számítás szerint van az egyes munkaágazatokra elosztva:

lecsapolási munkálatokra	400.000 fő
vízellátási munkálatokra	150.000 „
a lápok lecsapolására	120.000 „
talajjavítási munkálatokra	22.000 „
magashegységek vízellátására	20.000 „
folyószabályozási munkálatokra	25.000 „
a tengerpart szabályozásával új termőterületek nyerésére, egyelőre	8.000 „
telepítéssel kapcsolatos munkákra	80.000 „
útépítési munkálatokra	50.000 „
egyéb feladatokra	75.000 „
összesen.....	1,100.000 fő

Mint az általános munkaterv mutatja, a közmunka nem veszélyeztetné a magángazdálkodás érdekeit, mert csak olyan munkát látna el, amelyre a magángazdálkodás vállalkozni amúgy sem tud.

Az általános munkakötelezettség pénzügyi tervét a munkaügyi minisztérium által legutóbb kiadott „Arbeitsplanung im Arbeitsdienst“ című tanulmány ismerteti. A tanulmány szerzője Tholens százados, a munkatervező iroda vezetője. A tanulmány szerint a közmunka főcélja a birodalom mezőgazdasági termelőképességének az emelése. A Brüning-kormány a munkanélküliség következtében beállott nyomor enyhítésére külön adót vetett ki, az eredmény az volt, hogy a munkanélküliek száma három milliőről hat millióra emelkedett és az adózóképesség egy év alatt 17 milliárd RM-kal visszaesett. Ha a munkaszolgálatra kötelezettek számára nem kell a munkanélküli segílyt fizetni, akkor ez az összeg — valamint az adózóképesség remélhető emelkedésével befolyó adótöbblet — az általános munkakötelezettségi szervezet rendelkezésére fog állani. Tholens számítása szerint az első beruházáshoz 450 millió RM, a további két első évben a munkaterv végrehajtásához 1.5 milliárd RM szükséges.

Az általános munkakötelezettség vezető szerve a „Reichsleitung des Arbeitsdienstes“. A birodalmat minden partikuláris szempont mellőzésével a következő 13 munkakörzetre osztották be: Keletporoszország, Pomerania, Mecklenburg, Schleswig-Holstein, Brandenburg, Szilézia, Szászország, Középnémetország, Hessen, Baden, Württemberg, Rajnavidék és Bajorország. Az egyes munkakörzetek munkaterületekre (Arbeitsgau) vannak felosztva. Az egész birodalomban 30 munkakerület van. A munkaegység a 216 főből álló munkásosztag, 9—12 munkásosztag egy munkáscsoportot képez, egy munkakerületben 10—16 munkáscsoport látja el a közmunkát.

A munkásosztag 3 munkásszakaszból áll, egy munkásszakasz 4 munkásrajra tagozódik. A munkásosztag összes személyzete tehát:

a) hivatásos személyzet: 1 osztagvezető, 3 szakaszparancsnok, 1 szolgálatvezető, 1 szállásmester, 1 raktámok, 1 egészségügyi segéd.

b) Munkakötelezettek: 12 munkavezető, 18 előmunkás, 178 munkás (Reichsarbeiter), összesen 216 fő.

A munkások közül 1 szakács, 1 kocsis, 1 írnok, 1 szabó, 1 cipész és 4 hangász (dobos és sípos). Az önkéntes munkaszolgáltatásnál szerzett tapasztalatok szerint egy munkásra eső napi kiadás — amelybe a 40 Pfg zsold is bele van számítva — kb. 2 RM. A munkás első felszerelése (ruházat stb.) kb. 100 RM-ba kerül.

A rendelkezésre álló rövid idő alatt az előkészítő munkálatok során első feladatul az alakulatok törzseinek szervezését tűzték ki. A törzseket a nemzeti szocialista párt és a Stahlhelm önkéntes munkaszervezeteinek vezetőiből állítják össze. Az erre vonatkozó rendelet szerint 1933 augusztus i-ig már 180 munkáscsoport vezetőségének működnie kell, október i-én minden munkáscsoport vezetősége három részre oszlik és ezzel működésben áll a birodalom mind az 540 munkáscsoportjának vezetősége. December 1.-ére pedig a munkáscsoportokon belül befejeződik a birodalom 1620 munkásosztaga vezetőségének a szervezése és kiképzése is. A munkásosztagok vezetőségét a hivatásos személyzet és a munkavezetők alkotják, ezek száma az egész birodalomban 61.000 főt tesz ki. Amikor a törzsek szervezése befejeződött, 1934 január i-én bevonul a behívott munkaköteles

évfolyam. 1934 január 1.-től április 1.-ig napi 8 munkaórát számítva összesen 34 millió munkanap elvégzése van tervbe véve, az 1934/35. munkaévre 72 millió munkanapot számítanak, két évfolyam behívása esetén a tervezet szerint évi 85 millió munkanap állana rendelkezésre.

Az általános munkakötelezettség bevezetésétől a németek az egész gazdasági élet fellendülését várják, az egyes községek termelői, iparosai és kereskedői üzleti forgalmuk emelkedését remélik. Ezzel szoros kapcsolatban van a munkásosztagok elhelyezésének a kérdése is, mert a hírek szerint az egyes községek már előre gondoskodnak az elhelyezés kérdésének a megoldásáról, éppen gazdasági viszonyaik fellendülésének reményében.

A GYŐZTES ÉS SEMLEGES ÁLLAMOK közül különösen az Északamerikai Egyesült Államokban és Angliában halad az általános munkakötelezettség a megvalósulás felé.

Az Északamerikai Egyesült Államokban az önkéntes munkaszolgáltatás az ú. n. „Civilian Conservation Corps“ szervezet táborai-
ban már évek óta folyik. Mint egy, az „Army and Navy Journal“ ez évi május 20.-i számában megjelent híradás jelenti, Roosevelt elnök gazdasági intézkedései során a munkaszolgáltatási szervezet kibővítésére jelentős intézkedéseket tett. Az Unió munkaszolgáltatási szervezete a hadsereg félig polgári, félig katonai jellegű szervezetei¹ („Reserve Officers Training Corps“ és „Citizens Military Training Camp“) közé tartozik és annak szervezését és vezetését is a hadügyi kormányzat intézi. Roosevelt elnök ez évi május 12.-én kiadott rendelete szerint 1933 július i.-én 1300 táborban 274.375 embernek kellett dolgoznia. A hadügyi államtitkár az elnök rendeletét követő napon a kilenc területi (hadtest) parancsnoksághoz intézett rádiótvíratában elrendelte, hogy június 7.-ig a munkaszolgáltatási szervezetekbe 222.000 ember toborzandó, úgyhogy a még ben toborzott, de takarékosági okokból be nem hívott 8540 ember behívásával az elnök által elrendelt létszám elérhető legyen. Az előkészítésre szánt idő alatt folyt a szükséges vezetők behívása és kiképzése is. A hatalmas szervezet (this huge project) az Unió hadseregének 5400 tisztjét foglalkoztatja, ebből 3029 tartalékos, 1200 tényleges és 169 tisztet a tengerészet ad.

Angliában az önkéntes munkaszolgáltatás, főként Walesben, kisebb mértékben magánvállalkozás keretében folyt. A londoni „Daily Herald“ 1933. évi július 8.-i híradása szerint az angol kormány tervezetet dolgoz ki az általános munkaszolgáltatási kötelezettség bevezetésére. Az erről szóló törvényjavaslatot a kormány az ősszel nyújtáná be és a közmunka 1934 július i.-én venné kezdetét a munkatáborokban. A munkaszolgáltatásra nem a születési korosztályokat hívnák be, hanem a kötelezettség minden azon testileg alkalmas munkásra terjedne ki, aki munka nélkül van és a munkanélküli segélyre való igénye megszűnt.

¹ Magyar Szemle VII. kötet, 41. oldal. Czako István: Az Egyesült Államok ifjúságának katonai nevelése.

AZ ÁLTALÁNOS MUNKAKÖTELEZETTSÉGET mint a világháború után fellépett gazdasági és ezzel kapcsolatos erkölcsi válság következményét kell elkönyvelnünk. Hogy az általános munkakötelezettségi rendszer bevezetését másutt is meg fogják-e kísérteni, azt előre megállapítani nem lehet. A bulgár intézmény eredményeit ezen a téren nem lehet mértékadónak tekinteni. A teljesen agrárjellegű, őstermelő kis állam gazdasági viszonyai, társadalmi berendezkedései annyira jellegzetesek és különlegesek, ipara és a magánvállalkozás még megközelítőleg sem érte el a nyugati államok fejlődésének fokát és azért a náluk bevált rendszert annak sikerére építve, egy más, elütő jellegű államban bevezetni kétséges vállalkozás volna. A németeket, az angolokat és az Uniót az általános munkakötelezettség bevezetésére ezzel szemben éppen a nagyfokú ipari kultúra, annak válsága és az annak nyomán fellépett munkanélküliség vezette. A német, angol és amerikai rendszer azonban még a szervezés kezdő stádiumában van és eredményéről beszélni és következtetéseket levonni csak hosszú évek elmúltával lehet. Az általános munkakötelezettség kérdése és eredményessége annyi külső és belső gazdasági, politikai és szociális tényezőtől függ, hogy az elért eredmények kiértékelésére is hosszú idők munkájára lesz szükség.

Az egész kérdés szoros összefüggésben áll a honvédelmi rendszerek kérdésével. Azokban az államokban, ahol zsoldos hadsereget tartanak, vagy ahol egy rövid szolgálati idővel szervezett, de általános védkötelezettséggel Idegészülő milícia van, ott minden nagyobb nehézség nélkül lehet az állampolgárt a közmunkára igénybe venni, —feltéve, ha a közmunka valóban enyhíti a munkanélküliséget és valóban gazdaságos. Másrészt azokban az államokban, ahol a békeszerződések kényszerítő határozványai következtében az ifjúság anélkül nő fel, hogy valamely feszes szervezetben a fegyvemre, a rendszeres munkára, a saját akaratnak a közérdek alá való rendelésére, állampolgári kötelességekre és nemzeti öntudatra lenne nevelve, az általános munkakötelezettség erkölcsi szempontból felbecsülhetetlen előnyökkel jár.

Bizonyos, hogy az általános munkakötelezettség nem egy természetes fejlődési folyamat, hanem a kényszerítő körülmények szüleménye. De mai állami és társadalmi berendezkedéseink és intézményeink közül nem egy köszönheti a létét pillanatnyi kényszerítő körülményeknek vagy valamely erőszakos behatásnak. Az általános munkakötelezettséget nem szabad efemer jelenségként felfognunk, hanem mint létező valóságot kell tekintenünk és annak további fejlődése mindenesetre érdemes lesz a megfigyelésre és tanulmányozásra.

A HAZAI NEMET KISEBBSÉG KÉRDÉSÉRŐL

ÖSZINTE KÖSZÖNETTEL tartozom a Magyar Szemlének azért, hogy a szerkesztő-bizottság elnöke, gróf Bethlen István „Magyarország kisebbségi politikája“ című cikkéhez, amely a Magyar Szemle júniusi füzetében jelent meg, néhány megjegyzést fűzhetek. Ezekben a megjegyzésekben nem kívánok természetesen a részletekbe menni, hanem csak az irányt kívánom megjelölni, melyben meggyőződésem szerint a hazai német kisebbség kérdését meg kell oldanunk.

Gróf Bethlen István cikkének, ha helyesen ítélem meg, főcélja a magyar közvélemény figyelmét a nemzeti kisebbségi kérdésnek magyar szempontból is nagy fontosságára ráirányítani és nála megértést kelteni a nemzeti kisebbségi kívánalmak iránt általában — a revízió által esetleg visszakerülő nemzetiségek szempontjából — és a hazai németség kívánalmai iránt különösen. Ezért természetesen nagy hálával tartozunk iránta mindannyian, akik a kisebbségi kérdésben komoly problémát látunk és tartoznak különösen azok, akik a hazai németség népi mozgalmában résztvesznek. Fölötte kívánatos volna, hogy Bethlen gróf komoly szavai a magyar társadalmat oly mértékben tudnák új belátásra bírni, hogy a vonatkozó törvények és rendeletek végrehajtása elé tornyosuló akadályok legyőzhetek legyenek. Azonfelül gróf Bethlen István fejtegetései abból a szempontból is nagyjelentőségűek, mert azokban le vannak fektetve azon elvek és motívumok, amelyek szerint ő — és gróf Bethlen ma is döntő befolyású magyar államférfi — a kisebbségi kérdést és abban a hazai német kisebbség kérdését megoldhatónak és megoldandónak tartja. Ilyformán a nemzetiségek tisztán láthatják, mit várhatnak Bethlen gróf felfogása szerint a magyar államhatalomtól és társadalomtól és a kisebbségi kérdés teoretikusai is és mindazok, akik a kisebbségi kérdés európai alakulása iránt érdeklődnek, hivatott ajakról ismerhetik meg a magyar kisebbségi politika vezető gondolatait. Így könnyen és objektív alapon alkothatunk magunknak véleményt az oly sokat vitatott és sokszor félreértett magyar nemzetiségi politikáról. Az eszmék tisztázása, amelyre gróf Bethlen István is oly nagy súlyt helyez, így valóban elérhető lesz, még pedig nemcsak a hazai németség és a régi magyar történeti terület népei és a magyarság közt, hanem nemzetközi vonatkozásban is. Az eszmék tisztázása célja az alábbi soroknak is.

Gróf Bethlen István elgondolása szerint a népoktatás kérdése német községeinkben úgy oldandó meg, hogy az óvókban és az elemi iskolákban általában a B-típus szerint (felerészben magyar, felerészben német tannyelv) történjék az oktatás. Gróf Bethlen ezen álláspontját

én — tekintettel a mi sajátos viszonyainkra és az utolsó emberöltőben végbement fejlődésre — általánosságban mindig osztottam és ma is osztom. Képviselem is ezt mindig úgy itthon németiségünk körében, mint külföldön, bár nem ritkán támadások értek érte és mindenféle gyanúsításnak voltam kitéve. Örülök Bethlen gróf azon nyilatkozatának is, amelyben kijelenti: „A szerzett tapasztalatok folytán osztom (Bleyernek) azt a felfogását is, hogy nem kívánatos az elemi iskolák típusának a meghatározását bármiféle helyi szavazástól függővé tenni“ és azt a nézetét is, hogy a „hazai németiség — egyes kivételektől eltekintve — nem elégszik meg az ú. n. G-típusú iskolával, amelyben a német írás és olvasás és nyelv tanítatik csak német nyelven, hanem legalább a B-típust óhajtja és egyes helyeken az A-típust, amelyekben az oktatás vegyesen német és magyar nyelven folyik, illetve az A-típusnál német nyelven és csak a magyar nyelv tanítatik magyarul“.

Azt hiszem, hogy az elemi népoktatás kérdése gróf Bethlen István elgondolása alapján, ha abba az ismétlődő iskola, a leveleoktatás és a tanító- és óvónőképzés is megfelelő módon belevonatnék, meg volna oldható, ha a társadalom ellenállása és a hatóságoktól támasztott akadályok megszűnnének. Meg volna a kérdés oldható úgy, hogy nemcsak megnyugvást keltene nálunk, hanem jó hatással volna mindenütt, ahol a magyar nemzetiségi politikát figyelemmel kísérik.

Az elemi népoktatás kérdésének rendezésével természetesen nincsen megoldva a kisebbségi iskola egész problémája, mert ehhez tartozik a középfokú oktatás is, amely ugyanezen elvi elgondolás szerint (B-típus) volna rendezendő, mint az elemi iskolában. Ez nemcsak kisebbségi közvélemény egész Európában, hanem ezen a fölfogáson épül fel a 68-as nemzetiségi törvény és a Bethlen-féle 4044. számú törvényerővel bíró kormányrendelet is.

Gróf Bethlen István itt azon a nézeten van, hogy nem kívánatos és nem is szükséges, hogy a hazai németiségnek középfokú iskolái legyenek „azokon a német tanítási nyelvű parallel osztályokon kívül, melyeknek felállítását a 4800. sz. miniszteri alaprendelet... amúgy is előírja“. Itt szívesen megállapítom, hogy Bethlen gróf ma is azon régi álláspontján van, hogy a már kiadott miniszteri rendelet szerint is német tannyelvű parallel osztályok állítandók fel a középiskolákban. A külön német iskolák felállítását azonban annál kevésbé tartja szükségesnek, mert „hiszen a német nyelv és irodalom tanítása a magyar középiskolákon amúgy is kötelező tantárgy“. A parallel osztályok tényleg bizonyos feltételek mellett elvileg elfogadhatók, azonban gróf Bethlen maga mondja, hogy az első években (a kommunizmus után) hiába kísérelték egy-két esetben ezen osztályok szervezését, mert „nem volt megfelelő számú jelentkező“. Én csak egy ilyen esetről tudok, de azt is tudom, hogy miért nem volt elegendő jelentkező; félnem kell, hogy azon körülmények közt, melyek akkor uralkodtak, sohasem lesz elegendő jelentkező — azonban nem a megfelelő német akarat híján! Ami már most a német nyelvnek a magyar középiskolákban való kötelező tanítását illeti, világos, hogy az — magyar anyanyelvű és németül nem tudó gyermekekre lévén szabva — német anyanyelvű tanulóknak vajmi keveset nyújthat. Ma az a

tényleges állapot — és más az adott viszonyok közt nem is várható —, hogy a hazai középiskolákon átment német anyanyelvű ifjú, hacsak nem származik német családiről, akadémikus műveltségű családból, nem tud egy egyszerű német levelet megfogalmazni, sőt nem tud egy korrekt német mondatot — irodalmi nyelven — megszerkeszteni. Ezeket az állapotokat nem ismerheti senki jobban, mint én, ki az egyetemen egy negyedszázad óta német philológiát adok elő. Lélektanilag egészen természetes, hogy az ilyen jelenség állandóan izgatólag hat mind idehaza (középiskolai tanáraink, akik jórészt német anyanyelvűek, nem tudnak németül, német falvaink papjai, többnyire szintén német származásúak, hibás nyelven prédikálnak, németnyelvű tanítóink, orvosaink, ügyvédek, közigazgatási hivatalnokaink a német nyelvet kerébe törik és ezért szégyelnek németül beszélni, nincs német származású és németül író újságírónk stb.,stb.), de állandóan izgat a németnyelvű külföldön is. A természetjog követelménye is, hogy a német anyanyelvű művelt ember anyanyelvét művelt formában, lelki tartalmának megfelelő terjedelemben és minőségben bírja. De vétek az is, ha egy embert elzárunk annak a nyelvközösségnek magasabb szellemi életétől, amelybe beleszületett és amelyhez Istentől és természettől adott joga van. Magyar emberrel szemben talán elég itt az ő saját nemzeti érzésére és kultúrtudatára hivatkozni.

Bethlen gróf ezeket a megfontolásokat talán csak azért hagyta figyelmen kívül és csak azért nem tart a hazai németség számára külön középfokú iskolát szükségesnek, mert az ilyen szerinte nem kívánatos, vagyis egyrészt káros, másrészt veszedelmes.

Károsnak tartja magának a hazai németségnek szempontjából: a hazai németség nagyobb számú értelmiséget szolgáltat, mint amennyire neki falujában — és tegyük hozzá járásában és esetleg megyéjében — szüksége van, úgyhogy ennek fölöslege nem tudna megélni. Úgy vélem, hogy ez a megállapítás nem egészen helytálló és nem is felel meg a mai magyar helyzetnek. Először is hangsúlyoznunk kell, hogy senki nem kíván tiszta német középfokú iskolát, hanem vegyes magyar-német nyelvűt, amelyben a magyar nyelv hiánytalanul elsajátítható és a magyar történelmi ideológia az ifjúság elméjébe és szívébe eleven teljességgel megy át. Tehát az ilyen középfokú iskolában való nevelés semmiképpen sem tenné a német anyanyelvű ifjút magasabb állami szolgálatra alkalmatlanná, sőt nagyon is alkalmassá mindenütt ott, ahol — még ma is — jól kell németül tudni. Vájjon a Theresianumnak magyar ifjak számára berendezett német-magyar nyelvű oktatása a magyar államszolgálat szempontjából megfelelően volt-e? Azonban igen kétes az is, vájjon a mai hazai németség nagyobb számú értelmiséget nevel-e, mint amennyire neki közvetlenül szüksége van, mert nem ez, hanem a bánáti és a bácskai svábság volt az értelmiség kitermelésében — mint ismeretes — túlproduktív. De egyébként is, vájjon érdeke-e a magyarságnak, hogy ez a németség — az átlagtehetségeket tekintve — több értelmiséget produkáljon, mint amennyire saját szükségletei kielégítésére szüksége van? Azt tartom, semmiképpen! A régi Magyarországon 11 millió magyar egy húszmillió ország ügyeit vitte és

így természetes volt, hogy az ország politikai, közigazgatási, társadalmi és szellemi vezetésére saját értelmiségét a hazai németsegből, tótságból, ruténségből stb. ki kellett egészítenie. Ez szükséges volt, de véleményem szerint semmiképpen sem hasznos és célszerű: a magyar úr évszázadokon át megtanulta volt a népet — tekintet nélkül nemzetiségére — vezetni és ennek bizalmát megnyerni, nem úgy a magyarosított nemzetiségi ember, aki iskolázatlanságával, renegát túlbuzgóságával — nyugodtan állíthatom — roppantul ártott és ma is árt. Ma a magyarságnak intelligenciája kiegészítésére a nemzetiségek köréből nincs szüksége. Kérdés az, hogy saját történeti értelmiségéből mennyit tud megmenteni és valóban nem csodálható, ha minduntalan szenvedélyes hangok hallatszanak az idegenvérű intelligencia túltengése ellen. Valószínű, hogy ez a reakció idővel erősbödni fog.

Bethlen István gróf mindezek ellenére egyenesen veszedelmesnek tartja az ú. n. német középfokú iskolát, mert az abból kikerülő intelligencia szerinte — mint annak idején a szász értelmiség — a magyartól el fog különülni, el fog idegenedni és külföldi német mentalitás varázskörébe fog kerülni. Azt hiszem, hogy az erdélyi szász értelmiségnél felesleges időznünk, mert az erdélyi szászág egészen más történeti és népi viszonyok közt fejlődött, mint a többi hazai németiség. Ez soha — több évszázados történetének egyik időszakájában sem — nem állott akár az intelligencia, akár bármilyen más szempontból hasonló külső és belső viszonyban a magyarsághoz, mint az erdélyi szászág. Mert a hazai németiség problémái nem mai keletűek, hanem ezeknek évszázadokra visszanyúló története van. Volt ennék a németiségnek a 17., 18. és a 19. század első felében már tudatos, német egyetemeket járt intelligenciája, amely az ország kultúrájának, a magyarság kultúrájának nagy szolgálatokat tett. Hogy az írók és tudósok közül (ugyanest említhetném közigazgatási, egyházi, iskolai, társadalmi stb. téren) csak a Windischeket, Glatzokat, Endlichereket, Genersicheket, Schröereket, Kolbenheyereket, Stehtackereket, Elischereket, Schediusokat stb., stb. említsem, akik az ország és a magyarság javára támogató, ösztönző, peldaadó barátságban és lelki közösségben álltak és működtek magyar társaikkal és akik mégis — férfias becsületességgel — németeknek vallották magukat, sőt németiségükért — ha kellett — a magyar asszimilációs törekvésekkel szemben harcoltak is. És ez a magyar szellemiség legüdőbb, legtavasiasabb, legnemzetiebb és legemberiebb virágzása idejében volt: a Bessenyeiek, a Kazinczyak, Kölcseyek, Berzsenyiek, Kisfaludyak, Kármánok, Csokonaiak, Vörösmartyak stb., vagyis a történeti magyar középosztály, a magyar nemesség európaivá válása idejében. Istenemre mondom, ezt a magyarságot senki jobban mint én nem ismeri, nem érti és nem szereti! A 19. században következett a nagy — Überfremdung: a tótok, németek, zsidók befogadása, becsábítása, beözönlése és a magyar szellemiség elvesztette régi szűzi tisztaságát, a régi magyar intelligenciát szinte majorizálni kezdték a tegnap és ma beolvadónak. Nem kutatom, érdeke volt-e ez a magyarságnak; a természetes jogrend követelménye azonban, hogy a német származású művelt ember bírja művelt emberhez illően anyanyelvét,

érezzen népi közösséget saját fajával és fájának kultúrájával, de amellett szeresse őszintén és föltétlenül hazáját, melyhez léte és története köti, és ismerje el a magyar történeti téren a magyarság elsősültségét, mert ez alapította a hazát, fenntartotta egy évezreden át és mert békés uralmat a Duna völgyében csak ő tud biztosítani. Meggyőződésem, hogy ez az álláspont jogos, igazságos és méltányos, nem vét a magyar érdekek ellen, sőt a magyar jövő, a magyar vágyak előmozdítója és ezért küzdenem kell érte. Azonkívül azonban ez az álláspont kielégíti a németiség kívánságát, megnyugtatja a kisebbségi sors részeseit a leszakított területeken és emberiségével és becsületességével megfelel az európai várakozásnak. Mindenesetre hajlandó vagyok ezt az álláspontot bármely elfogulatlan, objektív fórum elé terjeszteni és magamat ítéletének alávetni.

Én már régen, a világháború előtt helyteleníttem — mint szűkebb környezetem tudta — a hazai németiség tekintetében követett iskolapolitikát. A kérdéssel azonban a nyilvánosság előtt csak akkor kezdtem foglalkozni, amikor a világháború alatt nagy belső izgalommal láttam, hogy a hazai németiség nemzeti öntudatra való ébredése és a nagy németiségnél a népi gondolat (Volksgedanke) fel-támadása a német-magyar viszonyoknak idehaza és Németországban végzetes megzavarását vonhatja maga után. Akkor még arra számítottunk, hogy a világháborúból győztesen kerülünk ki; azóta rettenetes módon vesztesek lettünk általa, de a magyar-német viszonyoknak a hazai német kérdés miatt való megromlásának veszedelme azóta sem lett kisebb, a két nép egymásra való utaltsága még nagyobb és még sorsdöntőbb lett. Mert kire számíthat létének legmélyebb kérdéseiben magyar hazánk? Olaszország barátsága rendkívül értékes, de vajjon természetes érdekei és a magyar jövő útjai meddig haladhatnak és fognak egymás mellett haladni? Hisz megéltük a hármasszövetség tragédiáját! Franciaország Európa leghatalmasabb állama, de valóban Károlyi Mihály-féle naivság, ha azt reméljük, hogy komoly támogatását valaha is megnyerjük. Franciaország évszázadokon át a németiség és magyarság keleti határain túli népekkel szövetkezett: a 18. századig a törökséggel, a 19. században a pánszlávizmussal. Ma ugyanaz a helyzet és Magyarország csak úgy szerezhetné meg maga számára Franciaország barátságát, ha magát a kisantantnak kiszolgáltatóná. Sorsunk geopolitikai helyzetünknel fogva Németországhoz van láncolva megmásíthatatlan szükségszerűséggel. Ha Németország egyenjogúságért, lefegyverzésért, revízióért, stb. küzd, értünk is harcol és ha sikerül neki a Franciaországtól ráakott béklyókat legalább meglazítani, a kisantant fojtogatása is el fog tűnni, a magyarság pedig újra szabad lélekzethez fog jutni. A nagynémetiség fenyegethette — szándékosan és öntudatlanul — a magyar függetlenséget, de a kelet ölelése a halált és elpusztulást jelenti.

A németiség és magyarság viszonyát Szent István óta mindig újra és újra kellett rendezni, mindannyiszor, ahányszor az európai vagy közép-európai helyzet lényegesen és tartósan megváltozott. Utoljára rendezte Ferenc József király és Deák Ferenc az 1867-iki kiegyezésben, Andrassy és Bismarck a hármasszövetségben. Azóta eltűnt

Habsburg és Hohenzollem, összeomlott Ausztria és a Harmadik Német Birodalom keletkezett: világos, hogy a magyar-német viszonyt újra rendezni kell, talán évtizedekre, sőt századokra, és világos az is, hogy ez a magyar lét és Magyarország jövője szempontjából a napi politikán túl a legsúlyosabb, legfelelősebb, a magyar sorsot sok tekintetben eldöntő feladat. Azonban tudatában kell lennünk annak, hogy a magyar-német viszony rendezésébe beletartozik a hazai németség kérdése is; ennek megoldása nélkül a magyar-német viszony zavaros és bizonytalan marad és nem juthat végleges nyugvópontra. Ez a mély meggyőződés az én kategorikus imperativusom, ez adja nekem az erőt és bátorságot, hogy azt haraggal, daccal, gyűlölettel szemben félelem nélkül képviseljem. Ez az én erkölcsi pajzsom nemcsak kifelé, hanem saját lelkiismeretem felé is.

De más is ad erőt és bátorságot. Érzem, hogy egy új világ közeledik, talán mélyebb és átalakítóbb bevágással az idők árában, mint amilyen a reformációval és a francia forradalommal járt. Egy új világ új, megváltó eszmékkel! A kisebbségi kérdés nem negyvenmillió embernek és nemcsak a magyarságnak és németségnek kérdése, hanem az emberi sors kérdése. Nem hiszek a pacifizmusban, népszövetségben, örök békében stb., de hiszek abban, hogy a nemzetiségi és faji kérdésnek épúgy mint a szociális kérdésnek meg kell oldatnia és megfog oldatni, mint ahogy a vallási és sok más nagy és nehéz kérdés megoldatott. Ennek az új világnak ezen új eszméjét képviselem ugyanazon hitvallói hittel, mint ahogy professzor létemre egy életen át a tudományban az igazságot kerestem és félelem nélkül vallottam. Teljesen kívül esik ideológiámon, hogy a hazai németség vezére vagy egyik vezére vagyok-e; vezére vagyok azon mozgalomnak, amely a magyarság és németség viszonyát a hazai németség kérdésének méltányos megoldásával tisztázni és mélyíteni akarja. Ezt a mozgalmat én teremtettem meg, nem a semmiből, hanem azáltal, hogy a hazai németség nemzeti öntudatosodásából fakadt vizeket, sok tekintetben vadvizeket fegyelmezett, a lelkeket megbékítő és megtermékenyítő áramlattá összefoglaltam. Hivatásomba vetett hitemet nem befolyásolja az, hogy kevesen vagy sokan vannak-e mögöttem, mert nem a tömegekből, hanem az eszméből merítem kötelességem tudatát. Széchenyi és Deák, Tisza és maga Bethlen István nem a többségektől kapott mandátum alapján, hanem a lelkükben élő eszmék sugallatáról cselekedtek. Ez az én utam is, melyen semmi támadás nem tartható fel azon cél felé, hogy végleges, mindkét félt kielégítő magyar-német megegyezéssel a magyarságnak is szolgálatot tegyek.¹

BLEYER JAKAB

¹ A Magyar Szemle annál inkább helyet adott a hazai német kisebbség vezetője e cikkének, mert általa pl. a középiskolai parallel-osztályok dolgában olyan félreértések is tisztáztak, melyeket itt-ott külföldön Bethlen István gróf tanulmányához hozzákapcsoltak. Amint Bethlen István gróf tanulmánya a Magyar Szemle évek óta folytatott kisebbségi politikájának magisztrális összefoglalása volt, természetesen a jövőben is az ő cikke szolgál nekünk zsinórmértékül.

A szerb.

AZ ERDÉLYI SZÁSZOK ÖNMAGUKRÓL

JOGOSULT ÉS HELYTÁLLÓ PANASZ, hogy kisebbségeink — a napilapok frázisain túl — nem ismertük sem a múltban, sem pedig a jelenben. Életük és vágyaik mai napig nagy ismeretlent jelentenek számunkra s így hagyjuk magunkat a múlt tanulságainak ellenére is egy üres, laikus demagógia szólamai által tovaragadtatni. Kisebbségeink nyelve, irodalma, társadalmi, politikai és gazdasági élete számunkra „terra incognita“-t képez s így nem lehet csodálkozni azon, ha néha elképzelt veszélyek leküzdésére nagyobb erőt fordítunk, mint valóságos és ténylegesen érvényesülő hátrányok megszüntetésére.

Eme mutatkozó hiányokért kisebbségi szakirodalmunk felelős legkevésbé. Úgy a román, mint az észak- és délszláv kérdéseknek kiváló magyar szakértői és művelői vannak és ha eme problémakörök politikai vonatkozásaival sincs tisztában olvasóközönségünk, úgy ezt egyedül saját mulasztásának és közönyének kell betudnia. De a politikai szakirodalom határait meghaladólag Önkénytelenül felvetődik az a kérdés: vajjon egy nép helyes megismeréséhez hogy juthatunk közelebb? Vajjon mi ad biztosabb kulcsot ehhez, a szak- vagy szépirodalom? Ugyanis egy nép ereje, fejlődése, politikai és gazdasági erőállománya vagy ennek tüzetes ismerete még nem ad pontos és megbízható képet annak lelkiségéről, titkos vágyairól és törekvéseiről, esetleg ellenséges vagy baráti érzelmeiről. A statisztikai számsorok ha sokat is mondanak, mégsem beszélnek el mindent. Intim, egyéni vallomásokra, tehát szépirokra van szükség, hogy egy nép igazi arcát, jellemét, karakterét megismerjük, hogy biztos ítéletet tudjunk mondani annak reánk nézve veszélyes vagy veszélytelen voltáról, hogy megnyerésük vagy ártalmatlanná tételük által módunkban legyen a helyes politikai utat megválasztani. Hiszen a politika nem más, mint alkalmazott tömeglélektan. És ezt mennyivel könnyebb és helyesebb azokra a kijelentésekre, vallomásokra és gondolatokra felépíteni, melyeket a gyakorlati szempontokon kívül élő, de egy nép ideáljaival a gyakorlati embernél magát sokkal jobban azonosító szépíró tesz meg vagy ír le a felelősségrevonás sokkal tágabb határai között, mint az a publicista vagy politikus, aki kénytelen minden szavának vagy cselekedetének gyakorlati eredményeivel számolni s így azoknak élet vagy eredeti jelentőségét tompítani vagy egyenesen megmászítani. Ezért nem nélkülözheti ma már a politikai szakember sem a szépirodalmi műveltséget s ha például az Egyesült Államok demokráciáját meg akarja ismerni elméletben és gyakorlatban egyaránt, úgy

James Bryce kiváló politikai munkáit kénytelen kiegészíteni Theodor Dreiser vagy Lewis Sinclair regényeivel.

Hazai kisebbségeink életét híven visszatükröztető szépirodalmi könyv eddig még nem igen akadt kezünkbe s most, hogy egy ilyen mégis előttünk fekszik, kötelességünk, hogy az abban található s ránk nézve számos új szempontot adó „adatkomplexumot“ tárgyilagos vizsgálat alá vegyük s érzelmi elfogultságoktól mentesen mondjunk kritikát az abban kifejezésre juttatott megállapítások felett. Ez a feladat pedig annál érdekesebbnek és annál hálásabbnak mutatkozik, mert vele legöntudatosabb és legelzárkózottabb volt nemzetiségünk, az erdélyi szászok életébe nyerünk megbízható bepillantást, azoknak az erdélyi szászoknak az életébe, akiket a hazai sváb kérdéssel kapcsolatban a Magyar Szemle júniusi számában Bethlen István gróf jellemzett olyan érdekesen, rámutatva ama különbségre is, mely a hazai németiség többi törzsét a „szász közösségtől“ elválasztja.

Adolf Meschendörfer, a progresszív irányt képviselő „Klingsor“ c. szász folyóirat köré csoportosult írók szellemi vezére „Die Stadt im Osten“ címmel kétkötetes regényben megírta a szászok háború előtti és utáni életét.¹ A regény két rivális élet eseményeinek keretében beszámol a szász nép politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális és vallási életének minden jelentősebb problémájáról és mozzanatáról, ítéletet mond a közelmúlt és jelen történeti eseményeiről, a szász nép jelenlegi magatartásáról és várható jövőjéről. Az író sokszor líraian szép lokálpatriotizmusa ellenére saját népében is meglátja annak erényei mellett hibáit is és sohasem mulasztja el az alkalmat, hogy ítéletei megformulálásánál ennek konzekvenciáit le ne vonja. Nemcsak politikai érdekességénél fogva hat ez a könyv, de mint szépirodalmi alkotás is figyelmet érdemel s az erdélyi kisebbségi irodalom jelentős nyereségeként kell elkönyvelnünk. Érthető tehát, hogy nem sokkal nagyszabeni megjelenése után Münchenből is kiadásra került s a berlini „Deutscher Sprachverein“ az 1932-ik évben megírt legjobb német munkának minősítette s ezért e célra alapított ezer márkás jutalomdíjával ki-tüntette.

Az esztétikai méltatás azonban nem lehet feladatunk. Adolf Meschendörfer regénye minket csupán három szempontból érdekel. Hogy élnek a szászok több évszázados szeparatizmusukban? Miképp vélekednek rólunk magyarokról, illetőleg a köztünk fennálló viszonyról? És ennek folytán kedvező történelmi fordulat esetén mily nemzetiségi politikát kellene Velük szemben folytatni, hogy tömegeiket meg tudjuk nyerni a magyar állameszme szolgálatának.

Ami a három felvetett kérdés közül az elsőt illeti, joggal hihetjük, hogy akkor jellemezzük legjobban a szászok életét, ha megállapítjuk róluk, hogy tipikusan kisebbségi életet élnek. Az évszázados elkülönülés egységessé kovácsolta a szászokat vallási és politikai tekintetben egyaránt, a városi élet öntudatos lokálpatriotizmust és törzsi öntudatot fejlesztett bennük, amelyet csak megerősített és fejlesztett

¹ Megjelent a „Deutsche Buchgilde in Rumänien“ c. kiadványsorozat első köteteként 1932-ben.

a magyar királyok és erdélyi fejedelmek által adott sok helyi kiváltság és közjogi kedvezmény.

„Boldog az, — írja Meschendorfer — aki őseit dicsérheti. Büszke vagyok arra, hogy erdélyi szász vagyok, egyike a kétszázharminczemnek. Európa legparányibb népe vagyunk s legbátrabban küzdöttünk a magunk életéért.“ Leírja a szászok őshazából való kiválását, egy részüknek felsőmagyarországi, más részüknek erdélyi letelepedését s ezzel kapcsolatban az erdélyi szászok törzsi tarkaságát. „Így különböztek — folytatja — egymástól az ősök, amikor ide betelepedtek, vérük és tehetségük szerint; a magyar királyoktól pedig szép szabadságot és privilégiumokat kaptak és maguknak grófot választottak, aki mindnyájunkat erős kézzel fogott össze... És amikor Erdély önálló fejedelemség lett, a szász olyan fontos tagja (volt) az országnak, hogy a magyarokkal együtt hozta a törvényt, választotta a fejedelmet és a maga Királyföldjén független úr módjára parancsolt.“

A szász egység végső megszilárdulását azonban a reformáció eredményezte. A szászok egységesen az evangélikus hitre tértek és kiépítették máig is fennálló kiváló iskolai és egyházi adminisztrációjukat. A vallás és nemzetiség öntudata összekapcsolódott s még erősebbé fűzte az eddig is szoros törzsi szálakat. „A legnagyobb szász ünnep — írja szerzőnk — a reformátor tiszteletére tartott Honterus-ünnep az iskolaév végén... Ez a felséges nap seregszemléje az egész szász népnek, mely ősi alakjában gyülekezik össze erre a pompát méltóságos komolysággal egyesítő királyi színjátékra.“ Kivonul ilyenkor az egész szászság, iskolák, céhek, egyesületek, világi és egyházi előjárók s az ünnepi szónok az ifjúság után a felnőttek felé fordul: „A Honterus-ünnep: vallomás! Aki itt áll a sorokban, az magát a nagy családhoz tartozónak vallja, melyet reformátorunk alapított és amelyben mindnyájan, akiket a sors egymáshoz kovácsolt, vakon alá kell rendeljük magunkat a közösségi gondolatnak, s amelyben mindenki tudja, hogy mi csupán mindnyájan együtt állhatunk meg vagy esünk el! — Ki ajándékozott meg minket ezzel a makacs életakarással, ki kovácsolt minket a közösségnek ebbe a varázsgyűrűjébe? Az a férfi, akinek ünnepét ma üljük meg: áldott legyen emléked: Johannes Honterus!“

A vallási és nemzetiségi gondolatnak szoros összefűződése eredményezi azt, hogy a szász ember — bármilyen legyen is világnézete — hite iránt nem közömbös és attól képtelen elszakadni. A templom nemcsak kegyhely, de történelmi és nemzeti erődítmény is, mely gondosan őrzi a szász nép tradícióit és történelmi öntudatát. Érdekesebben világítja meg ezen körülményt a könyv egy fejezete, mikor szerző konfirmációs ifjúkori élményeiről számol be: „... a (brassói) fekete templom igézete alól kivonni senki sem tudta magát. Ha lenéztünk az oszloperdőbe, a szenátorok és presbiterek, a papok, tanítók és céhek padjaira, ha fej mellett fej egyformán merev tartásban figyelt, éreztük akkor, hogy ez az utolsó menedéke minden száznak, legyen az hívő vagy hitetlen, hogy itt ez egy nép gyülekezete. Atheizmusunk röviddel a konfirmáció előtt érte el a maga tetőfokát és mind harciasabban nyilatkozott meg a vallásórakon, de senkinek eszébe sem

jutott, hogy kételkedését ezzel a hatalmas népházzal hozza összefüggésbe. Az nem egy vallás temploma volt, de a szászok temploma volt.“ A szász nép egységérzetét és lokálpatriotizmusát a fenti körülményeken kívül fokozta még kiváló szövetkezeti szervezetük, a szász öntudatot erősítő történetírói munkásságuk — főleg a két püspök Teutsch, atya és fiú révén — és ama körülmény is, hogy Magyarország révén részét képezték ők is a Habsburg-birodalomnak. Éz a kapcsolat eredményezte azt, hogy anyanépeikkel — különösen a német- » római császárság megszűnte előtt — zavartalanul érintkezettek s így nemzeti öntudatukat és különállásukat megőrizhették. Magyartól és romántól különváltan a szász nép csak saját fejlődésére gondolt, ennek érdekében magát úgy szellemben, érzésben, mint intézményekben a másik két erdélyi néptől szeparálta s legfőbb hivatásának a szász közösség erős és megtámadhatatlan kiépítését tartotta. Az eredmény nem is maradt el. A szászág „szent egoizmusa“ e kis népet az anyagi és szellemi jólét magas fokára emelte és a kisebbségi szervezkedés mintanépévé tette. Ezért büszke szerzőnk édesapja szász voltára és ezért szól öntudatos büszkeséggel fiához: „Egy dologban minden német néptörzs felett elsőséggben vagyunk: mi vagyunk az egyetlenek, akik német mivoltukat mindig és feltétlenül minden pártviszály fölé helyeztük. Ezért szép dolog az élet ebben az országban.“

A szászok ereje privilégiumaikban rejtett. Minden külön állásukat veszélyeztető intézkedést súlyos sérelemnek tartottak s szerzőnk szavaiból kitetszőleg hanyatlásuk (?) időpontját attól az időtől számítják, mikor a törvényhatósági területek szabályozását kimondó 1876. évi XXIII. t.-c. meghozatott s ezzel a Királyföld területi kiváltsága megszűnt. A szász városok kizárólagos német jellege ezzel több helyen elhalványodott s idegen bevándorlás vette kezdetét. „A tornyokat soha senki sem foglalta el, — írja Meschendörfer — de a nyitott kapukon keresztül magyarok, románok, görögök, örmények, zsidók és cigányok költöztek be. Éjjel-nappal nagy volt a jövésménés, a városkapuk igen szűkek lettek és el kellett tűnniük... Sikertült nekik. Beékelődtek minden szász községbe... És most a békeség idején az állam teljesen meg akarja hódítani a szász városokat és évről-évre ontja hivatalnokseregét és poroszlóit a kemény falvakba. Az első jelszó volt: aki életét meg akarja tartani, az gazdaságilag védelmezze meg magát. És mi bankokat és takarékpénztárakat alapítottunk... De az állam erősebb volt. Szaporábban tudott alapítani. Minden rongyos faluba odatojta a maga kakuktojásait... A második jelszó lett: csak a magasabbrendű kultúra menthet meg minket! És mi 300 iskolát tartottunk fenn európai nívón, mi: 230.000 szász, a legkisebb népiskolától kezdve a tudós akadémiáig... De az állam tíz esztendő alatt ezer új iskolát alapított a mi földünkön, azok kitárták kapuikat és emelkedéssel, dicsőséggel és magas hivatalokkal csalogatnak minket. Csak német nevedet kell elcserélned. Az állam az erősebbik, ti telepesek! Titeket csak trágyázásra tud felhasználni és nemsokára azt mondja: Itt az ideje, hogy eltűnjetek. Csalódnifog-e? Egykor ennek a városnak (Brassónak) a suszterei hadat izentek a császárnak — és ekkor csupán a főuraságról volt szó. De ha egyszer

a mi németiségünkéről lesz szó, vagyis mindenünkről, akkor felkel az egész nép és csak erőszakkal fogják kitépni fogaink közül a mi köveinket.“

A szász elégedetlenség eleinte csak itt-ott jelentkezett, azonban később öntudatos propaganda folytán erőre kapott és a „zöld-szász“ mozgalomban robbant ki. A királyi kegy hívó szóra sem fordult a szászok felé. „A német császár — mondja a regény egyik szereplője — a budai királyi palotában tartott pohárköszöntőjében kiszolgáltatott minket; a mi asszonyaink mint kellemetlen koldusok hiába kopogtattak a bezárt kapun Bécsben“. Saját erejükhez fordultak. A „zöld“ mozgalom fellendült s úgy egyházi, mint társadalmi és politikai vonatkozásban gyors hódítást tett. Azonban akció reakciót szül és a magyar „kormány a községnév törvénnyel és a népiskolai törvénnyel válaszol... Magyarország kisebbségi népei megdöbbenek s mintha óriás ágyút sütöttek volna el mellettük: elkábultak... A túlzó nemzeti politika Szent István birodalmának minden faltját, minden várost és falut, minden hegyet és folyót és erdőt magyarul akart elnevezni, bár az országot nem csupán magyarok lakják... Talán az volt a cél, hogy már unokáink felejsék el, hogy szász városainkat németek építették, ők szántották a hegyoldalakat és gondozták az erdőket. Talán hogy az idegen ne vegye észre, hogy ebben az országban magyarok mellett németek, szászok, szerbek, tótok, ruthének is élnek régi idők óta.“

„A magyar kormány energikus politikája azonban háttérbe szorította a zöld irányzatot és a békés realpolitikát űző fekete frakció. nyomult újra előtérbe. Ennek kettős haszna is volt: egyrészt helyreállt a szász egység, másrészt a higgadt önértéklés alapján a magyar kormány is engedett szigorából és a lefolyt ‚Sachsentag‘ békehangelata nyomán elrendelte, hogy az új magyarosítási törvényt olyan szelíden és méltóságosan hajtsák végre, hogy az emberek kellemesen csatlódva újra fellelékeztek. Hirtelen újra megeredtek az állami támogatás régen bedugult forrásai gazdaságunk, egyházunk és iskoláink számára, újra szilárd talajt éreztünk a lábunk alatt és bizalmat. Végre is jogállamban éltünk és ha a nadrágszíjat szorosabbra is kellett húznunk, mégis most már évekre berendezkedhettünk.“

„Nyugalmas idők következtek“ ezután, amit végül is a háború és az összeomlás szakítottak meg. Az átvonuló német csapatok erősítik a szászság öntudatát s büszkeséggel telnek el, hogy „Mackensen, a halálfejes huszár a presbiteri padban ül és a gyülekezettel együtt énekel az egyházkerület evangélikus énekeskönyvből“. A Monarchia küzdelméből is kivesszük részüket, 38 ezer szász küzd a hazáért s „a régi dicsőséges k. u. k. utolsó vezérkari főnök szebeni szász: Arz von Straussenburg“. De jön az összeomlás és Erdély anektálása. Meschendorfer anélkül, hogy egy szóval is megemlékeznék a szászok elstetett, tehát a magyarsággal szemben illojális medgyesi határozatáról, az impériumváltozást így írja le: „1918 december i-én Gyulafehérvárt százezer román paraszt árasztja el, örömkönyveket sírva jelentik ki a csatlakozásukat az anyaországhoz és ünnepeylesen kötelezik magukat, hogy szász és magyar testvéreiknek mindazokat a jogokat biztosítják, melyekért ők századok óta hiába epekedtek. Néhány év múlva minden el van felejtve. A szász és magyar tisztviselők, jogászok, tech-

nikusok és orvosok minden fontosabb hivatalból eltűntek, egyházak és iskolák elvesztették évszázados jogaikat, az „agrárreform” szásztól, magyartól elveszi a kulturális intézmények fenntartásához szükséges eszközöket. Ezrével bukkannak fel Erdélyben kalandorok és rohamnak reá kiéhezetten az elkábult országra. A világhatalmak azonban, a győzelmes nagyok, nyalogatják háborús sebeiket és emésztik zsákmányukat. Jókedvük van, mert sikerült kitalálniuk a világtörté. nelem legfényesebb viccét: a népek önrendelkezési jogát... Lássátok — fakad ki a szerző — ti bölcs biztonságban élő népei Európának: mellünkig elmerülve állunk itt a rohanó folyamban, mely szigetünkről le akar sodorni minket... Véresre szagztatott lábakkal éles, hegyes sziklákon állunk és megfáradtunk. Kezünkkel kell kapaszkodnunk, mert némelyikünk megcsúszott már és szédül. Állunk, mint megrokkant fal és kimeredt szemekkel nézzük azokat, akik elsüllyednek, mert leszakadtak a láncról... Halljátok ti, Európa népiei, ti gögös polgárai az Egyesült Államoknak: az erdélyi szászt, a legutolsót is már szájaig lepte el a víz! Ti, akik népjogokért tusakodtok, halljátok: mi csupán élni akarunk és ezen a földön, ezen a mi vérünkkel trágyázott földön dolgozni és németnek maradni.. (De) mind vadabul tombol az ár a szász sziget körül. Szökőár zuhog a városon és a falukon keresztül, gátak szakadnak el és fokozódnak meg hirtelen szükségből. Falaink leomlottak. Elveszték büszke privilégiumaink, elveszték szabadságaink! Mind kevesebb szász bölcső ring, mind kisebb lesz a számunk. Vegyesházasságok és renegátok, akiket az Úristen az ítélet napján még agyon fog ütni. A városokban eltűnt a régi viselet, pusztul a szász beszéd. Idegen szokások és idegen erkölcsök hódítanak, az európai henger mindent egyformára hengerel... A kötelekek tágulnak, nincs többé tekintély. Sivár lelkű izgatók egyik esküvel vállalt jogot a másik után tipornak el, fűmek ki, magyaráznak másként, tagadnak, vagy semmisítenék meg. Az épületben mindenütt mély hasadások, porlik, gurul, omlik minden. Az ősrégi egyházi és iskolai autonómia bilincsbe verve, összekötözve, megfojtva. Csak a küzdelem maradt nekünk.“

MESCHENDORFER MŰVÉBŐL kiszakított bő idézetekkel próbáltunk féleletet adni a cikkünk elején feltett két kérdésre: miképp éltek a közelmúltban a szászok és miképp vélekednek rólunk magyarokról, illetőleg a köztünk egykor fennállt politikai viszonyról. Meschendorfer, mint láttuk, feji öntudatában nem nagy szimpátiával emlékezik meg a magyar nemzeti politika célkitűzéseiről, azonban azt is el kell ismernünk, hogy ellenszenv a magyarságra mint népre nem terjed ki. Mikor ez a politika nem érvényesült, mikor a szász közösség parciális jogai a közhatalom részéről, az akkori állami felfogás folytán, nem voltak vitássá téve — az Árpádok és erdélyi fejedelmek alatt —, Meschendorfer sem késlekedik az elismeréssel és fenntartás nélkül hajlandó elismerni a magyarság lovagiasságát.

Ha tehát a magyar és szász ellentét eredeti okaira rá akarunk mutatni, úgy el kell ismernünk, hogy a két nép érdekazonosságon alapuló egységfrontját a szász kiváltságokat megszüntető rendel-

kezések okozták, amely rendelkezések azonban természetesen következtek a parlamentáris nemzetállam fogalmából, mely nem ismer többé el középkori privilégiumokat, s amely rendelkezéseket nemcsak mi, hanem minden XIX. századi nemzet végrehajtott a maga portáján, így épp a Németbirodalom is. „Mi — írja szerzőnk — barátságban élünk a magyarokkal, jó tulajdonságaik kiviláglanak és egyetlen ember sem kételkedik abban: a magyar ember kellemesen élénk, örökre sustorgó tűzijáték, mint előkelő francia nagybátyja; nem olyan okos és nem olyan művelt, de becsületesebb, kevésbé kiélt, naivabb és egészen gyerekes, ha fixa ideáját tapogatják: a piros-fehér-zöld glóbuszt. És ebben megint ikertestvéréhez hasonlít, arisztokratikus atyafiához, aki egész Európát kék-fehér-vörösre akamá bemázolni.“

A magyarosítást politika célkitűzéseit messze túlhaladta a román impérium erőszakossága, amely immár gazdasági téren is érvényesült és a szászokat fokozottabb védelemre szorította. Szerzőnk ennek az impériumváltásnak leírásakor azonban önkénytelen igazságot szolgáltat a magyar politikának, amikor egy véletlen elszólásában beismeri, hogy akkor „végre is jogállamban“ éltek; s másodízben pedig akkor, mikor Gyulafehérvár után fájjalja, hogy: „az ősrégi egyházi és iskolai autonómia meg lett fojtva“ s „elvesztek a büszke privilégiumok és szabadságjogok“. Ha a magyarosítási politika csakugyan olyan erőszakos eszközökkel tört volna maga elé tűzött céljai felé, mint ahogy ezt az időben a szászok is állították, úgy ezek a kiváltságok és előnyök már a magyar impérium alatt megszűntek volna s a románoknak már nem állott volna módjukban ezeket „mégegyszer“ tönkretenni.

A szászok azonban a román kisebbségi fronton is hűek maradtak reálpolitikai, „fekete“ célkitűzéseikhez. Ezt részint akaratukkal, részint úgy, hogy saját kisebbségi életüket mintaszerűen megszervezik és kiépítik, részint úgy, hogy igyekeznek a többségi néppel szemben minden súrlódási területet eltüntetni. A szász egység a bekövetkezett történeti események után e vonatkozásban azonban már nem mutat egyszínű képet s a szász életben ma több irányú orientációt lehet felfedezni, anélkül azonban, hogy ez még a gyakorlati életben jelentősebb megnyilvánulásra tenne szert. A nézetek azonban formák és próbálnak kiutat találni a mai kétségbejuttató kisebbségi helyzetből.

A szászok egyik csoportja kívánatosnak tartja a románokkal való együttműködést a többi, különösen a magyar kisebbség rovására. Ez a felfogás Rudolf Brandsch hatása alatt különbséget igyekszik tenni Románia szempontjából „veszélyes“ és „veszélytelen“ kisebbségek között, előbbi alatt a magyarokat, utóbbi alatt természetesen a németeket értve. Együttműködést sürget a román pártokkal, hogy e különbségtétel konjunktúráját gyakorlati téren is érvényesíteni tudja s ez irányt éppen ezért szellemileg is előkészíti a történeti s politikai irodalom irányzatos új termékeivel.¹

A másik irány már bizalmatlanabb a román politika ígéreteivel szemben s a szászok védelmét is úgy látja leginkább biztosítottnak, ha a többi kisebbségi néppel közös védelmi frontba tömörülnek.

¹L. Pukánszky Béla: Új orientáció az erdélyi szász történetírásban. Magyar Szemle 192S június.

Éppen ezért e felfogás sürgeti a magyarsággal való együttműködést politikai tekintetben és helyesli a „kisebbségi választási blokk“ fenn tartását, mely már egyízben — az 1927-es választásokon — előnyösnek bizonyult a németseg számára.

A harmadik irány távol aktuális reálpolitikai célkitűzésektől „transzilvanista“^f álláspontot foglal el s az erdélyi probléma kielégítő megoldását az önálló államiság kialakításában vagy a teljes területi és kulturális autonómia megadásában látja. Irodalmi tekintetben ezt az irányt képviseli — az Erdélyi Helikonhoz hasonlóan — a szász „Klingsor“ c. folyóirat is, melyhez maga Meschendörfer is tartozik. E csoport felfogását legpregnansabban Otto Folberth fejtette ki 1929-ben, a brassói Helikon-estély alkalmával tartott előadásában: „A német hegemonia idején — mondta — a bécsi abszolútizmus ellen magyarok és románok közösen foglaltak állást. A magyar impérium alatt románok és szászok védekeztek a budapesti szellem ellen. Ma a román uralom alatt szászok és magyarok szenvedő társak a nemzeti elnyomatás szomorú közösségében, ezzel azonban egy évszázados történelmi fejlődés vége felé közeledünk. A nemzeti egyeduralom kormánypálcája immár körben járt az erdélyi népek között. Mindenkiük kezében volt. Ez az egyeduralom Erdély számára sohasem volt nagyon dicsőséges. Ma azonban teljesen kompromittálva, hisztériás örület görcsei között rángatózik. De ezek a retentő történelmi göfc-rángások, a múlt kimondhatatlan szenvedései után, végül is el kell hogy pihenjenek, fel kell hogy oldódjanak az erdélyi eszme tiszta felismerésében. A nagy erdélyi költemény nem maradhat örökre három ilyen egymásra következő strofa variációja. Szükségképpen jönnie kell a három már kialakult strofa után egy negyedik, megváltó történelmi strófának. Ez az utolsó, megváltó strofa össze kell hogy foglalja egyetlen zengő akkordban az előző strófák ellentmondó hangjait. Az erdélyi szintézis, a hármass erdélyi összhang lesz így történelmünk végső értelme és végzetünk katharzisa“.¹

A három vázolt irány bár módszerekben erősen különböznek egymástól, egyben mindannyian megegyeznek, — a mai helyzetet tarthatatlannak ítélik. A szászok lelkisége a bekövetkezett történelmi események folytán tehát három irányban módosult: belátták, hogy törekvéseiket illetőleg a magyar politika lojálisabbnak bizonyult a románál, önző lokálpatriotizmusuk kollektív erdélyiséggé kezd szélesülni és végül ráeszméltek a reálpolitikai együttműködés minden kisebbségi népre egyaránt fontos voltára és jelentőségére.

Eme felismerések dacára sem ringathatjuk azonban magunkat abban az illúzióban, hogy a jövőben biztosan számíthatunk a szász-ság támogatására. Bár Brandsch iránya nagyobb visszhangra nem talált s koncepcióját a szász-ság jelentős része mereven elutasította magától, mégis — míg Nagyrománia fennáll — tartózkodó magatartásukra el lehetünk készülvé. Azonban kedvező történelmi fordulat esetén a szász nép Szent István birodalmának kétségkívül erős támasza lesz, ha egyrészt biztosíthatók lesznek számukra megfelelő korszerű át-

¹ Otto Folberth előadását „Három áttörés“ címen az Erdélyi Helikon 1932 májusi száma is közreadta.

alakítással egykori kiváltságaik vagy azok valamely, modem ellenértéke és ha lehetővé tesszük a szász kultúra intenzív ápolását és fejlesztését.

A szász nép — mint Meschendörfer szavaiból kitetszik — nem ellenséges, csupán közönyös a magyar államiság gondolatával szemben. A magyar kapcsolatot nem végső célnak, hanem csupán eszköznek tekinti és értékét majd aszerint ítéli meg, hogy e kapcsolat speciális törekvéseit mily mértékben lesz képes elősegíteni. Ebben, tudomásul kell vennünk, alig különbözik más volt nemzetiségeinktől. Ha a magyar állam a szász népben élő fanatikus lokálpatriotizmus erejét és értékét felismeri és e felismerést egy tágkörű kisebbségi jogkörrel honorálni is tudja, akkor a szász közösség a magyar állam egyik legerősebb támaszává válik, mert kénytelen lesz felismerni, hogy e kapcsolatból való kiválása által csak veszhet jogaiból és több évszázados nemzeti létét teszi végleg problematikusá.

A szász nép eme felismerését nem befolyásolhatja ama körülmény, hogy újabban — a birodalmi események hatása alatt — jelentős hódításra tett szert közöttük a nemzeti szocialista eszme. E gondolat új külpolitikai orientációt nem jelenthet még abban az esetben sem, ha a szászság egyes rétegei ilyen eredményt várnának is e megmozdulástól, hiszen a szász nép elszigetelt fekvésénél fogva tipikusan „sorskisebbség” s így reálpolitikai számítással egyáltalán nem is gondolhatnak arra, hogy bekövetkezhetik egy olyan történelmi fordulat is, mely őket kisebbségi mivoltukból kiemeli. Akár a magyar, akár a román állam fennhatósága alá tartoznak, kénytelenek elismerni e két nép számbeli fölényét s így kisebbségi helyzetük változtathatatlan voltát. Egyedül a három nép szabad és demokratikus szövetségén felépülő önálló Erdély gondolata hozhat a szász népnek jogai tekintetében vagyongyarapodást s innen magyarázható a szász nép — különösen fiatalabb generációjának — lassan terjedő, de mégis feltartóztatlanul előrehaladó és izmosodó transzilvanista állásfoglalása.

Ami pedig a nemzeti szocialista eszme „belpolitikai” vonatkozásait illeti, ez a szász nép között sokkal inkább elnevezésével, mint tartalmával jelent újat, hiszen e gondolat két alapvető dogmája — a nemzeti alapon felépített szociális közösség — a szász nép életében inkább több, mint kevesebb viszonylatban már évszázados megvalósítást nyert. A pártpolitikai elképzeléseken felül álló, mindig az egész közösség egyetemes érdekét néző nemzetpolitika volt a szász nép fejlődésének biztos záloga s így joggal hisszük, hogy a Birodalom új rendszerének eszmei alapjait gyakorlatilag nagy részben éppen a németiség külföldi kisebbségi szigetei vetették meg mintaszerű társadalmi szervezeteikkel és nadonál-kollektív célkitűzéseikkel.

A nemzeti szocialista gondolat térhódítása így nem jelenthet mást, mint a szász nép eddigi politikájának további — s amennyiben ez még elképzelhető — öntudatosabb folytatását. Nincs másról szó, mint a bevált s szinte öntudatlanul követett tradíciók rendszerbe foglalásáról és közös gyűjtőnév, közös elnevezés alatti egyesítéséről. Változást ez az irány, ha egyszer többségre jut a szászságnál, legfeljebb

azáltal hozhat, ha a Németbirodalom politikája is Magyarországgal, illetőleg Romániával szemben lényeges változáson menne át.

MESCHENDÖRFER regénye kiváló kalauz a szász élet és szász lélek rejtelseiben. Szépitgetés nélkül és férfias őszinteséggel mutat rá a köztünk fennálló ellentétekre és politikai szempontból éppen ezért kell munkájának különös jelentőséget tulajdonítanunk. A problémákat sem sikkasztja el, hanem élére állítja, a súrlódási területeket nem takarja el, hanem felfedi. Regényéből megismerjük a szász nép legrejtettebb vágyait, legféltebb gondolatait, tehát jövőben kövendő szász politikánk összes lehetőségeit.

Az Erdélyi Szépmíves Céh jó szolgálatot tett a magyar ügynek, mikor ezt az érdekes és értékes könyvet Kós Károly szép fordításában „Corona“ címmel magyar nyelven is megjelentette. Kisebbségi irodalmunk jövőben sem térhet ki hasonló — de immár szlovák, román és szerb vonatkozású — munkák tolmácsolásának kötelezettsége elől s hisszük, hogy amennyiben eme kötelezettségét lelkiismeretesen fogja teljesíteni, volt nemzetiségeink életének és lelkének pontos megismerése által még módunkban lesz mindazokat a hibákat jóvátennünk, amiket a múltban hanyagság és közöny által — sajnos, mások is, mi is — elkövettünk.

PONGRÁCZ KÁLMÁN

FIGYELŐ

KERTÉSZ GÁBOR†

AKKOR LÉP E NÉV először a Magyar Szemle nagyobb nyilvánossága elé, mikor viselője már nincsen. Kertész Gábort tegnap temettük el rákoskeresztúri sírjába, és helyes s méltó dolog, hogy ezeken a lapokon, melyek munkájával összeforrtak, megörökítsék egyszer az ő neve, aki névtelenül szolgálta és csodálatos szerénységgel a Magyar Szemle Társaságnak, ennek a folyóiratnak s a folyóirathoz kapcsolódó könyvkiadásnak sokféle ügyeit.

Szolgáltá szinte tegnapig. Fiatalon, mily fiatalon kellett eltávoznia: huszonkilenc évet írtak a fejfájára. Egészségesnek hittük, egészségesnek tartotta önmagát, és méltán. Még az elmúlt héten itt dolgozott közöttünk, — a Magyar Szemle e számának is még gondját viselte! — s egy hét alatt lett betegséget és halált nem sejtő ifjúból aggastyán, aggastyánból halott.

És névtelenül szolgálta ügyünket, mert egyéni becsvágyat nem ismert, csak tisztességet, tisztaságot, hűséget és odaadást. A fiatal Kertész Gábor névtelensége szimbolikus: csak tárgyi érdeket ismert, minden személytelen volt számára, személytelen elsősorban önmaga. Nem törtetett és nem kért, nem volt zajos „harmincéves“, csak adott s alig kapott, a lelke mélyén szerzetesi jellem volt, — mint nemrégiben önmagáról mondta valakinek, akinek közeli házasságáról beszélt; „tökéletesen igénytelen“.

Ezt az igénytelenséget létezésének első napjától fogva élvezte a Magyar Szemle s a körülötte kialakult mozgalom. Kertész Gábor első tisztviselője volt a kis társulatnak, — egyideig az egyetlen. Mikor a Magyar Szemle 1927-ben a Tükör-utcában „boltot nyitott“ (szíves baráti segítség elsőbbben egy földszinti bolthelyiségbe költöztetett bennünket), Kertész Gábor volt a könyvelés és a pénztár, a papirosbeszerzés és a nyomdai gond, a propaganda és az előfizetés: mindez egy személyben. Huszonhárom éves volt, alig több a gyermekifjúnál, de mindig komoly, mindig jószándékú, korlátlanul szolgálatkész; nem volt munka, ami néki sok lett volna. Megkereste kenyerét amióta a kegyesrendi gimnázium padját, mint eminens elhagyta s hivatalnoki munkája mellett végezte el a jogot. Ahogy az önérdet nem ismerte, nem ismerte a zúgolódást sem. Udvariassága abban a nagy körben, melyhez foglalkozása fűzte, közmondásos volt. De ez az udvariasság nem volt sem póz, sem cikornya: szép formáival Kertész Gábor embertársának méltóságát ismételte meg, elsősorban a tekintélyt és a tudást.

Mentes volt az intellektuális ember cinizmusától, — frivolságot és gúnyt nem ismert. A dunántúli föld népének jelleme és gondolkodása kifinomult benne, művészi, elsősorban kitűnő nyomda-művészi ízlése alakult ki. Szinte iskolapéldája volt, minő tehetségeket és morális energiákat rejt magában a magyar nép, amikor egy-cgy fiának az európai kultúrával intenzív érintkezés válik lehetővé. Az egészséges jogi érzés és tudás már most is sokoldalú kereskedelmi tapasztalattal párosult benne. Megtanult egy mesterséget, melyet eddig kevesen tudtak az országban s akik tudták, azok se mind szerették: könyvkiadó lett belőle az évek során és méltán élhetett bennünk a remény, hogy nála jó kézben lesz a Magyar Szemle ügye, ha az alapítók egykoron már nem lesznek a folyóirat körül.

A gondviselés nem így akarta.

NEMZETKÖZI HADSEREG

A FEGYVERKEZÉSEK korlátozásával és a Népszövetségi gondolattal csaknem egyidős az a törekvés, hogy a tagállamoknál magasabbrendű szervet kell létesítenünk, amely hatalmi eszközök birtokában nemzetközi megállapodásoknak,—ha kell—erőszakkal is érvényt tudjon szerezni. Felesleges bizonyítanunk, hogy elvileg és elméletileg helyes ez a felfogás. Mit ér a jog hatalom nélkül? Hiszen a szuverén államon belül is a jog végrehajtására kényszereszközökkel rendelkeznek, amelyeknek erkölcsi jogosultsága az állampolgárok közös és egységes akaratából adódik. Amikor a Népszövetséget megalkották, az első rajongók itt is valamiféle felsőbbrendű közösséget képzeltek, ahol az államok közös és egységes óhajai teremtik meg azt a tisztább légkört, amelynek érdekében rendbontók ellen szükséges lehet az erőszakos eszközök alkalmazása is.

Azóta persze egypár csalódáson mentünk keresztül. A Népszövetség felsőbbrendűségébe vetett bizalom megingott abban a pillanatban, amikor kiderült, hogy ez a testület egyoldalú hatalmi szövetségi Egyoldalú csoportosulás, ahol a hatalomnak van igazsága és nem az igazságnak van hatalma. A gyakorlatban a Népszövetség nem egyéb, mint bizottsági ülések állandó sorozata, ahol különböző és egymással homlokegyenest ellenkező érdekeket próbálnak jól-rosszul összeegyeztetni.

A felsőbbrendű állam elgondolása tehát megbukott. Nem került azonban le a napirendről az az igyekezet, amely a rendbontók, a „békeszegők“ ellen megtorló rendszabályokat kíván alkalmazni. Igaz, hogy előzőleg azt kellene megállapítani, hogy kiket értenek békebontók alatt. Pillanatig sem lehet előttünk kétséges, hogy Európa mai nemzetközi helyzetében kikre lehet ráfogni, hogy a béke megzavarására törekszenek.

A megtorló rendszabályokkal való fenyegetés elsősorban azok ellen irányul, akik a békeszerződések által teremtett politikai és gazdasági állapotok megváltoztatását követelik.

Ennek a fenyegetésnek a nyomait tételszerűen megtalálhatjuk a népszövetségi alapokmány 8. cikkében, amely a nemzetek fegyverkezésének csökkentését addig a legalacsonyabb fokig kívánja végrehajtani, amely az állam biztonságával és nemzetközi kötelezettségeinek közös eljárás útján megvalósítandó kikényszerítésével még összeegyeztethető. Annyira fontos és jelentőségteljes e cikknek a tartalma, hogy a leszerelési kérdések egész komplexumát az itt lefektetett két alapelvre, a biztonságra és nemzetközi kényszerrendszabályokra akarják felépíteni.

A kényszerrendszabályok végrehajtására szerintük karhatalomra, nemzetközi haderőkre van szükség.

A nemzetközi karhatalomra vonatkozó megállapodásokat az egyezségokmány 16. cikke tartalmazza, ahol ez olvasható:

„Ilyen esetekben (t. i. amikor a békeszegő állam, vagy államok ellen kell eljárni) a Tanács köteles a különféle érdekelt kormányoknak ajánlatot tenni aziránt, hogy a szövetség tagjai egyenként milyen szárazföldi, tengeri és légi haderővel járuljanak hozzá azokhoz a fegyveres erőkhöz, amelyek a szövetségi megállapodások betartását biztosítani hivatva lesznek.“

E túlságosan elméleti ízű elgondolás gyakorlati megvalósítása főleg a francia biztonsági törekvésekben lelhető fel.

A bizottsági törekvéseknek ezek a láncolatai a békeszerződések sértetlenségét hatalmasan felszerelt haderőkkel, erődítményi rendszerekkel és katonai szerződések egész sorozatával akarják még jobban alátámasztani. Ugyanennek a célnak a szolgálatába állnának a nemzetközi biztonsági pák-

tum alapján megkötendő kölcsönös segítségnyújtási szerződések és a döntőbíráskodás intézménye is.

A nemzetközi döntőbíráóság számára végrehajtott szervül pedig, — az ő felfogásuk szerint — nemzetközi hadsereget kellene megszervezni.

Ez a terv nem újkeletű. Már a békeszerződések megalkotásánál 1919-ben is kísértett. Már akkor felmerült a gondolat, hogy a Népszövetség különböző tagállamainak haderőiből egységes főparancsnokság és egységes vezetés alatt egy közös katonai szervezet létesüljön, amelynek hadműveleteit és alkalmazását nemzetközi vezérkar már békében készítse elő.

Az akkoriban még csak embrionális állapotban levő elgondolás több módosításon átmenve, legutoljára 1932 novemberében Paul-Boncour-ék fogalmazásában már megnövekedett alakban látott újra napvilágot. Franciaország akkor azt javasolta, hogy mivel a leszerelés a népszövetségi alapkormány 8. cikkében előírt feltételek alapján nem remélhető, fokozatosan olyan katonai szervezetet léptessenek életbe, amely egyes államok különös politikai és technikai viszonyainak figyelembevételével megnehezítsen mindenfajta támadó szándékot. Franciaország úgy vélekedik, hogy csakis ezen az úton lehet igazságos megoldást találni a katonai egyenjogúsítás követelése tekintetében, nem pedig a haderők egymással való fokozatos kiegyenlítésével, sem pedig közös katonai hadműveletek előnyeiben, megterheiben való egyforma részletetés útján, mint ahogy azt az egyezségokmány eredetileg tervezi. Ki kell rekeszteni a felfegyverzés minden gondolatát, ez pedig csak úgy képzelhető szerintük, ha az általános leszerelési egyezmény fenntartásával ilyen újjászervezés létesül. A tervnek az elvi javaslaton túlmenő konkrét, tárgyi részletei is vannak.

A megtámadott fél számára adandó közvetlen segélynyújtás céljából a Népszövetség rendelkezésére kellene bocsátani bizonyos földi, tengeri és légi erőket, amelyek szükség esetén azonnal hadműveleteket kezdenének. A tervezet részletezi is azokat a fegyvereket és felszerelést, amelyekkel csak a Népszövetség rendelkezne és amelyek használatát a többi állam hadseregénél eltiltanák. Azt a hadianyagot, amelyet nemzetközi ellenőrzés alatt minden egyes államban raktáron tartanak (és amelyet a nemzeti haderők a maguk számára igénybe nem vehetnek) szükség esetén szintén a megtámadott fél rendelkezésére kellene bocsátani.

Mindehhez az szükséges továbbá még, hogy fokozatosan egységesítsék a hadianyaggyártást és helyezték nemzetközi ellenőrzés alá állandó és rendszeres felügyelőszervek útján.

A légi erők tekintetében a tervezet azt javasolja, hogy európai szövetséget létesítsenek légi szállításokra, valamint hogy a Népszövetség kizárólagos szolgálatára Európában még külön nemzetközi légi haderőt létesítsenek. Ennek személyzetét különböző államokból önkéntes ajánlkozás alapján egészítenék ki. Elképzelhető-e ilyen haderő még nyugodtabb viszonyok mellett is?

Nem követjük fenntartás nélkül azt a felfogást, amely eleve tagadja, hogy különböző államok más-más szervezetű és felépítésű haderőit egységes főparancsnokság alatt lehetne vezetni. Akik ezen a véleményen vannak, azok csak a francia javaslat mellett törnek akaratlanul is lándzsát, hiszen a hadtörténelem sokszázados eseményeiben, de meg az egész közelmúltban is nem egyszer volt példa arra, hogy nemzetközileg felállított haderők igenis sikerrel működtek együtt. Persze nem szabad összetévesztenünk szövetséges hatalmak közös hadicélért folyó hadműveleteit. Kezdve a keresztes hadjáratokon és a középkor hűbéres haderőm, vagy a 30 éves háború seregein és folytatva végig a koalíciós háborúkon át egészen a kínai boxerlázadás letöréséig, számos hadjáratot lehetne felsorolni, amikor nemzetközi hadsereg nyert csatákat és ütközeteket.

De Európa mai nyomasztó légkörében ezekért a célokért és ennek az eszmemenetnek a biztosítására nemzetközi hadsereget összehozni meddő és hiábavaló kísérlet marad. Akik nemzetközi haderők szervezésének szükségességét, vagy lehetőségét biztonsági okokból ma hirdetik, azok tszem elől tévesztik a hadseregek fenntartásának alaprúgóit.

Klasszikus háborús bölcselők megállapítása szerint a háború a politikai érintkezésnek csak egy része, tehát egyáltalán nem valami önálló dolog. A háború a politikai gondolkodást nem változtatja át valami egészen mássá, csak más írás- és beszédmódját használja az államok közötti érintkezésnek mint béke idején. Ennek a kifejezésére valók a hadseregek.

Nem lehet haderőket önmagukért, l'art pour l'art, fenntartani, mert ezek arra valók, hogy az állam politikai akaratának és célkitűzéseinek váljanak eszközévé. Addig lesz tehát szükség hadseregekre, amíg különböző politikai célok és vágyak állítják egymással szembe a különböző államokat, népeket, fajokat és osztályokat.

Ha Európa népei egyetlen politikai közösségbe tömörülve, közös célkitűzések és közös ideálok után törtetve egységes államot alkotnának, akkor el lehetne képzelni, hogy egységes politikai akaratuk végrehajtására nemzetközi seregetesteket lehetne megszervezni.

De amikor a népek és nemzetek majd ilyen egységes közösséget alkotnak, abban a pillanatban megszűnnék a nemzetközi hadsereg létjogosultsága, hiszen ennek a haderőnek csak a belpolitikai ellentétek fékentartása lehetne hivatása. Ez a fából vaskarika elmélet sem egyéb, mint elpalástolt szándék egyoldalú hatalmi törekvések, egyoldalú politikai célok szolgálatában.

Igenis, féken akarják továbbra is tartani azokat, akik politikailag és gazdaságilag más hitet vallanak. Fékentartásukra és bilincsbevetésükre megint csak a régi módszerhez folyamodnak és szuronyerdők hatalmával veszik körül a lefegyverzett nemzeteket. Hajlandók még arra is, hogy ezeket a szuronyerdőket átcégérezzék és nemzetközi hadsereg tetszetős jelszavával tálalják fel őket újból a világnak, amelynek azonban, ezt mutatják az utóbbi hónapok, egyáltalában nem kell ez a gondolat.

RÉCZEY FERENC

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A német-osztrák viszály, a német külpolitika Hitler alatt, az Anschluss a nagyhatalmak felfogása szerint — Olasz-francia megegyezés menete, ennek jelentősége Magyarországra, Gömbös és Kánya római útja

KIÉLESEDŐ VISZÁLYOK és elmélyülő válságok hírével van tele a levegő. Mégis tagadhatatlan, hogy a közvélemény a német-osztrák konfliktustól megbolygatott Európában éppúgy, mint a dollárválság következményeitől felforgatott Amerikában nyugodtan, sőt szinte növekvő optimizmussal ítéli meg az eseményeket. Akik a világ gazdasági konferenciát összehívták és propagandáját végezték, fenyegetően jósolták meg előre, hogy balsikere katasztrófát hozna. Alig volt valaha is nemzetközi értekezlet, amely olyan teljes, sőt enyhítetlen balsikerrel zárta volna le munkáit, mint a 66 állam londoni konferenciája. És utána mégsem következett be semmiféle katasztrófa, sem gazdasági, sem társadalmi: az előre megjósolás erős önszugesztioja még csak megrázkódtatást sem tudott előidézni ott, ahol a terepet nyilván más módszerekkel, de mégis csak a politikai és gazdasági felépítő erők vették át.

Az európai politikában a legnyugtalanítóbb, sőt talán az egyetlen nyugtalanító tünet a német-osztrák konfliktus, azaz a német expanziós

politikának Ausztria irányában való erőteljes érvényesítése. Az osztrák-németek csatlakozásának kérdése, melyet a Versailles! szerződés 80. szakasza megtiltott, 1919 óta állandó súrlódási pont egyrészt Ausztria, másrészt Németország és a békeszerződések többi aláírói között. Egy bizonyos mértékben állandóan volt ellentét e kérdésben a birodalom és Ausztria között. A weimari Németországgal az osztrák szociáldemokraták szívesen keresték a csatlakozást, míg a keresztényszocialisták kevésbé lelkesedtek a porosz vezetés alatt álló birodalomba való beolvadásért; azonban az Anschluss ellen tulajdonképpen erős ellenállás Ausztriában sohasem mutatkozott, kivéve a nagyipar részéről, amely a német vámterületben való felolvadásban létét látta veszélyeztetve. Az Anschluss problémája csak egyszer vált akuttá, akkor, amikor Curtius és Schober a német-osztrák gazdasági unió tervét vetették fel szinte naiv ártatlanul abban a hitben, hogy Briand ezt az ő páneurópai elgondolása első lépéseként örömmel fogja üdvözölni. Briand és vele együtt Franciaország ezt nyilván nem teheték. Ellenkezőleg, a lehető legélesebben kellett a francia külügyminiszternek az álcázott Anschluss ellen állást foglalnia. A terv másik oka valószínűleg belpolitikai volt: a Brüning-kormány a nagynémet ideának tett szolgálattal akarta pozícióját erősíteni. Az eredmény a teljesen hibás politikai számítás alapján ügyetlenül megindított akció után pontosan ellenkezője volt annak, amit reméltek. Presztízvesztést hozott Németországnak, megrendítette Közép-Európa gazdasági konstrukcióját és aláasta a Brüning-kormány belső tekintélyét. Ettől eltekintve, Ausztria állandóan nem közönséges ügyességgel használta fel az Anschluss lehetőségét arra, hogy legalább is gazdasági helyzetén javítson, illetve az Anschluss ellen érdekelt hatalmak támogatását a maga javára megnyerje.

A helyzet a hitlerizmus uralomrajutásával alapvetően változott meg: az osztrák szociáldemokrata munkásság éppúgy, mint a nagytőkének ama része, amely a náci Németországban kevés kíméletre számíthatott, minden erejükkel a csatlakozás ellen foglalnak állást; de nem kevésbé Anschluss-ellenesnek látszik ma a katolikus parasztság. Keresztényszocialista és földművelő elemekből alakult az a koalíció, amely a mai kormányt fenntartja és annak Anschluss- és náci-ellenes politikáját támogatja. Hozzájuk tartozik még a Heimwehr nagyosztrák elgondolású szervezete és, ezekben a különböző táborokban elhelyezkedve, az osztrák legitimista csoport. A szociáldemokraták, bár doktrinér alapon állandóan támadják a Dollfuss-kormány parlamentnélküli kormányzását és ezzel saját elveikbe belebotolva, megnehezítik gyakorlati politikájuk érvényesülését, mégis általában passzív állásfoglalással igyekeznek a kormány helyzetét könnyíteni.

Amint a hitlerizmus számára a belpolitikában a zsidóüldözés volt az egyetlen programpon, amelyet integrálásán végrehajthattak, anélkül, hogy abban bárki megakadályozhatta volna őket, úgy azt hiszik Berlinben, hogy Ausztria nemzeti szocialistává leendő átalakítása az egyetlen külpolitikai siker, amely elérhető anélkül, hogy fizikailag és tényleg megakadályozható lenne. Az elképzelés igen egyszerű: a hitlerista propaganda eszközeivel, amelyek hatásosságáról Németországban mindenki meggyőződhetett, Ausztriában is olyan helyzetet remélnék teremthetni (vagy: reméltek), amelyben a már eredeténél és összetételénél fogva ha nem is németellenes, de Anschluss-ellenes Dollfuss-kormány kénytelen lenne választásokat kiírni. Minthogy a horogkeresztes elvek eléggé átítatódtak az osztrák középpolgárság körébe, a nemzeti szocialista párt berlini vezetősége úgy reméli, hogy erős 30—40%-os kisebbséget tudna az osztrák nemzeti tanácsba behozni s ezzel a keresztényszocialistákat és a Landbündlereket olyan koalícióba kényszerítené bele, amelyben, mint a birodalmi példa mutatja, az erőszakosabb horog-

keresztes elem venné át a vezetést. Az államjogi Anschlusst nem akarja megcsinálni Hitler és kormánya, hiszen tudja, hogy mai helyzetében nem szabad provokálnia akut külföldi beavatkozást, amely a szerződésekre hivatkozva, politikai, esetleg fizikai eszközökkel megakadályozná a tényleges csatlakozást. Annak elérése azonban, hogy nemzeti szocialista befolyás vagy vezetés alatt álló kormány alakuljon Bécsben, amely tényleg vak eszköze lenne a Berlinből érkező parancsoknak, teljesen elegendő a német nagypolitika szempontjából. Hitler presztízs-sikere kétségtelemmé válnék és a három oldalról bekerített Csehország már biztos zsákmánya lenne a német expanzióknak.

Ezt az elgondolást, amelyet már kezdetén is kissé tapintatlan módon igyekeztek megvalósítani, akadályozta meg a Dollfuss-kormány energikus, heves, talán szintén nem mindig tapintatos, de mindenesetre bátor állásfoglalása. Azonban mennél élesebbé vált Ausztria ellenállása, amelyet Párizs és Róma minden látható és láthatatlan eszközzel támogatott, annál kíméletlenebbé vált a nemzeti szocialista párt propagandája és támadása Dollfuss ellen. Ha nem is létkérdés a berlini kormány számára, tagadhatatlan, hogy ha sikerül az ausztriai politikai helyzetet a nácizmus irányában felforgatni, azaz más szavakkal, sikerül az, amibe Curtius és Schober annakidején belebukott, tekintélye oly mértékben megerősödik a birodalom belül, hogy ismét a belső gazdasági regenerációra fektetheti a fősúlyt. Ebben az esetben a német tömegek talán kevésbé vennék észre, hogy a danzigi korridor kérdésében Hitler kénytelen halasztó politikát folytatni, hogy a leszerelési probléma nem mozdul s az egyenjogúság tényleges elismerése még a távol jövő kérdése. Ha viszont az akciót kénytelen végérvényesen lefűjni, az annyit jelent, hogy az első erőpróba balul végződött és hogy Hitler sem tud sem helyesebben ítélni, sem jobb eszközöket alkalmazni a siker érdekében, mint Brüning.

A nyugati nagyhatalmak különféle mértékben vannak az Anschluss kérdésében érdekelve, azonban mind Anglia, mind Franciaország, mind Olaszország egyértelműen határozottan ellene foglal állást. Anglia egyrészt azért, mert a szerződések tiszteletbentartásának álláspontján áll és ha a végrehajthatatlan, vagy káros szerződések megváltoztatása mellett van is, elvből mindig ellenszegül minden erőszakos megoldásnak, különösen, ha erőszakot akarnak elkövetni a gyengébben. Másrészt, mert Ausztria anektálásában a német imperializmus felébredését látja, míg, talán kissé elvont elgondolása szerint, a független Ausztria gazdaságilag és politikailag hozzájárulhat egy Németország nélkül újjáalakított és új alapokon megszervezett Közép-Európa kiépítéséhez. A középeurópai és vele együtt az európai béke és nyugalom pedig Nagy-Britanniának, mint termelőnek és kereskedőnek éppúgy, mint hitelezőnek, gazdasági érdekeit van hivatva biztosítani. Ezért revizionista Anglia és ezért vett részt a négyhatalmi egyezményben és óhajta azt ennek a békés revíziós politikának, ha az eredeti tervezettől eltérő módon is, szolgálatába állítani. Franciaország számára a szerződés betartásán kívül a kérdésnek van egy másik oldala is. Akár az államjogi, akár a belpolitikai csatlakozás a német birodalom tekintélyének, tehát agresszivitásának növekedését jelenti, azaz francia szemmel nézve annyit jelent, hogy növekvő súllyal és tekintéllyel fogja további célok elérését a nála megszokott eszközökkel szorgalmazni. Ezek pedig, akár a lengyel korridorról, akár a Saar-terület felszabadításáról, akár német kolóniákról, akár pedig a leszerelési egyenjogúságról van szó, Párizs szigorúan doktrinér felfogása szerint, Franciaország biztonságát veszélyeztetik. Franciaországnak közvetlen és szembeszökő politikai létérdeke nem fűződik a német-osztrák csatlakozás megakadályozásához. A francia közvélemény azonban

— s ezt jó szón előtt tartanunk — január óta ismét oly mértékben vált németellenessé s oly gyűlölettel telt gyanúval nézi mindazt, ami az ismét fekete-fehér-pirosra festett birodalmi határok mögött a francia elgondolás számára lényében idegen nemzeti szocializmus elgondolása és módszerei szerint végbemegy, hogy nem lepne meg, ha a német-osztrák viszony esetleges elmérgesedése Párizs részéről explozív következményekkel járna és heves visszahatásokat szülne.

A legközvetlenebb politikai érdeke Olaszországnak van az Anschluss megakadályozásában. Ausztria németté válása azt jelenti, hogy Olaszország, amely hosszú és változatos küzdelmek után megszabadult az osztrák-magyar monarchiától, mint adriai nagyhatalomtól, a Brenneren hirtelen egy közel 80 milliós, kíméletlen expanzióra hajló nagyhatalmi szomszédal találná magát szemben. Trieszt Bismarck szerint a német birodalom déli kikötője; ha Berlin átvette az uraimat Ausztria felett, akkor, olasz, felfogás szerint, kétségtelen, hogy legközelebbi megmozdulásával kinyújtja kezét Trieszt felé. Bármennyire vonzó legyen is tehát a fasiszta Olaszország számára a nemzeti szocialista német birodalom, amely kiindulási pontjában oly sok tekintetben hasonlít a fasizmus elindulásához, bármennyire szüksége legyen is a nagy olasz koncepciónak Németországra revíziós és érvényesítési politikájának kifejlesztése érdekében, azon az áron, hogy e politika vonalában egy hegemoniára törekvő német birodalommal találkozánk, Róma nem lesz hajlandó Berlint a belpolitikája által meghatározott külpolitikai úton követni.

Eltételezve Hitler kancellár május 17-i beszédétől, melyet Brüning is nyugodtan elmondhatott volna, s mely, mint beszéd, nagyon jó benyomást is tett, a politikai szemlélő a nemzeti szocialista kormány külpolitikájának eredményeit vizsgálva, száraz tárgyilagossággal kénytelen megállapítani, hogy azok, eltekintve a konkordátum megkötésétől, egyelőre legalább, nem kedvezőek és nem vitték közelebb a német birodalmat céljai eléréséhez. Egyrészt kétségtelennek látszik, hogy a leszerelési egyenjogúság elérésében, azaz az 1932 december 31-i deklaráció végrehajtásában, visszavetették. Másrészt ismét megszüntették azt a lassacskán életrekelt politikai szolidaritást, amelynek Angliát a német birodalommal a politikai és földrajzi adottságok alapján össze kellene fűznie. Az a lendület, amellyel Ramsay MacDonald és Sir John Simon a Mussolini-féle négyhatalmi paktumot első formájában magukévá tették és a legnagyobb határozottsággal a revízió mellett foglaltak állást, bizonyítéka annak, hogy még hat héttel Hitler uralomrajutása után is, Európának dinamikus koncepciója mellett foglaltak állást, azaz a statikus hatalmak — Franciaország és szövetségesei — ellen. Mindaz, ami Németországban történt, mint annak a szellemnek kifejezője, mely a német népet a maga egészében áthatja, tudjuk, elidegenítette Angliát Németországtól és elhatározó mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a négyhatalmi paktum nem lett azzá, amivé eredeti elgondolásában és formájában a kezdeményező államférfiak tenni akarták. Nehéz ugyan a külső megfigyelőnek politikai lélektani fejlődéseket megítélni, de nem tartjuk kizártnak, hogy más eszközökkel a német náci-propagandának sikerült volna Ausztriában legalább azt elérni, hogy kevesebb ellenállásra találjon és így fokozatosan átalakítsa az osztrák közvéleményt a maga javára. Ma a repülőgépről ledobált propagandacédulák és a Dollfuss-kormányt becsmérő rádió-előadások után alig képzelhető el, hogy békés megoldással ki lehessen egyenlíteni az osztrák-német ellentétet. A helytelen alapon és helytelen lélektani eszközökkel megkezdett politikai akcióknak az az alapvető hibájuk, hogy ha nem vezetnek teljes sikerhez, teljes balsikerbe kell fűlniök. Németország most a három nagyhatalom álláspontjának különbözőségére számít,

arra, hogy közös és elhatározó akcióra nem lesznek képesek. Bizonyos, hogy Franciaország lesz mindig a legélesebb és ezért kisebb-nagyobb distanciára a másik két hatalom cserben fogja hagyni, úgy, amint ez a három nagyhatalom berlini nagyköveteinek augusztus első hetében történt lépéseinek, látszólag legalább, be is következett. A legerősebben érdekelt Olaszország, amely Németországgal való jóviszonyát is fenn akarja tartani, korábban és barátságos figyelmeztetés formájában lépett föl és rábeszélés útján igyekezett elérni azt, hogy a nemzeti szocialista párt fcevéssbbé kíméletlen eszközökkel folytassa pártpropagandáját Ausztriában, azaz egy másik független és szuverén állam határain belül. Hogy mit felelt a német külügyi hivatal a barátságosan fellépő olasz nagykövetnek, mit mondott tényleg a két nappal később erőteljesebb lépést tevő francia nagykövetnek, és végül az olaszoknak tett Ígéretére hivatkozó, tehát már bizonyos mértékig kielégített brit ügyvivőnek, azt a különböző források különböző információi alapján nem lehetett megállapítani. Olasz hivatalos információ szerint, a németek megígérték, hogy a repülőgéppropagandát beszüntetik és a rádiópropagandát igyekeznek ellenőrizni. (A totalitárius államban, hol kormányhatalom és párt egy, az „igyekvésnek“ teljes sikert kellene jelentenie.) Német forrásból ezt az ígéretet kevésbé pozitívnek szeretnék feltüntetni. Továbbá a berlini hivatalos közlemény szerint a francia és angol hivatalos fellépést Bülow államtitkár a legélesebben visszautasította, kijelentve, hogy a nagyhatalmaknak a német-osztrák viszonyhoz semmi közük sincs. Tény az, hogy a müncheni rádió a nagyhatalmak fellépése után is több ízben éppoly kíméletlenül támadta a Dollfuss-kormányt, mint annakelőtte.

Teljességgel beláthatatlan, hogy ennek a vizálynak megoldása hogyan lesz megtalálható. Nagy-Britannia egyelőre „kivárára lovagol“, a francia közvéleményben pedig háromféle megoldási lehetőséget tagolnak. Először is azt, hogy rábízzák Olaszországra, mint legjobban érdekelt felre a kérdés elintézését, hiszen Mussolininek, ki Ausztriának gazdasági előnyöket óhajt biztosítani azáltal, hogy a köztársaság áruforgalmát Magyarország és Olaszország felé növelni igyekszik, nyilvánvalóan van nagyszabású elgondolása az egész középeurópai probléma megoldására. Ettől eltekintve, az is kétségtelen, hogy az ő befolyása bír a legnagyobb súllyal Berlinben. A másik megoldás, amit Párisban javasolnak, az, hogy a Népszövetség elé kell vinni a kérdést, amely a Versailles! szerződés 80. és a népszövetségi Egyezségokmány n. szakasza alapján kompetens a kérdésből. A harmadik megoldás az lenne — s ezt természetesen a szélső nacionalista sajtó javasolja, — hogy Franciaország saját számlájára a legnagyobb eréllyd lépjen fel Berlinben és ultimativ módon követelje a „békét veszélyeztető“ propaganda beszüntetését. Ezeknek a köröknek szemében száalka a négyhatalmi paktum és mindent megtennének, hogy azt ratifikációja előtt megbuktassák. Ugyanezek a francia nacionalisták már a versaillesi szerződést sem tekintik elegendő garanciának és a szövetségesek politikáját már az 1918 november n-i fegyverszüneti egyezménnyel elhibázottnak tartják... Hogy a lehetséges megoldások közül melyik jön létre, vagy milyen kombinációban jön létre valamilyen megoldás, azt a mai helyzetben megítélni természetesen nem lehet. Az a nyugalom, vagy közvéleménybeli optimizmus, amelyre a bevezetésben rámutattam, mégis remélni engedi, hogy nem a legélesebb és legkíméletlenebb megoldás felé fog a kivezető út megnyílni.

ENNEK A BIZAKODÓBB és optimista hangulatnak egyik elme, egyik oka az utóbbi hónapok folyamán végbement francia-olasz közeledés; ez azonban egyelőre csak a léghört tisztította meg, barátságosabbá tette: a két latin testvémmemzet már nem néz egymásra olyan leplezetlen gyanak-

vással, mint hat hónappal ezelőtt s a két ország sajtójában a barátságos hang kerekedett felül. Ez az olasz-francia közeledés elég volt arra, hogy a négyhatalmi szerződést aláírják. Ahhoz, hogy ratifikálják, valószínűleg szükséges lesz, hogy érdembeli alapja is legyen a két nagyhatalom közeledésének, azaz szükség lesz arra, hogy azokban a problémákban, amelyek Olaszországot és Franciaországot elválasztják—a tengeri leszerelés kérdése, a szárazföldi leszerelési elvek tisztázása, a tuniszi olaszok állampolgársága és a lybiai határkiigazítás problémái, továbbá az adriai és jugoszláv kérdés rendezése — legalább is elvi megegyezés jöjjön létre. Ez lesz a feladata a Jouvenel utódául kinevezett de Chambrun francia nagykövetnek és ha ezt a megegyezést sikerül kellőképpen előkészítenie, akkor talán Daladier miniszterelnök öszre tervezett olaszországi látogatásával fogják betetőzni a januárban látszólag oly kevés kilátással megkezdett munkát.

Magyarországnak eminens érdeke fűződik ahhoz, hogy a harmonikus jóviszony helyreálljon nagy és lojális barátja, a fasiszta Olaszország és a másik hatalmas latin állam, Franciaország között, amelynek sohasem lehet oka arra, hogy Magyarország ellensége legyen. Magyarország számára életkérdés, hogy a francia közvélemény s a francia politikai erők megértésük azt az abszolút igazságú politikai tételt, hogy egy kielégített, kibékített és megnyugodott Magyarország nélkül az európai békét állandó, biztos alapokra fektetni nem lehet. Az európai államférfiak közül a legnagyobb, Benito Mussolini, volt az első, aki a magyar nemzetben rejlő nagy építőerőt, vitalitást és Magyarország dunai kulcspozícióját felismerte és az országonkon elkövetett sorozatos kábák jóvátételét az olasz politika egyik sarkalatos programpontjává tette. A Róma és Párizs közötti megértés lehetővé fogja tenni, hogy Franciaország is kevesebb előítélettel és több bizalommal vizsgálja meg ezt a problémát, hogy azután a maga nagy súlyával és politikai hatalmával saját szövetségesei és barátai számára is világossá tegye, hogy az ő vitális érdekük nem azt kívánja, hogy Magyarország nyugodjék bele az adott helyzetbe, ami lehetetlen, hanem azt, hogy áldozatok árán is olyan helyzetet hozzanak létre Magyarország számára, mely nemcsak anyagi, azaz gazdasági, hanem lelki és erkölcsi szempontból is elfogadható legyen és egy nagymúltú, önérzetes nemzetnek nyugodt ütemű fejlődést biztosítson. Ezért volt döntő jelentőségű a magyar külpolitika számára Gömbös miniszterelnök és Kánya külügyminiszter július végén Rómában tett látogatása. Aki Mussolini egyéniségét, jellemét és a fasiszta politika következetes fejlődését ismeri, annak nem volt és nem lesz sohasem kétsége aziránt, hogy Róma külpolitikája a Duna-medencében alapos történelmi elmélyedésen és Olaszország állandó érdekeinek pontos felismerésén alapszik, tehát a lefektetett irányelvek és célok mellett megtántoríthatatlanul kitart. Ennek a ténynek megerősítését hozta a külsőleg is teljes sikerű római látogatás, amely nemcsak a kommunikék frazeológiában, hanem az egész olasz sajtó egyöntetű magatartásában és konkludens tényekben (mint a kereskedelmi kapcsolatok fokozatos kiépítése, a magyar gabonafelesleg elhelyezésének biztosítása) nyilvánult meg. A magyar külpolitika céljait Olaszország teljes mértékben magáévá tette, mert csak ezeknek a céloknak elérésében látja az európai béke állandó alapjait biztosítva. Ha ezen a vonalon sikerül Magyarországnak a francia közvélemény barátságát és Franciaország bizalmát megnyernie, akkor be fogja bizonyíthatni, hogy a magyar egyéniség újjászületése és kifejlődése a Duna völgyében állandó konstruktív erő Középeurópában, amelynek erősítése a kontinens békéjének legfőbb biztosítéka.

OTTLIK GYÖRGY

ROMÁNIA ÉS A HATÁRREVÍZIÓ

II.

A LORD ROTHERMERE akciójának nyomában támadt felzúdulás lassanként lecsendesedett a sajtóban: megnyitatták magukat, hogy Lord Rothermere zsidó és a „Daily Mail“ nem olyan súlyú sajtóorgánus, mely veszedelmes lehetne. A revízió kérdése háttérbe szorult. 1929-ben egy könyv jelent meg Iorga előszavával, Románia külpolitikai problémáiról¹, de a »magyar probléma« keretében a revízióról csak pár szóval, mint lényegtelen kérdéstről emlékezik meg.

Mikor Magyarország belépett a Népszövetségbe, — írja Ionescu — megismételte kötelezettségét, hogy elismeri a trianoni határokat s ha e kijelentés őszinteségében nem is lehet bízni, határainkat biztosítják azok a szerződések, melyeket Románia azóta baráti államokkal kötött: biztosítja elsősorban a kisantant, azután az 1926-iki francia-román, olasz-román és lengyel-román szerződések. „Mind e szerződések ellenére“, — végzi Ionescu — amelyek nyugati határunk védelmére szolgálnak, az elégedetlen Magyarország olyan illúziókban ringatja magát, melyek túlmennek a reális politika határain s kitartó hadjáratot folytat a trianoni szerződés revíziója érdekében, amely egy bosszú, ezeréves fejlődést fejezett be és vissza akarja állítani a régi, középkori feudális magyar államot“.

Ennyi.

A „magyar probléma“ abban az időben az optansper és az azzal kapcsolatos román agrárkérdés volt s Ionescu ezt használja fél, hogy mérgezett megjegyzéseket tegyen a „feudális erdélyi birtokosokra“ és a régi erdélyi alkotmányra, mely a nációk uniójából kizárta a románságot.

DE AHOGY TELT AZ IDŐ, a megnyugvás, hogy például az olasz-román barátsági szerződés a trianoni határok fenntartásának garanciájául szolgál, mindjobban szétfoszlott s az egyre jobban mélyülő olasz-magyar barátság mind növekedőbb bizalmatlanságot szült az olasz politika iránt. Ez a nyugtalanság hatalmasan megnövekedett Gömbös konnányrajutásával s hol heves támadásokban Mussolini és a magyar miniszterelnök ellen, hol a sajtó próbálkozásaiiban nyilvánult meg, hogy a sajtó elaltassa az izguló közvéleményt. A sajtó buzgón szította a hangulatot minden ellen, ami magyar.

„Meddig fogjuk még ezt a fajzatot (a magyarokat)“ — írta az Universal, ez a tipikusan magyarfő lap —, túrni, mely elviselhetetlen egy olyan társadalomban, amelyben tudják, hogy miképpen kell az első tünet felmerülése alkalmával megszabadulni, az ilyen élősdiektől... Rátészi-e

¹ Alexandra GH. Ionescu: Sodatatea natiunilor ei problémáié politíce ale României.

valaki is kezét egyre is azok közül, akik itt lappanganak a főváros kellős közepén, mint titkos irredentisták, informátorok és izgatók? Miért nem üldözik el a felesleges idegeneket, miért nem füstölik ki a veszedelmes fészkeket? Miért ez a szélsőséges szabadság ott, ahol szigorú elővigyázatosságnak volna helye?”

A lap nem hiába pazarolta a nyomdafestéket a magyarok ellen. November elején már magyarelles tüntetés volt Bukarestben: azoknak az eseményeknek az emléke elevenedett fel, melyek 1916 augusztusában történtek, mikor Románia hadat izent az osztrák-magyar monarchia ellen. A csöcselék letépte egyik mozgósínház hirdetéseit és fényképeit, csak azért, mert a filmdarabban magyar színésznő játszik; behatoltak a vendéglőkbe és kávéházakba és követelték az „idegen” személyzet elbocsátását s az utcán mindenkit inzultáltak, aki magyarul mert beszélni. Másnap a „Bukaresti Lapok” kiadóhivatali képviselőjének lakását támadták meg és „Halál az irredentákra!” kiáltással szétrombolták.

Nemsokára Kolozsvárt tüntetett a román diákság s összerombolta a magyar kirendeltség hivatalos helyiségét. Kommünikéjében a kormány ugyan elítélte az esetet, hogy egy „hazafias tüntetés” alkalmával, melynek célja „Erdélynek az anyaországgal való egyesülésének megünneplése volt”, kitűztek egy magyar hivatalra román zászlót s a román külügyminiszter kifejezte sajnálkozását a magyar követség: de a lavina megindult.

December közepén Alexe Anastasiu tábornok az „Adeverul”-ban „Olasz-magyar szövetség” címen már egy olasz-magyar és kisantant háború lehetőségéről cikkezett s a szembekerülhető haderők számának és minőségi arányának nyomán azzal nyugtatta meg a lap olvasóit, hogy a kisantant győzelme kétségtelen leend, tehát felesleges, hogy „Budapest és Róma közeledése és a magyar revizionista manifesztációk különösebb módon izgassák a román közvéleményt”.

AMINT A FOLYÓ ÉV TAVASZÁN Mussolini négyhatalmi paktumterve, melynek egyik alapfeltételét eredeti formájában a békeszerződések revíziója képezte, kezdett kibontakozni, MacDonaldrómai látogatása nyomán kiderült, hogy úgy Olaszország, mint Anglia hajlandó a békeszerződések revízióját az aktuális politika napirendjére tűzni. A román közvéleményt érthető idegesség lepte meg; nem bírta megérteni, hogy hogyan támogathatja a nagy latin testvér a kis latin nővérral szemben az ázsiai magyar népet? Természetesen, konstátálta a sajtó, Olaszország kereshet magának fegyvertársat, ahol akar, de az mégis érthetetlen, hogy a rokon Romániával szemben „Budapest revánsra éhes arisztokráciáját” válassza szövetségesül és támogassa a Szent István koronája alá tartozott területek régi határainak visszaállítására irányuló törekvéseket.

A terjedő idegességet megpróbálta lecsendesíteni Titulescu. Alig pár nappal a Mussolini—MacDonaldrólkozás után a Sud-Est-ügynökség közölte a mindenütt jelenlevő, energikus román külügyminiszter nyilatkozatát, melyben kijelenti, hogy meggyőződése szerint a francia kormány csak akkor fog a négyhatalmi megegyezésbe belemenni, ha bármiféle revíziós törekvés csupán a népszövetségi alap-

okmány 19. szakaszában megállapított módon, tehát a Népszövetség keretében, a tanács tagjainak egyhangú elhatározása mellett történik. „Lehetséges-e tehát“, — kérdezte a bukaresti sajtó magát megnyugtatta, — „hogya a trianoni szerződés revíziójáról szó lehessen a mi beleegyezésünk nélkül?“, értve „mi“ alatt a kis antantot és Lengyelországot. „Világos, hogy nem lehetséges“, volt a felelet.

De a megnyugtató mégis nehezen ment; MacDonald képviselő házi beszéde, melyben római útról beszámolt és a „The Times“ cikkei azt a benyomást keltették Bukarestben, mintha Franciaország teljesen izolálva volna s a kisantant egyetlen támasza letört. Megkezdődött a kampány a paktum és annak revíziós alapja ellen. Az egész sajtó magáévá tette a jelenleg lealkonyult liberálisak vezérének, Dúcának „precíz“ megállapításait a revízióval szemben. Egyelőadásban, melyet a Szabad Egyetemen tartott Románia külpolitikájáról, a következőket mondta Dúca:

„Mai határainkhoz nemcsak azért ragaszkodunk mi, mert azokat százados szenvedések, áldozatok, várakozások és remények után, véres küzdelmek árán szereztük meg.

Ragaszkodunk hozzájuk, mert azok megilletik népünket néprajzi és történeti alapon.

A békekonferencián nem kértünk egyebet, mint ami megillet; csak annak visszaadását követeltük, amitől minket az idők mostohasága megfosztott.

Így lévén, nincs mit, hogy visszaadjunk abból, ami a miénk. Nincs mit revideáljunk, mert nem volt hódítási szándékunk és nem voltak jogtalan igényeink. Arra szorítkoztunk, hogy visszaszerezzük jogfosztott és szétdarabolt népünk természetadta határait. Gondos mérlegelés után ennyit kaptunk s nem többet s ennyit fogunk megvédelmezni.“

Dúca előadása után pár nappal véget ért a román kamara ülészaka és április 14-én a Ház elnöke, a volt magyar képviselő, a nemzeti-parasztpárti Pop-Csicsó István ünnepélyes szavakkal bocsátotta el a képviselőket.

„Ne felejtjük el soha, — mondta a házelnöki székből — hogy reánk nemcsak egy egész ország, hanem egy egész vüág néz, amely tudja, hogy a román állam itt a Kdét kapujában civilizatórius és kulturális missziót teljesít és a Keletről fenyegető felforgató irányzatok ellen védőbástyát képez.

Ez a fontos szerep, mely súlyosan nehezedik reánk, kötelességünké teszi, hogy vasakarattal megmutassuk, kifelé és befelé egyformán, hogy új határaink évszázadokra vannak megvonvaj kötelességünké teszi, hogy megmondjuk, hogy mit jelentettek Románia határai a múltban és mit jelentenek a jelenben?

A múltban mi tartottuk oda mellünket minden támadás elé, hogy mások vagyonban és kultúrában meggyarapodhassanak.

Ma mi követeljük meg tőlük, hogy garantálják nyugalunkat és biztonságunkat, hogy szabadon fejlődhessünk ...

Ez itt Dacia Romana s az marad örökké. Sorsunkat méltóságteljesen viseltük és viseljük, nincs semmink, amit mások kegyéből kaptunk volna, hanem százazrek és milliók drága vére árán szereztük meg.

Eredjete, egyetértésben egymással s mondjátok meg mindenkinek, hogy a románság soha nem volt olyan egységes, mint most, mikor mindenfelé felvillan a határok revíziójának megfoghatatlan fantómja, amely határok a miénkek voltak mindig, a múltban és a miénk maradnak örökre.“

Az „Adeverul“ konstátálta, hogy a román kamara elnöke „megadta a választ Mussolininek arra a cikkére, melyben a revízió mellett szólalt fel“. Közben, május elején Titulescu hazaérkezett Bukarestbe

s kijelentette, hogy „mindenfelé, amerre járt, a legmegnyugtatóbb biztosításokat nyerte s minden ok megvan reá, hogy a nemzet bizalom mai és megnyugvással nézzen a jövőbe“.

POP-CSICSÓNÁK AZT A TANÁCSÁT, melyet a kamarában adott a képviselőknek, hogy menjenek és hirdessék, hogy a románság soha olyan egységes nem volt, mint revízióellenes érzésében, a politikai vezérek, elsősorban az erdélyiek, úgy szívelték meg, hogy anti-revizionista gyűlések tartását indították meg. Az első, nagy, impozáns gyűlést a fővárosban tartotta a nemzeti parasztpárt, amely tulajdonképpen pártgyűlés volt, de szó esett és igen fontos szó a revízióról is. „A gyűlésre a nép olyan vándorlása áradt Bukarestbe, amilyent ez a város még nem látott; órák teltek el, míg a Calea Victoriein végigvonultak az ország minden részéből összesereglett népek: senki sem számolta őket, senki sem kérdezte, hogy mit akarnak: együtt fejezték ki a nép akaratát. Az egész ország eljött Bukarestbe, mint ahogy a falu népe megy ünnepnapon a templomba“. Így írta le a kolozsvári „Patria“ a nép csődülését, amely 200.000 emberrel nemcsak a nemzeti-parasztpárt népszerűségét demonstrálta, hanem a revízióellenes hangulat hatalmasságát is bizonyította.

A gyűlésen Hatieganu Emil, miniszterviselt kolozsvári egyetemi tanár elnökölt. Miután megnyitotta az ülést, beszélt egymásután Ionitescu, aktív miniszter; Ghita Crisan, volt miniszter; egygörög-katolikus pap, Manu. Azután következtek a nemzetiségek renegát képviselői, akik alkalmat voltak hivatva adni a miniszterelnöknek, hogy revízióról és kisebbségről beszélhessen: Matis András, aki azt állította magáról, hogy magyar; Franz Kräuter, a bánáti sváb; a megvásárolt ukrán, Mihalski és a magát eladott bulgár, Pencoff. Végül a miniszterelnök, Vajda Sándor.

A miniszterelnök először a belpolitikai helyzettel foglalkozott s csak beszéde befejezésekképpen tért rá a revízióra, mely kérdést — mint mondta — egypár diplomata, Mussolinit is bizonyára beleértve, csak azért élesztget, hogy parázst gyűjthessen a főzőfazék mellé.

Vannak, akik elhitték, hogy a revízió jogos.

„Engem — folytatta beszédét — ma az a vigasztalás ért, hogy hallhattam, hogy a kisebbség képviselői egymás után ismerték el, hogy sehol jobb dolguk nincs, mint a mi Romániánkban. S vigasztal különösen az, hogy kijelentették, hogy a határok fenntartásában szolidárisak velünk.

A múltban alantas politikai célokból vizályt és irigységet akartak románok és kisebbségek között szítani.

Mi, a nemzeti parasztpárt, testvéri kezet nyújtottunk nekik, hogy érezzék magukat otthon ezen a román földön, melyen évszázadok óta együtt élünk s legyenek velünk, ha határainkat kell, hogy megvédelmezzük, melyeket vérrel és áldozatokkal szereztünk.

Ha nem volnának kisebbségeink, teremtenünk kellene kisebbségeket, hogy a többségi nemzettel való versenyük fejlődést hozzon létre, minden egyes nemzet specifikus kultúrájának fejlődését.

A kisebbségi képviselők itt elhangzott beszédei után nyugodtan mondhatom, hogy minden kisebbség és minden román egy abban a töretetlen szándékában, hogy országunk határait eszével és karjával megvédelmezzék.“

Vajda Sándor e kijelentéseinek pikantériáját a nemzeti-paraszt-párt kolozsvári lapjának, a „Patria“-nak a beszédet követő két napon közölt két cikke adja meg. Május 24-ikén a magyar kisebbségekről írt a lap és — távol attól, hogy a magyarokat a lelkes határvédő doro báncok közé sorolná — azt írja, hogy a magyarok az unió óta egyebet sem csinálnak, mint „urbi et orbi üldözésről beszélnek; a hatóságok szemeláttára közös politikát csinálnak az állam ellenségeivel, olyan merészséggel, amely miatt a kimúlt magyar uralom alatt a románokat felkötötték volna“.

Egy napra rá, május 25-én azonban figyelmesebben elolvastva pártbéli miniszterelnökének bukaresti beszédét, melyben az állítólagos kisebbségi kiküldöttek beszédeire reflektált, már azt írta, hogy a beszédek örömmel töltötték el, mert azokból az irredentizmus és revizionizmus feltétlen elítélése csendül ki, aminek politikai jelentősége annál nagyobb, mert „a román demokrácia egy gyűlésének keretében, kötelességüknek tartva, spontán tették e kijelentéseket“.

MÁJUS 28-RA országszerte antireviziós gyűléseket hívtak össze. Ugyanazon a napon az erdélyiek lapja, a „Patria“ vezércikkben foglalkozott „a magyar revizionizmus négy hazugságával“.

„A nemzetiségi elv, — írta a cikk — mely egy századon keresztül uralta Európa összes népeit, éppen olyan könnyen feledésbe merült, mint azoknak a millióknak az emléke, akik vérüket ontották megvalósítása érdekében. Helyébe a feledés porából olyan elvek és formulák léptek, melyeket a történelem régen a civilizáció haladásának s a népek és egyesek legszentebb jogainak ellenségeiül tart.

Itt van a négyhatalmi paktum!

Mi egyébe ez, mint a Szentszövetség újraébredése, mely mint egy sírfedő feküdt félszázadon át Európa felett. De azután, hogy a Népszövetség szervezése által érvényesüléshez jutott a népek joga s minden nép az egyenlőség piedesztáljára emeltetett — íme visszatér a gyűlölt de nobis sme nobis, melynek uralmát, mi erdélyi románok ezer éven át éreztük. Mi, Európa fiatal nemzetei, kik századokon át küzdöttünk jogainkért, nem fogjuk ezt eltűrni.

A négyhatalmi paktum revíziót — a revízió háborút jelent. A kiállításba helyezett tízéves béke idején belül ki fog tömi a háború. A szerződések revíziója borzalmasabb háborút fog maga után vonni, mint volt az 19x4-1: ez axiomatikus igazság a kisantant népei előtt. Ezért nem engedjük, hogy a revizionizmus szerencsétlensége bekövetkezzék s a történelem ítélőszéke előtt vádoljuk azokat, akik felidézük ...

Magyarország panaszai, melyekkel elárasztotta a világot s amelyekre revíziós követeléseit alapítja, négy kolosszális hazugságon alapulnak.

X. A történeti jog hazugsága, mely szerint mi kései bevándorlók lettünk volna azon a földön, melynek korábbi elfoglalói voltak ők. Hogy ezt a hazugságot milyen buzgósággal terjesztik, példája *Annak* Szekfű Gyula, a legtekintélyesebb magyar történétíró, aki új magyar történetéből azt állítja, hogy egész Hóra lázadásáig tömeges román bevándorlás volt Magyarországra a román fejedelemségekből.

2. A néprajzi hazugság. A magyarság számát és települését úgy tüntetik fel, hogy az idegen és ismeretlen előtt a revízió jogosnak tűnjék fel. Ali meg kell, hogy tegyünk mindent, hogy az igazság érdekében kimutassuk, hogy a trianoni határok a lehető legjobban felelnek meg az etnográfiai határoknak.

3. A kulturális hazugság. A magyarok azt állítják, hogy az oláhok között olyan kulturális munkát végeztek, mint Anglia és Franciaország gyarmataikon. Ez a legfelháborítóbb hazugság. Magyar — és kultúra? Nem kellett-e, hogy századokon át növekvő energiával küzdjünk kultúrintézményeinkért: iskolánkért, egyházainkért, az Astráért? Nem volt egyetemünk, nem volt egy jogi fakultásunk, egy román szín-

házunk! Nem élt-e az oláh paraszt a legfeketébb nyomorban, a legsötétebb tudatlanságban? Minél magyarabb és nagyobb volt az erdélyi város, annál szegényebb és elmaradottabbak voltak a környező oláh falvak.

Magyar kultúra! Isten mentsen meg mindenkit tőle!

4. A gazdasági egység. Hogy Magyarország földrajzi és gazdasági egység volt s minden kelet- és középeurópai gazdasági baj forrása ennek a gazdasági egységnek a széttöréséből származik.

De vajjon ha a román búzának, fának, állatnak, petróleumnak ára volna, nem volna-e Románia egy boldog gazdasági egység? S ha a »történeti« Magyarország visszaállíthatnák, gazdasági paradicsom lenne-e benne minden világválság ellenére?«

Ez a négy fő revíziós hazugság, „össze kell, hogy törjük őket“, — írta a cikk szerzője, Titus Bunea, — „mert különben rettenetes átok követi“.

MÁJUS 28-ÁN — mint említettem, — szerte az országban anti-revizionista gyűléseket tartottak, a legnagyobbat Bukarestben, melyen nemcsak a román pártok képviselői, hanem Jugoszlávia és Csehszlovákia kiküldöttei is résztvettek. S a szónokok bedobták a tömeg közé nemcsak a becsületes küzdelem gondolatát, hanem a gyűlöletet is; nemcsak a politikát, hanem a vallást is. A csehszlovák küldött azt ajánlta, hogyha a magyarok jelszava „Nem, nem, soha!“, a románoké legyen „Jine minte“, ne felejtse senki soha. Egy orthodox román pap pedig így szónokolt: „Aki meg meri sérteni szent határunkat, legyen meggyőződve, hogy nemcsak hadseregeink fegyverével fogja szembe találni magát, hanem a fanatikus hívő szent keresztyével is. S amint a kereszt vitte győzelemre Konstantin császárt, úgy fogja győzelemre vezetni az istenét, királyát és hazáját szerető román népet is!“

A gyűlés első szónoka maga az ország pátriárkája, Miron Cristea volt, aki Ámennel végezte beszédét. Követte Mironescu, a belügy-miniszter, Dinu Bratianu, a liberális, dr. Lupu, saját pártjának nevében, beszélt a romániai zsidó Filderman és felolvasták Iorga beszédét. Végül határozatot hozott a gyűlés, melynek harmadik és negyedik pontja következőképpen hangzik:

3. A gyűlés tisztelettel emlékezik meg az 1918 decemberi történeti eseményekről, melyek létrehozták Erdély és a régi királyság unióját és szent ígéretet tesz, hogy ezt a történeti és isteni igazságnak megfelelő ténnyt megvédelmezi.

4. A román nép minden erejével tiltakozik minden olyan törekvés ellen, melynek célja a békeszerződések revíziója és a határok megváltoztatása s szilárdan el van határozva, hogy az ország területét a szerződések által megállapított határok között minden áldozat árán megoltalmazza.

A gyűlés elnöke és a határozat aláírója Popp Danila tábornok volt, aki a világháborúban az osztrák-magyar hadsereg kötelékébe tartozott.

A gyűlések résztvevői bizonyítékát is szolgáltatták, hogy „készek minden áldozatra“: a tordai antirevizionista gyűlésen résztvevő román csőcselék, hazafelé menet, megrohanta Sinfalva és Borrév magyar falvakat, a magyarok házáit feldúlták, ingóságokat szétrombolták vagy elrabolták és a menekülni nem tudó öregeket, asszonyokat és gyermekeket véresre verték. Aztán hazamentek Topánfalvára, Hóra és Kloska és Avram Jancu hazájába.

CSÚNYA KITÖRÉSE VOLT EZ az antirevizionista sovinizmusnak; de a románok szerint ezen nem lehet csudálkozni; a román sovinizmus csak reakciója a magyar sovinizmusnak, mely most is él. Mert ilyen is van Romániában csakhogy míg a magyar sajtó a román sovinizmust sóvár és támadó farkasnak, a maga sovinizmusát hófehér, ártatlan báránynak tartja. A románok azonban tisztában vannak veszedelmességével s az antirevizíós felbuzdulás közepett egy súlyos esetről, Fiedler István, nagyvárad-szatmári római katolikus püspök bűnéről húzták le a leplet.

Július végén híre járt, hogy a kormány panaszt tett a Szentszéknél a püspök ellen románellenes, irredenta és revízió-barát magatartása miatt. A panasz előzményei közé tartozik az az élehangú támadó cikk, mely az „Adeverul“ július 20-iki számában Ghifa Popp tollából jelent meg, aki az első Maniu-minisztérium kisebbségi államtitkára volt s mint ilyen meg volt bízva egy kisebbségi törvény elkészítésével. Cikkében Popp a püspök eltávolítását követelte.

„Tisztában vagyok szavaim súlyával, — írta — mikor kategórikusan állítom, hogy a nagyváradi katolikus egyházmegye a román állam és a trianoni békeszerződés által teremtett helyzet elleni támadások veszedelmes tüzfészke. Az egyházmegye papsága a román állam területén Horthy kormányzó hadserege reverendában a püspök parancsnoksága alatt. Ez a papi hadsereg nem tesz egyebet, mint készíti elő a talajt annak a másik hadseregnek a számára, melyet türelmetlenül várnak, hogy átlépje az «ideiglenesen megszállt magyar területek határait.»

Aztán elmondja Popp, hogy a püspök fennhatósága alá tartozó Kajaba László, telegdi plébános, szabadságolását kérte a püspöktől, arra az időre, míg megtörténik a trianoni szerződés revíziója; Körösi Károly nevű másik plébános, aki eredetileg román volt és Crisánnak hívták s csak a katolikus egyházban magyarosodott el, május 10-én, a román állam megalapításának ünnepén, nem hálaadó, hanem gyászmisét tartón híveinek; Bojáki Zsigmond egy szentbeszédben azt állította, hogy a románok gyávák és nincsenek hőseik.

Kérdi Popp, hány ilyen papot büntetett meg a püspök? Nem érdemli-e egy ilyen püspök meg, hogy állásából azonnal eltávolítsák?

A cikk utat talált az egész román sajtóba s megindult a hajsza a főpap ellen.

{A gyűlölködő vádaskodás magyarázata azonban, mely a főpap állítólagos revíziós hajlandósága alapján indult meg, másun van. Átcsillan az a cikk utolsó soraiban. Popp ugyanis azt írja, hogy Fiedler elmozdítása esetén utána a nagyvárad-szatmári püspöki széken csak német nemzetiségű püspök követheti, hogy „a szatmármegyei svábok elmagyarosítása egyszer már véget érjen“. Ez a mondat nyújtja a kulcsot.

[A sváb származású, Fiedlert, úgy emlékszem, maga Popp Ghifa nevezte ki államtitkár korában, azzal a reménnyel, hogy sváb származású lévén, kész eszköze lesz a kormánynak abban a törekvésében, hogy a szatmármegyei régen elmagyarosodott svábokat visszánemetsítsék; hogy tehát Fiedler a germanizáció apostola lesz. De Fiedler erre, állítólag, nem vállalkozott s ezért követeli távozását Popp, ürügyül használva a revíziós mozgalmat.

A MAGYAR-ROMÁN REVÍZIÓS ELLENTÉT utolsó kérdése, hogy vajjon gondolt vagy nem gondolt román ember arra a kérdésre, hogy hogyan lehetne a problémát valamiképpen megoldani? Nincsen reá semmi panacea?

Románia mindentudó külügyminiszterének, Titulescunak, természetesen van.

A kisantant mostani június eleji konferenciája alkalmával jelölte ki Titulescu azt az utat, melyen haladva a konfliktus megoldásához lehet jutni.

A gazdasági világválság állapotában — mondta az újságíróknak adott expozéjában — semmiféle határkiigazítás nem gyógyítja meg a sebeket. „Spiritualizálni“, absztrakttá kell tenni a határokat, hogy ne képezzenek áthághatatlan akadályokat az együttműködés útjában országok és népek között; „devalorizálni“ kell őket s akkor nincs szükség revízióra, ami — mint ő matematikai pontossággal meg tudja jövendőlni — eo ipso háborúra vezet.

Titulescu koncepciója tehát eliminálná a revízió nehézségeit.

De még egyszerűbben oldotta meg a kérdést Alexandra Lapedatu, bukaresti egyetemi tanár egy május 30-iki rádió-előadásában.

Szerinte a revízió problémája egyáltalában nem létezik; nem létezik azért, mert a román nyugati határ revíziója már megtörtént.

Románia a békekonferencián nem kapta meg az 1916 augusztus 17-iki szerződésben megállapított határokat, melyek pedig Románia nemzetiségi és történeti követeléseinek megfeleltek. Az 1916-iki határt revízió alá vették és pedig egy olyan bizottság tagjai, akiknek magatartása túlzottan semleges volt. „Megtörtént, hogy a bizottság egyes határozatait a győztesek és nem a legyőzönek tartották igazságtalannak és tiltakoztak is ellene. Mi is ezek között voltunk sokszor, különösen mikor a magyar határ megállapításáról volt szó. Joggal kérdezhetem tehát most, mit lehet revízió alá venni egy ilyen szigorú és részrehajlatlan feltételek mellett végrehajtott munkálat után? Ezért állítom, hogy nyugati határunk, Magyarország felé már átesett a revízió s nem tudom elképzelni, hogy milyen ürügy alatt lehetne azt újra revideálni?“

A beatus possidensek megoldásai ezek és úgy látszik, hogy magában Romániában sem fognak egyhamar elfogadásra találni. Ugyanakkor, mikor Titulescu útrabocsátotta „zseniális formuláját“ és Lapedatu kijelentette, hogy a román határok már revideálva vannak, a bánági Sever Bocu cikket írt lapjában, a „Vestul“-ban s azt fejtegette, hogy Romániának is vannak revíziós természetű megoldatlan kérdései. Nyílt seb a Bánát megosztása s nem szabad, hogy Románia arról az értékes területről lemondjon, amely Jugoszláviának jutott. A bánati határ tehát revízióra szorul.

A lapot, melyben ez annyira alkalmatlan cikk megjelent, a kormány elkoboztam. Az antirevizionista sajtókampány pedig folyik tovább kitartással.

SZÁSZ ZSOMBOR

EURÓPAI FORRADALOM¹

VIHAR SZÁGULD Németország felett. Elseper útból min-
dent, ami elaggott, elszáradt, elhalt és helyet csinál annak
ami új, fiatal. S ezt nem is kell megteremteni, már készen is
van. Az utolsó tizenöt év hótakarója alatt nőtt fel és befeje-
zettebb, mintsem hittük volna.

A német nép a nagy nemzetek közül harmadikként lépett be az európai forradalom arcvonalába s elsőként a kapitalista alapon állók és technikailag megszervezettek között. A német nép komoly, ha a felelősségre, mélyet vállalt s útjának nehézségeire gondol, de reményteljes, mert döntött és mert tudja, hogy döntése helyes volt.

A német nemzet lidércnyomás alól szabadult fel.² Ez a lidércnyomás az 1918—19-es évek eseményeiből nőtt ki, a hivatalos külpolitika természetesen engedékeny, mindent aláíró készsége és a szabadcsapatok, valamint a Ruhr-vidéki passzív ellenállás hősies küzdelme közötti ellentét táplálta, s a konjunktúraidők hitelpolitikája következtében vált elviselhetetlenné. Legerősebb szálai azonban a katonai győzelemi és a háborút befejező politikai vereség közötti ellentmondásban gyökereztek. A nemzeti forradalom ezt a kísérteit, ezt a telkekre nehezítő nyomasztó ködöt egyszerűen elsöpörte. Ez persze nem önmagától történt. A Vezér tudatos lelki gyógymodot alkalmazott a nemzeten, midőn a háborús felelősség kérdését hivatalosan a lomtárba száműzte. De Németország örömeinek megvan az alapja minden német személyes élményében is: a néphez való tartozás most valósággá vált. A nemzeti felemelkedés politikai-katonai hadseregeiben rangkülönbség nélkül menetel ifjú és öreg, protestáns és katolikus, nemes és paraszt, gyáros és munkás; bajtársak ők a haza belső elfoglalásáért, a német ember lelkének meghódításáért vívott harcban; együtt menetelnek a Harmadik Birodaloméért, mint egy új kor új emberei; mellékes, ki honnan jön, mi volt azelőtt. A néppéválásnak ez a legmélyebb átélése, mely a forradalom katonáiban végbement, áthatja a nagy ünnepeken, melyeken mindnyájan résztvesznek, valamennyi jelenlévőt. A nemzet, amely korábban ködös eszmény volt, 1914-ben a háború kitörésének

¹ Fenti dkkal és a reája következőkkel megkezdí a Magyar Szemle a mai Európa leghatalmasabb jelenségének az új német mozgalomnak ismertetését különböző felfogású előadások alapján. Célunk a témának minél több oldalról való bemutatása, ezért természetesen egyik cikket sem tarthatjuk kimerítőnek, vagy olyannak, melynek minden részletét magunkévá tennénk. Az első cikkekre különösen felhívjuk a figyelmet illusztris szerzője, korábban az európai Kulturbund alapítója és agilis vezetője, ma európai folyóiratokban a hitlerizmus szellemi tartalmának lelkes exponáló] a (1. különösen a belpolitikáról és Reichről). *A szerk.*

³ V. ö. szerzőtől „Europäische Revue“ 1925 I. évf. 4. sz. 254. 1.

mámorában már megvolt, most teljes valósággá vált. Népiség van, még hozzá állandóan; nem kell minden alkalommal külön ráeszmélni. A régi bilincsek még megvannak, a békeszerződések revíziója még mindig csak követelés és nem valóság — és mégis: a németiség ma megint történelmet ír. Ez a nagy jelentősége az 1933-as esztendő e fordulatának.

FORRADALOM AZ EMBERBEN. Az emberről van szó, az új emberről, tehát az örök embernek XX. századi alakjáról. Minden nagy fordulatnak jellegzetessége, hogy egy új embertípust alakít ki, amely uralomra jutva, az események hordozójává lesz. A többiek, a tegnapiak és tegnapelőttiek is tovább élnek, csak jelentőségüket veszítik el. A kaleidoszkóp, mely a mindenkori jelen keresztmetszetét, szellemi és szociális felépítését mutatja, lökést kap, fordul egyet s új konstelláció áll elénk. Ez minden forradalom kézzelfogható eredménye.

Az új ember felnő, nem képződhetik tehát homunkulusként papírból és tintából. Az új embernek kész programot adni tehát félreértés, vagy a Gondviselés működésébe való prometheusi beavatkozás volna. A jelen tapasztalataiból és a szellemtörténeti összefüggések vizsgálatából csak nagy általánosságban mutatható ki az irány, amely felé a történelem nagy Útmutatója bennünket vezet. A forradalom az élet forradalma a „műveltség“ által való elkorcsosodás, mindenekelőtt az intellektualizmus összes formái ellen. Így harcát egyenesen a szellem birodalmában vívja, amelyben minden „önmagáért való gondolkodás“, gyökeretlen spekuláció és anyagtalan intellektualitás egyszerűen érvénytelenné és értéktelenné válik. De szociális téren is megvívja a harcot, miközben a műveltség rutinier-ját, aki papirosfáradozásai alapján szociális előjogok követelésével próbálkozik, hatalmától megfosztja és egy életvidám ifjúság gúnykacájának céltáblájául állítja. Természetes, hogy eközben a valódi szellemi értékből is magával sodor egyetmást az áradat, aminthogy a forradalom alapproblémája éppen a szellem és intellektus megkülönböztetése. Átfogóbban a „natura naturans“ középkori fogalmánál talán „vita vitans“, a minden jó és rossz tulajdonsággal teli életet lehetne jelszóként megjelölni, melynek jegyében a forradalom áll. Szétveti tehát az élő életnek bármiféle kitárlt „izmus“ által való elnyomását és elfojtását és a legjobban elterjedt „izmus“-okellen fordul: a racionalizmus és a materializmus ellen. A XIX. századnak e kétségtelenül legrombolóbb és az emberiségre nézve legveszedelmesebb alapeszméivel a forradalom a legélesebben szembenáll. De a döntő körülmény emellett az, hogy ez nem valami ellen-izmus, talán irracionális vagy idealizmus nevében történik, hanem egészen egyszerűen az élet nevében, annak az életnek nevében, amelyről a jövőben kigondolt rendszerek kedvéért többé lemondanunk nem szabad. Ez vonatkozik az egyénre éppúgy, mint a társadalomra és annak struktúrájára. A jellemükben, tehát életformáló erejükben éppen az intellektualizálódás által meggyengített felső rétegeket félredobja az élet, amely forradalmi közvetlenségében új, erkölcsi alapon álló kialakulást keres. Ez történik ma a művelt európai rétegekkel. A tett és a megvalósítás legyőzi az intellektust s a jellem hadat üzen a „sápadt gon-

dolat“ által való felbomlásnak. Erre gondol a forradalom, amikor meggyőződésről beszél. Ez azonban mélyen beleavatkozik mind a magán, mind a közéletbe. A szélhámos és a tiszta intellektuel egyformán időszerűtlenné válik. Szükséges a látszat és a valóság tisztázása. Csak azon tanok számíthatnak követőkre, amelyek mögött valóban az ember áll s az illúziók birodalmában való, tehát tétnélküli játék hamiskartyázásnak számít, mihelyt igényt emel a közérdeklődésre. Ha ezt nem teszi, jelentőség nélkül marad, különösen a politikában. Vége van az önmagunkkal való játszadozásnak; ismét a valóság lép az előtérbe. Azelőtt szabadságról beszéltek és közben uralomra gondoltak, ma ismét nevükön nevezik a dolgokat. Nem szégyelik őket, sőt büszkéek rájuk és lemondanak a humanitárius fügefalevelekről.

Heroizmus legyőzi a hedonizmust. Nem annyira az uniformisok és kettősrendek utáni vágyódásból, mint az élethez való igazodás gyökeres változásából látható ez. A XIX. század és különösen a háború utáni idők egy gátat nem ismerő vágyakozást ébresztettek fel a tömegekben — és nemcsak a tömegekben — földi javak, jólét és kényelem után. Ez annak az Istentől való el- és a földi dolgok felé való fordulásnak következménye, mely gyökereit a humanizmus- és renaissanceban és szomorú betetőzését a marxizmusban leli.¹ A magasabb dolgokban való hit nélkül nincsen értelme az áldozatoknak és áldozat nélkül nincs hősiesség, hősiesség nélkül nincs élet, legalább is Európában. Így tehát az elmúlt kornak a heroikus-tragikus világból a hedonisztikus-materialisztikusba való menekülése menekülés volt Európából, támadás európaiságunk legmélyebb lényege ellen. Ez események háttérben a forradalom a humanizmusban is fordulatot idéz elő. E fordulatot, mely a német szellemi kozmoszban talán még élesebb formákat fog felvenni, az olasz fasizmus vezet be. A régiek harca elevenedik meg szemünk előtt. Az antik Róma hadat üzen az antik Görögországnak, azaz a politikus-történelmi ember legyőzi az önmagáért való embert. Az apollói embert nem a filozófusban és a költőben, hanem az uralmon lévő emberben látják és Dionysos a cimborák kocsmájából a tömeggyűlésekre teszi át székhelyét és mindenüvé, ahol a hatalom éppen van. Így ez a forradalom alapos restaurációja mindennek, ami politikával kapcsolatos. Ennek következménye például a szakember jelentőségének természetszerű szociális át-, illetve visszaértékdése. Ott, ahol az erkölcsileg, tehát jellemileg meghatározott tett-ember uralkodik, ott a szakember — egészen hdyesen — szolgálóvá lesz, aki az uralkodó akaratát keresztülviszi. Valóban példátlan naivitáson alapult az a hit, hogy az intellektuálisan túltáplált agyvelő-ember, tudása alapján uralkodásra hivatott, mert hiszen ezeknek a „művelt“ embereknek ritkán van valami közük a bölcseséghez. Az uralomra-termettség leglényegesebb előfeltétele azonban, bármennyire fontos is az okosság, a bölcseségnek ebben az értelmében, a jellem és az erkölcsi dolgokban való meg nem alkuvás. A szakembert az uralkodó mindenütt megtalálhatja.

¹ V. ö. szerző „Wirklichkeit Europa“ c. cikkét, „Europäische Revue“, 1933 február, 93. kk.

A szakemberéhez hasonlóan, a művész és elsősorban az előadó-művész jelentősége is csak társadalmi térre fog szorítkozni, amint ez egy egészséges és nem felbomlott társadalomban helyénvaló. A színészekkel és virtuózzal való játszadozás, a legjelentéktelenebb firkászok nevetséges „lelki ügyei“ iránt való érdeklődés, ami az elmúlt évtizedeket uralta, végre összeomlik. A valóban alkotó szellemek csak nyernek ezáltal.

A nő helyzete is alapvetően megváltozik. Nem holmi reakció értelmében, amely az emancipáció ellen irányul, de a nő maga kezd hivatása félreértésének tudatára ébredni. Az eljövendő világ ismét mint nőt fogja értékelni. Itt is eltűnik egy torz illúzió és a természet elfoglalja az őt megillető helyet.

A politikai hatalom restaurálása a hatalom restaurációját is jelenti, az igazi hatalomét, amely az illúziók körüli viták és a gondolatokkal való pepecselés hatása alatt bomlásnak indult. Az uralom ismét valóság s a vezér és az alattvalók egyként szabadon lélekeznek. Gonosz lényegileg a hatalom? Nos, a gonosz is beletartozik ebbe a világba és jobb, ha egy ismert ördöggel van dolgunk, mintha egy ismeretlennel. Ha az ördögöt a hatalomból kikergetjük, más alakban fog visszatérni. A hatalom ennek a világnak tartozéka. A politikai gondolat újjászületése itt is a természetes rend érvényrejutását jelenti s ez az érvényrejutás a nemzeti és szociális gondolat terén megy végbe, melyek között a fennálló, az osztályharc politikai fikciója által teremtett ellentét megsemmisül. A nemzetit és a szociálist mi egynek fogjuk fel, mert az egyik feltételezi a másikat is. A nemzethez való tartozás szociális életformára kötelez. A nemzet megvalósításának követelménye valamennyi nemzettagnak megnyerése, a totális nemzet valóságába való bevonása.¹ A nemzet ilyként egy családdá válik, melynek cselekedetei történelmieket, tehát veszélyesek. S miként a családban, úgy a szervesen felfogott és átélt nemzetben is érvényes az emberek egyenlőségéről és szociális értékük különbözőségéről szóló természeti törvény. Az emberi test élete szempontjából is más a jelentősége az agy idegcsomóinak, vagy a szívizom sejtjeinek, mint például a haj- és bőrsejteknek. Bár a kialakuló, mondjuk 1960. évi életforma ma még nem tekinthető át, egyes fejlődési jelenségekből mégis azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az állampolgárok jogegyenlőségéről szóló liberális alapelv passzív értelemben (közigazgatási és bírósági eljárásoknál) továbbra is fennmarad és az állampolgárok szociális és politikai szempontból különböző értéke mindenképp a kiválogatás rendszerében, tehát politikaiag aktív értelemben (választásokkal kapcsolatban, az uralmon levő pártba való beengedés) fog érvényre jutni. Tehát nem az egyenlőség fikciója alkotja a nemzeti közösség törvényét, hanem a természetes és természetfeletti értékek, az élő élet által alkotott realitások elismerése. Ebben a törvényben kiegyenlítődik az individualizmus és kollektívizmus közti régi ellentét, illetve felveszi azt az alakját, amelyben alkotni és teremteni képes. Nem a minően megkötöttségtől mentes individuum,

¹ V. ö. szerző „Vom Mythos der totalen Nation« c. tanulmányával, „Europäische Revue“, 1933 április, 193. kk.

sem az uniformizált tömeg, hanem a közösségérzet által megkötött személyiség és a közösség, amely a vezért mint saját legmagasabbrendű megvalósulását örömmel ismeri el, akaratának magát természetyszerűen aláveti, legjobb odaadásával mindig magasabbra emeli — saját magát emelvén ezzel fel —, a vezér és az alárendeltek egymás iránt való kölcsönös áldozatos szolgálata úgy a nép egészében, mint legkisebb tagjában — ez a XX. század nemzeti szocialista forradalmának nagy igazsága.

A NÉPEK FORRADALMA. Az európai kultúra terén belül lejátszódott eddigi nagy evolúciókhoz és mozgalmakhoz hasonlóan, ez a forradalom is egész lényében európai. A különböző népek között különböző időpontban lép fel; a nemzetek nem egyszerre határozzák el rá magukat és minden nemzet a maga sajátos, nemzeti karaktere által meghatározott keretek között fejleszti ki. A forradalom nemzeti differenciálódása, a nemzeti jelleg kidomborítása annál élesebb, minél teljesebb megújítására igyekszik a nemzetnek. De a nemzeti öntudat és a többi nemzetől való különbözőség feleledése a nép d-hivatásába vetett hitet is felújítja és azt a politika középpontjává teszi.

A XX. század szociális forradalma 1917 novemberében tört ki Oroszországban. A radikalizmus, amellyel ott egy elszánt kisebbség egy ittmaradt világot véres kegyetlenséggel elpusztító, a tulajdonképpeni Európában is követőkre talál. De Európa, amely Oroszországgal ellentétben, a középkor differenciálódásán is átment, rövidesen felismeri a marxizmusban az intellektuális konstrukciót és illúziókat s a forradalomra ellenforradalommal reagál. A szociális gondolat összekapcsolódik a nemzetivel s ezzel az európai tradíciókkal is. Erősen konzervatív erők egyesülnek a forradalommal a XIX. század világa ellen, amelyet ilyenként két oldalról támadnak meg. Az egyik támadó a legrégebb európaiság, amely az ősi, a liberalizmus által szétrombolt értékek megújítására törekszik, a másik egy egészen a jövő felé fordult ifjúság futurizmusa. A tegnapelőtt és a holnap hadat üzen a tegnapnak és a mának. Olaszországban 1922-ben következik be a fordulat, Németországban 1923-ban próbálkoznak vele, de csak tíz év múlva valósul meg. Oroszország külső behatás nélkül lassan változik. A nemzetközi szocializmus összeomlása, amely a gyengébb kommunizmust is maga alá temeti, Oroszországban is a nemzeti forradalmi elemek erősítését jelenti. Minél kilátástalanabb a szociális világforradalom helyzete, annál céltalanabbá válik a komintcm munkája és szükségszerűbbé az orosz hatalmi politika. Az utóbbi hónapok itt is egy fordulatnak igen figyelemre méltó szimptomáit mutatják. A bolsevizmus utolsó szava még nem hangzott el. Elegendő egy palotaforradalom, aminőt az orosz történelem oly sokat tud felmutatni, hogy a bolsevizmust fasizmussá változtassa s ez az az esemény, az általános helyzet kényszerítő hatása alatt, úgy látszik, csendben érlelődik. A francia forradalom és a marxizmus ellen irányuló nacionálszocialista német és fasiszta olasz ellenforradalomban a nemzeti messzianizmus feltámadása megy végbe. Ebből a messzianizmusból meríti a revolúció legerősebb hatóerőit. A „Reich“, minden német örök álma, új formában fog megvalósulni. A békeszerződések

igazságtalanságai mélyen sértették a német nép jogérzetét s az ellenség, túlsúlya által megtévesztve, jogosnak tekintette azt, ami csak hatalmának biztosítása volt. Ez ellen lázad fel a nép, amely a német-római birodalomban évszázadokon át nemcsak önmagának, hanem határain messze túl élő népeknek is jogot és rendet adott. Ennek az elkeseredésnek és az igazságosság utáni váagnak produktuma a „Reich“-eszmény utáni vágyakozás és a német birodalom küldetésébe vetett hit. Az olasz forradalom mögött az antik Róma és a Renaissance áll, tehát a hit Róma imperialisztikus és egyetemes szellemi elhivatottságában. Az egyik oldalon Oroszország, a másikon Olaszország és Németország — forradalom és ellenforradalom — ellenséges testvérekként képezik azt a részét Európának, amelyben a XX. század nagy fordulata végbement.

De a többi népek körében is hódít a forradalom, minden ember lelkében. Politikailag egyelőre csak elvétve lép a nyilvánosság elé. Anglia, a magának világhatalmat kiharcolt szigetország, össze tudta kapcsolni a szociális eszmét a nemzetivel, de nem rejlik-e a mai, ú. n. nemzeti összefogás kormányában az eljövendő fasisztikus fejlődés előhírnöke? Az Északamerikai Egyesült Államokat, Európa szellemi gyermekét, joggal szokták gyakran mint a legszocialisztikusabb országot megjelölni, a szónak legjobb értelmében. A Roosevelt-éra, a közösségérzethez való fellebbezésével, a magángazdaságba való beavatkozásával, a politikai gondolatnak bámulatraméltó felelevenítésével kétségtelenül az európai forradalmat tükrözi vissza, legalább is egyes részleteiben. Spanyolország a barokkból egyetlen hatalmas ugrással, az összes közbeeső állomásokat maga mögött hagyva, a XX. századba lendült előre és lehet, hogy itt még egészen váratlan igényeket fog támasztani. A legnehezebb probléma azonban az európai forradalom szempontjából Franciaország, azért, mert ő a zászlóvivője 1789-nek még ma is és mert még mindig a kontinens vezető hatalma. Arany és fegyver hatalmat jelent. A hit is hatalom, amely, ha messzire néz, legyőzi az aranyat és a fegyvereket is. De mi történik, ha az arannyal és a fegyverrel a hit még szövetséget is köt? Franciaország tapasztalatokban már öreg, de hitében még fiatal. Franciaországban fél évszázadon keresztül állandóan fordult a kocka és fél évszázad forradalmi megrázkódtatásai közepett másképpen kovácsolódott nemzetté, mint Németország vagy Itália 1870-ben. Ezekben csak most fejeződik be a nemzetté való erjedés, míg Franciaország már régen egy „család“, amely még mindig hisz nagy küldetésében: szabadság, egyenlőség, testvériség, haladás. A forradalom azonban ott is lassan hódít a lelkekben. Franciaországban is vannak már fasisztikus ideák, a XIX. század ott is likvidálásra kerül. A szociális eszme Franciaországban is megindul a nagypolgárság ellen. De a mozgalom vezetői ma még — csak a jelen diagnózisáról lehet még beszélni — az 1789-es tradíciók korlátain belül élnek, sőt úgyszólván annak orthodoxiájában: a baloldali radikalizmusban és a jobboldali szocializmusban. Itt van a fasiszmus talaja, még hozzá régebb idő óta, mint gondolnánk. Itt található a plutokrácia és a parlament ellenségei és a totális állam hívei. Itt van, ha egyáltalán valahol, valódi mozgalom, mert a mozgalomnak először mint pneuma-nak kell jelen lennie, mielőtt a tömegekben kézzelfogható valósággá válik. Előbb vannak

az egyedül, vagy az összeesküvők körében eltöltött forró, éjszakákon át tartó vívódások és csak azután a nagy tömegek felvonulásai. Franciaországban nem nagyon lehet beszélni párttöbbségről a szónak tulajdonképpeni értelmében. A „république des camarades“ „gouvernants“-jai, az „összpárt“, a tárcaképesek klubszerű tömörülése tartja fenn a parlamentet, melyet ugyan formálisan alulról választanak, de amelyet a valóságban, mihelyt a tényleges hatalomba való beavatkozásról van szó, felülről irányítanak. Éppen ezért lehetetlen előre megjósolni, milyen körülmények között fog végbemenni Franciaország bevonulása a XX. századba.

A német forradalom vonzóerejétől és Oroszország és Olaszország külpolitikájának intenzitásától függ, milyen formákat fog a forradalom Kelet- és Délkelet-Európában felvenni. Ezen a területen 1919 ütőkártyája volt 1789-nek, de a rakéta gyorsan kialudt. A pártparlamentarizmus itt is csődöt mondott és a kormányok kivételes- és szükséguralmakkal segítik magukat tovább s várnak, míg az új formák beváltják a hozzájuk fűzött reményeket. A konkrét külpolitikai helyzet azokat az államokat, amelyek a békeszerződéseken nyertek, az új francia-orosz barátság folyamába tereli, a veszteseket a német-olasz front felé. Az elsőknél a szociális eszmével telített nacionalista gondolat felé való komoly törekvés magát az állam fennállását veszélyezteti. A nagyszámú, idegen néphez tartozó kisebbség jelenléte a régi, szelídebb, polgári-imperialisztikus veretű, jogállamszerűbb nacionalizmust teszi szükségessé. A vesztesek, elsősorban Magyarország, mind világosabban fordulnak a forradalmi nemzeti megújulás felé, hatalmas vonzerőt gyakorolván ezáltal határaikon túl élő néptársaikra, amely körülmény a revízió kérdését elháríthatatlan erővel állítja ismét előtérbe. Az európai forradalom egyetemességének éppen a nemzetiségi államokban kell majd elsősorban érvényesülnie.¹

Akár örvendetes ez, akár sajnálatos, akár szükségszerű, akár nem: a zsidókérdés a német forradalom középponti kérdése lett és a német események hatása alatt máshol is nyer jelentőségében. Az összes országokban számolják a diákok és állástalan diplomások, hány zsidó orvos és ügyvéd is van s ezt megteszik akkor is, ha nem mindenütt vallják is be. Ez a gazdasági válság következménye, de van mögötte még valami. Olvastam egyszer az orthodox zsidók egyik nagy vezérének a tollából egy mondatot, amely körülbelül azt mondta, hogy a zsidók csak akkor juthatnak nagyobb hatalomhoz, ha a nép, amelynek körében élnek, gyenge és saját kialakulásáért küzd. Ha saját népiségéből megint egy valódi életforma keletkeznék, úgy a zsidók kellemetlenül nagynak érzett befolyása önmagától térne vissza a normális keretek közé — minden tudatosan hangsúlyozott antiszemitizmus nélkül is. Nem véletlen, hogy úgy a nyugati demokracizmus és kapitalizmus, mint a keleti bolsevizmus lehangosabb

¹ Itt kell megoldani azt a problémát, melyet a nemzetiségek túrhető együttélése szempontjából a nemzeti öntudat fejlődése vet fel. Hitler felfogása a népiségről, amely az idegen népiség tiszteletét és a XIX. század germanizáló törekvéseinek elvetését tartalmazza, továbbá a danzigi kérdés körüli feszültség enyhülése remélni engedik, hogy a forradalom, amely minden tekintetben új utakon jár, ebben a legnehezebb kérdésben is megtalálja a megfelelő megoldást.

és legláthatóbb képviselői úgy Németországban, mint Ausztriában zsidók voltak.¹ A zsidó befolyásnak és működési területnek ez a visszaszorítása is egyik értelme a forradalomnak. Hogy ez radikálisabban történik, mint az a művelt európai érzelmeinek megfelel, annak nyilván az az oka, hogy a zsidók, egészen kevés kivétellel, félreértik ennek a forradalomnak történelmi akarásait, nem veszik észre szellemi tartalmát s így, ahol lehet, útjába állnak. A liberalizmus összeomlásával összeomlik a zsidókérdésben tanúsított liberális magatartás is. A középeurópai népek például, amelyek között igen sok zsidó él, de nincs, mint Kelet-Európában, szervezett zsidó kisebbség, különösen erősen érzik ezt a fordulatot s ez bizony gyakran kegyetlen és tragikus alakot ölt. Mindenki megteszi közülünk azt, ami módjában van, hogy az igazságtalanságokat megakadályozza és tragikus sorsokat enyhítsen, de az, hogy a világeseményeket kizárólag a zsidók sorsának szemszögéből nézzük, oly túlzásnak látszik előttünk, amelytől őrizkednünk kell. A zsidót most zsidónak tekintik. Nemcsak Németországban, más országokban is kezdettől fogva idegennek tartják, ami persze nem jelenti azt, hogy szükségszerűen ellenségnek is kell hogy tekintsék. Az asszimiláció, a tökéletes alkalmazkodás tabuja mindenesetre megsemmisült s ez nemcsak árja oldalon jelent új beállítottságot, hanem a zsidóknál is elősegítette a saját zsidóságukra való eszmélést. A rabbinusok, kiknek „báránykái“ a XIX. században igen nagy részben megszöktek, új jelentőséget nyernek s régen megkeresztelkedtek térnek vissza őseik hitére. Ezzel azonban mind nehezebbé válik a kevertvérűek kérdése, akik magukat árjáknak és keresztényeknek érzik. A cionizmus friss ösztökélést nyer. Így ragadja meg és változtatja át ennek az évszázadnak a forradalma az embert s a megváltozott, új ember új életformákat alkot magának.

AZ URALKODÁS FORMÁINAK FORRADALMA. AZ új meggyőződéssel bíró új ember, akit az a valami kísér, amit mindjárt megismerünk, de definiálni nem tudunk s amit talán életérzetnek nevezhetnénk, ez az új ember a lényeg; a formák és intézmények csak kifejezői. Éppen ezért, az egyszerű lekopírozás ott, ahol az új ember még nem alakult ki, lehetetlenség — intelem az utánczóknak számára, akik könnyű munkát szeretnének végezni. Három nagy nép, a német, az olasz s az ellenkező póluson az orosz, együttesen képezik azt a területet, ahonnan az uralkodás formáinak forradalmát illető tapasztalatainkat meríthetjük. Ez a forradalom eddig két lényegesen új dolgot teremtett: az egyik a pártdemokrácia többségi elvének kikapcsolása a politikai akaratképzésnek egy pártba való áthelyezése által, a másik a pártnak egyenlővététele a néppel és az állammal s az állam egyenlővététele a néppel. A párt, mely a forradalom hordozójaként az államhatalmat elfoglalja, kisebbség s ezen nem változtat az sem, ha uralomra való küldetését többségi döntés által demokratikusan is igazolni képes, vagy — mint Németországban — ezt

¹ V. ö. szerzőtől „Vom Mythos der totalen Nation“, „Europäische Revue“, 1933 április, 195. oldal.

a demokratikus igazolást már a hatalom átvételénél megkapta. A párttagok mindig csak kis részét fogják alkotni a lakosságnak. A párt-demokráciában is egy kisebbség uralkodott, de ez nem volt egységes és a pártoligarchák, akik egymással harcban álltak, segítségül hívták a népet. A tömegek legjobb szándékait használták fel kicsinyes, személyes vetélkedéseik érdekében. Ezek a vetélkedések ma is megvannak, de a párton belül intézettek el. Nem viszik át a gyűlöletet a tömegekbe, nem szakítják szét a népet, nem mozgósítják ideológiák és elméletek engedelmes apparátusát csak azért, mert az egyik úr nem tud a másikkal összeférni. A szennyest otthon mossák ki és nem a nyílt utcán. Az uralkodó kisebbség, a párt, a hatalom egyetlen birtokosa s csak az ő kebelén belül képződhetik politikai akarás. A többiek valamennyien, akik a pártnak nem tagjai, még a magasrangú hivatalnokok, sőt szakminiszterek is, egyszerű állampolgárok, akik működhetnek mint tanácsadók, de nem mint a politikai akarat képviselői, mert ez, amennyiben a hatalom és akarat aktív, alkotó értelemben értendő, a pártra korlátozódik. A párt egysége, a fokozott hatalom e teljességének helyes felhasználása s a lefelé gyakran nyomasztó kisebbségi uralom megőrzése érdekében szükséges a párt erős szervezettsége, fegyelmezettsége és hierarchizálása. Így azután nagyjából egy rendi alakulat jön létre.¹ A párt, amely nyíltan az uralkodásra hivatott kisebbségnek deklaráltatok s amely népszavazások többségében keresi hátvédjét, azzal az állítással igazolja magát, hogy a nemzet (vagy mint Oroszországban az osztály) elitjét képviseli, vagy legalább is ezt megvalósítani igyekszik. Joggal vonja kétségbe az elmúlt pártoligarchiának elitkiválasztó jellegét, kimutatja, hogy a régi rendszerrel elitréteget kialakítani nem is lehet és szoros belső felépítés, valamint a választásnak kooptáció (t. i. a pártba való felvétel) útján való helyettesítése segítségével akarja sajátmagából ezt a vezető nemzeti elitet kifejleszteni.

Mi tulajdonképpen a közös nevező, amely a pártot összetartja? Három részből áll: egy inkább megérzett, mint tudatos érzelmi közösségből, amely inkább a jellemmel, az erkölcsi életfelfogással s mindenek előtt a harcias katonai szellemmel szemben állít fel követelményeket, semmint az általános vagy pláne politikai megismerések terén. A nevező másik két tényezője a vezérbe vetett hit és egy, majdnem azt mondhatnánk, élettani típusrokonság. Tény, hogy a reprezentatív bolsevik, fasiszta és nacionál-szocialista, mint típus lényegesen különböznek úgy szellemi, mint fizikai habitusukban elődeiktől, akik e népek fölött az uralmat gyakorolták. A művelt rétegeken és polgári, gyakran nyárspolgári előítéleteken kívül álló, a föld és a nép közvetlen jegyeit viselőknak a népiségben megkötött, vele újra egybekapcsolódó, a régi, sőt legrégebbi néprétegekből származó „Herrenmensch“-sel való keveredése ez, a népiségben gyökerező, dinamikus, heroikus tettember. Ez minden arisztokráciának kezdete. Az új embertípusban tehát, amely az uralmat átvette, a forradalom a maga arisztokráciáját is kitermeli. Az utódok kiválasztása és felnevelése gyakorlati kérdése az uralkodás művészetének és az ural-

¹ V. ö. szerző „Moskau“ c. munkájával. Verlag G. Braun, Karlsruhe 1927.

kodás terén, mint ismeretes, nincsenek teóriák. A nagy Mussolini Itáliájában a nemzeti elit már messzemenően megvalósult.

A párt, másként és intenzívebben, mint az eddig ismert arisztokráciák, valószínűleg oly intenzíven, mint minden kialakulóban lévő uralkodórét, közvetlenül a népben gyökerezik. Gyökerei elnyúlnak egészen a legkisebb helyi érdekcsoportig. A párt mindentudó. Uralmi igényeit heroikus múltjára alapítja, hiszen a polgárháborúban a párt hadsereg volt. Míg a párttag életét kockáztatta, a többiek semlegesek maradtak, vagy pláne az ellenség oldalán álltak. A párt a nép katonasága a belső ellenség ellen. Kard és kormánypálca mindig közeli rokonságban voltak. A győztes harcos átveszi a hatalmat s a nép átadja a hatalmat a militánsoknak, akik felszabadították. Gyakorlatilag a katona egyszerűen kézbeveszi a hatalmat, de eljárásának helyességét népszavazással igyekszik igazolni s ha az uralom megszilárdult s az új hierarchia beidegződött, akkor az a párt igyekezete, hogy a néppel való kapcsolatának a lehető legbensőségesebb színezetet adja. A vezér a nép embere marad, aki a tömegekhez beszél. Hatalmának liturgiája nem a paloták falai között lejátszódó sok ceremónia, hanem a tömegekkel való találkozás. A fényszórók vakító fényében érvényesíti a néphez való tartozását. A párt, mint a nemzet elitje, mint a polgárháború győztes hadserege, melyet a néphez sok szál fűz s amely a népet egyesíti és nem szakítja szét belső harcokkal, valóban megérdemli, hogy egyértelművé tétessék a néppel. Hogy ez az azonosság megmarad-e a jövőben, ez lényegileg attól függ, vajjon a párt tényleg kifejleszti-e a nemzet elitjét, mint ilyen meg tudja-e nyerni és tartani a tömegek elismerését és — megfogadva a történelem intelmeit — a szentferenci alázat egy nemével tudja-e ápolni a néppel való kapcsolatait, egyszóval: élő kontaktusban tud-e maradni a tömegekkel.

Miként a párt és a nép, a párt és az állam is egyértelmű egymással, nem szervezeti, hanem ami őrnél lényegesebb, politikai értelemben, — egy spanyol jezsuita szavaival élve: a *corpus mysticum politicum* terén. Ha a párt a nemzet öntudata, vagy az emberi testhez hasonlítva, agyveleje és idegrendszere, akkor az állam a nemzet izom- és csontrendszere. Az állam hajtja végre a párt akaratát. Általa lesz az akaratból tett, a megfogalmazásból megvalósítás. A párt akarata által vezetett szakemberek és specialisták állama ez. Az államnak minden politikailag döntő pontján, tehát mindenütt, ahol hatalom és akarat és nem a semleges szakmunka és illetékesség a döntő, párt emberek ülnek, mint állami hivatalnokok. Így keletkezik az államnak és pártnak egy sajátos kettőssége, mely azonban a politikai akaratképzésnek a párt által birtokolt monopóliuma következtében a fölé- és alárendeltségnek kettőssége s így az egységet nem veszélyezteti. A párt képviseli az akaratot, az állam a tudást; a párt az intuíciót, az állam a józanságot; a párt az uralmat, az állam a rendet és a törvényt.

De az állam és nép is egy. Az állam, ahogy mi ismerjük, a renaissance kora óta van Európában. Pontosabban: Hohenstaufi II. Frigyes rajzolta ki elsőnek körvonalait Dél-Olaszországban. A renaissance idején terjedt el egész Európában és az abszolutizmus idején, Richelieu alatt jegecesedett ki először a „l'État c'est moi“-ban. Ez az állam, egy-

séges hadseregével, egységes pénzrendszerével, uralmi monopóliumával, akaratát, világosan körvonalazott területének határain belül, közvetlen szervei által mindenütt kifejezésre juttatja. Az állami organizmust nem bontja meg semmiféle privilégium vagy pláne szuverenitás. Az állam egy és oszthatatlan s az abszolút uralkodónak, kinek akaratának, sőt önkényének is alá van vetve, engedelmes szerszámként áll rendelkezésére. A nép mint politikai valóság ebben az időben még nem létezik. Csak az 1789-es forradalom teszi meg a népet a *corpus mysticum politicum* alanyává, illetve részbirtokosává. Utóbb Közép-Európában és Olaszországban, Kelet-Európában és Angliában, tehát mindenütt Franciaországon kívül, a XIX. század forradalmának befejezése után, a nép és a nemzet mint a korona ellenfele lép be a politikába. így keletkezik azután ez a különös antitézise a népnek és államnak, a népi kívánságoknak és állami szükségességeknek, a politikailag aktív alattvalónak és az állam uralkodó, tiltó felsőbbségének. A politikai középkor befejeződésével, a monarchiák összeomlásával, illetve teljes elgyengülésével az állam és a nép ellentéte is elveszti értelmét. Minden egyén és a nép, mint összesség, tudatában van annak, hogy „mi vagyunk az állam, rajtunk kívül nincsen állam“.

Az állam tehát a párt akaratának instrumentuma és egyidejűleg a népnek is formája, önábrázolása. Ha a nép és a nemzet szervezetet alkotnak, akkor ennek intézményes ábrázolása, az állam is szervesen kell hogy felépítve legyen. A „*homme abstrait*“ 1789-es állama eltűnik és keletkezik a csoport-állam. Nem állnak egymással közvetlenül szemben, mint azelőtt, az egyén és az állam, hanem az egyén egy csoportnak a tagja és az önmagát igazgató csoport egy részét alkotja az államnak. A centralizmusnak ez a lazítása — s ez legjobban a szovjet nemzeti-ségi politikájából látható — lehetséges, mert hiszen az egész állami felépítés a politika körén belül történik, a *corpus mysticum politicum*-on, amely teljességgel a párt monopóliuma. Éppen ezért sem az új német helytartói törvény, sem az úgynevezett „*Gleichschaltung*“ nem jelentenek semmiféle döntést a centralizmus vagy föderalizmus problémájában. Csak azáltal, hogy sokan nem látják még helyesen a pártnak és az államnak ezt az újonnan keletkező, hierarchikus kettős-ségét, merülhetett fel az a félreértés, hogy a *Gleichschaltung* centralizmust jelent. Ellenkezőleg: egészen bizonyos, hogy minél egységesebb az akarat a párt kebelén belül, annál könnyebben lesz megvalósítható az állam felépítésében az igazi föderalizmus.¹ A foglalkozási rendek szerint való tagozódás szintén az állam és a nép egységét szolgálja. A gazdasági liberalizmusnak vége van. Az ellenforradalom, az európai hagyományokhoz híven, meg akarja őrizni a gazdaságnak magánjelleget, mert egyrészt a gazdálkodót mint a nép megbízottját fogja fel a maga helyén, másrészt pedig azért, mert az állam gazdasági felsőbb-ségét, amennyire csak lehet, az önmagát kormányzó gazdaság által igyekszik gyakorolni. Ha a foglalkozások szerint való csoportosítás egyszer valósággá lesz, eltűnik az állam és a gazdaság régi ellentéte, mellyel a közelmúltban oly sok bajunk volt, mert e csoportosítás a gazdaságot az államba beépíti és egyidejűleg az államot a gazdaság

¹V. ö. szerző i. tanulmányával, „*Europäische Revue*“, 1933 ápr. 193. kk.

irányításától — a gazdaság önkormányzata segítségével — felmenti. Az állam és a nép egységét nemcsak az állam organikus felépítése, hanem a propaganda is elősegíti. A tömegszuggeráló összes technikai eszközei, a rotációs papír éppúgy, mint a film vagy a rádió, ennek a propagandának szolgálatában állnak. Az állam minden nap beszél polgárával. Igyekszik magához vonni, rábeszél, csalogatni, de fenyeget is és meg is félemlít. Nem kötnek szerződést, mint a fiktív „contrat social“-ban, egyszer, minden idők kezdetén, hanem naponta, szinte óránként kapcsolódik össze tudatosan az egyén az összességgel.

Így jön létre azután a XX. század politikai életformájában a párt-állam-nép földi háromsága, mely háromság egyes elemei egymással kölcsönös azonosságra lépnek. Az egységet, amely ezt a hármasságot magában foglalja, Oroszországban osztálynak, Olaszországban nemzetnek nevezik. Németországban a nemzeti szocialista forradalomon belül azért folyik a harc, hogy a német nép nagy felkelésének végső értelmét megadják. Nemzeti állam vagy birodalom? Ha a német birodalom tényleg valósággá akar válni, mint új jogrend, Közép-Európában, akkor ez csak úgy történhetik, ha a nemzet magát oly életformákkal ajándékozta meg, melyeket mások is átvehetnek és kifelé egy szabad, egyenes, semmiféle érdektől meg nem vesztegethető jogtiszteletről tesz tanúbizonyságot, ami a többiekben azt a bizalmat ébreszti fel, amelyre annyira szüksége van, hogy egy új középeurópai rendet építhessen fel a kis népekkel, amelyek a XIX. század germanizáló törekvéseit még nagyon is érzik. Birodalom egyenlő bírósággal s ez egyenlő a joggal (Reich, Gericht, Recht). Birodalom jogot jelent, sokkal inkább, mint a hatalom jogot, amely tekintélyét tagjai belső elismeréséből meríti. A szellem birodalmát jelenti, nem a vérét, tehát a forradalom katarziszt jelenti, a forradalomét, amelyben a vér lázadása, feladatának, a megfiatalításnak elvégezte után, aláveti magát a szellemnek. A Reich a német forradalom drámájának ötödik felvonása; a vége, illetve célja egy új jog és új rend új kontinuitásának kezdete, mely jog és rend megint csak a legszebb német hagyományokon gyökerezik. A Reich konzervatív fogalom is, de ma csak radikálisan és forradalmian képzelhető el. A Reich növekedése biológiailag úgyszólván ugyanaz, mint a forradalom győzelme úgy a nemzet területén belül, mint a többi népekre való átharapózásában. A Reich-t az államtól elvi határtalansága különbözteti meg, a nemzeti államtól univerzalizmusa.

A Reich, mint erős, önálló létük tudatában lévő államok és nemzetek állam- és nemzetfeletti jogrendje, kiterjedésében elvileg korlátatlan. Az európai forradalom kidomborítja az egyes nemzetek jellegét, amennyiben a népek erőinek legerősebb, legigazabb hordozóit azok élére állítani törekszik. Melyik nemzet lesz a jövő Euróájában a primus inter pares, melyik fogja a szellemi vezerséget magához ragadni, ez attól függ, hogy melyik nemzet képes kitermelni egy olyan vezetőréteget, amely túlnő saját nemzetének keretén és a XX. század e konzervatív európai forradalmának univerzális zászlóvivőjévé lesz.

NÉMETORSZÁGI BENYOMÁSOK

AKISPOLGÁRSÁG DIKTATÚRÁJA — a németországi helyzetnek ez a jellemzése kristályosodik ki pár nap alatt az idegen megfigyelőben s e két szót mindig sűrűbben ismételteti, ahogyan észleletei szaporodnak.

Mert diktatúra van, ez köztudomású. Mégpedig nagyon szigorú, ez már inkább csak a külföldön köztudomású, de — érzésünk szerint — lassan már maguk a németek is kezdik észrevenni a súlyát. Ennek a diktatúrának a megértéséhez azonban feltétlen szükséges a kispolgári jelleg hangsúlyozott kiemelése. Enélkül az új német forradalomnak egész sereg jelensége megmagyarázhatatlan rejtély marad előttünk: a nemzeti szocializmus programjának homályossága, jelszavainak tömegmozgató ereje, a vértükből és környezetükből vett vezérnek valósággal héroszi magaslatba emelése, a mozgalomnak nyílegyenes, kompromisszumtalan vezetése, kíméletlen, inkább katonai értelemben harci megvívása, a győzelem után a leszámolásnak az összes belső frontokon egyszerre való megindítása s ugyanakkor az a külpolitikai érzéketlenség és taktikaihiány, melynek jóformán napok alatt „sikerült“ Németországot teljesen izolálni s olyan ellenszenv-hullám középpontjába állítani, amilyent csak a világháború adiplomatikus vonalvezetésével annak vége felé provokált ki ugyancsak ez a nagy nemzet.

Hatalmas lépést teszünk a német dolgok „miért“-jének megértésében, ha mindig arra gondolunk, hogy a sok kérdőjel, érthetlenség, homályosság mögött ott magaslik mindennek magyarázata, oka és meghatározója, a német kispolgár: összeszorított fogakkal, nacionalizmusában a külföld által halálra sértve, polgári önérzetében a szociáldemokrata-liberális pártok diktatúrájától felbőszítve, az ősi teuton erények feltámasztására elszánva, konok hittel a nivójának megfelelő új ideológia megváltó voltában, vezetőitől Messiásnak fanatizálva, — rá vár az európai civilizáció megmentése az „elnégeresedő“ Franciaországgal szemben —, világrengető elszánásokkal és négy vagy nyolc középiskola-nyujtotta szellemi vértetben.

Megállapítás ez, nem prófécia. Ez az aránytalanság, melyet a figyelmes szemlélő az új német mozgalom célkitűzései és szellemi felkészültsége között kénytelen konstatálni, még nem azt jelenti, hogy a mozgalom eleve bukásra van ítélve. Ó nem. A tudomány hegyeket bonthat le, vagy fúrhat meg, de a fanatikus hit megmoz-

gatja azokat. Különbösen sem célunk a mozgalom jövőjével: programjával és előrelátható fejlődésével foglalkozni; annak felvázolására óhajtunk csak szorítkozni, hogy mi történik pillanatnyilag Németországban, milyen impressziókat szerez az idegen, aki pár hetet az új német rezsim alatt átél.

Mi is van tehát Németországban? Ha az ember a világsajtó rezonanciája alapján akarna válaszolni, azt felelné: antiszemitizmus. A helyszínen benyomásokat gyűjtő külföldi azonban hamarosan észreveszi, hogy a hangsúly nem a zsidóellenességen van, amely negatívum, már pedig a nemzeti szocializmus pozitív gondolatot, a saját fajiság erősítését és nemesítését akarja szolgálni. Az antiszemitizmus tehát nem öncél, nem zsidóüldözés, hanem logikus következmény: a más fajúak lehető háttérbeszorítása. És elfogulatlanul azt is meg kell állapítani, hogy Hitlerék ezt a logikai következtetést — bizonytalán a nemzetközi közvélemény nyomására — korántsem vonták le olyan messzemenőleg, ahogyan azt programjuk hirdette. A bojkottnak már híre-hamva sincs; a zsidó kézben levő üzletek ismét a régi forgalmat bonyolítják le; általában észrevehető a zsidóellenességnek a háború óta bevándorolt, főleg keleti zsidóságra való összpontosítása. Bátran állíthatjuk, hogy a bennszülött német zsidóra egyedül fajisága miatt egzisztenciális károk nem háramlanak. Természetesen más az eset akkor, ha az illető a nemzeti szocializmussal szembehelyezkedett, ha „baloldali“ velleitásokat árult, vagy árul el, vagy ha olyan exponált állásban van, amelyet az ügy érdekében kívánatosnak látszik nemzeti szocialista erővel betölteni. Ilyen esetekben bizony a diktatúra nem sokat habozik s könnyen nyúl a nyugdíjazás vagy elbocsátás eszközéhez, sőt radikálisabb eljárásoktól sem riad vissza. Az őrizetbevétel és internálás gyakori dolgok, ezeket azonban nem a vallási vagy faji hovatartozandóság szerint osztogatják; centrum-emberek éppen úgy kiveszik a részüket e kellemetlenségekből, mint a marxista elemek, baloldali újságírók vagy politikusok. Hogy ezek az Őrizetbevételek és internálások — melyeket legtöbb esetben korrupcióval vagy nemzetellenességgel okolnak meg — minden esetben jogosak-e, kérdésesnek látszik. Az bizonyos, hogy nagy szerepet játszik a denúciálás, a személyes ellenségek tönkretételének vágya, mely minden forradalomnak megszokott kísérőjelensége. Lelkes hitleristák, akikkel e témáról beszélgettem, nem tagadták, hogy a letartóztatások és vizsgálatok körül sok elhamarkodottságot és túlgyors intézkedést lehet tapasztalni, szerintük azonban a denúciálás csakhamar kiderül és ok nélkül, igazságtalanul a Harmadik Birodalom senkit sem büntet. Ha így van is, nem vonható kétségbe, hogy a külföldi ember szemében Németország belső jogrendje — a régi értelemben — nem tűnik fel megnyugtatónak. El kell ismernünk viszont, hogy az „erős kéz“ e politikája a közvélemény kétségtelen helyeslésével találkozik. Nemcsak a szocialista-liberális múltnak kijáró ellenszenv ad e helyeslésnek kizárólagos alapot. Sokkal inkább a nagy tömegek bosszúvágya azokért az üzelmekért, melyeket a régi kormányzat emberei közül nagyon sokan a közpénzek kezelése körül elkövettek s amelyeket az új rezsim

nem minden számítás nélkül, minden egyes esetben a legnagyobb nyilvánosság előtt és a legnagyobb részletességgel ismertet.

A „nagy söprés“ tehát a közvélemény zajos helyeslése mellett történik s a megürülő helyekre természetesen náciik kerülnek. Az összes fontosabb helyekre legalább egy-két megfigyelőt beültet az új rezsim, azokat a posztokat pedig, melyek a közvélemény kialakítására irányító befolyással lehetnek, lassan maradéktalanul a kezébe veszi. A rádiónál ez már megtörtént, itt már az egész vonalon vado-natúj emberek kezében van a vezetés: a rádió az új szellem legfőbb fegyvere lett. Innen terjednek most már a nemzeti szocialista-tanok szerte az egész országra, bár kétségtelen, hogy ez a propaganda-tevékenység most már jóval komolyabb, szellemibb, mint az első időszakban volt, amikor főleg népgyűlések és pártfelvonulások közvetítésével igyekeztek a nagyközönség érdeklődését és lelkesedését felfokozni. A rádiónak, mint hatásos propagandaeszköznek fontosságával az új miniszterek tökéletesen tisztában vannak s különösen Hitler, valamint Göbbels, a szovjet módszereit pompásan felhasználó propagandaminiszter, jelennek meg gyakran a mikrofon előtt.

Rögtön az új uralom első napjaiban megtörtént a sajtó „Gleichschaltung“-ja is. A szocialista lapok eltűntek, a polgári újságokban megszűnt a kritika és a szabad véleménynyilvánítás; helyükbe részben az egyszerűbb hírközlés, részben az új irányzat tömjénezése lépett. A jelek szerint azonban ezzel a sajtó kérdése még nem intéződött el. A nemzeti szocialista sajtó egyeduralomra tör s a legélesebb harcot vívja a polgári lapok ellen, még akkor is, ha azok az új irányzat mellé állottak. E harc nem az egyes orgánumok vezetősége vagy tartalma ellen, hanem az előfizetők elvonásáért folyik s a náci-tábor nagy szervezettsége és óriási méretei mellett azzal fenyeget, hogy a pártsajtóval szemben a régi polgári lapok nem fogják bírni a konkurrenciát, ami nem lenne éppen szerencsés fejlemény. Hiszen az újságok nivója a múlthoz képest máris határozott hanyatlást mutat. Nem a nemzetközi szellem, a mindenáron európaiaskodás légkörének eltűnését fájjaljuk, hanem a legjobb értelemben vett európai látókör, sőt az egész világra kiterjedő érdeklődés háttérbeszorulását, illetve szinte teljes hiányát. Valami kisstílűség, vidékies korlátoltság, az önbámulat kicsinyes elégteltsége jellemzi a mai német sajtót, mely — minden bizonnyal hivatalos intézkedésre — a külföldről alig vesz tudomást. Alig változtat a tény hátrányos voltán, ha ez az „önmagába-merülés“ tudatos is; ha a sajátmaguk minél mélyebb megismerésére, a saját értékek,~a nemzeti népi kultúra felfedezésére, megbecsülni tanulására és tanítására irányuló vágy hozza is magával ezt a folytonos önmagunkkal foglalkozást. Minden bizonnyal túlzás az, hogy a külföldről csak az elemi csapások, gyilkossági, baleseti szenzációk vagy a hitlerizmusra elismerő hangok szűrődhetnek be az új Németország lapjaiba, külpolitikai cikkek, az európai helyzetnek részleteiben vagy egészében való megbeszélése, sőt még ilyen vonatkozású híranyag is ritkán található a sajtóban. Oroszország jut eszünkbe, ha azt a kínai falat látjuk, melyet Hitlerék a külföld és saját országuk

közé vontak. Igaz, hogy ezzel szemben az idegen lapok legnagyobb-részt szabadon bejuthatnak, a csehországi emigráns német és az osztrák lapokat kivéve, melyeket a határon még az utasoktól is el-koboznak.

A rádió és a sajtó mellett — vagy előtt — a legnagyobb köz-véleményformáló erő az iskola. Ezen a fronton a nemzeti szocializ-mus tervei és módszerei még nem tekinthetők át. A nép- és közép-iskolák tekintetében az új irányzatnak nem lesz nehéz dolga, hiszen a tanító testület igen nagy részben az államtól függő helyzetben van s ezenkívül e rétegek világnézetileg is közelebb álltak a nemzeti szo-cializmushoz, mint a régi rendszerhez. Nagy kérdés, hogy a katholi-kus kézben levő intézeteknél milyen változásokat és eredményeket fog létrehozni az erőteljesebb állami beavatkozás. Nem kétséges, hogy ez jönni fog; a hitlerizmusnak az iskolás ifjúság körében évek óta heves propagálása, a különböző ifjúsági alakulatok feloszlata, „Hitler-Jugend“ címen történt új, kimondottan náci-ízű megszerve-zése és egyéb, ezekhez hasonló jelek világosan mutatják, hogy Hit-lerék tökéletesen tisztában vannak a legfiatalabb generáció meg-nyerésének fontosságával.

Ugyanez áll az egyetemi ifjúságra s a fiatalabb diplomások réte-gére is, akiknek bevonására nagy súlyt fektetnek. Ez a törekvésük sikeresnek mondható. Az egyetemi hallgatóságot a mozgalom sodró ereje, hatásos külsőségei, forradalmi frazeológiája és a nemzeti gon-dolat erős hangsúlyozása gondolkozás nélkül ragadja magával, a fiatalabb diplomások állástalan generációját pedig ezenfelül még az elhelyezkedés reménye is vonzza, bizonyos mértékig megokoltam Nem vonható kétségbe, hogy a nemzeti szocialista átrendezés tényleg sok üres helyet teremt, ahol Németország „harmincas“-ai nagy tömegekben találhatnák meg azt a pozíciót, melyre 1918 óta annyi nélkülözés és elkeseredés közt hiába vágyakoztak. A megürülő helyek egy része tényleg ennek a mostoha generációnak birtokába kerül most. De viszont azt is megállapíthatjuk, hogy az állások betöltésénél nem a diploma, vagy egyéb szakmabeli hozzáértés a főszempont: a párt-nak egyrészt jutalmaznia kell, másrészt — a mozgalom jövőjét biz-tosítandó — mindenüvé lehetőleg vérbeli nemzeti szocialistát kell ültetnie. A kormány máris kiadta a rendelkezést, hogy az állások betöltésénél a „régí náci“-k előnyben részesítendőek. Ezzel — fel-fogásunk szerint — a fiatal diplomás generációnak a nemzeti szo-cialista honfoglalásban való részesülése inkább plátói jelleget kap. Hiszen a fiatalok legnagyobb-részt nem voltak szervezett párttagok s ha évek óta szimpátiával kísérték is Hitler útját, sőt mind számo-sabban szegődtek szavazói táborához, a nácik szemszögéből mégis csak „Mitläuferek“ ők, nem igazi, hétprobás nemzeti szocialisták. Ezek sokkal inkább, túlnyomó arányban kisemberek, kistisztviselők közül kerültek ki. A nemzeti szocializmus — s a jövőben ennek meg-felelően az egész nemzeti szocialista állam — egész apparátusára ez a réteg nyomja rá a bélyeget: bátran állíthatjuk, hogy a nácik bürokrata-gárdája ma még alatta van annak a nívónak, melyre a feladatok nagysága igényt támasztana.

Ez az oka annak, hogy az ú. n. intelligencia legnagyobb része nyílt vagy titkolt aggodalommal nézi az új rezsím fő- és alvezérkarát, megbízottait és funkcionáriusait s bár a mozgalom célját és lényegét nagyjában már elfogadják, módszereit, eszközeit és vezetőit nem tartják szerencsésen megválasztottnak s az ország sorsa elé éppen ezért bizonyos aggodalommal tekintenek. A nivóhiány mellett főleg az individuum háttérbeszorulásával nem bírnak lelkileg megbarátkozni: a diktatúra ellenmondást, szabad véleményt nem tűrő, fojtó légköre nyomasztóan nehezedik éppen a szellemileg legértékesebb elemekre. Ezeknek minden reménye Hindenburgban összpontosul és részben Hitlerben is, aki sokak véleménye szerint „együtt nőtt a mozgalommal“ s aki nézetük szerint elég erős lesz ahhoz, hogy az elfajulásokat megakadályozza s az intelligenciát be fogja kapcsolni a forradalom evolúciós irányú átalakításába. Hogy ez a reménység mennyiben indokolt, a jövő fogja csak megmutatni. E sorok írója ez optimizmusban alig merne osztozni. Sokkal inkább az az impressziója, hogy a nemzeti szocializmus az intelligencia helyett inkább a proletárság tömegeivel fogja megtalálni a kontaktust. Az alacsonyabb osztályok közül a parasztság bekapcsolása már régebben megtörtént; ennek a tényezőnek döntő szerepe volt Hitlerék megerősödésében és választási sikereiben. A munkásság megnyerése sokkal nehezebben megy, de a jelek szerint ez is szépen halad. A szervezettségéről és vasfegyelméről híres német szociáldemokrácia óriási meglepetésre egyik napról a másikra megsemmisült, kétségtelenül bebizonyítván, hogy szociáldemokrata világnézetéről nem lehet komolyan beszélni: a munkásság a szakszervezetekben érdekvédelmi tömörülést lát csupán, semmi egyebet. Most ezt a szerepet a felozlatott szakszervezetektől a nemzeti szocialista szervezetek vették át, a munkásság tehát most ezekben tömörül. Sokkal komolyabb ellenfél a kommunizmus. A bolsevisták a föld alatt — esetleg náci-egyenruhában — most is tovább folytatják működésüket, dacára a szigorú rendszabályoknak, melyekkel az új rezsím a bolsevizmus kiirtásához fogott. Hitlerék tisztában vannak azzal, hogy ezidőszerint egyetlen számbajöhető ellenfelük a kommunizmus, mely az esetben, ha a Harmadik Birodalom gazdasági politikája csődöt mondana s mindenekelőtt megint a kenyér kérdése válnék uralkodóvá, óriási hódításokat végezhetne a nemzeti szocialisták közt. Mert valószínűleg itt fog a hitlerizmus sorsa eldőlni: a kenyérkérdésen.

Ha a nemzeti szocializmus több kenyeret tud adni a népnek, mint az előző rezsím, az új uralmat belátható időn belül megdönteni lehetetlen lesz. Hogy ezzel a kormány is tisztában van, mutatja az a körülmény, hogy minden eszközzel a munkanélküliség csökkentésére törekszik. A hivatalos jelentések szerint a hatalom átvétele óta a munkanélküliek száma kb. 6,000.000-ról 4,500.000-re esett. Keletporoszországban, ahol az utóbbi években súlyos mezőgazdasági munkanélküliség uralkodott s a lakosságot — éppen a lengyel határ közelében! — elvándorlás útján tizedelte, az utóbbi hónapokban állítólag teljesen megszűnt a munkanélküliség. Ezt a tényt a kormányzat ptopagatív szempontból rendkívül kihasználja, nem utolsó

sorban ennek segítségével sikerült a nagy tömegekben bizonyos gazdasági bizakodást teremteni. Hogy ez optimizmus mennyiben jogosult, nem dönthetjük el, hiszen egyrészt a hivatalos statisztika adatait lehetetlen ellenőrizni, másrészt nem látható tisztán, hogy a munkanélküliség elleni küzdelem nem jár-e az államháztartás túlságosan megterhelésével? Ez utóbbi esetben — ami igen valószínűnek látszik — az egész akciót másként kell megítélni és inkább propaganda-szempontból ér valamit. Az azonban kétségtelen, hogy megélhetés tekintetében a fordulat óta, ha könnyebbülés nem is, súlyosbodás nem tapasztalható s a nagy átalakulás egyelőre az egyéntől anyagi áldozatokat nem követelt. Ha ezt az állapotot Hitlereknek sikerül tartani, körülbelül nyert ügyük van. Igaz, hogy vannak még nagy várakozások, reménységek, melyeket azonban nem kell okvetlenül beváltani. Így a szegény paraszti rétegek radikális földreformról, a munkásság a bányák, gyárak, nagyüzemek nacionalizálásáról beszélnek. Hogy ezeket az új éra meg akarja és meg bírná-e valósítani, éppúgy kérdéses, mint egy esetleges gyökeres gazdasági átalakításnak következményei. A jelek szerint a kormányzat egyelőre ilyen mélyreható újításokra nem gondol: megelégszik a jelenlegi gazdasági rendszer mellett oly rendszabályok keresésével, melyek a kisember életébe könnyebbséget hozhatnak.

El kell ismernünk, hogy Hitlerek jó pszichológusok; alaposan megtanulták a tömeg örök jelszavát: „Panem et circenses!“. S miközben lázasan dolgoznak azon, hogy a népnek biztosítsák a kenyeret, nem feledkeznek meg a látványosságokról sem. Sőt a felvonulásoknak, pártnapoknak, népgyűléseknek az az áradata, mely Németországot az új rendszer győzelme óta elborította, az ehhez nem szokott idegenre furcsán hat. A sok egyenruha, a folytonos felvonulás, a rengeteg jelvény, a hetenkint zászlódíszbe öltöző házak, a harsogó zenekarok láttára önkénytelenül is felmerül a kérdés a nem érdekelt szemlélőben: nem megy-e mindez a munka rovására? Hiszen kétségtelen: a tömegnek idő kell, míg magát a győzelem fölött kiörüli; bizonyos, hogy minden ilyen — páratlan organizáltsággal megrendezett — ünnepség tíz- és százezres résztvevő tömegeivel befelé önbizalmat fokozó és híveket toborzó, a mozgalom ellenfelei felé pedig megfélemlítő hatással van; de nem lesz-e már kissé sok ebből az ünneplésből, ezekből a — kétségtelenül hatásos külsőbe öltöztetett — pihenő napokból? Nem szokja-e meg túlságosan Európa legdolgosabb népe a semmittevést, a pusztá önbámulást, legjobb esetben a katonai parádékat? Lehet, hogy aggodalmunk túlzott. Azt azonban, hogy e nagy S. S. — és S. A. — katonásdiból, az éjjeli gyakorlatokból, a motoros osztagokból, a véget nem érő díszfelvonulásokból Európa hatalmas militarizmusa fog kinőni, egészen biztosra vehetjük. Egyáltalában nem vonjuk kétségbe a hivatalos- és magánnyilatkozatok őszinteségét, melyek szerint a ma Németországa előtt a háború gondolata nem rokonszenves és hogy a hitlerista szervezetek nem katonai jellegűek: céljuk csupán az ifjúság edzése, fegyelmezése, egészségesebbé és életrevalóbbá nevelése, de teljes határozottsággal merjük állítani, hogy az eszközök idővel agyon fogják nyomni a célt s a hit-

lerista ifjúság addig fog marsolni a belső ellenség megfélemlítésére, míg az új nemzedék — akár akarják a vezérek, akár nem — kifelé fog marsolni, mert egyszerűen nem fog tudni különbséget tenni a játékos és a komoly marsolás között.

Aminthogy Európa legnagyobb irredentája is most születik a német iskolapadokban, sajtóban, különböző társasutazásokon és tanulmányutakon. A németiségnek most már nem is csak kultúr, hanem faji egységként való felfogása a birodalmi német szemében egészen szoros vérségi kapcsolatot teremt közte és a Németországtól távolabb szakadt fajtestvér között, aki eddig más nemzet tagjaként élte életét. Ezeknek hazacsatolása, vagy valamilyen más formában szorosabbrá-ölelése a német külpolitika jövő évtizedeinek — a hazai közvélemény nyomása alatt — kikerülhetetlen feladata lesz. Ha tehát az elmúlt években már úgy látszott, hogy a németiség Elzász-Lotharingiáról véglegesen lemondott, ma ezt a tételt már nem mernők ilyen határozottan kijelentem. Hogy pedig a „lengyel korridor“ ügyének fölvetése éppen úgy csak idő kérdése, mint végeredményben a csehországi 3 és fél milliónyi németiség elcsatolásának problémája, az nyitott szemű megfigyelő előtt nem lehet kétséges. De mind jobban aktualizálódni fog a „délkeleti német kultúrterület“, tehát Magyarország, Erdély, Bánát és a Bácska német lakosságának a kérdése is. A kifejlődés irányára és mikéntjére döntő fontosságú lesz az Anschluss-ügy alakulása. Kétségtelen, hogy ezek a kérdések jó ideig nem fognak nyíltan fölvetődni. Németország egyelőre nem fog tudni behatóbban külpolitikával foglalkozni. Túlságosan is el van még foglalva odahaza a berendezkedéssel, semhogy erőteljesebb külpolitikai ténykedésbe kezdhetne. Az oly hevesen megindított Ausztria-ellenes rohamot is kénytelen lassan-lassan lefékezni, időt adván ezzel Európa többi hatalmainak olyan intézkedések megtételére, melyek a későbbi német túlsúly megvalósulását, az új német messianizmus végcéljának: Kelet-Európának a Baltikumtól a Fekete-tengerig a „Reich“-gondolat alapján való, német irányú megszervezését, megakadályozhatják. Ez utóbbira vonatkozó aggodalom — az elmondottak szerint — a hitlerizmus meggyökerezése és végleges berendezkedése esetén jogosultnak látszik. Hogy ennek győzelme már véglegesnek tekinthető-e, nem memők eldönteni. Az kétségtelen, hogy pillanatnyilag a német nép óriási többsége nemcsak határozottan, de határtalan lelkesedéssel áll a nemzeti szocializmus táborában. Ennek a lelkesedésnek felületi nagysága szemellátható; mélységét azonban csak a közeli idők tapasztalatai fogják megmutatni. Lassan-lassan már ki fog tűnni, hogy a német kispolgár valójában azzá a „heroikus embertípussá“ vált, vagy válik-e, amellyel az új szellem theoretikusainak írásaiban oly gyakran találkozhatunk s keresztül tudja-e vinni gyakorlati megvalósítását annak a tisztult erkölcsi rendnek, melynek hirdetése a mozgalom egyik legtisztetreméltóbb vonása. Tényleg tud-e majd áldozatot hozni, bele tud-e szükség esetén illeszkedni az eddigieknél is szerényebb keretekbe, tudja-e a heroizmust vállalni a hedonizmus helyett, vissza tudja-e állítani a családi élet ősi germán tisztaságát, ki tudja-e irtani a weekend-i és pajtásházassági erkölcsöket és főleg véget tud-e vetni a németiség

ijesztő távlatokat mutató pusztító betegségének: az egykének, sőt nincskének! Mert ezek ellen nem sokat használnak az állam rendeletei; itt tényleg csak egy nagy erkölcsi megújulás, a német nép ethikai újjászületése hozhatja meg az életbevágóan fontos fordulatot. És ezt olyan elementáris tömegmozgalom, mint a nemzeti szocializmus képes lehet véghez vinni, ha az egyéneket át tudja itatni azzal a fanatizmussal, mely a jelszavakat tényékké testesíti. Ha tehát a lelkesedést, mely a tömegeket áthatja, a vezetőség produktívvá tudja tenni, ha a vágyat, mely a népben tagadhatatlanul ott él egy szebb, tisztább, egészségesebb, erkölcsösebb Németország iránt, valósággá tudja átalakítani, ha azt a szervezettséget és fegyelmet, mely a mozgalmakat előnyösen különbözteti meg a korábbi forradalmaktól, ilyen irányban is sikerül hatóerővé formálni: egyszerűen, ha a felrázott tömegenergiákat sikerül észszerűen irányítani és hasznosan felhasználni, akkor nemcsak Németország, de egész Európa életében is valóban új korszak kezdődhetik. De hogy egy nyári utazáson nem pillantható meg a jövő, ez természetes.

MORAVEK ENDRE

A NÉMET KISPOLGÁR KRÍZISE

A Z ÖNMAGÁVAL VÍVÓDÓ TITÁN elkeseredett harca mindig lenyűgöző, megrendítő látvány, ez az öntépő küzdelem mindig szívünkhöz szól, még akkor is, ha a vergődő, vívódó óriás roppant arányaiban talán távol is áll egyéniségunktől. Ilyen önmagával meghasonlott, magát tépő, marcangoló óriás a német nemzet is, amelynek mindig is lényéhez tartozott a belső forrongás, sóvárgó, kielégíthetetlen lelki tusa, alapadottságainak ellentmondása. Az a lázadozás, amely egyik legnagyobb szellemóriásukban, Wagner egyéniségében és művészetében testesült meg a legkézenfekvőbb alakban, az a barokk lendület, amelynek másik nagy egyénisége az olasz Michelangelo.

Michelangelót sokan magyarázták, sokan kutatták már lelki mélységeit, problémáit. De a legszemléltetőbb megelevenítése a michelangelói léleknek és ezáltal az örök titáni harcnak, a Sixtus-kápolna egyik mellékalakja. Fent, a mennyezet egyik sarkában duzzad hatalmas testével a gigászi tömegű, óriási férfialak roppant izmaival, hatalmas vállával. Arcán a nagy erőlködésnek, az inak minden megfeszítésének eltorzulása. Nehezen meghajtott testtel, meggömyedve vánszorog előre, úgy hordozza terhét. Ez a teher pedig semmi egyéb, mint egy illatozó, könnyű, szinte légiesen finom virágkoszorú, amely nyakára simul.

Szimbólumként állhat ez a kép a németség jellemzésére. A német is, ez a robusztus óriás, nagy erőpróbákhoz szokott, a legnyomasztóbb terhek elviselésére képes, amint azt történelmében már számtalanszor bebizonyította. De tragédiájához tartozik, hogy hatalmas erejével nem képes könnyedén utána nyúlni az élet apró örömeinek, adottságainak. Amikor más népek koszorúba fonják ezeket az élet-virágokat, hogy vele magukat megkoronázzák, akkor ő szinte kintől eltorzult arccal ezekben is csak terhet lát, amelyet önmagával vívódva hordoznia kell és a legtisztább, legegyszerűbb életjelenségekben is csak azt a problémát veszi észre, amely majd a virágfüzért is teherré súlyosítja vállain.

Talán veleszületett, hogy örökké kielégíthetetlen maradjon, hogy ne találjon rá sohasem lelke tiszta harmóniájára. Egyéniségének felépítése maga is két ellentmondó alapra épül, amelyeket egymással kiegyenlíteni sohasem volt számára lehetséges. Az egyik az ösztönös, kirobbanó, szinte barbár őserő, az a sokat emlegetett és hangoztatott „furo Teutonicus“, amelyet mint frisskultúrájú, ma is még természeti őserőktől duzzadó fajta meg tudott őrizni a többé-kevésbé túlfinomult

Európában. Másik ilyen jellemvonása pedig a híres német pontosság, pedantéria, kicsinyes, aprólékos motoszkálás az életben. Mert pedáns, azért teoretizáló a német, azért szereti az elvont elméleteket, és ami még nagyobb hiba, a németiség egyik legnagyobb hiányossága, ezért szereti az általánosítást, minden jelenségnek lehetőleg közös nevezőre hozását és az általános érvényű tételeknek felállítását.

Pontos alaposság és a szenvedély lendülete: ez a két pillér, amely a germán egyéniséget hordozza, ellentmond egymásnak, de mind a kettő kiirthatatlanul lelkében gyökerezik. Ez a két erő morzsolja, öröli gyakran a saját súlya alatt meggörnyedő titánt, ezért nem leli meg oly nehezen a teljes lelki harmóniát, nyugalmat.

A VILÁGHÁBORÚ UTÁNI KOR még hozzájárult ahhoz, hogy a különben is nyughatatlan német léleknek belső harcát még fájdalmasabbá tegye. A német nemzet éltető levegője hármias elemből tevődik össze. Ez a három elem, amely olyan számára, mint embernek a levegő, hálnak a víz, mert csak ebben és ezáltal tud élni: a nemzeti egyetemes-ségnek kollektív öntudata, a militarista szellem és a romanticizmus. A német, helyesebben a germán faj hol ösztönösen, hol tudatosan, de mindig érezte, nemcsak fajtajának összetartozását, de annak minden más népektől való különválását is. Éppen azért mi sem áll távolabb tőle, mint a nemzetköziség, legyen az politika, avagy világnézet. Amikor a világháború elvesztése után először a többé-kevésbé nemzetközi színezetű, vagy legalább is a nemzetközi világmozgalommal kapcsolatban álló szocialista kormányok váltakoztak az uralmon, kivonták a germán nép levegőjének ezt az egyik éltető elemét. Hasonló volt a helyzet Stresemannék szabadkőműves és ezáltal megalkuvó, a nemzetközi viszonyokat talán túlságosan figyelemre méltató kormányzata idején. A szocializmusnak és a kommunizmusnak rohamos térhódítása megbontotta az általános germán kollektívizmust és ennek a hiányát eleinte bizonyára tudat alatt, de rögtön érezte a nép.

A kollektív érzéssel együtt jár az egyenruhának szeretete, sőt kultusza, ezzel kapcsolatban pedig a militarizmus. A világ egyetlen államában sincs akkora varázsereje az egyenruhának, amely a leszürkület, a tömegben való feloldódást jelenti ugyan, de mindezen felül a nemzeti kollektív öntudatnak kifejezője. Fiatal embereknek, az ifjúságnak számára talán mindenhol csábító az uniformis, de a német mindig megőrzi annak szinte romantikus tiszteletét. Csak meg kell nézni, hogy megváltozik a legigénytelenebb, legszerényebb filiszter kispolgár, ha felölti tartalékos tiszti ruháját. Egyszerre merészebb, nagyobb hangot üt meg, rangosabban jár, pattogóan beszél, mert érzi, hogy most külsőleg is a részese a nagy germán óriás testének. A békeszerződések kíméletlen paragrafusai, amelyek természetesen nem számoltak pszichológiai adottságokkal, zsoldos hadsereggé züllesztették a hajdani híres német hadsereget, az ország szemefényét és büszkeségét. Ez az alap is kicsúszott tehát a világháború után Németország alól.

Mindezeket az adottságokat pedig, a német nép minden megnyilvánulását körülöleli a romanticizmusnak rózsaszínű fátyla. Az

igazi, nagy német megmozdulások, célkitűzések megjelenésükben, formájukban mindig romantikusak. Az utolsó nagy német romantikus álmok a flottának hihetetlen méretekben való kifejesztéséhez fűződtek. A wilhelminus Németország romantikus volt és ezért lett — bár ezt talán sokan még a németek közül is tagadják — az igazi német szellem kifejezése.

Nemzeti egyetemesség, militarizmus, romanticizmus: mindez megszűnt a világháború után. Stresemannak, Brüningnek politikája nagy államférfiúi bölcsességre vall, az adott helyzetben a józan ész ítélete szerint a legmegfelelőbb, talán az egyedüli helyes volt. De túlságosan reális, nagyon is józan maradt ahhoz, hogy sokáig élhetett volna. Nem volt meg bennük, ezekben a vezetőkben az a romanticizmus, amely sokszor talán szembehelyezkedik a tényekkel, de amely egyedül megfelelő a germán lélek számára.

A békeszerződések megfosztották a németeket mindattól, ami által ők nagyok és hatalmasak voltak, amiben önmagukra találtak. Lefojtották ezt a hármas lelki igényt, igyekeztek elhíttetni velük, hogy sorsuk más hitvallást követel tőlük. A természettel azonban nem lehet szembeszállani, a megláncolt elemek előbb-utóbb mégis csak kirobbannak. A békekötések óta mind a legutóbbi hónapokig tartó időszak nem volt egyéb, mint a germán óriásnak belső vívódása. A német, akitől el akarták rabolni való egyéniségét, aki előtt elfátyolozták önmagának lelki képét, saját magát kereste, saját maga újjászületéséért küzdött feltörekvő belső energiákkal. Nem volt talán tudatában annak, hogy mit veszített, de csak az óráknak kellett jönnie, hogy valaki felrzza öntudatlanságából és nyíltan megmondja neki: újra nemzeti kollektívnek kell lenned, egyenruhát kell öltened és azután csak higgyél és indulj el hitednek útjain. A hívó romantikus hangra, jelenségre várt a német, hogy visszakapja elvesztett önmagát. Ez a nagy romantikus germán próféta rázta meg öklét a német nép előtt Hitler Adolf személyében, aki azzal a célzattal lépett fel, hogy megteremtse az uniformizált nemzeti kollektívizmust. És mert ez volt az, amire a nép sóvárogva várt: kellett, hogy sikere átütő legyen.

A hitlerizmus előküzdelmek korszakára nagyon érdekes visszapillantást vetnünk. Feltűnő kettősség nyilvánul meg itt, látszólagos ellentmondás, amely azonban megint jellemzően germán. Amikor Hitler és vezérkara már annyira felküzdötte magát, hogy megvolt a maga megszervezett, egyre növekvő tábora és nem hiányzottak anyagi eszközei sem, egyszerre elárasztotta a német könyvpiacot a propagandairatoknak, a célzatos beállítású könyveknek özönvize. A könyvespolcokat nézegetve, azt hihette volna az ember, hogy az akkori élet, politika, szociológia és államerkölcs elvont, elméleti vonalon halad a kiteljesülés felé. Hogy minden német, legyen az Hitler mellett, vagy ellene, aki csak valamennyire is vezető szerepet játszik, új ötletekkel, tanulmányokkal, statisztikai számadatokkal igyekezik a német nép szekerét a fejlődés útján előre tolni.

Hitlerék is, ellenfeleik is, zuhatag gyanánt ontották a sajtótermékeket. Ezek az írások hol támadók és türelmetlenek voltak, hol pedig a statisztikának komoly mezében jelentek meg, nem ritkán nagy-

képűen. De minden körülmények között alaposan. Aki csak dolgozószobájából nézte az életet, úgy vélhette volna, hogy a germán megújulás a betű hatalmával csinál forradalmat.

Egyidőben azonban véres események híre száguldottá be Németországból a világsajtót. Valóságos haditudósításnak beillő jelentések érkeztek ebből, vagy abból a városból, tartományból, beszámolván, hogy hány szocialista, kommunista, vagy nemzeti szocialista esett áldozatul valamely utcai verekedésnek, szakszervezeti ház ostromának, nagygyűlésnek. A könyvtárának szentélyéből az utcára merészkedő azt látta, hogy a német ember az élet közepén a tereken forgolódik, fejeket ver be és saját fejét is ütések elé tartja, esernyő helyett törösbót visel és hátsó nadrágzsebében a cigarettatárca mellől gyakran a revolver sem hiányzik.

Még azok is, az a népréteg, amely régente távol élt a napi politikától, az a nyugodt, csöndes kispolgár, vitakozó lendülettel vette kezébe pártújságját, amely még jobban felverte lelkében a polémia hangját. Amikor azután ez a kispolgár otthonából irodájába, gyárába indult, magával vitte ezt a lobogó indulatot, megtöltötte vele az üzleteket és utcákat, az U-Bahnokat és sörözőket, szenvedéllyel fűtötte fel az egész nagyváros kohóját. A diákság, ezek a régi bohém Burschok, akik valamikor csak tivomyás kneipék közepett duhajkodtak végig ifjúságukat és férfiaságuknak legfőbb tanujelét a vívótermek porondján adták legénykedésből: ezek már nem a diákházak padlásán keresték az ékítő fej sebeket, hanem a nyilvánosság előtt szónokoltak és szervezkedtek, ha kell, verekedtek politikából és politikumért.

Ilyenek láttán azt vette észre az ember, hogy az elméleti német kilépett a könyvek betűi mögül a legreálisabb életbe és a legnyilvánvalóbb erőszak gyakorlati eszközeit szegezte szembe a régi időkből ittmaradt hagyományoknak, elméleteknek és életformáknak.

Mondottuk, müyen alapossággal, kínos gonddal, pedantériával készültek azok az elméleti vitairatok, amelyek a pártküzdelmeket kísérték. Ugyanilyen alapossággal szerveződtek meg a népgyűlések is. Amilyen felkészültséggel egy-egy freiburgi vagy hallei professzor nagy tudományos munkája ötödik kötetének megírásához kezd: ugyanolyan tervszerűen, átgondoltan, öntudatos alapossággal indult neki a német — az utca németje — a tüntetéseknek, pártösszejöveteleknek, miknek gyakran halál is lehetett a vége. Nem is kézzelfogható, hanem ököllettel üthető valósággá váltak a valamikor talán csak elvont problémák, amelyek elé a német utca sorakozott.

SZEMBEÓTLÓ AZ ELLENTMONDÁS a germán élet e két említett síkja között. Első pillanatra nehéz ezt az ellentétes irányú eltolódást megmagyarázni, mert közös vonás csak egy van bennük, az egyik előbb említett német alapkarakter: az alaposság. A német bármit tesz, bármihez fog, legyen az a legkisebb feladat, vagy meddő időfecsérlés, úgy beledja egész egyéniségét mindenestől tevékenységébe, hogy szellemi rabszolgájává válik a munkának. Szemben az amerikaival, aki annak fizikai rabszolgája. Ugyanaz az áhítatos kötelességtudás jellemzi a német utcaseprőt, mint a hivatalnokot, vagy

bankigazgatót. A munka, munka. Ez is lényeges különbség a germán és a román faj között; a latin népek azért dolgoznak, hogy megalapozzák minél emberibb egyéniségüket, minél inkább kibontakozó életüket. A germán viszont legtöbbször azért él, hogy dolgozzék. Mindebből következik, hogy összehasonlíthatatlanul jobban tud dolgozni, mint élni.

És mert pedáns, azért kispolgár a németiség. Legalább is a zöme és a gerince még ma is feltétlenül az; a lelke legmélyén pedig egészen bizonyosan mindegyik megőrizte az atavisztikus vágyakozást a polgári lét felé. Keresnek valamit, lehet, hogy maguk sem tudják mit, pedig ez után a mai nyomorban, zűrzavarban, talajtalanságban elsikkadt polgári létlehetőség után sóvárognak.

Ez a tragédiája a mai németiségnek. Polgári egyéniségű, már pedig annak az alapja olyan, amiből ma talán semmi sem maradt meg. Milyen is a kispolgár? Jellemző rá a kicsinyes, gondos számítás, apró tartaléktökék gyűjtögetése, a biztos egzisztencia, a nyugdíj, a békés családi élet egyéb alapfeltételei. Legelsősorban pedig a mindezeket biztosító elismert és bálványozott vaskéz, a nagy Tekintély, amely néha talán korbácsot suhogtat, néha talán kegyetlen, de mindig ott van és megnyugvással tölti el a nyűlszívú kis emberkéket.

A világháború utáni zűrzavarban egymás nyakára hágtak a Tekintélyek és egymást tiporták alá. A parlamentarizmus a legnagyobb átok volt a német kispolgár számára, aki régóta hozzászokott ahhoz, hogy vezessék és így képtelenné vált saját magának kormányzására. Minderwertigkeitsgefühl: nem hiában lefordíthatatlan német szó. Magukon kívül keresik a tekintélyt, nem bizakodván önnön erejükben. A parlamentarizmus tekintélytelen korszakában csalódottan nézett körül a kispolgár és sóváran vágyakozott a végre már megbízható, dönthetetlen bálvány után. Kicsúszván alóla létalapja, a szerény, de biztos egzisztencia, legalább a tekintélytiszteletét szerette volna megmenteni. Nyugtalaná, elégedetlenné vált, nem tudta, hogy mi lesz, vagy mi lehet másnapra, fájdalmas — a nagyon elkeseredetteknél és elesetteknél nevetséges — ábránd lett a németiségnek, a kispolgárnak egyik legfőbb ideálja, az a „Klavierbesitzende deutsche Familie“, amelyről valamikor annyit humorizáltak az utcákon. Hová lett a német család és vele a német erkölcs? Ez hiányzott, ez fáj nekik, talán tudat alatt s talán akkor leginkább, amikor mai nincselenségükben torz fintort vágtak fölöttük. Sokán közülük nihilisták lettek, mert érezték, hogy ha akarnának is valamit, akkor sem lehetne semmijük sem.

A NÉMETEK PSZICHIKAI BEÁLLÍTOTTSÁGA egészen különös és sajátos. Három csoportra lehetne osztani nemcsak az egyénnek, de a népeknek lelkiségét is. Vannak induktív fajok. Ezalatt azt értem, hogy vannak lelkiségek, amelyek a hétköznapi életből, a valóból, tényekből és adottságokból indulnak ki, hogy ezeken keresztül jussanak el a magasabbrendű szintézishez, az elméletek megalkotásához. Ezek a gyakorlati népek, vagy emberek azok, akik először számolnak a lehetőségekkel és körülményekkel, figyelnek és vizsgálódnak, hogy

azután valami józan, egészséges életbölcsséget kristályosítsanak ki. Ez a diplomata természet, amely mindig számol a befolyásoló eredőkkel.

Ezzel szemben vannak a deduktívok, ez a furcsa típus. Amelyik íróasztala mögül nézi az életet, elmélkedik és kiagyal, statisztikákat búvárkodik és filozófusokat idéz, szelleme a vizek fölött lebeg és nincs gyökere, amelyen keresztül a földből életnedveket szívhatson. Elméleteket gyárt, amelyekre gigantikus álmokat épít, ketreceket és kalitkákat ácsol, ahová az álmokat elraktározza. Azután mint valami terhes felleg ereszkedik alá fölülről le a földre és megüli az élet rétjeit, de ezeket a réteket is parcellákra osztja. Az ilyesminek a végső kifejtése az egyénnél a kiparcellázott élet, a kiparcellázott örömök, amelyek felső elgondolás után igazodnak.

Nem beszélünk most a harmadik kategóriáról, a sehová sem tartozó impulzívokról. A deduktív egyéniséggel helyben vagyunk, mert ezek a német kispolgárok. A német, akinél „kezdetben vala a gondolat“ és ez a gondolat löki előre életét. Elfogult hívője ennek az eszmének, még akkor is, ha látszólag, vagy valóban ellentmondásban áll a tényekkel, sőt ezeket a tényvalóságokat akarja átgyúrni a maga elgondolása szerint. Az ilyesmihez nagy hit, hősiesség és elszántság kell, viszont annál kevesebb átütő egyéniség. Nehéz ott szorongani a magunk ácsolta ketreceken, pedig a német legtöbbször gondolatának Prokrustes-ágyában vergődik.

Nézzünk Kantra, a szobatudós német filozófusra, aki kitermelte a gondolatot és hozzá idomította az életet; hosszú idő múlva, de kirobbantotta a francia forradalmat. Nézzük Marxot, a levegőben mozgó idealista ábrándozót, aki, miként az a terhes felleg, ereszkedett a földre és talán maga sem tudta, hogy idővel véreső hull nyomában. Ez a lenyűgöző ebben a deduktív mentalításban, hogy sokszor átgyúrja az életet. Nem önmagában és önmagától gyúrja át, mert dinamikus ereje nincsen. Az induktív, vagy impulzív népek vállalják mindig a feladatot, hogy kiválasszák ebből a germán claire-obscuréból a praktikumot és csatornákon belevezessék a mindennapi élet lüktető hajszálcereibe. A német gondolat mindig roppant és lenyűgöző. Másutt is használhatóvá azonban csak azok teszik, akik felhasználják és feloldják.

A NÉMET IDEALIZMUSBAN VALÓ HIT ezen alapul. A gondolatnak, az eredendő eszmének következetes hitvallásában, a valósággal sokszor ellenkező konok követésében, a tényeknek és a realitásoknak mellőzésében. Ez azonban tévedés. A német kispolgár — nem szólva nagy szellemeiről — nem idealista. Nem idealista, hiszen néha donkihotei, de mindenkor lenyűgöző, önmagával vívott tusájában nem ideálokat hajszol, szomjas mártírlélekkel, magasabbrendű, szinte poétái lelkülettel, mert mindez idegen tőle, a pedáns kispolgártól. Nem ideálja, hanem ideája van, egy gondolata, amelyre nem szükségszerűséggel azonnal rendszert épít, hogy azzal körülfalazza magát. így kerül tulajdon szellemének börtönébe. Aki ideált kerget, az idealista: az szabadon csapong és űzi hetedhét országon keresztül az álmoknak kék madarát. A német azonban felkóti szeme elé az

ellenzöt és úgy áll be az igába; avagy leül gondolatának elefántcsont-tornyába és ott raboskodik élete végéig. Faji kiválóságaihoz tartozik, hogy megvan ehhez akaraterije, következetessége és alapossága, faji hátrányainak elseje viszont az, hogy végtelenül zárt szellemességét, egyéniségét is megalázza, rabláncra fűzi és ha egyszer ideája van, abból fixa idea, rögeszme válik. Ezt követi azután súlyos, nehéz csizmás léptekkel mindent letiporva, csodálatraméltó hittel, hősiességgel és sajnálandó vak konoksággal. De mindenesetre alaposan.

Az pedig az előbb mondottakból következik, hogy mindezt körülmengi valami romanticizmus. Wagneri akkordokkal kíséri menetelését és ha közben meg-megáll, akkor ezt azért teszi, hogy élvezze ezt a wagneri pompát. Romanticizmusa nem is annyira a léleké, mert egyrészt inkább a külsőségek ragadják magukkal, másrésztől viszont nem ideál, hanem az idea után vágatnak a Delacroix módjára felborzolt sörényű germán paripán.

CSAK ÍGY LEHET MEGMAGYARÁZNI a mélyreható változásokat, amelyek rövid időszak alatt kétszer formálták át a nép lelkét. Említettük, hogy a német ember nyárspolgár, kicsinyes örömök kicsiny kedvelője. Emlékezzünk vissza a háború utáni évekre, amikor rombadőlt a régi Tekintély, elhalkult a múlt kornak publicisztikája és irodalma, jött a szocialista és ultraliberális áramlattal pár jelszó. A leghangosabb sajtó, a legtevékenyebb propaganda ennek szolgálatába szegődött és miután nem volt akkor sem Bismarck, sem Hitler, magáramaradottan állt velük szemben a nép. Ezek a jelszavak a régi hagyományokkal merőben ellenkeztek, sőt a német karakternek, a német egyéniségnek, a polgári eszményképnek megtagadása voltak. Romboló, nemzetközi, szinte németellenes világnézet volt ez, de sikerült annak csiráját életre kelteni még a polgárságnak bizonyos rétegeiben is. A német polgár odahúz, ahol a legerősebb vezetőkére vár. Ennek híján pedig odasodródik, ahol a leghangosabb a szó. Már pedig ezeket a destruktív jelszavakat akkoriban széltebenhosszában terjesztették, úgyhogy lassankint eszményképekké magasztosultak, életideákat kezdtek jelenteni.

Ilyen volt például az úgynevezett erkölcsi felszabadulás, a vele együtt járó szabadszerelem, nuditás, sőt pornográfia. A könnyelműség, az élet kifinomult, sőt rossz értelemben vett raffinált kiélvezése lehet egy-két túlkulturált, esetleg elkorcsosult fajnak a sajátsága. Mindez azonban óriási távolságban áll és állt az egészséges német nemzettől, amely még ma is megőrzött magában valamit a teuton őserőből, egyrésztől, másrésztől pedig XIX. századi berendezkedésének polgári hagyományaiból. A német tehát lelkiségében, egész erkölcsi és társadalmi beállítottságában nem igényelte az elpuhult népek dekadens hanyatló életformáit, az úgynevezett erkölcselenséget, vagy szabad erkölcsöket.

Nem belső kényszer terelte őket erre az útra. Jött az idea, röpködtek a jelszavak, megmozgatták az idegen agyvelőket, amelyek megalkották és könyvek özönében rendszerbe foglalták a meztelenség kultuszát, az erkölcselenség fejlődési folyamatát, a mindenféle szaba-

dosság korlátlanágát. Csak meg kell figyelni szellemtörténeti úton a legújabb német társadalomtörténetet. Először jöttek ezek a könyvek, ez az irodalom, a propagandatermékek és ezek tapostak mesgyét az élet útjának fordulóján.

Amikor sok polgári és munkás férfi, nő, fiatalember és gyerekleány a meztelen kultuszra esküdt föl, amikor megalapították a ruhátlanok klubjait és kirándulóhelyeit: akkor nem a vérük, a szenvedélyességük, vagy testi romlottságuk terelte őket ebbe az irányba. Nem voltak testileg perverzek, romlottak, hanem szellemileg fertőztek. Más nép talán a saját gyengeségének, bűneinek és szabadoságának kendőzésére és mentetetésére állította volna össze a tapasztalatokból leszűrt elméletet: hogy ennek így kell lennie. A polgár viszont előbb elfogadott egy fixa ideát, azután azt teóriává fejlesztette, azután elhitette magával, hogy ez az új kornak új igéje: és csak ilyen gondolati és elméleti előzmények után fogott józan következetességgel teóriáinak megvalósításához.

Beszéltünk németekről, akik a hitleri előharcban egyazon alapos-sággal írtak propagandakönyveket és verekedtek az utcákon. Ugyanezt az alapos-ságot érezte az ember, amikor szemben állt azokkal a polgári családból származó fiatal leányokkal, asszonyokkal, akik ott imbolgyogtak a német nagyvárosok éjszakájának talmi fényében. Merészen kivágott ruhákban, mert ha már a meztelenség az új életelv, akkor ezt valósítsuk is meg, amennyire csak lehet; a torz táncokat lejtve, mert ha már groteskség kell, akkor tegyünk meg minden tőlünk telhetőt; a legodaadóbban, mert ha szabados-ság a jelszó, akkor legyünk mindenkié és minél többeké! Nem a felszabadult vér parancsára, nem az ösztönök korbácsától kergetve, hanem egyszerűen azért, mert ez a helyes és mert ennek így kell lennie. Rögeszme, fixa idea volt mindez és a polgár képletesen szólva előbb kitanulmányozta a dekadencia iskoláját, mielőtt életét a hanyatlás lejtőjére helyezte.

HITLERNEK ÁTÜTŐ SIKERE sokban ezekkel a német lelki adottságokkal magyarázható; így lehet megértenünk néhány olyan jelenséget, amelyekkel szemben különben tanácstalanul állnánk. Az első volt az, hogy visszaadta nemzetének az éltető levegőt, az uniformist, a militarizmust, hogy zászlójára jelszó gyanánt írta ki a kollektív nemzeti öntudatot. És hogy mindezt szemképrázta-tó külsőségek közepett és romantikus mezben nyújtotta a német-ség elé.

Mindezekeken felül pedig bátran és merészen odaállott mindenki elé és öntudattal mellére ütve kijelentette: én vagyok a tekintély és az is maradok, senki előtt nem hajlok meg. Ha rám szavaztok, veletek, ha nem szavaztok rám, akkor ellenetek, de vezetek benneteket. És ezért szavaztak reá boldogan sokan, akik ellenségei lettek volna, ha nem hozza ezt érthetőleg tudomásukra. A polgárember, aki vágyva vágyott az erős kéz után, hogy annak igájába hajtsa fejét, felszabadulttan lélekzett fel, amint megérezte a vállára nehezedő horogkeresztet. Köszönetének és hálájának szinte fanatikus lelkesedésben adott kifejezést, mert legfőbb életelemét, az uralkodó Tekintélyt ismét feje fölött tudta, még ha talán fenyegetően is.

Igaz ugyan, hogy ma még Hitler sem tudja visszaadni a polgárságnak a polgári lét egyéb kellekeit: a biztos egzisztenciát, a megalapozott létet és a parányi kis morális, anyagi háttereket. Ezzel szemben azonban felszínre dobott és elterjesztett egy újabb ideát, azt a gondolatot, amellyel legyűrte az előző szocialista, „felszabadult” lelkiséget és amely az önként igába hajló áldozatos nemzeti öntudatot hirdette.

Nem voltak hiába a nemzeti szocialisták propagandakönyvei. Az idea megfogamzott az agyakban, felépült reá a rendszer és most már ott tartanak, hogy erre a rendszerre próbálják az életet kaptafázni.

A SZOCIALISTÁK ÉS KOMMUNISTÁK gyors behódolása bizonyára meglepő volt mindazok számára, akik nem ismerik a német lelket. Pedig ez az előbb elmondottak alapján előrelátható volt. A baloldali sajtó egyik napról a másikra elnémult, a tömegek ezekben a pártokban vezető nélkül maradtak. Ilyen állapotot pedig a polgár nem bír el huzamosabb ideig. Közben felülemelkedett gigantikus arányaival az új világ, előbukkant a Tekintély, amely Hitlerben öltött testet. Ellenkező világnézeten bár, de megvolt a hiányzó, szilárd pont Németországban. Már maga ez a tény is sokakat a nemzeti szocialisták táborába sodort.

Másrésről viszont — és ez talán még jelentékenyebb körülmény — a nemzeti szocialista eszme valóban azzá a fixa ideává vált Németországban, amelyről fent beszéltünk. Gondolatának büvköre már rabul ejtette még azokat is, akiknek politikai múltja ezzel talán ellentétben van. A germán fajt viszont a gondolat irányítja, annak áramlatai, szinte azt mondhatnák, divatja, annak minden tiszteletreméltó és minden káros következetességével. Éppen ezért elhamarkodott az az ítélet, amely a német ellenzékot, a behódoló tömegeket jellemteleneknek és gyáváknak bélyegzi. Nem jellemtelenek ők, csak sokban polgáriak és ez a fogalom nagyon sok olyan jellemvonást takar, amely számunkra merőben idegen, de amelyet mégis igyekeznünk kell megérteni.

A harmadik birodalom számos kilengése ugyancsak ilyen alapon magyarázható meg. Megemlékeztünk arról, miképpen indult a német-ség a világháború után az erkölcsi és nemzeti hanyatlásba. Most ugyanilyen alapon készül a germán újjászületés. Immáron nemzeti és erkölcsi elvekből kiindulóan, de ugyancsak a végletek paroxizmusáig fokozva. Nemzeti szellem kell: tehát el azokkal, akik nem jutottak el végkövetkeztetésükben az utolsó pontig; a centrummal és a szocialistákkal. Szeretni kell a fajt: hajtsuk tehát ki, aki nem a szenvedély lendületével teszi ezt, az idegeneket vagy mérsékelteket. Istápolni és óvni kell a nemzeti műveltséget: verjük ki a mulatókból a jazz-zenekart. Erkölcs kell: jöjjön hát a puritanizmus. Nemzetközi vallások helyett jöjjön a germán nemzeti hitvallás. Újabb kilengések, újabb veszedelem. Mindez miért? Mert a hitlerizmus sem áll azon az egyedül lehetséges alapon, amely egyedül nyújt biztonságot a német egyéniségnek: a polgári gondolatnak alapján. Marxisták, kommunisták vagy hitleristák — valamennyien a burzsoa eszmény megtagadói.

ember, akár szélsőséges baloldali, akár szélsőséges jobboldali elvekből indul ki, de ha forradalmi és merész lendületre szánja el magát, akkor lezökken létalapjáról. Nem élheti ki magát, nem teljesítheti ki egyéniségét. Mert csak ott és akkor önmaga, amikor életét a polgári, sokszor talán kicsinyes vagy egyhangú, de mindig alapos tempó diktálja. Ha kilendül szürke hétköznapjaiból, akkor nem tud megálljt parancsolni magának; ilyenkor gyűjt fel a kommunista parlamentet, éget a nemzeti szocialista könyvtárakat.

DE BIZONYOS, hogy nem lehet általánosítani a németet. Áthidalhatatlan különbségek vannak már a hamburgi és berlini között is, annál inkább tehát a pomerániai és a bajor között. De azért vannak ilyen közös vonások, amelyekben egyek, poroszok és bajorok, szászok és rajmentiek.

Bámulatra méltó és tiszteletet parancsoló erényeik, jó tulajdonságaik vannak. Ezeknek elseje a faji öntudat, az alaposság, a szorgalom. Bármilyen fognak, abban szinte a tökéletességig jutnak el, a legjobb mérnököknek, technikusoknak, kémikusoknak, specialistáknak népe. De valami mégis hiányzik náluk. Nehéz megmondani, hogy micsoda.

Egy időben Párizst akarták utánozni, de akik ezt tették köztük, sohasem jutottak el messzebbre, mint a Montmartre szabadosságainak vaskosságig menő karikatúrájáig. Hiányzott hozzá náluk a francia ízlés és annak atavisztikus kultúrája. Világéletükben rossz diplomaták voltak: nincs meg bennük a szellem hajlékonysága, simulékonysága, a lelki mozgékonyságnak ez a másik megnyilvánulása sem.

Nyers hasonlattal a legjellemzőbb rájuk konyhájuk. Orvos-professzoraik receptjei szerint osztályozzák ma már vitamin-tartalmuk szerint a fogásokat. Ennek következtében étkezésük tökéletesen higiénikus, tápláló, célszerű, józan és masszív. Csak éppen, hogy nem ízletes. Konyhájuknak és ételüknek hiányzik a sava-borsa, lendülete, könnyedsége, amit mind nem lehet megtanulni. Hiányzik náluk az a kifinomult és kiérett kultúra, amely a latin és angol népek sajátja. Viszont annál inkább duzzad bennük a teuton őserő, a kiforratlan fiatal nép szilajsága.

Vájjon kié a jövő Európában: a kultúráé-e, avagy az ifjú erőé?

NELLER MÁTYÁS

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI MUNKÁS TÁPLÁLKOZÁSA

EBBEN ÉS MÉG NÉHÁNY későbbi cikkben agrárnépességünk azon csoportjáról lesz szó, mely a legmélyebben helyezkedik el a magyar társadalom ranglétráján, mely a legszegényebb, legelesettebb a nagy nemzetcsaládban, melynek tagjai közt legtöbb az analfabéta és legnagyobb a csecsemőhalálozás, amely minden foglalkozási ág közt a legnagyobb bizonytalanságban él, mert a legszervezetlenebb s így a társadalom gondoskodásának még a minimumát sem élvezzi, mely a legolcsóbban dolgozik és a legdrágábban vásárol, mely a legkevesebbet hallat magáról a sajtóban, politikában, de amely aránylag a legnagyobb véráldozatot hozta, mert a legtöbb gyermeket is adja a hazának és amelynek tagjai — a legmagyarabb rétegét alkotják a magyar társadalomnak. A mezőgazdasági munkásságról lesz szó, a magyar gazda leghívebb munkatársáról, akinek sorsa csak elvétve villan fel egy-egy többnyire tendenciózus riportban, életviszonyairól azonban majdnem semmit sem tudunk. Amíg az ipari munkás helyzetéről, kereseti viszonyairól, mozgalmairól, stb. terjedelmes statisztikák jelennek meg, a mezőgazdasági munkással kapcsolatban ilyesfélét hiába keresünk. Pedig itt él közöttünk, falvainkban, sőt népes városainkban s bár egy kissé elzárkózik a világtól, a nehéz helyzet gyakran kiűzi tömeges lakóhelyéről és megjelenik, különösen a kubikos néven ismert földmunkás, a főváros egyes részein is alkalmi munkára várva, míg a nagy alföldi városok és községek emberpiacán — a „köpködőn“ — ünnepnap és hetivásárkor nagy tömegekben ácsorog, naphosszat lesve a jószerencsét, mely csak keveseknek jelenik meg néhány napi munkaalkalom képében.

Pedig számra nézve nagyon sokan vannak és a magyar társadalomnak egyik legnépesebb osztályát alkotják. 1920-ban 1,544.353 mezőgazdasági munkást írtak össze; ez megfelel az össznépesség 19.3, és az őstermelő lakosság 34.7%-ának. Azóta ugyan a földbirtokreform közülük mintegy 200 ezer családot egy-két holdas parcellához juttatott, tehát földbirtokossá tette őket, ezzel azonban szociális színvonaluk alig emelkedett, mert a végrehajtás hibái miatt — különösen az Alföldön — kevés hasznát veszik a kiosztott földeknek, amelyeket a nagy távolságnál fogva és a legszükségesebb felszerelés hiányában kellően megmunkálni sem tudnak. Egy-két kát. hold, hacsak nem kertileg művelik, akkor is kevés egy munkáscsalád megélhetésére és munkaerejének kihasználására, ha az illetők régi

törpebirtokosok s így kis gazdaságok ellátásához szükséges gyakorlattal és instrukcióval rendelkeznek. Ennélfogva bátran lehet a mezőgazdasági munkásosztályhoz tartozóknak tekinteni őket, nem csupán szociális helyzetük azonossága miatt, hanem főleg azért, mert megélhetésük főforrása a bérmunka, a napszám, míg kis földjeik művelését inkább a házastárs és a családtagok végzik. Ha tehát ezeket a törpebirtokosokat — három holdig — a munkásosztály csoportjába soroljuk, mint ahogy bátran sorolhatjuk, akkor figyelembe véve a földreform következtében elbocsátott és szerződés nélkül maradt mezőgazdasági cselédeket és a tizenhárom év alatt — szerényen számítva — 13% természetes szaporodást, valamint az 1920. évi népszámlálás alkalmával még külön kategóriába osztott kubikosokat, akik ma már földmunka hiányában szintén a mezőgazdasági munkapiacot nyomják, hozzávetőlegesen — minden túlzás nélkül is — közel hárommillió lélek, vagyis az ország lakosságának több mint egyharmada tartozik a mezőgazdasági munkásosztályhoz.

HONNAN ÉS HOGYAN képződött ez a hatalmas agrárproletariátus? Egy részének eredete még a jobbágykorba nyúlik vissza, azokba az időkbe, mikor a török kiűzése után a visszafoglalt területek új földesurai lehetőleg tartózkodtak jobbágytelkek alapításától, hanem földjeiket házi kezelésben művelték s erre a célra munkás-, illetve zsellérfalvakat telepítettek. A jobbágytság felszabadítása után ezek természetesen föld nélkül maradtak, sőt korábbi haszonvételeiket (legeltetés, fajzás, stb.) is elvesztették és így aránylag sokkal rosszabb helyzetbe kerültek, mint azelőtt voltak. Számuk rohamosan emelkedett, egyrészt a nagy természetes szaporodás következtében, de főleg azért, hogy a naturálgazdálkodás megszokott, lassú folyamából a pénzgazdálkodás ismeretlen sodrába került parasztsztyárból — a szociális agrárpolitika teljes hiánya miatt — tömegesen jutottak a deposedált kiségzisztenciák az agrárproletariátus sorába. Mivel a nagy átalakulást követő közel fél évszázad alatt a birtokpolitika ismeretlen fogalom volt Magyarországon, sőt azután is egészen a legújabb időkig csak jelentéktelen kísérletekben merült ki, egyes vidékeken — megfelelő terjeszkedés hiányában és az egyenlő osztályon alapuló örökösödési rendünk következtében — nagy mérvet öltött birtokelaprózódás az önálló életre képes parasztgazdaságok számát erősen megfogyasztotta és ilyenformán a kiségzádák utódaiból a munkásosztály felé gravitáló és már bérmunkára utalt elemek váltak. A szülőföldhöz való ragaszkodás miatt — különösen az Alföldön — a háborúelőtti időkben minimális volt a kivándorlás, pedig egyes vidékeken a nagy gyermekhalandóság ellenére is hatalmas természetes szaporodás erősen megduzzasztotta a mezőgazdasági munkásság létszámát. Még ma is, amikor a nagy nyomorúság már ebben a rétegben is a gyermekáldás észrevehető korlátozására kényszerít, némely munkásvidék az országos átlagot (9.6%) messze meghaladó természetes szaporodásával tűnik ki. Így az elmúlt népszámlálási évtizedben kitétt ez Mezőkövesden 17.9, Endrődön 14.2, a csongrádi járásban 16.9, Szerepen 18%-ot, stb.

Nem éréktelen arról is megemlékezni, hol helyezkedik el ez a hatalmas munkástömeg és hogyan oszlik meg az agrárnépesség körében. A városi ember, aki távol él a mezőgazdaságtól, egész logikusan azt gondolja, hogy a mezőgazdasági munkásság éppúgy, mint a kisgazda, a falvakban vagy a tanyákon él a munkaadó mezőgazdasági üzemek szomszédságában. Ez körülbelül így is van az ország dunántúli megyéiben, de már sokkal kevésbé a Tisza vidékén, az itteni sajtóságos települési viszonyok között. A kisbirtokososztály tényleg tanyán lakik, még pedig egy része állandóan (rideg tanyás), a másik, tehetősebb része csak a mezőgazdasági munka idején, míg télen a városba költözik, a mezőgazdasági munkás lakása ezzel szemben télen-nyáron a községben vagy a városban van. A magyar Alföldnek — másutt nem észlelhető — jellegzetessége, hogy a mezőgazdasági munkás városlakó lett, azaz olyan nagyobb megyei, sőt törvényhatósági városokban helyezkedett el, amelyek más országokban inkább az ipari és kereskedelmi népesség, tehát a nyugati értelemben vett polgári osztály lakóhelyei szoktak lenni. Ezt a jelenséget magyarázza ezeknek a városoknak még ma is erősen agrárjellege, az ipari fejlődés hiánya, de néha, különösen a múltban hozott egyes hatósági intézkedések, minő pl. Hódmezővásárhelyé volt, amelynek egyik régi statútuma megtiltotta, hogy hat holdnál kevesebb földdel rendelkező birtokosok tanyát építhessenek, illetőleg a külterületen lakhasanak. Mivel ezekhez a nagy alföldi közösségekhez egyszersmind hatalmas tanyavidékek is tartoznak, a tanyai lakosság depozitált elemei természetesen a városba költöztek, nemkülönben egyes túlnépesedett munkásfalvak emberfeleslege is, abban a reményben, hogy ott esetleg valami nemmezőgazdasági munkához is hozzájuthatnak. Ennek következtében ezek a városok jelentékeny agrárproletariátusra tettek szert. Néhány adat megvilágítja ezt a folyamatot. 1900—1920-ig az agrárlakosság létszámában a mezőgazdasági munkásság aránya Hajdúböszörményben 38-ról 41%-ra, Kiskunfélegyházán 35-ről 38%-ra, Kiskunhalason 31-ről 32%-ra, Karcagon 35-ről 40%-ra, Mezőtúron 38-ról 42%-ra, Szolnokon 23-ről 35%-ra, Szentesen 38-ról 40%-ra, Szegeden 23-ről 25%-ra emelkedett.¹ Ez az elhelyezkedés nagy kátrányára van a városlakó munkásság azon részének, mely továbbra is mezőgazdasági munkára kényszerül, mert a rendszerint nagy távolságra fekvő munkahelyét csak tetemes idővesztéssel és fáradtsággal (nyáron gyakran már éjjel után egy óra tájban el kell indulnia, hogy napfelkeltére munkába állhasson és este 10—11 óra, mire hazaér, úgyhogy alvásra alig marad ideje) érheti el, vagy vándormunkára kell mennie és családjától távol kénytelen élni és rendszertelen, költségesebb táplálkozást folytatni. A földreformmal kapcsolatos házhelyredezés kitűnő alkalom lett volna ezen elemek megfelelő kitelepítésére, ehelyett, mint köztudomású,

¹ Az újabb alakulást még nem ismerjük, a belső vándorlások statisztikájából azonban — kevés kivételtől eltekintve — az alföldi városok depopulációjának kezdete állapítható meg. Ez azt jelenti, hogy megindult azokból az elvándorlás — még pedig a főváros és környéke felé és feltehető, hogy az elvándorlók között jelentékeny számmal szerepelnek a mezőgazdasági munkások is.

az történt, hogy a városszáron kiosztott házhelyeken épült kislakások még jobban odarögzítették a mezőgazdasági munkásságot a különben is túldimenzionált agrárkommunitások testéhez.

EZEN NÉHÁNY ÁLTALANOS MEGJEGYZÉS előrebocsátása után rátérek a mezőgazdasági munkásság életviszonyainak ismertetésére.¹ Ezúttal a munkás táplálkozásával foglalkozom, olyan kérdéssel, mely a mezőgazdasági szociálpolitikusok előtt is többnyire ismeretlen terület. Gyakran még a helyszínen élő másfoglalkozásúak közül is legfeljebb az orvosok ha tudják, hogy miből tevődik össze a szegény munkásember mindennapi eledele. A szociálpolitika irodalmában évtizedek óta nem jelent meg olyan tanulmány,² de még csak lokális érdekű megbízható adatgyűjtés sem, amely világosságot derítene az ország lakosságának majdnem egyharmadát kitevő népréteg közelebbi életkörülményeire. Kétségtelen, hogy háládatlan dolog, nagy türelem és fáradság kell ahhoz, hogy megbízható adatok birtokába juthassunk, mert a mezőgazdasági munkás nem szokott ahhoz, hogy interjút adjon magáról, sőt ha kérdezik is, — nem egészen ok nélkül — begombolkozik az idegen előtt, akiben, tapasztalása szerint, nem mindig önzetlen jóakaró rejtőzik. De a magyar faj büszkesége és a szegény ember szemérmessége is visszatartja attól, hogy mások előtt feltárja nyomorúságát. Ez pedig talán a legpregnansabbban mindennapi táplálkozásának vizsgálatából derül ki. Köztudomású, hogy a magyar föld ezen legegyszerűbb gyermeke emberi igényeiben évtizedek óta keveset fejlődött, standard of life-je megdöbbenően alacsony, szociális színvonalának fokmérője a mindennapi kenyér mennyisége és esetleg, amit még a kenyérrel együtt elfogyaszt. Ezért táplálkozási viszonyainak vizsgálatából nyerhetünk életkörülményeire általánosságban is a legmegbízhatóbb helyzetképet.

A mezőgazdasági munkás táplálkozásának mennyiségét és minőségét több szempont befolyásolja. Néhány hold saját földdel vagy olcsó bérlettel, esetleg részesbérlettel rendelkező, adósságmentes mun-

¹ Az itt elmondottak az 1932. év decemberében és 1933. január havában 1932. évre vonatkozóan gyűjtött adatokon alapulnak. Az adatgyűjtés oly módon történt, hogy a szerző a munkáscsaládok összes életviszonyaira kiterjedő kérdőíveket szerkesztett s a kívánt adatokat a helyszínen, a munkás otthonában személyes beszélgetés, kérdés és vizsgálat alapján szerezte meg. Ebben a munkában közreműködött Wieser Béla szövetségi titkár is. Ezek az adatok az Alföld jellegzetes munkásvidékeiről, Jász-Nagykun-Szolnok, Bihar, Pest, Csongrád, Békés, továbbá Heves, Borsod megyék munkásközségeiből, a Dunántúlon Tolna, Fejér megyéből és Tokaj vidékéről valók és olyan munkáscsaládok életviszonyait ábrázolják, amelyek nagyjában megfelelnek az átlagnak. A munkáscsaládok kijelölésére nézve irányadóul a községi előjáróság, a lelkészek, orvosok, tanítók és a falusi egyesületek vezetőségének útmutatásai szolgáltak s ezzel a módszerrel, valamint utólag alapos ellenőrzés útján elérhető volt, hogy fenti jellegzetes munkásvidékekre nézve a valóságnak és az átlagnak megfelelő helyzetképet nyerhettünk.

² A földművelő munkásság táplálkozási viszonyaival Kelety Károlynak 1887-ben megjelent hatalmas munkája „Magyarország élelmezési statisztikája fiziológiai alapon“ foglalkozik. Figyelemreméltó még dr. Farkas Jenőnek „A magyar munkás táplálkozása“ címen a Budapesti Szemle 1897. évi kötetében megjelent tanulmánya. Ez azonban csak egy része a milleniumi kiállítás alkalmával végzett adatgyűjtésnek, mely a Gyógyászat 1897. évfolyamában jelent meg. A mezőgazdasági munkásság nyomorára, mely „a falusi kisvaskókban a legkiáltóbb nyomor“, rámutatott röviden Weis István, A mai magyar társadalom, Magyar Szemle Társaság kiadása, 150. l.

káscsalád természetesen jobban táplálkozik, mint a teljesen vagyontalan és egészen a munkapiac esetlegességeitől függő vagy eladósodott munkás. A legfontosabb tényező a kereseti lehetőség, vagyis a munkaalkalom, továbbá a munkabérek, az időjárás, mely az utóbbi években gyakran a részesmunka gyümölcsét semmisítette meg, az állati járványok pedig a kisember majorságának (sertés, baromfi) elpusztításával a kenyérhez valót vették ki a munkáscsalád szájából. A nagy család akkor előny, ha a gyermekek már keresőképes korba jutottak és munkaerejüket hasznosítani is tudják. Természetesen betegség vagy haláleset, amelyből szegény munkásemberek bőven kijut, szintén nagy mértékben befolyásolja táplálkozását, amelynek elbírálásához tehát ezeket a tényezőket is mérlegelni kell.

Nem szükséges hangsúlyoznunk, hogy a mezőgazdasági munkás legfontosabb eledele a kenyér. A magyar ember nagy kenyérevő s minél primitívebb, minél egyoldalúbb a táplálkozása, relatíve annál nagyobb a kenyérfogyasztása is a többi ételekhez képest, feltéve természetesen, hogy elegendő mennyiségben meg tudja szerezni. Ez a tény lehet a foglalkozással együttjáró kezdetleges életmód kifejezője, de még semmiesetre sem a szükségé vagy a nyomoré, mely — legalább nála — ott kezdődik, ahol már a megszokott kenyérben is hiány van és azt mással kell pótolni. A magyar földmivelő mindent tud nélkülözni, húst, tejet, zsírt, rongyokban jár, le tud mondani az alkoholoról, sőt még a pipáról is, csak kenyér legyen elegendő az asztalán és jusson a család minden tagjának annyi, hogy jóllakhassék belőle. Panaszra, keserűsége inkább akkor nyílik ajka, csak akkor mozdul meg benne az indulat, ha nincsen „élet“ (búza) a kamrában, amiből öröltethetne. Ezért igyekszik oly kétségbeesett erőfeszítéssel aratást vállalni és pedig nem pénzért, hanem természetbeni részért, ezért hagyja ott a kubikos biztos munkahelyét, még ha ott ugyanazon idő alatt háromszor annyit kereshetne is, ezért vándorol a szőlőmunkás az ország másik végébe, ezért megy vissza szülőfalujába az a munkásember, aki valamely bányavidéken vagy ipartelepen alkalmi munkát kapott, ha mindjárt fel kell is azt áldoznia, mert boldogtalan és egész évben elégedetlen lenne, ha nem tudná „beteremteni“ a kenyérrelalót. Még pedig búzát. Különösen az alföldi földműves mindene a búza, melynek minden egyes szeme magánhordozza Krisztus képét s akkor kezdi érezni igazán a szegénységet teljes súlyával, ha nem kerülhet sajátörlesű lisztből sült búzakenyér az asztalra. Vadnay Andor, Csongrád vármegyének a 900-as évek táján volt főispánja, az alföldi munkáskérdés kitűnő ismerője, emlékezik meg egy nagyon jellemző esetről. Mint dunántúli embernek, minden nap rozs került az asztalára és amikor ezt egy öreg szolgál, aki valamikor mezőgazdasági munkás volt, meglátta, a főispán füle hallatára ezt mondotta: „Én és a családom ezen a kenyéren, amit a méltóságos úr eszik, éhenpusztulnánk.“

JÓNÉHÁNY ÉV ÓTA már egészen más a helyzet. Nem csupán a munkásember ízlése változott meg, hanem a szociális viszonyok rosszabbodtak annyira, hogy az alföldi medencének legjobb búzatermő vidékein is, ahol azelőtt kizárólag fehér búzakenyeret fogyaszt-

tottak, az utóbbi években már csak aratás után néhány hónapig telt belőle és azután jó volt, ha különböző kukorica-, árpalisztkeverékekből előállított készítményekből jutott elegendő a családtagok szájába. Ennek különböző okai vannak. A búzatermés az elmúlt években a rossz időjárási viszonyok és elemi károk következtében gyengén sikerült — kivéve az ideit — s így aratórészt is kevés jutott, különösen a múlt esztendőben, amikor még a gabona rossz minősége is csökkentette a kiörölhető liszt mennyiségét. Az ország különböző vidékem élő munkások egybehangzó állítása szerint a kereseti és megélhetési viszonyok hirtelen rosszabbra fordulása 1930-ban következett be, azóta minden gazdasági év második felében már a következő aratás terhére felvett kölcsönökből kénytelenek élni. Rendszerint búzát vesznek kölcsön — gyakran uzorakamatra — vagy előleget kének a gazdaságtól s az aratórészből adják vissza. Mivel ily módon az eladósodás évről-évre nagyobb méreteket öltött, a múlt évben — különösen az elemi károk által sújtott vidékeken — az a szomorú helyzet állott elő, hogy a marokszedők kielégítése és az adóssággabona levonása után az aratórészből hírmondó is alig maradt és a munkásoknak az a része is, amelyik aratott, már október elején kenyérgabona nélkül volt. November végén és december elején pedig nagyon ritka helyen láttam a munkás asztalán búzalisztból sült kenyeret. Ellenben általános volt a 6-os liszt és a tengeriliszt keverékéből készült kenyér, méginkább a tiszta kukoricakenyér, a máié, vagy kukorica „görhe“ néven ismert vörösesbarna, fojtó és kesernyés ízű keletien készítmények, másutt a burgonya és korpa, vagy burgonya és árpaliszt keverékéből (Mezőkövesden) sült kenyér, amely különösen, ha burgonya nélkül készül, rövid idő alatt annyira megkeményedik, hogy csak levesbe aprítva lehet megenni. Tekintve, hogy a kenyér a munkásember főtápláléka, átlagos számítás szerint egy hattagú munkáscsalád négy és fél—öt kiló kenyeret fogyaszt naponta. Ez a mennyiség azonban, mivel évente 13—14 mázsa szemes terménnyel egyenértékű s az utóbbi években ennyit csak kevesen kerestek meg, majdnem optimumnak tekinthető és inkább csak dologidőre vonatkozik, mikor a napszámos kosztot, a sommás pedig konvenció s lisztet vagy gabonát kap, míg télen a napi kenyérfogyasztás jóval ezen mennyiség alatt marad. Természetesen így is gyakran elkerülhetetlen, hogy ha az aratórészt már elfogyott és a munkásnak nincs hitele, vagy ez már kimerült s így természetben gabonához nem juthat, kicsiben ne vásároljon kenyérnek valót. Kenyeret készen a legkritikább esetben vesz, mert drága (30—36 fillér) és legfeljebb csak akkor, ha annyi pénze sincs, hogy egy rendes kenyérre való lisztet (4—5 kg-ot) vásárolhasson. Pedig ez ritka dolog, mert egész a legutóbbi időig a kenyérliszt kg-ja 30 fillér volt, amit az a „szerencsés“ munkás, aki az őszi és téli hónapok alatt átlag 60—80 filléres napszámhoz tudott jutni, sem volt képes megfizetni. Ezért sok helyen az a szokás fejlődött ki, hogy lisztért, de másért is, tojást, baromfit, sőt olykor különböző ingóságokat cserélt be a munkás felesége a szatócsnál. Nem kell külön hangsúlyozni, hogy ez a csere legtöbbször nem előnyös a végszükségben lévő mezőgazdasági munkásra nézve.

A kenyér mellett másik fő tápláléka a főzelék. A legfontosabb hozzávalók egyike a burgonya, mely sok helyen pótolja a kenyeret is. Azaz csak pótolná, ha a részes burgonyatermelés hovatovább meg nem szűnnék. Nagy mennyiségben fogyasztják még a savanyúkáposztát, melyet hordószámra készítenek, továbbá a hüvelyes magvakat (bab, borsó, lencse), valamint a különböző répa- és tökfélésegeket. Ezeket kertben, a földreformat főldeken, esetleg illetményfőldeken mint köztes veteményeket termelik vagy nagyobb mennyiségben olcsón szerzik be.

A hús, mely a jobb és változatosabb táplálkozás kifejezője, egészen ritka jelenség és nagyon alárendelt szerepet játszik a földműves munkásember háztartásában. Marha, vagy még inkább borjúhús, igen gyakran évszámra sem fordul elő és jó, ha minden sátoros ünnepen és kivételes családi alkalmakkor asztalra kerül. Az olcsó birkahús a munkáscsalád konyháján már kevesebb luxust jelent, kedvezőbb körülmények között hetenként egyszer, de ez is inkább dologidőben vagy ha váratlan kereset adódott. A fejenkénti adag azonban nagyon csekély, — pl. 8 személynek 25 dekagramm és gyakran csak arra szolgál, hogy megízestse a levest és jusson minden szájba egy-egy falat a főzelék mellé. Régebben a sertéshús szolgáltatta a falusi szegény ember legfőbb hústáplálékát, de hogy az ország legtöbb vidékén a sertésvész a szegény munkásember egy-két malacát sem kímélte, a múlt esztendőben már nagyon ritka volt a disznóvágás s ezzel a sertéshús fogyasztása is a minimumra csökkent. Hasonló csapás érte kis gazdaságát, de konyháját is a baromfivésszel, pedig ma már a munkásember sokkal hajlandóbb a baromfi elfogyasztására, mint régebben volt.

Legnagyobb gondjai közé tartozik a zsír beszerzése. A disznóvágás elmaradása ezen a ponton éri a legsúlyosabban. A 2—2.40 P-s zsírárat megfizetni képtelen. Ezért igen sok helyen napraforgóolajjal pótolják, ahol pedig erre sem telik, zsiradékmentesen főzik szegényes ételeiket.

A tejfogyasztás minimális. Valamikor nem volt ritka a mezei munkás istállójában egy-egy tehén, ma azonban annak sincs, aki három-négy hold földdel rendelkezik. Nincs pénz a beszerzésre, ahol pedig volt, rég ráment a sorozatos rossz esztendők alatt a megélhetésre. Tejet a munkáscsalád — annak is főleg csak a gyermektagjai — akkor fogyasztanak, ha valamelyik szomszéd, aki úgy sem tudná eladni, — kisebb kisegítő munkák ellenszolgáltatása fejében, — juttat egy-egy csupporral.

Gyümölcs csak mint alkalmi táplálék szerepel, de csak ott, ahol nem kell pénzt adni érte. Szőlő- és gyümölcsstermő vidéken szüret idején fogyasztanak gyümölcsöt, sőt egyideig szinte ezzel élnek, mert gyakran napszám fejében kapják. Különösen a dinnye, mint legolcsóbb eledel, a szegény ember fő táplálékát alkotja érés idején heteken keresztül. Ahol semmiféle gyümölcsöt nem termelnek, — mint az Alföld sok vidékén — ott a munkásember családja évszámra sem él vele.

A cukor luxusszámba megy és csaknem olyan ritka, mint a marhahús. Édesítőül sok helyen szacharint használnak. A kávéfogyasztás

még ritkább s csak ünnepélyes alkalmakkor vagy nagyobb ünnepnapokon kerül asztalra, de akkor is inkább az árpakávé. A só mint nélkülözhetetlen élelmiszer beszerzése gyakran nagy gondot okoz az állandó pénzsűkében lévő munkásembernek, aki sokszor úgy segít magán, hogy tengerit, tojást és egyéb apróságot cserél be sóért.

MÁR A FENTEBBIEKBŐL IS megállapíthatjuk, hogy a mezőgazdasági munkás táplálkozása nagyon fogyatékos minőségi és mennyiségi szempontból egyaránt. Különösen ősztől tavaszig annyira egyoldalú, hogy néha súlyos egészségügyi zavarokat idéz elő. Előfordult, hogy a kemencében sült szemes tengeri egyoldalú fogyasztása következtében a skorbut tünetei léptek fel. A téli hónapok alatt a semmittevés dacára egyes vidékeken az elégtelen táplálkozás miatt annyira legyengülnek a munkások, hogy az uradalmi gazdatisztek állítása szerint tavaszra nehezebb munkát alig képesek végezni, — pl. gabonahordás alatt összerogynak — és hetekig tart, amíg valamennyire összeszedik magukat. Természetesen munkaidőben erősebben táplálkoznak s azok, akik sertést vágnak, a húst és a szalonnát is többnyire erre az időre tartálékolják. Jellemző a szegény ember gondoskodására, hogy a rossz kereseti viszonyok miatt a sommás munkások sajátmagukat meg- rövidítve, az élelmezésre kiosztott különben is csekély naturáliák (liszt, szalonna, főzelék) egy részét félreteszik otthonmaradt családtagjaik részére.

A gyermekek táplálkozása szinte semmit sem különbözik a felnőttekétől. Ahogy a csecsemőt elválasztják az anyatejtől, csaknem ugyanolyan ételekre fogják, mint amilyet az egész család fogyaszt. Savanyúkáposzta, kukoricagörhe éppúgy hozzátartozik az egy-két éves gyermek napi menüjéhez, mint a felnőtteknél és tejes cucli helyett kalarábé- vagy kukoricatorzsát és hagymát majszol naphosszat. Az ilyen gyermekek természetesen egyik bélhurutból a másikba esnek és fizikailag annyira leromlanak, hogy egy-egy kanyaró- vagy vörheny-járványnak, ami az utóbbi időben elég gyakran felütötte a fejét, nem tudnak ellenállni és bizony ilyenkor sok csenevészén fejlődött, legyengült apró szervezet esik a betegségnek áldozatul.

A magyar ember, még a legszegényebb is, nagy kedvelője a főtt ételeknek. Naponta legalább egyszer feltétlenül megkívánja. Különösen a levesfélék játszanak nagy szerepet napi étrendjében. Igen nagy szükség van ott, ahol a háziasszonynak le kell mondani a főzésről, amely pedig télen egyszersmint alkalom a lakás bemelegítésére is. Az utóbbi években már több helyen előfordult, hogy a munkás felesége nem főzött, mert vagy hiányzott a zsiradék vagy kifogyott a hozzávalóból (burgonya, hüvelyesek). Mégis inkább csak az élehetlenebbje mellözte hosszabb-rövidebb ideig a főzést, kivéve, amikor csak kemencébe való tüzelőanyag (szalma, kukoricaszár) volt már, ami nem alkalmas a takaréktűzhelyen vagy főzőpadkán való főzésre.

Naponta általában háromszor étkeznek, a munkátlanság hónapjaiban azonban takarékosági okokból igen gyakran csak kétszer, mégpedig reggel 7—9 óra tájban és délután 3—5 óra körül.

Nem lesz felesleges ezután néhány jellegzetesebb munkásközsegből vett adatok alapján a napi menü összetételét és az ételek elkészítési módját ismertetni.

Jászárokszálláson és Jászdózsán naponta télen is háromszor esznek, de csak egyszer főznek, délben. A reggeli főalkotórésze a kenyér, télen gyakran semmi egyéb, legfeljebb hagyma vagy jobb esetben napraforgóolaj. Szalonna csak akkor jut hozzá, ha sertést vágnak vagy nyáron munkaidőben, mikor van kereset. A kenyeret télen — különösen rossz aratás után — a kukoricagörhe vagy kukoricapite helyettesíti. Az ebédet rendszerint egy tál étel alkotja, mely néha a leveshez, néha a főzelékhez áll közelebb, aszerint, hogy mennyire telik a belevalóból. Zsír hiányában sok helyen olajjal főzik, de tél végefelé már többnyire ez is ritkán akad és ilyenkor, mint ők mondják, csak „zöldséggel“ főznek. Jobb esetben tésztaféle is kerül az ételbe, — inkább csak vasárnap — de fontosabb alkotórésze a burgonya vagy bab, mely sűrűvé teszi azt és így jobban megtölti a gyomrot. Ezenkívül a változatosságot a borsó, lencse és a káposztafélék jelentik hasonló elkészítés mellett, nyáron pedig a különböző zöldfőzelékek. Dologidőben gyakrabban fogyasztanak húst is, de csak inkább azok, akik nehezebb testi munkát végeznek. A sűrű leveshez már kevesebb kenyeret esznek, vagy a kenyér — takarékoság okából — gyakran el is marad. A vacsora ismét főleg kenyérből áll, de gyakran ebédmaradékot, sült krumplit, sült tököt vagy puliszkát fogyasztanak.

A biharmegyei Szerep és Sárrétudvari községekben, valamint a szomszédos békésmegyei Bucsatelepen már sokan voltak, akik a téli hónapokban hosszabb-rövidebb időn keresztül nem főzték és naponként csak kétszer táplálkoztak. Napi eledelük nagyon gyenge és még a munkátlanság időszakában sem fedezi a szervezet kalória-szükségletét. A kenyér szerepe még kiemelkedőbb. A reggeli többnyire kukorica- vagy kukoricáskenyér magában s csak azon keveseknél változatosabb, akik elég szerencsések voltak, hogy sertést vághattak, vagy valami alkalmi munka útján egy darab szalonnához vagy egy köcsög tejhez juthattak. Ebédre, illetve második étkezésre a fent már ismertetett sűrű levesen kívül sok helyen fogyasztják a cukorrépalevélből készített levest, az úgynevezett ciberét, különösen abban a gyakori esetben, amikor nincs otthon zsír a községes leveshez szükséges rántás elkészítéséhez. A ciberébe kenyeret aprítanak és úgy fogyasztják el. Amíg van Uszt, tésztafélék is kerülnek a levesbe; gyakran főznek még ebédre tengerikását is. Hús itt is inkább aratáskor vagy nehéz munka alkalmával kerül az ebédhez és sertéshús hiányában főleg baromfihúst esznek. Vacsora rendszerint kenyér vagy ebédmaradék, esetleg hajában főtt vagy sült krumpli.

A csongrádmegyei Sövényházán reggel már néha tej is kerül a munkáscsalád asztalára, egyébként főétel a kukoricakenyér, délben és este pedig rántottleves, burgonya, paszuly és kukoricakása ismétlődik, néha főtt tészta is akad, ritkábban húsféle, még leginkább baromfi, különösen ha vész van benne: levágják, nehogy elhulljon.

A hevesmegyei Káld és Erdőtelek községekben sem sokkal különb a munkások étrendje. A reggeli kenyeret változatosság kedvéért megsózzák vagy vereshagymával, esetleg olajjal költik el. Talán valamivel gyakrabban fogyasztanak húst, egy-kéthetenként egyszer, de keveset, többnyire baromfit vagy galambot ölnek, egyébként ugyanazon ételek hasonló elkészítésben kerülnek asztalra, mint a fenti alföldi községekben.

Mezőkövesden, a matyó sommásmunkások főfészkében, nagyon sivar táplálkozási viszonyokat találunk. Reggelire általában olajos (kukoricás) kenyeret vagy kukoricamáit esznek, esetleg hagymával. Tejet pénzért nagyon ritkán tudnak venni, pedig általában igen sok apró gyerek van a sommás családokban. Néha tiszta frankkávét főznek vagy szacharinos teát készítenek. Ebédre leves, savanyúkáposzta, néha paszuly, borsó, lencse vagy „korompér“ (burgonya) is akad, ünnepnapon paradicsomos csuszpajzt, tarhonyát vagy más főtt tésztát fogyasztanak. A húsfélét a lóhús képviseli, amely egy-kéthetenként kerül a főzelékhez. Rendszerint olajjal főznek, míg az állati zsíradékot a mun-

kások sertésállományának majdnem teljes kipusztulása miatt a nagyritkán hizlalt liba vagy kacsza szolgáltatja. Vacsorára általában azt fogyasztják, ami ebédre maradt, továbbá kukoricamáit vagy olajos piritóst, amit kitűnő eledelnek tartanak.

A tokaj-hegyaljai Mádon a reggeli áll: kőménymagos rántott-levesből vagy olajos kenyérből, vagy szacharinos teát, gyakran bort fogyasztanak (a gyermekek is). Ebédre és vacsorára is sűrű leves van burgonyával vagy babbal, rendszerint olajjal főzve, tengeridara, néha tejben. Húst minden második vagy harmadik vasárnap vesznek, de oly keveset, hogy csak néhány dekagramm jut fejenként.

A tolnamegyei Tamásiban reggelire kenyeret, sült burgonyát, káposztát, uborkát, savanyúpaprikát, nem ritkán tejet vagy kávéfogyasztanak. Az ebéd aU levesből és rendszerint zsírral elkészített főzelékből, hozzá hetenként egyszer sertés- vagy marhahús, vasárnapként baromfi-hús is előfordul vagy főtt tészta. Vacsorára paprikáskrumplit vagy valamilyen hüvelyes főzeléket esznek.

A fent előadottakból a következő megállapításokra juthatunk:

Igen lényeges különbség mutatkozik a mezőgazdasági munkás táplálkozását illetőleg az ország dunántúli és alföldi része között az előbbi javára. Ennek egyik legfőbb oka az alföldi rossz termés-éveken kívül abban rejlik, hogy Dunántúl a mezei munkásság sok apró faluban egyenletesen oszlik meg és a közvetlen közelben talál munkaalkalmat, szemben a nagy alföldi munkásság agglomerációkkal, melyek rendszerint távoli vándormunkára kényszerítenek.

Az alföldi mezőgazdasági munkás táplálkozási viszonyai a múlt-hoz képest igen lényeges változáson mentek keresztül. Hivatkozunk ismét Vadnay Andorra, aki a „Tiszamellékén“ című közismert munkájában még ezeket írta: „Amíg a Dunántúl a szegény ember élelmének csaknem felét teszi ki a bab, a zöld- és keményborsó, a káposzta, a lencse, a répa és burgonya, stb., teljesen ismeretlenek, sőt csömörletesnek tartott ételek a mi munkásunk előtt. Más főtt étel, mint liszt- vagy zsírnemű az ő tányérján soha meg nem fordul“. Ma már — mint a fentiekből is kitűnik — a zöldségfélék fogyasztása az alföldi munkásság széles rétegeiben szinte általánossá vált az egyoldalú szalonna- és kenyérfogyasztással szemben. Ez magábanvéve örvendetes jelenségnek mondható, mely jobb szociális viszonyok között egészségi szempontból is csak előnyös lenne. A nagy tömegek táplálkozása ma azonban sok kívánni valót hagy fenn. Semmivel sem egészségesebb állapot, hogy a fehér búzakenyér, a tésztafélék és a szalonna és a sertéshús egyoldalú fogyasztása helyett a tengeri- és árpakészítmények — esetleg búzaliszttal — keverve vették át a vezető szerepet. Az alföldi munkásember tápláléka könnyen emészthető szénhidrátokban is hiányos, mert nélküli a cukrot és sok helyen a burgonyát is. De ennél nagyobb baj, hogy nem tartalmaz elegendő fehérjét, mert egyrészt hüvelyesekben rendszerint szűkében van és azokkal takarékoskodnia kell, másrészt a leguminózák fehérjeje nehezen emészthető és így különösen a fejlődő szervezetnek kevésbé felel meg. Tényleg a fehérjehiány főleg a gyermekek fejlődésében bosszulja meg magát és ennek szomorú bélyegét a fiatal generáció erősen magán is hordja. Nyáron a zöldség és gyümölcsfélék változatosabbá teszik a szegény ember táplálkozását, ilyenkor egy kissé összeszedi magát és erőt gyűjt a téli nagy koplaláshoz.

Az itt előadottak—ismételten hangsúlyozzuk — az átlagviszonyokat ábrázolják. Az utóbbi évek azonban az extremitások számát erősen megduzzasztották, azokét, akik télvíz idején heteken keresztül nem főznek, akik egész nap csak kukoricás kenyeret esznek, akik már délután 5-kor lefekszenek és reggel 9-ig alszanak, hogy ne érezzék úgy az éhséget, akik a káposzta- és répaföldekre vagy kertekbe járnak torzsát és répát gyűjteni, mert nincs egyéb ennivalójuk, akik nyáron sem tudnak jóllakni, mert nem jutnak munkához. Ki tudná elsorolni a sok panaszt, amit csak félve és titokban mernek elmondani, hogyan rövidítik meg egyes lelketlen munkaadók őket a dohos liszt, a kukacos szalonna, a kicsirázott főzelék kiosztásával, stb., stb. Nem ártana közelebbről megismerkedni ezekkel az állapotokkal, még ha néha szégyelnők is majd, hogy emberek vagyunk, — itt mégis csak hárommillió magyar sorsáról van szó.

KERÉK MIHÁLY

ÚJABB FELFOGÁSOK A BAROKKRÓL

A MODERN TÖRTÉNELEMTUDOMÁNY egyik nagy érdeme az, hogy megtanított bennünket a történeti élet színopsiszára, az emberi alkotások minden fájának, a kultúra minden területének egészként való nézésére. Régente a politikai, művelődés-, irodalom- és művészettörténelem egészen izoláltan dolgozott, egymás jelenségeit éppen csak korhatározóként vette figyelembe, legjobb esetben laza és külsőséges pragmatikus viszonyt pillantott meg köztük. Ma egészen más a helyzet. Látjuk az egész történeti élet, a kultúra minden funkciójának szétoldhatatlan összeszövődöttségét, tudjuk, hogy a szaktudományok csak a kutatás ökonomisztikus szempontjai okán szabdalhatják ezt szét elméletben, s éppen ezért örökösen tudatukban kell tartaniok ezt az összeszövődöttséget és ábrázolásukban rá kell mutatniok. Az utolsó évtizedek fejlődése, mely ezt az eredményt létrehozta, a legérdekesebb jelenségek sorába tartozik. Kezdődik a jelenségek mélyebb, szellemtörténelmi értelmezésével és folytatódik a szinoptikus szemlélettel. A metodikai szükséglet megérzése és az új szemléleti mód bevezetése az egyes szaktudományokon indul meg, s ennek következtében természetesen számos zavaró mozzanat merül fel, számos félreismerés, egyoldalúság, szakszerű elfogultság, s eredményükként a tárgy eltorzulása keletkezik. Metodikai eljárások és kategóriák vitetnek át idegen területekre vagy pedig ugyanaz a jelenség csak a más és más szaktudományok eltérő terminológiájában mutatkozik más és másnak. Sok ellentmondás csak ilyen külső velejárója a fejlődés folyamatának és számos vita dül, amelynek voltaképpen nincsen is reális alapja. Az eredmények magasabb egyeztetése bizonyára tisztázza is majd a helyzetet és eloszlik az a zavar, mely a fejlődés mai fokával szükségszerűen együtt jár.

A folyamat legjobban egy tárgy fonalán kísérhető figyelemmel s mi itt egy olyan tárgyat választunk ki, melynek gazdag az irodalma és amúgy is az érdeklődés előterében áll: a barokkot.

A szó mint művészettörténelmi fogalom a XVIII. század végén bukkan fel, az újklasszicizmus használja megbélyegzésül az őt megelőző s az ő szemében „ferde“ ízlésű stílusra. Ez az értelme meg is marad hosszú évtizedeken keresztül, hiszen még a múlt század közepén innen is értetlenül és elítélőleg állottak szembe a barokk művészettel, s a művészettörténelem legfőbb tekintélye, Burckhardt sem revideálta ezt az álláspontot, noha, úgy látszik, ő maga hajlott a megértés felé. A barokk „rehabilitációja“ a század végén következett be.¹

¹ A századvég barokk-irodalmáról Gerevich Tibor adott áttekintést 1910-ben, A barokk-kutatás mai tudományos állása. Budapesti Szemle, 143. k., 44. sk. 1.

Eleinte azonban nem egyéb ez a meginduló munka, mint pozitivista adatgyűjtés. Egyetlen értelmezésről tudunk, a lengyel diplomata historikus Chledowski Kazimir kísérletéről,¹ aki a barokk művészeti stílus társadalmi alapjait kereste. Ítélete azonban a régi elmarasztaló, a kort reakciónak és hanyatlásnak tartja a renaissance-szal szemben. Első mély megértője Heinrich Wölfflin volt, kinek 1915-ben megjelent „Kunstgeschichtliche Grundbegriffe“-je korszakalkotó nemcsak a barokk-kutatás terén, hanem általában az egész művészettudományban. Műve még nem tartozik abba a körbe, melyet szellemtörténelemnek nevezünk. Nem a művészi alkotás belső szellemi tartalmát vizsgálja, hanem formáját, az ábrázolás módját. A szemlélet kategóriáit igyekszik megállapítani, ő úgy fejezi ki, hogy a művészet belső történetét figyeli, nem a külsőt. A renaissance klasszicizmusának és a barokknak formáit elemezve, öt ellentétpárban állapítja meg a művészettörténelem alapfogalmait, noha elismeri, hogy talán több ilyen fogalomra is bukkanhatnak mások. Ezek: lineáris és festői, felület és mélység, zárt és nyitott forma, sokaság és egység, világosság és ellentéte. Ezeknek a váltakozását nemcsak a XVI. és XVII. századok viszonyában — mert hajlandó a renaissance-ot egyértelműnek venni a XVI. századdal, a barokkot pedig a XVII-vel — állapítja meg, hanem ráismer más korszakokban is, úgyhogy általános érvényű tételként jelenti ki, hogy minden stílusnak két fejlődési korszaka van, egy klasszikus és egy barokk. Az egész művészettörténetben e két stílus váltakozik. Vonatkozást lát azonban a stílus és népielek között is és szerinte a déli román népek inkább a klasszicizmusra, az északi germánok inkább a barokkra hajlamosak. Noha nem szellemtörténelmet ír, tudatában van a stílus és a korszerű vüágnézet összefüggésének és rámutat olyan tartalmi vonásokra, melyekből megállapíthatjuk, milyennek látta a barokk kor szellemét. Ezek a vonások: a mozgás, a levés, a határtalan, a kolosszális, a történés iránti rokonszenv. A barokk számára az élet a mindenén titokzatosan átvonuló mozgás. A hangsúly a levésen, a változáson van, nem a léten. Csak a mozgó megfoghatatlant, határtalant, végtelent, nem az állandót, hanem a pillanat alatt továtűnőt ismeri el élőnek a barokk.

Ezek a vonások újra és újra visszatérnek azóta a barokk-kutatók megállapításaiban, nemcsak azoknál, kik egyszerűen követik Wölfflint, — ezekről itt nem lesz szó — hanem azoknál is, kik alapjában más metódussal, más anyaggal dolgozva más véleményekre jutnak. Az első tudós azonban, aki a barokkot a költészetben keresi, Fritz Strich, értekezésében, „Der lyrische Stil des XVII. Jahrhunderts“, — a Muncker-Festschrift-ben jelent meg 1916-ban — teljesen a Wölfflin alapfogalmait alkalmazza, a XVII. század stílusát (sarokként határozza meg s ugyanazokkal a vonásokkal jellemzi, melyeket Wölfflin irt le. A barokk és klasszicizmus számára is általános kategóriák, amelyek a történet folyamán változtatják egymást. A barokkot ugyan szívesebben mondja romantikusnak s későbbi művében, az 1922-ben megjelent „Deutsche Klassik und Romantikában ezt a címben szereplő két fogalmat alkal-

¹ Rom II. Die Menschen des Barock. Übers, v. Rosa Schapire 4. Aufl. 1914.

mázzá visszatérő kategóriákként. Abban is követi Wölfflint, hogy a barokkot jellegzetesen germán stílusnak tartja s azt állítja, hogy a német barokk költészet messzemenően rokon az ősgermánnal. El kell ismernie a tényt, hogy a formákat külföldről kölcsönözte a német barokk, de, úgymond, a német szellem csak azt fogadta ezáltal magába külföldről, ami mindenkor hozzátartozott, mint tulajdona és tulajdonsága. A német szellemhez az is hozzátartozik, hogy végtelen vágy él benne a forma után, melyhez ő a maga erejéből nem tud eljutni, ezért vette át a román barokk formáit. Strich értekezésével azonban nevezetes újság is jelenik meg az irodalomban. Ő az első, ki a költői kifejezés, a forma mögött a tartalom szellemi alkatára fekteti a fősúlyt s azt a lényegyet keresi, melynek a líra kifejezése. Megállapításai ebben a tekintetben is Wölfflin nyomán haladnak. Ez a líra már szabad a renaissance-klasszikus kötöttség után. A költő nem örökké érvényes gondolatokat és érzéseket akar kifejezni, hanem a pillanatnyi élményt s jogaiba lépteti az egyéni sajátosságot. A germán szellem s így a barokk lényege ez az áradó individuális mozgalmasság. A személyfeletti helyébe a személyi lép, az örökkévaló helyébe a jelenvaló pillanatnyi. Az objektív világ a lírikus érzésben feloldódik belső mozgássá. Az érzés pólustól-pólusig leng s ezért jellemző erre a századra a disszonancia, az ellentétek keresése, melyek csak a végtelenben oldódnak fel. A barokk a mindent átfogó élményben tűzte ki célját, s így alaphangulata a végtelen mozgás és feszültség, melynek ritmusát azonban nehézzé és lassúvá teszi az élmények terhe, mert az érzés nem tud megszabadulni semmitől, amit megszerzett egyszer. így a szellem önmagával és élményeinek sokaságával viaskodva emelkedik a magasba, s közben önmagát és az élményeket is egyre jobban birtokába veszi. Ez egyben a germán szellem lényege is.

Ezek a gondolatok szintén alapjai a későbbi kutatásoknak és sokszor találkozunk velük. De előbb még egy másik nagy, önálló barokk-szemlélet következik az időrendben Max Dvorák 1920-ban és 21-ben keletkezett tanulmányában¹ elsőnek érvényesíti a genetikus szempontot. ő már nem elégszik meg azzal, hogy a barokk művészet vagy kultúra szellemi alapjainak alkatát felderítse, hanem ennek az alkatnak az eredetét kutatja s mint fejlődést igyekszik megérteni. Meg kell jegyeznünk, hogy a „barokk“ szót nem is használja, de ez lényegtelen, mert hiszen azokról a jelenségekről beszél, arról a korszakról, amelyet barokknak szokás nevezni. Ennek a kornak a kultúrájában egy XV. századi csíra kifejlődését látja. A középkori világkép a XV. században lassanként elveszti erejét, s új mozgalom indul meg. És pedig három úton: „durch Verinnerlichung, durch Kritik und durch Anschauung“, írja Dvorák. Aszerint, hogy melyik jut erősebb hangsúlyhoz, az eredmény is különböző: új, az érzésen nyugvó vallásosság, egyházi reform, valamint a köz- és magánkötelességeknek rája épített új fogalma, s végül a világi tudásra és formális kultúrára támaszkodó új műveltség-

¹ Dürers Apokalypse, Über die geschichtlichen Voraussetzungen des niederländischen Romanismus, Pieter Bruegel D. Á., Über Greco Und Marinismus. Megjelentek Kunstgeschichte als Geistesgeschichte 1923, c. posthumus kötetében. Második kiadás 1928.

fogalom. A renaissance-ban az utóbbi áramlat uralkodik és az első igényei elől kitér, a reformáció pedig erőszakos egyszerűsítéssel mellőzi őket. Két művészen látja aztán ezt a bensőséges, spirituálisztikus áhítózást először uralomra jutni, Dürerben és Michelangelo-ban. Velük kezdődik az újkorszak, melynek világnézete a szubjektumot állítja középponti helyre, felismeri a mindenség materiális és szellemi mivoltában adott dualizmusát, átéli az emberi lélek mélyének nagy ellentéteit és minderre keresi a megoldást. Két irányban kísérletezik. Az egyik eszkatologikus vallásos jellemű, s egyben patetikus és heroikus, a másik racionalisztikus világi irány, amely a XVII. század közepétől egyre erőteljesebbé válik és az egész későbbi fejlődés alapja lesz, amennyiben a korszak elején feladott problémákat a panteizmus által oldja meg. Ebbe a széles és mélyreásott szellemtörténelmi alapba ágyazza aztán bele Dvofák a művészettörténet jelenségeit s ezzel magyarázza a stílus általánosan felismert vonásait.

Wölfflin mellett a másik nagyhatású teoretikus Wemer Weisbach. Gondolkodásmódja egyike a legbonyodalmasabbaknak még ebben az egyébként is kaotikus irodalomban, melyről igen találóan mondta valaki, hogy sok darabja barokkabb és nehezebben érthető, mint maguk a barokk-művek.¹ E szűk területen nem vállalkozhatunk az ő esetében sem, mint ahogy az eddig bemutatott szerzőknél sem tehetjük, megfigyelései sok-sok finomságának elemzésére, sem következtetései szövevényéneknyomonkísérésére. Megkell elégednünk az alapvonalakvázolásával, de megjegyezve, hogy műveiben — az 1921-ben megjelent „Der Barock als Kunst der Gegenreformation“-ban, a Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 1924. évfolyamában közzétett „Barock als Stilphänomen“ c. értekezésében és az ugyanez évben kiadott nagy reprodukciógyűjtemény, „Die Kunst des Barock in Italien, Frankreich, Deutschland und Spanien“, bevezető szövegében — ezek az alapvonalak nem ily határozottak és belső ellentmondások gyakran fedezhetők fel. Alapgondolata az, hogy a művészet egyfelől immanens forma, másfelől szellemi tartalom kifejezője, s hogy megérthessük, ez utóbbi szempontból is meg kell vizsgálnunk. A művészet merőben formális fejlődése a gótika óta materialisztikus tendenciát mutat, s materialisztikus és pszichológisztikus tendenciát vesz fel a vallásos élet is az ellenreformációban, így találkozunk ez a két fejlődés és így válik a barokk az ellenreformáció művészetévé, miután a protestantizmusban nincs meg sem a hajlam, sem a képesség a művészet magához vonzására. A barokk másik szellemi tartalma az abszolutizmus eszmeköre. A barokk azonban csak egyik mozgalma a korszaknak. Weisbach a művészet fejlődésében is különbséget tesz az igazi barokk és a klasszicizáló irány között, mely renaissance hagyományokat visz tovább, bár lényegesen átalakítva, s mely a korszak végefelé lassanként legyőzi az igazi barokkot és átveszi az uralmat az újklasszicizmusban. Az igazi barokk tehát az ellenreformáció művészete, szellemi tartalmuk ennél fogva azonos. Ennek lényegét pedig így látja Weisbach: A renaissance optimista

¹ Kurt Oppért egy ismertetése, Zeitschrift für Aesthetik und allgemeine Kunstwissenschaft 1931. 177. 1.

világérzését és az autonóm személyiség szabadságtudatát a XVI. század elejének eseményei megrendítették, pesszimizmus lép fel és az emberek támaszpontot keresnek belsejükben és az egyház tekintélyénél. Az ellenreformáció ezt a szükségletet akarja kielégíteni. Ezért nyúl vissza a középkor tradícióihoz, de az új pszichológiai feltételekhez alkalmazza őket. A materializmus és szenzualizmus, valamint a perszonalizmus, individualizmus és akcióizmus bizonyos külsőséges jogokhoz jutnak, de párosulnak spirituális aszketikus tendenciákkal és a transzcendens hatalom elismerésével. Innen van a barokk szenvedélyes feszültsége, mozgalmassága és bizarr ellentmondásai.

Az első általános kulturhistóriai tanulmány, mely már nem a korszak művészetét vagy irodalmát, s nem is egyik vagy másik irányát vizsgálja, hanem az egész Európa akkori kulturális életét, Arthur Hübscher nagy dolgozata az Euphorion 1922. évfolyamában, „Barock als Gestaltung antithetischen Lebensgefühls“. Strich elméletéből indul ki, de megkorrigálja, ő is két alapforma periodikus váltakozását ismeri fel a történet ritmusában. Ez a két „Zeitgefühl“ az antithetikus és a harmonikus. Az egyik szétoldja az ellentéteket, a másik összeköti. Az előbbi körébe tartozik a barokkon kívül a Sturm und Drang, a romantika és a mai expresszionizmus kora, az utóbbi körébe a renaissance, a racionalizmus, klasszicizmus és realizmus ideje. Táblázatban közli azokat a derivatív vonásokat, amelyek egyik vagy másik alapérzéssel együttjárnak. Majd a tárgyi adatok, a barokk jellemvonások, a világnézeti tartalmi és kifejezésbeli formai jelenségek rendkívüli bőségét önti elénk, s rendre rámutat, hogyan függenek ezek mind össze a korszak végső alapját jelentő antithetikus életérzéssel, miközben egyre-másra erőszakot követ el a tényeken, részletekben csak úgy, mint egész elméletében.

Egyik legjelentékenyebb, de egyben legtalányosabb alakja a barokk-irodalomnak Herbert Cysarz, kinek könyve, „Deutsche Barockdichtung“, 1924-ben jelent meg, s ezt megelőzőleg és követőleg is egy-egy cikkben foglalkozott a kérdéssel a Deutsche Vierteljahrschrift-ben. Ő is Strich nyomán jár, ki a barokkot szorosán a germán szellemhez fűzte. Cysarz a barokk korát a német renaissance egyik szakaszának tartja, amely renaissance-ban a keresztény németiség az antik hagyományokkal vívja harcát. E két elem erjedéséből hajt ki a barokk-irodalom és művészet. Ezért a barokk világkép dualisztikus és kultúrája csupa széthulló ellentétből áll: egyfelől a már csak konvencionális antik formák, másfelől az ezeket lassan szétrepesztő friss, fiatal, bensőséges, forrongó vallásosság. Ez a dualizmus csak a XVIII. századi klasszicizmusban érik harmonikus szintézissé. A fejlődés, a keresztény német szellem kibontakozása, mely a renaissance korának természetfilozófiájával indul meg, a barokkon keresztül Leibnizban éri el igazi formáját és Herder—Goethe—Hegel háromságában teljesedik. így aztán a barokk tágabb értelemben az antik utánzásának az a mozgalma, mely nem kongeniális életformából fakad, s ezért csak külsőséges, tehát pseudo-renaissance. Ideje a reformáció és a felvilágosodás közé esik. Ezen belől folyik le az

igazi barokk, melyben az új erők küzdenek és kísérleteznek az antik formákkal, hogy a maguk szimbólumait megteremtsék.

1926-ban jelenik meg Emil Erinatinger szép, világos és mély könyve, „Barock und Rokoko in der deutschen Dichtung“. Hangsúlyozza, hogy nem stílustörténelmet ír, hanem a német barokk szellemi lényegét keresi. Ezt a lényegét az akkori fejlődésben egyidejűleg fellépő világiasodás és bensőséges vallásosság, a jelenvaló élet és a túlvilág, az immanencia és transzcendencia, az életigenlés és aszketikus lemondás közti hatalmas feszültségben és az ebből fakadó erős dinamikában ismeri fel. Ez a szenvedélyes dinamika aztán a felvilágosodásban csendesül el, ennek a racionális egyensúlyérzése oldja fel a feszültséget. A német barokkot egészen autochton fejleménynek tartja ő is és a reformáció vallásosságához fűzi eredetét. Csak mintegy félszáz év múlva terjed el a román katolikus barokk hatása. A barokk forrásának elsősorban a lutheránizmust tartja német földön, a kálvinizmus a felvilágosodás mozgalmának a szülője.

Ugyancsak 1926-ban jelenik meg egy művészettörténelmi munka, mely igen sok tekintetben rokon mind Cysarz, mind Ermatinger felfogásával, de kutatási területe sokkal tágabb és elmélete is általánosabb jellemű. Willy Drost könyvében, „Barockmalerei in den germanischen Ländern“, nem elégszik meg a dmben körülírt területtel, hanem analógiáért az egész európai barokkot áttekinti, s nemcsak a festészet, hanem a szellemi élet egyéb jelenségei is alapjául szolgálnak szemlélete kialakításának. Módszere pedig a legfinomabb korlélektani eljárás. A barokkot nem strukturálisan, hanem genetikusan vizsgálja elsősorban. Nem hajlandó a renaissance harmonikus életérzéséről vallott közvélekedést elfogadni. Erősen dualisztikusnak tartja a racionalisztikus klasszicizmus leple alatt, amely dualizmusban a mindenség és az ember áll szemben egymással. Éppen ezért romantikus is Drost szerint. Azt vallja, hogy a romantika mindig kísérő jelensége a klasszicizmusnak: a lélek az elveszített természet után sóvárog. A renaissance végén a lélek a maga anthropocentrikus világnézetével és individualizmusával magárahagyatottnak kezdte érezni magát és támasz után kívánczolt. E szorongás megoldása a barokk életszemlélet. Ez az életszemlélet kozmikus. A barokk az univerzumot egy minden részében összefüggő organizmusnak érzi, melynek minden egyes jelenség és maga az ember is tevékeny része. Meggyőződése, hogy a jelenségvilág minden ellentéte a kozmosz lényegéhez tartozik, s hogy a legkisebb életparányban is benne van az Egész. Ezért a barokk-lélek hallatlan biztonságot érez, harmonikus, optimista, boldog, túlradó és heroikus. Az egész korszak ennek a világnézetnek a fejlődése, érése, tökéletessége, mely Giordano Brúnótól, Campanellától, Kopemikustól kiindulva, Shaftesburyn át végre Leibniz tiszta idealisztikus pantheizmusában érik tökéletessé. Utolsó virága pedig Goethe. E barokk főirány mellett él Franciaországban egy renaissance jellegű, racionalisztikus klasszikus áramlat (természetesen francia földön is megvan az igazi barokk, mint minden európai országban), mely aztán a XVIII. század végén uralomra kerül a forradalomban, az új klasszicizmus-

ban meg Kant racionalisztikus anthropocentrikus filozófiájában. A barokk világnézet fejlődése tükröződik a kor festészetének a formatórekvéseiben. A barokk képforma legfőbb jellemzője a zártság, a részek szoros kapcsolata a képegsz uralma alatt, szemben a renaissance egymásmellettségével. Ezt a barokk jelleget Drost oly esetekben is fel tudja mutatni páratlan elemző erejével és metodikai biztonságával, amikor alig tartanánk ezt lehetségesnek. Emellett nem mossa el az egyéni sajátosságokat soha, hanem csak ezek mellett mutat rá a korszak szellemére. Így azután nem szimplifikál, amely hiba pedig gyakori az előbb bemutatott művekben.

A könyv a Brinckmann-féle „Handbuch der Kunstwissenschaft“ sorában jelent meg. Ugyanennek a vállalatnak van egy másik kitűnő könyve, melyben Nikolaus Pevsner a román országok barokk festészetéről ír. Ez 1928-ban jelent meg. Pevsner is genetikusán nézi a kor szellemét. A renaissance immanens, érzékies szellemére egy spiritualisztikus, transzcendens jellemű reakció következik. Ez az ellenreformáció, illetve a művészetben a manirizmus. (Drost a manirizmust a renaissance bomlásakor fellépő szorongó, pesszimiztikus életérzés kifejezőjének tartja. Dvorák nem tesz különbséget barokk és manirizmus közt. Weisbach a barokk kezdeti stádiumának tartja.) Bizonyos visszatérés ez a középkorhoz, amelytől csak az érett barokk szakad el aztán végkép. Ennek lényegét éppen az elvilágiasodásban látja Pevsner. Ez mutatkozik a vallásos életben, a természettudományok és matematika fellendülésében, a végtelenség új, naturalisztikus, pantheisztikus koncepciójában, a racionális filozófiában, a pszichológisztikus etikában, az erőteljes, szenvedélyes individualizmusban, szubjektívizmusban. Ekkor már az északi népek veszik át a vezetést Itáüától, mert vérmérsékletüknél fogva alkalmasabbak az új, elmélyült, problémák megoldására. Ez az izmos életérzés 1700 körül egy közbeeső „romantikus“ korszakon át, melyet egyrészt pietizmus, másrészt ironikus szkepszis jellemez, a rokokóban emyed el, mikor a páthosz és energia elcsendesedik, a szilárd világkép felbomlik, igazi rendszeresség helyett külsőséges formalizmus áll be és a világnézet anthropocentrikussá válik.

Karl Victor értekezésében, mely „Das Zeitalter des Barock“ címen a „Zeitschrift für Deutschkunde“ 1928. évfolyamában jelent meg, közel áll Cysarz felfogásához. Ő is úgy véli, hogy a barokk az újkori német szellem kifejlődésének az ideje, ez az az út, melyre ekkor a protestáns Németország lép, hogy a felvilágosodáson és pietizmuson keresztül a német idealizmust létrehozza. Mind Wölfflin, mind Strich barokk-jellemzését elégtelennek tartja Victor. Mélyebbre akar nézni és a barokk lényegét a széthasadságban, feszültségben, merev ellentétek egymásmellettségében igyekszik kimutatni. Délen a katolicizmus, északon a protestantizmus; ott harcos ellenreformáció, a fantázia csapongása és bizonyos pesszimizmus, emitt humanisztikus, racionalisztikus, autonómiára hajló szellem. A protestáns kultúrkörön belől megint polaritás: a haladóbb kálvinizmus és az orthodox lutheránizmus, egy gótikus polgári és egy renaissance-arisztokrata irány. Mind a katolikus, mind a protestáns világban ott van az aszkétikus

misztika és az akciózus, életigenlő, egyre naturalisztikusabbá váló életfelfogás ellentéte. A költészet ebből a szociológiai talajból hajt ki és ezt tükrözi sokféle irányaival, belső mozgalmasságával. A harmónia idegen tőle, mert a modern szubjektivizmus küzködve, erjedve keresi benne önmagának a teljességét.

Willy Flemming kísérlete, mely „Die Auffassung des Menschen im XVII. Jahrhundert“ cím alatt a „Deutsche Vierteljahrsschrift“-ben jelent meg 1928-ban, a legérdekesebbek egyike és alighanem a legjobb karakterológiai összefoglalás a barokk típusról, ő abból indul ki, hogy egy korszakot ritkán lehet egy „világnézettel“ ábrázolni, hiszen egyidejűleg teljesen idegen, sőt ellenséges világnézetek léphetnek fel. Minden világnézet csak gondolati felépítmény, az igazi alap, mely többféle felépítményt is hordhat, a lélek tudatalatti erőinek a struktúrája. Ezt akarja megragadni. Elemzésének a módszere pedig szokatlanul józan. Nem elégszik meg azzal, hogy egyszerűen barokk „sajátságokat“ gyűjtsön az egykori irodalomból, mert így csak ötletszerű, szubjektív impressziókat halmozna fel, hanem a szellemi-lelki reakciók bizonyos alapirányai szerint vizsgálja a barokk ember magatartását. Ennek életérzése aktivisztikus, énézése felfokozott, perszonalisztikus, egocentrikus; cselekvése emocionális, a barokk ember érzelmi lény, szenvedélyesen reagál, benső feszültsége a végső határokig hajtja, s csak ott nyugszik meg; jellege nem stabil alkat, hanem olyan, mint egy erőközpont, mely állandóan ellentétek közt mozgó akciókban él; ezért nincs voltaképpen fejlődése és produkciója is eruptív, egyetlen, fejlődés nélkül való. Pszichológiai vizsgálatai előterében az akarat áll, ez élete legnagyobb problémája. De az akarat abszolút voltában nem hisz, számít az isteni kegyelemre, a megváltást nem önmagában, hanem felülről várja. A sorsot nem kauzális mechanizmusként érzi, hanem mint személyes transzcendens hatalmat. Az értelmet is az akarat eszközeként fogja fel, gondolkodása teleológikus. Erősen moralizáló, de ebben a magatartásában is szenvedély és tevékenység van. Ideálja a „magnanimitás“, a hős. Világérzését, a mindenségről alkotott képét dinamizmus jellemzi és erős vitalitás. Különösen erősen éli át az aktualitást, a múlandóságot, a változást, az ellentéteket. Feljegyzi még Flemming erős szexuális hajlamát és a szadisztikus vonást, melyek mind felfokozott énézésével és aktivizmusával függenek össze.

A legnagyobb arányú vállalkozás e kapcsolatokban Kari Joél-é. Nagy művének, „Wandlungen der Weltanschauung“, 1928-ban megjelent első kötetében ír a barokk koráról. Nagyvonalú, de éppen annyi téves, mint amennyi termékeny gondolatot tartalmazó, s végeredményében erőszakolt és merev történetfilozófiai elméletéből elegendő annyit tudnunk, hogy azt a generációk rendjére alapítja, egy-egy generációt kb. 33 évesnek vesz és a történet menetét százéves szakaszokra osztja. Mindenik száz év új, sajátos szellemet teremt. A történeti fejlődés az élet egyetemes ritmusában folyik tova s ez a ritmus a koncentráció és differenciálódás, az elemek összeforrása és szétagolódása, a kötés és oldás váltakozásában áll. Ez, a „Bindung und Lösung“ váltakozása a történet ritmusa, e két alapforma váltja

egymást századonként, s az egyes századok szellemében, világnézetében, stílusában ez a két alapirány fejeződik ki. A barokkot a „Bindung“ korszakának tartja, a „restauráció“, azaz a régi kötelékek felújítása idejének szemben a XVI. század „Lösung“-jával és a XVII. századra korlátozza. Életstílusának jellemzőiként a következőket sorolja fel: vallásos kötöttség a fanatizmusig; állami kötöttség az abszolutizmusig; a hatalom reprezentatív, koncentrált, expanzív a tömegek összefogására; a benső kötöttségből ered a tragikus-patheitikus feszültség; jellemző az udvari konvencionális szabályozottság, a formalizmus, a szigorú iskolázás, gyakorlás, a kollektívizmus, a világnézet realizmusa, racionalizmusa és így tovább, az adatok hasonlíthatatlan bőségével.

Rendkívül gazdag képet ad a barokk kultúra egyik, udvari oldaláról Günther Müller a Naumann-nal 1929-ben kiadott „Höfische Kultur“-ban, de műve inkább részletező, mint synthetikus, keveset foglalkozik a korszellem általános lényegével, de úgy látszik, egyetemes mozgalomnak fogja fel, mely a renaissance-ból nő ki, a reformációban és reformkatholicizmusban tör ki, s alapjelleme, hogy benne a voluntarizmus és intellektualizmus egyidejűleg tevékenyek.

Ez az irodalmi áttekintés távolról sem teljes. Csupán a legjelentékenyebb, tartalmi vagy metodikai irányváltozást jelentő műveket mutattuk be egészen vázlatosan, alapfelfogásuk kiemelésével, tárgyi fejtegetéseik teljes — kénytelen — elhanyagolásával. Célunk a barokk szellem lényege körüli vita ismertetése volt. Ezért nem foglalkoztunk azokkal a munkálatokkal, melyek részletkérdésekre vonatkoznak, — még a synaesthesia barokk formájáról is jelent meg dolgozat — sem azokkal, melyek bár általános korszemléletet fejtenek ki, de valamelyik bemutatott szerző nyomán járnak. A barokk magyar irodalmát is ezért nem vesszük részletesebben szemügyre, bármily nagyértékű előmunkálatokat hajtottak már végre a magyar barokk-kutatás terén. A teóriát is érintő művek közt időrendben első Horváth János „Barokk ízlés irodalmunkban“ című tanulmánya (Napkelet 1924), melyben a külföldi kutatások által kidolgozott kategóriák segítségével elemzi Pázmány és Zrínyi stílusát és finoman különít el két barokk típust. Koszó János kétszer is foglalkozik „Az irodalmi barokk“ és „Rokoko“ címen (Napkelet 1925, 1927) kritikai dolgozataiban a német barokk-felfogásokkal és kijelöli a magyar vonatkozásokat. Nagy László 1929-ben megjelent disszertációja „Gyöngyösi és a barokk“ viszonyát vizsgálja. Az eredményes, érdemes munka a korszellem lényegét is iparkodik megragadni, de itt már szemmel láthatólag beleveszett a külföldi elméleti útvesztőbe, s éppen ezért egy igen merev és egyszerűsítő szemléletbe kapaszkodik. Nagyarányú, alapvető synthetikus kép a Szekfü Gyuláé „Magyar történet“-e hatodik kötetében a XVIII. század magyar barokkjáról. Ami az elméletet illeti, ő a bajor, osztrák és magyar kultúrterületet tekinti és itt a barokkot az ellenreformáció formájának tartja. Az ő barokk-fogalmát bírálja két kritikusa, Asztalos Miklós és Szabó József (Protestáns Szemle, 1932); Mihályi Ernő főként Weisbach nyomán halad (Egy kis polémia Croceval a barokról 1931), Gerevich Tibor abban

a tanulmányban, melyet a Hóman Bálint szerkesztette „A magyar történetírás új útjai“-ban írt, azt tartja, hogy „A XVII. és XVIII. század szellemi és művészeti mozgalmainak csak egy része volt barokk”, „gyökeresen olasz stílusnak” nevezi és így, minthogy Itáliában sem reformáció, sem ellenreformáció nem volt, a barokkot katolikus művészetnek tekinti, mely „csak Olaszországon kívül, tehát másodlagos életformájában vált az ellenreformáció propagandájának kísérőjévé, bár ott sem ez volt egyedüli életfunkciója, nem volt stílusalakulásának fontos tényezője”. Azt írja, hogy „a barokk nyugtalansága, pátosza, túlzása, túlfűtöttsége csak egy része az ú. n. barokk korszak teljes stílustörekvéseinek. A barokk csak szükségelnevezése egy gazdagon szétágazó művészeti korszaknak”.

A bemutatott művek érdemi bírálatába sem mentünk bele, mert ha ezt megtettük volna, messze túllépjük kiszabott terünket. Ezekben a dolgozatokban mindben van helyes és helytelen megállapítás, termékeny teoretizálás és egyoldalúság, túlzás egyaránt. Teljes egészében vagy kiegészítés nélkül nyilván egyik sem állhat meg. Egyelőre csak előkészületeit láthatjuk bennük a synthesisnek. Ez a barokk-irodalom a legnagyobb forrongást mutatja. A vélemények nemcsak a barokk lényege nagy problémája körül nem tudnak megegyezésre jutni, de nincs egyetértés nem egy stílárís saájtság, kulturális jelentőség vagy számos történeti személy „barokksága” kérdésében sem. Nem is beszélve olyan lényeges kérdésről, mint a barokk viszonya a vallással, mind a benső religiózitással, mind a korabeli egyháztörténeti fejlődéssel, a katholicizmussal és protestantizmussal.¹ Sajnos, nincs terünk az ellentétek összegezésére, az olvasóra kell bízunk ennek elvégzését irodalmi áttekintésünk alapján. A legnagyobb nehézséget, az egész zavar forrását nyilván egy szerencsétlen tudományfejlődési tény fakasztotta, maga a „barokk” kifejezés. Ez az újklasszicizmus gúnyszava volt a megelőző stílussal szemben. A tudomány aztán egyszerűen átvette. Eleinte csak a XVI—XVIII. századok egyik stílustörekvéseire értették, mellette megkülönböztettek másokat is, mint a francia klasszicizmust vagy a holland naturalizmust. Majd a metodika finomodásával és a szemlélet tágulásával észrevették rokon vonásokat, korszerű egyezéseket a különböző stílustörekvések között is és az egész korszak művészetére alkalmazták a barokk kategóriát. A helyzet tovább is bonyolódott, amikor ugyanazokat a stílárís vonásokat, amelyeket eddig a festészetben vagy plasztikában és architektúrában állapítottak meg, felismerték a költészet és a zene formáiban is, s még inkább, amikor mindezen formai jelenségek forrását a „barokk” világnézet, majd embertípus mélyében találták meg. Így aztán az történt, hogy nemcsak a korszellem lényegének amúgy is nehéz kérdésével küzd a tudomány, hanem küzd a szerencsétlen helyzettel is, amit ez a terminológiai egyenetlenség idézett fel.² E pillanatban zavar uralkodik afelől is, hogy a „barokk” művészet-

¹ Erről a vitáról részletesen írok *Protestáns Szemle*, 1932., 623. sk. 11.

² Véleményünk szerint ezek a bajok nemcsak a barokknál, a történettudomány sok más fogalmánál (romantika, renaissance, patrimonális állam, kapitalizmus stb.) is megtalálhatók. *A szerk.*

történelmi, általános kultúrtörténelmi, sőt kultúrfilozófiai kategória-e. Használják ilyen és olyan értelemben egyaránt, gyakran ugyanazon szerző is. A legjobb volna teljesen elvetni ezt a kifejezést, hiszen ma már úgysem tartjuk „barokknak — a szó eredeti gúnyolódó értelmében — azt a stílust vagy azt a korszellemet. Vagy pedig fenn kellene tartanunk e műszót kizárólag annak a művészeti iránynak a megjelölésére, amelyre valóban legelőször is alkalmazták, amint Gerevich Tibor is teszi. S az egész korszak megnevezésére aztán — ha már jobb kifejezés nem alakult ki — használhatnánk „a barokk korszak“-ot, értve rajta azt az időt, amelyhez — többek közt — a „barokk“ művészeti irány is tartozott. Mert pl. Flemming vagy Jóéi módjára csak XVII. századról beszélni, aligha volna tanácsos, hiszen ez a szellem-történeti időegység nem 1600-tól 1700-ig tartott.

Ami mármost az egész korszak szellemi lényegének a kérdését illeti — bármint nevezzük is el — akármekkora is a vita heve és az ellentétek nagysága, — melyek forrása nagyobbára abban kereshető, hogy a lényegfogalmat az dönti el, milyen természetű és milyen tág vagy szűk körű tárgyból indul ki a fejtegetés —, a kialakulás iránya talán már megpillantható. A történet fejlődés, változó folytonosság; jelenségeit, szakaszait csakis mint fejlődési mozzanatokot érthetjük meg. Egy korszak mindig ered valahonnan, a megelőzőből és tart valahová, a következőbe, ha természetesen megvan is a maga önértéke és közvetlen a viszonya Istenhez. A barokk korszakát is tehát fejlődéséből kell megértenünk, eredetéből és következményéből. Genetikus szemlélettel foghatjuk csak fel lényegét. A lényeg pedig nem lehet racionális alakulat, nem lehet még csak kész, formált jelenség sem, mert a történetet az élet éli, az élet legmélyebb lényege pedig nem racionális. Nem találjuk meg tehát egy korszak igazi lényegét semmiféle objektív kulturális alkotásának a tudatos formatörekvéseiben vagy racionális tartalmában, nem még világnézetében sem, hanem csakis abban az irracionális, formátlan alapon, melyből a formák és gondolati képletek kisarjadnak, s melyet legtalálóbban „életérzés“-nek nevezhetünk. Úgy véljük, csakis ennek a metodikai belátásnak az alapján vezethet végső eredményhez a kutatás.

FIATAL MŰVÉSZEINKÉRT

A MŰVÉSZET TÜKRE AZ ÉLETNEK. Elcsépett közhelyet ismétlek, amely azonban örök igazság. Minden új kultúra egy új világnézetben, egy új valláson alapszik, a miénk a keresztény valláson. Megszületése idején ez a vallásos érzés erős és vele együtt él az összetartozás érzése. Az egyén jelentősége elmosódik a köznek fontossága mellett. A társadalom struktúrája a tekintélyen alapszik. Istennek engedelmeskedik és világi helytartójának. Az ilyen kultúrkezdet művészete kollektív szellemnek kifejezője, azért az építészeten, a legkollektivebb művészetben van a hangsúly. Fő alkotása a templom, sokak műve, mely sokakhoz szól. Az alkotók háttérbe szorulnak, csak egy közös eszménynek Istentől megíhletett szolgálói. Ezekben az időkben teljes az összhang a művészet alkotói és annak élvezői között, a művész a nagy tömegek érzésének hűséges tolmácsa. Ez az összhang még a kultúrák tetőpontján is fennáll — a renaissanceban nincsenek félreismert nagy tehetségek, nincsenek művészmártírok. Michel Angelo első gyermekkorától kezdve teljes összhangban fejlődött környezetével, mecénásainak állandó nagy öröme. Kultúránk végefélé ez a közvetlen kapcsolat mindjobban meglazul, s a múlt század közepén úgyszólván teljesen megszakad. Az impresszionistákat kortársaik félbolondoknak tekintik, a nagy tömeg visszautasítja őket.

Rége ez a tömeg nem számított. A művészetekkel csak a felső tízezrek foglalkoztak, a nemesség és papság, csak ők voltak a művészeti termékek fogyasztói; az alkotó művészek száma is ezzel a kis rétegével a társadalomnak állott arányban. A francia forradalom óta nagy eltolódás állott be. Az addig uralkodó osztályok részben vagy egészben elvesztették jelentőségüket a művészetekre nézve; helyökbe lépett a polgári osztálynak jóval nagyobb rétege, és már az impresszionizmus is ehhez a réteghez szólt. Ez az osztály ellentétben az arisztokratákkal, erősen dolgozó osztály volt, melynek kevés ideje maradt a művészetekkel való foglalkozásra, így a hozzáértése is jóval csekélyebb volt, mi még érthetőbbé teszi a szakadást. Egy Medici Lőrinc, ki együtt élt művészeivel, nap-nap után figyelve alkotásaik minden mozzanatát, tehetségük kibontakozását, sokszor tanácsaival, kritikáival és buzdításaival ösztökélve munkájukat, — egy Medici Lőrinc természetesen egészen másként állott szemben védeneci kisebb-nagyobb újításaival, mint ama polgári osztály mecénásai, akiknél ez a közvetlen kapcsolat egészen kivételes volt és nem is szerepelt azok tömegéhez képest, akik csak kiállításokon láttak képeket és rendszerint

személyesen nem is ismerték azt a művészt, kinek művét megvették. Bizonyára ez az idő, a múlt század dereka szülte a laikus szót, amely ellentétben a művésszel, a hozzá nem értő, kívülálló nyárspolgár megjelölésére szolgált. Tehát már ebben az időben, a naturalizmus és impresszionizmus idejében a művészek szinte büszkék voltak a köztük és a közönség között fennálló ellentétre, fölényesen fogadták a hóbortos, a bolond elnevezést. Ők nem iparkodtak az ellentéteket áthidalni, nem törekedtek a közönséget megnyerni, hanem mintegy magasabb régióba menekültek, a nagy tömegek banalitása elől. Csak a zsebükkel bánták, de alig a lelkükkel, hogy ők mintegy ki vannak közösítve a társadalomból. Ők ennek a társadalomnak kiválasztottjaiként érezték magukat, finomabban organizált tagjainak, akik olyan szépségeket képesek meglátni, melyek embertársaik számára — híveik apró táborát leszámítva — nem is léteznek és így ők szinte a priori mártíromságra érezték magukat kárhozthatva. Individualisták voltak a szó legnemesebb értelmében, mert egyszersmind idealisták voltak, akik boldogságukat semmiesetre sem keresték az anyagiakban. Kevésnek is jutott valami azokból a mesés árakból, melyeket az idők folyamán egy céltudatos és nagyarányú kereskedői propaganda korbácsolt fel az impresszionista alkotásokért. Mert bizony ez a késő népszerűség sem alapult igazi szereteten. Eleinte alkotásaiknak majdnem kizárólagos fogyasztója egy pár nagyvagyonú gyűjtő volt, akik éppen erre a művészetre „specializáltak” magukat, akiknek számára az impresszionista művek gyűjtése szinte sportszenvédéllyé vált. A nagy tömeg soká érzéketlen maradt ezen művekkel szemben, ők nem tudtak megbarátkozni ezzel az „új látással”, ők a közelmúlt művészi felfogásával nézték a világot. Ha már ezekben az időkben is ellenségesen állott szemben a fiatal művészet a közönséggel, úgy az impresszionizmust követő experimentálisok idejében — mely experimentálisok egyrészt tiltakozások voltak koruk materializmusa ellen, másrészt a kor kaotikus lelkiállapotának hűséges lelki tükrözései voltak — teljesen elvadult a nagyközönség a művészetektől és még bizalmatlanabb lett minden új törekvással szemben.

Ezek az úgynevezett „izmusok” művelői még inkább magánügynek tekintették a művészetet. A számottevő közönség 90%-a ezt a művészetet visszautasította. Ezek az experimentálók rendesen tehetséges művészek voltak, mert a tehetségesek, a finomabb idegzetűek, általában fogékonyabbak a korszellem áramlataival szemben és így annak vajdásai, fonáságai, erősebb nyomokat hagynak lelkükben, művészetükben. Hihetetlen, hogy micsoda átalakuláson ment át egyik-másik. Némelyiknek az „oeuvre”-je az utolsó évtizedekben majdnem az összes „izmus” gazdag változatát mutatja. Rendszerint a kubizmuson kezdték, majd lassanként mindjobban kiküszöbölve a természetet — elérkeztek az abstract művészetekhez. Ezen a ponton azután rendesen beáll a visszafordulás; egyrészt mert extrém természeténél fogva ennek a művészetnek nincsen továbbfejlesztési lehetősége, másrészt mert ez a művészet oly kis közönséghez szól, oly annyira magánügy, hogy megfosztja művelőit a megélhetés nélkülözhetetlen anyagi minimumától is.

A visszafordulás persze sohasem jelenti a kiindulási ponthoz való visszatérést, de jelenti a természet visszahelyezését jogaiba, ha nem is régi szerepébe. A naturalizmus is végtel volt. A természetnek szinte fotografikus értelemben vett tisztelete, amely Leibl szavaiban, „egy vonás sem természet nélkül“ nyeri legélesebb kifejezését. Ilyen naturalizmus sohasem létezett azelőtt, bár a múltnak is voltak hasonló természet hangsúlyozó korszakai. Sohasem mondott le a művész ennyire természetformáló, rendező, harmonizáló jogáról, mint a múlt század második felében, — legalább elméletben — mert hiszen gyakorlatban minden nagy naturalista önkénytelen érvényesítette ezt a jogát, egyik sem fotográfiait, egyik sem fojtotta el egyéni látásának, megérzésének titkos varázsát — akaratlan is transzponáltak.

Akik tehát végig járták az „izmusok“ labirintusát és azután lehiggadtak, azért nem lettek újra naturalisták. Ha vissza is tértek a természethez, ezt azzal a meggyőződéssel tették, hogy a természet szolgáltatta anyagot átformálni, átcsoportosítani, transzponálni — nemcsak joguk, hanem kötelességük is. Mivel a naturalizmust követő impresszionizmus az elődjénél is végtetesebb, amennyiben a természetnek csak egy rövidke, röpké pillanatát, hangulatát rögzíti meg, ennek érdekében feláldozva a formát és vonalat, melyet a naturalizmus még respektált, — főleg ennek a végtetnek tendenciája ellen fordultak és a formára fektették a hangsúlyt. Ebből a formalista törekvésből fejlődtek ki a különféle legmodernebb irányok, amelyek között a „neoklasszicizmus“ és az „új tárgyiasság“ névvel jelöltek a legismertebbek. Minden országban vannak hasonló törekvések, nálunk is. Mint minden reakció, úgy ezek az irányok is a túlzás jellemvonásait mutatják. Ha az impresszionizmus kiküszöbölte a vonalat, formát és csak tónust, felbontott komplementair színeket, hangulatot ismer — akkor ezek a formalisták mellőzve tónust és hangulatot, a természet finom színárnyalatait — csak a leegyszerűsített, néha geometrikussá sűrített természeti formákat és az azokat kitöltő alapszíneket — a lényegét — ismerik. A középkor, sőt a korai renaissance is ezekből az elemekből építette fel képeit, szobrait. Még egy Holbein is úgy festette arcképeit, hogy természet után készült rajzára ráírta a színeket, melyeket azután rendesen teljesen fejből alkalmazott a rajz alapján készült képen. A legújabb formalista törekvések legnagyobb része vissza is nyúl e múltra, némelyik a korai renaissance-re, másik a gótikára támaszkodik, végre vannak olyan művészek, kik a legtávolabb múltban, az egyiptomi művészetben vagy a ma is élő primitív népek művészetében keresik mintáikat. Ellentétben a múltnak hasonló természetű művészi megnyilatkozásaival, a legnagyobb tudatosság jellemzi ezt a legújabb művészetet.

Ezek a formalista törekvések már közelebb állnak a közönséghez, mint az őket megelőző izmusok. De ezért ez a barátkozás is korlátolt. A német új tárgyiasság torzításai, előszeretete a groteszk, a visszataszító iránt — aminek különben megvan a maga mély lelki oka — természetesen ellenszenvesek a laikusok nagy tömege számára, — bár vannak lelkes híveik is. A neoklasszicizmus nagyobb kedveltségnek örvend, de annak gyakran szobrászt ridegsége, merevsége akadá-

lyozza a melegebb barátságot. A közönség javarésze mindig konzervatív és ma is a közelmúltnak, a naturalizmusnak és impresszionizmusnak azóta megszokott művészi világnézetének híve, mivel pedig az élet mai hajszája a legtöbb laikus számára úgyszólván lehetetlenné teszi a képzőművészetekkel való intenzívebb foglalkozást és így képtelen finomabb művészi értékelésre, — elsősorban giccs-et vásárolnak, vagyis azt az olcsóbb tömegárut, melyet néha jobb, sőt jó művészek is, de rendszeren ötöd-tizedrangúak gyártanak és amelyek édeskés felületességükkel, de egyszersmind a laikusnak mindig tetsző ügyességükkel — teljesen fejletlen ízlésüket mégis jobban elégitik ki, mint azok a naturalista és impresszionista képek, melyeket értékes művészek komoly elmélyedéssel alkottak. így az úgynevezett konzervatív „jó” művészetnek is csak csekély percentje szerepel az évente még ma is eladásra kerülő képek bizonyára erősen megcsappant tömegében.

SEMMIKÉPPEN SEM TÚLZÁS, ha ma a művészet világhatasztrófájáról beszélünk. Ez a megítélés nem vonatkozik elsősorban az anyagi részre. Nem az a legszomorúbb, hogy még Párizsban is az eladott műtárgyak száma 70%-kal csökkent az utolsó évben, hogy nálunk az ilyen eladás kezd ritkaságszámba menni, — hanem hogy megszűnt minden komolyabb érdeklődés mindenféle képzőművészet iránt. Mi művészek megszűntünk a társadalmi élet eleven faktorai leírni. A művészet régente egy kiváltságos osztálynak volt úgyszólván nemesebb élettartalma, nemcsak a renaissance-ban, még a XVIII. században is. Ma a művészi kultúra látszólag a társadalom sokkal szélesebb rétegeiben terjedt el, de ez a kultúra teljesen felületes, csak afféle sallang, melyet a teákat járó alkalmilag feltűz, de amelynek leikével semmiféle kapcsolata sincsen. A művészet demokratizálása együtt járt annak banalizálásával és bizonyára még évszázadokra lesz szükség, amíg a társadalom ezen széles rétegei elérték a művészi ízlés és megértés azon fokát, amely ama kiváltságos osztályokat jellemezte. Ma a művésznek, ha megélni akar, oly nyelven kell beszélnie, amely nemcsak az ú. n. felső tízezer, hanem legalább is százezrek számára érthető. Érthetőnek lenni nemcsak a finom művészi műveltségű számára, de — nemesebb művészi értékek megőrzésével — szívéhez férközni az ilyen műveltség nélküli átlagnak, miként a népdal teszi, — az nagyon nehéz dolog.

A legfiatalabb generáció egy része, — ismétlem, határozottan erre az útra tért. Igaz, hogy még csak pedzi, még csak hangolja a hangszert, melyen az új dal fog megszületni, az új stílus, — de már most is vannak egyesek, akik a leglaikusabbaknál is rokonszenvet ébresztenek. Néha magam is csodálkozom, mikor egyikétől vagy másikatól ezeknek a leglaikusabbaknak, elismerő szókat hallok egy-egy „modernünk” művészetéről. Művészfialagságunk sorsa attól függ, hogy sikerül-e nekik megtalálni azt a művészi formát, mely az utolsó évtizedek eredményeit egyesíteni tudja azon követelményekkel, melyekről a nagyközönség még nagyon hosszú időre nem fog lemondhatni; hogy sikerül-e a fiatal művészgárda legtehetségesebb, legértékesebb tagjainak — művészi becsületük teljes megőrzésével, —

megtalálni azt a formanyelvet, mely őket a nagyközönség számára éppoly rokonszenvenné teszi, mint ama giccs-festőket, kik ma feltétlen urai a piacnak, a laikus lelkek túlnyomó tömegének. Ez az egyetlen lehetőség a modern művészet, a komoly művészet diadalára és a nagyközönség művészi megnevelésére, lassú kivontatására abból a kátyúból, az ízléstelenség azon mocsarából, melybe az utolsó évtizedekben mindjobban belekerült.

De ahhoz meg kell szűnnie a „l'art pour l'art“ felfogásnak. Ezt a jelszót az impresszionizmus tűzte ki lobogójára, tiltakozásul a művészetnek akkor dívó erősen irodalmi irányzatával szemben.

Ezen lobogó alatt küzdte végig azt a nehéz harcot, mely évtizedek múlva teljes győzelmével, a nagyközönség meghódításával végződött, — az őt követő, részben már ellene forduló, többé-kevésbé absztrakt irányzatok fogalmazásában azonban ez a jelszó a köz szempontjából végzetessé vált. Ezek a lényegükben elméleti törekvések mindvégig idegenek maradtak a nagyközönség számára. Itt nem történt hódítás, ez a művészet mindvégig magánügy maradt, a művészek magánügye. Laboratóriumi kísérletezések voltak, melyeknek talán mint egy évszázadok, sőt — úgy remélem — évezredek után tényleg általánossá váló absztrakt művészet előszelének van jelentősége, de ma csak mint egy terméketlenné vált művészi termőföld megtermékenyítő elemei bírnak fontossággal; a nagyközönség, a művelt közönség 99 százaléka csak kuriózumnak tekinti őket. Már pedig az olyan művészetnek, amely csak magáért van, nincs létjogosultsága. A művészet nem magánügy, hanem közügy. Az volt mindig, mikor fénykorait élte, amikor az élet központjában állott, az volt Perikies korában, az volt a renaissance-ban. Amit akkor alkottak festők, szobrászok, építészek, — mindenki értette, tudta értékelni, szerette. Ezek az idők az emberi szellem harmóniájának korai voltak. A közvetlen múlt ezzel szemben a legnagyobb diszharmóniának volt az ideje. Ma is annak jegyében élünk, a legszélsőségesebb individualizmus ajándékaként. Ma sem láboltunk ki belőle, ma is dül a kíméletlen önzés, a durva materialisztikus felfogás — mégis határozottan felismerhetők a lelki fordulat előjelei. A materializmussal szemben erősödik egy nemesebb szellemi áramlat, az önző individualizmussal szemben tért hódítanak a kollektív törekvések. Megint egyszer közeledünk egymáshoz. A művészetnek is újra közelednie kell a közönséghez, a közönségnek a művészetekhez. Félúton találkozni fognak. A művészetnek újra közüggé kell válnia, olyan „jó művészet“-tel, amelyre nézve nem szégyen a laikusok tetszése. Még nem született meg, ismétlem, sok kell még hozzá úgy az egyik, mint a másik részről és sokat kell még szenvednie a fiatal gárdának, míg meg fogja találni a helyes utat.

És fájdalmas látni azt a nehéz küzdelmet, melyet eme fiatal gárda elitje folytat a létminimumért és azt a reménytelenséget, mellyel a jövőbe tekint. Hogy itt-ott egy komoly munkához megszerezhesse az anyagi lehetőséget, — ahhoz a fentemlített olcsó giccs tömegével vagy bármely más nem művészi foglalkozással kell magukat lefokozni, illetőleg a fejlődéshez szükséges drága idejüket kegyetlenül megnyirbálni. A főiskoláról és a különféle magániskolákból kikeni-

löknek oly csekély hányadából lesz számottevő művész, annyi tehetségest láttam elvérezni, hogy összeszorul a szívem annak tudatában, hogy ennek a kétségbeesztő állapotnak megváltozására nagyon csekély a remény. Korunk gondolkozása, értékelése teljesen anyagias. Csak a legerősebb szellemi impulzusokra reagál, a képzőművészeti hatások túlfinomak számára. Senki sem keres üdülést a napi izgalmak, a nehéz munka után a képzőművészeti alkotások szemlélésében, a velük való foglalkozásban. Bizonyos, hogy művészeti gyűjtemények és kiállítások látogatására 9—12 óra között ma senkinek sincs ideje, — de ha ezek este is volnának láthatók és hozzá az összes budapesti jobb művésznek műterme, az sem változtatna a dolgon. Ma egész határozottan beszélhetünk az ijesztő közönyről a képzőművészetekkel szemben. Teára, bridge-re, házi koncertre mindenki kapható — műterembe kötéllel kell húzni a jóbarátokat. Nem mintha félnének a vétel kényszerétől, — nagyobb társaságoknál ez a kényszer úgysem áll fenn — egyszerűen nem érdekli őket a kép, a szobor. Ugyan hány teavendég nézi végig egy lakás műtárgyait, hányán kémek ma engedélyt egy műterem látogatására?

Itt nem anyagi, hanem lelki okok dolgoznak. Az a gyakran hangoztatott kifogás, hogy nem nézek képet, szobrot, mert nincsen pénzem, hogy vegyek, — nagyon jellemzően világítja meg ezt a számunkra katasztrofális lelkiállapotot. Mintha csak akkor lehetne egy szép nőben gyönyörködni, ha azt mindjárt feleségül vesszük. A közönség közömbösségére nézve semmi sem jellemzőbb, mint az a ridegség, mellyel a sajtó kezel bennünket. Míg a sportnak számos oldalt szentel, — nem szólva a szaklapokról — részletesen közölve a matadorok életének, örömeinek és bajának legapróbb részleteit, míg a színházról, színészekről, az irodalmi termékekről, sőt a bridgeről is tárcák, intervjúk jelennek meg állandóan, addig rólunk soha semmi. Egy rövid kritika egy-egy kiállításról, egy kis nekrológ, ha meghalunk, jelentések hivatalos vásárlásokról, díjazásokról, ez az egész. Azelőtt még voltak intervjúk, tárcák alkalmilag egyik-másik művészről, ma nagyon jól tudja a szerkesztő, hogy az effélével nem kedveskednék a közönségnek. Mélypontra kerültünk. Még az impresszionizmus idejében legalább izgult a világ a művészi forradalom miatt, a múlt század végén még voltak művésztelkések, Makartok, Munkácsy, Lenbachok, kiknek műtermében megjelenni kitüntetés és kegy volt, ma ugyan hiába születnék a legnagyobb művésztehetség — egyedül művészetével alig fog valakit műtermébe csalni.

Elképzelhető, hogy ha végre megindul a gazdasági vérkeringés és vele együtt, vagy talán azt megelőzően, annak megindítójaként, az építkezés, úgy ez az építkezés bizonyára nagyszabású lesz. A tulajdon tűzhely utáni erősen felszaporodott vágyakozás, az építőművészet iránti érdeklődést hatalmasan fogja felfokozni. Eleinte a testvérművészetek bizonyára nem fognak erősebben bekapcsolódhatni, mert az első építkezés a spórolás jegyében fog történni; de ha megindul lassanként a vagyonosodás és vele a kívánság egy kis fényűzésre, úgy jobb napok fognak virradni a szobrászatra és a festészetre is, mert a fejlődő új stylus, a jövő nagy építészeti stylusa, nagy falfelületeivel,

hatalmas rideg tömegeivel szinte követeli a szobrot, a freskót. Csak addig tudjanak kitartani fiataljaink, hogy talán már öregedő fejjel, de végre mégis hozzájuk méltó feladatok elé kerüljenek, mert a legújabb irányzatok célja nagy falfelületeknek dekorálása. De addig is, míg ez az anyagi fordulat beáll, mindent el kell követnünk, hogy megtörjük a közönség teljes közönyét. Nem várhatunk, míg a telehorral egy olyan eszközt kapunk, mely a rádiónak hatalmas propagáló erejét, — mit eddig csak a zene és az irodalom használhat ki — a képzőművészet szolgálatába is fogja állítani. Nem várhatunk ölhetett kezekkel! Az egyetlen gyógyítási mód a közvetlen kapcsolat helyreállítása. A közönségnek a művészeket a műhelyükben kell felkeresnie. Csak így fogják megérthetni, főleg fiataljainknak, a mindig új utakon járóknak törekvéseit, álmait, ideáljait, félszégeit és tökéletlenségeit, csak így fognak eljuthatni az igazi érdeklődéshez. Ide persze szervező erő kell, a művészek maguk nem azok, belőlük, éppen a legjobbabból sajnos hiányzik ez a merőn praktikus képesség, bohémek, rendezetlenek, indolensek, — azért elsősorban laikusokra számítok, olyanokra, akik szeretik a művészetet, akik maguk is közvetlen kapcsolatban állanak vele, akik tudják, hogy mily végzetes hatással van a közönség teljes közönye a művészi alkotásokra, az alkotókedvre, akik tudják, hogy milyen veszélyt jelent ez a közöny a művészet jövőjére nézve.

Ma még csak művészek dolgoznak ebben a művészetnépszerűsítő irányban; hála nekik, megbecsülhetetlen szolgálatot tesznek a magyar kultúrának. Semmi sem természetesebb, mint hogy ők kezdik, mert bizonyára ők a legközvetlenebbül károsultak, — de az igazi munkát ezen a téren a laikusoktól várom. Vannak köztük nemes gondolkozásúak, kik sorsolások útján iparkodnak enyhíteni a művészek anyagi nyomorán; hála nekik is, de higgyék el, hogy még nagyobb, még komolyabb a lelki nyomor. Az a fiatal művész, aki nem furakodik bele a társaságba, aki nem tolja fel magát, — az körülbelül kívül is marad, hacsak nem segítik egyéb kedvező körülmények. Művészete nem nyitja meg előtte a szalonokat, műtermében fel nem keresik. Furakodni csúnya dolog, nem méltó a finom művészhez, azért a közönségtől kell kiindulni ennek a közeledési folyamatnak. A laikusoknak kell kijelenteni, hogy ők meg akarnak ismerkedni velünk, hogy szívesen ellátogatnának hozzánk, ha erre valami fesztelen forma adódik. Ezt a formát néhány adminisztrálni tudó laikusnak kéne megtalálnia. Tanácsot eleget adhatunk mi művészek, de magát a munkát bizony maguknak a laikusoknak kellene végezniük. Legfőbb ideje, hogy ez a szervezés megtörténjék; ha nem áll be változás, ha nem zárul be az a nagy űr, mely ma tátong művészet és közönség között és amelyet csak egy teljesen rideg üzleti szempontoktól vezérelt műkereskedelem hidal át, — rendszeren elég szerencsétlenül, — úgy elhullnak legjobb-jaink a hosszú harc alatt.

MARGHILOMAN EMLÉKIRATAI

AVILÁGHÁBORÚRA vonatkozó bőséges történeti és memoár-irodalom aránylag keveset foglalkozik azokkal a kulisszák mögött folyt eseményekkel, különösen az erdélyi román vezetőknek az akkori Románia intéző köreivel való összeköttetéseivel, amelyek a tróntól elkezdve az egész vonalon fennállottak és amelyek a világháborúnak rájuk nézve oly szerencsés bevégződése következtében, s nem valami hősies erőfeszítések jutalmaként, a mai politikai határok megteremtésére, az összes románok egyesülésére vezettek. Bár ezt az összeműködést a nagy változás bekövetkezte után maguk az erdélyi román vezetők ismételten büszkén beismerték egyes nyilatkozataikban és többek közt a ma újból kormányelnök Vajda Sándor jelentette ki egy erdélyi magyar újságnak adott nyilatkozatában, hogy mindent bukaresti utasításra tettek és ha szükség lenne rá, ugyanezt újból kezdenék, román részről kevés feljegyzés történt erre vonatkozólag. Ami megjelent, abban természetesen gondosan kerülve van minden, ami bármi tekintetben hátrányos színben tüntethető fel az akkor román részről történeteket. Ily körülmények közt mindenesetre hézagot pótlóknak kell tekintenünk azokat a feljegyzéseket, amelyeket egy népszerűségét elvesztett román politikusnak: Alexandru Marghilomannak emlékiratai foglalnak magukban.

Ezek az emlékiratok ma nem mennek irodalmi újdonságszámba, hisz 1927-ben jelentek meg. Minthogy azonban sok ma is aktív politikusra kedvezőtlen közlései miatt megjelenése után azonnal elkobozták a művet, az jórészt még a régi romániai közönség előtt is úgyszólván teljesen ismeretlen maradt. Az öt testes kötetből álló mű feljegyzései még a háború előtt, 1897 novemberében kezdődnek és 1924 júniusában fejeződnek be. Részben franciául, de nagyobb részt románul vannak írva, azon frissében örökítve meg az arra érdemes eseményeket.

Marghiloman, az azóta megszűnt konzervatív párt vezére, több ízben miniszter bár szilárdan vallotta az összes románok egyesítésére vonatkozó nemzeti ideált, Take Jonscuval együtt a központi hatalmak mellett foglalt állást. 1918-ban kormányelnök, ő tárgyalta román részről a bukaresti béke ügyében. Ámbár Nagy-Románia első parlamentjében még helyet foglalt és hatásos beszédben verte vissza a Bratianu Jonel vádjait, el kellett tűnnie a politikai szereplés teréről, amelyen negyvenöt éven át működött. Tehetségét általában elismerték, de senki sem szerette. Még ellenségei is elismerték, hogy az egyetlen a román politikusok között, aki nem fél a népszerűtlenségtől. Nem volt áruló — ez a megítélés róla —, csak hibázott, mert nem

látta, hogy Románia számára csak egy követendő út van és ez nem az, amelyet ő jónak tartott. De mintha ő mitsem törődött volna az emberek ítéletével, végrendeletében egyetlen gondja van: az, hogy temetése után két napra a lovai ismét fussanak a bukaresti versenytéren.

Marghiloman emlékiratai nem szolgálnak valami új szenzációval az akkori idők és dolgok ismeretéhez. De mindenesetre nem egy tekintetben értékes adalékokat nyújtanak. Megbecsült embere úgy I. Károly, mint Ferdinánd királynak. Állandó összeköttetésben állott nemcsak a román politikusokkal, hanem az erdélyiekkel és a bukaresti követekkel is, így abban a helyzetben volt, hogy mindig tisztában legyen a különböző törekvésekkel. Egy emberrel persze ő sem tudott tisztába jönni soha: Bratianuval és éppen a balkáni politikusok eme mintaképének titokzatos, kétszínű, magát a királyt is folyton becsapó viselkedésére nézve sok jellemzőt találunk a Marghiloman feljegyzéseiben.

I. Károly és Ferdinánd királyoknak, Mária királynénak a háborút megelőző és az alatti szereplését ismerjük, de az emlékiratokban e részben is találunk eddig nem ismert adatokat. Károlyt a szövetségi hűség tartja vissza az Ausztria és Magyarország elleni akciótól, utódjára, kívánja hagyni a nemzeti ideál megvalósítását, amelynek érdekében egyébiránt ő is tevékenykedik. Már 1911 decemberében hivatja Popovici Aurélt, hogy informálja magát az erdélyi román vezetők közt folyó egyenlenségekről. 1913 januárjában tanácsokat ad Marghiloman útján az erdélyieknek a Tiszával folytatott tárgyalásokra nézve, mondván, hogy ne szakítsanak, hanem igyekezzenek mennél nagyobb számban helyet foglalni a parlamentben. ígéri, hogy a választójog kérdésében interveniálni fog Ferenc Ferdinánd trónörökösnel. Ugyanazon év novemberében Marghiloman Károly királynak még részletesebb utasításait közvetíti. A szakításnak nem szabad román részről bekövetkezni annál kevésbé, mert a király értesülései szerint a magyarok, a császár és a trónörökös akarata ellenére, azt szeretnék, hogy ne legyen megegyezés a románokkal és ennek ódiúmat rájuk hárítsák. Ha a két új püspökséget, a román iskolák segélyét, a közigazgatásban és bíraskodásban románok alkalmazását megadják és harminc képviselői helyet biztosítanak a románoknak, nem kell visszautasítani.

Az osztrák-magyar hadüzenet után Károly szemlét tart, Marghilomant fogadva, a helyzet felett. A közvélemény és a hadsereg hangulata Ausztria és Magyarország ellen van. Velők nem lehet menni. De ellenük sem, tiltja a becsület, az 1884. évi szerződés. Az erdélyi kérdés még nem érett annyira, hogy miatta mindent lehessen kockáztatni. Majd húsz év múlva lehet erre számítani. Mindkét koronatanácsnak, úgy az 1914 augusztus 4-inek, mint az erdélyi betörést elhatározó 1916 augusztus 27-ikinek részletes leírását adja Marghiloman. Elsőízben használom önökkel szemben a francia nyelvet — kezdte Károly király az 1914. évi koronatanácson — miután ez jobban visszaadja az árnyalatokat. Nem követhetünk érzelmi politikát. A semlegesség rossz megoldás, amely arra fog vezetni, hogy Románia elveszti eddig kivívott helyzetét. Oroszországgal menni nem engedi az ország általános hangulata. Nyilatkozunk tehát késedelem nélkül Németország és Ausztria mellett, amelyekkel szerződésileg le vagyunk

kötve, a jövő érdekei ezt kívánják. Ebből tisztesség és haszon fog származni. Általános hallgatás. Majd Carp szólal meg, hevesen követelve a németek melletti állásfoglalást. Az erdélyi románok kevés gondot adnak neki. Mondták valaha, hogy egyesülni akarnak? Az összes többi felszólalók a közvetlen akció ellen nyilatkoznak, mire a király azt mondja: — Ez politikai végrendeletem, amitől nem térek el. Unokaöcsém majd folytatni fogja. Az utóbbi kijelentésből arra következtettek, hogy le akar mondani. Károlyban nem volt meg a kellő erély, hogy a központi hatalmak melletti fegyveres közbelépést keresztülvigye, csakhamar bekövetkezett halála azután Ferdinándot juttatta trónra, akinek más fogalmai voltak a szövetségi hűségről.

Mária királynének 1914 októberében Marghiloman előtt tett nyilatkozata meglehetősen tájékoztat Ferdinánd várható magatartása tekintetében. E szerint a király határozott ellenszenvvel volt mindig Ausztria-Magyarországgal szemben. Még abba sem egyezett bele, hogy Károly trónörökös számára magyar dajkát fogadjanak. Egészen bizonyosnak mondja, hogy a királynak a kellő időben meglesz az akarata, de még várni kell. Az utóbbi értelemben nyilatkozik maga Ferdinánd 1915 májusának elején Marghiloman előtt. Már ekkor elismeri, hogy közeli az idő, amikor Erdély Romániához kerül. Ebben az időben ezt Ferdinánd még úgy gondolhatta, hogy ez a központi hatalmak elleni fegyveres fellépés nélkül következhet be. Az volt a benyomása — mondja ugyanis Marghiloman, hogy azt reméli, nem fogunk fellépni a központi hatalmak ellen, de elvben ezt nem zárja ki. Mégis azt kell feltennünk, hogy ebben az időben a központi hatalmak felé húzott, mert az emlékiratoknak ugyanazon évi december 14-iki feljegyzése szerint azt mondta volna Carp-nak, aki kezdettől fogva a központi hatalmak melletti közbelépést sürgette, hogy Románia nem maradhat végig a semlegesség mellett és csak a központi hatalmak mellett avatkozhat be, ennek időpontja azonban még nem jött el. Carp-nak ama megjegyzésére, hogy hátha elkésnek, azt feleli a király, hogy a közbelépés idejének meghatározására nézve fenntartotta magának a szabadságot.

Ferdinánd ismételtelen tiltakozott Marghiloman előtt az ellen, mintha Mária királynének és Bratianunak valami elhatározó befolyása lett volna reá. Az azonban kétségtelen, hogy az utóbbinak titokzatos és kétszínű viselkedéséből ő is igen sokat elsajátított. Még a koronatanács előtt pár nappal is azt mondja Carp-nak, nem mondhatja meg, mi lesz az elhatározása. A koronatanács előtti napon pedig kijelenti, hogy ha lenne valami írásos megegyezés az antanttal, az őt nem köti, nincs kötve a koronatanács többségének álláspontjához sem és nem fog mozgósítási parancsot kiadni. 1916 augusztus 26-án este fél nyolckor jó Maiorescu királyi kihallgatása után Marghilomanhoz: — Minden el van veszve, a király valamennyiünket megcsalt, dicsőséget csinál abból, hogy szavát megszegi és elfelejti, hogy német. Félévig küzdött, de most már elhatározta magát, mert azt mondja, soha később nem lehet azt megkapni, amit most megkaphat. — Határoztam — volt az egyetlen szava, amikor Maiorescu kérte, hogy ne vigye veszedelembé az országot.

Az 1916 augusztus 27-iki koronatanácsnak lefolyását, amely az Ausztria-Magyarország elleni hadüzenetet elhatározta, részletesen előadja Marghiloman. Erről ugyan más forrásokból is van tudomásunk, így legutóbb Banescu kolozsvári egyetemi tanárnak Bratianuról szóló munkájából, de nem ily részletességgel. A király azzal kezdi» hogy a helyzet úgy alakult, hogy Románia nem maradhat többé semleges. A központi hatalmak győzelme kizártnak látszik. Kormányára tárgyalásokat folytatott a hadviselők egyik csoportjával és úgy hiszi» eljött a kellő pillanat. Ő, a király, érett megfontolás és hosszas belső küzdelmek után meghajlik kormánya véleménye előtt. Bratianu rámutat arra, hogy a szövetségi szerződés szerint Románia csak abban az esetben köteles Ausztria-Magyarországot fegyveresen segíteni, ha Olaszország is ugyanezt teszi. 1884-ben úgy tervezték, hogy Románia és Olaszország együttesen mennek Oroszország ellen, holott ma Olaszország együtt van Oroszországgal. A semlegesség fenntartása mellett csak üres ígéreteket kaptak. Most az a probléma állt elő, hogy vagy lemondanak mindarról, amit az antant győzelme esetén elérhetnek, vagy háborúba lépnek, ő ez utóbbi irányban már lekötözte magát. A király is azt hangoztatja, hogy Ausztria-Magyarország nem ígért soha semmit és Németország sem volt képes a monarchiát áldozatokra bírni. Szögyény-Marich berlini osztrák-magyar nagykövet azt mondta neki berlini tartózkodása alkalmával: Mindkét részről sok hiba történt, de főleg a mi részünkről. Vállalja a felelősséget mindenért.

Bratianu előadja, hogy az antant elismerte Románia jogát a Tiszáig terjedő területre, a Bánságra, a Kőrösvidékre, Máramaros románok lakta részére és Bukovinára. A békekongresszuson Romániának a többi hatalommal egyenlő jogai lesznek. A szerződést a négy nagyhatalom írta alá, Szerbia és Belgium nem. Bratianunak csak Take Jonescu segédkezik. Marghiloman, Carp, Maiorescu, Rosetti határozottan a háború ellen nyilatkoznak. Bratianu rámutat arra, hogy Ausztria felosztásának kérdése megérett a megoldásra és Európa elismeri Románia jogos igényeit. Bárminő legyen is a háborúnak kimenetele, ez az elismerés megmarad. A koronatanács után azt mondja a király Marghilomannak, úgy hitte, hogy egyértelműség lesz a háború kérdésében. Utóbbi viszont azt feleli, hogy az utolsó pillanatig bízott abban, hogy a király megmenti a helyzetet a semlegesség fenntartása mellett. A király elérti a célzást kétszínű viselkedésére és azt mondja: Nagyon nehezemre esett, hogy hazudnom kellett, mint ezt még tegnap is tettem Czeminnel szemben. Marghiloman több ízben említi, hogy a király szemei könnybelábadtak a beszélgetés folyamán. Majd azt mondja: Okvetlen szükségünk van a háborúra, hogy megszabaduljunk attól a rothadságtól, amelyet az országban láthatunk. Ugyanazon a napon este 9 órakor Bécsben átadták Romániának a monarchia elleni hadüzenetét. De Marghiloman is megállapítja, hogy még ezt sem várták be, mert a román csapatok már néhány órával előbb behatoltak a gyimesi szoroson.

A háború végén, 1919 augusztus 21-én két és fél óras kihallgatáson fogadja Ferdinánd Marghilomant a cotroceni-i palotában és többek

közt azt mondja: Románia nagy szolgálatot tett Európának és így joga van arra, hogy fennhangon beszéljen. Nyilván a magyarországi kommunista uralom megszüntetésére gondolt. Annak a véleményének ad kifejezést, hogy Magyarország lesz az első szomszédos állam, amellyel Románia meg fogja magát értetni. Nagy súlyt helyez arra, hogy kíméletesen bánjanak az erdélyi mágnásokkal, mert ezek nagy nyereséget jelentenek a konzervatív eszmék szempontjából, ők a valódi konzervatív elem. Úgy a jóslatnak, mint a kívánságnak éppen az ellenkezője következett be. Gyöngye megítélésre mutat, hogy azzal a Magyarországgal, amelyet leginkább ők csonkítottak meg, a megbékélést lehetőnek gondolta. Pedig ennek még később is kifejezést ad, 1920 október 21-én Marghilomannal folytatott beszélgetésében. Ismét azt hangoztatja, hogy híve a Magyarországgal való teljes megértésnek, minthogy ez az egyetlen konzervatív ország Közép-Európában, amelyben állandó kormányzás lehetséges. Marghiloman megjegyzi, hogy a király akkor hangoztat ilyeneket, amikor Take Jonsescu éppen a Magyarország ellen irányuló kisantant megvalósításán dolgozik.

1919 júniusában már nyilvánvalónak látszott, hogy a kisebbségi szerződést Romániának is el kell fogadni minden ellenzése dacára is. A király felfogása ebben a kérdésben megegyezett az általános román felfogással, amely a szerződésben a nemzeti szuverenitás csorbítását látta. Az ugyanazon évi június 28-án tartott minisztertanácsban bejelentik, hogy a szerződést Lengyelország és a jugoszláv állam már elfogadta. A király is tele van méltatlankodással. Egy kicsiny, de független országot örökölttem — mondja a minisztereknek. Ma megvan Nagy-Románia, de vazallusa a nagyhatalmaknak és kérdeznem kell magamtól: vajjon van-e még helyem ezen a trónon.

Amit Bratianuról, a kétszínűségnek e felülmúlhatatlan mesteréről, a balkáni államférfiaknak erről a mintaképeről Marghilomannál olvassunk, nem kis részben hozzájárul ahhoz, hogy alakja a maga teljes valóságában álljon előttünk. Nem lehet tudni, mit akar, hová megy — állapítja meg róla Marghiloman 1914 augusztusában. Czeminnel kerüli a tárgyalást és nem vall színt a tett ajánlatokra. Ugyanazon év szeptemberében, amikor Busche német követ a Tisza ajánlataira nézve kérdi véleményét, azt mondja, nincsen tájékozva az erdélyi kérdésről és az erdélyiek feladata, hogy erre nézve megmondják véleményüket. 1915 júniusában azonban azt mondja Marghilomannak, nem hiszi, hogy az erdélyi románok részére teendő magyar engedményeknek bármi hatásuk is lenne a romániai hangulatra. Ezek csak arra vezetnének, hogy megosztanák az erdélyi románokat, mert egyik részük jóban lenne a magyarokkal, ellentétben a többi ottani románokkal. Ugyanekkor még elég szerénynek mutatkozik, mert a semlegesség fenntartása fejében megelégednék némi határkiigazítással, a hátszeg—karánsebesi vonal kompakt román lakosságának anektálásával. Érdekes különben, hogy a háború elején egyáltalán azt a benyomást igyekezett kelten, mintha Erdélyre nem nagyon gondolna. Dobrudzsa fontosabb neki. Erdély nélkül megélhetünk — mondja 1914 októberében Marghilomannak — a Dobrudzsa nélkül nem. A király is

megmondja 1916 február 2-án Marghilomannal folytatott beszélgetésében, hogy miért nem akart tárgyalni Erdélyről Bratianu. Azért, hogy ne legyen erkölcsileg lekötve és így az adott pillanatban a központi hatalmakkal ellenséges politikát folytathasson. Egyébiránt már 1915 áprilisában Buschetől értesült Marghiloman, hogy Bratianu kijelentette, miszerint a nemzeti kérdésekben nem fogja a királyt megkérdezni, hanem őt befejezett tények elé fogja állítani. A királyné is e véleményének adott kifejezést Marghiloman előtt és ezt Bratianu végleg meg is tartotta. Ugyanezt a politikát akarta ő követni Károly királlyal szemben is. Marghiloman feljegyzéseiben 19x4 szeptember 28-iki kelettel azt olvassuk, hogy Bratianu közölte vele az orosz ajánlatot, amely szerint a semlegesség fejében Románia megkapja a románok lakta összes magyarországi és ausztriai területe két. Ugyanakkor megmondotta azonban, hogy ezt Károly király előtt titokban tartja azért, hogy ha később Ausztria-Magyarország mellett léphetnék akcióba, ami a királynak titkos, de feltétlen kívánsága, ezt egy kormányváltással meg lehessen csinálni.

Bratianu hazudozásai annyira mennek, hogy még az 1916 augusztus 27-iki koronatanács előtti napon is azt mondja Czeminnek, ő a semlegesség mellett van és van is módjában azt fenntartani. Amikor a koronatanács befejeztével Marghiloman arra a közelebről tett kijelentésére emlékezteti, hogy Ausztria-Magyarországot megtámadni árulás lenne, amit ő sohasem akar elkövetni, egyszerűen azt feleli, hogy nem emlékezik ilyen nyilatkozatára.

Bratianu 19x6 augusztus 16-án kötötte meg az antant hatalmakkal a szerződést, amely a Romániának juttatandó zsákmányt biztosította az esetre, ha Ausztria-Magyarországot megtámadja, az akcióba lépés időpontja tekintetében azonban még nem határozott. Jött azonban augusztus 24-én az orosz ultimátumszerű jegyzék, mire Romániának nem lehetett tovább habozni. Ez a támadás a lehető legrosszabbul volt előkészítve és az ismeretes csúf kudarccal végződött. Bratianu 1916 szeptemberében beismerte Marghiloman előtt, hogy bár követett politikáját ma is fönntartja, annyiban hibázott, hogy megszabott határidőre kötelezte magát a támadásra. Romániát félrevezették az antant hatalmak, mert azzal biztatták, hogy úgyszólván minden ellenállás nélkül elfoglalhatja Erdélyt, holott egyenesen bámulatba ejtő volt az, amit a román hadseregnek ott el kellett szenvedni.

A csúfos kudarccal végződött erdélyi betörésért Bratianut vád alá is akarták helyezni. Marghiloman közli a leginkább tekintetbe jövő román tábornokoknak, Averescunak, Aslannak, Cottescunak a hadsereg tökéletes felkészületlenségét jellemző vallomásait az e részben kiküldött parlamenti vizsgáló bizottság előtt, de a vád alá helyezésből román módszer szerint, amely az annak idején mintaszerűnek tekintett belga alkotmány lemásolásával csak kérkedett, de a miniszteri felelősséget voltaképpen soha nem ismerte, nem lett semmi.

MARGHILOMAN NAPLÓJÁNAK érdekes részét képezik azok, amiket az erdélyi román politikusok akkori magatartására nézve elmond. Maguk az illetők nyíltan beismerték a nagy változás bekövetkezése

után akkori szereplésüket, azt hogy már jóval a háború kitörése előtt állandó összeköttetésben állottak Bukaresttel. Mostani biztonságuk érzetében a román nemzetiség babérkoszorúját vonták saját fejök köré mindazért, amit akkori államukkal szembeni hűtlenségként elkövettek. Azok közt, akik ezt a szerepet játszották, feltaláljuk úgyszólván valamennyiét azoknak a románoknak, akik aztán az ő segítségükkel is megvalósult Nagy-Románia politikai életében, sőt az ország vezetésében szóhoz jutottak. Vajda, Popovici, Miháli, Goldis, Hosszú püspök szerepelnek leggyakrabban. Maniu csak a háttérben szerepel, mert ő katonai szolgálatot teljesített. Goga akkor sem tudott nagyobb szerephez jutni, mert Kristóóyval való összeköttetését olyannak tartották, mely őt diszkreditálta a román törekvések szempontjából. A futári teendőket jórészt egy Verzea nevű erdélyi román látta el az erdélyiek és Bukarest között.

Ezek az erdélyiek, bár a végcélban természetesen egyetértenek, egymással minduntalan konfliktusba keverednek, ezeknek elsimítása állandó gondja a bukarestieknek. Utóbbiak, főleg Verzea útján, tisztába jönnek az erdélyiek személyes viszonyaival is. Így megtudják, hogy míg Miháli, Vajda és Vlád Aurél jó anyagi viszonyok közt vannak, Maniu tele van adóssággal, úgy hogy Mihálinak kellett őt segíteni azokból a pénzekből, amiket Bukarestből kapott. Az erdélyi románok közt Miháli fejt ki a legélénkebb tevékenységet, maga Marghiloman is sűrű érintkezést tartott fenn vele. Mindjárt a háború elején, 1914 augusztus 28-án hosszas megbeszélést folytatnak, amelynek során Miháli elpanaszolja, hogy Ferenc Ferdinánd halála óta a magyarországi románoknak nincs kiben remélniök. Az egyedüli megoldás, ha a régi királyság mielőbb okfcupálja Erdélyt, valamennyien ezt kívánják. Bármily nagy engedményeket tennének is az erdélyi románoknak, már nem ér semmit. Az ezek elfogadásával járó „feltételes hazafiságot” visszautasítja. Sem ő, sem Vajda és Goldis nem hisznek a Tisza István ígéreteiben.

Lucaciu László 1915 február 24-én Marghilomannál tett látogatásakor többek közt olaszországi utazása alkalmával a Buxton testvérekkel való találkozását beszéli el, akik azt mondták neki, hogy Anglia sohasem fogja tűrni Magyarország bukását. Anglia számít Magyarországra, mert 20 milliónyi lakosságának vallása elválasztja Oroszországtól, míg a románok kevesen vannak és vallásuk megegyezik az oroszokéval. Ez a nyilatkozat megerősíti Marghilomant abban a felfogásában, hogy amíg Angliával nem jönnek tisztába, semmiféle akcióba nem lehet fogni.

Az erdélyi román emisszáriusok is csakhamar megismerik a romániai állapotokat s a meg nem tartott ígéretet, a baksis-rendszer elkeserítik őket. Minderről főleg az erdélyi románoknak ígért kukoricaszállítmányokkal kapcsolatban kell meggyőződniük. Miháli a királynak is elpanaszolta, hogy Magyarországból másként mennek az ilyen dolgok, ott az adott szót meg szokták tartani. Marghilomannak pedig kijelenti, hogy csak kapja meg a pénzét, amit kukoricába fektetett és soha többé nem teszi a lábát Romániába, ahol csak csalást és tolvaj-ságot lát. Már csak egy dolgot kívánunk — mondja —, hagyjanak

nekünk békét az itteniek. Egy más alkalommal, 1916 január 11-én annyira megy, hogy kijelenti, az erdélyi románok mitsem nyernének, ha a bukarestiek uralkodnának felettük.

Ismerve Vajdának a magyar parlamentben tett kijelentését, csodálkozva olvassuk Marghilomannál, hogy ő az egyesülés ellen lett volna. Tény az, hogy az ő állítólagos betegsége miatt késett a küldöttség, amely az egyesülést bejelentette Ferdinánd királynak. Mint mondtuk, az erdélyiek közt gyakori egyenetlenségek, vetélkedések és intrikák voltak. Miháli szerint Maniu eszes, de rendkívül határozatlan. Egy lépést tesz előre, kettőt hátra; igen nagy pénzzavarokkal küzd s egészen a Bratianu hatalmában van. A határozatlanságra nézve mondtak mindenesetre fényes beigazolást nyertek abban a viselkedésben, amelyet az erdélyi románoknak ez az azóta legnagyobb szerepet vitt politikusa négyrendbeli kormányelnöksége alatt mutatott. Miháli megítélése szerint — ez a beszélgetése Marghilomannal 1919 január 22-én volt — Goldis a letehetségesebb valamennyiök között, de alacsony jellemű. Ugyanezen alkalommal elismeri Miháli, hogy Erdélyben egyáltalában nincsenek megfelelő embereik és hiába számítanak az erdélyiekre, hogy ezek egy új időszakot vezessenek be, még a választásokra sem fognak jelölteket találni.

Ugyancsak Miháli egy más alkalommal — 1919 július 8-án — elégedetlenségét fejezi ki az erdélyi dolgok felett. A korrupció oda is áterjedt. Maniu tisztességes ember, de ahogyan egy főügyész Miháli előtt kijelentette, egész környezetét azonnal le lehetne csukni. A szebeni kormányzótanács emberei elvesztették a fejüket. Odáig mennek, hogy őt, Mihálit magyarbarátsággal vádolják azért, hogy Szatmáron érintkezést kezdett a magyarokkal. Birtokában van egy dokumentum, amelyben a magyarok a perszonális uniót kívánják Romániával. Újabb panaszok a kormányzótanácsban lábra kapott korrupció miatt. Gogának, Popovicinak fogalma sincsen a dolgokról. A korrupció általános. Így Bontescunak, a kormányzótanács egyik tagjának, hétszázezer korona adóssága volt előbb, most hét millió vagyona van. A korona beváltásánál is jó üzleteket csináltak az erdélyiek. A torzsalkodások tovább folynak. Vlad Aurél azt közli Marghilomannal, hogy ha az erdélyi blokkot meg akarják menteni, nagy tisztogatást kell véghezvinni, eltávolítva Popp Cicót, Goldist, a semmit nem jelentő Gogát, Popovicit és talán Vajdát is. Ezek csak kompromittálják az erdélyi blokkot és súlyos bizonyítékai vannak ellenök.

Maga Ferdinánd király is nagyon csekély véleménnyel volt az erdélyi román politikusok felől. Ezt a Marghilomannal 1920 október 8-án folytatott beszélgetése során nyíltan kifejezte előtte. De különösen jellemzők e részben ama szavai, amelyeket 1921 június 5-én intézett Marghilomához. — Lehetetlen, hogy a kormányt ezekre az emberekre bizzam — mondotta —, se tapasztalatuk, se tekintélyük, ilyen kísérletbe csak normális időkben lehetne bocsátkozni. Maga Marghiloman a sok diffamáló hír hallatára azt mondja: Bizonyos, hogy az erdélyi salátában sok rothadt levél van. A regátiak hosszú ideig a legszívósabban küzdöttek az erdélyiek kormányra jutása ellen.

A vallásbeli különbség következtében nem is tartották őket igazi románoknak. Ezenfelül már akkor regionalizmussal vádolták őket a Gyulafehérváron követelt autonómia miatt és egészen meg voltak botránkozva, amikor a tiszavirág életű nagyszebeni kormányzótanács, nem kapván elegendő pénzt Bukarestből, arra a gondolatra vetemedett — ami különben szintén politikai járatlanságuknak egyik ékesen beszélő bizonyítéka volt —, hogy külön külföldi kölcsönt vesznek fel Erdély terhére. Egyébiránt a Consiliul dirigent feloszlását is az erdélyieknek egymás közti civakodása siettette, egy részük annak megszüntetését kívánta Bukarestben.

Az egyesülés a Kárpátokon túli testvérekkel, amint ezekből látható, nem ment minden akadály nélkül. A regátiak azt vetették az erdélyiek szemére, hogy mindent kívülről, tőlük várnak. Mintha bizony az erdélyiek magukban tudtak volna valamit csinálni. Az erdélyieket viszont gyakran lehangolta a kellő megértés hiánya a regátiak részéről. Philipescu egyenesen ellene volt az erdélyi románság élelmiszerekkel való megsegítésének, arra számítva, hogy így Erdélyben forradalmat sikerül csinálni.

Marghiloman emlékiratai még nem egy más tekintetben is érdekes felvilágosításokat adnak. Így többek közt arra nézve, mint siettek a szászok vezetői, Brandsch, az azóta levitézlett kisebbségi miniszter, akinek működésével még a szászok sem voltak megelégedve, és Hans Otto Roth a románokhoz dörgölözni, hogy maguknak mennél több előnyt biztosítsanak, feledve egyszerre a sokszázados, a magyarokkal közös múltat, számukra nagyon is privilégizált múltat. Az is egyenesen elképesztő, amit a regáti kormányköröknek az erdélyi viszonyok iránti abszolút tájékozatlanságára nézve olvasunk. Amikor Roth a szász iskolák sérelmeire hívja fel a miniszter figyelmét, ez azt feleli, hogy ezt a kérdést a Vatikánnal kötendő konkordátumban fogják mielőbb rendezni. Tehát azt sem tudta, hogy a szászok protestánsok. Amikor Averescu miniszterelnök előtt a gyulafehérvári határozatokra hivatkozik, ez azzal fizeti ki, hogy minden meglesz, csak iratkozzanak be az ő néppártjába.

Nem akarjuk túlozni a Marghiloman emlékiratainak jelentőségét. Amint már mondtuk, nem szolgálnak azok valami új szenzációkkal, csak újabb megerősítést és kiegészítést tartalmaznak annak, amit egyéb forrásokból már ismertünk. Marghiloman nem volt balkáni államférfi, hanem egyike azoknak a vajmi kevés román államférfiaknak, akik a nyugateurópai nevet megérdemlik. Román hazafiságához kétség nem férhet, de viszont nem hallgat el semmit, bármily kedvezőtlen színben tüntesse is fel az akkori idők szereplőit. Ez és a jó részben ismeretlenül maradás adja meg a „Politikai feljegyzések” érdekességét és jelentőségét. Az akkori események történetírója nem hagyhatja azokat figyelmen kívül. A magyar tájékozódás szempontjából pedig különösen szükséges mindannak ismerete, ami az akkori időkre, a bekövetkezett nagy változás előzményeire vonatkozik. Ezért nem maradhatnak előtte ismeretlenek Marghilomannak ama sorsdöntő időkre vonatkozó feljegyzései sem.

SRSKIC MINDÖRÖKKÉ!

JUGOSZLÁVIA BELPOLITIKAI HELYZETE az utolsó hónapokban a sivár reménytelenség képét mutatja. A gazdasági válság egyre fokozódó erővel állítja a polgárt megoldhatatlan pénzügyi kérdések elé, amíg egy tehetetlen kiskorú rendszer a világmegváltás tőgájában csodálatos közönnyel tér napirendre a problémák felett. A Srskic-kormány reáfeküdt az ország szerencsétlen nemzeteire, hazaárulónak bélyegezve mindenkit, aki a rendszer nyilvánvaló sikertelensége ellenére nem lelkesedik érte! A kormány az élet és halál szabados urának érzi magát. A börtönök tele vannak politikai bűnösökkel, akiket sokszor korbáccsal, bajonettel, inkvizíciós eszközökkel kínoznak halálra a megtorlás lehetősége nélkül. A polgár minden szavára és lépésére a besúgók serege leselkedik és sokszor személyes bosszúból ártatlanokat juttatnak a pribékek kezére. A cenzúra szabadon garázdálkodik. A levéltitok rég megszűnt. Minden lap, mely nem áll a kormány szolgálatában, a legnagyobb óvatosság mellett is folytonosan az elkobzás és a betiltás veszedelmében forog. Sárié, sarajevói érsek, napilapját megszüntették. A zágrábi és a sarajevói érsekek hivatalos hetilapjainak jóformán minden számát elkobozzák. Megtörtént, hogy azért, mert a Szent Atyának a horvát zarándokokhoz intézett beszédét közölték. A lapoknak változatlanul kell hozniuk az Avala-ügynökség híreit, melyek közismerten ellentétben állanak a valósággal. Akár a magyar bolsevizmus idején, a lapok úsznak a boldogságban a diktatúra miatt. A gyermeki kedélyű kormány így véli a polgárságot magának megnyerni és a külföldet félrevezetni. Ha egy külföldi lap csak a legkisebb mértékben is kritika tárgyává teszi a diktatúra működését, azonnal kitiltják. Így járnak a könyvek is, még ha tíz évvel ezelőtt jelentek is meg. A temető csendje borult Sándor király birodalmára.

Az ELKESEREDÉS a lakosság körében nőttön nő. Már nemcsak a horvátokról és a szlovénekről kell ezt mondanunk, hanem a szerbekről is. Egyre gyakrabban merülnek fel olyan jelenségek, melyek a politikai étellel közvetlen kapcsolatban nem álló társadalmi rétegek forradalmi hangulatát árulják el. Az a szuronyerdő, mely az állami hatalom birtokosait körülveszi, egyelőre megakadályozza, hogy az elkeseredés forradalomban robbanjon ki, de a feszültség egyre veszedelmesebb arányokat ölt.

Az egyetemi ifjúság kormányellenes tüntetései a tavasz folyamán Belgrádban is megújultak. Zágrábban az ifjúság az angol kon-

zulkan memorandumot adott át, melyben békerevíziót és független Horvátországot követelt. A rendőrség betört az egyetemre, a kormány meg az egyetemek fegyelmi szabályzatát súlyosbította. Ez eljárás nem pacifikálta az ifjúságot. A diktatúra egyik vezérszerepet játszó szervezete, a Narodna Odbrana, hasonló nevű hivatalos lapjának aug. 13-i száma szerfelett pesszimiztikusan számolt be az ifjúság hangulatáról. Az ifjúság nagyobb része mindentől visszavonult és teljes közönnyel viseltetik az ország sorsa iránt. Egy más része a szocializmus karjaiba vetette magát és a társadalmi forradalomtól várja a viszonyok változását. Egy harmadik rész nacionalista ugyan, de százféle árnyalattal. Vannak közöttük szeparatisták és köztársaságiak is. A lap szerint valamit kellene tenni, hogy az egyetemi ifjúság legalább az állam határainak védelmében értsen egyet! Nincs okunk kételkedni a Narodna Odbrana jóléteülésében.

De baj van az ifjúság nevelőivel, a tanítókkal és a tanárokkal is. A kormányrendelettel életre hívott délszláv tanítóegylet, az ú. n. J. U. U. (Jugoslavensko učiteljsko udruženje = Délszláv tanítószövetség) elnöke, Rašić Damján, és az egylet diktatúrahú vezetősége ellen a Vardar-banátusi szekció valósággá fellázadt. Rašić szerint azért, mert ezek a tanítók szindikalisták, perhorreszkálják a nemzeti eszmét (Politika aug. 17.). A vardari tanítókkal együtt éreztek a moravaiak is. A vardari banátus Macedóniát foglalja magában, tehát Jugoszláviának nemzeti szempontból egyik legkényesebb pontját, míg a moravai banátus erős szerb többséggel bír. A J. U. U. laibachi kongresszusán a két szekció és követői viharos jelenetek után kivonultak és elhatározták, hogy a J. U. U. életében addig nem vesznek részt, amíg Rašić és hívei, — tehát a diktatúrahú elemek, — állanak az egylet élén. Ralić a kongresszuson történekről beszámolva megállapította, hogy az ellenzék nem volt hajlandó arról nyilatkozni, hogy nemzeti alapon áll-e (Obzor aug. 25.). Hasonló jelenségek mutatkoztak a középiskolai tanárok zágrábi kongresszusán, ahol az ellenzék folytatta évek óta tartó támadásait a tanáregylet diktatúrahú elnöke, Divac Nedeljko ellen.

A külügyminisztérium félhivatalosában, a belgrádi Pravdában augusztus havában egy sajtóságos vita zajlott le. Skok Péter zágrábi egyetemi tanár, ismert nevű romanista és a diktatúra ritka horvát híveinek egyike, érettségi tapasztalatairól beszámolva, felpanaszolta, hogy a középiskola mennyire nem tudja megoldani a tanulók délszláv szellemű nevelését. Azt sürgette, hogy a délszláv mentalitást megfelelő tankönyvek kiadásával kell megerősíteni, mert a tanárok e nélkül nem tudják e hivatást teljesíteni. Erre a belgrádi egyetem egyik legjobb nevű tanára, a közjogász Arandjelović Dragoljub, tiltakozott az ú. n. délszláv mentalitás kitenyésztése ellen. Szerinte csak az lehet jó délszláv, aki jó szerb, horvát vagy szlovén. Van szerb, horvát, vagy szlovén történelem, irodalom és nyelv, de nincs délszláv történelem, irodalom és nyelv. Ő ugyan hű délszláv állampolgár, de bizony a szerb nemzet tagja és nem is akar más lenni. Gyermekeit is szerbeknek nevei. Skok erre azt felelte, hogy a Monarchia találta ki a törzsi öntudatot és most a katolikus egyház szítja ezt, hogy

véle Jugoszlávia ellenségeinek szolgálatot tegyen. A polémiába mások is beleszóltak. A döntő szót Arandjelovic mondta ki második válaszában, amikor rámutatott, hogy az integrális jugoszlavizmust, melyet Skok és elvbarátai hirdetnek, sem a szerbek, sem a horvátok, sem a szlovének nem értik, amint hogy mindeddig senki sem is tudta ezt a fogalmat szabatosan meghatározni. Arandjelović egyike Szerbia legtekintélyesebb tudósainak. Az ő bátor nyilatkozatai feltárták, milyen kevés sikert ért el a diktatúra a létalapját képező délszláv ideológia terjesztésével.

Egy másik igen érdekes szerb tünet a világi papság egy részének lázongása a diktatúra szolgálatába állott szerb püspöki kar ellen. Ez a mozgalom a diktatúra által adományozott egyházi autonómia kihirdetése óta tart, mert ez az autonómia minden hatalmat a püspöki karnak adott át. A mozgalom élén a szerb lelkészegylet elnöke, Bogičević Ljubomir belgrádi esperes áll. Július végén a püspöki kar az együletet feloszlatta. A feloszlatast mind az elnök, mind Božić Milan esperes, kormánypárti képviselő törvénytelennek mondják és az utóbbi e miatt a kormányhoz írásbeli interpellációt is intézett, melyre eddig választ nem kapott. Bogičević súlyos vádakkal állott elő. Elmondta, hogy a papi özvegyek és árvák eltartására összehozott tizenöt millió dináros alapot a püspöki kar más célra használja fel, a kolostorok vagyonát önkényesen kezeli stb. A Szent Szinódus erre minden cáfolat mellőzésével rágalmazónak minősítette Bogičevićet és bejelentette, hogy vádaskodása miatt felelősségre vonja. Bogičević és társai folytatják a harcot, mely reformista jelleget kezd ölteni. Bogičević ki akarja küszöbölni a templomból az eddig használt egyházi szláv nyelvet, melyet a hívők túlnyomó része nem ért és a szerb nemzeti nyelvvel akarja helyettesíteni. Kívánja a papok második házasságának megengedését, a hosszú haj és szakáll kötelező viselésének megszüntetését stb. Akármi lesz is a mozgalom sorsa, mint a szerbség elkecseregésének egyik tünete, minden figyelmet megérdemel. A szerb alsó papságnak igen nagy befolyása van a népre. Ezt a befolyást a régi Szerbiában az öreg Pasić nagyon jól fel tudta használni. A diktatúra más utakra tért.

Az **ÁLPARLAMENT** csak szórványosan és rövid időre ül össze. Bármily tekintélytelen is ez a szomorú gyülekezet, a diktatúrának még így is terhére van.

Mióta Srđić 1932. nov. 5-én rekonstruálta kabinetjét, 1933. máj. 9-én történt a tárcák birtokában némi változás. Kivált a kormányból Demetrović Juraj földművelésügyi miniszter és a tárcát dr. Tomasić Ljubomir szenátor vette át. Ugyanekkor tárcanélküli miniszterré lett dr. Anđelićević Grgur képviselő. Mindhárom miniszter horvát, de soha a horvát nemzet életében komolyabb súlyuk nem volt. Anđelićević miniszterségét egyrészt annak köszönheti, hogy Macek letartóztatása és a velebiti felkelésért való kegyetlen bosszú Észak-Dalmácia néhány kormánypárti horvát képviselőjét ellenzékbe sodorta és ezekkel szemben a kormány e kinevezéssel vélte ottani pozícióit megerősíteni, másrészt annak, hogy az új miniszter ugyanez

időben a dalmát-szerb Desnica Urossal vívott hírlapi polémiájában ügyesen domborította ki horvát voltát, amiről már annyiszor megfeledkezett! Demetrovicot Srskic ejtette el súlyos panamavádak miatt, melyek egyébként a nyilvánosság előtt nem tisztáztattak. A Magyar Szemle májusi számában már beszámoltunk arról, hogy Demetrovic törvényjavaslata az agrárreform likvidálásáról a parlamenti bizottságban kisebbségbe került. Ugyanott kételkedésünket fejeztük ki, hogy a javaslat mint kisebbségi vélemény eljut-e a plénum elé. Sejtelmünk nem csalt: Demetrovic sorsa akkor már meg volt pecsételve. Maga a premier biztatta a képviselőket Demetrovic leszavazására. Demetrovic javaslatát aztán utóda visszavonta, hogy rövidesen igen csekély változtatással újra beterjessze. A premier most aztán pártkérdéssé tette a javaslat elfogadását! Pár napi igen heves parlamenti vita után a javaslatból törvény is lett. Az agrárreform „likvidálásáról“ szóló törvény tulajdonképpen új agrárreform. Az eddig védelmet élvezett erdőgazdaságok reform alá vonatnak. Ez azt jelenti, hogy a katolikus egyház, különösen a zágrábi érsekség és a diakovari püspökség birtokai bizonytalanokká lesznek. Az állam nyugati részein e reform szerint 130 hold a maximális erdőbirtok, a keleti részeken 520 hold. Az állami birtokokat a törvény nem érinti. A cél világosan az volt, hogy a katolikus egyház birtokai a kormány döntésétől függenek. Mazuranic Zelimir volt horvát diktatúra-miniszter a szenátusban a törvényt bolsevik-alkotásnak mondta és utalt rá, hogy nemzetközi szerződéseket is sért, amennyiben Jugoszláviának az antant-nagyhatalmakkal történt megegyezése szerint 1932 júl. 20-ig be kellett volna fejeznie az agrárreform végrehajtását.

Ismételten volt már e lapok hasábjain arról szó, hogy Zivković lemondása és mandátumának letétele lehetővé tette a parlamentben ellenzéki klubok megalakulását. Így keletkezett Nikié Nikola volt miniszter vezérlete alatt a horvát Parasztklub, Preka Milan volt diktatúra-miniszter elnöklete alatt a horvát Nemzeti Klub és Trpkovic Stavra képviselő elnöklete alatt a szerb Délszláv Klub. Ezek az ellenzéki alakulatok arra törekedtek, hogy rendes politikai pártokká legyenek. A kormánynak ez ellen nem lett volna kifogása, mert ilymódon az álparlament komolyabb parlamenti jelleget ölthetett volna és mert ezek a klubok gyökértelenek voltak s így a kormányhatalomnak komolyabb nehézséget nem okozhattak. A kormány azonban joggal tartott attól, hogy e klubok álarcában a régi politikai pártok és politikusok juthatnak be a parlamentbe. Ezért tette a pártalakítást kétszeres belügyminiszteri engedélytől függővé és ezért vette be az új választójogi törvénybe azt a tilalmat, hogy törzsi, vallási és tartományi alapon nem szabad politikai pártot alakítani, hanem csak az 1929 jan. 6-án inaugurált elvek alapján. Egy további intézkedés megállapította, hogy a képviselőválasztáson csak az a párt vehet részt, amely az ország járásainak legalább a felében kap harminc-harminc ajánlót és hogy e járásoknak legalább hat banátus területén kell feküdniük. Jugoszlávia néprajzi összetétele mellett ezzel minden horvát, vagy szlovén jellegű pártalakítás ki van zárva és a két parlamenti horvát klub jövője eleve reménytelenné vált.

A választójogi törvény alapján először az ellenzéki Délszláv Klub alakult politikai párttá, miután a klub elnöke és néhány személyes hive e miatt a klubból kilépett és visszatért a kormánypártba.

A megmaradt 11 képviselő dr. Metikoc Milan elnöklete alatt megalakította a Délszláv Néppártot (Jugoslavenska Narodna Stranka) és a belügyminiszter akadálytalanul engedélyezte a párt működését. A párt a jan. 6-i alapon áll, de általános titkos választójogot, szabad gyülekezési jogot, a bírói függetlenség helyreállítását, sajtószabadságot és a banátusok széles Önkormányzatát követeli. A párt az ú. n. bristoli mozgalomban bírja eredetét. Metikoá Éivkovié intimusa. A különféle délszláv ifjúsági mozgalmakra támaszkodik. Az ú. n. Junaót (Jugoslavenska Narodna Organizacija = Délszláv Nemzeti Szervezet) a kormány már engedélyezte is. Az új párt az ifjú délszlávok pártja akar lenni, szemben az öreg délszlávokkal, akik a kormánypártot vezetik. Persze az ifjú és az öreg délszlávok népszerűsége a választók széles köreiben egyaránt csekély. Az új párt türelmetlen nacionalista. MetikoS élesen megtámadta a miniszterelnököt, mert a kormánypárt újvidéki gyűlésén magyarul és németül is szónokoltak, ami veszedelmezteti a Vajdaság délszláv nemzeti jellegét. Kifogásolta, hogy a magyar szónok magyar tanítóképzőt, az elbocsátott magyar tanítók és vasutasok visszahelyezését, a magyaroknak az agrárreformban való részesítését ígérte és tiltakozott az ellen, hogy a belgrádi egyetem magyar hallgatóinak megengedték, hogy külön egyetben tömörüljenek.

A második megalakult párt a jelenlegi kormánypárt, hivatalos néven Délszláv Nemzeti Párt (Jugoslavenska Nacijonalna Stranka). Csodálatosképpen a kormánypárt alig tudott létrejönni. A végtelenségig tartó tanácskozások és gyűlésezések sohasem akartak eljutni a megalakulásig. Állítólag magában a kormányban is nagy ellentétek voltak a pártalakítás miatt. A szerbiai miniszterek némelyike (Maksimovic) szerette volna a régi szerb politikusokkal megtalálni az együttműködés lehetőségét, míg az új részek miniszterei közül többen (Kramer) a mai rendszer kizárólagos érvényben maradása mellett voltak. Július közepén végre megalakult a kormánypárt, akkor amikor már Metikosék a párt nevét is elbirtokolták.¹ Az új részek miniszterei győztek a rezsím kizárólagosságának hangsúlyozásával, a szerbiai miniszterek ellenben megszüntették a kormánypárt eddigi banátusi szervezeteit, mindent közvetlenül a belgrádi pártválasztmánynak vetettek alá, mely választmány nem a banátusok delegáltjaiból áll, hanem a pártkongresszus választottjaiból. A választmány tagjai kétharmadának belgrádi lakosnak kell lennie. A szerbek tehát a végső fokon egyedül döntenek a párt kérdéseiben. Elnökké Dr. Uzunović Nikola volt miniszterelnököt választották meg. A párt tagjainak száma állítólag másfél millió, ami azt jelenti, hogy minden a kormánytól függő választó belépett a pártba.

A harmadik párt a Délszláv Radikális-szociális Párt (Jugoslavenska Radikalno-socijalna Stranka). Megalapítója Janjié Voja

¹ Csak egy szóban (narodna, nacionalna) különbözik a két párt neve és a két szó között is bajos értelmi különbséget tenni.

szerb pap, volt miniszter, hosszú időn át a radikális párt tagja, akinek bulgáriai kiküldetését a Magyar Szemle júliusi száma tárgyalta. Janjié pártja nem bír jelenleg parlamenti képvisellel. Az alapító egész június közepéig a feloszlatott radikális párt híve volt. Ekkor egy levélben bejelentette a radikális párt elnökének, Stanojevié Acának, hogy helyteleníti a passzivitást és ezért új pártot alakít. A pártalakítást a belügyminiszter megengedte, hiszen Janjié vállalkozása a radikális pártot gyöngíti. Janjié programja általános titkos és proporcionalis választójogot, sajtószabadságot, bírói függetlenséget követel, az állam korporatív átalakítását, a hitel szocializálását, az ingatlan vagyon korlátozását, a bolgár és orosz kapcsolatok elmélyítését stb. Janjié pártjához feltűnő számmal csatlakoztak a szerémségi szerb papok. A pártvezér igen tevékeny agitátornak mutatkozik. Mégsem tulajdoníthatunk az új pártnak nagyobb jelentőséget. Janjié arra spekulál, hogy a radikális párt híveinek egy része, látva a passzivitás eredménytelenségét, zászlaja alá áll. Aligha fog reménye teljesülni.

Hivatalosan csak ez a három párt létezett, amikor a kormány a vrbasi és a moravai banátusokban megtartotta a községi választásokat. Vrbas a két horvát banátus szívébe betolt szerb ék, Morava szerb banátus a bolgár határon. A kormány a két banátus ez elhelyezésétől sikert várt, ezért kezdte meg itt a községi választásokat. A két banátus csendőri és katonai megszállás alá került és a nyílt szavazás rendszere mellett tobzódott az erőszak. Janjié pártja az idő rövidsége miatt nem állított jelölteket, így a kormánypárt mellett csak Metikoiék bontottak zászlót és egyes helyeken különféle álnevek alatt a régi pártok hívei is próbálkoztak. Az eredmény az lett, hogy a kormánypárt megkapta a községi mandátumok 99%-át. Az ellenzék csak a vrbasi banátus néhány muzulmán jellegű kis városában és falujában győzött (Derventa, Velika-Kadusa, Gracanica, Maglaj, Bosanski-Brod stb.). Amint azonban Janjié rámutatott, a kormánypárt ez óriási győzelmet a két banátus szavazatainak 42%-ával aratta! Ez Janjic egyik argumentuma a passzivitás ellen: ime, ha az ellenzék a maga egészében akcióba lépett volna és szervezeten vett volna részt a küzdelemben, a két banátusban még a mai választási rend mellett is győzhetett volna.

E választások után következett be a délszláv belpolitika legnagyobb szenzációja, a szerb radikális párt akcióba lépésének kísérlete. Pasic utóda a radikális párt elnökségében, Stanojevié Aca, a diktatúra kikiáltása után teljesen visszavonult s pártjával együtt türelmesen várta a diktatúra összeomlását. Ez az összeomlás nem következett be. A jelenlegi alkotmány kihirdetése (1931 szept. 3.) után Stanojevic kísérletet tett a régi szerb, horvát és szlovén pártok egy nevezőre hozásával, hogy nyílt választási küzdelemben egyesült erővel törjék le a diktatúrát. Ez a terv sem sikerült. Egyrészt azért, mert Macek nem adta fel a független Horvátország gondolatát, másrészt, mert a diktatúra lehetetlenné tette, hogy a kormánylistán kívül bármilyen más lista is részt vehessen a választáson. 1932 őszén a velebiti felkelés és a dinár esésének hatása alatt, valamint francia nyomásra Belgrád érdeklődött a régi pártok álláspontja iránt. Megindult

a deklarációs sorozat. A deklarációk elárulták, hogy a régi pártok között nincs egyetértés, ami a SrSkic-kormány megerősödését eredményezte. Stanojevió ekkor azt hirdette, hogy a diktatúrával semmiféle közösséget nem vállal, általános titkos választójog mellett a konstituante összehívását követeli és hajlandó a jövő alkotmány alapelveül a decentralizációt elfogadni. Nagyjában ugyanezt követelte abban a nyílt levélben is, melyet ez év áprilisában híveihez intézett (Lidove Noviny ápr. 20.). Óriási feltűnést okozott tehát az egyik vezető belgrádi lap közleménye (Politika aug. 20.), hogy Stanojevicék megváltoztatva eddigi felfogásukat, a belügyminiszterhez benyújtott beadvánnyal engedélyt kértek egy D é l s z l á v Nemzeti Radikális Párt (Jugoslavenska Narodna Radikalna Stranka) alapítására.

Stanojevic ezzel kétségtelenül feladta a tagadási álláspontot a diktatúrával szemben. Ezt Srskic nagy erkölcsi győzelemként könyvelheti el. Íme a szerb radikálisok, akik a kétmillió kis Szerbiából másfél évtized alatt (1903—1918) a mai tizennégymillió Jugoszláviát megteremtették, megalázkodva alávetik magukat a szeptemberi alkotmány rendelkezéseinek és elismerik a jan. 6-i alapot minden politikai akció kiinduló pontjának.

Persze, ha a párt bemutatott programját vizsgálat alá vesszük, SrSkié erkölcsi győzelmének értéke igen devalválódik! Az általános titkos választói jog, bírói függetlenség, sajtószabadság stb. ismert követeléseikhez itt új tételek járulnak. A nemzeti egységet akarják, mondja a programul, de számolva a viszonyokkal, csak fokozatosan kívánják megvalósítani. A szerb, horvát és szlovén nevet tiszteletben akarják tartani, hagyományaik, jelvényeiket, zászlóikat törvényes védelem alá akarják helyezni és a horvátok és szlovének egyenrangúságát a szerbekkel minden téren biztosítani kívánják. Széles önkormányzatot követelnek és amennyiben a jelenlegi adminisztratív szervezet nem bizonyulna az ország érdekében valónak, meg fogják változtatni. A párt a délszlávságot a szerbség, horvátság és szlovénség szintézisének tartja s ez elvét az államélet minden terén meg akarja valósítani.

Világos, hogy ez a program a jan. 6-i alap formális elismerése után teljes tagadását jelenti ez alapnak, megsemmisítését a diktatúra „vívmányainak“. A programúiban ott van az alkotmányrevízió, benne van a nemzeti autonómiák gondolata, akár a federáció is.

Nem állanak tisztán előttünk azok az okok, melyek Stanojevicéket e lépés megtételére bírták. Érkezettek üzenetek a diktatúra elégedetlen minisztereitől. Aggályok merülhettek fel Janjic politikájának bizonyos sikerei miatt. Erős benyomást tehetett az a tény, hogy a vrbasi és a moravai választásokon a radikális párt hívei egyéni akciókkal kísérleteztek. Szerepelhetett indítékként az a felfogás is, hogy a négyhatalmi szerződés, a kisantant új szervezete, a francia-délszláv barátsági szerződés több évre külpolitikai stabilizációt jelent, ami a Srskic-kormánynak külpolitikai okokból való leváltását valószínűtlenné teszi. Bizonyára megfordult a radikális párt vezéreinek fejében az a megfontolás is, hogy a revíziós mozgalom erősödése azt kívánja, hogy a döntő pillanatban olyan kormánya legyen az országnak, mely valóban

a szerbség akaratát fejezi ki. És a radikálisok joggal érezhetik magukat ma is a szerbség reprezentánsainak. A Macek elítélése, Korocec internálása, Predavec meggyilkolása által robbanásig feszült szerb-horvát és szerb-szlovén ellentétek enyhítése sürgős államérendek és e feladat teljesítésére a Srskic-kormány végleg alkalmatlan. A jelenlegi parlament élete legfeljebb még két év. A Srskic-rendszer eredménytelensége folytán a radikális párt választási kilátásai kedvezőek, különösen azért, mert a horvát és a szlovén területek választói jobb híján a radikálisokra szavaznának, úgyhogy még a nyílt szavazásos rendszer mellett is megkaphatná a radikális párt a szavazatok relatív többségét, ami a diktatúra választójoga mellett nekik juttatná a mandátumok háromötödét.

Bár ilyen körülmények között a radikális párt engedélyezése igen nagy veszedelmeket jelenthetett volna a diktatúrára nézve, mégis valószínűnek látszott a pártszervezés megengedése. Nem volt hihető, hogy Stanojevicék bizonyos garanciák nélkül határozták volna el magukat a kísérletre. Az, hogy a diktatúra választójoga eleve lehetőségeket biztosított a régi szerb pártoknak, logikussá tette az engedélyezést. Az államrezon is mellette szólt. A király a vidovdani alkotmány eltörlésével, melyre pedig kétszer tett esküt, a diktatúra-kormányok visszaéléseinek, politikai gyilkosságainak tűrésével súlyosan exponálta magát. Eddig nem volt módja saját maga dezavválása és az összeomlás veszedelme nélkül elejteni a rendszert. Most a radikális párt megépítette számára a visszavonulás arany hídját, biztosította volna a diktatúra békés likvidálásának lehetőségét. Egyszer már, ha nem is ilyen súlyos helyzetben, győzött az államrezon. Ez akkor volt, mikor Rádió londoni útjának sikertelensége után berendelte híveit a belgrádi parlamentbe, melyet addig nem ismert el. Pasic, hogy kisebbségi kormányát meg ne buktassák, előbb a horvát mandátumok igazolását húzta-halasztotta, azután a parlament üléseit napolta el. Ezzel megkockáztatta azt, hogy Rádió visszatér a forradalom útjára. A király azonban közbelépett. FaSicot lemondásra kényszerítette és az új kormányt Davidovic Rádíc támogatásával alakította meg. Most még ennyire aktív beavatkozásra sem lett volna szükség, hiszen a radikális párt a választásokon saját maga akarta megdönteni a diktatúrát.

Am a Srskic-kormány mást határozott. Három nap alatt megjött a belügyminiszter elutasító végzése. A belügyminiszter szerint a pártalakítás azért nem engedélyezhető, „mert a párt neve a hajdani felosztatott radikális párt elnevezésének valamennyi elemét magában foglalja és ez a radikális párt, mind eredeténél fogva, mind pedig azon terület folytán, melyen politikai működését kifejtette, elsősorban törzsi jelleggel bírt, vagy legalább is annak tartatott a nemzet nagy része által“. Ezek szerint a párt programjában a miniszter nem talált kivetni valót, vagy nem is foglalkozott vele, hanem azt kifogásolta, hogy milyen a párt neve és azt állította, ha elég bizonytalanul is, hogy a régi szerb radikális pártnak törzsi jellege volt.

Diktatúrát aránylag könnyű csinálni, de nehéz a diktatúrát kellő időben katasztrófa nélkül megszüntetni. A diktatúrák élére ritkán kerülnek nagy koncepciójú emberek. Sőt ritkán olyanok is, akik bár koncepció híján, de valóban a nemzeti lélek kifejezői. A konjunktúrák

kis ügyesei, a tehetségük határait nem érző önimádatba veszett kalandorok képezik a diktátorok többségét. Ezek természetesen nem értik meg az idők jelét és csak saját kis személyük sorsa foglalkoztatja őket. A Srskic-kormány tagjai ehhez a típusokhoz tartoznak. Valami csodálatos lélektelenséggel, a felelősség minden tudata nélkül ülnek a helyükön és úgy látszik, megrészegültek saját frázisaiktól. E sorok írója igen távol áU a radikális pártban megtestesült nagyszerb gondolattól, de objektíve megállapíthatja, hogy a szerb nemzet hőskorának az a cinikus lebecsülése, mely a jelen miniszteri végzés pökhendi soraiból árad, minden politikailag gondolkozni tudó embert fel kell hogy háborítson. Ha van, ami a szerb lélek forradalmosítására kitűnő eszköz, akkor Srškiéék e végzése az, mellyel a senkik a szerb nagyság megteremtőit lomtárba való óságnak minősítették.

A HORVÁT NEMZETI KÜZDELEM jelenségeit csak mellékesen érintettük szemlénkben. Ez külön tanulmány feladata lesz. Az a meggyőződésünk, hogy Jugoszlávia mai helyzete akkor is a legsúlyosabb válság képét mutatja, ha a horvát problémát ki is kapcsoljuk. A horvátok a legrosszabb esetben elszakadnak. Ebbe magában véve nem bukik még bele Belgrád. A végzetes veszedelem ott kezdődik, hogy egy szerencsétlen, tehetetlen rendszer szinte készakarva lázadásba kergeti a szerb nemzeti eszme letéteményeseit. A romlás útján nincs megállás. Srškié Milánnak és társainak, úgy látszik, sikerül lerombolniok mindazt, amit egy világégés és egy vértenger poklain keresztül milliók önfeláldozó hősiességével Palié Nikola és követői megteremtettek.

BAJZA JÓZSEF

FIGYELŐ

GREY LORD

MINDÖSSZE FÉL EMBERÖLTŐ múlt el a háború vége óta és tizenöt év után a nagy dráma főszereplői közül már csak néhányan vannak életben. Hadvezérek, diplomaták, államférfiak, akik 1914 nyarától kezdve négy esztendőn át döntöttek milliók életéről és haláláról, másfél évtized rövid ideje alatt gyors egymásutánban úgy tűntek el, mintha halálukat a végzet titokzatos akarata is siettette volna.

A szeptember első napjaiban elhunyt Grey lord, a háborúba induló Nagy-Britannia volt külügyi államtitkára, a legelső sorban volt azok között, akiket Európa tragikus négy esztendeje alatt a végzet halálos sodra hurcolt magával. Talán senki sincs, akivel kapcsolatban annyiszor felmerült volna a kérdés: meg lehetett volna-e akadályozni a háború kitörését 1914 nyarának végzetes napjaiban? II. Vilmos bizonyosan végzetesebb alakja volt a nagy tragédiának, mint a brit külügyi államtitkár, de Grey, a mögötte álló brit világbirodalom minden másnál nagyobb hatalmi súlyával, valószínűleg egyedül képviselte azt az erőt, amely talán még képes lehetett volna arra, hogy a mérleg nyelvének jobbra vagy balra való billenését tudatosan és szabad akarattal befolyásolja és esetleg másféle döntést erőszakoljon ki a háború és a béke kérdésében.

Grey tizenegy esztendeig tartó külügyminiszterségéből — hasonlóan hosszú ideig csak két másik külügyi államtitkár, Granville és Castlereagh ültek a Foreign Office „nagy íróasztala“ mellett — 1905 utolsó napjaitól kezdve, amikor első miniszterelnöke, Campbell-Bannerman alatt elkezdett szolgálni, egészen az angol hadüzenet napján, 1914 augusztus 3-án, az alsóházban mondott beszédéig, nyolc és fél esztendő telt el ennek a nagy döntésnek jegyében. Vannak, akiknek az a véleménye, hogy a döntés már 1906 elején megtörtént, amikor Grey a választási küzdelemben az ország különböző részein szétszóródott minisztertársainak megkérdezése nélkül döntött a francia kormányban abban a kérdésében, hogy a Landsdowne által politikailag létrehozott francia-angol entente cordiale kiegészítettessék a két ország vezérkarai között meginduló tárgyalásokkal, illetve az azokat logikusan követő katonai egyezményekkel. Mások, így elsősorban Churchill, azt hiszik, hogy ha Grey idejében, de mindenesetre 1912 előtt, határozottan és minden kétséget kizáró formában figyelmeztette volna Németországot arra, hogy Belgium semlegességének megsértése, vagy ehhez hasonló természetű más súlyos agresszív lépés esetén Anglia nemcsak diplomáciai támogatással, hanem hadseregével is Franciaország oldalán fog állni, a háború nemcsak 1914 nyarán, hanem talán sohasem tört volna ki. Ezt az érvelést nagyon alátámasztja és nagyon valószínűvé teszi az a tény, hogy amikor 1911 júliusában, pár nappal a Panther nevű német cirkálónak a marokkói parton, Agadirban való kikötése után, Lloyd George elmondta emlékezetes beszédét a londoni Mansion House bankettjén, a német diplomácia nyomában meghátrált. Pedig ez a beszéd semmi határozott formába öntött fenyegetést nem tartalmazott Németország felé, csupán erőteljes hangsúlyozása volt annak, hogy Anglia nemzeti és nagyhatalmi presztízsét köti ahhoz, hogy adott szava mellett kitart és ezért vállal minden várható következményt, tehát a háborút is.

Grey életének tragédiája, mint ezt sajátmaga is tudta és most halála alkalmából a róla szóló megemlékezések is felújították, az volt, hogy a két, egymást követő liberális kabinetben, 1906-tól a háború kezdetéig, bel-

politikai okok miatt majdnem lehetetlen volt minden kétségen felül álló külpolitikát folytatnia Franciaország mellett és Németország ellen. Asquith mindkét kabinetjében két, a legélesebben ellentétes irány harcolt egymással. Voltak, akik érintetlenül fenn akarták tartani az előző konzervatív kormány által kezdeményezett franciabarát külpolitikát és ragaszkodtak a régi angol külpolitikai alapelv, a Balance of Power kipróbált hagyományaihoz. Mások a liberális radikalizmus elveit képviselték, nemcsak a belpolitikában, ahol egyébként is kisebbek voltak az ellentétek, hanem a külpolitikában is. Ez messzebbrenéző vonatkozásban mindenáron való pacifizmust jelentett; közelebről és gyakorlati szempontból pedig jelentette azt, hogy Anglia semmi áron se kösse le magát sem németellenes, sem bánni más, háborút előidézhető kontinentális külpolitika mellett.

A külügyi államtitkár érzelmileg, ha nem is neveltetésénél fogva, alighanem közelebb állt ehhez a pacifista irányhoz. Gyakorlatilag azonban folytatta tovább azt a franciabarát külpolitikát, amelynek alapjait elődje, Landsdowne fektette le. Oroszország bevonásával ő tette teljessé a középonti hatalmak hármasszövetségével szemben Franciaország, Oroszország és Anglia triple alliance-át. Ez a külpolitikai munka az agadiri válság napjaiban, 1911 júliusában, már körülbelül el is érte céljait, bár teljessé csak akkor vált, amikor a következő évben Haldane missziója Németországban sikertelen volt. Németország túlságosan magas árat akart flottafejlesztésének mérsékléséért: olyan semlegességi nyilatkozatot angol részről Franciaország ellen és Németország javára, amelynek elfogadása az angol külpolitika részéről, legalább is az angol közvélemény megítélése szerint, egyértelmű lett volna a becstelenséggel.

Mindez pedig inkább csak kényszerű szükségesség volt Greyre nézve, ő nem volt, szíve szerint, barátja a franciáknak, de nem volt ellensége sem a németeknek. Legfőbb és egyetlen vágya az lett volna, hogy meg tudja őrizni az európai békét, ami, ha elsősorban brit érdek volt is, de bizonyosan érdeke lett volna egész Európának is, amint azt a bekövetkezett események éppen elég világosan megmutatták. Ha az emberekben csak egy szemernyi józan belátás volna í — fakad ki belőle ismételtlen az elkeseredés kétkötetes emlékiratainak lapjain, amikor nyugodt, szenvtelen tárgyilagossággal beszél el a háború előtti évek egymásrahalmazódó diplomáciai bonyodalmaikat és örökösen háborúval fenyegető válságait, Algécirastól elkezdve az 1912—13-iki balkáni háborúkig. Az 1911-iki marokkói válság leírásánál tör ki belőle különösen gyakran a keserűség, hogy miért hiányzik az emberekből a józanságnak olyan természetes és annyira emberi tulajdonsága, és hiányzik különösen a kontinentális emberekből és a kontinens országainak diplomataiból és államférfiaiból! Fez, Agadir, a Panther világpolitikát majmoló hajóskapitánya, nagyképpel tárgyaló nagykövetek, obszkúrus gyarmati érdekek a legsötétebb Afrikában, uralkodók és miniszterek sértett hiúsága: mindez szörnyű és tragikus ostobaság a szemében, ami nyomban eltűnnék, erőtelenné, sőt nevetségessé válnék, ha az emberek a csatorna túlsó oldalán csak egy kicsit is meg tudnának tanulni, csak egy parányit is képesek lennének elsajátítani az angol józanságból, a világ legtermészetesebb és legmagátólértetődőbb emberi adományából, az angol common sense-ből!

Grey lordot nem fogják a modernkori európai történelem legnagyobb emberei között emlegetni. De azért nem volna igazságos dolog őt tragikus hősnek tekinteni, csak azért, mert élete egyetlen nagy és igazi célját, az európai béke fenntartását nem tudta elérni. Életének tragédiája nem volt egyéni tragédia, hanem egyik és majdnem személytelen összetevője annak a nagy kollektív tragédiának, amely 1914 nyarán zúdult rá Euró-

pára és amelynek a háború formális befejeződése, 1918 őszen, csak az egyik, de semmiesetre sem az utolsó felvonását jelentette.

Egyénileg Grey lord jelleme tele volt a legparadoxonabb vonásokkal, mint a legtöbb igazi angol ember jelleme. Párizson túl sohasem jutott. Ha a fővárosból elutazott, legszívesebben hazament Northumberlandbe, falusi birtokára, Fallodonba. Angolon kívül semmi más nyelvet nem beszélt, nem értett és nem olvasott. Oroszországot ő szerezte meg az antant számára, de a cár birodalmáról kevesebbet tudott, mint egy értelmesebb középiskolai diák. Perzsiával kapcsolatban pár évvel a háború kitörése előtt jelentőségükben döntően fontos diplomáciai tárgyalásokat folytatott, az egymással Ázsiában összeütköző brit és orosz érdekek kibékítésére. De, mint mondják, megtörtént vele, hogy Ázsia térképén összetévesztette a Perzsa-öblöt a Vörös-tengerrel. Közgazdasághoz nem értett; a belpolitika útvesztőjében sohasem tudott kiigazodni. A parlamentben csak ritkán láták; beszélni talán annyiszor sem hallották, ahány évig a kabinet egyik legfontosabb posztját betöltötte. Pedig kellemes hangja volt, beszédmodora minden szónoki hatásadászat nélkül is megnyerő és a parlamentben minden beszéde nagy és őszinte sikert jelentett. Róla alakult ki a „strong, silent man“, az erős és hallgatni tudó politikus típusa. Bár az ő hallgatása mögött nem annyira erő volt, mint inkább a gyakorlati dolgok immanens ostobaságától való irtózás és azok mélységes megvetése.

Látszatra és felszínes megítélésre kevés ember lehetett volna alkalmatlanabb arra a pozícióra, amelyet olyan hosszú ideig töltött be. De az emberek nemcsak Angliában, hanem az egész háború előtti Európában ösztönösen megéreztek, hogy ennek a már majdnem a titokzatosságig megismerhetetlen embernek nagysága igazi nagyság volt. Nem volt benne csillogó tehetség, fölényes zsenialitás. Nem utazta be a fél világot. Nem tudott és nem szeretett bánni emberekkel. De a jellemében és ahogy most a halála alkalmából mondta róla valaki, a puszta jelenlétében volt valami magával ragadó erő. Talán a kérkedés nélküli önbizalom adta neki ezt az erőt. Talán a hazugságot, mellékutakat nem ismerő egyenessége és érzéseinek makulátlan etikai tisztasága. Jellemeik lelki összetételében van valami rokon közötté és Tisza István között. Rokon az életük tragédiája is. Csak Grey tragédiája befelé égett el és nem lobbant el egy fájdalmas perc autodaféjában, mint Tisza Istváné. Az ő tragédiája tétlen, visszavonult évek hangtalan csendjében élte fel önmagát, a fallodoni park vén fái alatt, Northumberland patakjai mellett, ahol szeretett pisztránggra horgászni, és hallgatni a madarak énekét, az angol vidék igénytelen madaraiét, amelyeket a szakértő tudásával és a szerelmes ember meleg szívével ismert és ápolgatott. Sir Edmund Gosse beszéli róla, hogy 1914 augusztus 3-án, azon a napon, amely egyénileg is a legnagyobb válságot jelentette számára, két minisztertanács között halálra fáradtan az állatkertbe hajtattott ki, hogy egy órát tölthessen a madarak között. Azt pedig emlékirataiban saját maga mondja el, hogy amikor Theodore Rooseveltt meglátogatta és hosszabb sétára mentek Dél-Anglia egyik legszebb erdejébe, a Bournemonth közelében levő New Forestbe, a világpolitikai helyzet megvitatása helyett egymást azzal mulattatták, hogy kettőjük közül a puszta hangjáról ki ismeri fel több madarat.

Volt valami végzetszerű abban is, hogy megvakult. Huszonöt éves közszerepléséről szóló emlékiratait, amint arról az első kötet elején néhány megható sor tanúskodik, már csak felesége segítségével tudta leírni. Később megtanulta a Braille-rendszerű írás olvasását is. Hetvenegy éves volt, amikor vak és beszélni nem szerető remeteként, politikától és közélettel teljesen visszavonulva, megtért őseihez.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

*Kánya párizsi útja, a dunai államok kétoldalú szerződésai — Az osztrák krízis —
A genfi közgyűlés tárgyait a leszerelés — Oroszország nemzetközi elhelyezkedése —
Spanyolország, Kuba, Írország*

MAGYARORSZÁG KÜLPOLITIKAI ORIENTÁCIÓJA és helyzete szempontjából alapvető fontossággal bír Kánya külügyminiszter párizsi látogatása & tárgyalása Paul-Boncour francia külügyminiszterrel és Daladier miniszterelnökkel. A látogatás tényében nincsen semmi meglepő, hiszen a nemzetközi udvariasság szabályai szerint az újonnan kinevezett külügyminiszter, aki kétszer volt Rómában, volt Becsben, szinte tartozott ezzel a látogatással francia kollégájának. Szükséges volt ez a látogatás azért is, mert hiszen most a nagyhatalmak állandóan foglalkoznak az ú. n. középeurópai újjáépítés tervével, amely a nyugati államok fővárosaiban népszerű probléma és magyar szempontból fontos volt személyes kontaktus alapján megtudni, mi a francia elgondolás alapja és milyen mértékben lehet arra számítani, hogy Párizs carteziánus logikájával hajlandó legyen a helyzet realitásait is tekintetbe venni. A négyhatalmi pákaim és ennek kapcsán az örvendetes közeledés Franciaország és Olaszország között, az a tény, hogy az osztrák probléma megítélésében a két nagyhatalom felfogása nagyon, határozottan megkönnyítették magyar államférfiak számára a francia vezetőkkel folytatandó beszélgetéseket. A mindkét oldalról kiadott hivatalos jelentések szerint a beszélgetések tárgya kizárólag gazdasági jellegű, hiszen Franciaország, a négyhatalmi szerződés aláírásakor kisebb szövetségeseinek adott garanciája alapján, hozzájárulásuk nélkül őket politikailag érdeklő problémákat nem tárgyalhat. A legnagyobb hiba lenne vérmes reményeket fűzni a magyar külügyminiszter párizsi tárgyalásainak eredményéhez. Franciaország nem evoluál gyorsan és nem változtatja véleményeit egyik napról a másikra, de különösen nem a szövetségeseit. Utóbbiakhoz szinte doktriner hűséggel ragaszkodik, amit senki sem vehet rossz néven, és ami csak hozzájárulhat ahhoz, hogy Franciaország katonai és pénzügyi hatalmánál fogva egyébként is jelentékeny politikai értékét növelje. Mégis, akármilyen távolságból nézzük is az eseményeket, annyit talán nagyobb kockázat nélkül is megállapíthatunk, hogy a „politikai problémák kizárása“ a párizsi konverzációk köréből csak frázis, amely mint fügefalevél kénytelen azt a tényt takarni, hogy amikor két külügyminiszter az országaikat közösen érdeklő problémákat tárgyalja, akkor, ha azok csak gazdasági jelentőségűek is, lehetetlen, hogy állandóan át ne csússzanak politikai térre, amelynek érintése nélkül nem is képesek a mai gazdasági problémákat megközelíteni. Ha Közép-Európát olyan különálló területnek akarják tekinteni, amelyet a gazdasági krízis különösképpen sújt, és ezért különös eszközökkel kell akár csak gazdasági újjáépítéséhez hozzáfogni, még akkor sem képzelhető el olyan, négy vagy öt államot felölelő megoldás, amely csak a gazdasági komplexumot venné tekintetbe és nem lenne kénytelen tisztázni a gazdasági megegyezés lélektani és történelmi, tehát politikai akadályait.

Mint a különböző sajtókommentárokból látható, a terv egyelőre az, hogy a dunamenti államok egymás között kétoldalú szerződéseket igyekezzenek a nagyhatalmak jóindulatú támogatásával létrehozni. Ha ilyen kétoldalú

szerződések hálózata egyszer létrejött, akkor a második lépés lenne ezeket a szerződéseket egymással összhangba hozni; végül ezt a szerződéskomplexumot kellene a két közvetlenül érdekelt ipari nagyhatalomnak, Olaszországnak és Németországnak, továbbá a harmadik szomszédos nagy államnak, Lengyelországnak érdekeivel összeegyeztetni. A külsőleg és elgondolásában tetszetős idea valószínűleg már a megvalósítás első stádiumában, akkor, amikor pl. egy agrár protekcionista és egy agrár kiveteli állam között kell megegyezést létesíteni, szinte legyőzhetetlen akadályokba fog ütközni, hacsak nincsen olyan parancsoló politikai érdek, amely a gazdasági minorítások ellenállását az egyes államokban legyőzze. Ha tehát Franciaország — nyilvánvalóan politikai érdekből — újra akarja csoportosítani a dunai államokat, akkor szóval és kifelé megtagadhatja a revízió gondolatának akceptálását vagy tárgyalását, tényleg azonban bármilyen megegyezés csak igen jelentékeny politikai és területi engedmények alapján lehetséges, amelyeket nyilván azoknak kell tenniük, akik politikai és területi értékek birtokába jutottak. Tehát ma ugyan elkerülhetik még Franciaország és szövetségesei azt, hogy a gazdasági újjászervezéssel együtt politikai problémákról is tárgyaljanak, de ha céljukat el akarják érni és egy nagyszabású gazdasági megegyezést létrehozni, akkor a siker érdekében le kell majd dobnok a fűgefalevet és el kell határozniok, — valószínűleg gyorsan és hirtelen — hogy a magasra kitűzött politikai cél érdekében politikai áldozatokat hozzanak-e vagy sem.

Az a légkör, amelyben a párizsi fogadtatás lefolyt és a külsőségek, melyek kísérték, — mint pl. az a tény, hogy Paul-Boncour külügyminiszter magyar kollégáját a brit leszerelési delegációval, Edén államtitkárral és Tyrrel nagykövettel hívta össze reggelire — azt mutatják, hogy Franciaországnak határozott szándéka Magyarország felé hidat építeni, és a magyar kérdést barátságosabban kezelni, mint eddig. Erre vallanak a sajtóhangok is, amelyek — szinte csak az Echo de Paris és a Journal des Débats kivételével — ha nem is fenntartás nélkül, de barátságos érdeklődéssel kommentálták a magyar külügyminiszter párizsi tárgyalásait. Nem tudjuk még, milyen tartós eredménye marad ennek az érintkezésnek, amely a Bethlen István és Walko Lajos idejében szőtt és közben majdnem elszakadt fonálnak szerencsés újrafelvételét jelenti. Azonban a látogatás, amely logikus folyománya Gömbös miniszterelnök és Kánya külügyminiszter alapvető külpolitikai tételének, — t. i. hogy Magyarország minden irányban a szabad kéz politikáját követi, — öröndetesen bizonyíthatja Párizs felé azt, hogy ha a magyar külpolitika az olasz barátságra van is felépítve, és meleg kapcsok fűzik is Németországhoz, nincs lekötve sem az egyik, sem a másik politikai irány mellett. Viszont hasznos figyelmet fordít minden irányban arra a tényre, hogy Magyarország nélkül sem a középeurópai problémát, sem a béke problémáját megoldani nem lehet. Anélkül, hogy ismernők a párizsi tárgyalások anyagát és eredményét, meg vagyunk róla győződve, hogy a magyar külügyminiszternek alkalma volt ezt a tényt és ennek politikai jelentőségét megvilágítani a francia köztársaság vezető államférfiai előtt.

AZ OSZTRÁK HELYZET kétségtelenül továbbra is gondokat kell, hogy okozzon az Ausztria függetlenségében elsősorban érdekelt nagyhatalmaknak. A Steidle Heimwehr vezér elleni merénylet szerzőjének kiszabadítása az innsbrucki börtönből reflektorként világította meg a Dollfuss-kormány helyzetét, mert megmutatta, hogy a németországi befolyás milyen mértékben érvényesül még a hivatalos szerveknél is, tehát felhívta a bomlás veszélyére a figyelmet. Ausztriának és az osztrák népnek minden alapos ismerője kénytelen bevallani, hogy a Németország felé irányuló mozgalom mindinkább

nyer térben és erőben. A csatlakozást ellenző nagyhatalmak részéről egészen szokatlan áldozatokra lenne szükség — gazdasági, pénzügyi és politikai áldozatokra, — hogy Ausztriának legalább felfogásbeli csatlakozását meg lehessen akadályozni. Az valószínűnek látszik, hogy a német birodalom a közjogi csatlakozást, amely nyílt konfliktusra vezetne Párizssal, Rómával, sőt Londonnal is, nem fogja erőszakolni. Viszont sem a Németbirodalom, sem a nemzeti szocialista párt nem fogja zsebretenni azt a vereséget, hogy a testvér Ausztriában a ma a birodalomban uralmon levő német párt még csak a szervezkedéstől is el legyen tiltva. Másrészt Ausztria számára a mai Európában öncélú ideál alig képzelhető el. Ha a Starhemberg-féle osztrák fasizmus vagy a Landbund által propagált osztrák rendi állam, vagy a kettő amalgámjaként elgondolt Dollfuss-rendszer létre is jön, alig hihető, hogy bármelyik is képes legyen olyan ideált tűzni ki az osztrák nép elé, amely a nagy német államhoz való csatlakozásnál vonzóbb legyen. Ha még annyira ellenszenves is a porosz rezsim az osztráknak, a nagy német birodalomhoz való csatlakozás olyan lehetőségeket biztosít az alig 7—8 millió osztráknak, azzal az előnnyel együtt, hogy az Anschluss a katolikus és más kultúrájú délnémetiség súlyát gyarapítaná, hogy ezzel szemben egy középeurópai megoldásnak különös politikai vonzerővel kell bírnia ahhoz, hogy az osztrákok többségét elhárítsa ettől a ma hirtelen vonzóvá lett céltől.

A helyzet megfigyelői háromféle fejlődési lehetőséget látnak aszerint, amint több vagy kevesebb pesszimizmussal tekintenek a jövőbe. A legsötétebb alternatíva lehetségesnek találja, hogy az osztrák nemzeti szocialisták, támogatva a Bajorországba menekült fiatal osztrák nácik ott megszervezett rohamcsapatától, nyílt fölkelésben forduljanak a kormány ellen, ami azért is a legaggasztóbb fejlődés lenne, mert minden bizonnyal nemzetközi konfliktushoz vezethetne. A második alternatíva nemzetközi következményeiben kevésbé látszik veszedelmesnek, mert a nemzeti szocialistáknak egy koalíciós kormányban békés úton való részvételét tartja valószínűnek. A Starhemberg-féle Heimwehr-csoportnak és a Landbund körül csoportosuló ú. n. nemzeti rendi frontnak heves összeütközése lehetővé teszi úgy az egyik, mint a másik alternatívát. Valóban Dolfiuss kancellár egész taktikai ügyességére és tekintélyére van szükség, hogy egy harmadik megoldás: a Dolífuss-koalíció fennmaradása és egy új alkotmány kidolgozása és életbeléptetése a lehetőségek sorában maradjon.

NEMZETKÖZI VISZÁLYOK veszélyeitől terhes légkörben ült össze a Nemzetek Szövetségének 14. rendes Közgyűlése Genfben. Az osztrák kérdés és a leszerelés problémája fogják dominálni a tárgyalásokat, azaz, hogy világosabban fejezzük ki magunkat, — a kulisszák mögötti tárgyalásokat. Ahogy a helyzetet ma látjuk, alig hihető, hogy az osztrák kérdést akár a Nemzetek Szövetségének Tanácsában, akár a Közgyűlésen bármelyik állam szóba hozza, vagy napirendre tűzze. Ismerve a német kormány felfogását és a német nemzeti szocialista közvélemény puszkaporos hangulatát, sajnálatos és ártalmas lenne, ha ezt a kérdést, melyet a két német testvér magánügyének akarnának Berlinben tekinteni, hivatalos formában felemlítenék vagy napirendre tűznék. Tekintve, hogy Ausztria is igen tekintélyes delegációval fogja magát képviseltetni, valószínű, hogy jövőjét illetőleg a nagyhatalmak képviselőivel élénk eszmecsere fog folytatni. Biztos az is, hogy a Közgyűlés, amelynek napirendje meglehetősen érdektelen, a leszerelés kérdésével sem fog foglalkozni, hiszen ez az október 16-án újból összeülő leszerelési konferencia feladata lesz. Ellenben a nagyhatalmaknak a közelebbi hetek során el kell dönteniük állásfoglalásukat a szárazföldi leszerelés bonyolult problémájával szemben. A leszerelési konferencia májusban azzal fejezte be tárgyalásait,

hogy a brit leszerelési javaslatot a kötendő szerződés és a tárgyalások alapjául elfogadta. A Ramsay MacDonald által beterjesztett angol javaslat szerencsés kompromisszumnak látszott a különböző egyéb javaslatok között. Ez a tervezet ugyanis alapul vette az 1932 december 11-iki deklarációt a leszerelési egyenlőségről; igyekezett az ú. n. kvalitatív lefegyverzést, azaz azoknak a fegyvernemeknek megtiltását a le nem szerelt hatalmaknál elérni, amelyek használatától a Versailles! és egyéb szerződések a legyőzött hatalmakat eltiltották. Végül akceptálta a francia javaslatot egy állandó és automatikus ellenőrzésről, amelynek feladata lenne a leszerelés mérvét közvetlen helyszíni ellenőrzéssel nemzetközi alapon megállapítani. Az eredeti angol javaslat már a következő öt éven belül egy bizonyos redukciót akart elérni a le nem szerelt hatalmak haderejében. A helyzet tavasz óta azonban megváltozott, különösen megváltozott a hangulat Németországgal szemben. Mint a brit közvélemény egyik legjelentősebb és a leszerelést erősen propagáló szócsöve, a Times, kiemelte, az angol vélemény szerint „nem lehet Németország egyetlen szomszédjától sem kívánni, hogy a német nép mai hangulata mellett hadseregét vagy felszerelését rögtön leszállítsa“. Ez az állásfoglalás, amely alátámasztja a franciák éles le nem szerelő, sőt a háború gondolatával foglalkozó felfogását, de más szempontból viszont nem követi a franciákat, kizárni látszik azt a reményt, hogy ma egy leszerelési szerződés keretében a le nem szerelt hatalmak akárcsak minimális engedményekre legyenek hajlandók. A maximum, amit az angol-francia-amerikai találkozóaktól várni lehet, — az Egyesült Államok képviselője kijelentette, hogy instrukciói szerint a francia álláspontot fogja támogatni, — az, hogy a hatalmak a mai haderők rögzítését vállalják néhány esztendőre, közben pedig megegyeznek a nemzetközi ellenőrzés módozatairól (amit az angolok egyelőre fenntartással fogadnak) és ennek a periódusnak a befejezésekor hajlandók lesznek bizonyos előre megállapított skála szerint fokozatos leszerelésre. Mindennek bázisaként pedig megerősítenék az egyenjogúság elismeréséről szóló deklarációt. Kérdés, vajjon Olaszország támogatását meg tudják-e kapni ehhez a javaslathoz, aminek eldöntése nagy mértékben függ az osztrák kérdés alakulásától. Ha pedig meglenne az olasz támogatás, tehát a négy nagyhatalmak egyöntetű javaslatává válnék az, amiben Nagy-Britannia, Franciaország és az Egyesült Államok képviselői esetleg megegyeznek, a legnagyobb kérdés marad az, vajjon Németország elegendőnek fogja-e találni ezt a megoldást, amely azzal szemben, amit tavasszal — valószínűleg helytelenül — nem tartott elfogadhatónak, lényeges visszaesést jelent. Az a kilátás, hogy az osztrák-német helyzet elmérgesedik és a leszerelési konferencia teljes kudarccal végződik, valóban nem barátságos és nem biztató. De hogy ennek a kilátásnak a veszélye elegendő érv lesz-e úgy az egyik, mint a másik oldal számára ahhoz, hogy nyugodt és békés megoldást elfogadtasson, azt nem memők sem igennel, sem nemmel eldönteni.

Az utóbbi hónapok német politikájának úgylátszik áldozatává lett a német-orszós barátság. Ha azt mondjuk úgy látszik, ezzel jelezni akarjuk, hogy a dolog talán nem végleges, mert Szovjetország politikájának is többféle arca van: ha Sztálin és Litvinov immár közel egy év óta lassan át is orientálják Moszkva politikáját, az kétségtelennek látszik, hogy a vörös hadsereg vezérkarának viszonya a Reichswehrhez változatlanul harmonikus és meleg. Vorosilov hadügyminiszter politikai koncepciója némileg ellentétben áll a Kreml politikusaival, úgyhogy talán az utolsó szót még nem mondták ki, minden ellentétes látszat dacára, a szovjet németellenes külpolitikai irányában. A vörös kormány külpolitikai orientációjának oka nem egyedül a mai német kormány véresen és hevesen kommunistaellenes jellegében keresendő; hiszen a Kreml már néhány éve mindent meg-

tett, hogy Franciaországhoz közeledjék és hogy megneptámadási szerződéseket kössön vele és ezenkívül összes szomszédaival is. A Franciaországgal és Lengyelországgal a múlt ősszel kötött megneptámadási szerződés volt az első ezen az úton, a júniusi protokoll, amely az összes szomszédok aláírásával meghatározza a támadót, betetőzése volt ennek a diplomáciai akciónak. Az utóbbinak fontossága különösen abban van, hogy Románia is aláírta és ezzel a távol keleti határ kivételével a Szovjetbirodalom határai, legalább is szerződésszerűen biztosítottak nyertek külső támadás ellen. A németbarát korszak végét tulajdonképpen a híres Hugenberg-féle memorandum siettette. A Németbirodalom gazdasági minisztere tudvalevőleg a londoni gazdasági konferencia elé olyan, ugyan magánjellegűnek deklarált emlékiratot tévesztett, amely Oroszországot majdnem teljes nyíltan mint német gyarmatosítást területet jelölte meg. Ez a béketűrő szovjetnél betetőzte a mértéket és politikailag meghozta a változást, amelynek Németország szempontjából legfontosabb következménye az, hogy legalább egyelőre, Lengyelország katonailag szabad kezét kap a Németbirodalom felé. Mindenesetre jellemző az orosz politika változására az, hogy míg eddig a szovjet sajtó erősen revizionista jellegű volt, addig az utóbbi hónapokban egészen nyíltan Németország keleti határainak revíziója ellen foglalt állást.

Oroszország az európai politikában természetesen továbbra is erősen passzív szerepet játszik, de mindenesetre egy nagyhatalom passzív szerepét, amelynek állásfoglalását mindenkinek tekintetbe kell vennie. Az orosz gabonaellátás nehézségei, a rossz termés és a még rosszabb belső szervezés, mely a termés elosztását lehetetlenné teszi, részben súlyos éhínséget provokált különösen az Ural vidékén, részben ismét élesen szembeállította a parasztságot a szovjet kormánnyal. Ez a nehéz belső helyzet egyik főoka annak, hogy a szovjet ilyen erős nyomatókkai keresi a megegyezést szomszédaival. A másik ok a keleti veszély, amely Japán felől fenyegeti a Szovjetbirodalmat éppúgy, mint cári elődjét. Japánban Hirohito, volt moszkvai nagykövetet nevezték ki külügyminiszterre: energikus nacionalistát, az öregedő Ushida gróf helyett. Ez nyilván annyit jelent, hogy a felkelő nap országa Kínával és Oroszországgal szemben egyaránt igen aktív külpolitikát akar folytatni. Kínával valószínűleg meg fog egyezni, mert a nagyhatalmak által teljesen cserbenhagyott nankingi kormány számára más megoldás nem marad hátra. Japán ezután, Mandsukuo megszervezésén kívül, szemét az orosz birtokokra fogja vetni: Vladivosztockra és Kamcsatkára. Ezt a szovjet sajtó legalább is biztosra veszi. És aki a nagy japán nacionalista programot ismeri, annak nincs kételye afelől, hogy a japán imperialistáktól a 80-as években megállapított nagy terjeszkedési programnak egyik sarkalatos pontja Kelet-Ázsia partjainak birtokolása a Behring-szorostól a Sárga-tengerig.

AMIKOR A SPANYOL forradalom csöndes viharral elsöpörte Alfonz királyt és a monarchiát, és ezek helyét szocialista ízű radikális köztársaság foglalta el, rendkívül erős volt az ország közvéleményének balfelé hajló irányzata. Mind Spanyolországban magában, azaz Castill-Spanyolországban, mind Catalonjában kommunista vagy anarchista elemeknek a lázongása befolyásolta a politikát és nyomást gyakorolt a kormányokra a legszélsőbb forradalmi újítások irányában. Hiába volt a polgári köztársaságiak mérséklő befolyása, a kormánytaktika azt kívánta, hogy balfelé eltolással védekezzenek az erőszakos felforgatás ellen. Így jött létre az ország katólikus közvéleményének felháborodására a szerzetesrendek vagyonának elkobzását kimondó törvény, amelyet még Alcalá Zamotra elnök ellenállása

sem tudott meghiúsítani. Az elnök jobbnak látta nem állítani élére a helyzetet és a törvény aláírását nem tagadta meg. Azonban ettől a pillanattól kezdve a kormánynak számolnia kellett az igen tekintélyes katolikus közvéleménynek és klérusnak az ellenállásával, amelynek befolyása, különösen az északi tartományokban, rendkívül erős. A radikálisok Lerroux volt külügyminiszter vezénylete alatt kiváltak a kormányból és a koalícióból. Ez azonban egyelőre nem gyöngítette a kiváló taktikus Azana miniszterelnök és kormányának tekintélyét. Az agitációs munka a föld alatt folyt. De amíg a különböző monarchista tisztí Juntá-k felkelési kísérletei csődöt mondtak, az ország közvéleménye lassan — nyilván a világválság ideje alatt minden kormányon levő hatalom helyzetét aláásó gazdasági nyomás hatása alatt — ismét jobb felé tolódott el. Hiba lenne ebben monarchista tendenciát látni. Lehet, bár pillanatnyilag valószínűtlen, hogy kifejlődik belőle valamilyen monarchizmus. Ma a változás annyit jelent, hogy a kommunista agitációnak kevesebb sikere van és hogy a kisparaszt és kispolgári közvélemény elfordul a szocialistáktól és a köztársasági polgári front erősödik. A hónap elején lezajlott községi választások, melyek célja az Alkotmányt Biztosító Törvényszék tagjainak megválasztása volt, már magukon viselték ennek a hangulatváltozásnak bélyegét. A legtöbb városban, különösen Galiciában és Valencia tartományokban a jobboldali pártok jelöltjeinek adtak többséget. Emlékezzünk rá, hogy Alfonz királyt a község-tanácsi választások buktatták meg, amelyek megmutatták, hogy az ország többsége elfordult nemcsak a diktatúrától, de még az alkotmányos monarchista pártoktól is. Dacára annak, hogy e választások eredménye nem terjedt ki a parlamentre és így a cortez összetétele nem változott, a figyelemztetés félreérthetetlen volt.

Az elnök ezt a pillanatot látta alkalmasnak arra, hogy Azanát, aki eddig minden buktatást kísérletnek mesteri ügyességgel állott ellen, megkísérelje eltávolítani. Feltette a kérdést a miniszterelnöknek, aki úgylátszik nem is gondolt a lemondásra, hogy vájjon az adott helyzetben hiszi-e, hogy még a cortez többségének bizalmára támaszkodhatik. Az elnöknek egy másik, még indiszkréttebb kérdése az volt, vájjon a miniszterek úgy érzik-e, hogy ez a kormány a legjobb, amelyet a közeledő választásokra való tekintettel össze lehet állítani? Valószínűleg ez a kérdés döntötte el a kabinet állásfoglalását, amely csak kevéssel előbb nagy többséggel kapott bizalmi szavazatot a kamarában. Azana és kormánya beadta lemondását és ettől kezdve az elnök kezéből volt a döntés. Zamorra a radikális vezér, Lerroux segítségével köztársasági koalíciót hozott létre, a szocialisták kizárásával. Minthogy az új kormány bizonytalan többségre támaszkodik a cortezben, amelynek ma legerősebb frakciója, a szocialista párt, az ellenzéken van, Azana pártja pedig várakozó semlegességben maradt, a miniszterelnök számára az látszott volna a legjobb megoldásnak, ha rögtön választathat. Az elnök azonban visszautasította erre irányuló javaslatát, rámutatva arra, hogy a corteznek még be kell fejeznie az előtte levő alkotmányozó törvényhozási munkát. Lerrouxnak tehát majdnem lehetetlen helyzettel kell megbirkóznia, amikor bizonytalan többséggel a háta mögött az alkotmányt kell kiegészítenie, illetve átalakítani. Bizonyos, hogy soká nem halaszthatja a választásokat, különben belebukik, hiszen meg kell küzdenie egyik oldalon a szocialisták és Azanáék fenyegető ellenzéki ségével, a másik oldalon pedig nem szabad megengednie, hogy a monarchizmus a köztársasági kormányzás gyengesége következtében megerősödjék. Nem szabad ugyanis elfelednünk, hogy az új alkotmány alapján szükségessé vált Alkotmányos Garancia Törvényszék tagjainak választásakor a monarchisták erősen előretörték és olyanok is helyet kaptak az alkotmányvédő törvényszék tagjai között, mint Calvo Sotelo, Primo de Ri-

vera hírhedt pénzügyminisztere, aki egyike volt az első menekülőknek és aki száműzetésből él. Mindenesetre a helyzet azt mutatja, hogy Spanyolország is tovább forrong és meglepő változásokra lehetünk elkészülve. Csak egy látszik biztosnak s ez az, hogy a Spanyol Köztársaság külpolitikája nem fog változni: ez a radikálisok és a radikális szocialisták, tehát általában a köztársasági baloldal befolyása alatt franciabarát, még ha nem megy is annyira, mint amennyire Párizs szeretné. A franciák tudvalevőleg katonai egyezményt akarnának tető alá hozni, hogy mozgósítás esetén Marokkóból Algeciras-on át a legrövidebb tengeri úton spanyol terület felhasználásával hozhassák Európába a Tunis, Algír és Marokkóban állomásozó színes tartalékokat.

A spanyol változás ismét mutatja, hogy mennyire visszaesett a kommunizmus és szocializmus terjeszkedése Európában. A reakció kevésbé heves, mint Németországban, de nyilvánvalóan állandóan fejlődik. És ha Kubában kommunista jellegű forradalmat látunk, — amennyiben van egyáltalán valamilyen határozott jellege ennek a folyton változó mozgalomnak — ennek a magyarázata inkább Kuba sajátos gazdasági helyzetében és a latin amerikaiak hagyományosan forradalmár vérmérsékletében található. Európában az antiszocialista és forradalomellenes mozgalom erősödik, aminek legújabb jele az ír nemzeti front megalakulása. De Valera kormányának kockázatos politikája minden más európai államénál súlyosabb gazdasági krízisbe sodorta Írországot, amikor megátalkodottsága következtében vámháborút provokált Nagy-Britanniával sezzel a zöld sziget földművelőit megfosztotta nemcsak legjobb, de szinte egyetlen biztos piacuktól. Ennek a csökönyös politikának meg is volt hamarosan a visszahatása: szinte a földből nőtt ki néhány hét alatt a kékingesek ír fasiszta pártja a kiváló O'Duffy generális vezetése alatt. A kormánynak egy elődjétől származó szükség törvényre való hivatkozással (amelyet annakidején hevesen támadtak), sikerült ugyan a kékingesek felvonulását néhány hét előtt betiltani, de nem sikerült a kékinges hadsereget lefegyverezni. A megerősödött fasiszta párt erre koalícióba lépett a szocialisták kivételével a másik ellenzéki párttal, főképpen az ír nemzeti párttal, amely Cosgrave miniszterelnök vezérlete alatt áll és a legutóbbi választáson, amelyet De Valera a legalkalmasabb időben provokált, vereséget szenvedett. A három párt koalíciója a mai Daü-ben (kamarában) ugyan nem ad többséget az ellenzéknek, mert a szocialisták kicsiny tábora De Valerához csatlakozott és létrehozta többségét, de az egységes front olyan erőt tartalmaz, mellyel nagyon veszélyes lesz De Valerának az elégedetlen parasztság mellett megküzdenie. Az egységes ellenzéki front ugyanis egy igen ügyes választási politikai cselhez folyamodott: programjának fő pontjává az Északi Írországgal való békés egyesülést tette. Ezt pedig De Valera semmiképpen el nem érheti, minthogy a Nagy-Britanniához és a királyhoz hű Ulster vele, a királyhűséget megtagadó köztársaságival, semmi körülmények között

OTTLIK GYÖRGY

nem egyesülne. A legközelebbi hónapok tehát érdekes fejleményeket hozhatnak az ír Szabadállamban is, almi a britekkel megegyezést keresők tábora növekedésben van.

SZUDÉTANÉMETSÉG ÉS NEMZETI SZOCIALIZMUS

HÁROM ÉS FÉL MILLIÓ német él Csehszlovákiában, jóval több, mint Svájcban, annyi, mint Dánia lakossága. S mégis: ez a hatalmas népmassa nem tartozik szervesen a német nemzet centrumához, hanem periféria-kisebbség. Olyasféle elkülönült életet él, mint a nagyvárosok perifériáin keletkezett önálló városjellegű kerületek lakossága, amely ugyan a központhoz tartozik, de saját törvényei szerint alakul, külön sejtmagot fejleszt ki s alig közlekedik az agglomeráció szívével. A csehszlovákiai magyarság például nem ilyen periféria-kisebbség: túl közel van a nemzet centrumához, annak mindig szerves eleme, erőrezervoárja volt, a magyar nemzet történései részben a területén játszódtak le, s amikor levált, mintha a központi organizmus egyik lényeges részét vágták volna le, ütőereket szakítottak volna ketté. A csehszlovákiai német periféria-kisebbségben az államfordulat nem okozott végzetesen nagy emóciókat, mert megszokta az önállóságot, s régi berendezésekkel rendelkezett az új helyzet sikeres adaptálására. Az össznémetséget nem érintette jelentősebben a csehszlovákmi, az úgynevezett „szudétánémetség“ leválása s annyi volt ez számára, mintha a kisujját vesztette volna el, míg a csehszlovákiai magyarság talán a nemzet egyik karját jelentette, amit leszakítottak. Magukban véve a csupasz számok is érzékelhetővé teszik a két kisebbség közti különbséget: a csehszlovákiai magyarság az összmagyarságnak io—12 százaléka, a szudétánémetség az össznémetségnek mindössze 4 százaléka.

A távolesés a nemzet centrumától, az évszázados önálló élet megszokása, a periféria-jelleg sok mindent megmagyaráz a szudétánémetség háborúutáni politikájában, amit különben nehezen értenénk meg a hatalmas és erős néprésznél, amely nagy nemzeti öntudattal rendelkezik és sokakat megszégyenítő szívóssággal ragaszkodik fajtájához. Megmagyarázza elsősorban azt, hogy viszonya a csehszlovák államhoz más, sokkal aktívabb, mint a többi kisebbségé. A szudétánémetség bizonyos körei nem szeretik, ha „kisebbségnek“ nevezik őket, s hangoztatják, hogy a németség a köztársaságban „államnép“, az országnak az uralkodásban osztozó része, ugyanaz, ami a németség Svájcban, vagy a flamand nép Belgiumban.

Viszont ez a beállítás az éremnek csupán egyik oldala. A szudétánémetség önálló és a központtal alig törődő periféria-németség ugyan, még sem válhat annyira függetlenné, s nem alakíthat külön nemzetet, vagy külön mentalitást, mint a svájci, az elzászi, vagy az osztrák, mert szerencsétlen földrajzi elhelyezkedése meggátolja ebben. A szudéta-

németség nem egységes nyelvterület. Aránylag szűk keretként övezi Csehszlovákiának úgynevezett „történelmi országait“ (Csehországot, Morvaországot és Sziléziát), északnyugaton, az Egerlandban ez a szalag a felsőbajor nyelvjáráshoz és életmódhoz tartozik, de északkelet felé húzódva az Érchegység vidékén átmegy a szászba, hogy vékony sávban sok-sok kilométeren át tovább futva az óriáshegységben és dél felé fordulva az Altvater-hegységben sziléziaivá válják, majd több nyelvszigeten át újra nyugati irányt követve betorkolják az osztrákságba s a brünni bécsiesség után a Cseh Erdő vidékén csaknem azonosodják Felsőausztria népével. A németiség hosszú elnyújtott, derékszögökben megtört vonal, mely önmagába tér vissza, nincs központi erőműve, nincs kristályosodási tengelye. Az összefüggéstelen távolságban lévő részek alig ismerik egymást s ha vezetőik egybe akarnak gyűlni, a cseh Prágát kell központi találkozóhelyüknek megtenni. (Prágában alig negyvenezer német él.) A németiség központi politikai, gazdasági és kultúrszervei, egyetemük, akadémiajuk, sajtójuk, művészetük, bankjaik, üzemközpontjaik, vezető színházuk ilyenformán légüres térbe, a cseh Prágába kerültek, ahol a kisszámú, de rendkívül gazdag németiség nagy áldozatok árán úgy ahogy fenntartja azokat. A csehek örömmel hagyják meg e szerveket a cseh nagyvárosban, s óvakodnak attól, hogy német városba, például Reichenbergbe helyezték át őket, (amiről egyidőben szó volt), mert tudják, hogy Prágából soha sem fejlődhetik ki megfelelő „Hinterlanddal“ rendelkező német központ, míg Reichenberget, ha a németiség főszervei oda kerülnének, a német szorgalom és a német erő néhány évtized alatt hatalmas germán politikai és kultúrerődévé változtatná, amely egységes tempót diktálna a most központ nélkül szétfolyó szudétanémetiségnek.

A bemutatott két adottság határozza meg a szudétanémetiség sorsát. Az egyik adottság az, hogy a csehszlovákiai németiség a nemzet központjától távol eső és önállóságra szokott periféria-kisebbség, amelyben sok hajlam van a svájci, vagy az elzászi példa követésére, amennyiben nem igen fűzi politikai kapocs a német központokhoz és így könnyen államnéppé válhat a köztársaságban. A másik adottság: a központnélküliség, a szerencsétlen földrajzi elhelyezkedés, a sokféleség, az első tendencia ellen dolgozik, mert azt jelenti, hogy a szudétanémetiség végeredményben mégis csak a német nyelvterület különböző ágaihoz ragasztott kis részekből áll, amelyek gyámoltalanságukban nem húzódnak saját erőt és bizalmat adó központjukhoz, mert ilyen nincsen, hanem külön-külön át-átkacsingatnak a határon túli nagy német centrumokra: Bécsre, Münchenre, Berlinre, Drezdára és Boroszlóra.

A KÉT ADOTTSÁGNAK két politikai irányzat felel meg, amely az államfordulat óta küzd egymással. Elnevezték őket aktivizmusnak és negativizmusnak. Az első a periféria-jelleg következménye, s alapvéleménye az, hogy a szudétanémetiségnek svájci németiséggé kell válnia és részt venni az államot a mai alapokon fölépítő kormányzó munkában. A másik a földrajzi és az etnológiai szétszaggatottság következménye, s azt hangoztatja, hogy a köztársaság németiségének

vékony és elszigetelt sávjait a cseh államnép megsemmisítéssel fenyegeti, ha a németiség nem helyezkedik vak energiával a rigorózus védekezés álláspontjára a cseh előnyomulással szemben s nem vesz igénybe szükség esetén külföldi segítséget, ha kell a német birodalom segítségét is. A negativizmus szerint a prágai kormánnyal mindaddig nem szabad szóba állni, amíg az külső, vagy belső nyomásra meg nem adja a szudétanémeteknek az autonómiát. Az autonómia ellen az aktivisták sem mernek fellépni, de az ő véleményük szerint a szerencsétlen földrajzi elhelyezkedés miatt mindössze esetleg kultúrautonómiáról lehet szó, amit fokozatosan, a csehekkel való ügyes együttműködés eredményeként érhet el a németiség, míg a negativisták a szlovenszkoí Hlinka-párt mintájára teljes politikai autonómiát követelnek, mintegy egyenrangú részekből álló föderatív és nemzetiségi állammá kívánják átalakítani a most csehszlovák nemzeti alapon létező köztársaságot, s e tervüket, ha kell, akár a legszélsőségesebb eszközökkel hajlandók megvalósítani.

A szudétanémet aktivizmus, vagy negativizmus helyzete és ereje, előnyomulása vagy letűnése természetesen az európai konstellációtól, elsősorban a német birodalom belső politikai állapotától függ. Amíg a weimari német köztársaság külpolitikája sikeres volt, a „Versöhnungspolitik“ uralkodott, s a németek a franciákkal békültek, az aktivizmus állt előtérben Csehszlovákiában is. 1926-ban, Stresemann kibékítési politikájának virágzása idején, a csehek parlamenti alapon kibékültek a németekkel s két német miniszter belépett a prágai kormányba. Előzetes megállapodást az akkori két német kormánypárt — az agrárjellegű Bund der Landwirte Spina miniszterrel és a német keresztényszocialistapárt Mayr-Harting miniszterrel — nem kötött a cseh kormánypártokkal, s politikai elképzelése az volt, hogy helyzeti energiájával, amennyiben nélküle a cseh kormány kisebbségben maradt volna a parlamentben s kénytelen lett volna átadni helyét az „államellenes“ ellenzéki pártoknak, vagy a diktatúra eszközéhez folyamodni, ami 1926-ban hallatlan és szégyenletes dolognak számított, ezzel a határtalan parlamenti súllyal esetről-esetre mintegy kirevolverezi a cseh pártoktól az engedményeket. Az általános világprosperitás éveiben tényleg sok kirevolvereznivaló akadt, sok elosztani való, főleg gazdasági téren, közmunkákban, szállításokban, de kulturális és — a nagy megbékülés stresemanni éveiben — nemzeti téren is. A német kormánypártok a következőképpen okoskodtak: a legfőbb feladat a szudétanémetiség gazdasági és kulturális kádereinek megőrzése. Nos, a csehek veszedelmes hadjáratot viselnek a német értékek, elsősorban a német kézben levő északcseh ipar ellen. (Csehország és Morvaország leggazdagabb iparvidékei, Aussig, Dux, Brüx, Mährisch-Ostrau, Karlsbad, Brünn, Reichenberg, Gablonz, Prosnitz, Wamsdorf német területen fekszenek s míg a történelmi országokban a cseh lakosságnak 37.9%-a foglalkozik iparral és kereskedelemmel, a német lakosságnak 41.4%-a.) Az a pénzügyi, szubvenció és tarifapolitika, amelyet még Rasin pénzügyminiszter kezdeményezett, óriási hátrányt jelentett a német ipar számára. Rasin valóságos rendszerré tette, hogy a prágai bankok a német vállalatok gyengébb pillanataiban lecsapnak ezekre,

vagy mesterséges konkurenciát fejlesztenek ki ellenük, miközben az állam a közszállításoknál háttérbe szorítja és ezzel meggyöngíti őket. Ezen az állapoton segíteni kellett. Ha német miniszter ül a minisztertanácsban, okoskodtak a német aktivisták, meggátolja e kis, de folytonos és gyilkos igazságtalanságokat. Ugyanez történt a földbirtok-reform, az állami alkalmazások, a közoktatás, az igazságszolgáltatás, a kulturális kérdések, a nyelvjogok terén is, ahol végveszéllyé kezdett válni az örök németellenes túszúrás-politika. Valahányszor a kormány-nak szüksége van a német szavazatokra — s ez a csehszlovák parlamenti konstellációkban nap-nap után előfordul — mindig egy-egy német iskolát, állami szállítást, néhány közhivatalt, földparcellát, tarifakedvezményt, nagyobb nyelvjogot kell érte adnia.

Az első időben jól működött a „réalpolitika“. De abban a pillanatban, amint elmúlt a prosperitás kora, nem volt mit osztogatni s minden stallumért ádáz marakodás folyt, abban a pillanatban, amint beköszöntött a gazdasági válság és az aktív parlamentarizmus szerepe Csehszlovákiában is jelentéktelenné vált, a német miniszterek nem tudtak többé jelentősebb dolgokat kiharcolni népüknek. A parlamentet meg sem kérdező kormány számos szükségrendeletével mindig a cseheket részesítette előnyben és nem hallgatta meg a német aktivistákat. A keresztényszocialista párt idejekorán észrevette az aktivizmus csődjét, s amikor 1929-ben a prágai kormánykoalíció letért a polgári alapról és szocialista pártokat vett föl, az alkalmat felhasználva ellenzékbe vonult. Helyét a német szociáldemokrata párt vette át Czech miniszterrel. A későbbiekből látni fogjuk, hogy a német marxista-párt részvétele a nem sok jót nyújtó kormányban (teljesen birodalmi mintám) nagymértékben hozzájárult a nemzeti szocializmus szudétaföldi elterjedéséhez. Egyelőre az új német kormánypárt azon igyekezett, hogy a krízis egyetlen újfajta stallumát, a munkanélküli segélyezést a mindenkinél jobban szenvedő szudétanémet iparvidék lakosságára is kiterjessze. Mint szocialista pártnak sikerült e téren bizonyos előnyt nyújtó feltételeket kiharcolnia, de mi volt az enyhülésnek ez az apró morzsája a válság általános növekedéséhez arányim!

A német aktivizmus nem hozott eredményt. A cseh előnyomulás a német miniszterek ellenére tovább tartott. Állami szállítás, ipari előnyberészesítés, s a prosperitás idejének többi adománya illuzóriuussá vált a krízisben. Az egyetlen biztos helyen, az állami fixfizetésekénél, a németek végleg háttérbe szorultak. Néhány példa: 1920-ban, szóval már a köztársasági órában, a vasutasok között még 57 százalék volt a német, 1930 végén, négy évi aktivizmus után, 30 százalék. A nyolc legnagyobb német városban 1920-ban 55 cseh nemzetiségű postahivatalnok működött, 1930-ban 459, a minisztériumok hivatalnokai között két százalék a német, holott a németiség a köztársaság lakosságának 23 százalékát teszi ki, a vidéki pénzügyi szolgálatban hét százalék a német, az igazságszolgáltatásban az arány 32 százalékról 20 százalékra esett vissza. Új német hivatalnokokat sehol sem vesznek föl, a hadsereg végleg elzárkózott a németektől, ami 1920-ban a régi osztrák-magyar tisztek átvételekor még nem volt így, az iskolák száma csökkent, vagy ha megmaradt, a német iskolákat a csehek javára

elhanyagolták, az állami üzemeknél, a közmunkáknál előnyben részesítették a cseh munkásokat, még ha messziről kellett is őket a munka helyére szállítani, — egyszóval az aktivista politika kezdeti, s az általános prosperitástól determinált sikereit már 1930-ban teljes visszaesés váltotta föl.

A gazdasági krízis, a parlament egyre fokozódó kikapcsolása, a német szocialista pártnak a nem sok jót nyújtó kormányzásban való részvétele, a szudétánémetség egyre nagyobbá váló politikai szétzaggatottsága (ez a jelenség csodálatosképpen szintén párhuzamosan haladt a német birodalmi állapotokkal), aláásta az aktivizmus népszerűségét s előtérbe lökte a német negativizmust, s annak vezérlő mozgalmát: a nemzeti szocializmust.

A SZUDÉTANÉMETSÉG parlamenti pártrendszere zilált és túldifferenciált. A kommunista párton, (amelynek hat, határozottan német képviselője és három német szenátora van), továbbá néhány, egy-egy képviselővel rendelkező kis párton kívül (szepességi német párt, Landbund stb.) a csehszlovákiai németiség parlamenti képviselete hét nagy pártra tagozódik. A két kormánypárt: a német szociáldemokrata párt (az 1928-as parlamenti választások óta 21 képviselője és ii szenátora van) és az agrárjellegű Bund der Landwirte (12 képviselő, 8 szenátor). Az ellenzéki pártok: a német keresztényszocialista párt (11, 6), a német nemzeti szocialista párt (8, 4), a német nemzeti párt (6, —), a liberális német munkaközösség frakciója (4, 1), és a német iparpárt (3, 2). A kommunistákkal és a kis pártokkal együtt a németiség tehát körülbelül 72—73 mandátummal rendelkezik a 300 közül. A mai választások képe természetesen alapvetően más volna, mint a legutóbbi parlamenti választások képe volt, de a zilált politikai és gazdasági viszonyok között Prága óvakodik új választásokat kiírni, s így a köztársaság sorsát ma az elavult összetételű, s az önelnapiólásokból élő régi parlamenti többség intézi, amelyben valószínűleg több a szocialista elem, mint lenne a mai választás alapján.

A régi német pártok a legádázabb harcot vívják egymással a vidéken, ami a kisebbségi helyzetben különösen veszedelmes jelenség, mert az erőt a közös ellenfél ellen illenék összpontosítani. Amint a birodalomban érezték a pártviszályok veszedelmes voltát, s a nagy belátás megsietette az egypártrendszer diadalrajutását, úgy hangoztatják kezdettől fogva a szudétánémetek is, hogy sokpártrendszerük tarthatatlan, s valamiféle közös platformot kell teremteni a közös problémák elintézésére. A Hitler-mozgalom előtt a szudétánémet pártok a koalíciós alapot vélték az egység megfelelő platformjának s ezt akarták kiépíteni, hogy egységesen léphessenek fel bizonyos célok, így a kisebbségi jogok, az energikus kisebbségi külpolitika, a kultúra-autónia kivívása, stb. érdekében. Néhány kezdetleges és jelentéktelen prágai intézményen, mint a regisztráló és adatgyűjtő „Deutsch-politisches Arbeitsamt“-on, a kis horderejű Népszövetségi Ligán, továbbá a parlamenti klubok néhány közös politikai értekezletén és tervezgetésén kívül más központi szövet nem sikerült létesíteniük. A liberális pártok kapcsolásából keletkezett „Deutsche Wahlgemein-

schaft“ a vidéken néhány praktikus kísérletet tett egy-egy községi pótválasztáson az egységes front megteremtésére, de jelentős eredményt hideg és unalmas programjával, szuggesztív erő nélküli fellépésével nem igen ért el s igazolta a koalíciós alapon való kapcsolás célszerűtlenségét.

Csak kulturális és társadalmi téren történt már évekkel ezelőtt összefogás. A nagy és erős „Kulturverband“ kétszázezer taggal s a „Deutscher Tumverband“ — a szudétanémet szokolegyesület — ezer tornaegylettel (amely mellett a német szocialisták munkástomaszövetsége is eltörpül) az első, politikánkívüli jelei voltak az egységnek. Jellemző tünet, hogy a másfajta egységesítésre irányuló mozgalom: a nemzeti szocializmus, éppen a meglévő kulturális és sportszövetségekben, a Kulturverbandban és főleg a Tumverbandban talált legnagyobb támaszaira.

A koalíciós alapon való egységesítés régi vágya, s szükségszerűségének belátása a túlerős pártérdek miatt sohasem érhetett célt, s különben sem felelt meg a német pszichének, amely nem diszkussziós és szavazási, hanem fegyelmi és tekintély! alapon, a „Führertum“ mentalitásának alapján kívánt tömörülni, mint ahogy régen megtette már, jóval Hitler előtt, éppen a különlegesen szudétanémet-jellegű, s a cseh szokolmozgalom ellensúlyozására alakult csehnémet Tumverbandban, ahol a „Führerek“ és a „Gefolgschaftok“ anti-parlamentáris rendszere jóval a háború és Hitler előtt diadalmaskodott az egyesületekben egyébként szokásos választási és parlamentáris rendszerrel szemben.

A németeket párt és föderatív alapon nehéz összehozni. Új mozgalomra volt szükség, különleges német formára, amely megkísérelhette a régi vágyak kielégítését. Valami olyanra, ami a különleges szudétanémet problémákkal kolumbusztojásként kívánt elbánni.

A SZUDÉTANÉMET AKTIVIZMUSSEL szemben megnyilvánuló elégedetlenség magábanvéve kevés volt ahhoz, hogy a németeket a meglévő pártok határozott ellenzékiége alapján összeforassza, s megszülessen az „egységes front“, amely hathatósabban védheti a kisebbség politikai, gazdasági és kulturális jogait. A pártok között levő világnézeti ellentét lehetetlenné tette az egységes front kialakulását. A szocialista pártok érzéketlenek maradtak a nemzeti célokkal szemben, a polgári pártok örökké kényelmetlenül érezték magukat a szocialisták mellett, a nemzeti párt, a polgári nacionalizmus pártja számos belső viszálykodás és bizonyos osztályelzárkózás miatt legyengült olyannyira, hogy hajdan tekintélyes vezére, Lodgmann, évekkel ezelőtt rezignált már, a Bund der Landwirte különleges agrárérdekeivel mentegődött, ha rossznéven vették tőle, hogy örökké az malmon levő cseh agrárpárttal keresi az érintkezést, — egyszóval a vágyva-vágyott egység csak nem akart létrejönni. Új, átfogóan nagy német eszmére, népmozgalomra volt szükség, hogy elemi erejű pátozával áttörje a kicsinyes viszálykodások frontját. Ekkor történt, hogy a szudétanémetiség egy része a Németországban elhatalmasodó nemzeti szocialista mozgalmat a megoldó és javító koncepciónak kezdte

látni, olyasvalaminek, amely segíthet a különleges szudétanémet problémákon. A „völkisch” mozgalom elszigetelten régóta létezett a történelmi országokban, s most német mintára sok-sok ezren hozzácsatlakoztak. A hitlerizmus 1930-tól kezdve feltűnő sebességgel terjedt az egyébként lassú, óvatos és a konciliáns reálpolitikát szerető német kisebbségnél. Ennek a gyors terjedésnek számos komoly oka volt.

Az első ok, amit már jeleztem, az volt, hogy a nép, sőt a politikusok egy része benne látta az egyetlen nagy összefoglaló mozgalmat a szétszakított szudétanémetiség egygyéforrasztására. A szerencsétlen földrajzi elhelyezkedésű kisebbségnél más, mint egy átütőerejű eszme, nem gyorsíthatta meg a vágyva vágyott folyamatot. A szudétanémetiség politikai fejlődése ezen a téren pontosan követte a németországi eseményeket — szinte feltűnő, mennyire párhuzamosan futott az elmúlt években a németiség minden törzsének és ágának története — és miként Hitler összehozta a birodalomban a poroszokat és a bajorokat, úgy vonta egységbe szudétaföldön a nemzeti szocializmus a különböző és egymástól szinte függetlenül élő német területeket. „Most végre van egy alap — mondták a nemzeti szocialista agitátorok, — amely elfogadható valamennyiünk számára s a földrajzi nehézségek, a népi, gazdasági és kulturális különbségek ellenére egyformán érvényes mindnyájunkra.” Amikor a kisebbség zöme a mozgalomhoz csatlakozott, az egységes front eszméje lebegett szeme előtt, — körülbelül ugyanúgy, csak más körülmények között, mint a birodalomban.

A nemzeti szocializmus terjedésének második okát a mozgalom határozott nemzeti jellege alkotta. A gazdasági krízis a birodalomban is növelte a tömegek nemzeti érzését, de a birodalomban Hitler hatalomrajutása előtt a krízis kétféleképpen hatott: egyrészt a nemzeti szocializmus, másrészt a kommunizmus irányában, míg a szudétanémetiségnél csak egy irányban: a nemzeti pólus felé. Az általános kiábránduláson kívül, amely a kommunizmus tizenkét éves sikertelenségét Európaszerte követte a proletariátusnál, a csehszlovákiai német kisebbség más, különleges okok folytán is inkább jobbfelé sodródott. Ezek az okok a különleges kisebbségi okok voltak. A minoritásnál, mely szívósan védi pozícióját, s úgy érzi, hogy a többség főleg nemzeti okokból szorítja háttérbe, a nemzeti érzés sokkal hamarabb nő, mint egy szuverén nép nyomorgó rétegeiben, ahol a bajokért egyedül a kapitalistát teszik felelőssé és senki mást, míg a kisebbségek hajlandók a kapitalistán kívül az államnép nacionalista és önmagát előnyben részesítő politikáját felelőssé tenni a bajokért és ekkor saját nemzetiségüket kihangsúlyozva ellene fordulnak.

A LEGÉRDEKESEBB KÉRDÉS természetesen annak megállapítása, hogy számszerűt milyen mértékben terjed a nemzeti szocializmus a szudétanémetek között. Az egyetlen pozitív statisztikai alapot ezen a téren a szudétanémet városok legújabb községi választásai alkotják, mert e választások Csehszlovákiában egy-egy községben ugyanolyan általános titkos és pártrendszeri alapon történnek, mint a parlamenti

választások. A gyéren megtartott utólagos választásokból sok adatot nem kapunk, de ami van, végtelenül jellemző. Az adatok átvizsgálásánál tekintetbe kell venni, hogy a nacionalista front másik tagja, a polgári jellegű német nemzeti párt birodalmi mintára hosszas, de hiábavaló küzdelem után ma Szudétaföldön is együtt halad a nemzeti szocializmussal, még ha külön listát is állít föl a választásokon. Az alábbiakban néhány nagyobb szudétanémet városnak az általános községi választások óta utólagosan tartott községi választásait ismergetjük s az adatokból láthatjuk, hogy a nemzeti szocializmus időbelileg egyre erősödik: minél közelebb jutunk a mához és Hitler győzelméhez, annál határozottabban terjed. Olyannyira, hogy az egeri választások megdőböntő eredménye után a kormány jónak látta az addig is gyér utólagos községi választásokat beszüntetni, amennyiben gyors szükségtörvényt hozott a községi képviselőtestületek mandátumainak meghosszabbítására.

VÁROS	Választás ideje	Eredmény	Nemz. szoc. párt		Szoc. dem. párt		Nemzeti párt (v. más pártok)		Kommunista párt		Ker. szoc. párt	
			Szavazat	Mand.	Szavazat	Mand.	Szavazat	Mand.	Szavazat	Mand.	Szavazat	Mand.
Saaz	1932 III. 8	új választás	1806	6	1940	6						
		régi választás	546	2		7						
Karlsbad	IV. 2	új		8		8		15		I		2
		régi		3		13		16		I		2
Franzensbad	IV. 2	új		6		6		5			Iparos párt	2
		régi		—		8		7				6
Marienbad	IV. 2	új		4		3		7			Ker. szoc. párt	7
		régi		2		4		9				5
Kaaden	VI. 2	új		11		—		6		9		4
		régi		6		1		8		11		6
Fischern	IX. 13	új		13		16	Polgári blokk	5				
		régi		3		20		10				
Asch (leadott szavazatok száma 13.582)	X. 11	új	4025	13	1823	6	Deutsche Wahlgenossenschaft 1891	6	2331	7	858	2
		régi (1928)	1276	4	1997	6	2086	9	3450	10	807	2
Eger	1933 III. 19	új	6506	17	2571	7	Nemz. párt 1152	3	638	1	2917	8
		régi (1929)	2473	8	4521	13	2406	3	—	—	2853	9

(A statisztika csak a legfontosabb pártokat tünteti föl.)

Az üres helyeknek egyébként lényegtelen adatait nem sikerült pontosan megszerezni.)

Saasztól Egerig egy év leforgása alatt világosan látni a Hitler-mozgalom növekedését. A kaadeni kommunista és a fischend szociáldemokrata fészekbe való betörés után az aschi siker nem lepett meg, ellenben nagy feltűnést keltett a Hitler németországi győzelmével csaknem egyidejűleg megtartott egeri választás eredménye. A nemzeti szocialista párt lehengerelte a szociáldemokratákat. Egerben a nemzeti párton kívül az élesen ellenzékben lévő keresztényszocialista párt is támogatja a nacionalista frontot, nem úgy, mint a birodalomban a centrum, úgyhogy ez a front a 42 helyi mandátumból 28-at kapott, tehát fölényes abszolút többséget. A keresztényszocialista párt ma csaknem mindenütt a nemzeti fronthoz számítható Szudétaföldön s bizonyos vallási kérdések megoldása után (amelyek a csehszlovákiai németsegnél jelentéktelenek, mert a kisebbség csaknem teljes egészében katolikus) bizonyára beolvad a Hitler-mozgalomba. Ennek a fejlődésnek számos jelét látni az egyre radikálisabban ellenzékivé váló keresztényszocialista párt hivatalos nyilatkozataiban.

A Szudétanémetiség kitűnő ismerői a községi választások eredményei és az általános hangulat alapján megállapították, hogy egy mai általános választáson a német kisebbségek legalább 40—50 százaléka tömörülne a nemzeti szocialista pártba, sőt a nemzeti szocialista elveket átvevő nemzeti és keresztényszocialista pártok hozzászámításával ennél jóval több. A kommunista front ezzel szemben legfeljebb 6—8 százalékos volna. (Németországban a két világnézet közötti arány a legutóbbi választások előtt 43% és 18% volt.) A nemzeti szocializmus egyformán terjed a szudétanémetiség minden vidékén, amiben vezetői annak a jelét látják, hogy az eszme tényleg átfogó erejű és alkalmas a kisebbség teljes összefogására, mert észak, dél, kelet, nyugat, bajor, szász, sziléziai és osztrák, falu és város, művelt és proletár, paraszt és munkás egyformán elfogadja. A pártnak egyébként ma 120.000 nyílt tagja van, s ez a szám a nyílt állásfoglalás veszedelme ellenére egyre nő. (A néhány előbb közölt statisztikai adat nagyobb városokra vonatkozik, a térhódítás a faluban és a kisebb városokban még szembe-tűnőbb.)

SZVATKÓ PÁL

Folytatjuk

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 10-én délben. — írógépen írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat, megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különnyomatok csak a Magyar Szemle Társaság hozzájárulásával bocsájt-hatók könyvkereskedői forgalomba.

A NACIONALIZÁLT SZOCIALIZMUS

BISMARCK SZÉKÉBEN Scheidemann, Renner Metternich helyén, Turati Milánó ura; Moszkva, Budapest, München, holnap talán az örök Róma is a III. Internacionálé támadó frontja. Fenn északon a szocialista csillagász Branting svéd kormányelnöki obszervatóriumából figyel, vájjon a II. Internacionálé csillagának népe nem jut-e a Keletről vöröslő üstökös gyilkos gözkörébe. Új hatalmasságoké a világ. A hadaktól elhagyott utakat társadalmi forradalmak szele söpri. 1919-et írunk.

MacDonald a brit nemzeti kormány elnöke, a Ház ura, mi több; helyettese a tory-k vezére Baldwin, minisztere egy Chamberlain, követője az antiszocialista Churchill. Az avignoni pártnapon mármár befejezett a nagy szecesszió: Renaudel, Marquet és Montagnon nemzeti szocialistává válik. Mussolini nem az „Avanti“-t szerkeszti, Hervé antimilitarizmusára ugyan ki emlékszik, az Allgemeiner Deutscher Gewerkschaftsbund, értitek: a 16 milliós német munkásság legnagyobb szociáldemokrata erőssége nincs többé. Ausztromarxizmus, Adler, Renner, Bauer, — német, nem: porosz szociáldemokrácia, Bebel, Ebert népe, Breitscheid, Ledebour, Severing voltak-e, éltetek-e? Hova lettetek? Hol vagyunk? A mában.

Igen, új hatalmasságoké a világ, mert ők sem epigonjai, sem ígéretei a múltnak. Mert a múlt mást ígért, mást eszmékben, mást emberekben. A mi közvetlen múltunk, a racionalizmus mást ígért azoknak, akik a „felvilágosodás“ hideg fényében tetszelegtek, de azoknak is, akik tőle több és arányosabban megosztott életmeleget vártak. A tömegek vártak, az emberek csalatkoztak. Miben? Mindenben, ami földi, ami emberi, ami szervezett, ami propagált, ami ideológia, ami párt, ami politika. És hinni kezdtek mindenben, ami anyagtan, ami élmény, ami szerethető, gyűlölhető, nem tudatosan, észszerűen, hanem ösztönösen, erősen, életesen.

Miért? Mert tapasztaltak. Tapasztalták, hogy a pacifizmus, az antimilitarizmus sohasem volt annyira szervezett és erős, mint 1914-ben és a nemzetközi munkásszolidaritásról még sohasem hangzottak el olyan meggyőző beszédek, mint a háború előestéjén Brüsszelben és mégis: Rajnán innen és túl az első nagy szóra Jaures és Guesde, Bums és Barnes, Haase és Scheidemann szocialista tömegei a trikolór, az Union Jack és a Reichsflagge alatt zárt rendekben vonultak fel, hogy a harcot megvívják nem osztályként együtt, hanem egymással, nemzet állva nemzettel szemben. Ez volt az első élmény. A másodikat és a százegyediket a parlamentek váltották ki, amidőn a tudományos

szocializmus ideológiájától szépen pallérozott marxista fejek finom elgondolásokkal hozták összhangba elméleti álláspontjukat a hadviselés táguló hitelkereteinek megszavazásával. 1923-ban ismét Poincaré az úr, a Ruhrban a francia sereg. A német munkásság emberfeletti türelemmel vívja a passzív ellenállás önsanyargató harcát. Morei, az alsóházban a munkáspárt bayardja, Londonban ünnepélyesen megkéri Léon Blumot, a francia szocialisták vezérét, hogy hasson a francia kormányra a megszállás mielőbbi megszüntetése érdekében. Leon Blum megtagadja a német munkásságnak az angol labourtól kért támogatását. Nagy élménye ez mind az angol, mind a német tömegeknek. És jött a háború új fegyverekkel, az új merkantilizmus, a nemzetgazdaságok harca, elzárkózással, az önellátás elképesztő eszméjével. Ki védte a nemzetközi kereskedelem vüágszabadságát, talán az angol, a francia vagy a cseh szociáldemokrácia? Dehogy, a szabadkereskedelem hadállásait a szociáldemokrácia kiürítette és csak itt-ott adott le egy-egy szónoklat-salvet vaktöltéssel, nehogy a vámvédelem csorbát szenvedjen. Igen helyesen az illető ország adott pillanatnyi érdekei szempontjából, de szöges ellentétben a „tudományos szocializmus“, a párttan követelményeivel.

Ezeknek az élményeknek egymást hatványozó ereje beigazolta, hogy a munkásosztály világszolidaritása ábránd csupán, míg egyes nemzetek szociálpolitikája, törvényes munkásvédelme a politikai irányító réteg oldaláról nézve, az ismertetett események pedig a munkásság részéről megmutatták, hogy a nemzeti szolidaritás igenis lehet élő valóság.

A háború utáni szociáldemokráciának tragédiája azonban mindenekelőtt abban van, hogy ott, ahol kormányhatalomra tett szert, — miként Németországban, Angliában és Ausztriában — más, kisebbségi polgári pártok támogatására, koalícióba szorult, vagy — miként MacDonald első kormánya — többségnélküli kormányhatalomként ki volt szolgáltatva antiszocialista politikai tényezők taktikai önkényének. A társadalom előtt kormányhatalomként a szociáldemokrácia jelentkezett, nem pedig azok a politikai együttthatók, amelyek — a parlamenti mérleg nyelveként — elsősorban hatottak a kormány vonalvezetésére. A nyugaton előretört szocialista pártok abba a dilemmába kerültek, hogy ha föltétlen többség nélküli legnagyobb pártként nem fogadják el a kínálkozó kormányhatalmat, őket a politikai gyávaságnak és annak a vádja éri, hogy magtik sem tartják tanaitak gyakorlatban keresztülvihetőnek, ha pedig elfogadják, egyik vagy másik „támogató“ polgári pártnak kiszolgáltatva, a „szocializmusból“ kevesebbet valósíthatnak meg annál, amit legerősebb ellenzéki pártként a kormánytól kieroszakolhatnának. A francia szociáldemokrácia életét — nézetem szerint — éppen azzal mentette meg, hogy volt erkölcsi és taktikai bátorsága egy évtizeden keresztül — minden unszolás ellenére — a kormányhatalomban részességtől tartózkodni. Amíg tehát a politikai és gazdasági szempontból legnehezebb időkben hatalmat vállalva a világ két legerőteljesebb szociáldemokráciája, a német és az angol felörlődött, a francia szocializmus mostanig megtartotta lazán összefüggő birtokállományát.

Az európai szociáldemokrácia erővesztésének és a modern szocializmus térhódításának ebben a folyamatában kitűnt, hogy az emberiség alapképlete az államalkotással nemzetté váló nemzetiség, nem pedig a marxizmustól hirdetett osztály. Az utolsó két évtized bőséges történelmi anyaga megmutatta, hogy az ember nagy életküzdélmei nemzetek harcai, nem pedig osztályoké. Ez az a pont, ahol a marxizmus és a nacionalizmus a leghevesebben ütközik, mert a marxizmus — ha tanánál kitart — bomlasztja az emberiséget vertikálisan tagoló nemzeteket, a nacionalizmusok pedig nem tűrik, hogy az emberiségnek egy horizontális osztályszerinti tagozódása gyengítse a nemzetek természetes, szerves, hagyományos, történelmi egységét.

Az európai népeknek ezek a nagy élményei és felismerései sietették a tömeghangulatnak — a lövészárk demokráciájának életveszély- és küzdelemközösségében fogant — nacionalizálódását. Ezt a tömegérzületet aknáztta ki a politikai akarat szolgálatába állított tervszerű, szervezett propaganda, amelynek legnagyobb megnyilatkozásaival találkozunk a mussolinizmus és a hitlerizmus államművészetében. Amíg a faszizmus megelégedett a szocializmus tömegeinek nacionalizálásával, addig a német nacionalista tömegmozgalom a szocializmust ideológiástól, tömegestől, mindenestől akarja nacionalizálni. A mozgalom neve, „nemzeti szocializmus“ mutatja, hogy a nacionalizálásnak ez a folyamata nem célozza a szocializmus lényegének megsemmisítését. De lehetséges a nacionalizmus történelmi idealizmusát és a szocializmus anyagelvű determinizmusát szellemi ötvözetbe tömöríteni? Ebben az értelemben semmiképpen! Felmerül azonban a kérdés, vajjon a szocializmusnak lényege-e a marxi tan? Ezt tagadásba kell vennünk, ha elismerjük, hogy életvaldságot csak pozitív politikai akaratot jelentő társadalmi irányzat formálhat. A marxi szocializmus pedig elsősorban negatívum: tagadása a jelennek, államának, társadalmának, emberének, a ma életének. A változás bizonyosságát akarja belevinni, tudatossá tenni a tömegek életében. Ezért adja Marx a természettudomány, a bölcsélet fundamentumát tanának. Igaz, megadja távlatát a szerinte a fejlődés belső törvényszerűségeiből kikövetkeztetett jövőnek, az osztálymentes társadalomnak. De ez a tudományosság látszatával vetített társadalmi perspektíva igen vérszegény politikai program. Ez az osztálymentes társadalom a tömegeknek semmit, a szociológusoknak pedig még ennél is kevesebbet jelent. Az utóbbiak jól tudják, hogy az osztály olyan durva fogalom, hogy ezzel a társadalmi csoportok és csoportakaratok sokszerűségét kifejezni nem lehet. Marxizmustól innen és túl azonban él az örök szocializmus: tömeges vágyakozás etikusabb társadalmi viszonyok után. Ez benne él minden korban, hiszen az ethikai szabály és a valóság sohasem fedi egymást.

Ennek az örök szocializmusnak csak egyik elfajzott határesetete az, amit a mai polemikus értelemben marxizmusnak nevezünk. A „felvilágosodás“ racionalizmusának ez az anyagelvű, kollektív változata az örök szocializmusnak csupán egyik történelmi kategóriája. Történelmi, mert velejárója a racionalizmus tovatűnő két századának, a

„klasszikus“ közgazdasági felfogásnak, a kivesző szabad kereseti gazdálkodásnak, a tőkeszegénységben elvérző tőkés termelésnek és az érték-szempontok ama sajátos összetételének, melyet röviden kapitalista felfogásnak nevezünk. Mondom: ez a marxizmus a történelemé, — éppen olyan határeset, mint a nacionalizmusban a Ku-Klux-Clan vagy a jingoizmus.

Nem a marxizmus, hanem az örök ethikus szocializmus és a nacionalizmus egyeztetése az a lehetőség, ami értelmes és valószínű. Most indokolt a kérdés, vajjon van-e ennek a szocializmusnak vagy a modern nacionalizmusnak olyan eleme, ami kizárja egymást?

A MODERN NACIONALIZMUSNAK két jellegzetes alkateleme: valamely hagyományos nyelvi és élményközösségnek (nemzetiségnek) öntudata és a hazává szélesült szülőföld szeretete (patriotizmus). Tágabb szülőföldemnek és népközösségének mindenekelőli helyezése, ezt jelenti a modern nacionalizmus. Minthogy a szocializmus az ethikai normának és a mindenkori valóságnak egybevetéséből származik, természetesen, hogy a szocializmus „valóságoként“ különböző. A legtermészetesebb és legszerveesebb társadalmi „valóság“ a nemzet, ezért az örök szocializmus nemzetenként eltérő, tehát nemzeti szocializmusokban jelentkezik.

A nacionalizmusnak mi a célja? Biztosítani a történelmi értékektől ékes, ezért „értékes“ nemzet létfeltételeit. Ha az örök szocializmus célja az erkölcsi elv érvényesítése a társadalmi gyakorlatban, ezzel részben megelőzi, részben közömbösíti a társadalmat bontó erőket, tehát a nemzet tagjaiban fejleszti az együvértartozás tudatát és érzését: a nemzetélet szellemi feltételeit. Az ethikus szocializmus gyakorlata ezáltal a nemzeti szellem hatékony kötő tényezőjévé válik. A való szocializmus tehát csak nemzeti lehet, a nacionalizmus pedig csak akkor teremti meg tárgyát, a nemzet számára a legkedvezőbb életfeltételeket, ha ethikus szocializmussal karöltve megelőzi és megfékezi a társadalom-együttműködést, tehát a nemzeti egységet lazító erőket.

Ezeknek az összefüggéseknek ösztönös érzéklése nemcsak nagy nacionalistáknak (Bismarck, Disraeli, Windhorst, Seipel, Mussolini), de jó szocialistáknak (Millerand, Briand, Lassalle, Bebel patriotizmusa, MacDonald, Renaudel) politikájában is jelentkezik.

Bizonyos történelmi, társadalmi valóságokra ható szocializmus és a nemzeti élet természetének érvényesítését akaró nacionalizmus a legnagyobb mértékben előnyös minden történelmi társadalmi közösségre. Ezzel szemben semmi sem veszélyezteteti annyira a spontán társadalmi együttműködést, semmi sem hiúsítja meg olyan mértékben a társadalmaknak kultúrértékeket hordozó szerepét, mint a szocializmusnak elfajzása, a marxizmus vagy a nacionalizmusnak szélsőséges határesete, a jingo imperializmus. Minden eszmerendszernek bukását a benne rejlő igazságmagnak — kizárólagos élet-elvként— túlzásba vitt érvényesítése idézi elő. Ezért a szocializmusban rejlő ethikum megmentését jelenti az anyagelvű marxi szellem száműzése az örök szocializmus határából. A nacionalizmus ideálját pedig akkor éri el, ha ment az üzletes, nem a nemzet, hanem egyes

anyagi érdekeltségek szolgálatába állított, vagy történelmi szemmérték hiányából vak, újdonsült közületeknek öncélúvá vált imperializmusától. A szocializmust a marxi szellem hatása alól a nacionalista idealizmus szabadítja fel, miként a nacionalizmust üzletes imperializmussá elfajzásától az ethikus szocializmus óvja meg. Ezért az embernek legnagyobbfokú természetes közösségét betónyszerű szilárdsággal az a szellemiség köti egységbe, amelyben a nacionalizmusnak és az ethikus szocializmusnak szintézise érvényesül. Ezért kell „szocializálni“ a nacionalizmust. Ezért kell „Racionalizálni“ a szocializmust.

A kifejtettek szerint tehát a nacionalizmusnak nemcsak a marxizmus, hanem a jingo imperializmus is veszélyes ellensége. Ezt amerikai és angol nacionalisták helyesen felismerték. Küzdelem folyik éppen nacionalista oldalról a legtisztább felismerések alapján mind a Ku-Klux-Clan, mind a jingoizmus ellen. Vájjon fenyegeti-e a magyar nacionalizmust elfajulásának veszedelme? Vájjon a magyar nacionalizmus túlfeszül-e azon a szellemiségen, amely a nemzeti élet teljességéhez elengedhetetlenül szükséges? Felmerül tehát a kérdés: nem kell-e nálunk is tudatosan alkalmazni azokat a szellemi tényezőket, amelyekkel egyes nemzetek éppen nacionalizmusuk természetességének és szellemi töretlenségüknek megvédése vagy helyreállítása érdekében temperálják a maguk imperializmusát?

KÉTSÉGTELENÜL feltételezhető, hogy a történelmünkben erőteljesen áradó magyar nacionalizmust hatványozza a nemzettagok államegységének erőszakos megszüntetése (Trianon) és az uzurpátoroknak félelemből sarjadt imperializmusa. Ezt a természetes magyar nacionalizmust azonban — a felebaráti szeretet érzületét terjesztő kereszténység kiegyenlítő szellemén felül — aggasztó hatóerők tompítják. A nemzeti lét bizonytalanságának a distansz, tehát az államterület kicsinyisége és a természetes határok hiánya okán általánossá vált felismerése nyilvánvalóvá tette a minden nagy elhatározással járó roppant nemzeti kockázatot. Tőkeszegénységünk, adós-nemzeti voltunk, gazdasági kiszolgáltatottságunk, anyagi függőségünk nem éppen népi önértetet tápláló mozzanatok. Szellemi életünket átható túltengő racionalizmus, idegen kultúráknak — a túltengő nacionalizmust jellemző lenézése helyett — mániákus felülértéklése, utánzata, a külföldnek és a külföldinek bántó felmagasztalása, közgondolkodásunknak és ízlésünknek magyartalan szellemtől áthatása — ezek sem olyan motívumok, amelyek egy nép öntudatát duzzasztják. Közép-Európa bármely népénél pusztán hiedelem „a nemzet faji egysége“. A hiedelmek ereje azonban a tényéknél sokszor erősebb történelemalakító erő, miért is a magyar nacionalizmus nagy hiányossága, hogy szelleméből hiányzik a nemzet feji egységének hiedelme. Ha a magyar nacionalizmust mérséklő mozzanatok mellett kellően mérlegeljük, hogy — miként minden civilizált nemzetnél — nálunk is érvényesül a tudományosság, a társaság, az üzlet nemzetközi együttműködésének nemzeti különbségeket áthidaló hatása — elmondhatjuk: veszélyesen sok történelmi adottság és számos szellemi tényező oldja, bontja, tompítja azt, amit magyar nacionalizmusnak nevezünk.

Nálunk tehát, ahol annyi a nemzetellenes hatótényező, valóban hely- és időszerűtlen — imperialista nagyhatalmak nacionalistáit, tehát ebben is idegent majmolva — kutatni a „túlzó“ nacionalizmus ellen-szerei után. De vájjon éppen a nemzeti lét roppant kockázatára figyelemmel, nem szerencsés-e, hogy a magyar nacionalizmus mérsékelt feszültségű? Van-e egyáltalán szükségünk magasfeszültségű nacionalizmusra?

Nemzetnél nacionalizmus, férfinál egyéniség, becsület — egyet jelent: természetes egyediségének, sajátosságának érvényesülését a létben. A nemzet nacionalizmusának, a férfi egyéniségének feladásával feladja önmagát. Nacionalizmus nélkül nincs nemzet, egyéniség, becsület nélkül nincs férfiasság. Minden életerőst természetes imperializmus jellemez. Ha egy nemzet erről lemond, ezzel történelmi létét adja fel, mert az életerős nemzeteknek tovább is érvényesülő imperializmusa kiemeli a történelemből azt a népközösséget, amely elerőtlenedve megadja magát. Könnyű körültekinteni közeli határainkon és felismerni az imperializmusokat, amelyek megsemmisítenék a történelemnek azt a szerencsétlenjét, aki „józanul“, „észszerűen“, tudatosan temperálná a maga nacionalizmusát, tetszelegve a „felvilágosultság“, a „tárgyilagosság“ öngyilkos fölényességében. Hogy a magyar nemzet léte milyen feszültségű nacionalizmust igényel, az mindig attól függ, hogy a környező nemzetek és népek imperializmusait átható nacionalizmusok közül milyen feszültsége van a társadalmi egyéniségünkre ható legerősebb nemzeti öntudatnak.

Közvetlen történelmi környezetünkben egyetlen természetes, szervesen kialakult nemzeti állam hat: a „Reich“. Nem a fellah népeknek imperializmusát, hanem a Németbirodalomnak hagyományos nacionalizmusát kell tehát nekünk zsinórmértékül elfogadnunk.

Mint minden, a népek életének mélyfolyását felkavaró nagy emberi gondolat, a német nacionalizmus is az általános emberibe vet horgonyt. Általános emberi eszmék pedig csak az értékek rendjében találkoznak. Az értékek rendje és az értékek forradalma a német nacionalizmus múltjának és jelenének nagy problémája. A „dicsőségnek“ 300 éves (1500-tól kb. 1800-ig), a racionalizmusnak 150 éves és a bolsevizmusnak néhány évtizedes értékrendje után ismét visszaállítani a „szent“ birodalomnak 1000 éves (500-tól Kr. u. 1500-ig) hierarchikus értékrendjét (Hans Eibl, Vom Sinn der Gegenwart, 16. 1.), ez a német nacionalizmus általános emberi gondolata. Végét vetni az értékek forradalmának! Ez a németség kultúrmissziója a németség legjobbjai szerint. Ezt a kultúrmissziót alapozzák meg a sajátos faji gondolattal, mondván: Eszmék és törekvések emberfajtához kötöttek. Különösen olyan eszméknek élete, amelyeknek tartalma nem tudományos igazság, hanem belső élmény, etikus elképzelés, fajhoz kötött, fajtól elválaszthatatlan. (Hitler, Mein Kampf, 80. kiadás, 315. 1.) Ilyen a kultúra eszméje is. Az emberiség három fajcsoportja — a kultúrát alapító, ezt fenntartó és a kultúrromboló fajok — közül egyedül az árja a kultúrát alapító, azt körülbástyázó fajta. Az árja faji hivatása a kultúra alapítása. Az árjálnak ez a példátlan faji tulajdonsága nem szellemi természetű, ez az egyéni véleményről és érdekről a közösség

javára áldozatos lemondásban (Hitler, 326. 1.) jelentkezik. Az egyének a közösségért minden áldozó képessége és akarata emeli az árját a többi fajok fölé, innen kultúrhivatásuk. A német államnak most már a hivatása abban van, hogy megőrizze és fejlessze a kultúrát alapító és hordozó árja faj lelki és fizikai birtokállományát. (Hitler, 432—33. 1.) Az állam — ebben az elgondolásban—képtelen emberi képességeket kialakítani, hivatása: utat nyitni a faji képességek megnyilatkozásának. Az állam tehát a faj eszköze, — annál tökéletesebb, minél jobban óvja és fejleszti a fajnak kultúralkotó őselemeit, amelyek nemcsak a nemzetnek, hanem az egész emberiségnek szépséget és méltóságot kölcsönöznek. (Hitler, 434. 1.)

Az értékek rendjének hordozója — a mai hivatalos német fel fogásban — az árja fajiság. Ennek a fajiságnak eszköze az állam. Ez a fajiság jut kifejezésre a poroszságban. A poroszság tehát a leg-tisztább árja faj, az árja elit. Az árják történelmi kultúrmisszióján belül ennek a poroszságnak külön hivatása: megmenteni az emberiséget a fehér ember árjafajú kultúrája ellen összefogó proletár-front és a színes fajok világforradalminak támadásával szemben. (Spengler, Jahre der Entscheidung, 146. 1.)

A fehér ember kultúráját alapító és most azt a belső és külső ellenséggel szemben oltalmazó árja fajiság csak akkor teljesítheti történelmi misszióját, ha valóra váltja Leibnitz nyugtalanító szellemi örökségét, a Nyugat nagy keresztény birodalmának egységét. (Eibl, 415. 1.) Az értékek, az értékgazdagság birodalma: a „Reich“. Ez a birodalom áll az értékek küszöbén, (Moeller van den Bruck, Das dritte Reich, 332. 1.) mint az ázsiai új mongol birodalom és az „elnégeresedett“, Afrika nyúlványává váló Franciaország között feszülő közepe a Nyugatnak. Színtere az értékek állandóságának és az értékek forradalmának. A „középet“ akarata szerint formáló árja fajta fogja kimondani ebben az elradikalizált világban, ahol a konzervativizmus és a forradalmiság vívja a maga párharcát, hogy mit érdemes, miből és miért megmenteni, átmenteni a jövő számára. A germán nacionalizmus azonban—a latinnal ellentétben—nemcsak magára gondol, a Nyugat közepét nemcsak önmagáért, nemcsak az árjától fenntartott értékrendszerért, hanem valamennyi fehér népért rendez, mert csak ettől az erőssé vált középtől (Mitte) lehet az egész — különben szét-eső — földséget kiegyensúlyozni. (Moeller, 302. 1.) Különben felborul minden, ami ma még Európát jelent. Ebben a nagy európai középben születik a „harmadik birodalom“, a mai hivatalos Németország eschatológias reménysége, miként a marxistáké az osztálymentes társadalom. Mert a harmadik birodalmat itt is a hegeli hármas tagozású történelmi alakulás (thesis—antithesis—synthesis) utolsó tagjának kell tekinteni. Nehéz áttekinteni, mi mindennek szintézisét látja ez az ideológia a harmadik birodalomban. Hogy csak keveset jelezzünk, benne fejlődik szintézisbe: a tapasztalati tudomány és a vallásos metafizika, az antik formák tisztasága és a színeknek gótikus izzása, az egyéni d(acos szabadság és a jámbor közösségbe olvadás, a porosz birodalmi eszme és az osztrák császári hagyomány, a keresztény lelkiség és a formák klasszikus világa. (Eibl, 44.1.) Ez az apoka-

liptikus harmadik birodalom mindennek szintézise, amit az ideológus elképzelt. A nemzeti szocializmus istene a harmadik birodalom, megváltója a természettől uralomra kiválasztott népnek, az árja fajiságnak, melynek nagy prófétája támadt és — miként a királyok egykoron — jelképévé vált népének, ma övé a rajongás, hogy a történelem ismert logikájával ez törvényét, majd birodalmát illesse.

íme a történelmi naturalizmus, az a faji determinizmus, amelyet az anyagelvűvel szemben kijátszanak. A faj a történelmet mozgató erő, amely a természettörvények kérlelhetetlen erejével valóráváltja a legerősebb fajta birodalmát. Az osztálymentes — nem: a tiszta fajú társadalmi ideál eléréséig nem a proletariátus, hanem a választott faj diktatúrája kormányoz. Ez a hitleri eschatológia fűti, acélozza a német nacionalizmust. Ez tekint és tör kelet felé. Az ő szempontjából Ausztria, Csehország „Ostmark“, mi és Lengyelország „Vorland“ csupán. Vele vagy ellene? Szempontunkból közömbös. Ez az elemi erejű, faji gondolat hiedelmétől áthatott, messiási tűzektől lobogó nacionalizmus számunkra mindenképpen hosszú évek hatalmas realitása.

Csorda népek mechanikus, erőltetett imperializmusa lágy lehet ehhez az orkánhoz képest... Barát- vagy ellenfélként, viszonylatában csak akkor maradunk érték és erő, ha egyéniségünket ebben a történelmi tornádóban is fenntartjuk. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha nem elégszünk meg a mának temperált nacionalizmusával, hanem töretlen nacionalista érzülettől és tömegeket mozgató nemzeti ideológiától feszülünk a reánk ható új világgörnyezetben.

Amennyire összeférhetetlen az úgynevezett tudományos szocializmus (marxizmus) a polgári nacionalizmussal, annyira összefér a való szocializmus a modern nacionalizmussal, tekintet nélkül arra, hogy az utóbbit történelmi naturalizmusnak vagy idealizmusnak szel-leme hatja-e át.

Belső szellemi szerkezet tekintetében a szocializmus és a nacionalizmus egymástól mindenkor eltér, mert amíg a marxi szocializmus az embert élettani igényeiben törekszik kielégíteni, a való szocializmus pedig az ethikai elvet a társadalomban azért kívánja érvényesíteni, hogy ezzel az embernek lehetővé tegye a természete szerinti életet, addig a nacionalizmus a nemzetet önmagáért exponálja. Nagy eltérés az eszmék életében, semmi a gyakorlati valóságban. Emberi viszonylatban teljesen közömbös, hogy az egyén természeti igényeihez alakítjuk-e a társadalom életformáját (szocializmus), vagy az ember lelki és fizikai értékállományát azért óvjuk és fejlesztjük, hogy a nép szellemi és fizikai életereje erőssé tegye magát az öncélú nemzetet (nacionalizmus). A történelem túlnyomó részét kitevő hétköznapi szorgos társadalompolitikai részletmunkája — a nacionalizmus és a szocializmus eszmei eltérése dacára — végeredményben egyre irányul: az ember erkölcsi és élettani birtokállományának fejlődésére. Mindebből pedig az következik, hogy rajongjunk akár a szocializmusért, akár a nacionalizmusért, vagy olvassuk őket szellemünkben egészséges eszme-ötvözetbe: ideáljainkat gyakorlatiasan jól csak akkor szolgáljuk, ha védjük, érvényesítjük az embert. Az embervédelem szociálpolitikája a

népvédelem politikája. Ezzel és elsősorban ezzel tudunk súlyt és nemzetközi jelentőséget adni a kifelé ható nacionalizmusnak. Az etikus szocializmusból folyó embervédelmi és embert érvényesítő szociálpolitika ezért jelenti a nacionalizmusnak nélkülözhetetlen előfeltételét. A biológiai és erkölcsi értékekben rejlő népi erő — a helyes szociálpolitika „termelési eredménye“ — a nacionalizmus aranyfedezete. Ezért a népéletbe befelé ható etikus szocializmus társadalompolitikája a nacionalizmus nemzetpolitikájának egyik leglényegesebb alkotóeleme. Ha a nacionalizmus ezt nélkülözi, a környező nemzetek és népek imperialista politikája gyorsan felismeri ennek a nacionalizmusnak vértelenségét, a hazafiságnak azt az inflációját, amelyet nem fedez erkölcsileg és biológiailag értékes népi erő.

Ami áll a nacionalizmus és a való szocializmus gyakorlati szociálpolitikájának szükségszerű azonosságára, az e két szellemi irányzat gazdaságpolitikájára is érvényes.

Elméletben a tárgyalt két szellemi irányzat gazdaságpolitikája éppen annyira eltérő, mint szociálpolitikájának bölcséleté. A szocializmus gazdasági célja a társadalom tagjai anyagi szükségletének észszerűen arányos és rendszeres kielégítése, — a nacionalizmusé a nemzet szabadságának, függetlenségének intézményes biztosítása (Schacht: Brennende Fragen, 7. 1.) a dologi világ rendjében. A gazdaságpolitikai célt a szocializmus elképzelésében a gazdálkodás közhatalmi irányítása s a magántulajdon szerzésének és használatának korlátozása szolgálja, a nacionalizmusban pedig az önellátó nemzetgazdasági eszmény megvalósítása. A gazdaságpolitikai eszmék életében tehát a két irányzat körvonalai egymástól élesen elkülönülnek. És a gyakorlatban? Vájjon nem jelent-e mindkettő közhatalmi kényszer-gazdálkodást? Lehet-e kényszerű intézkedések nélkül zárt nemzetgazdasági egységet teremteni? Legszigorúbb vámvédelem nélkül vájjon lebet-e „a mezőgazdaságot és az ipart egymást kiegészítővé fejleszteni?“ (Schacht, 7. 1.) A nacionalizmus tervszerűen „fegyelmezni“ akarja a gazdálkodást. A „fegyelmezésnek“ eszméje pedig — akár Gregor Strassemek, akár Schachtnak elgondolását elemezzük — ugyan mit jelent? Gazdasági elzárkózást, Önellátást, fegyelmező korporatív gazdasági rendszert, a magántulajdonnak a nemzeti hasznosság elve alá rendelését. Hiába figyelmeztet Spengler, hogy a „fegyelmezés“ a fajlónak tapasztalt lovastól iskolázása, nem pedig a gazdasági szervezetnek valaminő tervgazdasági fűzőbe szorítása. (Spengler, 138. 1.) Hasztalan a szellemes megkülönböztetés, a nacionalizmus gazdaságpolitikái a a gyakorlatban a gazdálkodásnak a nacionalista politikába való betörését jelenti, — hogy Spengler fajremondájánál maradjunk. Ez pedig a nemzeti célok szerint megy végbe, tehát nemzeti tervgazdálkodáshoz vezet. Tehát következetesen megvalósított szocialista és nacionalista gazdaságpolitika egyaránt zárt közgazdaságot, államtól irányított termelést s forgalmat, magántulajdonkorlátozást, piac-„szabályozást“, tehát „tervgazdaságot“ jelent.

Tervgazdaságot eredményez ezek szerint a következetesen érvényesített nacionalista gazdaságpolitika, melynek szellemében a nemzetgazdaság külön egyéniségként szerepel, amit fenntartani csak akkor

lehet, ha ez termelés és fogyasztás tekintetében egyaránt minden egyéb nemzetgazdaságtól független. (Waldemar Mitscherlich, *Nacionálisizmus*, 300. 1.) A nacionalizmus nemzetgazdasági eszménye autarkiaát, az utóbbi pedig tervgazdaságot jelent. A szocializmus és nacionalizmus gazdaságpolitikája tehát megegyezik abban, hogy a közhasznúság értékszempontja alá rendeli a magántulajdon szerzését és használatát, helyteleníti a szabadkereseti versenygazdálkodást és az államtól tervszerűen kényszerű intézkedésekkel irányított gazdálkodásban látja a közjó megvalósulásának előfeltételét. Ezért találkozik a gyakorlatban a nacionalizmus és a szocializmus közgazdasági politikája.

Amit korunk alapvető két irányzata gyakorlati társadalom- és gazdaságpolitikájának szükségszerű azonosságáról kifejtettünk, valóra válik a nagy német életvalóság nemzeti szocializmusában. Nézetünk szerint azért éppen a Németbirodalomban, mert ottan egyidejűleg és a legnagyobb potenciával jelentkezett mind a nacionalizmus, mind a szocializmus.

A német romanticizusból, a porosz szellemiségből és az árja faj felsőbbrendűségének hiedelméből áradó nacionalizmust a legmagasabb hatványra fokozta Versailles. Mihelyt füstbe ment a munkásság világszolidaritásának — a tömegek életében a nacionalizmust elfojtó illúziója és a vallási egység hiányát szenvedő nemzetből elemi erővel tört fel a nagy vágyakozás a népi életet a maga teljességében átfogó, a nemzetet egészen betöltő egységes hitbéli élmény után, — ki kellett robbannia, az élet új formájába kellett feszülnie a germánság forrongó nacionalizmusának. És ennek szükségképpen szocializmusnak is kellett lennie. Miért? Mert szocializálódott, nem... proletarizálódott a német élet. Mert proletarizálódik egy nemzet, amelyben a polgári életszínvonal követelményeit a nép kereső tagjainak csak V₃ százaléka tudja jövedelmével fedezni, a magántulajdon intézményében pedig — legalább 10.000 M-t kitevő vagyonnal — az össznépeségnek csupán 2½ százaléka érdekelt. (Schacht, 20. 1.) Ez megérlelte a népet a nivelláló hatású szocializmusra. De megérlelte szellemileg erre a hosszú katonai életnek gazdasági tapasztalata és a német nagy „középosztályban a polgári akaratú, de proletárhelyzetben élő ú. n. proletaroid elemeknek elhatalmasodása is.

A hadbavonult német férfitömeg ugyan minő gazdasági élmény-nyel tért vissza a háborúból? Az államhatalomtól szervezett és arányosított tömegfogyasztásnak és a belgiumi, továbbá a lengyelországi katonai tervgazdálkodásnak tapasztalataival. A hadseregek élete kollektív élet volt, tömeges mindenben: áldozatban, szolgálatban, dicsőségben, de tömeges fogyasztásban, szükségletfedezésben, sőt termelésben is. Innen a hadviseltek jelentős részének szocialisztikus gazdasági - felfogása. Ha ismerjük a „katonai szocializmus“ logikáját és azokat a kapcsolatokat, amelyek Hitler pártját éveken át a birodalmi véderő politikai függvényének szerepében tartották (Heiden, *Geschichte des Nazionalsozialismus*, 17., 119. és 124.1.), megismerjük a mozgalom szocializmusának egyik forrását. A másik — miként említettem — a középosztály új szellemisége: a polgár benne áll a tulajdoni rendben, tulajdon nélkül gyökértelen. Ha a polgár vagyontalanná válik, három

úton rohan a gazdasági hatalom után. Vagy hivatalnokként törekszik a közhatalom birtokában anyagi vonatkozásban impériumot kifejteni, vagy szerzéssel, esetleg szocializálással próbál tulajdonra szert tenni. Nézetem szerint minél kevesebb polgár fejthet ki gazdaságiakban közhatalmi impériumot és minél több polgár számára válik reménytelenné a vagyonszerzés, annál több középosztályos igyekszik tömegestül a tömeggel, a tömeg révén tulajdonra, ha mindjárt köztulajdonra szert tenni: szocializálni. A „középosztályok forradalma“ mögött mindig ott lakozik a hivatalban vagy üzletben csődöt mondott polgárok tulajdonszerző, végső lehetőségként szocializáló akarata. A szocializálás mögött tehát gyakorta a magántulajdon utáni vágy lakozik.

A katonaság gazdasági élménye, a középosztály proletaroid elemeinek elhatalmasodása, továbbá a polgári életformák fenntartásának tömeges lehetetlenülése oltották a moderm német és nem német nacionalizmusba a szocializmust. Tehát nemcsak a szocializmus nacionalizálása, hanem a nacionalizmus szocializálása is végbement.

A nacionalizmus azonban bizalmatlan — nem a szocializmus nemzeterősítő társadalmpolitikájával szemben, hanem — magának a szocialista szellemiségnek irányában. Ez a bizalmatlanság határozza meg a nacionalizmusnak és a szocializmusnak, továbbá az államnak és gazdaságnak kölcsönös viszonyát.

Az uralkodó német szemléletben a nacionalizmus az értékhardozó árja fajiság teljességének felismerése és érvényesítése. Minden társadalmi erő és eszme ennek szolgálatában áll, állam, gazdaság egyaránt. Az állam a nemzeti élet teljességét igazítja a faji értékek kifejtésének elősegítése végett. Az államnak a nemzet érdekében minden társadalmi erőtényezőt mozgósítania kell, — a közgazdaság erejét is. A nemzetgazdaság az állam eszköze. Az állam tehát fölényes jelentőségű egyik eszközeivel a gazdasággal szemben. Az elsőbbség az államé. Erős állam nélkül nincsen fejlődő gazdálkodás. Az állam és a gazdaság viszonyában be kell tartani a társadalmi tények természetes hierarchiáját. Ne cseréljük fel a célt és az eszközt, ne teremtünk zavart, célt, eszközt egynek tekintve. A gazdasági állam, magyarán az elanyagiasodott állam nem fejtheti ki az állam történelmi szerepét. Tartsuk tisztán a fogalmakat: a politika az államé, a gazdaság az államtól független, de általa e rendeltetéssel megalkotott szervezeté. Csak így lehet politikát és üzletet különválasztani, csak ezzel lehet üzletmentes nacionalizmust kifejteni. A politika, a nacionalizmus az állam révén a nemzetben érvényesül, a szocializmus pedig eszközként az állam célját szolgáló gazdálkodásban. A szocializmus azonban csak akkor válthatja ki a nacionalizmus erejét fokozó hatását, ha szervezett keretben terjedhet. A nacionalizmus szocializmusának ez a kerete a rendek szervezett rendje.

„Rendi állam“-ról itt nincsen szó, a nemzeti szocializmus korporatív államról tudni sem akar. Ez utóbbi gazdasági demokráciát, tehát antihitlerizmust jelentene. A nemzeti szocializmusban a rendek nem gilda-szocialista céheket, nem gazdálkodó jogalanyokat jelentenek, hanem a népesség gazdálkodó tevékenységének érdekeit képviselő, gazdasági akaratukat kifejtő tömörüléseket. Ez a nacionalizmus

szocializmusának életkerete. Ebbe a Max Frauendorftól elgondolt iparrendészeti és érdekképviselési rendiségbe állítja Hitler a Feder mérnöktől átvett hitelgazdasági és Darré-tól kölcsönzött mezőgazdasági szocializmusát.

A hitleri szocializmus körvonalainak érzékeltetéséhez az is elgondoló, ha megtudjuk, hogy a „kamatszolgaság“ megtörésének gondolatát kiegészíti: az állótőkék gyűjtése adóztatással, az eltársadalmasult, trösztösödött magánvállalatok államosítása, a birodalmi banknak és az építobankoknak közhasználatba vétele, nyereségrészesedés biztosítása minden munkavállalónak a vállalkozás hasznából, a nemzet minden tagját megillető nyugdíj rendszere. Ezek a gazdaságpolitikai eszmék és intézmények a birodalmi autarkia elképzelésével együtt fogalmat adnak arról, hogy a hitleri ideológiában mennyi a szocializmus.

A nemzeti szocializmus teológiája most van kialakulóban. Itt tehát a mithológia kivirágzása megelőzte a teológia rendszerének betetőzését. Ami természetes is: a teológia a kultúremler igénye, a mithológia a tömegeké. Tömegmozgalmak nélkülözhetik irányzatuk teológiáját — mithológiát azonban soha. Hitler birodalmában a faj mithosza él, — a biológiai elrendeltetés teológiája még várja kiteljesülését.

NYUGATON a szocializmus nacionalizmusba fejlődésének tényére ébredünk. Nacionalista erők feszülnek az ázsiai nihilizmus sajátos életformájában is. A fasizmusban a császári Róma hierarchikus társadalmi rendjének, az ausztromarxizmus helyén sarjadó új rendiségben pedig a pápák Rómájának örök szocializmusa, a kereszténység keresi politikai és gazdasági életformáját. A Lajtánál három világáramlat ütközik: a francia forradalmi szellemű nacionalizmus, az ipari forradalomból sarjadt marxizmus és a lelkek római rendje, a katolicizmus. Róma — Potsdam — Moszkva, Európának három polarizáló pólusa alakítja a nemzetek és az európai tömegek életének erővonalait. Irányukban áramlanak az eszmék, a francia és az ipari forradalomtól alakított szellemrendszerek nagy szintézise felé. Kérdés: vájjon a történelmi anyagelvűség és a biológiai elrendeltetés brutális viaskodása a hatalmas harmadik, a transzcendentális erő felszabadulásának vagy az Antikrisztusnak útját egyengeti-e egy hősinek kiáltott, elvadult pogány világban, ahol nagyot kiáltó, hatalmast akaró, roppant indulatú emberragadozók féktelen lármájukkal ösztönösen leplezik szellemtelen lényük belső ürességét. A racionalizmus — alap gondolatának minden elképzelhető formájában — a jakobinizmustól a bolsevizmusig, eljátszotta történelmi szerepét. A francia forradalom korszaka lezárul, a tényéktől kigúnyolt emberi jogok helyébe „az állat jogai“ lépnek. Miként Rómában egykoron, a kultúremler szerepe a rabszolga-filozófusé. Az emberragadozó korszakához értünk. Tertullian, vájjon most is állítanád, hogy az ember kereszténynek születik?

KOVRIG BÉLA

A NÉMET PROTESTANTIZMUS VÁLSÁGA A HITLER-URALOM ALATT

A «TOTALITÁRIUS» ÁLLAM a maga alattvalóinak nemcsak a testére, hanem a lelkére is a lehető legmesszebbmenő mértékben igényt tart s a történet folyamán újra meg újra, szívós állhatatossággal fölbukkanó — természetesen száz százalékig soha meg nem valósíthatott — célja a föltétlen állami akaratnak nemcsak egyszerű keresztülhajszolása, hanem a lelkekben egységes világnézetű gyökereztetése, közös hitté, egy vallássá magasztosítása. Ez a törekvés tulajdonképpen megvan kivétel nélkül minden államtípusban és állami elgondolásban, mindössze az a különbség, hogy némelyiknél szemérmesebben nyilvánul meg s inkább csak közvetett úton óhajt érvényesülni (tévedés volna azt hinni, hogy pl. a liberális állam e tekintetben kivétel: gondoljunk csak a francia iskola „laikus morál“-) ára, a brit imperializmus vallásos alapjaira, az észak-amerikai zászlókultuszra stb.) — míg a diktatúra különböző, akár múltbeli, akár jelenkori alakjaiban tartózkodás nélkül lép előtérbe s olyan brutalitással igyekszik a maga számára átgyúmi a lelkek legmélyebb és legegényibb életét is, amelynek legföljebb a jóízlés és a politikai eszélyesség szabhat annyira-mennyire határt, a „világ közvéleményére“ való tekintet már sokkal kevésbé, a lőlek legbensőbb szentélye előtt való megtorpanás pedig éppen nem.

Senkit sem lephetett meg tehát — föltéve, hogy történetből és jelenből valamennyire ismerte ezeket az összefüggéseket — annak a híre, hogy a Harmadik Birodalomnak forradalomszerű, de nem meglepetésszerű tetetöltése: a nemzeti szocialista párt diktatúrájának alávetett Németország, jóformán megvalósulásának első percétől kezdve nagyon határozott egyházpolitikai akaratnyilvánításba is kezdett s a maga erősen egyéni világnézeti meghatározottságát, lelki alapjelmét tette iránytűjévé a németiség nagy történelmi egyházaihoz való viszonyának. Maga a Führer ugyan már legelső nagy kancellári nyilatkozatában kijelentette, hogy „az egyházak jogai nem csorbíthatnak, az államhoz való viszonyukban nem áll be változás“ s kormányának különböző szervei is többször tettek azóta ennek megfelelő megnyugtató nyilatkozatokat — így pl. a porosz kultuszminiszter, aki szerint „az állam a kis ujjával sem fog beleelegyedni olyan egyházi ügyekbe, amelyeket csak maga az egyház intézhet el“ — és ez az irányelv természetesen látszott folyni Hitlernek a „Mein Kampf“ című híres könyvében kifejtett ama nyilatkozatából, amely a tömegszervezet vállain emelkedő, öntudatosan forradalmi ugrásra készülő leendő diktatornál meglepő politikai higgadsággal és éleslátással hirdeti, hogy

„aki egy politikai szervezkedés kerülő útján akar eljutni vallási reformációhoz, az ezzel csak azt bizonyítja meg, hogy vallásos képzetek vagy éppen hittanok keletkezéséről és kihatásáról bálvány sejtelmé sincsen. Két úrnak igazán nem lehet egyszerre szolgálni. És én egy vallás alapítását vagy összetörését lényegesen nagyobb dolognak is tartom, mint egy államnak az alapítását vagy szétrombolását — egy pártéről nem is beszélve.“

Azonban ezeknél az igen szép elvi nyilatkozatoknál és elméleti megállapításoknál már az első perctől kezdve erősebbnek bizonyult a tényleges politikai erőknek s azok világnézeti, lelki rúgóinak a nyomása — a logika ereje helyett az erők logikája. A nemzeti szocialista uralom első napjaitól fogva éles súrlódások kezdődtek a hatalom új birtokosai meg a birodalmi németység legnagyobb tömegeit magába ölelő két nagy történelmi egyház között. Ezek a súrlódások eleinte látszólag csak ama kérdés körül forogtak ugyan, hogy az egyházak egyes szerveinek és szervezeteinek mennyiben engedhető meg a szorosán vett spirituális és karitatív hatáskörön túlmenő közéleti — társadalmi és így már többé-kevésbé politikainak is minősíthető — tevékenység. De e kérdés mögött hamarosan megmutatkozott az új államiságnak a világnézet, a lelkiség legintimebb területére is kiterjeszkedni kívánó hatalmi akarata, amely békében csak egy olyan katholicizmussal, illetőleg protestantizmussal tud és akar élni, amelyik a maga eszmevilágát határozottan alkalmazza az új állam eszmei alapjaihoz.

A katholicizmussal való, nem egyszer igen aggályos jelenségeket fölszínre vetett súrlódás aránylag hamar véget ért. Nem annyira Hitlernek személyileg a római katolikus egyház kebelébe tartozása, mint inkább a katolikus egyháznak Németországon belül és kívül egyaránt imponálóan egységes, nemzet- és államfölkötti szervezete s a világháborút követő időkben világszerte meggyarapcódott lelki tekintélye és politikai súlya már a nyár derekán rávezette a Harmadik Birodalom kormányát a birodalmi konkordátum megkötésére. Nem föladatunk ezt a konkordátumot bővebben méltatni, csak épp idézzük egy német katolikus publicistának jellemző nyilatkozatát róla:

„Soha még a német történet folyamán nem mutatták meg eleddig ilyen világosan és ily félreérthetetlen határozottsággal az egyház föladatát arra nézve, hogy a nép egészébe való legmesszebbmenő beilleszkedés útját megtalálhassa — és soha még ekkora magátólértetődő módon nem állapították meg a birodalom kötelezettségeit az Egyház szent küldetésének támogatására és oltalmazására.“

és ehhez hozzátesszük — a nagyobb nyomaték kedvéért eredetiben — egy német protestáns publicista érdekes megállapítását: „So weit gehen konnte nur ein Staat, der an die Sieghaftigkeit seiner nationalen Idee unverrückt glaubt.“

A konkordátum megkötésével egyelőre nyugvópontra jutott a Hitler államának a birodalmi németység valamivel több mint egyharmadrészét magába ölelő katolikus egyházhoz való viszonya. Ellenben éppen a konkordátum megkötése idején valósággal khaotikus állapotok uralkodtak a nemzeti szocialista kormány és a birodalmi lakosságnak

valamivel kevesebb mint kétharmadát magában foglaló protestáns egyházak viszonya terén. A mód, ahogyan ez a khaosz előállott s ahogy lassanként tisztulásnak indult: rendkívül tanulságos adalék a totalitárius állam természetrajzához.

A német protestantizmus köztudomás szerint éppoly kevésbé volt központilag szervezett, formailag is szigorúan egységes egyház, amennyire nem volt ilyen állami szervezet a Hitler napjai előtt maga a német birodalom sem. A reformáció korában keletkezett Landeskirchék alig áttekinthető sokasága természetes következménye és pendant ja volt a német politikai territóriumok tarka-barka szövevényének. A politikai sokféleség a Napóleontól Bismarckon át a weimari alkotmányig terjedő század folyamán, amint tudjuk, fokozatosan csökkent s ezzel, az egyházi élet természetében rejlő konzervativizmusnál fogva csak lassan, óvatosan lépést tartva, csökkent valamelyes mértékben a protestáns egyházi élet atomizmusa is — de azért még a weimari Németországban is 29 protestáns Landeskirche maradt, tehát sokkal több, mint amennyi szövetséges államból állott a politikai Németország az uralkodóházak bukása és a parányi territóriumok összevonása után. E Landeskirchék között területileg is, lélekszámban is leghatalmasabb a porosz evangélikus egyház, amelybe az összes német protestánsok fele, kb. 20 millió lélek tartozik. Hitvallásilag ez egyházak tagjainak óriási többsége a lutheri reformációból kisarjadt ágostai hitvallás híve (ezt most tisztán csak jogi és statisztikai értelemben értve!), amíg a Kálvin elveit valló reformátusok alig egy-két milliányi számban vannak és tulajdonképpen nehezen is tarthatók számon, mert e Landeskirchék túlnyomó többségében — elsősorban magában a porosz egyházban — már több mint egy század óta a Hohenzollern-uralkodóház által kezdeményezett únió uralkodik, amely a két evangéliumi hitvallás híveit a konfesszionális-dogmatikai sajátosságok kímélésével közös istentiszteleti és egyházalkotmányi formák közt egyesítette, aminek természetes következménye a már eredetileg is aránytalan kisebbségben volt kálvini-református elemnek a legtöbb helyt való fölszívódása lett s ezzel együtt egy jelentékenyen elszíntelenedett általános „úniós“ protestantizmusnak a kialakulása, elsősorban épp a hatalmas „altpreussische Union“ területén. De azért, habár csekély számmal, mindmáig maradtak tisztán lutheránus és tisztán református Landeskirchék is.

Milyen volt ezeknek a protestáns egyházaknak az államhoz való viszonya? A reformáció Németországban — a középkor legelejére visszanyúló törekvések föléledésével és új erőre kapásával — állam-egyházi rendszert teremtett: a püspöki jogkörnek nem kifejezetten spirituális természetű részét a fejedelmek ragadták magukhoz s az egyház legfőbb kormányzását a kisebb-nagyobb államok még ott sem eresztették ki a kezükből, ahol — mint pl. a szász választófejedelemségben — az eredetileg evangélikus uralkodóház később katolizált. Ez a rendszer állott fenn lényegében egészen az összeomlásig. A weimari Németországban elvileg és jogilag megszűnt az államegyházi rendszer, de a nélkül, hogy a „szabad egyház szabad államban“ elve — melyet pedig a nagy átalakuláskor az egyházak iránt barátságos és ellenséges

politikai tényezők egyaránt hangoztattak és követeltek — keresztülvihető lett volna. Az egyház és az állam szétválasztása tehát csak anynyiban történt meg, hogy a protestáns egyházak önkormányzata biztosított, (lényegileg olyan formák között, mint Magyarországon van már évszázadok óta) — a katolikus egyháznál ez a szükséglet természetesen nem merült föl, mert lényegénél fogva azelőtt sem volt seholy igazi államegyház — de viszont protestáns és katolikus egyház egyaránt jelentékeny mértékben ráutalva maradt a dolgok új rendjében is az állam anyyagi segítségére, önfenntartásának biztosítása érdekében jogi támogatására, főképpen pedig arra a védelemre és támogatásra, amelyben a német birodalom államai a magasabb és alsóbbfokú hitvallásos iskolázást részeltették még akkor is, amikor belpolitikájuk erős (bár sohasem kizárólagos és döntő) befolyása alatt állott a marxista szellemnek. Általában a marxizmus világnézete, bármily rohamosnak látszó hódítást tett is Németországban a weimari államfordulat után nemcsak az ipari munkásság hatalmas tömegeiben, de — ami még sokkal végzetesebb következményekkel fenyegetett — a diplomás rétegekben is, mégsem volt képes a német lélek gyökeréig lehatolni s onnan a katolikus vagy protestáns vallási életformához való mély ragaszkodást kiirtani. Ami közelebbről a protestantizmust illeti, negyven millió birodalmi német ember nemzeti, népi, faji öntudatának — a német lélekre másfél évtized alatt rázúdult megannyi internacionalista és vallásellenes hatás után is — kitéphetetlen tartozéka, ha máshol nem, a tudat alatt, az a meggyőződés, hogy ő a „Luther népe“ és hogy Luther nélkül a németiség fejlődése alighanem egészen más, a nemzeti és állami önállás és erőkifejtés szempontjából jóval kevésbé kedvező irányt vett volna. A német protestáns egyházak életében a már több mint egy századra visszamenőleg kialakult teológiai és egyházpolitikai pártoskodás, meg az államegyházi korszakból átöröklődött lélektelen bürokrácia sok belső feldarabolódást, energiapocséklást és az egyház valódi hivatásától való elterelődést idézett ugyan elő, de a német népet atyái hitétől végkép elidegeníteni éppoly kevésbé tudta, mint a kommunista-atheista propaganda. Az anyyakönyvileg és jogilag protestáns németek nem ugyan mind, de erős többségükben érzület szerint is azok (aminthogy a katolikus németeknél is hasonló a helyzet) és ma is egyházuk szaván keresztül hallják lelkükbe zendülni az örökkévalóságnak nyugtató üzeneteit és nyugtalanító kérdéseit.

A német protestáns egyházaknak ezt a mély, erős, kegyeletes és hagyományos kapcsolatát a német tömegek leikével nem hagyhatta figyelmen kívül a tömeglélek hangszerének — úgylátszik — világviszonylatban is egyik legnagyobb művésze, Hitler és magát hovatovább a nemzettel vagy kedvesebb szavok szerint: a néppel teljes mértékben azonosítani készülő pártja. Ahogyan politikai téren a szoros birodalmi államegységnek a megteremtését, az ezredéves történelmi patinájú, de a német belső erőkifejtésnek egyre nagyobb akadályává vált „Bundesstaat“-rendszer megszüntetését tűzte ki céljául s kezdte azonnal, kíméletlenül erős kézzel munkálni is: úgy adta ki a német protestantizmus számára is mintegy napiparancsul a máris történelmivé vált, magyarra alig lefordítható híres jelszót: „Gleichschaltung!“ A német

protestantizmus vallási és egyházi életének összhangzatosan és engedelmesen belé kell illeszkednie az új német államiság céljainak egységes rendszerébe: e végből először is szakítania kell megrögzött provincializmusával és meg kell alkotnia a Reichskirchét, az alkotmányi és szervezeti egységes németbircdalmi protestáns egyházat — azután pedig nemcsak külsőleg, de belsőleg is egységesülnie kell, t. i. az eddigi theologiai és egyházpolitikai szűk keresztmetszet helyett annak a szellemnek kell benne uralkodóvá lennie, amely a vallásos és különösen a keresztyén ember kötelelességteljesítésének netovábbját a haza és a nép áldozatos szolgálatában, a fajiság minél tisztább megőrzésében látja s a német protestáns emberanyagból Lutherhez hasonló germán hősi típust termel ki.

A német protestáns egyházak vezetői nagyon nehéz helyzetbe kerültek az új uralomnak ezzel a határozott akaratnyilvánításával szemben, amely minden, az egyház szabadságát biztosítani ígérő megnyugtató kormánynyilatkozat ellenére is kívülről parancsolt rájuk egy messze kihatású, nemcsak a formákban, de a lelkekben is végrehajtani kívánt egyházreformot,—amíg ugyanezt a katolicizmussal szemben meg sem kísérelte, mert ott megelégedett a katolikus papság politikai tevékenységének kikapcsolásával és a kifejezetten katolikus politikai szervezetek megszüntetésével, egyébként pedig természetes politikai ösztönnel az e tekintetben jóval gyengébb ellenállás irányába, tehát a protestantizmus felé fordult. Hitler és pártja minden német keresztyén egyházat, sőt minden komolyan, tehát nemcsak névleg keresztyén német embert őszinte hálára kötelezett azzal, hogy a német politikát, társadalmat, kultúrát a bolsevizmus széléről visszarántotta és az új állami életet kifejezetten vallási, sőt — ha elnagyoltan akarunk beszélni — keresztyén alapokra helyezte. Hitler nélkül és a kommunizmus felülkerekedése esetén — még ha az talán német földön az oroszországiaknál kevésbé ázsiai formákat ölt is — német katolicizmusnak és német protestantizmusnak egyaránt irtóztatós mártírium, teljes szétporlasztás és a katakombába való visszamenetel lett volna a sorsa. E mellett a protestantizmus arról sem feledkezhetett meg, hogy az ő sorsa négy század óta kiváló mértékben egybeforrott a német nemzeti gondolattal, különösen pedig a német nemzeti egység gondolatával (igaz, hogy a Habsburg—Hohenzollem ellentét történelmi megvilágításában újabban sokan a protestáns oldalon látják a „fenémet“ s a másikon a „nagy-német“ gondolatot, de ezzel szemben el nem homályosítható történelmi tény az, hogy a német egység megközelítő megvalósítása legelőször a történetből mégis Hohenzollem-protestáns oldalról sikerült!) és így éppen a protestantizmus tagadhatta meg legkevésbé az állampolitikailag mégis csak Bismarck művét folytatni és befejezni akaró Hitlerrel való együttműködést, tekintet nélkül a Führer vallási hovatartozására. Másfelől azonban éppen a legfelelősebb egyházi vezetőknek látniok kellett azt is, hogy a protestáns egyházi életet fenntartás nélkül egy meghatározott állampolitikai és egy ettől — éppen a nemzeti szocializmus esetében — elválaszthatatlan társadalomgazdasági rendszer uszályává tenni olyan veszedelmes kísérlet, amely az egyház szabadságát a legnagyobb mér-

tékben kockáraveti s hihetetlenül megnehezíti az egyháznak lelki lényegéből folyó hivatása betöltését.

Igy állván a helyzet, az evangélikus Kirchenbund — a német protestáns Landeskirchéknek nem sokkal a világháború után megalakult, hivatalos-jogi jelleggel nem bíró s egyébként is elég laza föderatív egységbefoglalása — megpróbált elhajózni a Scylla és a Charýbdis között. Hogy az állami részről megnyilvánult egységesítő akaratnak eleget tegyen, megkísérelte néhány hét vagy hónap alatt elvégezni évtizedek munkáját s meg akarta teremteni az egységes birodalmi egyházat, amelynek egységét, a német lelkekben ma uralkodó „Führerprinzip“-nek megfelelően, legelsősorban azzal kívánta biztosítani, hogy az élére egy addig nem létezett birodalmi püspöki (Reichsbischof) tisztséget állított s ennek betöltőjéül kiszemelte az egész német protestantizmus egyik legtiszteltebb lelkipásztorát, a politikailag semmi irányban nem lekötött s már csak ezért is, de egész keresztyéni jelleméért és munkásságáért is általános rokonszenvnek örvendő von Bodelschwingh Frigyes bárót, a világhírű Bielefeld melletti „Bethel“-szeretetintézmények vezetőjét (amelyeket hasonlónevű atyja, a keresztyén karitásznak minden időkre szólóan egyik legnagyobb alakja alapított). A deszignált, majd a Landeskirchék küldötteinek túlnyomó többsége által megválasztott birodalmi püspök pünkösöd táján meg is kezdte működését — megtévén azt a reá nézve nagyon előnyösen jellemző kijelentést, hogy, ha rajta állana, ő inkább csak birodalmi diakónusnak, újszövetségi szeretetszolgának, semmint birodalmi püspöknek szeretné nevezni magát — de hivatalbalépésének s az egész birodalmi püspöki tisztt megszervezésének nem tisztázott (mert kellőleg elő sem készíthetett) jogalapja körül rögtön súlyos bonyodalom támadt, amelynek következtében — személyileg legkevésbé sem megérdemelt, de keresztyéni módon elviselt kínos megaláztatással — nemsokára vissza kellett adnia megbízatását.

A bonyodalom azonban csak felszínesen megtekintve forgott jogi kérdések körül. Valójában sokkal mélyebb, az evangéliumi keresztyén vallásosság és egyház legbensőbb lényegét érdeklő ellentétekről volt szó. Az történt ugyanis, hogy a protestáns tömegek között óriási szervező és átütő erejével rendkívül rövid idő alatt fölényes túlhatalomra jutott egy, a hitlerizmus politikai és társadalomgazdasági elveit protestáns vallási síkba vetítő s a német protestantizmus összes lelki és társadalmi erőit és adottságait maradék nélkül a „völkisch“ gondolat és a nemzeti szocialista állam szolgálatába beszervezni akaró mozgalom, a „Glaubensbewegung Deutscher Christen“.

Programja — amely, amint valaki találóan megjegyezte, arra a lehetetlen föladatra vállalkozik, hogy orgonára írt koráit katonabandára hangszereljen és indulóütembe tegyen át — a következő legfőbb eszmék körül csoportosul:

Elő népegyházat akar, amely a német evangélikus nép egész hiterejének kifejezése. A krisztusi hit, amelyet követel, a „fajnak megfelelő“ (artgemäß) kell hogy legyen, „wie er deutschem Luthergeist und heldischer Frömmigkeit entspricht“. Az egyház szedje össze minden erejét — amint eddig nem tette — az istentelen marxizmus elleni küzdelemre, még ha az keresztyén gúnyába (— keresztényszocializmus) öltözik is. A

faj, a nép, a nemzet Istentől ajándékozott és ránbízott életrend: ezért a fajkeveredésnek ellene kell állani. A keresztyén karitás (a „belmisszió”) munkája ne álljon pusztá irgalmaskodásból s ne védje mindenáron az alkalmatlanokat és a csekélyebb értékűeket. A zsidómisszió súlyos veszedelme a német népnek, mert idegen vért enged betódulni annak testébe. Ezért mindaddig elutasítandó, amíg zsidók állampolgári jogokkal bírnak. Különösen tilalmazandó a németek és zsidók közti házasságkötés. A keresztyén világpolgárság szelleme szintén elvetendő, mindama káros jelenségekkel, amelyek belőle folynak (pacifizmus, internacionálé, szabadkőművesség stb.). — Reichskirche kell lutheri jelleggel, de a református gyülekezetek történelmi sajátosságainak biztosításával. A birodalmi egyház „aus Glauben” ismeri el a nemzeti szocialista állam főségét. Ez az egyház a német, tehát árjafajú keresztyéneké. Ennyiben a külföldi német keresztyénnel is összekötetésben áll.

A mozgalomnak ezek az alapelvei szemelláthatólag nem egyebek, mint a nemzeti szocialista eszmék és jelszavak lefordítása olyan-amiylen egyházi nyelvre. A Bibliából, különösen pedig az Újszövetségből végképpen nem vezethetők le, aminthogy nem is vallott eddig ilyen elveket egyetlenegy keresztyén egyház, sőt szekta sem, bármennyire össze volt is forrva valamely állami vagy népi közösséggel vagy legalább annak egy nagyobb töredékével. Azonban, ha valahol, Németország jelenlegi helyzetében meg lehet érteni az előállásukat és rendkívül nagy propagandisztikus erejüket. A német protestantizmusban, amióta csak fennáll, mindig megvolt a politikai lekötöttség és ennek következtében a fokozott politikai érdeklődés is: hogyan tudott volna ettől a nagy tehertereltől pontosan épp akkor szabadulni, amikor a birodalomban annyira tetőfokára hágott a politikai feszültség és izgalom, hogy ahhoz képest eltörpül talán egész eddigi történetének minden más belső válsága?! Minden tiszteletet megérdemel egyébként a Deutsche Christen egész eszmevilágán átvonuló az az alaptörekvés, hogy az egyházat fenntartás nélkül a nép feltámadásának és újjászülésének szolgálatába akarják állítani: de már ezzel az alaptörekvéssel szemben is ott áll az a kikerülhetetlen kérdés, hogy vájjon a nép, a nemzet ilyen közvetlen és első kézből való szolgálata — ami, akár-hogy forgatjuk is, földi és e világi politikumot jelent — beletartozik-e Krisztusnak, az Egyház fejének gondolatai és parancsolatai közé.

A Deutsche Christen azonban egy sajátságos és az egyház történelmében eddig páratlan nacionalista-faji tömegpszichózis lázában egyszerűen sterilizálódott minden ilyen megfontolással szemben s háta mögött az egyeduralomra jutott nemzeti szocialista párttal — melynek tulajdonképpen egyszerű expoziturája, amit most már egyre kevésbé titkol — a tömegpropaganda teljes erejével vetette rá magát a protestáns egyházi életre és igyekezett azt a maga képére és hasonlatosságára minél gyorsabban átgyúmi. Megbuktatta a szerinte jogtalanul megválasztott birodalmi püspököt — nyíltan megmondva, hogy a maga emberét, Hitler bizalmasát, egy addig teljesen ismeretlen nevű, szerény képességű és tudású katonalelkész, Müller Lajost szánta erre a vezéri helyre —, félretolta az útból a régi egyházi pártokat és hivatalos vezetőket, valamint a lényegében szintén Hitlerrel rokonszenvező, de kevésbé radikális (így pl. az árjagondolatot az egyházba beengedni nem akaró) újabb egyházi mozgalmakat, s midőn a félretoltak nem akartak elég gyorsan parírozni s komoly formák

közt, evangéliumi alapon és a történeti jogok védelmében, megkísérelték az ellenállást: a Deutsche Christen segítségül hívta az államhatalmat, amely azután az esztendő közepe táján akkora mohó brutalitással kezdte az egyházat puhítani — kormánybiztosok kirendelésével, nagyérdemű és Európa-szerte tisztelt egyházi vezetők azonnali hatályú szabadságolásával vagy éppen nyugalomba kényszerítésével, — hogy végül is, a világbotrány és az egyházi szakadás megelőzésére, magának az agg birodalmi elnöknek kellett közbelépnie s óriási izgalom közepeit figyelmeztetnie a kancellárt eljárásának külsőleg és belsőleg egyaránt vészthozó voltára. Erre aztán az egyház Gleichschaltung-jának gyorsított üteme valamennyire megcsöndesedett, az erőszakos fellépések ritkultak, a kormánybiztosok visszahívtak — de a Deutsche Christen már ekkorra elérte a célját: nyeregben ült és a propaganda teljes szabadságával, itt-ott, különösen a lelkesekkel szemben még durva megfélemlítést is bőven alkalmazva, készíthette elő az új egyházi választásokat, amelyekre nézve Hitler maga félreérthetetlenül kifejezte azt a reményét és óhajtását, „hogy azok az eredményükkel a mi új népi és állami politikánkat fogják támogatni“.

Még a választások előtt létrejött azonban — az eltűnésre ítélt Kirchenbund utolsó műveként — a birodalmi egyház, a Deutsche Evangelische Kirche alkotmánya:

Ez az alkotmány annyiban nem szakít gyökeresen a múlttal, amennyiben a föderatív alap gondolatot tovább is megtartja: a Landeskirchéből tevődik össze és azoknak hitvallási és kultuszi tekintetben meghagyja az önállóságát; jogilag azonban, a szervezet és a kormányzat terén, egységes rendet fog bennük és közöttük életbeléptetni és fenntartani. Ennek korlátot csak az a körülmény szabhat, ha valamely alkotmányi, szervezeti, kormányzati változtatás a hitvallással ellenkezőnek bizonyul (pl. a reformátusok, akik a lutheránusokkal teljesen egyenjogú tagjai a Reichskirchének, hitvallási megokolással nem vállalják a püspöki rendszert, úgyhogy ők a birodalmi püspöktevésbe is csak a jó békekesség kedvéért és azzal a biztosítással mentek bele, hogy megnyugosznak abban, ha a birodalmi püspök kifelé, másokkal szemben s a Reichskirche lutheránus tagjaival szemben mint a birodalmi egyház legfőbb vezetője és képviselője lép fel, de velük szemben nem igényelhet semmiféle speciális „püspöki“ jogkört és tekintélyt!). A birodalmi püspöknek mindig lutheránusnak kell lennie: mellette működik egy „Geistliches Ministerium“ 3 lelkészi tagból és egy jogászból álló kormányzó főtanács) és a nemzeti zsinat; ezenkívül „tanácskozó kamarák“ is lesznek, amelyek „a német evangélikus népéletben rejlő eleven erők számára fogják biztosítani a szabad és teremtő együttműködést az egyház szolgálatában“. (Ez a homályos mondat — mely egyébként nem az egyetlen homályosság ebben a gyorsfűzőn készült alkotmányszövegben — alighanem a politikai élettel való „összekötőtisztek“ befolyását akarja egyebek között biztosítani.) A birodalmi püspök tisztsége erősen monarchikus-autokratikus elgondolású: a kormányzásra, sőt törvények kibocsátására (!) jogosított Geistliches Ministerium tagjait a Landeskirchék vezetőinek ajánlatára ő nevezi ki és a hatvantagú nemzeti zsinat tagjainak is csak kétharmadrészt küldik a Landeskirchék, egyharmadrészt — kiváló egyházi munkásságú személyekből — megint csak „be-ruft die Deutsche Evangelische Kirche“ — tehát végeredményben szintén a Reichsbischof és a G. M. kreálja! Ugyancsak a Reichsbischof nevezi ki, a G. M.-mal egyetértésben, a kissé rejtélyes „beratende Kammern“ tagjait is.

Kétségtelen nagy előnyt jelent a német protestantizmusra nézve, hogy alkotmányi, szervezeti és kormányzati egysége — ha egyelőre

csak ennek a hirtelen összeütött kerettörvénynek nagyon laza formái közt is, tehát valójában papiroson — végre megvalósulhatott. Protestáns elvi, mégpedig úgy theologiai, mint egyházi szempontból a jogosult bíráló megjegyzések egész özönét hívhatja ugyan ki az új alkotmány, jóformán minden mondatában, — de azt el kell ismerni róla, hogy az egyház nemzeti célkitűzésének, az egység, a tekintély, az autoritativ „Führung“ népszerű elvének jól megfelel. Ebből a szempontból kell megérteni a prímáspüspöki tisztség beállítását és a Landeskirchek alkotmányának is ugyancsak a püspöki tiszttel való betetőzését (eddig a német evangélikus egyházakban, egynéhány szórványos kivételtől eltekintve, nem létezett semmiféle formában és értelemben „püspöki“ tiszt, csak Weimar után kezdték azt fölállítani egyes Landeskirchek, amíg aztán most valamennyiben meglesz a Landesbischof, sőt az altpreussische Union-ban lesznek még provinciális püspökök is!) — holott elvileg nemcsak református theologiai, de általában protestáns-evangélikus hitvallási alapon a püspöki tiszt szükségé és jogosultsága legalább is vitatható.

De ez is, meg minden egyéb, magában véve súlyos részletkérdés nagyon kicsiny jelentőségű ahhoz a döntő súlyú, lelkiismeretbevágó kérdéshez képest, amely a tömegszendélytől el nem vakított vagy még félre nem állított német protestáns egyházi embereknek nagyon sok nyugtalan órát és álmatlan éjszakát okozhat mostanában: mit szólnak mindehhez az Egyház feje (éppen a protestánsok által annyira hangsúlyozottan egyedüli feje): a Krisztus? Az, aki nyüván megmondotta: „Az én országom nem e világból való“ — és aki legnagyobb apostolával parancsolólag megüzente: „Nincs zsidó, sem görög... mert ti mindnyájan egyek vagytok a Krisztus Jézusban?!“

A győztesek álmát természetesen nem zavarja ez az aggodalom. A szeptember hó 27-én megnyílt birodalmi zsinatnak — amely a wittenbergi vártemplomban ült össze — első dolga volt birodalmi püspökké választani a Deutsche Christen jelöltjét, Müller Lajost, aki megelőzőleg néhány hétig már az „altpreussische Union“-nak szintén meglehetősen diktatórikus módon felállított és betöltött országos püspöki tisztét viselte. Ez az eredmény senkit sem lephetett meg, aki tudta, hogy a megelőző egyházi választásokon milyen óriási többséggel győzött birodalomszerte a kíméletlen lélektani, erkölcsi, sőt politikai nyomással dolgozó Deutsche Christen-mozgalom s hogy például a porosz országos zsinaton milyen leplezetlenül terrorisztikus módon történt meg a kisebbségben maradt s a végén a zsinatról (másként nem tehetvén) kivonult ellenpárt elhallgattatása azért, mert ez következetes evangéliumi alapon tiltakozott az „árja-paragrafusnak“ az egyházi tisztviselőkre, elsősorban a lelkészekre alkalmazása ellen. A Müller birodalmi püspöksége a „völkisch“ gondolat képére és hasonlóságára átformált német evangélikus egyházat jelenti — amelyről ugyan az új prímás azt mondotta a székfoglalójában, hogy az „a Luther Márton álmának megvalósulása“, de amelyre nézve a Luthert alaposabban ismerők aligha lesznek ugyanezen a naiv véleményen.

A II. INTERNACIONALE PÁRIZSI KONFERENCIÁJA

A NÉMET SZOCIALISTA PÁRT ÖSSZEOMLÁSA és a francia neoszocialista mozgalom megjelenése ráirányította a figyelmet magának a szociáldemokráciának válságára s így a II. Internacionálé augusztusban lefolyt párizsi konferenciáját minden oldalról a szokottnál nagyobb érdeklődéssel kísérték. Maguk a szocialista pártok is sokat vártak a párizsi tanácskozástól, a többi közt két fontos kérdés tisztázását: az egyik az egész Internacionálé gyakorlati politikájára, a másik a marxista szocializmus egyetlen megmaradt fellegvárának, a francia pártnak válságára vonatkozott. Az Internacionálénak ugyanis most Párizsban kellett döntenie arról, hogy a kommunistákkal való egységfront ellen, vagy mellette foglal-e állást s itt várták kirobbanását a francia párt krízisének, annak az ellentétnek, amely a Léon Blum által vezetett öregebb, ó-marxisták és a Renaudel-Marquet-féle fiatalabb, neoszocialisták között fejlődött ki.

A konferencia eredménye eléggé meglepő volt. Kiderült, hogy — annak ellenére, hogy a német tagozat a polgári pártokkal való együttműködés után semmisült meg s ennek következtében szocialista körökben fokozódott a mozgalom a radikalizálódás, a kommunistákhoz való közeledés érdekében, úgy amint azt francia részről Blum és osztrák részről a tulajdonképpen a II. és III. Internacionálé között álló ausztrómarxista Otto Bauer is kívánta — a II. Internacionálé mégis mellőzte a kommunistákhoz való közeledést és kifejezetten megengedte, hogy azokban az országokban, ahol a parlamentarizmus még egyáltalán megvan, a szocialista pártok együtt működjenek a polgári pártokkal. Ezekután természetesen nem kerülhetett sor összecsapásra a két francia áramlat között sem, hiszen az Internacionálé ezzel a határozatával dezavualta Blumot és Otto Bauert s velük szemben igazolta a neoszocialista Renaudel-t és Marquet-t. Az Internacionálé ez állásfoglalásának rögtöni hatása az volt, hogy a francia párt feje, a világ szociáldemokráciájának ma legfőbb reprezentánsa, Léon Blum a szélső baloldali szárnyal együtt tartózkodott a szavazástól s így dokumentálta azt a szakadást, amely a külső formai egység fennmaradásának ellenére is bekövetkezett a szociáldemokrácia táborában. Ennek a szakadásnak későbbi következménye valószínűleg az lesz, hogy a II. Internacionáléről leválnak a szélső baloldali részek, amelyekre az utóbbi időben egyre nagyobb vonzóerőt gyakorol, ha nem is közvetlenül a III. Internacionálé, de az utóbbi időben fokozott erővel terjedő kommunista szindikalizmus — ami azonban bennünket még ennél a várható hatás-

nál is jobban érdekel, az kétségtelenül az a kérdés, hogy milyen lelki, gazdasági és szellemi eltolódások hozták létre azt a felületi földcsuszamlást, mely a szocializmusban most játszódik le a szemünk előtt?

Az úgynevezett average reader, az újságolvasó szemében a szocialista frontnak ez a megrendülése új keletűnek látszik, hiszen a háború után egész Középeurópának a szociáldemokrácia vált vezető csillagzatává; Németországban tiszta szociális kormány vette át a hatalmat, Ausztriában ők vezették a koalíciós kormányt, Olaszországtól Svédorszáig a legtöbb helyütt fokozódó befolyáshoz jutottak s azóta a szocializmus valóban úgy élt a köztudatban, mint az európai államoknak egyik trónkövetelője. Pedig a szocialista hullám mindjárt az első évben megtorpant s ki lehet mutatni, hogy a háború utáni szociáldemokrácia a maga mame-i csatáját már akkor elvesztette, amikor pártjai még teljében voltak az erejüknek.

Kudarcsukat legjobban úgy láthatjuk, ha visszaemlékezünk a háború utáni Európa helyzetére, azokra a feladatokra, amelyek akkor a kormányzatokra vártak. Kétségbeejtő állapotban voltunk, ez igaz; romhalmazt vettek át az új kormányok gazdaságilag, politikailag, sőt szellemileg is, de egyetlen szempontból mégis kedvező volt az atmoszféra: a betegágyából felkelt ember bizakodása töltötte el a népeket, az újrakezdés pillanata volt ez, amikor emberek és népek a legfogékonyabbak arra, hogy régi és új ideálokat hittel vegyenek körül, ilyenkor lehet belőlük kicsiholni a legnagyobb áldozatkészséget. S ekkor, amikor minden ösztönt és akciót, nemzeti érzést és reformpolitikát a misztikum és a fanatizmus légkörébe lehetett volna bevonni — akkor megszólalt a szociáldemokrácia száraz, józan hangja, elhessegetve a maga racionalizmusával minden badar misztikumot, primitív emberi ösztönt, hogy a logika lámpája mellett fogjon hozzá a feladatok megoldásához. A tennivaló a termelés helyreállítása, ruganyosságának biztosítása volt, a nemzeti jövedelmek egyenletesebb elosztása, belpolitikában és külpolitikában akcióképes kormányzatok létesítése. Mindez olyan irányzatot követelt volna meg, amely a politika primátusán alapul, de amely amikor progresszív adóval kívülről ellenőrzi a gazdasági nagyhatalmak munkáját, kikényszerítve a helyesebb jövedelem-elosztást, ugyanakkor belső autonómiát kell hogy adjon a termelést irányító tényezők számára, megkövetelve azt, ami az államé, de — ahogy a német mondja: — elbürokratizálva a társadalmat minden olyan feladatkörben, amelyhez az állam kevésbé ért. Emellett ha nem is lehetett volna csökkenteni a tömegek befolyását a kormányzásra, legalább a növelését kellett volna elkerülni, hogy így a kormányoknak minél nagyobb legyen az elhatározó és végrehajtó képessége; a külpolitikában pedig ha nem is volt célszerű a kamarillák által űzött diplomácia feltámasztása, semmiesetre sem lett volna szabad minden kényes diplomáciai kezdeményezésre rászabadítani a nyilvánosságot, úgy, amint az a Locamó előtti és utáni tárgyalásoknál történt, amelyeknek eredményeit sokszor rontották le időelőtti újságcikkek és parlamenti beszédek.

Hogy mindezekben a kérdésekben a szociáldemokrácia az ellenkezőjét cselekedte annak, mint amire szükség volt, ma már sajnos, nem

szorul bizonyításra. Érdekes azonban, hogy a szociáldemokrácia nemcsak az exigenciákkal dacolt, hanem a maga programjával is. A hibák, amelyeket a szocialisták elkövettek, úgyszólván mindig a szocialista elméletből származtak s ha valamit helyesen cselekedtek, azt mindig a programjuk ellenére tették, mint például a szocializálás elejtését. A szocialista politikusok ugyanis felismerték a szociáldemokrácia kiagyaltságát, az élettől való idegenségét, amikor azt ők maguk alkalmazni akarták. Legszembetűnőbb ez a szocializmus két vezető eleménél, a szocializálásnál és az úgynevezett katasztrófa-elméletnél (amely szerint a nyomor növekedése kikerülhetetlen, a társadalom felbomlását tehát siettetni kell és nem lassítani szociális olajcsöppekkel). És itt, még mielőtt arról beszélénk, hogy a szocializálás és a katasztrófa-elmélet hogyan hullik ki a szociáldemokráciából, magára vonja figyelmünket az a tény, hogy a Marx előtti szocializmusokból is ez a két elem hiányzott. Valóban, ha pillantást vetünk a szocializmus útjára, azt látjuk, hogy a szocializmusban azok a tanok üszkösödtek el, amelyeket Marx vitt be a régi, a XIX. század első felében kifejlődött úgynevezett utópisztikus szocializmusokba, amelyeket azután a marxizmus kovácsolt össze nagyrészt egyöntetű marxista szocializmussá s amelynek egységét viszont később a revizionizmus tudta csak megbontani.

A marxizmusnak a szocializmusba való benyomulását a legmagasabb hullámvonallal Németországban figyelhetjük meg: itt a nemzeti és tradicionális hajlandóságú Lassalle még apró sziget volt a szocializmus folyamában s csak később a Bernstein-féle revizionizmus áramlata szorította vissza némileg inkább gyakorlatban, mint elméletben a marxizmust. Sokkal alacsonyabb a marxista hullám a francia szocializmusban, ahol — a kommunistákat természetesen mindig kivéve — a tiszta marxizmus sohasem találkozott nagy tömegekkel, Angliában pedig marxista politikáról a szocialista táborban valójában alig lehet beszélni. A francia és angol szocializmusból ugyanis egy pülanatra sem tudta számúzni a Marx-féle tudományos materialista szocializmus a régi utópisztikus szocializmusoknak hatását, amelyek — Marx determinizmusával szemben — az új társadalmat erkölcsi gondolat szerint akarták berendezni s egyiknek sem volt tartozéka a haza- és vallásellenesség. Különösen jellemző ezeknek a Marx előtti mozgalmaknak természetrajza a francia szocialistáknak mai válságára, ahol is a neoszocialista áramlat gyökerei e régi utópisztikus tanokra nyúlnak vissza.

Valóban frappáns az összehasonlítás egyfelől a Marx előtti Saint-Simon, Proudhon s a nyomukban következő Louis Blanc, és másfelől a Marx utáni Briand, valamint a mai neoszocialista Déat és Marquet között. Az emberek természetes egyenlőtlensége, mondotta Saint-Simon, alapja a társulásnak és nélkülözhetetlen feltétele a társadalmi rendnek; ő nem alulról erőszakkal, hanem felülről a vagyonos osztályok közreműködésével, békés úton akarta megvalósítani az új államot. Proudhon nem volt híve az általános választójognak s bár őt tekintik az osztályöntudat megalapítójának, határozottan ellenezte az erőszakos eszközöket. Mellettük Louis Blanc hangja is mintha visszhangoznék ma Renaudel-ékben: „a szocializmus, a köztársaság és a demokrácia együtt halad, békésen

lehet megoldani a társadalmi kérdést; mégpedig az állam segítségével“. Majd Marx után Briand, aki már hivatalos szocialista korában is elárulta, hogy nem hisz az általános választójogban, sem az osztályharcban, „a munkásság csupán törvényes, erőszakmentes sztrájkjal tud javítani helyzetén“ s „ha a haza szükségét szenved, az előbbrevaló, mint a pártprogramul“. Húsz évre rá, 1927-ben Déat, a mai neoszocialisták egyik vezére mondta a kamarában: mi szocialisták nem vagyunk szükségszerűen (par definition) vallásellenesek és ateisták; most nyáron pedig Marquet a következő kijelentésekkel zavarta meg a párt bürokráciájának nyugalmát:

— A XIX. század nemzetközi materializmusa halott, a szocializmust a nemzet keretében kell alkalmazni; a szocializmusba be kell fogadni a tekintélyt és a rend elvét, amely az orosz és olasz események hatása alatt egyre jobban kezd behatolni a francia gondolkodásba; nemcsak a kapitalizmus, a szocializmus is válságban van.

Ennek az útnak (az utópisztikus szocializmusoktól a neoszocializmusig) természetesen más és más állomásai voltak az egyes országokban s érdekes, hogy a francia szocialisták szellemi, a németek pedig gyakorlati téren jutottak el a marxizmus megtagadásáig. A németeknél is láttuk a haladást elméleti téren, a revizionista mozgalom révén, ez azonban korántsem távolodott el úgy a marxi dogmáktól, mint a gyakorlati politikájuk. A revizionizmus térfoglalásának fontos mérföldköve Németországban az 1925-ös heidelbergi program, kivált ha összehasonlítjuk az 1891-iki erfurti programmal, amely még egészen marxista, főképp a nyomor növekedésének hangoztatásával és amellyel szemben a heidelbergi programra már megtagadta a katasztrófa-elméletet azáltal, hogy nem a nyomor növekedéséről beszélt, hanem arról, hogy a dolgozó rétegek csupán állandó küzdelem révén tudnak helyzetükön javítani. A marxizmus e legfontosabb tételéből való kiábrándulás vitte a pártot a szociálpolitika útjára s csak abban tévedtek, hogy míg egyfelől belátták, hogy a munkásság helyzetén lehet tartósan segíteni, mert munkásnak és munkaadónak kölcsönösen haszna van egymás jólétéből, addig másfelől nem a kívülről való lefölezés útján kísérelték meg a jövedelem-megosztás befolyásolását, hanem a termelés Szerkezetébe való beavatkozás, a szociális terhek meggondolatlan növelése révén, ami főképp Németországban egyik főoka lett a gazdasági válságnak, amint arra a franciák már 1930-ban rámutattak. Ugyanezt művelték a szocialisták Bécsben, azzal a különbséggel, hogy Breitner pénzügyi tanácsnok olyan mértékben fokozta az adókat, hogy azoknak súlya alatt a termelésnek össze kellett zsugorodnia, aminek azután az lett a következménye, hogy Bécsben ott állanak a hatalmas moderm munkásházak, csak éppen a kéményük nem füstöl.

A katasztrófa-elméletnél is nagyobb kudarc érte azonban a marxizmus másik fő elemét, a szocializálást. Amikor 1918 november 10-én Németországban csupa szocialistából megalakul az első ideiglenes köztársasági kormány, az akkori parlament, a munkás és katonatanácsok kongresszusa siet kimondani, hogy a szénipart haladéktalanul szocializálni kell, hogy utána a többi termelési ágra is sor kerüljön.

A birodalmi kormány már november 18-án bizottságot küld ki a szocializálás tanulmányozására tizenkét szocialista politikusból és közgazdászból Kautsky Károllyal az élükön, a bizottság december 10-én be is adja első jelentését: pillanatnyilag, úgymond, semmilyen lépést sem lehet tenni a szocializálás terén, a fennálló magángazdasági rendszert egyelőre fenn kell tartani, hogy a termelés és a kereskedelem megélénküljön. Pedig akkor senki sem volt Németországban, aki ellene mert volna szegülni a szocialista uralomnak. A szocializáló bizottságnak ez a vallomása pedig annál súlyosabban kompromittálta a szocializálás gondolatát, mert a porosz szénbányaipar már akkor is egyike volt a legjobban akkumulált termelési ágaknak s a marxi elvek szerint teljesen megérett a szocializálásra, minthogy egyedül a porosz államnak 54 bányája volt és a magánbányák is szindikátusokba és konzernekbe tömörültek. Emellett a bizottság olyan lesújtó kritikát mondott általában az etatizált üzemekről, hogy a szocialista rezsim kénytelen kiadni a jelszót, hogy az állami üzemeket kommercializálni kell (éntstaatlichen). így is történt. A széntanácsból egyszerű véleményező szerv lett, 14 hadigyár közül hetet megszüntettek, hetet pedig részben magánérdekeltségű részvénytársasággá alakítottak át, s ugyanez a szocializálással ellentétes irányzat érvényesült a községi gazdálkodás terén is: számos, pénzügyi nehézségbe jutott községi üzemet feloldottak a községi hatóságok felügyeletétől s a Staedttag-ok jegyzőkönyveiből kiderül, hogy olyan vállalkozások kerültek előtérbe, amelyekben a magántőke is érdekelve volt; Berlinnel és Hamburggal együtt (1925-ig) tizenhárom nagy városban számos községi fontos üzemet részvénytársasággá alakítottak át, bár a részvények a város birtokában maradtak.

Hasonló a helyzet az üzemi tanácsokkal szemben. Ezeknek eleinte nagy szerepet akartak juttatni és csak a tapasztalatok riasztották vissza ettől a kormányt, ugyanúgy, amint a mai német rezsim is az első hetek tapasztalatai alapján tiltotta be az üzemi tanácsoknak eredetileg tervezett szerepét. S ha hamar rá kellett jönniök a német szocialistáknak programjuk hasznavethetlenségére, nemsokára leckét kaptak a parlamenti demokráciából is. Mindjárt az első általuk rendezett választáson, 1919 elején, kisebbségben maradtak s a birodalmi pártpolitika terén is kitűnt tehetetlenségük: hányódtak a felelősség és a harc vállalása között, egy kormányt sem mertek egészen támogatni vagy megbuktatni s ha valamire mégis elhatározták magukat, azt is a legrosszabbkor tették. Ezért mondta 1923 őszén Ebert, a szocialista köztársasági elnök, amikor a szocialisták felrobbantották a Stresemann-kormányt, hogy a párt ezt a cselekedetét tíz évvel sem fogja túlélni.¹ Ami ezután történt a szocialistákkal a birodalmi politikában, az már csak kapkodás volt: megszavazták a diktátort felhatalmazást Brüningnek, hogy legalább így legyen biztosítva a pártbürokrácia léte, de ugyanakkor továbbra is szociális terhekért ostromolták a kormányt, belekergetve Brüninget abba, hogy a termelés megmentése érdekében közeledjék ahhoz a Hugenberghez, akivel a Centrum balszánya,

¹ W. H. Edwards, Der Zusammenbruch des internationalen Sozialismus (Verlag Jakob Hegner, Leipzig) 52. oldal.

a keresztényszocialista szakszervezetek szembenállónak. S ha mindennek folytatásaként emlékezetünkbe idézzük a német szocialisták drámájának végső jeleneteit, amint a porosz szocialista miniszterek egy politikailag megszervezett rendőrséggel a hátuk megett a szegény áldozat pózával adták át a hatalmat „az erőszaknak engedve“, nyilvánvaló, hogy ezt az ájulást mégsem lehet egyszerűen politikai ügyetlenségnek mondani, ez az akaratbénulás egyenes következménye volt annak a szocialista politikának, amely csak a szervezetének, csak a mozgalom homlokzatának kiépítésére gondolt, de elmulasztotta, hogy e mögött eredeti szellemi világot is életből tartson. A német szociáldemokrácia tulajdonképpen nem is politikai síkon vesztette el a csatát, hanem elsősorban szellemi téren; nem szervezeti, hanem lelki összeomlás következett. Nem volt szellemi egysége, s hite sem volt abban, amit hirdetett s így történt, hogy nem a politikai hatalomra jutott városi negyedik rend formálta a maga képére az elproletárosodott polgárságot, hanem ellenkezőleg, a polgárság hasonította magához a munkásosztály vezetőit, egész pártbürokráciáját, ami annál feltűnőbb, mat a mai német középosztály nagyrésze a munkásosztályban született.¹

Sok köszönet azonban ebben az asszimilációban nem volt, mert bár a szocialista vezérek többsége kétségkívül nagy felelősségérzettel és becsülettel igyekezett ült a helyén, gondolkodásukban mégis rabjává váltak sok minden kispolgári előítéleten kívül főképp azoknak a politikai illúzióknak, amelyek a liberális államférfiakat jellemzik; csak jó törvényekre van szükség, nem akcióra; az idő nekünk dolgozik, így született meg a marxi determinizmusnak mulatságos karikatúrája abban a jelszóban, hogy „óvakodnunk kell attól, hogy ellenállással fokozzuk az ellenforradalmat.“

Amíg a németek a maguk liberalizmusához közeledő „másfeles⁴ internacionáléjukkal ide jutottak, a szomszédos Ausztriában sem mutatott fel nagyobb eredményeket az ottani két és felesnek nevezett ausztro-marxizmus. Itt a szocialisták a kormányon hozzá is fogtak a szocializáláshoz, gyárat, szövetkezeteket alakítottak, amelyek az inflációs években eredményeket is értek el, ám a húszas évek közepéig Arthur Shadwell a Times-ban megjelent cikksorozatának adatai szerint valamennyit át kellett alakítani részvénytársasággá, a termelés törvényei rákényszerítették Bécs szocialista kormányzatát arra, hogy a községi üzemeket függetlenítse a városi bürokráciától — cáfolatául saját szocializáló programjának. Itt is már az első választáson kiderült, hogy a szocialisták kisebbségben vannak és jellemző, hogy csak Bécsben tudták szavazatokban egy részét visszanyerni annak, amit a vidéken vesztek, jelöl, hogy milyen idegenséggel állanak szemben a paraszttömegekkel.

A többi középeurópai ország szocialista kormányaira az illik, amit Léon Blum mondott angol, svéd és dán elvtársairól: Nos amis ... exerçaient le pouvoir, ils ne l'avaient pas conquis; csak gyakorolták,

¹ Azelőtt Németországban a magántisztviselők inkább az önálló foglalkozásúak és a gazdák köréből kerültek ki; ma a német tisztviselők legnagyobb szervezetének 1929-es kimutatása szerint a tisztviselők 23.9 (a nők 28.4) százaléka munkásszülöktől származik.

de nem hódították meg a hatalmat. A Branting-kormány is kinevezett 1920-ban német mintára bizottságot a szocializálás kérdésének tanulmányozására, ennek első javaslata a vasutak-kommercializálására irányult, mégpedig azzal a megokolással, hogy a gazdasági élet még nem érett meg a szocializálásra és hogy „a kapitalizmus végezze be munkáját a társadalom ellenőrzése és felügyelete mellett“. A szocialisták kormányzása itt is csak a szociális terhek növelésében merült ki, Csehországban pedig a szocialista befolyás alatt álló kormányok szabadították meg számos állami vállalatot az állami ellenőrzéstől, részvénytársasággá alakítva át bányákat, erdőgazdaságokat, nyomdákat stb.

A középeurópai szocializmusok tehát valóban csak a programjukban marxisták, a gyakorlatban kénytelenek voltak elfordulni a marxizmustól. Ezzel szemben Franciaországban, ahol a szocialisták valójában sohasem kormányoztak, ez a Marxtól való elkanyarodás inkább szellemi téren következett be, ami — túl a Marx előtti szocializmusoknak ma is élő hatásán — kétségtelenül elsősorban azzal a jelenséggel függ össze, amelyet másokkal együtt André Siegfried is megállapított, hogy ugyanis a francia politika súlypontja félszázad óta állandóan a baloldali pártok felé tolódott el, ugyanakkor azonban maguk a pártok egyre inkább jobboldalivá váltak gondolkodásukban és temperamentumukban. Itt a szocialista párt már 1905-i úgynevezett egyesülési paktumában lehetővé tette a munkásosztály helyzetének javítása céljából ugyanazt az együttműködést a polgári pártokkal, ahová a német szocializmus a maga programjában csak 1925-ben jutott el Heidelbergben. A párt zömének jobbratolódását a legvilágosabban a szakszervezeti szövetség, a C. G. T. (Confédération Gén. du Travail) magatartása mutatja, amely a háború előtt szindikalista irányú volt s így a szocialista párttól balra foglalt helyet, a háború óta azonban nem folytat antimilitarista és antiklerikális propagandát s nem rendez többé politikai sztrájkot, sőt Loucheur szerint sokszor éppen a szakszervezeti szövetség szokta megakadályozni a sztrájkokat. A C. G. T. ma már a párt jobbszámyán áll s nem csupán a szociáldemokratákkal működik együtt, hanem a radikálszocialistákkal is.

Ennek a különleges helyzetnek magyarázata részben a francia nép tulajdonságaiban rejlik. Franciaországban, ahol Bergsträsser szerint a munkaadó arra való hivatkozással szokta leszerelni a szociális követeléseket, hogy: „a prosperitás mindenekelőtt“, a francia párt egészen másként is ágyazódott be a társadalomba, mint középeurópai testvérpártjai. A francia munkásosztály alig látható átmenettel köti össze a parasztságot a kispolgársággal, itt nagy „az osztályok közti határforgalom“, különösen a kiskereskedelmen és a kocsmaiparon keresztül, ahol valóban könnyen válik az alkalmazott munkaadóvá. Ezért jellemző a francia szocializmusra a paraszt antikollektivisták és a kispolgár racionális hajlandósága, amely könnyebben megóvja az illúzióktól. A francia szocialisták — szemben német és osztrák elvtársaikkal — nem is hagyták cserben a parasztságot, Briand még a szocialista pártban jelentette ki, hogy „a kispolgár és a földmunkás épp oly boldogtalan, ha ugyan nem boldogtalanabb, mint az ipari munkás“. Ebben a leg-

körben természetesen nem válhattak uralkodóvá Marx tanai, a katasztrófa-elmélet, a kollektív termelés, a mechanikus egyenlőség, viszont éppen azért, mert az individualizmus ennyire kifejlődött a francia népben, ennek tanulsága és reakciójaképpen ma már nemcsak a vezetőosztályok kívánják hogy legyen „l'ordre dans la liberté“. A francia politikát jellemző konzerváló és a minden megkötöttség ellen lázadó áramlatok a szocialista táborban is küzdenek egymással. Az öregebbek és a nagyvárosi munkásság vezetői az utóbbit képviselik, ezért közeledtek különösen a válság éveiben a dogmatikus marxizmushoz, viszont a fiatalabbak és a parasztok szocialista választóinak vezetői nagyrészt abban a táborban vannak, amely egyre inkább hajlik az elért társadalmi helyzet konzerválására. Ez a jobboldali szárny, amely Millerand-tól Paul-Boncour-ig számos politikust adott Franciaországnak, már teljesen azonosnak tartja magát a köztársasági állammal és a társadalom mai rendjével; a szocialista szakszervezeti szövetségnek az is a célja, hogy „integrálja a szakszervezeti mozgalmat a polgári államba“. Ezen a szárnyon különösen a háború óta látják terméketlennek azt a szocialista taktikát, amelynek alapelvevé vált, hogy költségvetést megszavazni nem szabad és amely azzal, hogy szélsőbaloldali célok érdekében baloldali polgári kormányokat buktatott meg, sokszor a jobboldal malmára hajtotta a vizet, amint az például a frankcsatában is történt, amikor Caillauxnak megtagadták azt a pénzügyi felhatalmazást, amelyet azután kénytelenek voltak Poincaré-nak megszavazni. Ezzel a mindenáron való ellenzékiiséggel szállott szembe a szocialista párt jobbszánya, mégpedig azzal a megokolással, hogy ez a negatív politika valósággal preparálja a közvéleményt Tardieu-ék jobboldali fasismusára.

Mindenesetre törvényszerű, hogy Franciaországban is azok jutnak közelebb a politikus gondolkodáshoz, akik a politikai és állami élet fókuszához a legközelebb állanak: a képviselőházi frakció inkább jobboldali, a párt végrehajtóbizottsága viszont baloldali hajlandóságú. Ez a magyarázata annak, hogy amikor a végrehajtóbizottság tavasszal kiadta az utasítást, hogy a kormány takarékosági javaslata ellen kell szavazni, a 129 szocialista képviselő közül 104 mégis megszavazta a javaslatokat. Erre tört ki azután a harc Léon Blum és a jobboldali szárny között, amely eredetileg Renaudel vezetése alatt semmilyen új elveket nem hangoztatott, hanem csupán a radikálszocialista kormánnyal való együttműködést követelte. Csakhamar kitűnt azonban, hogy ezúttal nem csupán taktikai kérdéstről van szó, hanem valóságos lázadásról. A lázadók csoportját Marquet vezette, a bordeauxi polgármester, aki már idézett kijelentései szerint nemcsak a gyakorlati politikában akarja elhagyni a marxizmust, hanem azt programjában is megtagadja, különösen az osztályharcot és a nemzetköziséget. Messziről úgy látszott, hogy Renaudel és Marquet ugyanannak a jobboldali áramlatnak mérsékeltebb és radikálisabb képviselői, a jobboldali francia folyóiratokból azonban kitűnik, hogy amíg Renaudel egyszerű belső ellenzék, addig Marquet valójában egy új szocializmus hirdetője. Renaudel még hisz a demokráciában (természetesen csak a politikai népuralomra és nem a társadalmi demokráciára gondolunk) s ennek segítségével

akarja átalakítani a társadalmat, nagyrészt a középosztályra támaszkodva. Vele szemben Marquet nem hisz a demokráciában, hanem csupán arra akarja felhasználni annak politikai erőit, hogy megakadályozza a jobboldali fasiszta rezsimet. Ezért hirdetik — a Temps szerint — Marquet-ék:

— Contre le fascisme, fascisisez-vous!

Ezzel magyarázható, hogy az erősen jobboldali Revue Hebdomadaire cikkírója arra biztatja Léon Blumot, hogy távolítsa el a pártból Marquet-t, mert ő, amilyen diktátor a bordeauxi városi politikában, ugyanúgy akarja meghódítani az országos kormányt is, berendezve a maga baloldali diktatúráját. S ezért írta a Temps, hogy Marquet, Déat és Montagnon mozgalma egyszerűen utánozza az olasz és a német fasizmus módszereit.

Ilyen előzmények után ült össze a II. Internacionálé Párizsban, —ahogy Dalton angol delegátus mondotta— a német szocialisták katasztrófája és a fenyegető új háború csillagzata alatt. A vita és a határozat valóban nagy elkanyarodást mutatott a szocializmus eddigi hivatalos programjától. Nem csupán azért, mert a baloldali polgári pártokkal való együttműködés irányában látszik eltávolodni a maxizmustól a II. Internacionálé, hanem azért is, mert a párizsi konferencia elejtette a szocialista pártoknak azt a világháború előtt hangoztatott álláspontját, hogy háború kitörésére általános sztrájkjal kell felelni. Dalton, az angol párt kiküldötte, hivatkozott arra, hogy a nemzetközi szakszervezeti kongresszus szerint hajlandó elfogadni a támadó fogalmát s a támadó országban (tehát kizárólag a támadó országban) sztrájkra hívni fel a munkásságot, Renaudel pedig ezt mondotta:

— Ha Franciaország védelmi háborúba bonyolódik, követelem azt a jogot, hogy országom védelme érdekében cselekedjem.

Ennek megfelelően a konferencián kimondották, hogy a háború esetén való általános sztrájkra a támadó félnek (a döntőbírósi eljárás kudarca alapján való) megállapítása adja meg az időpontot, — amivel kétségkívül elhagyták eredeti álláspontjukat, hiszen a néptanítók szocialista szakszervezete most nyáron jelentette ki, hogy még akkor is megtagadja a katonai szolgálatot, ha Franciaország lesz a megtámadott fél.

A határozatokban, amelyeket a konferencián hoztak, nincs szó nacionalizmusról, annál érdekesebbek azonban a vitában elhangzott kijelentések erről a kérdéstről. Vandervelde például azzal lepte meg a konferenciát, hogy a belga pártban megértik, ha a szocialisták lemondanak a nemzetközi akciókról olyan országokban, amelyek egész világrészre terjednek, mint Amerikában és Oroszországban, sőt középnyag-ságú államokban is, mint amilyen Franciaország. Ez azonban — úgy mond — nem neoszocializmus, hanem visszavonulás körülbelül ahhoz a programhoz, amelyet Jaurés idejében Millerand hirdetett.

Ez a Marxtól való eltávolodás — amely tehát valóban közös jellemzője a szociáldemokratáknak, sőt részben még a kommunista mozgalmaknak is — eleinte csupán negatívumokból állott: helyenkint kihullott belőle az osztályharc és a szocializálás s csak a legújabb, francia ellenzéki szocialisták jelszavaiban bukkant fel pozitívum: keresése a rend,

a tekintély elvének, a nemzethez való igazodásnak. Minderre a kiábrándulások sorozata tanította meg őket: a gyakorlati életben találkoztak „a bürokratizmus kényszerzubbonyával“, rá kellett jönniök, hogy válság idején a termelést kell védeni, a gépek és a munkás mellett a vállalkozót is föl kellett fedezniök, tudomásul kellett venniök az emberek és népek ösztön- és érzelmvilágát, amit mind lehet, sőt kell erkölcsi célok szolgálatába állítani, de amit nem lehet sem negligálni, sem a természetével ellenkező funkcióra bírni.

Hogy ezek a felismerések bontották meg a szocializmus szellemi és politikai frontját, az világos, csak azt nem láthatjuk még, hogy mikor sikerül ezeknek a belső áramlatoknak ellensúlyozni azokat a tömegmozgalmi indulatokat és elveket, amelyek azért tovább tenyésznek a szocialista mozgalmakban. Bár, hogy ez nem kilátástalan feladat, mutatja a német nemzeti szocializmus, amelyben a tömegeknek a mechanikus egyenlőségre törekvő indulatait egyelőre még ellensúlyozzák más társadalmi osztályokból származó elemek.

A tendencia különben láthatóan az, hogy az újabb szocialista mozgalmak kezdenek lemondani arról az eredeti céljukról, hogy előre megszabott rendszerbe fagyasszák a társadalmat, többé nem menetrendet, hanem csak elvi irányokat akarnak adni; ami némileg mintha emlékeztetne a keresztényszociális elvekre, amelyek nem a munkaadó és a munkás jogainak és kötelességeinek összeségét akarják megállapítani, hanem csak a munkaadó minimális kötelességeit és a munkás minimális jogait, hogy ezeken a határokon belül szabadon érvényesüljenek az erkölcsi abróncsokkal teljesen átfogott, de minél kevésbé bürokratizált társadalom erői.

FREY ANDRAS

ERDÉLYI MOZAIK

KÖZELMÚLTBAN öt hetet töltöttem Erdélyben s ezalatt bejártam Erdély legtöbb részét. Megfordultam a szász földön, végigmentem a székely vármegyéken s jártam a Kalotaszegen is. Itt is, ott is láttam valamit, ami megkapott s ami talán érdekli azt is, aki sohasem járt Erdélyben. Ezekről a benyomásokról, tapasztalatokról próbálok számot adni, amennyire lehet, főleg abból a szempontból, hogy mit láttam az erdélyi magyarság kulturális és szociális életéből. Bevallom, hogy nem egyszer a rég nem látott tájak nagyszerűsége jobban lekötött, mint a kulturális vagy szociális látnivalók, de amit azokból mégis megláttam, talán elegendő és alkalmas arra, hogy valamelyes bepillantást nyerjünk a magyarság ottani szellemi és társadalmi életébe. Annál indokoltabb egy ilyen betekintés, mert lapjaink bizony nagyon ritkán méltatják figyelemre a megszállott területi magyarság szellemi életének jelenségeit, kultúrünnepeit, megmozdulásait. Még ritkább jelenség az, hogy valaki innen oda is téved egy-egy ilyen eseményhez és a saját szemeivel szerez közvetlen benyomásokat. Augusztus vége az erdélyi magyar tudományos élet legnagyobb évi eseményének, az Erdélyi Múzeum Egyesület vándorgyűlésének volt a tanúja s a magyarországi újságokban erről az egész erdélyi magyar tudományosságot megmozgató eseményről úgyszólván szó sem esett. Ilyen méretű közöny és hírszolgáltatási hiányosság mellett tehát jogosult, ha a véletlen szemlélő hétköznapi megfigyeléseit lerögzítem a magyar olvasóközönség számára.

ELSŐ UTAM az idei nyáron Kalotaszegre vezetett. Az összeomlás előtt jártam utoljára ezen a vidéken s akkori élményeimet Koós Károly nemrég megjelent „Kalotaszeg“ című könyve elevenítette fel annyira bennem, hogy kikiváncoltam Kőrösfőre a kalotaszegi magyarok közé. A kőrösfői magyarság Kalotaszeg legtöbbet utazó népe. Ok járnak a világot az ismert, sajnos, egyre jobban eliparosodott s így eredeti zamatából igen sokat veszített fafaragásokkal. Nem egyszer évekre külföldön telepednek meg s ott készítik el faragványaikát. De a család mindig itthon marad és a picinyke földön küzdve s a hímzés fölé görnyedve vívja mindennapi harcát a megélhetésért. A kőrösfői magyar jellemző példája a földjéhez szívósan ragaszkodó, de a szükség kényszerítő erejénél fogva kereskedővé és vándoriparossá alakult életrevaló magyarnak. Ebben édestestvére a székelynek.

Vasárnap délelőtt mentem ki, hogy ünneplő díszben lássam a templomba felvonulókat. Gyönyörű látvány ez. Adyt a templomba

vonulók pompás képe ragadta meg annyira, hogy megírta gyönyörű versét: „A Kalota mellett“. A látvány mit sem változott az alatt a másfél évtized alatt, míg nem jártam erre. Az egész kép a régi kalotaszegi kép. Csendőrség nincs a faluban, minek egyenruhája ebbe a pompába idegen színt hozna, s egyetlen román él a községben: a jegyző.

Templomozás után elbeszélgettem a néppel. Szívós küzdelem és páratlan életakarás képe rajzolódott ki a szavakból. Bizony a föld kevés. Alig egy hold jut egy lélekre. Ezért nem terjeszkedik a falu sem. Inkább az udvart szorítják szőkébbre az új családoknak emelt új házakkal. A falu legnagyobb része a háziiparból él, s vannak férfiak, akik faragásaikkal Franciaországba is elvetődnek. A nemzetiségi kérdést nem ismerik, csorbítatlan magyarok, mint azelőtt is voltak. Beszélik, hogy az egyik kalotaszegi faluban, amely vegyes lakosságú, a magyarok beveszik a románokat a magyarországi karácsonyfa-szállításba, viszont a románok most a falu magyarságát protezsálták be a nagy útépitő munkába. A nagypolitika gyűlölködésének hulláma nem öntötte el Kalotaszeg.

Különben nagy kultúresemény helye Kalotaszeg. A református egyház felajánlott Bánfihunyadon néhány szobát egy létesítendő Kalotaszegi Múzeum céljaira. A felajánlás nyomán megindult a lelkes gyűjtő munka. Koós Károly, Kalotaszeg legnagyobb szerelmese, vette kezébe a gyűjtő munkát s mellette a legifjabb generációt képviselő Albrecht Dezső és a református papok segédkeznek. Faluról-falura járnak s házról-házra menve szedik össze a szebbnél-szebb háziipari cikkeket, használati tárgyakat, művelődéstörténeti tárgyi emlékeket. Láttam az összegyűjtött anyag egy részét. Érdekesen nyilvánul meg minden egyes használati tárgyon, még a vaseszközökön, sarlón, áson is a kalotaszegi nép játékos díszítő kedve. Még érdekesebb megfigyelni azokat a sajátságokat, amelyek az egyes községek ízlését eldifferenciálják egymástól. Mindennél nagyobb öröm volt azonban nézni, hogy a legkedvesebb tárgyaiktól is mily szívesen válnak meg az emberek a múzeum kedvéért s csak a legritkább s legrégebb családi daraboknál kötik ki, hogy az átengedés csak ideiglenes.

A múzeum gondolata a legutolsó percben született, mert élelmes idegenek már nagyon kifosztották régi tárgyaiból Kalotaszeget. A múzeum igazán az utolsó darabokat, de egyben a legbecsesebbeket is gyűjti össze. Nagy a jelentősége az ilyen helyi jellegű múzeumnak, mert bizonyos vonatkozásban oly teljességre tehet szert, aminőt nagygyűjtőkörű múzeumok sohasem érhetnek el. Nagy népnevelő jelentősége is van az ilyen helyi múzeumoknak, mert alkalmas maguk szolgálnak ahhoz, hogy körülöttük népművelési góc alakuljon ki, mint azt nagyon jól megfigyelhettem az idén nyáron a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum esetében.

Kalotaszeg magyarságának kulturális ügyeit most kezdi kézbe venni a magyar intelligencia. Ennek első jele a most, októberben megnyíló múzeum is, amely egy filléryi külső segítség nélkül, igazán a köz lelkesedése és áldozatkészségével jött létre.

A kalotaszegi példa csak egy eset, de nem az egyetlen.

A DÉSI MAGYAR INTELLIGENS FIATALSÁG már évekkel ezelőtt megcsinálta a maga kis kulturális körét, amit „kis akadémiának“ nevez, melynek keretén belül nemcsak közérdekű kérdések megvitatásával foglalkozik, hanem sorra járja a megye magyar községeit is s baráti szeretettel közeledik annak lakossága felé. Ez a falulátogatás nem maradt széplelkek meddő igyekvése, mint az a legtöbb esetben történni szokott. A falu népe őszintén megszerette az őt látogató úrfiakat és kisasszonykákat s az egyik magyar községnek, a távoli Damokosfalvának ifjúsága elhatározta, hogy valamiként viszonzza a városiak szeretetteljes közeledését. Egy szép napon egy kis küldöttség bement Désre s a kisasszonykáknak „hímes“ sulykolót, az úrfiaknak pedig „hímes“ fokost vitt be ajándékba. Hímesnek nevezik a faragással díszített faholmit. Ezek a hímes sulykok és fokosok hívták fel a kis akadémisták figyelmét a soha figyelemre nem méltatott szolnokdobokai magyar népművészetre. A fellobbant érdeklődést az idén nyáron követte Désen az első magyar népművészeti kiállítás. Az anyagot a kisasszonykák és úrfiak gyűjtötték a falukon össze s hátizsákban hordták be Désre. A mindig aggodalmaskodó öregek előre féltek a bekövetkezendő kudarctól, amely azonban elmaradt. A kiállításnak nagy és őszinte sikere volt. A megye magyar intelligenciája csodálkozással fedezte fel a falu népének művészi készségét, viseletének ősi voltát, a nép viszont megismerte, hogy milyen értékek őrizője ő. Az ilyen egymásratalálásnál egyaránt nyer a város és a falu népe is.

A népművészeti értékek és a háziipar jelentőségének felismerése nem szórványjelenség Erdélyben. Hisz már a tavaszi budapesti árumintavásárokon is gyönyörködni szoktunk az erdélyi magyar nép szívet-lelket gyönyörködtető népi munkájában, háziiparának termékeiben. Különösen nagy bizonyosága volt a háziipar és a népi művészet föllendülésének a sepsiszentgyörgyi mezőgazdasági s ipari kiállítás, mely augusztus vége felé zajlott le s amely ezrivel mozgatta meg a három székely vármegye közönségét. Ennek a kiállításnak a gerince a népművészeti és háziipari rész volt, amely majdnem két teljes emeletét foglalta le a híres Mikó-kollégiumnak. Képviselve volt ezen a gazdag seregszemplén Erdély egész magyarságának háziipara Kalotaszeg vidékétől le egész Háromszékig. A népi munka adminisztrálói között a társadalom színe-javát fel lehetett fedezni, hisz ott adminisztrálta az egyik vidék kiállítását Bethlen Mária grófnő s az egyik Háromszék-vidéki házi- és népipari teremben maga Mikes grófné és leánya képviselte az eladókat.

A székely háziipar, különösen a székely szöttes valóban renaissance-át éli. Öröm volt nézni, hogy a vásár ezrekre menő tömegében a háromszéki és a csíki úriasszonyok és kisasszonykák is székely szöttes népviseletben jártak-keltek oly természetességgel, mintha mozgalmuk nem egyéves, hanem évszázados szokás lenne.

A kiállítással kapcsolatban különben szabadtéri előadás is volt, amelyen a legszerényebb becslések szerint is legalább ötezer néző jelent meg. Ez a szabadtéri előadás is a népi értékek megbecsülésének jegyében folyt le. Nem véletlen, hogy az idén tavasszal erdélyi származású pesti színészek a fővárosban a „Cifra szöttes“ előadásával

kísérletet tettek a székely „Kék madár“ megteremtésére. Ennek a kísérletnek erdélyi előzményei vannak. Nyirfi József, a kiváló és nálunk is jól ismert székely író, járja már közel egy éve műkedvelő társulatával időnkint Erdélyt s játssza a „Julia szép leány“ című nagysikerű székely játékot. A sepsiszentgyörgyi szabadtéri előadás is ilyen „Székely kék madár“ volt. Kétszáz csíki falusi leány és legény mutatta be a csíki lakodalom szokásait, rigmusait, táncait. Majd az udvarhelyszékiek mutatták be az udvarhelyi székely fonó szokásait, végül a háromszékiek adtak elő eredeti népies jelenetet, eredeti kukoricafosztást.

Feledhetetlen este volt. A Mikó-kollégium nagy udvara nappali fényben úszott s a sok száz falusi szereplő és a több ezernyi néző közös boldog és fölemelő érzésben forrt össze. Senki sem vette észre, hogy a műsor messze belenyúlt az éjszakába s hogy a fanyar idő inkább az őszre, mint a nyárra emlékeztetett.

A Kalotaszegi Múzeum, a dési Néprajzi kiállítás és a szentgyörgyi székely napok meggyőzték arról, hogy Erdély magyarsága tisztában van azzal, hogy igazi ereje a föld népében rejlik s a város épp ezért szeretetébe fogadta a falut, a falu viszont felismerte, hogy művészete és ipara nemcsak megélhetési forrás, de nemzetiségi ereje és forrása is.

Az OLVASÓ azt hihetné ezekután, hogy Erdélyben csak vigasztaló jelenségekkel találkozhatunk. A rózsaszínű képek mellé az igazság kedvéért a sötétebb képeket is oda kell állítanunk.

A kolozsvári magyar színészek nyári társulata szeptember első napjának estéjére „Erdélyi estet“ hirdetett. Három darab került volna színre. A korán elhunyt nagytehetségű Sípos Domokosnak egyfelvonásos: „Zokog a porszem“, amely először jelenítette volna meg erdélyi magyar színpadon az iskolájából kidobott magyar tanító tragédiáját. Szentimrey Jenőnek, az Ellenzék szerkesztőjének már nagy sikerrel előadott falusi komédiája „Siratóban“ és az országszerte ismert székely írónak, Tamási Áronnak paraszt szatírája, a szintén egyfelvonásos „Népszakértők“. A színészek nagy ambícióval készültek az előadásra. A sajtó is rokonszenvvel fogadta a tervet. Vezércikkek hívták fel a közönség figyelmét az este jelentőségére. Az este eljött s a színház előtt alig néhányan találkoztunk: erdélyi írók, néhány minden kultúreseménynél megjelenő lelkes fiatal és több román előkelő funkcionárius. Csak Kolozsvár magyar színházlátogató közönsége maradt távol. Az a közönség, amely békében zsúfolt házakkal nézte végig „Balassa Menyhért árultatását“ és „Az igaz papság tükörét“! Az előadás a közönség részvétlensége miatt elmaradt. Az írók kis csapata a megjelent román előkelőségek előtt szégyenkezve ment haza. Viszont másnap este a Bolondóra című operett előadását telt ház nézte végig. Az erdélyi irodalom nem kellett Kolozsvárt, az erdélyi magyarság fővárosában.

Az erdélyi magyar színházi élet meghalt. Menthetetlenül. A közönséget elszoktatták a komoly és irodalmi súlyú daraboktól. A figyelmes szemlélők azt mondják, hogy szinte tervszerűen folyt le a lezüllesztés. A kívülről szemlélő nem mondhat ilyen éles ítéletet. De az erdélyi est szomorú kudarca vádol valakiket vagy valamit. Vájjon azok a mélyen

megdőbönt írások, amelyek a napilapok hasábjairól másnap Spectator és Reményik Sándor avatott tollából zokogtak az erdélyi magyar közönség lelkiismeretéhez, vissza tudják-e szerezni a város magyarságát a nemzeti kultúra elveszített harcteréhez: színpadról szóló magas magyar irodalomhoz?...

ERDÉLYBEN NAGYMÉRETŰ és komoly szintű magyar irodalmi élet van. Eseményei nem egyszer áthullámzanak a trianoni határon és izgalomba hozzák a csonkaország irodalomélvező közönségét is. Azt sem lehet mondani, hogy az írók nem élnek maguk között intenzív szellemi életet. A kolozsvári Helikon-asztalnál bizony pezsgő élet van s nincs az az elkényeztetett pesti kávéházi intellektuel, aki ne érezne jól magát közöttük. Örömmel lehet hallani állandóan olyan irodalmi tervekről, amelyek meg is valósulnak. Külföldi könyvekről, amelyek Erdélybe talán hamarabb eljutottak, mint egyik-másik pesti „irodalmi kávéházba“. Mégis volt valami, ami megzavarta számomra ezeket a kedves délutáni összejöveteleket, amelyeken mint kiszakadt, de ősi erdélyit szeretettel fogadtak.

Ady Endrének van egy verssora a „svábokból jött magyarokról“. Ezt a verssort nagyon sokszor hallja visszhangozni az ember az itteni élet mindennapos küzdelmeinek türelmetlen szereplőitől. A magyar és a magyarabb magyar Don Quijote-i kérdése ez, amely még akkor is bontó, ha a legjobb akarattal építeni akarunk vele. Valahányszor átlépek a határt és az utódállamok magyarsága közé megyek, mindig azt hittem eddig, hogy ott nem ismerik ezt a kérdést. Az idén kellett belátnom, hogy tévedtem. Erdélyben is folyik a vita, hogy ki a fajszekely és ki a „magyarból jött szekely“. Kemény vita folyik erről: melyik az eredeti és melyik a betolakodott. Pedig amilyen komikus, éppoly keserű is ez a legénykedés. Mintha azzal irodalmabb lenne az az irodalom...

Még egy hasonló jelenség van, ami kesernyés szájzajt hagy maga után az emberben. A tehetségtelenek lázadása. Azé a tehetségtelenségé, amely az éretlenségé, de magát az elnyomott ifjúság szerepébe tetszelgi.

Sehol talán nagyobb szeretettel nem fordult az íróársadalom az utánpótlás felé, mint Erdélyben. Az irodalmi lapok hasábjai nyitva állnak a jelentkező és napvilágot kérő fiatalok írásai előtt s a fiatalok mégis pártot ütnek s köznevetségbe fulladó „kiadói vállalkozásokról“ álmodoznak. Zavaros és kiforratlan, programmtalan programmal lépett porondra most egy ilyen ifjúsági irodalmi pártütés: az Ady Endre Társaság. Ez még nem lenne baj, de ennek nevében egyik jelentéktelen oly minősíthetetlen hangon támadt a Brassói Lapokban a legnagyobb és legköztiszteltebb erdélyi poétára, Reményik Sándorra, hogy az egész erdélyi közvélemény felhördült rá. Dsida Jenő, aki szintén fiatal, az Erdélyi Lapokban ily szavakkal utasította vissza a támadást: „Nemcsak szemtelen, hanem bosszantó, felháborító, szomorú és gusztustalan ... Reményik Sándorról ilyesmit állítani nemcsak tudatlanság és nyegleség, nemcsak szemtelenség és hálátlanság, hanem egyenesen — becstelenség is.“

Kérem a székely székelyektől és a magyarból jött székelyektől, de a tehetségtelenség terhével megvert ifjú akarnokoktól is, szüksége van-e az erdélyi magyar közönségnek arra, hogy ilyen vitáknak legyen a tanúja? Vájjon nem lehet-e ennek a vége az, hogy a közöny a színpadról átterjed az irodalomra is. Valahogy így kezdődött a színházzal is. Igaz, hogy emberek vagyunk, de Erdélyben irodalmat csinálni több, mint emberi feladat: az magyar kötelesség. A széthúzás és visszavonás emberi kicsinyességei nem a fórumra valók.

AUGUSZTUS UTOLSÓ NAPJAIBAN ünnepnapjai voltak az erdélyi magyar tudományosságunk. Ugyanakkor, amikor az Erdélyi Gazdasági Egyesület kiállításokat tartott Sepsiszentgyörgyön, ott tartotta az imperiumváltozás óta negyedik vándorgyűlését az Erdélyi Múzeum Egyesület, néhai gróf Mikó Imre halhatatlan alkotása.

Az Erdélyi Múzeum Egyesület gyűjteményeinek jogviszonya az állammal szemben még ma is tisztázatlan, de az erdélyi magyar tudományos élet az egyesület körül jegecesedett ki. Az egyetlen komoly tudományos irodalmi fórum is az egyesület fölelevenített folyóirata, az „Erdélyi Múzeum“.

Az imperiumváltozás után az első vándorgyűlés Marosvásárhelyen volt, majd Nagyenyeden és Nagybányán. Az idén a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum hívta vendégül a vándorgyűlést. Ezek a vándorgyűlések mindig a legnagyobb eseményei az erdélyi magyar életnek. Az idén fokozta a jelentőségét az a körülmény, hogy az egyidőben tartott kiállítások révén az egész Székelyföld Szentgyörgyön volt. A vándorgyűlés valóban méltó volt ahhoz a szerephez, amit Erdély életében betölt.

A vándorgyűlés a híres erdélyi felekezeti béke jegyében indult meg. A díszközgyűlés megnyitóját az unitárius püspök mondta s az első üdvözlők a katolikus püspök megbízottja, a protestáns egyházak képviselői és a zsidó hitközség voltak.

A vándorgyűlésen ott volt az erdélyi magyar tudományosság színe-java. A legidősebb generációt a hetvennyolc éves, de elevenségével és makkegészségével fiatalnak látszó historikus, Barabás Samu és a geológus Szádeczky Gyula képviselték, a középváratokból ott láttunk Kristóf Györgytől, György Lajostól, Balogh Artúrtól, Tavasz Sándortól és Tusa Gábortól kezdve mindenkit, aki szerepet tölt be az erdélyi tudományos életben. Külön öröm volt azt a páratlan agilitást látni, amit a helyi tudósok, a három intézményt is gondosan igazgató Csutak Vilmos, az utolsó háromszéki magyar alispán Török Andor, Bogáts Dénes s a többiek fejtettek ki a siker érdekében.

Megjelent a vándorgyűlés előadásain több magyarpárti képviselő s egy-két mágnás is. Volt olyan előadás, amelyet zsúfolt terem hallgatott végig s egyik délelőtt a negyedik előadásnak is jutott még mintegy nyolcvan hallgató, pedig mindhárom előző előadás több időt vett igénybe egy-egy óránál. A Székely Nemzeti Múzeum Kós Károly építette pompás palotájának ünnepi napjai voltak ezek a napok.

Az előadók mintha érezték volna, hogy szerepük túlelmeledik az egyszerű eredményközlésen, oly pompás előadásokkal lepték meg a

hallgatókat, hogy mi, néhány odatévedt arrafelé nyaraló pestiek, a legnagyobb bámulattal álltunk meg az előadások magas színvonalá előtt.

Különösen érdekes volt megfigyelni, hogy az előadások közös légköre mennyire tudatos kisebbségi öntudatot árasztott. Mintha hirdetni akarta volna, hogy a tudomány nem fényűzés a kisebbségi sorsra jutott magyarság számára, hanem elsőrangú segédeszköz az élethez. György Lajos előadása a magyar nyelv tisztaságára hívta fel a hallgatók figyelmét. Balogh Artúr a nemzet és az állam viszonyát tárgyalta a magyarság szemszögéből borotvaéles megállapításokat téve. Tusa Gábor a romániai magyar egyházak és az állam magyar szempontból oly fontos kérdésének jogi vonatkozásait fejtegette. Tavaszgy Sándor a nemzeti élet és a művelődés kérdésének viszonyáról beszélt. Még Szász Ferenc természettudományi előadása a Székelyföld klimatikus viszonyairól is azt vizsgálta, hogy miként neveli a föld klimatikus adottsága örökös küzdelemre és így erőssé a székelyt. De nincs terünk felsorolni az étellel annyira érintkező előadások valamennyiét.

Ez a vándorgyűlés ismét bebizonyította, hogy a kisebbségi életben nagy és jelentős szerepe lehet a tudományos életnek s hogy azok a tudósok, akik Erdélyben maradtak, tudatában vannak ennek. Az előadásokat a pesti mértéknél sokszorosan lelkesebben látogató laikus hallgatóság pedig arról tett bizonyosságot, hogy az érte küzdő tudományt éppen úgy támogatja, mint az érte küzdő irodalmat.

A NAGY KULTÚRÜNNEPNEK azonban volt egy szomorú oldala is. Az előadók valamennyien olyanok voltak, akik már az imperiumváltozás előtt eljegyezték magukat a tudománnyal. Fiatalabb évjáratú előadó nem volt. A tudományos utánpótlás teljesen hiányzott. És ez nem véletlen műve volt. Az erdélyi magyar tudományosságából hiányzik az utánpótlás. A harmincévesek nemzedéke vagy teljesen itt él Magyarországon, vagy épp egyetemi éveire esvén az imperiumváltozás, oly súlyos megélhetési körülmények közé került, hogy nem engedhette meg magának a tudományos pályára való készülést luxusát. A legifjabb nemzedék, amely már otthon, a román egyetemeken végzett, még nem adta tanújelét annak, hogy az idősebb generációk nyomába akar lépni.

Az erdélyi magyar tudományosság utánpótlása súlyos kérdés. Több régi híres erdélyi magyar könyvtárban jártam. A tudományos irodalom 1914-ig, itt-ott 1918-ig megtalálható bennük, de az 1918 utáni magyar tudományos irodalom teljesen hiányzik belőlük. Nemcsak azért, mert ezeknél a könyvtáraknál hiányzik a megfelelő anyagi eszköz, hanem azért, mert a határok még mindig zárva vannak a magyar tudományos irodalom 98%-a előtt! Hogy reméljük azt, hogy a román egyetemeken tanuló, román kultúrtaíajra állított s így tulajdonképpen talajtalaná lett fiatal magyar generáció megtalálja a kapcsolatot a magyar tudományossággal, amikor nincs alkalma arra, hogy azt megismerje. Hol szerezze ezt meg a könyvektől megfosztott fiatalság?

Minden súlyunkkal arra kellene törekednünk, hogy szűnjék meg a tudományos határzár, hogy könyveink akadálytalanul juthassanak

el az utódállamok magyarságához s hogy azok fiai veszteség nélkül jöhessenek ki a magyar egyetemekre, hogy az ottan szerzett alapisméreteiket itt a magyar kultúrkinccsel egészíthessék ki.

Minden nap súlyos veszteséget jelent. Ha sokat késünk, a tudomány frontján helyrehozhatatlan veszteség éri az erdélyi magyarságot. Pedig az erdélyi magyarságban változatlanul megvan a tudásszomj. Megkérdeztem a magyar iskolaügy egyik felelős irányítóját, hogy nem tartják-e veszedelmesnek azt a nagy intelligenciatermelést, amit a megmaradt erdélyi felekezeti magyar iskolák végeznek. Hisz az elmúlt félévben már ezer magyar hallgatója volt a kolozsvári román egyetemnek. Hisz ezeket a végzett magyarokat nem fogja még minimális %-ban sem felvenni az állami apparátus és a magyar társadalom nem tud eltartani ennyi szabad pályán működő intellektuel magyart. A válasz a következő volt: „Középiskoláink számának csökkentése nem jelentene megoldást, mert ezzel csak az következnek be, hogy ifjúságunk a román állami középiskolákba megy át és ott sokkal kevésbé marad meg a magyar kultúra talaján, mint a magyar felekezeti iskolákban.“ Tehát a magyar ifjúság még tanulni akar és a szülők még magasabb iskolákba küldik ma is a gyermekeiket. Azonban nem elég a magyar középiskola, elsősorban magyar könyvek kellenek. Könyvek, könyvek és könyvek. Annyi őszintén átértett sóhaját a könyv után nem hallottam egész életemben, pedig tizenharmadik éve szolgálak közkönyvtárban, mint ez alatt az öt erdélyi hét alatt.

Mint erdélyi ember, akinek széles rokonsága és ismeretsége maradt még a régi időkben, sok fiatalemberrel is összejöttem. A beszélgetést mindig úgy irányítottam, hogy olyan történeti kérdésekre tereltem a szót, főleg román főiskolán végzett tanítók és tanárok esetében, amelyek ismerete nélkül a mai magyar kisebbségi élet sem érthető meg. Az így nyert kép elszomorító volt. Tíz és egynéhány esetből mindössze három ifjúnak volt valamelyes elfogadható és előítéletmentes ismerete a magyar múlttól. A többi annyira nem ismerte nemzete és szűkebb hazája múltját, mint mi Peru vagy Chile 18-ik századbeli viszonyait nem ismerjük. A magyar középiskola a román tanterv miatt alig tud nyújtani valamit, az egyetem pedig semmit sem ad a magyar kultúrkincsből. Hiába volna meg a tudásszomj, ismét hiányzik a könyv.

Az erdélyi magyar beszéden már meg lehet figyelni a román akcentus hatását. A legfiatalabb generáció magyar kultúrkincese már nagyon hiányos. Hiába van tele ez az ifjúság jó indulattal és érdeklődéssel, nincs alkalm arra, hogy azt kielégítse.

Ezen sürgősen segíteni kell, mert amíg a felfedezett falu az egyre erősödő falusi iskolán kívüli népmívelés segítségével megmarad csorbítatlan magyarnak, addig az intelligencia már szegényebb lelkű magyar lesz önhibáján kívül, mint az apái voltak.

Annak, aki egy-egy erdélyi városba 15—16 évi távollét után látogat el, mint például az idén nyáron én őseim városába, Székelyudvarhelyre, megdöbbenve áll meg az előtt a folyamat előtt, amelyben az egykori vezető magyar intelligencia elcsúszva és elproletárosodva, átadta egy kisebb múltú és tán kisebb értékű új vezető rétegnek a helyet. A társadalmi rétegek teljesen kicserélődtek. Egyes típusok kihal-

tak. A város főutcájából egyesek a város végére szorultak. Olyanoké akik régen vagyonuk élvezetéből éltek, ma fizikai munkával tartják fenn magukat. De valami csodálatos dolog történt közben. Amíg ezeknek a családoknak a főutcán egy-két gyermekük volt, addig most a város szélén gazdag gyermekáldásban van részük. Az elszegényedett magyar középosztály ismét szapora lett, mint egykor alólról feltörő ősei voltak. A nehéz sors a magyarságnak dolgozik ezzel.

Sokat beszélünk itt kinn arról, hogy a magyar nem tud szabad pályán elhelyezkedni, mert alkalmatlan rá. Erdélyben másképp van. Az én osztálytársaim az imperiumváltáskor vagy a harctérről jöttek vissza, vagy másodéves egyetemi hallgatók voltak. Valamennyien beamter vagy egyéb „intelligens“ pályára készültek. Az imperiumváltás vagy ide űzte ki őket, vagy rákényszerítette a szabad pályára. Udvarhelyen két volt osztály-, illetve iskolatársammal találkoztam mindössze: egyiknek cukrászdája van, a másik temetkezési vállalkozó. Kolozsvárt maradt osztálytársaim között van mészáros, medikusnak készült; cukorkaárus, aki jogásznak indult; cérnaügynök, aki földbirtokos volt és tudományos ambíciói voltak; petróleumkereskedő, mi azt hittük, hogy művész lesz belőle. Valamennyi teljes értékű tagja a magyar kisebbségnek s eltemetett álmaira csak akkor gondol, ha Magyarországra került szerencsésebb osztálytársaival találkozik. De mi lesz azzal a rengeteg fiatal magyarral, aki nem így akar elhelyezkedni, hanem egyetemi végzettséggel apáinak aktualitást veszített életnyomába akar lépni? Ez az erdélyi magyar élet ránk meredő kérdéseinek leg-sötétebbike.

Az ERDÉLYI MAGYAR JÖVENDŐ falában a megingathatatlan téglákat a falu magyarsága jelenti. A városi magyarság jövője sokkal terhesebb és válságosabb. Valami szimbolikus jelentősége van épp ezért előttem annak a szeretetteljes találkozásnak, amellyel a falu és a város ifjú népe jön össze. Ez a találkozás nagy gazdagodást jelent a tanulni vágyó falusiak számára és ennek megfelelő arányban erősödést jelent a magyar kisebbség egyetemére nézve is. Bárha a falu népe megerősödhetnék annyira, hogy keblére tudja ölelni és be tudja állítani az élet hasznos folyamatába azokat a fiatal városi magyarokat, akiket a város nem fog tudni eltartani. Az erdélyi magyar intelligencia jövőjének az útja a falu felé vezet. Hála a gondviselésnek, hogy ezt a város ifjúsága sejtésszerűen már évekkel ezelőtt megérezte.

ELŐÍTÉLET—PSYCHOPATHIA -ELMEBAJ

HIÁBA MONDTA ki annakidején Kálmán király, hogy: „De strygis quae non sunt nulla quaestio fiat!“ a közvéleményt lidércnyomásképpen megülő előítéletek és hiedelmek egész tömege uralkodik még most is rajtunk, amelyektől a társadalom csak lassan és successive tud nehezen megszabadulni. A sok között nem utolsó helyet foglal el az az előítélet, illetve téves felfogás, melyet kevesek kivételével a nagy társadalom, sőt gyakran ennek színe-java, az elmebetegségekkel, illetve az elmebetegekkel szemben táplál, azoknak betegségét, főleg kezelését egészen téves szemszögből ítéli meg. Mondhatnám, hogy a közvéleményt e tekintetben nem a megkívánt objektivitás vezeti, hanem mindezeket rendszerint maga a beteg pathológiás és téveszmék által meghamisított ítéleteinek torzító szemüvegén át bírálja el. E mellett a 100 év előtti régi tébolyda rémes képe kísért most is minduntalan kifelé a börtönnél is ridegebb jellegével, rácsaival, vaskapuival, bent pedig kényszerzubbonyal és mindenféle más kényszereszközzel, hidegvíz-sugárral, sőt lekötözésekkel, ostorozással és kínzásokkal. Pedig ilyenek a valóságban még a legkulturálatlanabb országokban sincsenek, hanem csak mozifilmeken, rémregényekben és főleg szenzációt hajhászó és a fantáziát izgatni akaró újságcikkekben élnek. Természetesen ilyen körülmények között az emberek nagyobb része most is még minden felvilágosító munka ellenére réműlettel gondol a tébolydára, az ottani betegkínzásokra és borzongva sajnálkozik a szegény „örülteken“, kik a legjobb esetben „ordítóva és fogukat vicsorgatva emberfeletti erővel rázzák rácsaikat“. Ha nem is tekinti a közvélemény már az elmebajt, mint 100 évvel ezelőtt, Isten különös büntetésének, mellyel a kicsapongó bűnösöket sújtja, — abban nemcsak helyrehozhatatlan szerencsétlenséget, hanem egyenesen szegényt lát.

Mindezekhez még lényegesen hozzájárul az „ép ésszel a tébolydában“ kiirthatatlan szállóige is, amely még alkalmasabb a közvélemény meghamisítására, különösen ha ez a feltevés, miként nálunk egy, a szakértők véleménye ellenére hozott bírói ítéletben is színleg tápot nyert. Hát én bátran kijelenthetem, hogy 31 éves elmeorvosi működésem alatt nem láttam olyan épelméjűt, kit akarata ellenére csuktak volna be zárt intézetbe, de igenis láttam sok olyant, ki alakoskodással, nyilvánvaló szimulálással vétette föl magát a zárt intézetbe és mindenféle szívhezható könyörgéssel akarta kieszközölni azt, hogy továbbra is ott tartsák. Sőt nem egy olyan is van, aki az elbocsáttatás esetére öngyilkossággal fenyegetődzik.

Különös, hogy az elmebetegek, azok kezelése és ezzel kapcsolatban az egész elmebetegügy iránt nemcsak a nagyközönség tudatlannabb részében találkozunk elfogultsággal és rosszakaratú beállítással, hanem gyakran a műveltebbek részéről is, kik a maguk téves nézeteiből sehogy sem akarnak engedni és minden felvilágosítást visszautasítanak. Azt hiszem, hogy közel járunk az igazsághoz akkor, midőn ennek indító okát abban a psychopathiásan beteges iszonyodásban keressük, amelyet sokan éreznek mindazzal szemben, ami az elmebetegséggel, illetve elmebeteggel vonatkozásban van. Ezekkel szemben kisebbségben vannak azok, akiket valamely veleszületett sajátságos, talán szintén psychopathiás vonzódás köt az elmebetegekhez. Ezeknek sorából kerülnek ki az igazán jó elmeorvosok és jó betegápolók, mert kétségtelen, hogy ezen foglalkozáshoz megfelelő veleszületett adottságok kellenek.

TERMÉSZETES, hogy a kor felfogása és a mindenkori közvélemény visszatükröződik a jogászok által alkotott elmebetegügyi törvényeken is. Különösen régebben ezek jóformán csak a társadalomnak a rendkívül veszélyesnek hitt elmebetegektől való megvédésére terjeszkedtek ki. A beteg igazi érdekei tulajdonképpen egészen alacsonyrendű szerepet játszottak, de szigorú kautélákat foganatosítottak már elejétől fogva arra, nehogy valaki ép ésszel tébolydába zárassák és legszentebb emberi jogától, az egyéni szabadságtól ok nélkül megfosztassák. Hovatovább mind komplikáltabb eljárásokkal és formalitásokkal nehezítették meg a betegnek zárt intézetbe való felvételét, holott nyilvánvaló, hogy ezt éppen a beteg jól felfogott érdekében meg kellett volna könnyíteni. Végül az addigi megfigyelési rendszertől eltérve, a zárt intézetbe való végleges felvételt az 1912. évi 54. törvény-cikk az illetékes járásbíróra ruházta át, mely szakértő meghallgatása után a csak ideiglenesen befogadott beteg végleges felvételét a megtartott szemlén végzésileg kimondja, vagy a beteget azonnal kibocsátja. A járásbíróság döntése tehát az elmebetegség bírói megállapítását jelenti, ami, sajnos, újabb és még nehezebben lemosható stigmát nyom a betegre, de mivel a felelősséget, az elmebaj megállapításának ódiúmát az intézeti elmeorvosok vállairól levette, azok által szívesen vett újítás volt. A fentemlített törvény előnyös voltát azonban nem a törvény ezen direkt intézkedésében látjuk, hanem inkább abban, hogy módot ad a 19. §-ban megállapított eljárással arra, hogy a befogadott beteg végleges felvételét többször is prolongálhassuk és ezáltal az elmebetegség bírói megállapítását a szükséghez mérten elhalaszthassuk. Az eljáró bíró jóindulatú támogatása mellett ilyen módon sikerül az elmebaj enyhébb eseteiben és olyankor, amikor a betegség rövidebb tartamú, a beteget a hivatalos tébolydaviseltség stigmájától megmentem, bár az illető valóban elmeegógyintézeti kezelésben részesült. Nem kell magyaráznom ennek óriási szociális jelentőségét: a beteget nem nyugdíjazzák, állását nem veszti el, illetve foglalkozásába zökkenés nélkül visszatérhet, nem helyezik gondnokság alá stb., aminek még egy egészen rövid lefolyású psychosis esetében azelőtt bárki is ki volt téve.

Mindezeket főleg azért tartottam érdemesnek felemlíteni, hogy bizonyítsam, miszerint a bíró és az orvos összhangzatos együttműködése útján a törvény humánus alkalmazásával mennyi jót tehetünk éppen azokkal, akiket különben a közfelfogás oly igazságtalanul sújt.

Az elmebajosokról való gondoskodásra és azok kellő védelmére azonban nemcsak a már tárgyalt előítéletek hatnak hátrálól, hanem főleg azon téves felfogás, mely az elme- és az idegbajokban principiális különbséget lát, illetve a valóságban egymásba átfolyó két betegség közé mindenképpen éles határvonalat akar vonni. Már a nagyközönség felfogásában is élénken megnyilvánul az a törekvés, hogy egyfelől meg legyen különböztetve a reménytelen, gúny vagy legfeljebb sajnálkozás tárgyát képező elmebaj, amelyet szégyenleni kell és amelyre hamar hajlandók vagyunk reáborítani a gyógyíthatatlanság vizes lepedőjét; másfelől a közfelfogás a majdnem divatossá vált idegbajt vagy idegességet különbözteti meg, mely egyáltalában nem szégyenleni való, hanem sokak szemében inkább nagy szellemi elfoglaltságnak vagy erős szellemi munkának következménye, mellyel tehát majdnem dicsekedni lehet. Az elme- és idegbetegségek ezen merev szembeállításában az orvosok is akárhányszor ludasok, mert a közvéleményre való tekintettel leginkább kíméletből a rendesen psychopathiás, az elmebajnak még említésétől is irtózó betegek vagy azok hozzátartozói előtt nyilvánvaló elmebaj esetében is „idegbetegségről“ beszélnek és magukat ostentative idegorvosnak hirdetik és hivatják.

Hasonlóak ezekhez azok a külföldi szanatóriumok, melyek hirdetési büszkén hangsúlyozzák, hogy különféle betegeket vesznek fel, csak elmebetegeket nem, holott ezek egyikében-másikában tapasztalataim szerint jóformán csak elmebetegek találhatók.

Még élesebben disztinguálnak a jogászok, kik törvényes intézkedésekkel mély éket vernek az egymásba észrevétlenül átfolyó elme- és idegbetegség közé, illetve a születéstől fogva abnormális lelkialkatú és lelkibeteg vagy később azzá vált emberek tömegébe. A jogi felfogás egyfelől a beszámíthatatlan elmebeteget különbözteti meg, akivel szembeállítja a beszámítható idegbajost. Előbbi akaratának szabad elhatározási képességével nem bír, cselekvőképtelen, minden jogától meg van fosztva, míg utóbbi mindezekkel akadálytalanul rendelkezik. Mindenkit ebbe a két skatulyába akar a jogász beleszorítani, miközben megfélekedezik arról, hogy a kifejezett elmebajosokénál talán még nagyobb azon nem normális lelkialkatú, de nem is elmebeteg emberek száma, kik mintegy átmenetet képeznek az idegbaj felé. A korlátozott beszámíthatóság fogalmának elfogadásával és törvénybe iktatásával, a jogi felfogás merevségéből sokat engedett, de még mindig nem eléggé simul a tényeknek megfelelő orvosi megállapításokhoz.

Ezen nem normális lelkialkatú egyéneknek, a psychopathának ügye, azoknak kezelése, gondozása, megvédése és egyszersmind jogi helyzetének tisztázása a modern psychiátriának hovatovább mind fontosabb feladatát képezi. Valóban óriási ezeknek az embereknek a száma, akik — ismétlem — nem elmebetegek, de olyan nem rendes lelkialkatú egyének, kiknél az értelmi és érzelmi tényezők

kellő összhangban nincsenek. Ezért lelkileg egyensúlyozatlanok, különböző pathológiás reakciókra, kirobbanásokra hajlamosak, melyek kedvezőtlen körülmények között, az élet viharai által is előmozdítva, olyanfokúak lehetnek, hogy több-kevesebb időre, sőt véglegesen is a lelki egyensúly teljes felborulásával járnak, azaz elmebetegségbe mennek át. Úgy képzelhetjük el a psychopathákat, hogy ezek egész életükön át egy széles országúton vándorolnak, amelynek jobboldalán az épelméjűség, a baloldalán az elmebetegség mezeje terül el. Természetes, hogy vándorlásuk közben könnyen beléphetnek a baloldali mezőbe, de aránylag könnyen vissza is térhetnek az országútra, bár nem egyszer véglegesen eltévednek a betegség mezején.

Egyébiránt a psychopathákat a nagyközönség is jól ismeri. Köznyelven ezek az idegbajosok, amilyenek a súlyosabb neurastheniások, a hysteriások, a kényszeresek, a hypochonderek, a képzelődők, a különféle excentrikus, bogaras vagy kalandos természetű emberek, akik közül a súlyosabbakat már a nagyközönség is a „félbolond“ találó jelzővel látja el. Ide sorolhatók a veleszületett elmeengességnek és az elmefogyatékoságoknak különböző válfajai, főleg a debilitás és az imbecillitás, amelyeknél főképpen a legmagasabb lelkiréteg, az erkölcsi belátás és kritika kisebb-nagyobb fogyatékoságai konstatálhatók. Nemkülönb en ide tartozik a narkomániások, a méreghomályosok nagy csoportja is, ezek között elsősorban az alkoholisták, valamint a morphium, kokain és más bódítóanyagok iránt legyőzhetetlen szenvedéllyel viseltetőknek utóbbi időben mindinkább növekedő tábora.

Természetes, hogy a rendkívül sokféle psychopathiának a legkülönfélébb fokai vannak, sőt egy és ugyanazon egyén lelkiállapota is rendkívül változó lehet, amennyiben a normálisnak látszó viselkedésből könnyen átsapíthat súlyos ideges kirobbanásokra, amelyek a fentebb kifejtettek alapján aránylag könnyen mehetnek át több-kevesebbé kifejezett elmebajba. A nagyközönség, különösen ezen psychopatháék hozzátartozói előtt is jól ismeretes az, hogy ugyanazon egyén, aki tegnap még csak legfeljebb mint „ideges ember“ volt ismeretes, ma már a nagyközönség szerint is elmebajos, „megbolondult“, hogy holnap nyugalmi állapotában a közfelfogás szerint megint csak „ideges“ legyen. így pl. a hysteriás asszony általában véve legfeljebb „ideges“, de hysteriás rohamok vagy ködös állapot fellépése estén a nagyközönség szemében is már „bolond“-nak tűnik fel. Éppen így az alkoholista is, ha nem ivott, aligha számít elmebetegnek, de a súlyos pathológiás részegséget vagy deliriumot, amelyek rendszerint gyorsan múló rendellenes elmeállapotok, a nagyközönség is egész helyesen elmebajnak tekinti.

Hozzá kell tennünk még azt, hogy nemcsak a psychopatha van ilyen lelki ingadozásoknak kitéve, hanem ilyenekkel találkozunk néha kifejezett elmebetegségeknek is. Ilyen különösen az aggsági elmeengesség, illetve elmezavar, különösen ha annak létrejötténél az agyi üterek elmeszesedése, arteriosclerosis játszik szerepet. Ennek a különben progrediáló betegségnek lefolyásában is jelentkezhetnek olyfokú javulási időszakok, hogy az azelőtt beszámíthatatlan elmebeteg ismét beszámíthatónak minősíthető.

Az elmebetegség fennforgása, illetve az akaratbeli szabad elhatározási képességnek hiánya tehát sokszor, így főleg a psychopathia alapján kifejlődött elmebajoknál nem állandó valami, hanem gyorsan változhatnak. Amilyen könnyű a beszámíthatóság kérdésében kifejezett és állandó elmebetegség esetén véleményt adni, éppen olyan nehéz az ilyen váltakozó állapotú egyéneknél. Az ilyenek beszámíthatósága függ először is azon cselekmény (bűncselekmény vagy ügyletkötés) mineműségétől és természetétől, a közrejátszó körülményektől, nemkülönben az időtől, melyben a szóbanforgó cselekmény történt. Talán hangsúlyoznom sem kell, hogy mennyire nehéz egy ilyen változóan beszámítható egyénnél bizonyos cselekményre vonatkozóan a beszámíthatóság kérdésében állást foglalni. A napilapok tendenciózus beállítása után a közönség nagyrésze legalább is különösnek találja azt, hogy az elmeorvosok bizonyos esetekben ellenkező szakvéleményeket adnak, sőt nagyon jól tudom, hogy vannak olyanok, akik ebből felületességre, tudatlanságra, sőt részrehajlásra, befolyásolásra következtetnek, holott mindezeknek majdnem kizárólagos oka a lelkiállapot fentebb jelzett ingadozása, amelyet visszafelé precizírozni a legnehezebb szakértői feladatok közé tartozik.

Ezen a beszámíthatóság kérdésében uralkodó téves felfogáshoz hasonló az a balhiedelem, amely a nagyközönség körében a betegek veszélyességét illetőleg fennáll. Ez bizonyára még abból az időből származik, amikor az elmebajosban a gonosz lélektől megszállott istentelen embert láttuk, vagy azokat dühöngő örültnek képzeltük el, akik emberfölötti erővel rendelkeznek. A régi tébolydák börtönszerűségének, rácsos ablakainak és vaskapuinak az volt a célja, hogy a rendkívül veszélyesnek hitt betegeknek szökését lehetetlenné tegyék és a társadalmat megvédjék. Még mi magunk elmeorvosok is 30—40 évvel ezelőtt hittünk ebben a nagyfokú veszélyességben, de most már tudjuk, hogy a betegek veszélyessége csak ritkább esetekben abszolút, hanem inkább időleges és relatív. Abszolút veszélyesnek nagyjából csak azok a betegek tekinthetők, akiknek veleszületett állandó antiszociális hajlamai vannak, valamint azok, akiket állandó téveszmék tesznek azzá. Ezekkel szemben mondhatnám az elmebetegeknek több mint 90%-a legfeljebb időnként és relative veszélyes. így pl. az a beteg, aki érzékcsalódásoknak behatása alatt környezetére reátámad, csak addig tekinthető veszélyesnek, amíg az érzékcsalódások olyan erősek, hogy hasonló izgalmakat váltanak ki, míg ha azok megszűnnek, vagy affektivitásukból vesztek, a beteg veszélyessége tulajdonképpen megszűnt, bár a közfelfogás továbbra is közveszélyesnek tartja a már egyszer annak minősített beteget. A betegek veszélyessége inkább attól függ, hogy milyen gondos, figyelmes és ami a fő, megértő környezetben vannak, ahol tudatlanságból vagy szándékosan nincsenek külső ingereknek kitéve. A betegek távolról sem olyan veszélyesek, mint ahogy azt eddig hittük, ezért a legnagyobb részük legfeljebb csak időnként szorul zárt intézeti kezelésre, míg a gyógyszempontok, amint látni fogjuk, inkább a mellett szólnak, hogy a betegek — kivéve az akut eseteket — ne zárt intézetben, hanem lehetőleg szabadon kezeltessenek.

Rég elmúlt már az az idő, amikor mi magunk is azt szorgalmaztuk, hogy lehetőleg minden elmebeteg zárt intézetbe kerüljön. Hiszen kétségtelenül vannak esetek, amidőn hosszú ideig, sőt életfogytiglan a zárt intézetben való tartás teljes mértékben indokolt, de ezek rendszerint olyanok, akiknél a mai elmeógyógyintézet nem nyújthat módot arra, hogy szökésüket biztosan kizárja. Az elmeógyógyintézet kórház, amely betegek kezelésére szolgál és nem lehet börtön, amely biztonsági berendezésekkel a szökést abszolúte megakadályozza. Ilyen biztonsági berendezéseknek alkalmazása a modern elmeógyógyintézetet legalább 100 évvel vetné vissza és megakadályozná azt, hogy a valóban gyógykezelésre szoruló betegek tömegeit abban a szabad kezelésben részesítsük, amelyet oly kívánatosnak tartunk. Nem tudom eléggé hangsúlyozni, hogy mennyire szükség volna az ilyen állandóan veszélyes betegeket, akik korábban nagyjából már bűncselekményeket követtek el, a többi betegtől elkülöníteni. Külföldön a büntetett elmebetegek részére sok helyen külön gyógyintézetek szolgálnak, vagy pedig a nagyobb elmeógyógyintézetek keretében teljes biztonságot nyújtó börtönszerű pavillonok vannak (festes Haus). Hazánkban már régebben szóba került ilyen intézet gondolata, újabban pedig a Magyar Elmeorvosok Egyesülete sürgeti az ú. n. „Gyógyeletartóztató Intézet”¹⁶ létesítését, amelyben az antiszociális hajlamú egyének megfelelő módon volnának tarthatók.

AMINT A FENTIEKBEN MÁR kifejtettem, az elme- és idegbetegségek egymással szoros vonatkozásban állanak, amennyiben a kimondottan elmebetegek és ideg betegek között foglalnak helyet a már tárgyalt átmeneti esetek, a psychopathák. Amidőn mindezekről gondoskodni kívánunk, ez csak egy mindent átfogó egységes terv szerint történhetik meg, amelyben a különböző természetű és fokú idegrendszerbeli vagy lelki abnormitásokban szenvedők egyaránt tekintetbe vétetnek. Nem azt jelenti ezen törekvésünk, hogy pl. az idegbeteget egy nyugtalan elmebeteggel együvé zárjuk, hanem azt, hogy idegalkatánál fogva súlyosabb idegbajra vagy elmebetegségre hajlamos embertársainkat kellő módon és ami a fő, kellő időben vegyük ellenőrzés és kezelés alá, szóval az elmebajost akkor, mikor még tulajdonképpen nem is az, hanem még csak psychopathának tekinthető.

Első tekintetre talán idegenszerűnek látszik ez az együttesen való gondoskodás, de tulajdonképpen ez már részben nálunk is megvalósult. Így az elme- és idegkórtani klinikákon, amelyek tudvalevőleg a legkülönfélébb ideg- és elmebetegeket is felveszik és kezelik, azokat szociális viselkedésüknek megfelelően osztályozzák, miközben a diagnózisra kevesebb figyelemmel vannak: neurastheniások kezdődő paralytikusokkal vagy schizophreniásokkal, tehát ideg- és elmebetegek egy és ugyanazon kórszobában tartatnak, ha azok viselkedése egyformán szociális. Ugyanezt óhajtjuk megvalósítani az eddig csak kizárólag elmebetegeket ápoló elmeógyógyintézetekben azzal, hogy a zárt osztályok mellé egészen „nyílt ideg osztályok”-at csatolunk, természetesen nem elmebetegek, hanem idegbajosok és a már súlyosabban veszélyeztetett psychopathák számára.

Sajátságosa hogy a psychopatháknak orvosi kezelése tekintetében a legutolsó évtizedekig olyan kevés történt. A vagyonos psychopathának megvolt ugyan a lehetősége arra, hogy valamely privátszanatóriumba vonuljon, de a kevésbé tehetősebbek, illetve egészen szegénysorsúak részére nem állott sehol sem megfelelő gyógyintézet rendelkezésre. Az Északamerikai Egyesült Államokban történtek erre vonatkozólag az első lépések a részükre szolgáló „Psychopathic Hospital“-ok létesítésével. Az onnan Európába átcsapó pszichiatriai áramlattal itt is több helyen történtek hasonló kezdeményezések. Magyarország e téren nem maradt el, amennyiben számos „idegosztály“ létesítéséről számolhatunk be. A legnagyobb és legélénkebb forgalmú a Lipótmezei elmeegógyintézettel kapcsolatban levő „Hárshegyi m. kir. áll. ideggyógyintézet“, amely az ominózus Lipótmező említésének elkerülése végett kapta ezt a külön elnevezést és ha adminisztratív ahhoz is van kapcsolva, helybelileg és orvosi ellátás tekintetében attól el van választva, külön bejárata és kertje van, berendezése teljesen modern, a kezelés pedig egészen nyílt, kórházias, sőt szanatóriumjellegű. — Hasonló célra még korábban épült az Angyalföldi elmeegógyintézettel kapcsolatban szintén egy idegbeteg-pavillon, amely eddig szükségből más célokra szolgált, de rövid időn belül szintén idegbetegeknek fog átadni. A legnagyobb dicséret illeti azon törvényhatósági közkórházak vezetőségét, ahol az újonnan épült zárt elmeosztállyal kapcsolatban egészen nyílt idegosztályok állítottak fel. Nagyobb idegosztályok vannak Szombathelyen, Győrött, Balassagyarmaton és Szentesen, kisebb idegosztályok pedig több más helyen is.

Bár ilyen módon az ideg- és elmebetegek együttes kezelése máris folyamatban van, a közöttük emelkedő, főképp jogi intézkedések által fenntartott válaszfalnak lerontására még több kellene. Már régi törekvésünk az, hogy az elmeegógyintézet lehetőleg ne különbözzék egy ú. n. testi megbetegedések számára szolgáló kórháztól. Minden közeledés mellett is azonban mindig fognak olyan berendezések maradni, melyek az elmebetegek részére szolgáló kórházat a többi kórháztól megkülönböztetik: így egyes betegosztályoknak lezárása, kellemesebb és tágas nappali helyiségeknek berendezése, foglalkoztatásra szolgáló műhelyek stb. Az elmeegógyintézetek ezen kórházásítása felé azonban kétségenkívül egy kis jóakarattal és a hagyományok elszakításával könnyen nagy előhaladást tehetünk és pedig főképpen a jelenlegi adminisztrációnak és szervezeti szabályoknak megváltoztatásával. A leghelyesebb volna az elmeegógyintézet ominózus nevét egészen kiküszöbölni és e helyett az intézeteket „elmeKórház^{cc}“-nak vagy a nagyközönség kedvéért „idegkórház“-nak elnevezni, amelyben a törvényszéki és antiszociális betegek kiemelése után, csak a legnyugtalanabb osztályok volnának zár alatt, mint az Angliában már évtizedek óta történik. Legyen az új elmekórház fala üvegből, melyen át mindenki benézhet, minden történjék kellő publicitással, akkor a titokzatos félelmetességnek is vége lesz. A betegek modern szabad kezelése mellett ez lesz a leghatékonyabb mód arra, hogy a nagyközönségnek a mostani elmeegógyintézetekkel és elmeosztályokkal szemben táplált előítélete egyszersemindenkorra megszűnjék, hisz volt idő, mikor a

most közbecsülésben álló kórházakra is rosszindulatúan gyanakodó szemmel néztek.

Természetesen sok minden kellene ehhez, elsősorban több orvos és sokkal nagyobb szakképzett ápolószemélyzet, mert a kórházasítás — de még a kellő individuális kezelés sem képzelhető el akkor, ha, mint most sok helyen, 15—20 betegre csak 1 ápoló jut és 100, sőt 150 beteg esik egy orvosra.

AMILYEN FONTOS az elme- és ideggyógyintézeteknek ezen meg-reformálása, éppolyan fontos vagy talán még fontosabb a betegek intézeten kívüli gondozásának és felügyeletének kellő megszervezése. Ennek a folyóiratnak hasábjain 1929-ben már egyszer volt alkalmam a lelkileg abnormisak (elme- és idegbetegek) intézeten kívüli szabad gondozásának fontosságát és szükségességét kifejteni. Nem akarván ismétlésekbe bocsátkozni, csak rámutatok arra, hogy erre elsősorban az elmebetegségek megelőzésére való törekvés, a prophylaxis készíten bennünket. Az elmebaj legkezdetén levőket, sőt a siker nagyobb kilátásával még inkább az elmebetegségre hajlamosakat, a veszélyeztetetteket kell lehetőleg korán gondjaink alá venni akkor, mikor a betegség még nem tört ki, legfeljebb annak gyanújeleit látjuk. Ezek pedig a fentebb tárgyalt psychopathák. Ezeknek nagy száma nem engedi meg, hogy mindnyájukat az idegostályra vegyük fel. Ez szociális szempontokból is hátrányos volna, de legnagyobb részüknél erre szükség sincsen, mert a kórházi kezelés csak átmenetileg, a fenyegető megbetegedésen való átsegítés céljából indokolt. A psychopathák nagy többségének és ezekkel együtt az intézetből már elbocsátott gyógyult vagy lényegesen javult elmebetegeknek állandó szakszerű felügyeletre, ellenőrzésre, tanácsokra, vezetésre, életmódírányításra van szüksége. Ha kell, ezek megfelelő preventív gyógykezelésben is részesítendők. De ennél nem kevésbé fontos a szociális segítség, mert a nyomor, a pénztelenség és munkanélküliség melegágya az elmebetegségeknek is. Sajnos, éppen úgy, mint a tuberkulózisnál, az elmebetegség leküzdése is sokszor anyagi eszközökön múlik.

De nemcsak prophylaktikus, hanem egyenesen gyógy szempontok is gyakran javallják az intézeten kívüli szabad kezelést, különösen olyanoknál, akik a megbetegedés első akut stádiumán túl vannak. Régebben maguk az elmeorvosok is azon az állásponton voltak, hogy a beteget nem tanácsos addig kiengedni a zárt intézetből, amíg nem gyógyult meg, vagy legalább is lényegesen meg nem javult. Hosszú idők tapasztalatai ennek az álláspontnak feladására készítettek bennünket és most már azon vagyunk, hogy amint csak veszélyessége engedi, a beteg a zártintézetből kikerüljön. Mindinkább szaporodtak azon észleletek, amelyek a zárt intézeti milieunek nem egészen ártalmatlan, sőt sokszor egyenesen káros befolyására mutattak. Ha nem is igaz a betegeknek azon panasza, hogy „nem maradok egy napig sem az intézetben, mert itt csakugyan megbolondulok“, kétségen kívül a hosszabb intézeti tartózkodás azokra nézve nem előnyös. Az elzárttság, a zavart beszédű és gyakran esztelen cselekedeteket végző

betegtársaknak környezete, a tétlenség, unalom és főképpen a külvilág reális életétől való tartós elvonásnak kártékony befolyása sokszor érvényesül, amelyet az újabban bevezetett foglalkoztatási terapia, a szabad kezelés, kimenőkre való bocsátás csak tökéletlenül képes ellensúlyozni. Sajnos, ezen régebbi felfogás folytán, de még gyakrabban a betegek hozzátartozóinak rövidlátása és ellenkezése miatt túlápoltságok végül a reális élettől egészen elfordulnak és a szó szoros értelmében „tébolydatöltelék” válnak. Csak az intézetben érzik magukat jól, az élet számára elvesztek, holott nem egyszer, ha bizonyos lelki rokkantság mellett is, annak megmenthetőek lettek volna.

A zárt intézeti kezelés egy nem közömbös, de gyakran szükséges terápiás beavatkozás, amelyet azonban túlhajtani nem szabad, mint ahogy pl. egy fürdőkezelés is — ha túlsókéig tart — ártalmassá válhat. A zárt intézeti kezelést, mint bármely más gyógyszert, túladagolni nem szabad és ezért mindent meg kell tennünk arra nézve, hogy a beteg a kellő időpontban a zárt intézetből ismét épelméjűek környezetébe kerüljön. Ez alól kivételt csak az abszolút veszélyes betegeknek kell tennünk. Különösen a leggyakoribb elmebetegségnél, a serdüléssel elmezavarált, a schizofreniánál az akut stádium lezajlása után van indokolva a beteget sürgősen a zárt intézetből kihelyezni, mert annak további javulása az intézeten kívül hamarabb és könnyebben szokott bekövetkezni.

Elteltekintve minden egyéb gazdasági és szociális előnytől, az intézetek kívüli szabad gondozás és kezelés már abból a szempontból is sokkal előnyösebb, hogy inkább módot nyújt az individualizálásra, a beteggel egyénenként való behatóbb foglalkozásra. Természetes, hogy a lelkileg abnormálisak, — a psychopathák és a már intézetben volt javult betegek — szabad kezelése csakis gondos szakorvosi vezetés mellett történhetik. Ezidőszerint ennek a kezelésnek a legcélszerűbb és legszervezettebb módja: az „Ideg- és Lelkibeteg-Gondozó” (Fürsorge), amelynek szervezetéről, előnyeiről és hátrányairól ugyancsak fentemlített közleményemben már megemlékeztem. Az azóta eltelt 4 esztendő kedvező tapasztalatainkat csak megerősítette. A gondozottak száma Budapesten most már 1400, tehát hozzávetőlegesen egyenlő az intézetben ápoltságok számával. Gondozottaink legnagyobb része psychopatha, a legtöbb olyan, aki még intézetben sem volt és vannak közöttük javult, sőt elég súlyos elmebetegségek is, utóbbiak sorában nem egy olyan, akit azelőtt állandóan zárt intézetben tartottak.

Nem egyszer hallottam azt a megjegyzést, hogy „miért tartják a bolondokat kint és miért nem csukják be őket?” Sokan tehát a szabad gondozásban a közbiztonság komoly veszélyeztetését látják. Erre vonatkozólag azonban megnyugtathatjuk a nagyközönséget, mert a Gondozó 6 éves fennállása óta, dacára annak, hogy a betegek ezrei fordultak meg abban, két váratlan öngyilkosságon kívül (öngyilkosság még a leggondosabb felügyelet mellett az elmeorvosi intézetekben is előfordul) egyetlen egy esetben sem történt számbavehető baleset vagy mások testi épségét veszélyeztető támadás. Az utóbbi években történt, hírlapokban is szellőztetett halálos kimenetelű támadásokat kizárólag olyan elmebetegségek követték el, akik nem voltak a Gondozó

felügyelete alatt. Bátran állíthatom, hogy ha ezek szakszerű ellenőrzés alatt lettek volna, mind e baleseteket alighanem el lehetett volna kerülni.

A modern pszichiátria kiadta a jelszót: hogy ki az intézetből. A gyakorlati elmeorvosászat súlypontja ennek megfelelően lassan bár, de mégis kifelé tolódik a szabad életbe és az intézeten kívüli ápolás mind nagyobb jelentőséget nyer.

Távolról sem jelenti ez azt, hogy lebecsülnék az elmeorvos-intézetek jelentőségét. A betegek nagyrészen továbbra is időlegesen szüksége lesz elmeorvosintézeti, illetve elmekórházi kezelésre, amelyet csak a betegség akut stádiumának elmúlásával, illetve a betegek veszélyességének csökkenésével válthatunk fel az intézeten kívüli Ideg- és Lélek-Gondozó szabad kezelésével. A két gyógykezelési módszer tehát egyáltalában nem áll ellentétben egymással, hanem kiegészíti egymást olyformán, hogy amíg szükséges: zárt intézet és ha csak lehetséges: gondozói szabad kezelés.

Végeredményben e kétféle terápiás eljárás amúgy is csak egy célt szolgál: megbetegedett embertársainknak elvesztett lelki egészségét a lehető leghumánusabb módon visszaadni és azt a jövőre biztosítani.

FABINYI RUDOLF

MADÁCH A SZÍNPADON

MADÁCHOT A KÖLTŐT a magyar Olimpus lelkesedéssel és hódolattal fogadta. Arany János vezette be az Irodalom berkeibe, Eötvös elsőnek tapsolta meg hatalmas költeményét, Toldy Ferenc a világhírt előlegezte számára, a Kisfaludy-tár sas ág és az Akadémia versenyezve választotta tagjai közé, összegyűjtött munkáit Gyulai Pál rendezte sajtó alá, munkásságát legkiválóbb esztétikusaink méltatták. A költő Madách néhány nap alatt országos hírvé és néhány év alatt külföldön is ismertté vált.

Annál több viszontagság kísérte útján Madáchot, a színpadi szerzőt. A színház egész életében nem nyílt meg előtte s halála után egy híján húsz esztendő telt el, amíg könyvdrámának elkönyvelt költői víziója az első színpadi előadás fényében kibonthatta csillogó szárnyait ... Hosszú volt az út, amelyet Az ember tragédiája a Kisfaludy-társaság első kiadásától a Nemzeti Színház premierjéig megtett. Habent sua fata libelli!

Most, hogy a tragédia bemutató-előadásának félszázados jubileuma alkalmából Madáchról és művéről beszélni ismét „időszerű“, érdekesnek és hasznosnak látszik fölleveníteni az első előadás történetét, vázolni előzményeit és áttekinteni eddigi színpadi pályafutását, annál is inkább, mert összefoglalásunk alkalmat nyújt a köztudatba átment némely tévfelfogás helyesbítésére.

Közhellyé vált, hogy Madách sohasem gondolt Az ember tragédiájának színházi előadására és a színpadra alkalmazás gondolata a tervet ténylegesen megvalósító Paulay Ede ötlete.

A tragédia még csak sajtó alatt volt s már a bennfentesek előadásra alkalmatlan voltát hangoztatták. Múltak az évek s a felületes megállapítást senki se cáfolta. Nem csoda tehát, ha maga Paulay is abban a hitben élt, hogy a művet „szerzője nem színpadra szánta, ezért nem is nevezte drámának és az előadás kellékeinek mellőzésével alkotta“. Holott a tények: a költő életének apró mozzanatai és irodalmi munkásságának egész tendenciája arról győznek meg, hogy Madáchtól korántsem állott távol a színpadi előadás elképzelése. Vagy lehetséges-e, hogy az a Madách Imre, aki jogászévei alatt oly ellenállhatatlan vággyal vonzódott a „festett világ“ felé, hogy színházi estéinek hatása alatt kísérli meg költői erejét a drámában, aki a bölcsőkorát élő Nemzeti Színház látogatásáról csak anyja neheztelése miatt mondott le, „ámbár érezte írói pályájára annak jó befolyását“, akit színházi élményei úgy megbabonáztak, hogy két évtizeden át csüggedetlenül ostromolta pályaművekké az Akadémiát (mert a drá-

mabíráló bizottság szárnyai mögött vélte rejtőzni Tháliát): csupán a tragédia írásakor ne gondolt volna ifjúkori ábrándjára, az „elzárt mennyországra“? Gyulai Pál Madáchnak egyéb drámáit előtanulmányoknak tartja a főműhöz, különösen a drámai forma tekintetében, — márpedig e drámákat Madách színpadra szánta. A mércés irodalomtörténet lépten-nyomon a Fausttal veti össze Az ember tragédiáját, — már pedig a Faustot 1828 óta játsszák a színpadon, játszották hazánkban is, Madách tudott erről, miért ne „hatott“ volna tehát a mintának tekintett drámai költemény éppen a színpadi elképzelés szempontjából is? Igaz, Madách elképzelésének körvonalai sokszor bizonytalanok, de semmivel sem jobban, mint egyéb drámáiban. Majdnem mindenik színműve foglal magában dramaturgiailag abszurd utasításokat; Mózes c. drámájában például Jehovának színről-színre megjelenése éppen úgy az utasítások között van, mint az Úristené a tragédiában. Mindez azonban érthető. Madách egész életére megsínylette, hogy pesti diákéveiben nem tanulmányozhatta eléggé a színpad titkait. Nem rajta, hanem a körülményeken múlt tehát, hogy halhatatlan műve a dráma útjának visszáját tette meg s előbb vonult be az irodalomba, mint a színpadra.

A tragédia színpadi útjának történetéből a nemzeti színházi bemutatóig terjedő első két évtized úgyszólván teljesen hiányzik. Néhány töredékes adattal hadd pótoljuk ki némileg ez űrt.

A színpadravítel ötetének legelső nyomát a *Sürgönye*, napilap 1864 okt. 9-1 számában találjuk. A „Napi újdonságok“ rovatvezetője Madách nekrológiát követőleg fölveti az eszmét: „A Nemzeti Színház az elhunyt költő kegyeletének szép jelét adná, ha egy pár estvét az Ember tragoediája előállítására szánna. Miként értjük mi e mű színpadosítását, alkalmilag el fogjuk mondani. Mindenesetre hiányzanék valami drámai művészetünkből, ha e költői mű sohase elevenítették meg a színpad által.“ A színpadosítás részletesebb kifejtésével és egyáltalában a kérdés felszínentartásával a lap — sajnos — örökre adós maradt. Az igénytelen javaslatnak azonban csakhamar visszhangja támadt. Pár nap múlva a *Hölgyfutár* (1864 okt. 13) reagál az indítványra, megjegyezvén, hogy tudomása szerint „Molnár úrnak ez régi terve, ki már nagyjából skizzírozta a színpad számára s nem is mond le reményéről, hogy azt a közönségnek illő kiállítással bemutatathandja.“ Íme, a költő halála után pár nap múlva már foglalkoznak a színpadi bemutatás gondolatával, sőt kiderül, hogy van valaki, akinek ez már „régí“, tehát közvetlenül a tragédia megjelenése után, még a költő életében fölmerült terve. Innen már csak egy lépés az a föltevés, hogy maga Madách is tudomást szerezhetett a készülő tervről... Molnár György, a hányatott életű tragikus színész és színgazgató, a legelső nagyvonalú magyar színpadi rendező készítette tehát Az ember tragédiája legelső szcenáriumát. Magáról a munkáról semmit se tudunk; Molnár memoárjai egy szóval sem említik. Pedig Molnárt évtizedeken keresztül foglalkoztatta a tragédia színi előadásának gondolata. 1883 elején, midőn Paulay kezdi előkészíteni a premiért, ismét felbukkan Molnár György terve. Ugyanekkor Ecsedi Kovács Gyulát, a neves kolozsvári színészt is foglalkoztatja a terv. Rákosi

Jenő — bár a színrealkalmazást percig sem helyeselte — ajánlotta is, hogy ha már a Nemzeti Színház nem akar a kényes kísérletről lemondani, „nyissa meg kebelét igazán s kérje be a másik két művész átdolgozását is. Ilyen kényes dologban nagyon jól felfegyverzetten kell porondra menni. A színpadi berendezést se tapasztalással, se fantáziával nagy földön nem győzi úgy senki, mint Molnár. S mikor egy vakmerő kísérletről van szó, amelyben a vesztes végre is se nem Molnár, se nem Kovács, se nem Paulay, hanem igen könnyen — Madách is lehet, akkor a legnagyobb óvatosság a legnagyobb becsület“. Mennyiben hallgatott Paulay a jótanácsra, mennyiben nem? — ma már aligha áll módunkban megállapítani. Még egy átdolgozásról van tudomásunk. Tóth Imre, a Nemzeti Színház egykori igazgatója jegyezte föl, hogy édesatyja: Tóth József, a Nemzeti Színház tagja, még a hatvanas évek végén ugyancsak az elsők között foglalkozott a színpadravitel problémájával; „el is készültek errevonatkozó jegyzetei, már hozzá is kezdett a rendezőpéldány feldolgozásához, amikor betegsége és halála kiragadták kezéből a terv végrehajtását“. Hz adalékok eléggé bizonyítják, hogy a tragédia színszerűségét meglehetősen korán, még Madách életében felismerték és a színpadra alkalmazás gondolám, mint bűvös délibáb, szüntelenül csábította a kor színházi szakembereinek legjobbait. A kezdeményező törekvések emléke azonban csakhamar feledésbe ment. A Fővárosi Lapok tudósítója 1883-ban már nem tud a korábbi plánumokról és Paulay tervét eredeti gondolatnak tartja. Ettől fogva a sajtó egyre mélyebben rögzíti a köztudatba a mű fogantatásának színpadonkívüliségét és a megvalósított szcenáriumot legelsőnek, előzménynélkülinek tünteti fel. Molnár még él s már nem tudnak úttörő tervéről, él még 1891-ig, de szcenáriumára többé nem kerül szóba.

Húsz év sikertelen, de nem érdem nélkül való küzdelmeit sárguló újságlapokról fölelevenítve, világosan látható, hogy Paulay volta-képpen csak újra felismerte — de nem felfedezte — a mű színszerűségét és felismerését gyakorlatilag értékesítette is. A felismerésben többen megelőzték, de a megvalósításban egyedül az ő lelkesedése, fáradozása és energiája győzött. A fejlődés vonalának fenti élesebb kirajzolása jottányit sem von le az ő elévülhetetlen érdemeiből.

Hónapokig tartó gondos előkészület előzte meg Az ember tragédiájának 1883 szeptember 21-én a Nemzeti Színházban lezajlott bemutatóját. Paulay Ede önbizalmának ezekben a hónapokban kemény próbát kellett kiállani. Az irodalmi kritika feltűnő bizalmatlansága kétségtelessé tette, hogy a bemutató kimenetele nemcsak Madách színpadi pályájának dönti el sorsát, kudarc esetén hosszú időre megbénítva annak feltámadását, hanem Paulay igazgatói állása is ezen a bemutatón szilárdul vagy rendül meg. A kritika általában arra az álláspontra helyezkedett, hogy a műnek az előadásban csak veszteni-valója lehet. Főleg attól tartottak, hogy az előadás kifordítja a tragédiát valódi értelméből, mozgalmas tarka látványossággá süllyeszti; a díszletek fénye elkápráztatja a szemet, megosztja a figyelmet, sőt el is téríti a lényegről; a mű drámai elemei a színpadi ábrázolásban kinőnek alkatrész-szerepükből s a mű értelmi egységének rovására

önálló képekké szakadoznak, anélkül hogy a színpad érzékeltetni tudná azok belső kapcsolatát, végeredményben tehát a hatalmas koncepció eszmei tartalma elhomályosul. Az aggályoskodások egy része nem is bizonyult alaptalannak. A színpadi előadást a tragédia gondolati zártsága valóban megsínylette: nem annyira drámai műegységként hatott, mint inkább részleteiben. Ádámnak, a fogalmi embernek a művet egységbe foglaló absztrakciója tényleg elveszett; a típus helyett az egyéni drámai részletek, Kepler és Danton jelenete tették (s teszik úgyszólván mai napig) a legerősebb hatást. Másfelől viszont beigazolódott, hogy a színpadra vitt tragédia nemcsak irodalmi ünnep tárgyául szolgálhat, — mint ahogyan sokan gondolták — hanem valódi kincs a színházi siker szempontjából is.

Paulay a színpad uralkodó stílusában, a történelmi realizmus jegyében vitte színre Az ember tragédiáját. Ennek megfelelően mindaz, ami egy valóságutánzó színpad hatászközein túllép vagy a szokványostól eltérő, bonyolultabb rendezői feladatot igényel: Paulay szcenáriumából kimaradt. így esett kék ceruzájának áldozatául a ligetet benépesítő nimfák serege, a fáraó látomása, Péter apostol jóslatának megjelenítése, a londoni jelenetben Éva elcsábítása az ékszerekkel, a haláltánc, sőt — néhány, átmenetet jelző vesszor kivételével — a teljes világűr-jelenet. Mindezen törléseket azonban részint az uralkodó színpadi felfogás követelményei magyarázzák, részint pedig a technikai és anyagi eszközök korlátozottsága menti. (Paulay csak nagynehezen tudott kicsikarni pár ezer forintot a kiállítás költségeire Podmaniczky intendánstól; a báró óva intette őt attól, hogy sok pénzt öljön bele merész vállalkozásába, annyira nem bízott annak sikerében.) Am Paulay olyan önkényes változtatásokat is eszközölt, amelyeket stílus-szempontok nem indokolnak: a Kepler-féle álomjelenet második felét megrövidítve az első jelenettel összevonta olyképpen, hogy Kepler és a tanítvány dialógusa Borbála találkája alatt folyik, ahol pedig nem sok értelme van, mivel e párbeszéd a francia forradalom látomásán alapszik; teljesen felforgatta a londoni színjeleneteinek rendjét, a szereplőket átcsoportosította, egyes részleteit mellőzte s mindezt úgy, hogy ezáltal az eredeti szöveg drámaiságából sokat elveszített. Látnivaló, hogy Madách drámai költeménye jócskán megrövidítve, eredeti terjedelmének alig kétharmadára — 4000 sorról 2560 sorra — csökkentve került színre Paulay átdolgozásában. A tragédia számos költői, sőt drámai értéke áldozatul esett a technikai és stíluskövetelményeknek, de — nem utolsósorban — az időtartam kényszerűségének is. Paulay — vakmerőnek tartott kísérletről lévén szó — nem merte a közönség figyelmét egy öt órára terjedő előadással próbára tenni. Az előadás így is este fél héttől fél tizenegyig tartott.

Az uralkodó színpadi stílus a rendezésre, díszletezésre, kosztümökre és játékmódorra egyaránt ráütötte bélyegét. Egy évvel a bemutató előtt járt Pesten a meiningeni színtársulat. A meiningenieknek a színpadi tömeg alakításában, a historikus korhűségben és a beállítás képszerűségében megnyilatkozó formaeredményeit Paulay teljes mértékben érvényesítette. Nem elég, hogy a rendezőnek a színpad és

valóság térbeli arányaival, a kulisszák hamis perspektívájával kellett megbirkóznia, de egyéni gesztusokat és minél változatosabb vonalvezetést kellett belevinnie a nagy statisztériát követelő tömegjelenetekbe is. Az ember tragédiájának történeti színei ugyancsak hálás anyagnak ígértek a meiningenizmus dramaturgiai elvei számára: az egyiptomi, athéni, párizsi, londoni színek hatásos tömegjelenetekre nyújtottak alkalmat, a változó színek skálája bőven kiszolgálta azt a törekvést, hogy a kulisszák enyves festett vászna valóságos mennyet, lugast, piramist, palotát, klostrot stb. utánozzon, a színpad képszerűségét pedig az aprólékos gonddal kidolgozott díszletek mellett a szereplők festői csoportosítása segítette elő. A közönség átlagát elbűvölte az égi kar az angyalok végtelen seregével, a fényárban úszó színpad, az újság erejével fellépő villanyvilágítási effektusok sem tévesztettek hatást, de már a figyelmesebb szemlélőt zavarba hozta az égi és földi jelenetek, a transzcendentális és reális képek egyformán aprólékos, minden fantáziát száműző naturalisztikus hűsége. Ő kor színpadja a dráma színhelyét nemcsak jelezte, hanem tudós alapos-sággal ki is dolgozta; a rendezés még nem vette észre, hogy a valóság-utánzás veritékes gondosságának a valóság illúziója esik áldozatul. Arra nézve, hogy a valóságutánzás mily áldozatokat hozott a hűség követelményének, igen jellemző példát szolgáltat egy egykorú tárcacikk, amely az Éva szerepét alakító Jászai Mari kosztümjeiről számol be, amelyeket — mellesleg—Feszty Árpád tervezett. E szerint a francia pómő jelenetéhez „Jászai Mari asszony a teljesen kiszabott s újdonság új selyemből készült ruhát sárba mártotta és kávé-aljjal öntötte le, aztán nekiment és hosszába összeszaggatta. Valóságos vandalizmus volt az, amit a szép selyemmel elkövetett. De hát hiába, ha így kívánja a színpad“ — a történelmi realizmus színpada, amelynek előállításában a rendező munkája mellett a kárpitos- és szabóipar is oroszlánrészt követelt.

Paulay Ede a maga meggyőződésén kívül elsősorban a Nemzeti Színház színészgárdájára alapította vállalkozását. Az előadás lelke és sikerének egyik biztosítója Jászai Mari volt. Az ő Évája nemcsak egyéni fejlődésének, hanem a magyar színjátszás egész történetének jelentős mozzanata. Az egykorú beszámolók szerint csábítóan szép Éva volt; az egyiptomi, római és főleg Kepler—Danton-jelenetben a legmagasabb művészi alakítást nyújtotta. Kevésbé sikerült athéni, bizánci és londoni alakítása, különösen e legutóbbi nem illett sehogy sem egyéniségéhez. Az Ádámot alakító Nagy Imrének szónoki temperamentuma érvényesült előnyösen a pathetikus tónusra hangszerelt tragédiában, de az már kevésbé tetszett, hogy „arcáról még a paradicsomi boldogság közepett sem tűnt el az őt jellemző fanyar vonás“. Legtöbb kifogás a fiatal Gyenes László Luciferét érte. Gúnyja inkább érdes volt, mint éles, gesztusai túlzottak, hevesek, nyersekek.

A tragédiához Erkel Gyula írt kísérő zenét. Ennek túlhosszúra nyúlt s kifejezéstelen nyitánya nem a legszerencsésebben intónálta az előadást. De a többi zeneszám már stílszerűbbnek bizonyult s végül az egész előadás a mű sorsát megpecsételő siker jegyében zajlott le.

A színpadi átdolgozás megnyirbálta ugyan Madách drámai költeményét, de szárnyalását nem bénította meg, ellenkezőleg, hathatósan elősegítette. Az ember tragédiája a magyar színpadnak örök, klasszikus műsordarabjává vált. Mint ilyen a Nemzeti Színháznak jelentős erkölcsi és anyagi sikereket hozott, a költő híveinek táborát pedig a közönség széles tömegeivel megnövelte. Kevéssel a pesti bemutató után megkezdte vidéki körútját. Vidéken legelőször Baján adták 1883 decemberében, azután Kolozsvárt (1884 február 27), ahol Ecsedi Kovács Gyula mutatta be — Paulay rendezése szerint! Mit jelent ez? Vájjon Paulay valóban bekérte Kovács szcenáriumát és azt fel is használta? vagy Kovácsot a pesti bemutató sikere annyira elragadta, hogy letett eredeti terve megvalósításáról? Ez utóbbi inkább feltételezhető. Egyébként E. Kovács Gyula nevéhez fűződik Madách többi drámáinak első színrevitele; 1886-ban (okt. 9) Csák végnapjait, 1888-ban pedig Mózeszt mutatta be a kolozsvári színházban.

Az első külföldi bemutató Hamburgban volt 1892 febr. 15-én. A tragédiát Dóczi Lajos fordításában Pollim igazgató vitte színre. Dóczinak — bár közvetett, de egykorú — tudósítása szerint (Magyar G é n i u s z, 1892 márc. 6) a mű szcenírozása Buchholtz rendezőnek egészen önálló munkája volt és sokban elütött a könyv pesti színpadi alakjától, sok helyütt előnyére, néhol hátrányára. A hamburgi rendező átdolgozása némi tekintetben teljesebbnek, maga az előadás merészebbnek látszik a pestinél. Buchholtz teljesen megtartotta az első emberpár kiűzetését a paradicsomból, hívebben követte Madách utasításait, így pl. az ő rendezésében a Lucifer-jósolta pusztulás megelevenült, a piramisok omlottak, a szép vidék elfakult, stb. Buchholtz a londoni szín haláltánc-fináléját is megtartotta. A hamburgi előadás várakozáson felül sikerült. A mű — a beszámoló szerint — költői szépségével, gondolati gazdagságával és drámai lüktetésével hatott, nem pedig pusztán külső kiállításával, amely egyébként is gondos és tetszetős volt ugyan, de fényűzőnek éppen nem nevezhető. A mű könnyebb megértését Pollini igazgatónak az az ötlete is elősegítette, hogy — a mai színházi műsorlapok előfutáraképpen — a mű tartalmát ismertető programot nyomtatott, ami addig csak koncerteken volt szokásos.

A hamburgi előadás sikere arra ösztönzött egy műpártoló magyar főurat, Esterházy Miklós József grófot, hogy Az ember tragédiáját Pollini társulatával, Buchholtz rendezésében Bécsben is bemutassa. Elvállalva a bécsi előadásoknak mintegy 40.000 forintot kitevő költségeit, tervét még ugyanazon év nyarán meg is valósította. Bécs addig nem sok hajlandóságot mutatott a mű átvételére; hiába játszották Pesten kilenc év óta, hiába létezett már nyolc német fordítása is ... 1892 június 18-án volt a bécsi premier a Práterben levő nemzetközi színészen kiállítás színházában. A rendezésben a hamburgiak mellett Jauner Frigyes bécsi színházigazgató is közreműködött. A rendezők a kiállítási színháznak meglehetősen szűk színpadát rendkívül ügyesen kiaknázták s külső kiállítás és játéknívó tekintetében olyan előadást produkáltak, hogy a fényes külsőségek és a rendezés pompája még

a bécsi publikum számára is káprázatosnak tűnt fel. Rendezés tekintetében a hamburgi és bécsi bemutató között lényeges változtatás nem volt, csupán ez utóbbinak külső kiállítása összehasonlíthatatlanul pazarabb volt annál. A fényűző kiállítás, a vízió egységét hangsúlyozó gyorsváltozások, a szépen rendezett tömeg)elenetek nem is tévesztették el hatásukat. Az énekkar 80, a tánckar 24 személyből állt s az előadás fokmérőjeként szereplő statiszták száma kereken 100 volt! A főszerepeket — véletlenül — a legkülönbélebb nemzetiségű színészek játszották: Ádámot a német Otto, Évát a román Barsescu kisasszony, „a bécsiek régi kedvence“, Lucifert a magyarországi származású Mylius, Hippiát a magyar Lázár Margit. A tragédiát június 30-ig minden este rendkívül élénk érdeklődés mellett játszották, előkelő közönség nézte végig, — ám a Fővárosi Lapok tudósítója nem mulasztotta el megjegyezni, hogy „a miniszterek azonban hiányoztak.“.

A fényes bécsi előadás kedvező kiinduló állomásnak ígérkezett Madách világhódító útján. A színházi kiállításon jelenlevő külföldi színházvezetők egész sora hívta vendégszereplésre a hamburgi ensemblet Az ember tragédiájával együtt. Az élénk érdeklődésből és zajos készülődésből — sajnos — csak két előadás valósult meg, t. i. a berlini és a prágai. Ezt az 1893 márc. 18-iki berlini bemutatót egy durva sajtótámadás teszi a magyarság számára emlékezetessé. A Berliner Tageblatt jó alkalomnak tartotta a bemutatót arra, hogy nem túlságosan rokoni érzelmeinek kifejezést adjon. Színházi kritikusaiban — főlényes leckéztetése alapján — lehetetlen rá nem ismerni Stroom úrra, Madách „A civilisator“ c. Bach-korszakbeli komédiájának hőisére, aki íme most, 34 év múlva a Berliner Tageblatt hasábjain új életre kelt. A jeles lap civilizátor-kritikusa „nagyon sajnálja, hogy le kell rántania a magyarok előtt is e mű nimbuszát. Mert a magyarok büszkék az ő Madáchiikra. Nehezebbre esik ugyan egy ilyen nemzeti hírességet megsérteni, de meg kell tennie. Általános véleménye különben, hogy a magyarok, amikor Madách költői nagyságáról szólnak, épp olyan érzécsalódásban szenvednek, mint amikor egy külön Magyarország földrajzáról beszélnek. Az egész Ember tragédiáján az a bizonyos végtelenül gyermeces naivitás vonul végig, ami a gyermekkorát élő irodalmat jellemzi. Madách végtelenül pici poéta...“ stb. Elég! Hogy is mondja Stroom, az „alapos civilisator“:

Aki csizmát varr, az csiriz legyen
Utolsó ízéig, mi gondja másra.

Prágában a cseh nemzeti színházban, a Národni Divadlo-ban ugyanezen időben egy hónapon keresztül szinte megszakítás nélkül páratlan tetszéssel adták a tragédiát. Ugyanitt 1904 nyarán fényes sikerrel ismét színrekerült Vrchlicky Jarosláv és Btabek Ferenc fordításában, az előbbinek rendezői ellenőrzése mellett.

Sajnálatos, hogy kultúrpolitikánk (ha ugyan volt) a kedvező atmoszférát nem aknáztta ki egy kissé nyugatabbra ható demonstrációra. Pedig a bécsi előadások kapcsán írtak a lapok arról, hogy „a hamburgi színház valószínűleg Londonba is elmegy a darabbal“. Arról is tudunk, hogy 1899-ben Beerboom Tree a Her Majesty's

színházban előadására készült. Párizsi bemutató terve is felvetődött. Két különböző évjáratú hírlapi tudósítás emlékezik meg a párizsi készülődésekről, amelyek mind a mai napig megvalósulatlanok. 1892 június 26-án a Fővárosi Lapok közli a hírt, hogy „a Figaro értesülése szerint Poréi párizsi színigazgató, hallva Az ember tragédiájának bécsi nagy sikerét, lépéseket tett, hogy azt Párizs számára megszerezze“. 1898 szept. 29-én pedig a Budapesti Hírlap konferálja be, hogy „Madách Imre remekműve nemsokára Franciaországban fog tiszteletet szerezni a magyar irodalomnak. A párizsi Porte St.-Martin-színház adja elő a művet s színrehozatalára megtette már az előkészületeket stb.“ Mennyiben hitelesek ezek a tudósítások? s ha valóban történt mozgalom a tragédia párizsi bemutatására, min akadt el a kezdemény? — érdemes volna egyszer kikutatni.

A kilencvenes évek elején impulzust nyert külföldi Madách-előadások örvendetes lendülete csakhamar letört. A biztató kezdet szép ígéreteit váratlanul teljes részvétlenség fonnyasztotta el. De a hazai előadások sem mutatják a fejlődésnek azt a fokozatát, amely az első lépés megtétele után joggal várható volt. A Nemzeti Színház makacsul törte belé tovább a rakoncátlan művet a színpad szokványos kereteibe, anélkül hogy a Prokrustes-ágyának bizonyult ócska színpadot próbálta volna hozzáidomítani a hatalmas költemény sajátos struktúrájához. Ez évtizedek Madách-előadásaira vonatkozó színházi beszámolókat felkutatva, elszomorító kép tárul elénk. A hírlapok gépiesen összegezték a tragédia 50., 100., 150., 200., 300., 400. stb. nemzeti színházbeli előadásának jubileumát, gondos statisztikai táblázatokat készítettek arról, hogy az egyes szerepeket kik és hányszor játszották, sőt a tragédia előadásainak üzleti mérlegét is híven regisztrálták, de friss invencióról, a mű szellemét szabadabban érvényesítő eredeti elgondolásról nem volt alkalmuk beszámolni... A tragédiát olykor átvitték az Opera tágasabb színpadjára, de ezzel csak az előadás járulékos eszközei változtak, a statisztéria lett nagyobb, a lényeg megmaradt a maga primitív, erőszakolt formájában. Pedig úgyszólván minden igazgatóváltozás és jubiláns dátum megbolygatta a problémát és ambicionálta az „újszerű rendezés“ és „eredeti elgondolás“ dicsőségét. Ennek ellenére még a külföldi előadások szerencsés újításait is csak megkésve, sokszoros gátlás után, kényszeredetten hasznosították. A rendezés csak lassan, a 200. előadás felé jutott el odáig, hogy Ádám víziójának egységes folyamát ne bontsa meg felvonásokkal s ne bocsásson vasfüggönyt a szervesen összefüggő jelenetpárok közé. Ha az első években a kritika a külső kiállítás túltengése, a fölöslegesen rikító cícomák miatt panaszkodott, később a kiállítás szegényessége, a számalmasan kopott díszletek miatt kellett feljajdulnia. Ilyen körülmények között nem csoda, ha az előadások lassanként meglehetősen hidegen hagyták a közönséget s némelyik estén alig hangzott fel holmi vértelen taps. És megtörtént, hogy buzgó irodalomtanárok óva intették növendékeiket, hogy — hacsak nem akarják elveszteni illúzióikat — meg ne nézzék a színházban Madách remekművét!

Végre a külföldi modem színpadi törekvések hullámai segítettek kiszabadítani vigasztalan helyzetéből a konvencionális sablonokba merevedő Ember tragédiáját. Tökéletes eredményt az újabb kísérletek sem teremtettek, de legalább rámutattak a rendkívüli mű jobb színpadi megoldásának lehetőségeire.

Figyelemreméltó lépés e tekintetben Janovics Jenő újszerű rendezése a kolozsvári színház 1913 márc. 14-i előadásán. Rendezésének alapelve volt a mű szövegépségének visszaállítása; a már irodalmi közkinccsé vált drámai költemény lapjait Janovics rendezésében pergették le először mondhatni hiánytalanul. E mellett rendezése kiküszöbölte a korábbi előadások zavaró momentumait; az álom és valóság illúzióját, valamint a költői elgondolás színpadi érzékeltetését új ötletekkel, a modem technika teljes üzembehelyezésével igyekezett előmozdítani. Az előadás sikeréhez a külső kiállítás és a színészi teljesítmény is jelentős mértékben hozzájárult. Förstner Tivadar művészi díszletei, Nagy Adorján (Ádám), Hettyei Aranka (Éva) és Szakács Andor (Lucifer) alakítása emlékezetes értéke a kolozsvári előadásnak. Az eredmény mégis mögötte maradt a rendezői elgondolásnak; a technikai apparátus — minden buzgalom ellenére — sem érte utói a dráma szárnyalását, az előadás ötórás terjedelme fárasztó volt. A tragédia gyorsabb menetű, frissebb tempójú megoldást sürgetett.

Egy évtized múlva, Madách születésének centennáris ünnepén, díszelőadáson került bemutatásra a Nemzeti Színházban egy másik újdíszítésű szcenárium, amely évtizedes mulasztásokat igyekezett pótolni s modem színpadi törekvéseket érvényesített a tragédiában. Az új rendezés, Hevesi Sándor munkája, a színpadot a mű szuverén szelleme alá rendelte, illetőleg olyan dramaturgiai megoldást keresett, amelyben a mű gondolati egysége színpadi stílusjegységbe foglalható. Rendezői munkájának egy része (a szövegek könyv megközelítő teljessége, a jelenetek eredeti sorrendjének tiszteletbentartása, a mű víziójellegének kihangsúlyozása, a technika vívmányainak — világítási effektusok, filmvetítés — kiaknázása) csak a Nemzeti Színház deszkáin jelentett újságot. De ezeket a már kialakult eredményeket is eredeti leleménnyel, modern felfogással és művészi intuícióval értékesítette és az évtizedek sajnálatos gátlásaiban elakadt tragédiát egy tisztultabb megoldás felé segítette. Ádám álomlátásának képeit nyíltszíni gyorsváltozások, csodás átalakulások tüntetik fel, az álomfolyamatot pedig külsőleg is jelzi az a rendezői ötlet, hogy a vízió jeleneteit a bűnbeesés szimbóluma, az almafa keretezi be. Hevesi szcenáriumának kiváló érdeme: a stilizáló színpadnak a tragédiához hangolása. Hevesi gyökeresen szakított a pseudo-realizmus és színpadi naturalizmus idejétmúlt s Madách művét kiváltképpen bénító stílusával. Az egész előadást a modem, stilizáló színpad alaptónusára szerelte át, egy olyan stílusra, amely a nagyvonalúságot hangsúlyozza, a figyelmet a lényegre koncentrálja s a valóság illúziója helyett az illúzió valódiságára törekszik. Nem tudálékosan részletezi, csupán jelzi művészi eszközökkel a külső kereteket. Hevesi ügyesen kihasználta az új stílus legfőbb hatásességét: a szimbolikus kifejezőmódot. Az álomképek kontrasztját színhatásokkal emelte ki; az örök Ádám megújuló ellen-

felének: a tömegnek félelmetes nagyságát is szimbolikusan érzékeltette és pedig úgy, hogy a tömegeket az egyes jelenetekben azonos kosztümben, azonos vonalvezetésű kompakt egységként vonultatta fel; végül a változó korok azonos vagy rokonvonású mellékalakjaiban képviselt történelmi iróniát is szimbolikus eljárással: azonos szereposztással élezte ki. Az új elképzelés szellemét Odry Árpád (Ádám) és Paulay Erzsébet (Éva) játékának nemes egyszerűsége szerencsésen juttatta kifejezésre; Gyenes azonban, a negyvenéves Lucifer, túl reális volt a stilizált környezetben. Jóllehet ez előadás technikája is mögötte maradt a rendezői elgondolásnak, a gyorsváltozások nem voltak elég gyorsak, az álmképek nem kapcsolódtak elég szorosan egymásba stb. — mégis Hevesi az eddigi legjobb Madách-előadást valósította meg s a színpad Ember tragédiáját a helyes fejlődés vonalába állította. Itt említsük meg, hogy Hevesi 1925. jan. 17-én Madách Mózesét is bemutatta a Nemzeti Színházban; Mózes anyjának szerepét az első Éva: Jászai Mari játszotta.

A modern Madách-szenárióm ismét ráterelte a külföldiek figyelmét Az ember tragédiájára. 1926. decemberében a csehek Hevesi átdolgozása szerint adták elő a tragédiát — Pozsonyban. Élénk mozgalom indult meg a halhatatlan költemény londoni, párizsi, olaszországi stb. előadásai érdekében s remélhetőleg e mozgalom nem fog a kilencvenes évek hasonló készülődéseinek szomorú sorsára jutni. Tudomásunk szerint az újév januárjában Röbbeling igazgató Bécsben, a Burgtheaterban fogja színre vinni Az ember tragédiáját.

Végül még egy figyelemreméltó kísérletről: Az ember tragédiájának első szabadszínpadi előadásáról kell megemlékeznünk, amely az év aug. 26., 27. és 29-én zajlott le mint a Szegedi Hét ünnepségeinek fénypontja. Az előadást a salzburgi ünnepi játékok (és talán az olaszországi szabadszínpadi előadások) példájára a szegedi Dóm-téren, egyházi és világi hatóságok támogatásával, fővárosi és szegedi színházak közreműködésével egy fiatal rendező, Hont Ferenc valósította meg. A rendező Az ember tragédiáját középkori misztériumdráma módjára fogta fel s mint ilyennek középpontjába a Kereszt eszméjét állította. Nyolc színpadon, százakra menő szereplő, hatalmas zenekar és kórus részvételével folytak az előadások 6—8000 főnyi közönség előtt. Az előadásnak voltak megkapó, impozáns részletei, de mint kezdet — a körülményekből menthető fogyatkozásait nem is tekintve — a maga egészében új fejlődési lehetőséget nem hozott.

A Nemzeti Színház az év decemberében készül bemutatni a színpadján ötvenéves Ember tragédiájának ötszázadik előadását. A nagy jubileumot Voinovich Géza, Madách munkásságának kitűnő elemzője készíti elő. Érthető érdeklődéssel várjuk a bemutatót, mert meg vagyunk győződve róla, hogy aki egyszer a tragédiának emberileg tökéletes előadását megteremti: az a legnagyobb rendezői feladatokat egyikét oldotta meg.

A BESSZARÁBIAI KÉRDÉS

JORGÁNAK A MÚLT, 1932. év tavaszán történt bukása után¹ Nemzeti-parasztpárti Vajda-kormány alakult s bár úgy benn az országban, mint künn Genfben, a Népszövetséggel sok nehézsége volt, valahogyan ment a kormányzás. Agrár konverzió, közigazgatási decentralizáció, adóterhek könnyítése történt; vagyonellenőrzésről és becsületvédelemről szóló javaslatot vitt keresztül a kamarában (egy a világon egyedül álló intézkedést, ami nyílt beismerése az ország közéleti korrupciójának s amiről külön kellene, hogy beszámoljak) s reménye lehetett, hogy legyőzve a megszokott párt és udvari intrikákat, a kormány életben marad. A remény annál jogosultabb volt, mert október elején, felmerülvén a kamarában a szovjet-köztársasághoz való viszony kérdése, a miniszterelnök választát az egész ház egyhangúlag vette tudomásul.

Pár napra rá a kormány megbukott.

Azaz nem lehet mondani, hogy „megbukott“, mert a következő kormány nagyjában ugyanaz a nemzeti-parasztpárti alakulat volt, politikája a régi maradt: csak Vajda Sándornak kellett mennie, éppen olyan csúnya, személyes támadások miatt, mint 1920-ban, mikor Londonban tárgyalva, háta mögött, tudta nélkül bocsátotta el a király és talált ő Bukarestben új miniszterelnököket és kormányt, mire Angliából hazatért.

A kormányváltás előidézője Titulescu, Románia londoni követe s eszköz kezében Románia legkellemetlenebb és legtöbb gondot okozó kérdése, a besszarábiai kérdés volt.

BESSZARABIA A RÉGMÚLTBAN görög és később római kolónia volt. A népvándorlás idejében, a Kárpátoktól keletre fekvő, beleesett a vándorló népek útjába s végigsepertek rajta gótok, húnok, avarok, szlávok és a többiek s e népek maradványaitól benépesített területre a XIII. és XIV. században a két oláh fejedelemség terjesztette ki hatalmát és nyerte nevét Basarab munteniai vajdától. Később Nagy István moldvait vajda korában a tartomány egészen Moldva és azzal együtt a tizenötödik században török uralom alá került.

A XVII. század végén Besszarábia határáig jutott az orosz áradat és több orosz-török összeütközés után az 1812-iki bukaresti béke az egész tartományt Oroszországhoz csatolta.

¹ Lásd „A román kormányváltás“ című cikket a „Magyar Szemle“ 1932. szeptemberi számában.

A krími háború után az 1856-iki párizsi békekötés Besszarábia délnyugati részét ismét visszaadta a törököknek és Ismail és Cahul megye Moldovának, illetve az 1859-ben létrejött egységes román fejedelemségnek lett részévé. Az 1877—78-iki orosz-török háborúban Románia Oroszországnak nyújtott segítséget, de a berlini kongresszus mégis elvette tőle a két megyét és visszaadta Oroszországnak s ettől kezdve egész Besszarábia orosz tartomány maradt s orosz uralom alatt gyarapodott a világháború végéig. A cári uralom bukásakor előbb az új orosz birodalom keretén belül „moldvai köztársasággá” alakult, mikor pedig létrejött a szovjet-köztársaság, 1918 folyamán a román királysághoz csatlakozott. Az úniót 1920-ban tudomásul vette a párizsi békekonferencia, de a Szovjet-köztársaság sohasem ismerte el az úniót.¹

Besszarábia néprajzi helyzetéről homályos képünk és ellenmondó adataink vannak.

A római császárság korában bűnösök száműzetést helye, a birodalom Szibériája volt, akik összekeveredtek a népvándorlás visszamaradt néptörödékeivel; román uralom óta oláhság szivárgott a Pruthon túl. „Elromanzálódott altáji népek, valószínűleg avar és bulgár ivadékok Besszarábia mostani lakói” írja a tekintélyt és hitelt érdemlő „Cambridge Medieval History”.²

A lakosság nemzetiségi megoszlásáról sincsenek megbízható adataink. Az 1897-iki orosz népszámlálás szerint a lakosság 47.6 százaléka volt román és 27.8 százaléka orosz és rutén, a többi tatár, zsidó, cigány. Egy román író a háború után a románság arányát 75 százalékra teszi³ s egy másik 66.5 százalékra,⁴ azt állítva hogy e szám az 1918. évi helyzet képe, amikor pedig szó sem volt népszámlálásról.

Ezeket a számításokat nyilvánvalóan az a cél vezette, hogy etnográfiai alapot mutassanak ki a román uralom számára.⁵ De ha igaz, amit Pelivan ír, hogy Besszarábia egy századon keresztül a legerőszakosabb eloroszosításnak volt kitéve: a román iskolákat bezárták, a román nyelv használatát eltiltották, a román parasztok ezreit hurcolták Szibériába s helyüket „idegen csavargók foglalták el”, vajjon lehetséges-e, hogy ha román ember és román nyelv száz éven keresztül így pusztult, a román nép százaléka mégis olyan nagy maradt volna? Hogy nem lehet, mutatják azok a panaszok, melyek a tartomány román jellegének elveszéséről szólnak. „Ha helyes propagandát csináltunk volna Besszarábiában”, írta a „Patria”, „ha román papokat és tanítókat küldtünk volna oda s román tisztviselőket alkalmaztunk volna, ma nem állanánk szemben azzal a szomorú ténnyel,

¹ Besszarábia és Románia úniójának történetét „Nagy-Románia megalakulása” című cikk ismertette részletesen a „Magyar Szemle” 1929. májusi számában.

² Ugyanez a véleménye Alexis Nakko besszarábiai román történetírónak, „Istoria Besszarabij sz drevnejsich vremen” című munkájában.

³ Ion G. Pelivan: Les droits des Roumains sur la Bessarabie.

⁴ M. C. Kiripescu: Istoria razboiului pentru intergirea României. II. 359.

⁵ Ezt nyíltan meg is vallja Ștefan Ciobanu, a román tud. akadémia tagja, „Cultura românească în Besarabia sub stăpânirea rusă” című munkájának előszavában.

hogy folyton az orosz nyelvet halljuk egy olyan földön, melyen az elnyomók, az oroszok nyelvének nincs joga, hogy létezzék.¹ S még jellemzőbb, hogy a lap keservesen panaszkodik a miatt, hogy a kolozsvári román egyetemen besszarábiai román nemzetiségű hallgatók maguk között mindig oroszul beszélnek. Besszarábiában alig vannak román nyelvű lapok, írja egy erdélyi román folyóirat s nincs egyetlen román nyelven megjelenő közlöny: „van román beszéd, de nincs román kultúra.“ „Ha valaki 1918-ban megkérdezte egy kisenevi embertől, hogy román-e vagy orosz? azt a feleletet kapta: besszarábiai; s ha ma azt kérdezzük, hogy miféle civilizáció van Besszarábiában, orosz-é vagy román? a felelet csak az lehetne: besszarábiai.“²

A PÁRIZSI BÉKETARGYALÁSON eldőlt Erdély, Bukovina és Dobruzsza sorsa, de a besszarábiai kérdést nem bírták véglegesen rendezni, mert a szovjet-köztársaság nem volt jelen a konferencián.³ A szovjet nem ismerte el Besszarábiának, ennek a százados orosz területnek az annexióját, megszállását háborús agresszióknak s a területet egy másik, keleti Elzász-Lotharingiának tekintette. A megszállás represszáliájaképpen a szovjetkormány Diamandit, Románia követét Szentpétervárott a Péter-Pál-erődbe záratta, a román kormány által 1916 őszen Moszkvába küldött 300 millió franknyi aranyat és Mária királyné 7 millió frank értékű ékszerét lefoglalta. „A szovjetkormány“, jelentette ki, „vállalja eljárásáért a felelősséget, de kötelezi magát, hogy a lefoglalt értékeket visszaadja a román népnek — de nem a román oligarchiának.“⁴

1920 októberében végre hosszú tárgyalások után az antant hatalmak, Anglia, Japán, Francia- és Olaszország megegyezett Romániával s elismerte Besszarábia annexióját, de a szerződést, az úgynevezett párizsi protokollumot egyelőre csak az angol parlament s az is csak 1922 májusában ratifikálta.

Időközben s folytatólagosan Románia megpróbálta közvetlenül érintkezve a szovjetkormánnyal érni el eredményt. 1920 tavaszán maga Vajda Sándor tárgyalta Litvinowal; tárgyalás folyt Kopenhágában, Varsóban. Karakhan felajánlotta, hogy a szovjet lemond Besszarábiáról, ha Románia nem követeli vissza a Moszkvában elhelyezett értékeket, de a megegyezés nem sikerült. Nem sikerült közelebb jutni a megoldáshoz az 1922-iki moszkvai leszerelési konferencia alkalmával sem.

1924 márciusában román-szovjet bizottság ült össze Bécsben, hogy a két állam kereskedelmi viszonyait rendezze. A román delegátusok az első ülésen felvetették Besszarábia kérdését s a tárgyalás

¹ „Patria“ 1924.június 12.

³ „Societatea de Maine“ 1924.

³ A párizsi tárgyalásokat, Vajda-Voevod Sándor akkori román miniszterelnök tárgyalásait Párizsban és Londonban, részletesen ismerteti *V. V. Ttlea: Aqiunea diplomatica a Romáméi*, nov. 1919— Mart. 1920 Chestiunea Besszarabiei. 83—128. lapokon.

⁴ *Louis Fisher: The Soviets in World Affairs. A History of Relations between the Soviet Union and the Rest of the World.* I. és II.

feltételül Besszarábia úniójának elismerését tűzték ki. A szovjet kiküldöttek tiltakoztak ellene.

A román igényeknek — mondta Krestinszky, az orosz delegáció vezetője — nincs történeti alapja, mert 1812-ben, mikor Besszarábia orosz uralom alá került, a román állam még nem is létezett. Ha viszont etnográfiai alapon követeli Románia a területet, az egyetlen megoldás a népszavazás. „Ha a román kormány abban a meggyőződésben van, hogy Besszarábia lakosságának többsége becsületesen románnak vallja magát és óhajtja a román királysággal való úniót, akkor a román kormány nincs miért hogy féljen a népszavazástól és visszautasítsa azt“.

De a román delegátusok visszautasították, éppen úgy, mint Erdély esetében. Visszautasították, azzal érvelve, hogy a Hatalmak már elismerték az annexiót s azt most már nem lehet vita tárgyává tenni: egy népszavazás nem befolyásolhatja a békekonferencia döntését és nemzetközi szerződések érvényét.

A konferencia tehát az első percben megakadt és szétment a nélkül, hogy a kereskedelmi megegyezés kérdése még csak elő is került volna. A bécsi fiasciónak pikáns utójátéka volt Londonban.

Az eredménytelen konferencia után pár héttel, májusban, Rakovszki a londoni szovjet követ, terjedelmes interjút adott a „Manchester Guardiannak“.

Elbeszélte az annexió egész történetét: hogy 1916-ban Párizs és Róma, sőt maga a román kormány sem akart semmit tudni Besszarábia úniójáról s csak az orosz összeomlás után került a dolog napirendre, amikor főpropagandistája egy Katarea nevű kalandor, „az orosz hadsereg egy dezertora, egy skrupulus nélkül való román ügynök volt, aki egy 1913-ban Magyarországon elkövetett örült merénylete folytán vált nevezetessé.“ Elmondta Rakovszki az 1918-i besszarábiai eseményeket és a párizsi egyezmény történetét; kifogásolta, mert nemzetközjogi alapelv, hogy „annak az államnak beleegyezése nélkül, melyhez egy terület tartozik, az el nem idegeníthető“. Csupán egy módon és egy esetben, ha a terület lakossága óhajtja: népszavazás útján. Ezt követelte volt a bécsi szovjet küldöttség. Ha népszavazás a szovjet ellen döntene, azt a kormány zúgolódás nélkül elismerné.

Rakovszki interjújára rövidesen Tituleseu válaszolt, aki már akkor Románia londoni követe volt. Mentegette az 1918-i eseményeket, a román megszállást, az únió kimondásának körülményeit, állította, hogy a nép hangulata román és száz érveléssel érvelt a népszavazás ellen.

Nyilatkozatának befejezésekképpen hivatkozott arra a körülményre, hogy a háború után bekövetkezett események mennyire elvakítják és mennyire elfogulttá teszik az embereket. A szovjet követ sem gondolkozott mindig így, mondta Tituleseu, mint most, 1924-ben¹ és idézte a háború előtti egy pár nyilatkozatát:

„Sok szó esik mostanság, — mondta Rakovszki egy 1912-i beszédében — egy idegen állam kapzsiságáról és méltatlan eljárásáról, amely állam alatomossággal megszerzett egy területet, amely nem illeti meg s amelyet kizárólag románok lagnak. Besszarábiáról beszélek. De a román

¹ Rakovszki bolgár születésű, de a háború előtt román alattvaló és a román szocialisták egyik vezére volt.

oligarchiának nincs bátorsága, hogy levonja az egyetlen következtést. Az ember joggal kérdi, hogy hogyan volt lehetséges, hogy Oroszország miután 1877—78-ban biztosította Románia területi integritását és miután román fegyverek segítették győzelemre, hogyan követhette el azt a szöszegést, hogy elvegye a román Besszarábiát?!“

„Besszarábia üdvösségét egy orosz forradalomtól várom!“

„Az orosz forradalom megtörtént: Besszarábia üdvözölt“, — fejezte be nyilatkozatát Titulescu.

Az 1924 ÉV VALAMIVEL előbbre vitte a besszarábiai kérdés rendezését: még a bécsi konferencia összeállése előtt, — talán egy kis presszió gyanánt a szovjettel szemben, — a francia törvényhozás ratifikálta a párizsi szerződést. Igaz, hogy viszont Mussolini abban az időben némi közeledést mutatott a szovjet köztársasághoz s éppen akkor biztosította a római szovjet követet, hogy nem szándékozik a szerződést ratifikálni, de két év múlva változott a helyzet: az olasz-jugoszláv Viszony nagyon megromlott, Romániában pedig Averescu tábornok került kormányra, akinek — a kisantant ellenére erős olasz szimpátiái voltak s 1916 szeptemberében létrejött az olasz-román barátsági szerződés, amit pár hónap múlva követett a párizsi szerződés olasz ratifikálása.

Most már csak a japán ratifikáció volt hátra, ami azonban azért lett volna fontos, mert a szerződés 8. szakasza expressis verbis kimondja, hogy rendelkezései csak akkor lépnek érvénybe, ha azt az összes szerződő felek ratifikálták.

A nemzetközi jogi alap biztosítása Besszarábia birtoklását illetőleg tehát azideig nem sikerült. De nem járt sok eredménnyel külön, bilaterális szerződések megkötése útján szerezni biztosítékot esetleges orosz támadás ellen. A kisantantnak lehet jelentősége Románia számára egy Magyarország részéről jövő képzelte támadással szemben, de nem jelent semmit a szovjet irányában. Itt megszűnik a szerb-cseh barátság minden értéke, mert míg Romániára nézve állandó veszedelmet jelentett a cári és jelölt még nagyobb veszedelmet a bolsevik Oroszország, addig az antant két szláv állama nem bírja megtagadni szimpátiáit a hatalmas szláv testvérrel szemben.

Ilyen körülmények között, miután nyilvánvaló, hogy a szovjet köztársasággal szemben Románia nem számíthat szerződő társaira, számára Kelet-Európában nem maradt más hátra mint Lengyelország támogatásának megnyerése. Tényleg, míg Lengyelországnak nem érdeke, hogy a kisantant magyarellenes politikájában részt vegyen s ezért következetesen meg is tagadta az antantba való belépését — Romániához kész volt az orosz alapon közeledni s a két állam 1921 március 3-án védelmi szerződést kötött, melyet 1926-ban és 1931-ben megújított.

Az orosz-román viszonyban látszólag változás állt be 1929 elején, mikor a Szovjet köztársaság egy keleti Locarno gyanánt felajánlta Lengyelországnak, hogy a Kellogg-paktumot külön megállapodás keretében azonnal léptessék életbe. Az ajánlatot Lengyelország kötelességszerűen közölte szövetségeseivel, Romániával, s azután azzal a feltétellel fogadta el, ha ahhoz Románia és az Oroszország nyugati

határán lévő „Randstaatok“ is hozzájárulnak. Ezen az alapon létrejött a megállapodás, mely azonnal életbeléptette a Kellogg-paktumot.

Hogy a megállapodásnak Románia biztonságára és határaitra nézve mennyi értéke van, az szubjektív felfogás dolga. Mironescu, akkori román külügyminiszter azt állította, hogy a protokollummal helyreállt a jó viszony Románia és a Szovjetunió között és a besszarábiai kérdés lekerült a napirendről.

De a protokollumban szó sincs Besszarábiáról, sőt mikor Litvinov a szerződést szignáló államok megbízottait üdvözölte a Kremlben, azt mondta: „Az a körülmény, hogy a delegátusok között egy olyan állam kiküldötte is jelen van, amely állammal a Szovjetunióknak nincs normális diplomáciai összeköttetése s amellyel szemben komoly és eddig meg nem oldott ellentétek állanak fenn, melyeket ez a szerződés sem old meg, tanúsítja legjobban az únió békeszeretét.“ Ez a barátságosan megjegyzés Romániára vonatkozott.

A dolog tehát, Besszarábia helyzetét illetőleg ebben az időben úgy állhatott, amint azt a „Manchester Guardian“ írta: „Orosz területre orosz beleegyezés nélkül elképzelhetetlen valamely jogcím“, tehát Besszarábia nem tekinthető román földnek. „Támadás alanya“, — folytatja a nagy angol lap — „ami a Népszövetség közbelépését vonhatná maga után, csak de jure határ lehet.“ S a lap e megállapításához Fisher, a szovjet külpolitikájának történetírója a következő megjegyzést fűzi: „Ha Besszarábia de jure Románia része volna, a Népszövetség jogosan alkalmazhatna szankciókat bármely állammal szemben, mely megtámadná a besszarábiai határt azzal a szándékkal, hogy Besszarábiát elszakítsa Romániától. De jelenleg egy orosz invázió (mivel a párizsi szerződést Japán nem ratifikálta) semmiféle nemzetközi szerződést nem sértene.“¹

MÍG MINDEZ TÖRTÉNT, a Szovjet-unió kormánya egy sakkhúzást csinált Románia ellen: 1924 őszén felállította Besszarábia határa mentén a Dnyeszter, Dnyeper és Bug között fekvő Balta, Palcsin és Odessza megyékből a „Moldovai Autonóm Köztársaságot.“ .

A kormány rendelete, mely a köztársaságot szervezte, kijelentette, hogy a köztársaság felállításával célja a „moldován“ (román) nép egyesítése kulturális és közgazdasági önkormányzat útján. Nem messze a határtól egy nagy mezőgazdasági iskolát alapított, elrendelte az iskolákban a román tanítási nyelvet és román vándor színészetet szervezett. A kultúrpropaganda hatásosabbá tétele céljából a kiewi és odesszai helyőrséget megerősítette.

Rakovszki, aki akkor már visszatért Oroszországba, az új köztársaság forradalmi bizottságához intézett kiáltványában leplezetlenebből beszélt: „A moldovai köztársaság szervezésének fontossága végtelenül nagy és fontossága nemcsak abban áll, hogy alkalmat nyújt még egy népnek, hogy a Szovjet-unió keretén belül saját kultúráját fejlessze, hanem abban is, hogy egy új küzdő frontot nyújt Oroszország

¹ L. Fisher: The Soviets in World Affairs, II. 514.

² A „Soviet Union Year Book“ szerint a köztársaság területe 7.835 négyzetkilométer, 567.000 lakossal; fővárosa Balta, nem messze a román határtól.

nyugati határán. A köztársaság történeti misszióval fog bírni, ami nemcsak a besszarábiai testvérekre, hanem az összes balkáni népekre kiterjed, melyek szabadságukért küzdenek.“

Még novemberben interpelláció volt a román szenátusban a köztársaság dolgában, de a miniszterelnök, Bratianu, röviden válaszolt: hogy a dolgról nincs hivatalos tudomása, de a köztársaság felállítása valószínűleg a szovjet köztársaság nyugati etnikai határának kitolása céljából történt.

A sajtó azonban részletesen és felháborodással foglalkozott a kérdéssel. A „Tara Noastră“ ezt írta:

„A moldovai köztársaság nem egy földrajzi alakulat, hanem a szovjet kormány harci eszköze, a háború kezdete. A köztársaság a forradalmi stratégia egy momentum, új forradalom, melyet a szovjet kormány az állam nyugati határán kezd; a vörös imperializmus egy étapja, annak az imperializmusnak, mely sohasem „izén“, hanem mindig csak „provokálja“ a háborút.

Az ukrán köztársaság az ukrán területet bolsevizálta; az azerbejdzsáni köztársaság Transkaukázust forradalmasította; az örmény köztársaság Törökország ellen irányul. A moldovai republika kelet és Közép-Európa ellen van szervezve.

Kormányja buzgó kommunistákból áll, lehetőleg közel a szomszéd állam határához, melyben elkezd működését. Sztrájkokat szervez, hidakat, municiókat depotkat röpít a levegőbe, megtesz mindent, hogy a tömeget nyugtalanítsa és fellázítsa. Amikor ez megtörtént, bevonul a proletáriátus segítségére a vörös hadsereg. Így történt fehér orosz, lengyel, örmény, perzsa területen s így szándékozik bevonulni Besszarábia, Bukovina és Moldova földjére, hogy felszabadítsa proletár tömegeit. Ez a felszabadítás persze nem nemzeti felszabadítás, mint volt a cári uralom a Balkán keresztyén népeivel szemben török uralom alul, hanem szociális forradalom.

Ez a moldovai köztársaság alapításának valóságos célja.

S a szovjet kormány — írja a lap — jól választotta meg az időpontot. Először azért, mert mindenütt és Romániában első sorban nagy az elégedetlenség és nyughatatlanság; másodsor azért, mert Románia körül van véve ellenségektől és platonikus barátoktól, melyeknek egyike sem fog segítségére sietni, ha bajba kerül.“¹

A Moldovai Köztársaság felállítása óta eltelt hét esztendő s ha a szovjet hadsereg még nem is vonult be Besszarábiába, a köztársaságot a kormány tényleg bolsevik propaganda bázisául használta.

MINT BEVEZETŐ SORAIMBAN EMLÍTETTEM, a Vajda kormány, ha nehézségek között is, vitte a kormányt, míg fel nem merült egy kérdés, melyet a Jorga-kormánytól kapott örökölt, de amely különösen hozzá volt növe szívéhez: a szovjetköztársasággal való viszony rendezése, ami Besszarábia helyzetének megállapítását involválta magában. Vajda Sándor volt az, aki közvetlenül a háború befejezése után elindult, hogy baráti viszonyt teremtsen Románia és a szovjetunió között.

Még 1931 folyamán irányt változtatott volt a francia politika a szovjettel szemben, barátságosabbá vált s e politika következményeképpen egy hasonlóan barátságos viszony létrehozatalát várta el keleti protegáltjaitól, Lengyelországtól és Romániától is.

¹ „Tara Noastră“, 1924, 1531. lapon.

Lengyelországban nem is volt egy ilyen orientációnak tulajdonképpen semmi materiális akadálya: a tárgyalások megindultak s erről az 1921-i szerződés értelmében a lengyel kormány értesítette Romániát. Megindultak ott is a tárgyalások, entrevük voltak román, orosz, lengyel államférfiak között, de a Rigában történt orosz-román tárgyalások után egy félhivatalos Havas-jelentés szerint: „Románia jobbnak tartja fenntartani azt a jogi helyzetet, melyet a Kellogg-paktum és az 1929-iki Litvinov-féle megállapodás hozott létre.“

A nyár elején Jorga kormánya megbukott, követte Vajda Sándor és a román-orosz tárgyalások — valószínűleg francia iniciatívára ismét megindultak, tárgyalt Párizsban Herriot és Madgearu, Litvinov Căderevel Varsóban és Evianban s szeptemberben Bukarest erősen bízott, hogy a megegyezés létrejön, amikor Titulescu, az állam londoni követe és mindenható politikusa, váratlanul bejelentette állásáról való lemondását. Szeptember 30-án már interpellált a kamarában Goga, de Vajda, aki egyszersmind külügyminiszter is volt, a tárgyalásokat illetően megtagadott minden felvilágosítást, Titulescuról pedig kijelentette, hogy ő sem ismeri lemondásának okait. Másnap megtudta. Október i-én Titulescu a londoni Havas-ügynökség útján hosszabb nyilatkozatot bocsátott világgá. Kijelentette, hogy feleslegesnek tart egy újabb megneemtámadási szerződést, mert a már érvényben lévők éppen eléggé védik Románia érdekeit s egy újabb szerződés, úgy amint ő hallott róla, csak rontana Románia helyzetén. „Az a biztonságtöbblet“, jelentette ki, „mellyel e paktum révén kecsegtetnek, nulla, mert nem egyébről van szó, mint hogy hozzájáruljunk Besszarábiához való jogaink csorbításához.“

A nyilatkozat nyomában teljes zavar, egy máig sem tisztázott történetű nap következett.

A kormány erdélyi félhivatalosa, a „Patria“, másnap azt írta, hogy a szovjet szerződés sorsa biztosítva van, pár nap alatt létrejön; de Titulescut — hiába szerette volna Vajda — nem lehetett elejteni, nem akarta a király. Vajda hát — érthetetlenül — felajánlta Titulescunak a külügyministerséget s az — még kevésbé érthetően — elfogadta; haza indult Londonból, Párizsban a kormányelnök tudta nélkül tárgyalásokat folytatott Herriot-val, Bukarestbe érkezve első útja volt az uralkodóhoz s csak a királyi audiencia után jelentkezett kormányelnökénél. Ezek után Vajda beadta lemondását és a király elfogadta. „Haza hívtak“, — jegyezte meg Titulescu — „hogy lépjek be a kormányba s mire hazajöttem, nincs kormány, amelyikbe beléphetnék“.

Vajda Sándor lemondása után Maniu vette át a kormányt és abban helyet foglalt Titulescu, mint külügyminiszter.

ILYEN ELŐZMÉNYEK UTÁN természetes volt, hogy mihelyt a törvényhozás összeült, Gheorghe Brătianu, a nemzeti liberális párt vezére, november 17-én interpellációt intézett a külügyminiszterhez a szovjettárgyalások dolgában.

Az interpellációra pár nap múlva luddus választ adott Titulescu.

Elmondta, hogy minisztertanácsban referált volt a kérdéstről s előterjesztette, hogy a kormány álláspontja csak az lehet, hogy Románia hajlandó bármilyen megállapodást kötni a Szovjet-únióval, mely jobb és többet biztosít, mint a Kellogg és Litvinov paktumok, de olyant nem, amely azoknál kevesebb előnyt nyújt.

Ebből a szempontból a szovjet kormány szerződéstervezetében sok a kifogásolható, pl. az, hogy érvénye csak öt évre terjed, — de ezek legtöbbje könnyen korrigálható.

Van azonban egy nehézség.

A román kormány, a tervezethez főzött interpretációjában kijelentette, hogy a szerződésben vállalt kötelezettségeket semmiféle „ellentét” nem fogja befolyásolni. E magyarázatot a szovjet kormány úgy kívánta megváltoztatni, hogy semmiféle „jelenlegi” (existent vagy prezent) ellentét (differend) nem fogja befolyásolni. Szóval, konstatálni akarta, hogy Románia és az únió között *van* ellentét. Ez nem vonatkozhatott egyébre, mint a besszarábiai kérdésre.

„Van-e román ember, — kérdezte Titulescu — aki egy, időben nem korlátolt megneemtadási szerződést, amely nem tud ellentétekről, egy olyan megállapodással cserélné fel, mely csak öt évre szól és egy bizonyos kérdés vitásságát elismeri?”

Mit jelentene egy ilyen megállapodás Románia számára?

Azt, hogy végeredményében eljutnánk egy másik, a trianoni szerződés revíziójához, mely legnagyobb értékünk, amely elismeri szuverenitásunkat és biztosítja határaink sértetlenségét...

A probléma, amely ma egy megneemtadási szerződés fölötti ártatlan vita és száraz kritika formájába van burkolva, ez: meg akarja-e sértetlenül védeni Románia határait, melyeket a történelemben példátlan áldozatok és szenvedések árán szerzett meg? Ha meg akarja, csak egy válaszunk lehet: ilyen szerződést nem vállalunk sem ma, sem soha.“

A KÜLÜGYMINISZTER E KIJELENTÉSÉVEL a szovjet-únióval való megegyezés lehetősége és a besszarábiai kérdés rendezése el volt temetve. Besszarábia maradt keleti Elzász-Lotharingjának. Az a kormánykrízis, mely pár hónap múlva beállt s Maniu lemondására vezetett, nem ezzel a kérdéssel függött össze. A konfliktus uralkodó és kormányelnök között tört ki a kormányzat gyakorlásának módja felett, de ennek ismertetése nem tartozik e cikk keretébe. Maniu mindenestre távozott, de mivel a krízis, eltekintve teoretikus vonatkozásától, személyi téren mozgott, az uralkodó hajlandó volt kormányon tartani a nemzeti parasztpártot s kormányelnökké Vajda Sándort nevezte ki, akinek kormányában most már nyugodtan folytatta külügyminiszterségét Titulescu. Vajda kormányvállalása évtizedes barátságát Maniival és a nemzeti parasztpárt egységét törte össze, — de erről is más alkalommal.

FOLYT EZ ÉV NYARÁN a gazdasági világkonferencia Londonban, mikor július 3-án a londoni szovjet követségen a szovjet-únió és Afganisztán, Észt- és Lettország, Perzsia, Románia és Törökország között megállapodás jött létre a „támadó” definícióját illetőleg. A szerződés négy rövid szakaszból és egy annekszből áll és más kérdést, mint a „támadó” meghatározását, nem érint. A besszarábiai kérdést természetesen nem.

Változott-e hát a kérdés természete? Elismerte-e a szovjet-únió Besszarábia román annekszióját, vagy függőben maradt a kérdés továbbra is? És változott-e Titulescu felfogása?

A francia „Le Journal” egy cikkében a következőket írta:

„A londoni szovjet követségen a „támadó” meghatározásáról folyt a beszélgetés. A szovjet megbízottai formulát terjesztettek elő, mely többek között azt mondta, hogy támadó az, aki erőszakkal behatol valamely más nemzet területére.

„Nagyon jó”, mondta Titulescu. — „De mit értünk valamely más nemzet területe alatt?”⁴

Litvinov így felelt:

„Azt a területet, melyen egy nemzet a tényleges szuverénitást gyakorolja.”

„Megegyeztünk”, sietett a felelettel Titulescu.

Miután a szuverénitást ezidőszelint Besszarábia felett Románia gyakorolja, tehát Oroszországnak e területre vonatkozó igényei megsemmisültek.“

Az európai sajtó, a *Matin*, a *Temps*, a *Manchester Guardian*, így fogta fel a dolgot. „Legfeltűnőbb“, — írta az angol lap — »hogy a szovjetkormány megváltoztatta besszarábiai politikáját. A kérdés hosszú évekre elintéződött. Valószínű, hogy a Németországban az utóbbi időkben lejátszódott események járultak hozzá, hogy Moszkva barátságosan megegyezzen Romániával.“

A román sajtó nem volt ilyen biztos. Az „Universul“ csak közvetve von le következtetéseket: hogyan volna elképzelhető, hogy Románia aláírt volna egy szerződést, ha előzőleg el nem lett volna ismerve az állam összes területe felett szuverénitása?

Mi ehhez csak a következőket fűzzük hozzá:

Még az 1932 novemberi szenátusi interpellációja alkalmával, Jorga a következő megjegyzést tette:

„Egyet még meg kell, hogy mondjak: nekünk nincs szükségünk, hogy a szovjet-unióval tárgyaljunk; mi nem bízunk a szovjet őszinteségében; mi nem tartjuk jogainkat biztosítottaknak a szovjet aláírásával.“

Titulescu pedig bólintott hozzá és közbeszólt: „Ebben egyetértünk.“

FIGYELŐ

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Németország és a Népszövetség; a kisebbségi kérdés; a leszerelési konferenciát a Hitler-kormány nehéz helyzetet a kilépés hatása Angliára Itáliát a; francia-lengyel elképzelések — Ausztria; olasz terv a dunai államok gazdasági együttműködésére — Kelet európai mozgalmak — Szovjet-Oroszország új orientációja

MÉLYSÉGES TRAGIKUM árnyékolja be Európa és a fehér civilizáció sorsát. Amidőn sok jeltől arra lehetett már következtetni, hogy a gazdasági válság — teljesen tekintet nélkül a kormányok intézkedéseire vagy hanyagságára — a gazdasági automatizmus útján javulófélben van, a régen készülöben lévő politikai vihar olyan robbanó erővel tört ki, amely minden túlzás nélkül emlékeztet az 1914. év júliusi napjaira.

Európa egyik nagy nemzete, amely 15 év óta szenved a legyőzött-ség következményeit, immár hónapok óta a vádlottak padján ül a világ közvéleménye előtt és néhány hétig, mialatt a Népszövetség közgyűlése Genf ben tanácskozott, a legközvetlenebbül volt kitéve az állandó megvádoltatás vesszőfutásának. Amidőn aztán vezetőinek az volt a benyomásuk, hogy a leszerelés kérdésében teljesen kilátástalan olyan meg egyezést, sőt tárgyalási alapot remélni is, amely összefér a német birodalom tekintélyével és azzal a súllyal, mellyel a nemzetek társadalmában rendelkezik, szinte egyik pillanatról a másikra úgy döntöttek mai vezérei, hogy odadobják a kesztyűt ellenfeleiknek. Németország azzal, hogy október 14-én bejelentette kilépését a Népszövetségből és egyben otthagya a leszerelési konferenciát, meggyorsította azt a válságot, melynek felhője április óta fenyegetőleg függött Európa firmamentumán.

Hogy Hitler kancellár és tanácsadói helyesen cselekedtek-e, amikor erre a kihívó lépésre szánták el magukat, azt spekulatívul lehetetlen eldönteni. Minden pártatlan ítélőbírónak — sőt tisztességgel még a pártosnak is — el kell ismernie, hogy jogilag és erkölcsileg igaz van Németországnak, amikor a békeszerződések 8. szakaszában megígért általános leszerelést követeli és amikor a hatalmak 1932 december n-én kelt genfi deklarációjának valóraváltását, tehát a leszerelési jogegyenlőség megvalósítását kívánja. A helyzet tragikuma éppen abban van, hogy az írott jog és az erkölcsi igazság megalkuvás nélkül a világháborúban legyőzött országok oldalán van. Ennyiben azonos Magyarország helyzete is Németországéval. Viszont minden jogi és erkölcsi indoktól függetlenül a felfegyverzett hatalmak — élükön ezúttal Nagy-Britanniával — egészen nyíltan a politikai helyzet megváltozására hivatkoznak, azaz arra, hogy a harcias szellemtől áthatott és tudatosan átitatott nemzeti szocialista Németországnak nem hajlandók megadni azt az egyenjogúságot, a jogot bizonyos fegyvernek beszerzésére, illetve birtoklására, ami a decemberi deklarációból és a leszerelési tárgyalások alapjául általában elfogadott MacDonald-féle leszerelési tervből önként következik. Ennek a szemlének hasábjain már többször rámutattunk arra, hogy a Harmadik Birodalom zsidópolitikája milyen mértékben megnehezítette a németiség világhelyzetét,

minthogy kihívta és csatasorba állította maga ellen a legélénkebb és a legjobban elterjedt két nemzetközi organizációt: a zsidóságot és a szabadkőművességet. Azt a visszahatást, amit elsősorban az angolszász államokban a német zsidók polgárjogainak megtagadása, vagyonfosztása és igen sok esetben száműzetése és kiüldözése okozott, Németország ellenfelei, elsősorban Franciaország és Lengyelország, rendkívül ügyesen kihasználták saját politikájuk javára. De ez tulajdonképpen csak az alapot adta meg annak az ügyes taktikai épületnek a felépítésére, amelyből Németországnak még oly jogos és kizárólag csak a védelmet célzó követeléseit az ellenfelek halomra lőhetik.

A németégtől való félelmet felcsigázta és a Birodalom elleni ellenségeskedést azonban betetőzte a német-osztrák konfliktus. Tekintet nélkül arra, vajjon Ausztria népe milyen arányszámban vagy milyen fokú lelkesedéssel akar vagy nem akar a német testvérekkel egyesülni, a mód, ahogyan ezt a tapintatlanságában valóban példaszzerű német propaganda és német politika meg akarta gyorsítani vagy ki akarta kényszeríteni, a németek iránt nem barátságos európai közvélemény számára bizonyítékul szolgált arra, hogy a németek agresszív célokat tűznek ki maguknak és szomszédaik birtokára törekszenek. Hagyjuk tekinteten kívül, vajjon ez in merítő igaz-e, vagy rosszindulatú túlzás, kétségtelen az, hogy az ellenséges hangulatot kiélezte minden ellen, ami német és hogy veszélyeztette, sőt ma is veszélyezteti Olaszország barátságát a birodalommal szemben. Így, amikor a népszövetségi közgyűlésen Németország az eddigi tradíciókhoz híven, maga vetette fel a kisebbségvédelem kérdését és utasította ezt a kérdés-komplexumot az illetékes politikai főbizottsághoz, még azok a hatalmak is, amelyek szintén mintegy hagyományosan igyekeztek a kisebbségvédelmi procedúra megjavítására javaslatokat tenni, — mint például Nagybritannia — nemcsak nem találtak egyetlen szót sem Németország védelmére, hanem ellenkezőleg a legélesebben elítélték a nemzeti szocializmus nép-ethnikumi elméletét.

Így a kisebbségi vita, ezt magyar szempontból sajnálkozással kell megállapítanunk, teljesen negatív eredménnyel végződött. Megmevítette azoknak az álláspontját, akik kisebbségi kötelezettségeik alól kibújni szeretnének és gyengítette a nagyhatalmak beavatkozási tekintélyét, amidőn kényszerítette őket arra, hogy ismét egyszer megtagadják általános, tehát őket is kötelező kisebbségi szerződések kötését. Ugyanígy nemcsak humanitárius célja, hanem egyenesen németellenes éle volt a hollandi külügyminiszter javaslatának, amely a németországi menekültek gondozására felállítandó népszövetségi komisszáriátus létesítését kívánta. Egyedül Németország ellenezte, hogy ezt a tervet közvetlenül a Népszövetség keretében állítsák fel és ezért egy közvetett megoldást találtak, mert azt, hogy valamilyen fórum gondoskodjék azoknak a német állampolgároknak az eltartásáról, akiket nem látnak szívesen eddigi hazájukban, illetve azt, hogy ezek ne essenek kizárólag más államoknak terhére, a németeknek mégsem lehetett teljesen megakadályozniok.

Ilyen erkölcsi és politikai légkörben nyílt meg a leszerelési konferencia harmadik ülészaka. Az így keletkezett politikai kód aztán szinte teljesen láthatatlanná tette azt a tiszta erkölcsi és jogi bázist, amelyen Németország leszerelési politikája és követeléseai nyugosznak. Németország kettőt követel. Először azt, hogy a kötendő leszerelési egyezmény a versaillesi szerződés 8. szakasza értelmében programot adjon az eddig le nem szerelt államoknak az életbelépés napjával kezdődő fokozatos arányos leszerelésére vonatkozóan; másodsor pedig, hogy a múlt év decemberében kimondott és megígért egyenjogúság értelmében Németországnak

már most megadassák a jog mindazon fegyvernemekre, amelyek, mint védelmi fegyverek akkor is minden hadsereg felszereléséhez fognak tartozni, amikor minden állam teljes leszerelése befejezett tényé fog válni. Ilyen fegyverek, amelyekre a leszerelt országoknak védelmi biztonságuk érdekében van szükségük, pl. vadász-repülőgépek, léghárító ágyúk és védelmi erődök felszerelésére szolgáló nagyobb kaliberű ágyúk. A francia javaslat ezzel szemben nemcsak teljesen megtagadja a felfegyverzett hadseregek fokozatos leszerelésének már most való megkezdését és a leszerelt hadseregek védőfegyverekkel való ellátásának jogát, hanem a mai állapot megrögzítése mellett — amit a fegyverkezés limitációjának, azaz a mai állapotra való korlátozásának neveznek — egy állandó nemzetközi ellenőrzőbizottság felállítását javasolja, amely automatikusan ellenőrizné, vajjon a hatalmak tényleg az egyezmény keretei közt maradnak-e.

A leszerelt hatalmakra nézve ez nem jelentene kevesebbet, mint a Versaillesi, st.-germaini, trianoni és neuilly-i szerződések katonai határozmányainak önként való újabb szankcionálását azzal a súlyosbítással, hogy az évek óta megszünt szövetséggközi ellenőrzőbizottságokat saját részvételükkel ugyan, de sajátmaguk ellen ismét felelevenítsék. Ez nemcsak katonailag, jogilag és politikailag teremtene rendkívül megalázó helyzetet, hanem — ezt tárgyilagosan el kellene ismernie mindenkinek — a mai német rezsim különös megalázását is jelentené. Két okból: egyrészt, mert megtagadná az egyenjogúság elismerését, amit egy előző német kormánynak — a Schleicher-kabinetnek, akkor, amikor a nemzeti szocializmus még csak fenyegető veszély volt a háttérben — megadtak; másodsor pedig, mert határozottan rosszabbodást jelent a MacDonald-féle tervvel szemben is, amelyet pedig a brit miniszterelnök hat héttel Hitler kormányrajutása után, március közepén terjesztett a leszerelési konferencia elé. A nyolc-hónapi Hitler-rezsimnek tehát büntető szankció lenne az eredménye s ez annak a kormánynak, amely a német népet önérzetes politika útján jobb jövő felé akarja vezetni, nyilván lehetetlen elfogadnia. Innen a teatralis gesztus, amely egyszerre fenyegeti a leszerelési konferenciát és a Népszövetséget felbomlással, Európát pedig beláthatatlan konfliktussal. A Hitler-rezsim tragikuma az, hogy saját lábaiba botlik bele, amikor ő, aki teljes felszabadulást ígért, saját politikája és belső propagandája következtében kevesebbet tud szerezni a birodalomnak, mint amit elődjeinek már megígérték. A leszerelési szerződést, úgy ahogy most terjesztették elébe, jószántából nem fogadhatja el és ha elfogadná az ellenőrzőbizottság működése alatt, egy éven belül nyilván olyan helyzetbe kerülne, amely megszégyenítőbb volna a mainál, hatásában viszont éppoly súlyos.

Mik lehetnek tehát a mai lépés következményei? Stanley Baldwin, az angol konzervatív párt vezére, a párt birminghami nagygyűlésén kijelentette, hogy amely állam a leszerelést megbuktatja, éppoly felelősséget hárít magára, mint amelyik az esetleg megkötendő leszerelési egyezményt megszegi, tehát szemben találná magát minden más civilizált állammal. Másrészt ünnepélyesen megerősítette Nagy-Britannia locarnói kötelezettségeit kijelentve, hogy a birodalom, ha kell, a helyén lesz. Minthogy Locarno a rajnai határt bármely oldalról jövő agresszió ellen védelmezi, e kijelentés értelmében, amely felett Franciaországban nagy öröm volt, Nagy-Britanniának adott esetben korrektil Németszágot is meg kellene védenie. A brit parlament többségi pártja vezérének e nyilatkozata nyilván bizonyos mértékig megmutatja az utat, amelyen Anglia a következő hetekben vagy hónapokban haladni fog.

Kétségtelen, hogy Németszág drasztikus elhatározása nagy megdöbbenést váltott ki Londonban és azokat a veszélyeket, amelyekről

Anglia mindig tartott s amelyeket elhárítani igyekezett, azaz egy európai fegyveres konfliktus veszélyét, kézzelfoghatóvá tette. Bármilyen éles legyen is a németellenes hangulat Angliában, egyáltalában nem látszik kizártnak, hogy a brit birodalom lehetőleg mérséklő befolyást fog gyakorolni — legalább egyideig — Franciaországra és kisebb szövetségeseire. Ugyanez áll bizonyos mértékig a washingtoni Fehér Háza is, amely nem szívesen látna mai helyzetében egy európai konfliktust, hiszen az előbb vagy utóbb a közvetlen konfliktushoz vezethetne, ha az Egyesült Államok a klasszikus neutralitás és a tengerek szabadságának elvéhez hagyományos szigorúsággal akarnának ragaszkodni.

Ami Olaszországot illeti, a német gesztus, amely meglepetés volt számára is, annál kellemetlenebbül érinthette a római kormányt, mert a leszerelés kérdésében éppen közvetítőformulákat igyekezett találni és Berlinnel elfogadtatni. Mussolini bölcsességéről feltételezhető, hogy mindent meg fog tenni annak megakadályozására, hogy Németország lépésének katasztrófális következményei legyenek, hiszen a katasztrófából valószínűleg senkinek sem lenne haszna s ez csak hozzájárulhatna az európai civilizáció rohamos pusztulásához. A helyzet cinózúrája tehát az, hogy egyelőre a legteljesebb tanácstalanság uralkodik, az egyik oldalon felmerülő agresszív hangulatot a másik oldalon békítő kísérletek igyekeznek ellensúlyozni. Lehet-e olyan megoldást találni még ma is — akár többhónapi diplomáciai tárgyalások útján a négyhatalmi szerződés keretein belül, akár a Hitler által felajánlott német-francia tárgyalások útján, — amely Németországot tisztességgel kielégíthesse, ez az, amire csak jóstehetséggel lehetne felelni. Mindenesetre komolyan remélünk és hinnünk kell ilyen megoldásnak lehetőségében, éppúgy egész Európa, mint különösen hazánk érdekében, amelynek számára életkérdés a béke fenntartása és így a leszerelési kérdésnek a tisztesség, erkölcs és jog igényei szerint való megoldása.

A másik út, amelyet a berlini kormány gesztusa esetleg megnyitott és amelyről jobb nyíltan beszélni, egy francia-lengyel-német fegyveres konfliktus lehetősége. A franciáknak, rendkívül intelligens és ügyes taktikájukkal, amellyel felhasználták a zsidóüldözést éppúgy, mint az osztrák kérdést, a nemzeti szocialista rohamcsapatok felvonulásait éppúgy, mint a német ifjúság harcias nevelését, azaz röviden, mindazt az ügyetlenséget és sajnálatos tapintatlanságot, amelyet a német nemzeti szocializmus az utóbbi hónapokban példátlan szorgalommal halmozott fel, kihíva maga ellen a világnak egészen másképpen gondolkodó és érző közvéleményét, sikerült legutóbb is egy francia-angol-amerikai frontot létrehozni a leszerelés kérdésében. A németek az újabb, Sir John Simon brit külügyminiszter által előterjesztett és fentebb már vázolt le-nemszerelési javaslatokra kétségtelenül heves és kihívó gesztussal feleltek. Vájjon ez a gesztus végeredményében a franciák és a leszerelni nem akarók érdekeit, vagy pedig a tisztultabb jog álláspontját fogja-e szolgálni, ez az, amit ma lehetetlen megítélni. Biztos csak az, hogy Franciaország mindent meg fog tenni, hogy a neki kedvezőbb légkört ne rontsa el, hanem ellenkezőleg, Németországot vigye bele olyan állásfoglalásokba, amelyek nemcsak a nemzetközi közvéleményt, hanem legalább is az angol-szász hatalmakat ismét zárt sorokban ellenük csoportosíthatná. A francia nacionalisták mindent el fognak követni, hogy a kormányt — legyen az Daladier-é vagy más összetételű kabinet — minden további engedékenységtől visszatartsák; a francia diplomácia feladata lesz azt elérni, hogy ezért az ódium másra háruljon. Ha ez sikerül, akkor a következő lépés az lenne, hogy a locarnói garantáló hatalmakat semlegességre bírják egy német-francia konfliktus esetén, még akkor is,

ha formailag Franciaország lenne kénytelen az ellenségeskedések kezdeményezését megragadni.

A másik nem kevésbé nehéz feladat lenne, a francia közvéleményt egy németországi hadjáratnak megnyerni. Az északi tartományok lakossága talán hajlandó lenne elfogadni azt a tételt, hogy a „német támadás” — ez szinte lidércnyomássá vált már Franciaországban — elleni védelmet legjobb francia támadással helyettesítem. De viszont a Provence, Marseille és Bordeaux, azaz Közép- és Dél-Franciaország népe, amely a feltételezett német veszélyt nem érzi közelről, hajlandó-e akkor is „védelmi” hadjáratra, ha Franciaországot nem támadta meg senki, arra ma még egyáltalában nem lehet igenlő választ adni. Lengyelország mindenesetre epedve várja ezt a pillanatot és mindent el fog követni, hogy Franciaország számára ezt az elhatározást könnyűvé tegye. Ugyanezt remélik Franciaország kisebb szövetségei, különösen azok, akiket Németország pusztá léte fennállásukban veszélyeztet. Akármennyire perhorreszkáljuk is a napisajtóban oly elterjedt és okkal, de legtöbbször oktalanul használt „sorsdöntő” kifejezést, kétségtelen, hogy, ha valaha 1914 vagy 1918 óta, Európa most és a következő hónapok folyamán a szó való értelmében sorsdöntő órákat él.

A NÉMET ESEMÉNYEK pillanatnyilag az osztrák kormány helyzetének megkönnyítéséhez vezettek. Már attól a perctől kezdve, hogy a leszerelési kérdés előtérbe került, az osztrák probléma kezdett háttérbe szorulni: mind a német birodalom számára, mind a nyugati nagyhatalmak előtt, vesztett jelentőségéből: a homlokterbe a leszerelés került. Bármilyen legyen is most Ausztria lakosságának felfogása és bármilyen a német „Unterführer”-ek propagandisztikus hajlandósága, pillanatnyilag sem Berlin, sem Párizs-London-Róma nem figyel az eddigi intenzitással arra, ami Innsbruck, Salzburg és Bécs között történik. Ez megerősíti Dollfuss helyzetét, aki iránt a rokonszenvet, az osztrák köztársaságon belül is, az ellene intézett merénylet erősen növelte. Ha végignézzük a politikai fejlődés alternatíváit, úgy azt látjuk: ha hosszú diplomáciai huzavona keletkezik, ezalatt, amennyire ilyen tapintatos józanságot fel lehet tételni, a német birodalom valószínűleg csöndesíteni fogja propagandáját és nem fogja kiélezni a helyzetet Ausztriával szemben. Ha azután a megoldás sikert hoz Németországnak és az olasz közvetítő befolyás a leszerelés kérdésében a felfogásokban talán enyhülő angol-szász hatalmakkal együtt sikert hoz, akkor ennek ára valószínűleg Ausztria függetlenségének újabb garntálása, tehát a Dollfuss-kormány megerősödése lesz, még akkor is, ha ez a tény nem zárja ki azt, hogy egyidejűleg Ausztria lakossága szinte természetes fejlődésben nemzeti szocialistává válik. Ez nem jelentene végleges megoldást, de a huzavona ideiglenes lecsillapodását, bizalmat. Ha pedig a holtpontról a kedvezőtlen megoldások felé vezetne az út, akkor Németországnak valószínűleg más gondjai lennének, mint az osztrák kérdés német megoldásának kikényszerítése.

Hogy közben Ausztria milyen mértékben és módon igyekeznék helyzetét a dunai államokkal való viszonyában megszilárdítani, milyen módon Óhajt a kisantant-államoknál függetlenségének védelmére támogatásra találni, az az osztrák kormány általános politikájának alakulásától és attól függ, melyik kombinációban látja függetlenségét vagy egyéniségét jobban vagy kevésbé veszélyeztetve. Attól függ, vajjon az olasz vagy a csehszlovák befolyás lesz-e erősebb a Ballplatzon; a nagynémet vagy a dunai vonzóerő fog-e jobban érvényesülni a tiroli, stíriai és alsóausztriai osztrákoknál?

Gazdasági szempontból érdekes és nem kilátástalan szervezési alapot nyújt a dunai államoknak az olasz dunai terv, a nélkül, hogy a közös gaz-

dasági szövetség megvalósíthatatlan sémáját igyekeznek ezekre az államokra rákényszeríteni. Az olasz kormány által a négyhatalmi paktum három másik tényezőjének és az érdekelt dunai államoknak nyújtott terv, amely a stresai konferencián kidolgozott gondolatokon épült fel, a közvetlenül érdekelt nagyhatalmak, Olaszország, Franciaország, Németország, által a dunai államok agrártermékeinek és Ausztria ipari termékeinek nyújtott preferenciákon alapszik. Ezek célja az lenne, hogy a dunai államoknak a nagyhatalmakkal szemben fennálló passzív kereskedelmi mérlegét megjavítsa, passzivitását eltüntesse. A terv szerint ezek az államok egymás közt is megkönnyítenék a forgalmat kölcsönös preferenciák adásával, a nélkül, hogy általában bilaterális szerződéseken túlmenő megegyezésekkel kapcsolódnának össze. Hogy vájjon az az olasz proposíció, mely szerint azok a hatalmak, melyeknek kereskedelmi mérlege egyes dunai államokkal szemben passzív, ezektől az államoktól a preferenciák ellenében piacbiztosítást nyerjenek, nem fog-e a tárgyalások folyamán módosítást vagy változást szenvedni, azt ma még nem lehet megmondani. Kétségkívül nagy sikere a Duce iniciatívájának, hogy Franciaország elfogadta és így, bármi volt is a kisantant színajai konferenciájának a dunai államok gazdasági összeműködését célzó terve, amelylyel Magyarországot akarták a kisantant gazdasági keretébe befogni, Párizs a római terv mellé állott.

AZ EURÓPAI KELET az utóbbi hónapok folyamán rendkívül nagy-szabású diplomáciai tevékenység színhelye, amelynek célja nyilvánvalóan Németország diplomáciai bekerítése. Oroszországnak a londoni konferencia . folyamán Franciaország égisze alatt összes szomszédaival kötött szerződése, amely megnemtámadási szerződések alapjaként, előre megadta konfliktus esetére a támadó meghatározását, az orosz-francia és orosz-lengyel megnemtámadási szerződések után, az első lépés volt ebben a nagyszabású szimultán sakkjátékban Herriot nagy körútja Athén, Szófia, Ankara és Moszkván át, Pierre Cot bravúros moszkvai repülése, a kisantant színajai konferenciája, a jugoszláv király romániai útja, kétszeri találkozása a bolgár királlyal, konstantinápolyi látogatása, a görög miniszterelnök ankarai utazása, Titulescu Varsóban, Szófiában, Ankarában, Athénben, Molotov és Vorosilov részvétele a török köztársaság jubileumi ünnepségein, Benes és Titulescu találkozása Wörglben Dollfuss-szal és Benes látogatása Bécsben, mind ennek a céltudatos és jól előkészített diplomáciai nyüzsgésnek része. Nemcsak szívügye tehát a magyar nemzetnek, ha a magyar miniszterelnök és külügyminiszter meglátogatja jubiláló török testvéreinket és látogatást tesz Gázi Musztafa Kemál pasánál, és ha Gömbös miniszterelnök meg Kánya külügyminiszter hivatalos látogatásra mennek bolgár barátainkhoz. A kisantant igyekszik középeurópai paktumát általános Balkán-paktummá kiszélesíteni, a szerb-bolgár viszonyt megjavítani, Szófiát egy közelebbi Balkán-megegyezésbe bevonni. Minthogy pedig a kisantantállamok, de elsősorban Romániának viszonya Oroszországhoz javul, a szovjet pedig szövetségi viszonyban van Törökországgal, amelyet szoros szerződés köt a kisantant déli exponenséhez, Görögországhoz, ennek a Prága-Bukarest-Belgrádból kiinduló diplomáciai játéknak a körvonalai és céljai eléggé tisztán állnak: diplomáciaiig, de esetleg katonailag is, lehetőleg szabadkezet nyerni minden irányban mindazon államok felé, amelyeknek megmozdulása akár a diplomáciai, akár a katonai sikert veszélyeztethetné.

A szovjet számára pedig egyenesen életkérdés, hogy európai szomszédsaihoz fűződő viszonyát tisztázza s azok semlegességét biztosítsa akkor, amikor összeütközése a Távols-Kelet nagyhatalmával ismét fenyegetővé vált.

Moszkva számára, mely politikailag elhidegült Németországtól, döntő fontosságú, hogy csapatait az orosz-mandzsui határon összpontosíthassa, azaz legalább is nagy haderőt vethessen oda arra az esetre, ha a háború Mandzsukuóval és Japánnal elkerülhetlenné válnék. Ezt csak úgy érheti el, ha európai viszonylatban legalább egyelőre érdektelenné válik, Németország sorsával nem foglalkozik és otthon, a lengyel határ és az Ural közt csak annyi csapatot tart, amennyi a belső rend fenntartására, az éhínségtől szenvedő muzsik csöndbentartására elegendő. A keletkínai vasút birtoklása körül fenyegető konfliktus a legközvetlenebb veszélyforrás az öt világrész válságokkal tele földjén. Azonban mindenesetre olyan veszélyforrás, amely inkább csökkentheti, mint növelheti egy európai konflagráció kitörésének veszélyét a nélkül, hogy attól kellene félnünk, hogy egy ilyen távolkeleti konfliktus, még ha elharapózik is, megint visszacsapjon Európára.

OTTLIK GYÖRGY

GAZDASÁGI SZEMLE

Gyümölcskivitelünk, búza- és lisztkivétel, a német üzlet — A búza értékesítése; világgazdasági tünetek — Hazai építkezési tevékenység — Külkereskedelmi mérlegünk; az idegenforgalom

AZ AUGUSZTUSI SZEMLÉM óta eltelt időszak legjelentősebb mozzanata a termények értékesítésének kérdése volt. Ez képezte a kormány legfontosabb és legnehezebb feladatát is és hogy az ennek tudatában is volt, mutatja, hogy a miniszterelnök maga utazott Berlinbe a gyümölcs-termés értékesítése érdekében és a lapjelentések ezzel kapcsolatban nagyon kielégítő tárgyalásokra utaltak. Már egy korábbi szemlémben felpanaszoltam, hogy a németek nagy, mintegy 800 millió márkát kitevő gyümölcs-behozatalukból 1930—31. években csupán 7 millió márkát árát vásároltak nálunk. Az idén nyáron augusztus 31-ig ezzel szemben már csak 332 vágón gyümölcsöt vettek át tőlünk mintegy 800.000 P értékben. A gyümölcsévad még nem fejeződött ugyan be, de azért könnyelműség nélkül alkothatunk magunknak már most lesújtó véleményt a Németországba irányuló gyümölcsexportnak nagyfokú visszafejlődéséről.

Gyümölcsöt egyébként se sokat exportáltunk augusztus végéig és az 1650 vagónos összkivitelnek nagyobb felét, 855 vagon Ausztria vette át, holott ez a legkevésbé hasznos értékesítés, mert ausztriai behozatalunkat bőven tudjuk előállattal és gabonával kompenzálni és kiviteli többletünk ellenértékét Ausztria csak ott elkölthető schillingekkel tudja megfizetni.

Ami a gyümölcsnél fontosabb, a gabonafelesleg értékesítése során több szerencsével járt a kormány szakembereinek külföldi tárgyalása. Igaz, hogy e téren részben előkészítette a talajt az olasz és az osztrák kereskedelmi szerződés, de a részletek itt is elég gondot okoztak.

A londoni búzakonferencia határozata 6 millió métermázsában szabta meg Magyarország búzakiviteli kontingensét, minthogy azonban a fogyasztó piacok rajonírozása elmaradt, ez nem csökkentette az értékesítés gondjait és nehézségét. Szívós munkával sikerült a magyar kormánynak a kontingensnek kb. megfelelő mennyiség átvételét elérni, amennyiben Svájc 500.000 métermázsa, Németország és Olaszország 1—1,000.000 métermázsa, Ausztria pedig 1,200.000 métermázsa búza és további 750.000 métermázsa búzaliszt (ami 1,000.000 métermázsa búzának felel meg) átvételére vállalkoztak, míg 1,000.000 métermázsa búzát reményünk van tengerentúli pamutbehozattal kompenzálni. Sajnos, a londoni kontingens csak mintegy 60%-át teszi ki búzafeleslegünknek és így 4 millió métermázsára tehető az a mennyiség, amely az ország belső fogyasztásán felül mint ezután még elhelyezésre váró búzafelesleg mutatkozik. Nem volna méltánytalan, ha az ország agrárjellegű külföldi tartozásának szolgálatát ennek a búzamennyiségnek transzferralásával látná el.

Tekintve az ország nagyméretű és elsőrendű malomiparát, amely a békekötés óta túlnyomórészt üzemen kívül áll, búza helyett a felőrölt liszt kivitele volna az ország igazi érdeke. Az autarchia démona azonban a búzát

importáló államokban is olyan malomipart hozott létre, hogy búzakivitelünk csupán 15%-a juttat a magyar malmoknak munkát. Egy csepp a tengerben! A többi elvonatik azok elől a vállalatok elől, amelyeket nagy befektetéssel az egész magyar búzatermés felőrlésére rendeztek be a mainál józanabb gazdasági légkörben. Akkor, amikor a tőkésék még joggal hihettek abban a ma már megcáfolt tételben, hogy valamely termelési ág ott virágzik és boldogul, ahol termelésének gazdasági és természeti előfeltételei adva vannak. Akkor még Ausztria alpesi legelőin nem termeltek rossz és drága búzát és Csehország ott vásárolta meg szükségleteit, ahol olcsóbban kapta. Ma azonban az autarchia és az etatizmus tobzódásának korszakában a legindokolatlanabb termelési ág meghonosítása is észszerű lehet, mert minden kormány kész azt kereskedelmi tárgyalásai során honorálni és prosperitását a vámok és behozatali korlátozások fegyverével biztosítani.

A búzafelesleg értékesítése terén a magyar kormány magára volt hagyatva. A népszövetség pénzügyi bizottsága — lényegében hitelezőink képviselője — több ízben ajánlotta a kormány figyelmébe a kivitel lehető fokozását, de egy ujjal sem nyújtott tényleges támogatást. Pedig hitelezőink elsőrendű érdeke volna, hogy Magyarország terményeit jól értékesítse. Az importáló országok közül Olaszország megértéssel, Ausztria üzletszerűen, de nem ellenségesen fogta fel a kérdést, a viszonyosság alapjára helyezkedvén. E két állammal preferenciális megállapodásaink vannak, úgyhogy csupán a kontingens kérdése volt elintézendő. Az Ausztriába exportált búza után a magyar exportőrnek jutó métermázsánsként 3 20 aranykoronát kitevő prémium azonban csupán 500.000 métermázsza búzára vonatkozik, az ezt meghaladó mennyiség már nem élvezzi a szerződés előnyeit. (Ausztria 500.000 métermázsát vesz át Jugoszláviától is ugyanilyen kedvezménnyel. Ezenfelül még cca kétmillió métermázsza búza behozatalára lesz előreláthatólag ráutalva.) A németek az itt átvett búzát Rotterdamban azonnal értékesítik, hiszen a nehezebben eladható rozs belföldi fogyasztása érdekében búzájukat ők is exportálják, tehát behozatalra ráutalva nincsenek. A német búzavásárlás inkább pénzügyi műveletnek tekinthető és annyit jelent, hogy Magyarország a németeknek áruszállításból eredő követelését búzában fizette meg. Nagyjában hasonló a helyzet a svájciak által átvett búza tekintetében is, azzal a különbséggel, hogy az Svájc szükségletének csupán egy részét fedezi s így kis jóakarattal a mennyiség növelhető lett volna.

Nem hibáztatjuk elvben azt, hogy a kormány a németek áruszállításból eredő ittrekedt követelésének folyósítását búzaexport útján lehetővé tette, mert ha ennek ellenében a további áruszállítások lehetővé váltak, úgy egy normális árucserével állunk szemben még akkor is, ha az importált búzát nem maguk használják is fel. Gyakorlatilag azonban súlyos kifogások támaszthatók a lebonyolítás módjával szemben. A németek és itt elsősorban az I. G. Farbenindustrie-ről, a német vegyipar hatalmas trösztjéről van szó, mert ennek voltak óriási pengőkövetelései az országban, széltében-hosszában azt terjesztették, hogy ez a tranzakció óriási áldozatot kíván tőlük, mint-hogy a Rotterdamban eladott búzamennyiségen tekintélyes összegeket veszítenek. Ezzel szemben ők a Rotterdamban kapott tényleg veszteséges vételárért ugyanott német Sperrmárkát vásároltak, természetesen nagyon aláértékelt árfolyamon, úgyhogy ez az árfolyamnyereség az árún elért veszteséget bőségesen pótolja, sőt végeredményben nagyon tisztességes hasznot eredményezett. Kívülálló laikus ember előtt nem egészen érthető, hogy a magyar kormánynak miért kellett ezt a hasznot a németeknek átengednie, amikor a Futura révén a búza rotterdami eladását és a zárolt márkák ottani bevásárlását saját számlájára is eszközölhette volna. Ez esetben a mutatkozó nyereség, akár ha az államkincstárnak jutott volna, akár pedig ha az tovább-

adta volna részben vagy egészben a búzatermelőknek, a magyar gazdasági élet erősítését szolgálhatná. Ha az állami bürokrácia nehézkes is ahhoz, hogy ilyen üzletszerű megoldásokat keressen, — és ezt nem kritikaképpen mondom, mert a miniszteriális tisztviselőkarnak ez a működési kör bizony meglehetősen idegen, — a magyar termelő mégis rá van utalva minden fillérre, ami a termények értékesítésével kapcsolatban akár másodlagos tranzakciók által is elérhető. A Futura tekintélyes szervezete rendelkezésre áll, a Külkereskedelmi Hivatalnak pedig szükségképpen rendelkeznie kell megfelelő szakemberek felett, mert hiszen enélkül hivatását úgy sem teljesíthetné. Nem hiszem, hogy ez a két szervezet, főleg az ezirányban jártas bankok segítségével, nem tudta volna a devizaüzlettel kapcsolatos búzaexportot épp-úgy lebonyolítani, mint a német hitelező.

Ausztriával szemben a már korábban ismertetett kereskedelmi szerződés keretén belül az áruforgalom több-kevesebb zökkenővel bonyolódik le, úgyhogy az ennek a forgalomnak a megfigyelésére rendelt közös bizottság úgyszólván permanensen működik. Kölcsönös engedmények történtek a szerződés megkötése óta. A legfigyelemreméltóbb körülmény e keretben az, hogy az általunk átvenni kötelezett 7000 vágón osztrák fűrészárú meglepő símán talált elhelyezkedést. Ez a tétel némi gondot okozott a szerződés kötésekör, mert az ország fűrészárúszükségletét 14.000 vagonra becsülték, amiből a román és csehszlovák igények is kielégítendőek voltak. Ezzel szemben a 7000 vágón osztrák áru behozatali engedélyei májusig már mind ki voltak osztva, sőt azóta ellenszolgáltatások fejében újabb 6000 vágón fűrészárut vettünk át Ausztriától, amely mennyiség már szintén elfogyott, a románok beszállították 6000 vagonos kontingensükből a csonka folyó évre eső 4500 vagon és mindezek után még kereslet állapítható meg az országban. Ennek oka elsősorban kétségtelenül az, hogy a készletek nagyon ki voltak merülve és a kereskedők a hiányt iparkodtak pótolni. De feltehető az is, hogy a rendes építkezési tevékenység mellett, annak, hogy úgy mondjam, láthatatlan része és pedig a vidéki, főleg a parasztépületek tatarozása is bizonyos fokú lendületet vett, ami kedvező jelnek számít az agrárklakosság anyagi helyzete szempontjából.

A HELYZET JAVULÁSÁNAK igen szerény jelei tényleg mutatkoznak a láthatáron. A mezőgazdaság kereseti lehetőségei, illetve a termelés rentabilitása az év eleje óta némileg kedvezőbben alakultak, részben a kamatterher csökkenése, de ugyanúgy a termelési költségek egy részének, így elsősorban a munkabérnek alacsonyabb szintje folytán is. A legfontosabb magtermények ára ugyan további csökkenést mutatott az év folyamán, de ezt a nagy termés ellensúlyozni tudta, úgyhogy a terméstöbblet értékét hozzávetőleges számítással 200 millió pengőre becsülik. Nem jelentéktelen az a búzatermelőknek jutott előny sem, amelyhez azok az adóhátralékoknak búzában történt kiegyenlítése esetén jutottak hozzá, mert ezen az úton a kedvezményes búzaár és engedmény figyelembevételével 14.30 P-vel lehetett a búzát értékesíteni, a bolettával együtt 9—10 P-t kitevő vidéki piaci árak mellett. Tudomásom szerint kétmillió q-ra tehető az ily módon értékesített gabona mennyisége. Nem tudom, nem ugyanez volna-e a helyes út, a 30—40 millió pengőt kitevő óriási illetékhátralék behajtása tekintetében is, amely összeghez egyébként nagy értékrombolás nélkül alig juthatna az államkincstár hozzá. A búza értékesítése a már említett német módszer szerint történhetnék azzal a különbséggel, hogy a kormány márka helyett zárolt pengőt vásárolhatna a külföldi piacokon. Tekintve annak alacsony árfolyamát, kétségtelen, hogy ez nem okozna az államnak veszteséget, sőt még a piaci árnál jóval magasabb beszerzési ár mellett is nyereséggel járna. Ezen

az úton bizonyos fokig, mégpedig nem jelentéktelen mértékben lehetne a belföldi búzaárat emelni, ami pedig a mezőgazdasági termelés vásárlóképeségének emelését jelentvén, az egész magyar gazdasági életre igen nagy-jelentőségű lenne.

Javulást mutatnak Anglia és Ausztrália állami pénzügyei is, ami az irányzat általánosságát bizonyítja, lévén a kettő közül az első az ipari termelés és kereskedelem hazája, a másik pedig jellegzetes nyersanyagtermelő ország. Angliában az idén augusztus hónapban a munkanélküliek száma 650.000-el volt kevesebb, mint az előző év ugyanezen hónapjában és az állami bevételek olymértékű emelkedéséről számolnak be, hogy az év végére az államadósságok rendes törlesztésén és az Egyesült-Államoknak a hadiadósságokra teljesített törlesztés fedezésén kívül, a kincstári kancellár az államadósságok rendkívüli törlesztését helyezte kilátásba. Ausztráliában az állami bevételek 7-5 millió fonttal, azaz 10%-kal haladják meg az előirányzatot és ezt a javulást állandó jellegűnek tartják, mert az új költségvetésben a közterheket ennek megfelelően leszállítják. Közeli szomszédaink közül a cseh nemzeti bank igazgatósága számol be az ipar foglalkoztatottságának mérsékelte, de állandó javulásáról és a betétek növekedéséről, valamint az adósok fokozódó törlesztéseiről és kiegészíti ezt a jelentést egy másik, amely a cseh vasúti forgalom és széntermelés emelkedéséről beszél. Egyébként még nagy pénzbőség jellemzi a külföldi piacokat és a vállalkozásoktól visszavonult tőke valósággal megrohanja az állami kötvénykibocsátásokat, így legutóbb a lengyel nemzeti kölcsön jegyzését a tervezett 120 millió helyett 309 millió aláírással idő előtt zárták le. Ha a mezőgazdaság elpusztult vásárlóerejét sikerülne helyreállítani és az a vásárlástól való kényszerű tartózkodás alatt keletkezett hiányok pótlásához hozzákezdhetne, nálunk is újból volna munkája az iparnak és kereskedelemnek egyaránt és az élet lüktetése elősalogatná a vállalkozástól már évek óta tartózkodó tőkét is.

ÉRDEKES MÓDON a vállalkozás a gazdasági életnek egy olyan területén lendült fel, ahol talán a legkevésbé hiányzott és ez a házadómentesség által ösztökélt fővárosi építkezési tevékenység. Budapesten ma oly lakásbőség van, hogy a bérházak szaporítása merőben feleslegesnek mondható, sőt annyiból még károsnak is, mert a régi házakban fekvő tőke elértéktelenedését okozza. Az új házak még jobban elnéptelenítik az a nélkül is részben már üresen álló régi házakat, amiáltal azok tulajdonosai egyre kevésbé lesznek képesek azokat renoválni és főleg elavult berendezéseiket a mai ember higiénikus és kényelmi igényeihez alkalmazni, pedig e nélkül ezek a régi lakások ma úgyszólván kiadhatatlanok. A nemzeti vagyon egy részének elértéktelenedése és adóalanyok pusztulása mellett a főváros külső képe is szenved ezáltal, mert a mostani irányzat a külső periferián egy egyáltalában nem gazdaságos lakástípust képviselő családi ház övezetet, azon belül, de még mindig a főváros külső szélem egy modem papírfalú bérházerdőt telepített meg, míg a város zöme elavult, omladozó vakolatú 1—2 emeletes, de nem ritkán földszintes, lassan teljesen kiürülő házakból áll. Semmiképpen sem szeretném az állami beavatkozás ügyis túlhajtott rendszerét újabb területekre átcsoportosítani és nem azt hibáztatom, hogy az építkezési tevékenységet imperatív módon nem befolyásolták. Annál kevésbé, mert az állami beavatkozás már megtörtént az adómentesség megadásával és a hibáztatott lázas építkezésnél kétségtelenül irányított gazdasági tevékenységgel állunk szembe. Azt azonban kénytelen vagyok a pénzügyi kormányzat hibájául felróni, hogy az adómentességgel ösztönzést nyújtott az építőiparnak, a nélkül, hogy annak megfelelő korlátozása által irányítást is adott volna. Ilyen ösztönzésre tíz év előtt volt szükség, amikor lakásínség volt a fővárosban, ma nem az

volt a cél, hogy több lakást termeljenek, mert ennek a vállalkozásnak hasznosító volta sem biztosítható és a mellett a lakásbőség folytán felesleges is, hanem, hogy az építkezési tevékenység munkaalkalmat termeljen. Viszont a régi házak modern felszerelése, a ma kiadhatatlan nagylakások feldarabolása helyes gazdasági célkitűzés lett volna, egyrészt a bennük fekvő tőke megmentése érdekében, másrészt az általuk képviselt jelentékeny adóforrás elapadása elleni védekezésképpen és ugyanezen hatással járt volna. Az adókedvezményben foglalt ösztönzés tehát helyes intézkedés volna, ha más irányba hatna és régi adóköteles házakban modern lakások építésére lett volna korlátozva. Nem lehet célja és érdeke sem a fővárosnak, sem a kormánynak, hogy a főváros drága telkeit és könnyen hozzáférhető részeit kicsiny, dűledező, üres házak foglalják el és ugyanakkor sok kilométeres távolságra kelljen közműveket és közlekedést kiépíteni az új bérháztelepülések lakói részére. Tudom, hogy sok egészségügyi szempont szól a lakosság kitelepülése mellett, de a mai súlyos gazdasági helyzet talán nem alkalmas ilyen nagy átcsoportosítás lebonyolítására. Nagy hibánk, hogy jelszavaknak mindig könnyelmű követői lettünk a gazdasági háttér kellő vizsgálata nélkül. Nagyon sok magyar község és egyházközség áll pl. úgyszólván az anyagi tönk szélén a néhány év előtti iskolaépítési program túlajtottsága, illetve gazdasági helyzetünkkel való összhangbahozatalának teljes hiánya folytán és aki akkor bírálatot próbált erről mondani, azzal a kultúrfőlény jelszavát szegezték szembe. Le kellene végre szoknunk arról az eddigi gyakorlatról, hogy utólag vessünk számadást önmagunk anyagi erejével és cinikus gyakorlatiassággal kell vizsgálnunk még a nemes indulatokból táplálkozó jelszavakat is. Sőt, ha ezt a próbát kiállotta valamely kérdés, akkor keresni kellene egy advocatus diaboli-t, akinek joga és kötelessége legyen a legridegebb anyagi szempontokat feltárni a nélkül, hogy ezért a „közvélemény“ nevében gáncs érhesse. Természetesen vezetőszerep kell hogy jusson a nemzet, vagy az emberiség sorsát megjavítani célzó kezdeményezéseknél, ideális elgondolásoknak és az anyagiasság salakjától mentes eszményeknek. A megvalósításnak azonban reális alapokon kell nyugodnia, főleg, ha valamely kezdeményezés anyagi háttere oly jelentős, hogy mint a felsorolt esetekben is, az egész nemzet, vagy akár csak a főváros lakosságának érdekeit közelről érinti.

AZ ÉV ELSŐ FELÉNEK külkereskedelmi mérlege 15-2 milliós kiviteli többletet mutat. Legkirívóbb tétele ennek a mérlegnek kétségtelenül a cseh-szlovák viszonylat óriási átalakulása, amennyiben a folyó év első hat hónapjában 11 millió pengő aktív egyenleget értünk el ebben a vonatkozásban, míg a megelőző év azonos időszaka még 9 millió körüli behozatali többlettel zárult. Élénk fényt vetnek e számok ezzel a nekünk természetes piacul rendelt állammal szemben fennálló gazdasági kapcsolatunk úgyszólván teljes visszafejlődésére. A többi államok közül Ausztriával szemben 17.8 millió, Olaszországgal szemben 3-5 millió, Angliával szemben 3 millió, Svájc-cal szemben 6.7 millió pengő kiviteli többletet értünk el, viszont behozatalunk haladta meg kivitelünket Németországgal szemben 14.3 millió, Romániával szemben 3.5 millió és az Egyesült-Államokkal szemben 8.1 millió pengővel. Ez az utolsó tétel az egyetlen, amely 4.5 millió pengővel kedvezőtlenebb a tavalyinál, míg a passzív egyenleg a másik két vonatkozásban lényegesen javult, mégpedig a német viszonylatban 5 millió és Romániával szemben 13.2 millió (!) pengővel. Romlott kivitelünk és behozatalunk aránya Ausztriával való kapcsolatban 11 millió pengővel, ami azonban nem nyújt tiszta képet, minthogy a folyó év első napján életbelépett osztrák-magyar szerződés a forgalmat érthető módon mesterségesen nagy mértékben befolyásolta.

Érdekes képet nyújt, ha az árucsoportok szerint vizsgáljuk a külkereskedelmi forgalmat és ezen a téren a legfeltűnőbb jelenség, hogy a behozatali oldal eddigi legnagyobb tételét, a faimportot leszorította helyéről a nyerspamutbehozatal, amely 10.9 millióra emelkedett, míg előbbi az előző év első felének 20 milliós összegével szemben az idén ugyanezen idő alatt pontosan a felére szállott alá. A kiviteli oldalon a tavaly is első helyet elfoglalt vágó- és igásállatok megtartották elsőségüket, sőt 22 millióról 27.1 millióra sikerült ezt a tételt felemelni, míg a baromfiexport változatlanul 9.6 millió maradt. Meglepően hatalmas a villamosgépkivitel 9.5 millió tétele, amely mögött a búzaexport 9.4 millió pengővel a negyedik helyre szorult. Ezt követik a tengeri export 8.2 millió és a tojásexport 7.3 millió pengős eredménnyel, a lisztkivitel viszont 78 millióról 2.8 millióra csökkent és így a sorban már csak a 16-ik helyet foglalja el. Magától értetődik, hogy a mezőgazdasági cikkek kivitele erős túlsúlyban van az ipar gyártmányai felett, de hogy utóbbiak terén is milyen jelentős eredményt tudunk elérni, azt a villamosgépek kivitele mutatja. Ugyanígy meglepő laikus szemnek az az adat, hogy újabban modernné fejlesztett üvegiparunk gyártmányai pl. Angliában sikerrel versenyeznek a cseh üvegáruval úgy minőség, mint ár tekintetében is. Az ipar fejlődését mutatja a nyerspamutbehozatal emelkedése is és textilgyáraink, valamint a magyar bőrgyártás is ma már színvonal tekintetében bátran versenyezhetnek a régi iparosállamok hasonló vállalataival.

Teljesen meglepő a behozatalnak és kivitelnek nyersanyagra, félkész- és készgyártmányokra való szétbontása. A nyersanyag arányszáma a behozatalnál alig változott (— 1.4%), de a kiviteli oldalon a tavalyi 55.8%-ról 62.49%-ra emelkedett. A félkészgyártmányok arányszáma úgy a behozatal, mint a kivitel oldalán csökkent, a készgyártmányok behozatala nagyjából változatlan maradt (30.15%), ellenben a kivitel arányszáma a tavalyi 35.81%-ról 29.47%-ra csökkent. A behozatal csökkenése tehát eszerint a félkészgyártmányok tételénél mutatkozik, míg kivitelünkben a kész- és félkészgyártmányok rovására a nyersanyagkivitel jelentősen nőtt. Az egész statisztika vásárlóképességünk újabb romlását mutatja és ugyanakkor a szívós kiviteli tevékenység kétségtelen eredményeit is, de a gazdasági élet helyzetére nézve helytálló következtetések levonására kellő alapot nem ad, mert úgy a tűzifa-behozatal, mint pedig a mag-, gyümölcs- és főzelékkivitel az őszi hónapok folyamán ezeket az arányszámokat teljesen átalakíthatják.

Az idegenforgalom gazdasági eredményeiről megbízható adat nem áll rendelkezésre, ami már egymagában is azt mutatja, hogy ebben a tekintetben még mindig mennyire nem állunk a helyzet magaslatán. Az utasforgalom fizetési mérlegünk mindkét oldalán nagyon kedvezőtlen szerepet tölt be, a magyarok még mindig túlsókat utaznak külföldre és az idegenek, dacára az utóbbi évek emelkedő irányzatának, még távolról sem jönnek abban a mértékben hozzánk, ahogy kívánatos volna. Elismerem, hogy a kormány keveset tehet hivatalosan a magyarok kiözönlése ellen, mert minden erélyesebb korlátozás könnyen ellenrendszabályokra vezethető. Viszont kétségtelen, hogy az idegenek ideutazása érdekében sem folyik eléggé komoly propaganda, vagy legalább is nem a megfelelő eszközökkel. Aki idegen idevetődik, az általában kitűnő benyomásokat visz haza magával, de szabad-e ma a reklám századában arra az eshetőségre bízni az idegenforgalom ügyét, hogy aki itt jól érezte magát, jóhírünket kelti odahaza. Azt hiszem, hogy ha az idegenforgalom terén komoly és szakszerű kezdeményezés történne, az jelentős eredményekkel járna. Hiszen így is határozott fejlődés érezhető, dacára annak, hogy ma úgyszólván felfedezőútra szánja el magát az általános tájékozatlanság folytán az a külföldi, aki Magyarországra utazik és a vízumtól kezdve, a határmenti vámvizsgálat kellemetlenségein át temérdek egyéb ne-

hézséggel kell megküzdenie. Az idegenek komoly méretű ideözönlése olyan gazdasági hatásokkal járhatna az országra nézve, amely vetekednék egy jó kereskedelmi szerződés jelentőségével, hiszen amit az idegen itt elfogyaszt, az az elképzelhető legkedvezőbb kivittel egyenértékű. Legutóbbi szemlémben már rámutattam arra, hogy az eddigi rendszer nem hozhat komoly eredményeket, mert hiányzik belőle a szakértelem és a megfelelő külföldi szervezet, amely nélkül nem lehet hozzáférni az utazni vágyó külföldihez. Azóta egy csúnya botrány is reáterelte a figyelmet erre a kérdésre, de sajnos, eredmény nélkül. Pedig hozzá kellene fogni az alapvető munkához, a hazai természeti és művészeti szépségek komoly és magas színvonalú reklámjához épügy, mint a nagy világhírű utazási irodák betelepítéséhez. Nem volna okos dolog a magunk külön rendszerét rákényszeríteni akarni a világra, ahelyett, hogy a külföldön már megszokott keretekbe iparkodnánk bekapcsolódni, megszerezve és kihasználva ezáltal mások szakértelmét és évtizedes tapasztalatait. Szakítani kell, ha eredményt akarunk elérni e téren, a magyar globus világszemléletének örökké kísértő naivitásával.

A kormány, hír szerint, a mezőgazdasági termelés megszervezésének gondolatával foglalkozik; oly rendszabályokkal, amelyek elméletileg nem helyesíthetők ugyan, de amint utolsó szemlémben kimutattam, gyakorlatilag aligha volnának elkerülhetők. Adja Isten, hogy ezt a munkát, amely az egész gazdasági helyzetre óriási kihatással lehet, azzal a nyugalommal és szak-szerűséggel végezhesse, amelyet a kérdés nagy jelentősége megkövetel.

IFJ. SIMONTSITS ELEMÉR

A KÖNYVNÉLKÜLI FALU

MA EGYRE TÖBB SZÓ ESIK a magyar falvak és — mert Csonka-Magyarországnak jóval nagyobb részét teszi ki a tanyavilág, mint a falvak — a tanyák népének kulturális elmaradottságáról. Sokszor megrázó, komor képeket festenek arról, hogy a magyar nép hozzá se akar nyúlni a könyvhöz és a gazdag népkönyvtárak érintetlenül porosodnak az olvasókörök szekrényeiben. A könyvkiadás pedig, amely az utóbbi esztendőben a leromlott gazdasági viszonyok és az ezzel járó kulturális közöny folytán a városi lakosság körében sok teret veszített, hiába fordul a falvak, tanyák felé, nem találja meg a nép érdeklődése felé vezető utat.

Ha ez így volna, el is kellene csüggednünk, kétségbe is eshetnénk népünk elmaradottságán. Szerencsére azonban nem így áll, vagy legalább is nem mindenütt áll így a dolog. Mert aki nyitott szemmel járja például az Alföld tanyavilágát, sok helyütt éppen az ellenkezőjét tapasztalja.

A tanyák világában százával talál olvasóköröket, amelyekben a téli hónapokban, amikor jobban ráér a földművesnép, a viszonyokhoz mérten igen jelentős kulturális élet folyik. Vasárnaponként a tanítók, orvosok, és aki intelligens ember van a körükben, népművelési előadásokat tartanak. A mai életnek alig van problémája, amelyet a nép szempontjából ezek az előadások meg nem világítanak. De sor kerül ott sűrűn történelmi kérdésekre, nagyjaink életére és alkotásaira, a földművesnép munkájával kapcsolatos kérdésekre is. Szinte megható látni, hogy öt-hat kilométer távolságról sárban-fagyban milyen nagy számban gyűlnek össze férfiak, asszonyok ezekre az előadásokra. És olvasnak is! Vasárnapról vasárnapra könyveket cserélnek a könyvtárban és sok helyen az a baj, hogy az olvasókörök könyvei közül azokat, amelyek érdeklik őket, a legtöbb tag már kiolvasta és nem tudnak újabb könyvekhez jutni. Erről a minisztériumokban elintézetlenül heverő sok kérvény is tanúskodik. Néhány helyen azonban az olvasni vágyás leleményessé tette a körök vezetőit. Egy-egy esztendőre elcserélnek egymás között egy csomó könyvet. Olyanokat, amelyekre kíváncsiak, amelyeket el szeretnének olvasni és így frissítik fel könyvtáraikat.

Mert vannak olyan könyvek is, amelyek csakugyan érintetlenül porosodnak a körök könyvszekrényeiben. És éppen azok, amelyekkel a legbőkezűbben árasztják el az ilyen földművesköröket. A mezőgazdasággal, állattenyésztéssel foglalkozó, a gazdaemberek érdeklődésére számot tartható egyéb könyvek nagy részének tudományoskodó unalma, doktori disszertációs nehézkessége elriasztja őket attól, hogy hivatásukban minél jobban kiképezhessék magukat és a regények felé tereli érdeklődésüket. Kivételt csak a könnyen megírt, könnyen olvasható komoly művek tesznek, mint Bittera Nővénytermelés, Mahács Gyümölcsstermelés, Wellmann Állattenyésztés és Gesztelyi Nagy Lászlónak az Alföld kérdéseivel foglalkozó, a tanyavilág problémáit tárgyaló könyvei, s egy-két ilyenfajta más mű. De öröm volt a mi tanyai körünk könyvtárában is ráakadni Bodrogközy Zoltánnak a magyar agrármozgalmak történetével foglalkozó művére, amely azóta is kézről-kézre jár.

A fiatal gazdák között azonban sok van, aki nem éri be az olvasókörök kölcsönkönyveivel és maga is vásárol könyveket. Újság már sok jár a tanyák közé és a kis lapok mellett rendes, nagy napilapok is. Az olcsó szenzációkat hajszoló újságok olvasóit sokan már megmosolyogják. „Gyilkossági tudósítónak“ nevezik az ilyen lapokat. És például a hódmezővásárhelyi határban is több fiatal gazda van, aki a Könyvbarátok Szövetségének a tagja. Az egyiknél Sebess Dénes Két Magyarország című könyvét egészen elnyűve láttam, annyian kérték tőle kölcsön, olvassák végig. Az utolsó könyvnap óta Eckhart olcsó történelmét is sokan olvasták. De gyakran kérnek tőlünk „olyan könyveket, amelyeket Széchenyi írt.“ Ezen a téren aztán nagy a mulasztás, hogy Széchenyi művei olyan nehezen hozzáférhetőek, olcsó, népszerű kiadások nem jelentek meg azokból. Lexikonok nem ritkák a kis tanyákon. Az olvasókörökben és magánosoknál is sok helyütt látni lehet a Napkelet-lexikont és a Gazda-lexikont. Egy vásárhelykutasi gazdánál akkora könyvtárat láttam szép üvegszekrényben, hogy nagyon sok diplomás embernek büszkeségére válnék.

Ezeknek a számát könnyűszerrel rövid idő alatt meg lehetne szorozni, ha könyvvásárlásuk nagyon gyakran nem okozna nekik csalódást, ha a mi könyvkiadásunk számolna ezeknek a most feltörő tízezreknek az érdeklődésével és ha egyelőre legalább a nekik való művek megjelenésének a híre eljutna hozzájuk, s áruk alkalmazkodnék a zsebükhöz.

Mert tagadhatatlan, hogy a rossz gazdasági viszonyok hozták meg a filléres füzetek nagy konjunktúráját. És mi nem a filléres irodalom árát kifogásoljuk, hanem a tartalmának olcsó hatásvadászata ellen emelünk szót. Mert ez a különböző színű banditaromantika, kurtizánkultusz, szerelmi nyavalygás idegen a magyar néptől. Ezek a könyvecskék, ha árban meg is felelnek neki, tartalmuk nem kell a népnek. Ha vásárolnak belőlük és végig-olvassák, az elriasztja őket a könyvvásárlástól. A drága könyvek fordítás-Özönénél se jobb a helyzet. Akiknek hivatásuk a népkönyvtárak összeállítására, azok a megmondhatóik, hogy a mai magyar könyvrengetegből is milyen nehéz azt a néhány száz odavalót kiválasztani. És ez az oka, hogy népünk olvasnivágyása dacára a szépirodalom terén alig juthatott tovább Jókain, Mikszáthon, Gárdonyin és legfeljebb Komáromi János egy-egy regényéből ismerte meg az újabb irodalmat.

Tehát hagyják abba a népünk elmaradottságán való kesergést és ne a népben keressék a hibát, hogy nem olvas, amikor a lelkétől idegen írásokkal árasztják el a könyvpiacot. Tudunk egy pesti kiadóról, aki a házmesterével olvastat el minden kéziratot, mielőtt regénysorozatában megjelenítené. Házmester pedig kevesebb van az országban, mint ahány földműves és százalékarányban is a gazdák többet olvasnak, mint a házmesterek. Tőlük mégse kérdezte meg még soha senki, hogy milyen könyvekre kíváncsiak.

Valamikor, még nem is olyan nagyon régen a kalendárium volt a falvak és a tanyák népének egyetlen olvasmánya. Ponyván árulták a vásárokon és hajmeresztő jóvendőmondások, borzalmas betyárhistóriák voltak bennük. Vagy tíz év előtt aztán a kultuszminisztérium iskolánkívüü népművelési ügyosztálya nekilátott ezeknek a szörnyűségeknek a kiirtásához. Azóta az ügyosztály irat naptárcikket, elbeszéléseket a naptárkiadók számára, amelyeket naptáraikban közölnek azok. A belügyminisztériummal meg-egyezve csak azok a vállalatok kapnak kiadványaik számára országos terjesztési engedélyt, amelyek tartalma ellen a kultuszminisztérium nem emel kifogást. Így aztán ma már az a szellem, amelyet a köztudat ponyvának nevez, a népnaptárakból kiszorult. Ezek a naptárak az évek folyamán az iskolánkívüli népművelési ügyosztály irányítása mellett olyan színvonalra jutottak, hogy alig lehet kifogásolnivalót találni bennük.

A ponyva a naptárakból a filléres regénysorozatokba és nagyon sokszor az előkelő kiadók szinte fényűzően kiállított könyveibe vonult. A vásári ponyváról a díszes kirakatokba.

Ettől nem kell nagyon féltetni népünket. Alig vásárolja, alig olvassa. A veszély ott van, hogy a könyvnelküli falvak a könyvtermelés mai viszonyai között nem jutnak olvasnivalóhoz, a könyvet vásárolni akaró kispénzű magyar nép nem tudja kielégíteni ezt a hasznos kedvtelését. Csakugyan elmaradott lesz majd.

Pedig ezen a bajon könnyű segíteni. A szükségszerű első lépés az volna, hogy a sok olcsó, jól-rosszulmenő kis könyvsorozat mellé még egy népkönyvtár is indulna. Feltétlen sikere lenne.

Hogy milyen írások kellenének abba, arra az egyik tanyai tanítónak a tanítványa megfelelt, amikor ezt mondta: „Tanító úr, édesapám kéreti, hogy olyan könyvet adjon nekünk, amelyik igaz.“

A banditaregényekben, kurtizánromantikában és a szentimentális történetkében nem hisz a népünk. Az nem igaz neki. De még mindig igaz Jókai mesevilága, Gárdonyi történelmi regényei és igaz leime minden írás, elbeszélés, regény, amely magyar szívből fakadt, amely a nép mai súlyos problémáit tárja eléje. És igazak lennének azok az írások, amelyekből tanulhatna. Például egy jó Széchenyi-, Kossuth-életrajz, Széchenyi néhány művének magyarázatokkal ellátott kiadása, a mai Magyarországról és a mai Európáról szóló könyvecske, földrajz, történelem, mezőgazdaság, társadalmi kérdések, a termelés célszerű átszervezésével és legfőképpen értékesítésével foglalkozó munkák és a mai élet minden más bonyolult kérdését magyarázó művek. Megváltozott világunk megváltozott problémái, mert az ilyenek után érdeklődik a magyar nép, hogy bele tudjon illeszkedni az új világba, helyt álljon abban. És halhatatlanjainkból mindaz, ami halhatatlan maradt. De nemcsak az esztétikusok, a tudósok számára, hanem a mai élni akaró, feltámadást kereső, széles horizontú élet számára is az.

Sikerülne a dolog, mint ahogyan más országokban már régen sikerült és az elszakított Erdélynek is már régen megvan a maga szűkebb kereteihez mért magyar népkönyvtára.

Talán számottevő anyagi áldozatot se kíván, mert meglenne az erkölcsi sikere, hiszen a könyvnelküli falvak mind megtelnének könyvekkel és lenne anyagi siker is az olcsó kis könyvek sokezer példányának az árából. A minisztériumoknak pedig nem okozna gondot, hogy milyen művekből állítsák össze a népkönyvtárat.

A terjesztésük is egyszerű lenne. A népművelési bizottságok, az olvasókörök, tanítók és a szövetkezeti boltok útján eljutnának a legtávolabbi kis tanyákig. A Hangyának pedig nem kellene idegen írók detektívregényeit terjesztenie, mint ahogyan most teszi. És ha a papírzacskóin kalandorregények helyett, mint ahogy most csinálja, ilyen igazán a néphez szóló, azt érdeklő könyveket reklámozna, sokkal többet érne el vele, mert azokat legalább megvenné a magyar nép. Népművelés, nemzeti és sok más szempontból nagyon hasznos és eredményes munka volna az, ha végre eljutnánk oda, hogy nem házmesterek ízlésére bízzák, hogy milyen írásokat kínáljanak a tömegeknek, hanem ha már tanács kell, olyanoktól kérnék, akik igazán tudják, hogy mi kell a népnek.

SZUDÉTANÉMETSÉG ES NEMZETI SZOCIALIZMUS

II.

A nemzeti szocializmus szudétaföldi terjedésének egyik legbiztosabb jele egyébként az az elkeseredetten kemény akció, amellyel a prágai kormány a mozgalmat eltiporni igyekszik. Az előbb közölt statisztikáknál tekintetbe kell venni, hogy a német nemzeti szocializmus agitációja a legmesszebbmenő mértékig tilos Csehszlovákiában, s a párt mégis eredményt ért el. Ha szabad volna az agitáció, mint szabad volt a birodalomban a választások előestéjén, az eredmény még meglepőbb volna. Csehszlovákiában tilos kampóskeresztet viselni, felvonulást, népgyűlést rendezni, a nemzeti szocialista lapok a legszigorúbb cenzúra alatt állanak, stb. Az államhatalom könyörtelenül küzd a mozgalom ellen, mint Dollfuss Ausztriában, ami csehszlovák szempontból elvégre érhető. A pártot nem oszlatták fel,¹ mert addig, amíg erre nem ad határozott okot, a csehszlovák alkotmány ilyesfélét nem engedélyez, s a párt vezetői rendkívül óvatosak a jogi megfogalmazások terén, de a közigazgatási hatalom a hitlerizmus praktikus megnyilvánulásait igyekszik abszolút mértékben lehetetlenné tenni. Az új — szükségrendeletszerű — községi novella értelmében például a kormány egyszerűen nem erősíti meg hivatalukban azokat a polgármestereket, akik nem kívánatosak előtte, s a német városok és falvakban nemzeti szocialista, vagy a velük közösen haladó nemzeti párti polgármesterek sorra lekerültek a helyükről. így mozdította el Prága Hartigot, Dux polgármesterét, Schneidert, Eger polgármesterét, s legújabbban Turbát, Marienbad polgármesterét, mert az a városi koalíció, amelynek élén állottak, Prága szempontjából nem bizonyult „megbízhatónak“. Száz és száz kisebb helyen ugyanez történt. Nap-nap után közölnek a lapok az alább idézett jelentéshez hasonló cikkekét. (Példának a Prager Tagblatt szeptember 2-i számát idézem.)

„Meg nem erősített polgármesterek, feloszlattott városi képviselőtestületek. Prága, szeptember i. A belügyminiszter nem erősítette meg Schollich nemzeti párti képviselő, a neutitscheini polgármester polgármesterré választását. A belügyminiszter továbbá Warnsdorf nemzeti párti polgármesterének, Richter Károly nagyiparosnak megválasztását sem erősítette meg. A polgármesteri funkció gyakorlását az új választásig Josef Coth szociáldemokrata városatyára bízták. Moide, Deutschgabel polgármestere sem maradhatott polgármester, holott nyolc év óta a város élén áll s csak az uralkodó városi pártkoalíció összetétele változott meg. A tartományi hatóságok elrendelték a fischerni városi képviselőtestület feloszlátását.“

Olyan helyeken is vasszigorral lépnek fel a községi képviselőtestületek ellen, ahol ugyan a régi választások eredménye alapján alakult városi parlament uralkodik, de az idők szele meglegyintette azt, amennyiben váratlan hevességgel ellenzékvé vált és folytonosan borsót tör a prágai kormány orra alá. A régi német városi parlamentek pálfordulása egyébként a nemzeti szocializmus radikális terjedésének egyik legérdekesebb és legellenőrizhetőbb jele.

¹ E tanulmány írása óta már feloszlatták.

A nemzeti szocialista sajtót gúzsbakötötték. A párt vezető orgánuma, a duxi Tag elsőnek érezte az új szigorított sajtórendeletet és egy hónapig nem jelenhetett meg ez év tavaszán. A nemzeti szocializmus elleni kormányakció különösen a brünni Volkssport-pör óta szigorú. (Ez a por 1932 szeptember 25-én fejeződött be.) A brünni bíróság azonban megállapította, hogy a német sportegyesület fiatal tagjai „összekötést tartottak fönn külföldi katonai körökkel“ és katonásdit játszottak. Az ítélet után a parlament mentelmi bizottsága kikérte a háztól Jung, Krebs, Knirsch és Schubert nemzeti szocialista képviselőket, akik az ügyben kompromittálva voltak. A szigorú akció a nemzeti szocialista ifjúsági szervezetekben nagy szerepet játszó Petermichel szökése és a letartóztatott Donnhäusernek a börtönben elkövetett öngyilkossága után elérte tetőpontját s azóta változatlanul tart. A lapok (Reichenberger Zeitung, Rumburger Zeitung) külön napi rovatokban számolnak be a nemzeti szocialista párt ellen foganatosított rendszabályokról. („Letartóztatások, házkutatások, szökések“ az állandó rovat címe.) A szigor elől eddig körülbelül 3000 csehszlovákiai német fiatalember szökött át Hitlerhez s külön „szudétanémet rohamosztágot“ alakított a birodalomban. A hatóságok nap-nap után tartóztatnak le fiatal diákokat a prágai egyetemen, vagy a vidéken, s legutóbb például Aschban és Mährisch-Ostrauban került a sor tömeges letartóztatásokra. A mozgalom ennek ellenére tovább nő, s nap-nap után új emberek iratkoznak be nyíltan a párttagok közé. A németországi rádió az egyetlen propagandaeszköz, amellyel Hitler igéi a szudétanémetekhez férközhetnek, s nem csoda, ha a prágai kormány szigorú intézkedéseket latolgat ennek az agitációnak meggátlására. Többek között szó van arról is, hogy német vidéken elkobozzák azoknak az egyéneknek a rádiókészülékeit, akik német állomásokat fognak. (A csehszlovákiai németség szempontjából a breslauer rádióadóállomás körülbelül olyan szerepet játszik, mint a müncheni állomás Ausztria szempontjából.)

Elképzelhetjük, mennyire megnőne a nemzeti szocialisták száma, ha agitációjuk szabad volna. A hitlerizmuson kívül álló német pártok nagyrésze polgári párt, amely — birodalmi recipe szerint — beolvadna a nemzeti szocializmusba, ha szabadon beagitálhatná őket és a polgárok néhány százalékát nem tartaná vissza a félelem. Németországban a marxisták frontja a leadott szavazatoknak körülbelül 40 százalékát jelentette (s ezt a frontot nehéz áttörni), a szudétanémeteknél a komoly szocialisták frontja legfeljebb 30—32 százalék, a nemzeti szocializmus tehát nagyobb rétegeket abszorbeálhatna szabad agitáció esetén, mint a birodalomban. A községi választások átlaga alapján a 72 német mandátum közül a mai választások és a mai agitációs megkötések esetén a nemzeti szocialista párt 32—36 mandátumot kapna. Ha szabad volna az agitáció, a mandátumok száma 40—45-ig felszökne.

VAN EGY KÜLÖNLEGES harmadik ok is, amely érthetővé teszi a nemzeti szocializmus terjedését Szudétaföldön. A csehszlovákiai németség azt állítja, hogy a nemzeti szocializmus eszméje nála szüle-

tett és innen indult hódító útjára. A mozgalom gyökerei tényleg 1906-ig nyúlnak vissza, amikor az akkori osztrák-német pártok csehországi veresége és a marxisták előtörése után Hermann Brass hohensztádi gyáros az akkori német nemzeti párt keretében Trautenauban megalakította a „Deutsch-Völkische Arbeitspartei“-t s „marxizmus elleni rohamcsapat“-ot épített ki belőle. A mozgalom nagy eredményt ért el: az 1911-es választásoknál a német nemzeti párt 103 mandátumot kapott Brass egyesületének segítségével. Időközben a gyáros kitűnő munkatársakra tett szert: barátja, Burschowsky energikus és aktív irányt adott a rohamcsapatnak és később Knirsch és Jung, akik ma is vezérei a szudétanémet nemzeti szocializmusnak, politikailag elmélyítették, ideológiailag megalapozták a mozgalmat. 1918 májusában a marxizmus aggasztó előretörésének ellensúlyozására a szudétanémetek az eddigi alakulatok felhasználásával új pártot létesítettek „Deutsch-Nationale-Sozialistische-Arbeitspartei Österreichs“ néven, azaz ugyanazt, amit később Hitler Bajorországban újból megalakított. Jung könyve („Grundlagen des Nationalsozialismus“) már akkoriban magában foglalta Hitler elméletének csiráit, különösen a szintézis híres tanát, amely igyekszik összekalapálni és egyéforrasztani a kor két mozgató erejét, a nacionalizmust és a szocializmust. Jellemző az is, hogy 1920-ban, a marxizmus diadalának tetőpontján, a szudétanémetek nemzeti szocialista pártja tovább működött, sőt Brass elküldte Jungot a birodalomba egy nagy korteskörútra, hogy az új tant megismertesse az ottani nemzeti irányzatú elemekkel. Jung csak egy helyen ért el eredményt: Münchenben Hitlernél.

Ilyen körülmények között érthető, hogy a szudétanémetek szerint a nemzeti szocializmus ősforrásai az ő földjükön fakadtak. Ez a történelmi és pszichológiai adottság, az eszme megteremtésének büszke érzése, ugyancsak hozzájárul a közben megerősödött és más formákat kapott mozgalom szudétaföldi elterjedéséhez. Természetesen a párt aszpektuma más lett a csehszlovákiai különleges viszonyok között, mint Németországban. Hiányzik belőle elsősorban a bosszú eleme, talán némileg az elkeseredése is. A csehszlovákiai nemzeti szocializmus és marxizmus között feszült ugyan a viszony — különösen amióta a kormányban levő német szociáldemokrata párt titkárai és ágensei a nyomozók és a feljelentők szerepét játsszák a vidéken — de a polgári pártok és a nácik között nincsen jelentős ellentét. Maguk a német kormánypártok is a barátságos diszkusszió alapján állanak a nemzeti szocialistákkal. Látszott ez a brünni Volkssport-pör után, amikor valamennyi német párt (a szociáldemokraták kivételével) lándzsát tört az elítélt fiatal németek mellett és a cseh hatóságok magatartása ellen.

A szudétanémet nemzeti szocializmus világnézeti és mentalitásbeli részében nem centrális jellegű kérdés továbbá az antiszemitizmus. Valamikor nem így volt. Az antiszemitizmus politikai jelensége hajdan ugyanúgy Szudétaföldön keletkezett, mint a nemzeti szocializmus eszméje. De talán éppen azért, mert a járvány nagyon régi ezen a vidéken, a lakosság átesett a veszedelmes korszakon és bizonyos and-

toxin fejlődött ki benne. Amióta a szudétánémetség kisebbség lett, a zsidóság nem zavarja többé politikai életét. Egyrészt kevés zsidó él a németek között, másrészt nincsenek és nem is lehetnek befolyásos pozícióban a kisebbségi zsidók, harmadrészt — s ez rendkívül megszívlelendő jelenség — a történelmi országokban ősidők óta élő zsidóság egy része szívósan és odaadóan kitart a németység mellett, holott erre semmi hasznothajtó oka nincsen, sőt állandó veszteség éri, ha nem az államnéphez, hanem nyíltan és kihívóan a háttérbe-szorított kisebbséghez csatlakozik. (Különösen Prágában jellemző ez, ahol a 800.000-es cseh tengerben élő 40.000 önmagát bátran németnek valló lakos között 25.000 zsidó van, a helyi zsidóságnak csaknem a fele, s elsősorban ez a gazdag huszonötezer tartja fenn tüntetően a német iskolákat, színházakat és újságokat a cseh nagyvárosban.) A szudétánémet földön élő zsidóság a legrégebben németek között élő zsidóság közé tartozik (gondoljunk az ősrégi prágai ghettóra), s anynyira átítatta a német kultúra, hogy a nehéz sorban sem hagyja el a német nemzetet. Az államfordulat előtt a szudétánémetség a világ-antiszemizmus élén marsolt, de ma egyre fokozódó mértékben revideálni igyekeznek benne a hajdani nézeteket. A nemzeti szocialista pártban sem oly aktív az antiszemizmus, mint a birodalmi testvérpártban.

A harmadik különbség a birodalmi és a szudétánémet nemzeti szocializmus között végre az, hogy a hitlerizmus a birodalomban elsősorban társadalomátalakító, az állam struktúráját megváltoztató és a hatalmat átvenni akaró mozgalom volt kezdettől fogva, a szudétánémet nemzeti szocializmus ellenben megmarad tiszta politikai jellegénél. Nem akarja, nem is akarhatja átvenni a minden vonatkozásban diktáló hatalmat. Nem gondol a gazdasági struktúra gyökeres átalakítására. Életmódján sem akar túlzottan változtatni, s ennek az oka az, hogy a szudétánémet kisember régóta úgy él, ahogy Hitler előírja. (Ne felejtjük: a mozgalom a szudétánémet népben keletkezett.) Ugyanaz a „germános“ erkölcsi elképzelése van, ugyanúgy hiányzik belőle a birodalom köztársasági életét átítató mondain vonás, ugyanaz a kollektív lelkes kispolgár, mint Hitler kívánja. Kulturális mentalitása évtizedek óta azokon a sémákon és azon a fokon épül föl, mint most a birodalom új kultúrája, egyszóval a szudétánémet kispolgár sohasem esett át az „elfranciásító“, „erkölcstelenítő“, „cinikussá tevő pszeudomorfózison“, mint a birodalmi német a köztársaságban, s megmaradt a germán vidékiességnek érintetlenségében, amit Hitler most a birodalomban visszaálmodik. A szudétánémeteknél nem volt mit átértékelni. A Führer örömet lelné a szudétánémet városkákban folyó életmódban, ez az, ahogy ő képzei a „német formát“, ez az, amit nem fertőzött meg az „aszfaltirodalom“. Nekünk persze kissé egyhangúnak tűnik a visszamaradt ízlésű, önmagába begubózkodó, agresszívan germán élet, de megértjük, mert ennek a német kisebbségnek állandóan védekeznie kellett a külső behatások ellen, s a védekezésben védte régi primitív életformáját is, amely így az önmagába gubózkodó nép városrodjjeiben a huszadik század kísértései közepett is megmaradt azon a kezdetleges fokon, amely ma rendkívül kedvez a nemzeti szocialista elképzelésnek.

A szudétanémet nemzeti szocializmus nem kíván új politikai struktúrát teremteni, s nem százszázalékos ellensége a prágai parlamentarizmusnak sem, mert tudja, hogy egy diktatúra csak kárára lehet. Céljai szűkebb horizontúak. Mint fölsoroltam: elsősorban a szudétanémet nemzeti egységet kívánja megteremteni, s e feladat teljesítésére pompásan fölhasználhatja a nagy német nemzeti mozgalmat. Másodsorban a tűnő vagy a veszélyben forgó, s a kisebbségi életben döntő szerepet játszó nemzeti eszmét igyekszik megerősíteni, terjeszteni és határozottabbá tenni. Harmadszor — a két előbbi tétel politikai következményeként — teljes politikai a u t o n ó m i á t kíván kiharcolni Prágától a szudétanémetiség számára.

HANEM EZ AZ A PONT, ahol az egyébként nagymértékben és ügyesen terjedő szudétanémet nemzeti szocializmus zavarossá válik. Láttuk, hogy a mozgalom terjed. Láttuk, hogy terjedésének komoly történelmi, pszichológiai és gazdasági okai vannak. Láttuk, hogy néhány pozitív cél, az egységes front elérése, a nemzeti érzés növelése, az autonómia kívánása népszerűvé teszi a mozgalmat, de nem látunk határozottan körvonalazott politikai programot és nem látunk síma módszereket. A hitlerizmus eszközei agresszívek és meggondolatlanok a szudétanémetiségnél is. Az öregebb vezérek — Knirsch, Jung s főleg az új teoretikus: Jesser — meggondoltak és mérsékelték, föltétlenül a legalitáson belül kívánják tartani a pártot, de a fiatalok radikális, nem törődik mérsékelt vezéreinek szavaival s inkább Kasper, a börtönben ülő munkásvezér túlzásai szerint igazodik. A szudétanémet nemzeti szocializmus problémafölvetésének döntő kérdése az, vajjon a mozgalom a csehszlovák köztársaságtól való elszakadásra törekszik-e vagy megelégszik az energikus eszközökkel kiharcolt politikai autonómiával. A német birodalom vezérei és a szudétanémet nemzeti szocializmus vezetői az utóbbi programot helyeslik, különösen a többször említett és a mozgalom szudétanémet életében nagy szerepet játszó Volkssport-pör óta, amely után a vezérek komolyan gondolt sorozatos lojalitási nyilatkozatot tettek. De a fiatalok nap-nap után átszöknek a birodalmi S. A.-ba, nap-nap után inszenálják a meggondolatlan cselekedeteket. (Lessing tanár meggyilkolása Marienbadban.) A vezérek nem bírnak a forrongó, mohó, elégedetlen s a nyomor és a jogtalanság elkeseredésében minden mindegyes hangulatba eső fiatalokkal. Mindez természetesen megerősíti a csehekben azt a hitet, hogy a párt államellenes. Ilyen körülmények közt a fegyverek, amelyekkel a prágai kormány a nemzeti szocializmus ellen harcol, napról-napra élesebbé válnak. Tempora mutantur! Évekkel ezelőtt Benes külügyminiszter a külföldön büszkén mutathatott rá a szudétanémetek teljes lojalítására, mint a „demokratikus csehszlovák állam politikájának legnagyobb sikerére“, s ma a prágai kormány fögondja éppen a németiség, nagyobb gond, mint a kommunista veszedelem vagy a magyar probléma s az összpontosított figyelmet csak legutóbb térítette el némileg a németiségről egy váratlanul jött újabb nehézség: a nyitrai Pribina-ünnep után agresszíven kiújuló szlovák autonomista-mozgalom.

Mégis mi az a program, amit a forrófejűektől és a katasztrófa-politikusoktól eltekintve a nemzeti szocializmus józan vezeterei a magukénak vallanak? Nem gondolnak erőszakos elszakításra, mert tudják, hogy ez világhatalomját jelentene. Mászt kell kitalálniok, amivel az elégedetlen, a radikális s a „náci-áfiumtól“ megejtett szudétánémet népet magukhoz láncolják. Így jutottak el az autonómia programjához. Alapjában véve ez a program sovány és bizonytalan, de minden más mohó cél holtpontra futott és a birodalmi párt éppúgy, mint a szudétánémet párt kénytelen volt belátni, hogy Hitler uralmának fönmaradása érdekében mérsékelni kell a törekvéseket. Időt nyerni, ez a németországi szempont és a birodalom határán kívül létező nemzeti szocialista pártok, főleg a szudétánémet párt, kénytelen alkalmazkodni hozzá. Amit tehát a szudétánémet nemzeti szocializmus vezeterei hangoztatnak, lemérsékelt és mentes a szenzációktól. A legutóbbi, szeptember 2-i aussigi pártnapon, amikor a vezetőség felháborodva tiltakozott a Lessing-gyilkosságban való részvétel vádjá ellen, Jung képviselő nyomatékosan leszögezte a szudétánémet nemzeti szocialista pártpolitika irányelveit:

„Félreértések elkerülése céljából meg kell állapítani, — mondotta — hogy a birodalmi német csatlakozási és „gleichschaltolási“ igyekezetek nem jönnek tekintetbe. A párt politikai alapját az egységes front megteremtése és a szudétánémetség összefogása alkotja. Társainkat ismételtén óvjuk attól, hogy kapcsolatba lépjenek a birodalmi német párt-szervezetekkel és még a kétségbeesés határain levő munkanélkülieket is óvjuk attól, hogy a német birodalomban keressenek munkát. A csehszlovák hatóságok és bíróságok ama álláspontját, hogy a birodalmi német nemzeti szocialista párt és a csehszlovákiai német nemzeti szocialista párt veszélyezteti a csehszlovák köztársaság egységét és létét, helytelennek tartjuk. Nem vagyunk abban a helyzetben, hogy a hatóságoknak ezt az álláspontját megváltoztassuk és kénytelenek vagyunk a bekövetkezendő fejlődésre bízni a döntést. A leghatározottabban leszögezem, hogy egyetlen szudétánémet sem jogosult hazánk határain túl a szudétánémetség nevében nyilatkozatot tenni. Meg vagyunk győződve arról, hogy a jelenlegi forradalmi nyugtalanság nyugodtabb fejlődésnek ad helyet s a szudétánémet nemzet egységesítésére és mély nemzeti érzéssel való megtöltésére irányuló munkánk békésen befejeződhet.“

A mondottakból látszik, hogy a szudétánémet nemzeti szocialisták programjának lényeges része az, amit szeretnek „belső megégyesülésnek“ nevezni. Egységes front, függetlenség minden külső behatástól, a külföldre szökött nemzeti szocialisták megtagadása, — valóban Prága sem kívánhat szelídebb programot. De Prága nein hisz a nemzeti szocialisták lojalitási nyilatkozatainak, s jellemző, amit a Národní Politika, a legnagyobb cseh lap, szeptember 7-én mintegy a cseh közvélemény nevében Jung és a párt hivatalos bejelentésére válaszolt.

„Kampóskereszteseink megkísérlik, hogy félrevezessék a cseh közvéleményt és eloszlassák arra vonatkozó aggályait, hogy előkészítik a talajt az eljövendő nagy német birodalom számára. Holott eddigi munkájuk a lojalitási nyilatkozatok ellenére kizárólag az elszakadásra irányult. A legújabb taktikai páfordulás bennünket meg nem töveszthet.“

Így és hasonló módon folyik a csatározás a német nemzeti szocialisták és a csehek között.

A NEMZETI SZOCIALISTÁK alig merik azt a politikai programmed hangoztatni, amelyet az első, a teljes elszakadás ma már nem létező programja után második számú programjuknak nevezhetnénk: a politikai autonómia követelését. A csehek bizalmatlansága és a hatóságok szigora annyira megnőtt, hogy az autonómia követelése is túlzottnak és veszedelmesnek látszik. Viszont a prágai kormánynak a németekkel szemben követett magatartása csupa negatívumból áll és pozitívumokat nem nyújt. A német vezérek váltig hangoztatják: tessék valami olyat kitalálni és a német népnek adni, ami kielégíti, ami megnyugtatja — s a háborgás nyomban lecsendesedik. Elvégre a Hitler-mozgalmat nem fentről vetítik be a szudétanémet népbe, hiszen az agitáció jóformán teljesen lehetetlen, hanem a mozgalom lentől jön és lentől terjed. Csak ha a szellemi és az anyagi elégedetlenség okai megszűnnek, akkor remélhető a megbékülés, mert illúzió volna azt gondolni, hogy a három és félmillió erős és gazdag nemzetiséget egyedül csendőrékkel és hatóságokkal tartósan féken lehet tartani.

De senki sem talál megfelelő megoldási módot. Az aktivizmus varázsereje régen megtört, más programot pedig Prága nem állít föl. A szudétanémetiség jövője körül jelenleg nagy a tanácstalanság: a kormány nem tudja mihez kezdjen, de maguk a szudétanémet vezetők sem igen látják, — s ez Jung hivatalos nyilatkozatából is kitűnik — hová fejlődnek az események. A központi kormányzás idegességében kezdi a németiség valamennyi nacionális megmozdulását büntetni, aminek következménye természetesen az lett, hogy a többi ellenzéki polgári párt, főleg a nemzeti párt, csaknem fenntartás nélkül csatlakozott a nemzeti szocializmushoz. Prága hallani sem akar az autonómia megadásáról s az autonómia nevének pusztá említése máris szállka a szemében. (Az autonómia követelése évekkel ezelőtt megengedett dolog volt és a „demokratikus diskusszió“ szabadon folyhatott erről a témáról, de ma, Hlinka erélye és a német nemzeti szocialista követelések után, államellenes dolognak számít.)

A német aktivista pártok most a „várakozás“ álláspontján állnak. Várni, amíg a nemzeti szocialista betegség kitombolja magát, várni, amíg a szudétanémet kiábrándul „a hitlerizmus meddő eszméjéből“ s újra elérkezik az aktivizmus ideje. A várakozás álláspontját a passzívításba kényszerült aktivista németek találták ki, de az idea föltűnő módon terjed az összes tanácstalan politikai irányzatok között. A várakozás álláspontját képviseli tulajdonképpen a nemzeti szocialista mozgalom vezetősége is. Várni, kitartani, majd csak lesz valahogy, majd csak jön valami és valaki. Az autonómia pozitívumát a józanabb nemzeti szocialisták kezdik szintén szkeptikusan nézni, mert nincsen fogalmuk arról, hogy miként lehetne az egymástól elválasztott szigeteken vagy a hosszú vékony sávokon és a csehekkel összekeverten élő németiségből lekerekített politikai autonóm egységet formálni. Kiterveztek ugyan egy „zárt német telepedési területet“, amely 24.844 négyzetkilométer volna és 2,792.373 lakosából 2,527.440 a német és csak 249.245 a cseh s összesen 3136 községből állna, de

ez a terület alaktalan, összeköttetés nélküli, több helyen megszakadó képződmény s a németeknek sincs nagyon ínyére.

Az aktivizmus és a negativizmus a várakozás álláspontjára helyezkedik, de ezt teszi tulajdonképpen a cseh államhatalom is, amikor nem tud pozitív programot nyújtani a németységnek, hanem a szigorú rendőri rendszabályok gyakorlati alkalmazásával tölti idejét. A kormány abban reménykedik, amiben az aktivizmus, hogy a németység lendülete majd csak megtörik és a nemzeti szocializmus forgószele elviharzik. Mindenki vár. Nagy szerencse, hogy a szudétanémetység megfelelő fizikai és szellemi kondícióban van, hogy bizvást várhat és tényleg a jövőre bízhatja a megoldást. Büszkén mondotta valamennyi német informátorom, hogy a német kisebbségben rengeteg erőtartalék rejtőzik és okvetlenül elegendő potencia a jobb jövő kiváráására. Nem olyan kisebbség ez, amely évről-évre gyengül. A krízis viszontagságait jobban viseli, mint akár a cseh többség. Az állam lakosságának 23 százalékát alkotó németység takarékbetéteinek összege például az összes takarékbetétek 44 százaléka s magában véve ez az adat is mutatja a kisebbség nagy erejét. A német kézben levő ipar az állam legfőbb jövedelmi forrása: ha leáll, az adóbevételek a minimumra csökkennek. A kormány akarva nem akarva, kénytelen mindent elkövetni a német ipar zavartalan funkcionálása érdekében s nem büntetheti ezt a jövedelmi forrást tulajdonosainak és munkásainak, a németeknek, politikai meggyőződése miatt. A szudétanémet nép évtizedek óta megszokta, hogy független pályákon keresse kenyerét s ezen a téren ugyanolyan agilitásra tett szert, mint a zsidóság. Az évtizedes nemzetiségi harcok megtanították az önállóságra. A német magánhivatalnok például keresett cikk és cseh területen is szívesen alkalmazzzák, mert pompásan megfelel feladatának és — természetesen — bírja az államnyelvet. A németység káderei egyszóval nem bomlanak s az elnemzetlenítési törekvések régen csődöt mondtak.

Abban a tanácstalanságban, amit egyrészt a krízis, másrészt a nemzeti szocialista mozgalom betörése okozott szudétanémet földön, valamennyi párt a várakozás álláspontjára helyezkedik. Egyelőre senki sem tudhatja, meddig tart ez az óvatos „átvurstlizás“, mely rendkívül hasonlít a „forró kása kerüléséhez“. De a hatalmas kisebbség várhat, mert erői nem csökkennek és elég tartalék áll rendelkezésére. A szudétanémetység felkészült bátorsággal néz a jövőbe, bármit hoznak is a kiszámíthatatlan fejlemények.

Így vélekednek a hivatalos elemek, a pártok vezetői. De lent, a népnek a hitlerizmus agresszivitásától átítatott mélyén ismeretlen és veszedelmes erők forrnak. A nemzeti szocialista mozgalom turbulensebb rétegei rosszalják a várakozás álláspontját s az azonnali cselekvés szükségességét hirdetik. Állandóan terveznek valamit, amivel a világ figyelmét magukra irányíthatnák. Ezek a nyugtalanok a legszívesebben erőszakos demonstrációkat rendeznének s azt sem bánnák, ha kitörésük a cseh államhatalom drasztikus szigorúságú katonai ellenrendszabályait vonná maga után és a csehszlovákiai németység teljes lehengerlését eredményezné. Sőt épp ezt látnák a

legszívesebben. Mert véleményük szerint az erős szudétánémetség a hosszabb-rövidebb elnyomást kibírná, de a világ kénytelen volna föllismerni, hogy egyrészt az egész szudétánémetség egy táborban van, másrészt száz százalékosan elégedetlen a mai helyzettel, harmadrészt az államhatalom csak a szuronyok kegyetlen erejével tudja fönn tartani a rendet, ami elvégre huzamosabb időre tarthatatlan állapot s amin a humanizmus és a népek szabadsága nevében feltétlenül intézményesen segíteni kell. A szudétánémet nemzeti szocialisták radikális szárnya, amelyhez sok névtelen vezetővel főleg az ifjúság és a munkanélküliek elkeseredett tömege tartozik, a felforgatást, a nyílt belső zendülést látja a szudétánémetek többségét jelentő hitlerizmus programjának. A csehek számolnak a német népszenvedély elemi kitörésének lehetőségével. Biztosak ugyan győzelmükben, tudják, hogy hadseregükkel bármikor letörhetik a német zendülést; de mit szólna Európa, ha látná, hogy a szudétánémetség tényleg csak terrorral fékezhető meg és elkeseredett elégedetlenségében a börtönt és bitót jelentő lázadástól sem riad vissza? A „megbékítő és kiegyensúlyozó“ cseh demokrácia nimbuszának íziben vége volna és a nyugati hatalmak kénytelenek volnának újfajta megoldásokra gondolni.

A radikális hitleristák egyszerűen a mártírszerepben látják a szudétánémet nemzeti szocialista egység világjelentőségű rendeltetését. Macedónok akarnak lenni s bármily távol áll a macedonság mentalitása a különben reális és higgadt szudétánémet lélektől, a hitleri csoda e hihetetlennek látszó változást is előidézheti benne, különösen mert az elégedetlenség és az elkeseredés csirái ott lappanganak a krízis következtében tarthatatlan helyzetbe került szudétánémetségben. (Ne felejtsük el, a munkanélküliség az ő területükön a legnagyobb egész Csehszlovákiában, s ők érzik legjobban az állam leépítő tendenciáit.) A prágai sajtó aggódva figyeli a robbantó erők gyülekezését s éppen a napokban járta be a cseh lapokat a riasztó hír, hogy „a csehszlovák nácik őszi tervezik zendülésüket és az államhatalom terrorjának kiprovokálását. Vigyázni kell és megőrizni a hidegvért.“

Az erőszakos felkelés kétélű fegyver. Mert lehet, hogy nem azt eredményezi, amit a szudétánémetek elképzelnek, lehet, hogy Európa helyeselni fogja Prága szigorúsági ellenintézkedéseit, lehet, hogy a zendülés fegyveres bonyodalmat idéz elő, amit Hitler bizonyára kerülni akar. A vezérek éppen ezért mérsékletre intenek s a másik, a gyengébb programot, a várakozás programját ajánlják. A kívülálló nem tudhatja, melyik irány lesz erősebb a pártban s így mást nem mondhat a mai szudétánémet állapotokról, csak azt, hogy bizonytalanok s a megoldást csupán a jövő hozhatja meg.

A MAGYARSÁG HELYZETE A DUNAMEDENCÉBEN¹

RENDKÍVÜL MEGTISZTELŐ reám nézve az a szíves meghívás, amely lehetővé teszi nekem, hogy a világ egyik legrégibb és leghíresebb angol egyetemén Önök előtt hazám ügyének szószólója lehetek. Rendkívüli az alkalom, de rendkívüli Magyarország szempontjából a tárgy fontossága is, amelyre az Önök figyelmét felhívni akarom, mert a trianoni béke Magyarország ezeréves történelmében csakis a mohácsi csata katasztrófájával hasonlítható össze, amelynek következtében Magyarország majdnem kétszáz évre három részre szakadt és az egész magyar Alföld tőzsgyökeres magyar lakosságával török uralom alá került, amit teljesen kiheverni többé sohasem tudott. Amikor tehát igaz hálámat és köszönetemet fejezem ki Cambridge egyetemének azért, hogy jövöltából ezen rendkívüli jelentőségű kérdéstről ily előkelő pódiumról szólhatok, nem titkolhatom el, hogy bizonyos elfogultság vesz rajtam erőt, vajjon képes leszek-e arra, hogy Magyarország ezen életkérdését, jövőjének ezen sorsdöntő problémáját olymódon hozzam kapcsolatba Európa egyéb aktuális nagy politikai és gazdasági kérdéseivel, hogy ez az Önök érdeklődésére komolyan számot is tarthasson. Magyarország végre is kis ország európai szemszögből nézve és nem nagy süllyal bír. De mai sorsa össze van kötve a Dunamedence többi népének a sorsával, sőt, hogy helyzetét teljesen ítélessük meg, még tágabb geográfiai és történelmi perspektívából kell reá egy pillantást vetnünk.

Európának az a területe ugyanis, amelyen a világháború következtében a politikai uralmi viszonyokban és az államok határaiban mélyreható változások állottak be, amelyet röviden az európai kontinens politikai földrendésterületének nevezhetünk, tulajdonképp egy széles stráfot alkot, amely északon a finn öböltől le délen a Száva-Duna vonalig, a Balkán félsziget alapvonalaig, a germán és orosz nép lakterülete között déli irányban szélesedve terül el. Ezen terület minden részén új államok és új állami határok keletkeztek. A háború előtt ennek a területnek a birtokosa három nagyhatalom volt, Oroszország, Németország és Ausztria-Magyarország.

Ma Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, a Csehszlovák állam, Ausztria, Magyarország, Jugoszlávia és Románia, tehát kilenc ország osztozkodik ezen terület fölött, amelyen azonban nem kilenc, hanem 13 nemzeti öntudatra ébredt nemzet lakik: az esztek, let-

¹ Szerzőnek, a Magyar Szemle Társaság elnökének a cambridgei egyetemen, november végén tartott előadása, eredeti magyar szövegében. *A szerk.*

tek, litvánok, lengyelek, csehek, tótok, ruthének, osztrák-németek, magyarok, szlovének, horvátok, szerbek és a románok.

Történelmi szemüvegen nézve, ezen események lényege abban foglalható össze, hogy az említett kis nemzetek, amelyeknek egy nagy része évszázadokkal ezelőtt független volt, amelyekre azonban a XVI. századtól kezdve egy irányból a sokkal erősebb orosz, a másik irányból a germán nép terjesztette volt ki hatalmát, újból önállókká váltak és több-kevesebb szerencsével független államokat alapítottak.

Két hatalmas és számban túlsúllyal bíró nép a közöttük lakó kis népek fölött a múltban tehát megosztzkodott és hatalmát reájuk kiterjesztette. Ebben az osztályban a germán nép járt volt annak idején jobban, mert miután Ausztria eredetileg germán államnak volt tekinthető, az ő révén a szóbanforgó területnek és népeinek nagyobb része került germán, mint orosz uralom alá. A germán politikai erő igazi reprezentánsai ugyanis 1866-ig, a porosz-osztrák háborúig, illetve 1870-ig, amikor Németországban Poroszország vette át végleg a vezetést, az ausztriai ház, a Habsburgok voltak. Maguk a Habsburgok is 1867-ig Ausztriát mindig német államnak tekintették és a francia politika is XIV. Lajos óta, amikor a germán túlsúly ellen harcolt, mindig a Habsburgok hatalmának a megdöntésére törekedett.

Ezt az osztályt, amely így 300 év alatt alakult volt ki, az Ausztriában élő szláv népek ébredése után a pánorosz politika a maga javára szerette volna megváltoztatni, illetve újból rendezni, különösen amióta a török uralom alól függetlenné váló Balkán szláv népeinek irányítását és vezetését, ha nem is formailag, de lényegileg annál inkább kézbe vette volt.

Az orosz-osztrák-magyar és az orosz-német összeütközés a világháborúban az orosz és a germán nép történelmi törekvéseinek szempontjából tulajdonképpen ezzel az értelemmel bírt és amikor azt a kérdést vetjük fel, hogy vajjon a létesített új rendezés helyes-e, lehet-e tartós, amikor azt vizsgáljuk, hogy milyen kilátásai vannak a jövőben, sohasem szabad megfélemlenünk, hogy milyen faktorok idézték elő azt az állapotot, amelyet ez az új rendezés megszüntetett és hogy ezek a faktorok milyen hatást fognak a jövőben a történelem menetére gyakorolni.

A harcban az osztozkodó két partner elvérzett, nem új osztály lett az eredménye ennek a küzdelemnek, hanem az, hogy a 300 év előtt szerzett pozíciók mindkettő kezéből kisiklottak és a kis népek újból talpra állottak.

Az az egy azonban bizonyos, hogy Németország és Oroszország politikai elsüllyedése és népeinek mai tehetetlensége a világtörténelem átmeneti jelensége csak. Németország belső vajúdása és nemzetközi pozíciójának háttérbe szorulása máris vége felé közeledik, Oroszország pedig, amely ma 170 millió lakossal bír, de egy emberöltő múlva 250 millió lelket fog előreláthatólag számlálni, mérhetetlen erőforrások felett rendelkezik még és előbb-utóbb bizonyosan szintén talpra fog állani. Nagy és erős nemzetek a történelemben azonban mindig arra törekedtek, hogy a gyengébbeket a maguk járszalagára fűzzék. Tették ezt hol barbár elnyomás útján, hol humánu-

sabb és szabadelvűbb eszközök alkalmazásával; és semmi ok sincs feltételezni, hogy az emberi természet megváltozott volna, vagy hogy a nemzetek eddigi pszichológiájában a jövőben volna változás várható. Annival inkább kell ezzel számolni, mert a nagy nemzetek nem tűrhetik, hogy a kis népek közvetlen szomszédságukban állandó (óvodásban éljék le napjaikat, a nyugalmat és a békét veszélyeztessék és civódásaikba más nagy nemzeteket bevonni és érdekeltetni törekedjenek, ami azután sokkal komolyabb helyzeteket idézhet fel.

Európa legnagyobb érdeke fűződik ebből kifolyólag ahhoz, hogy azon a területen, amelyet mint Európa politikai földrengésterületét jelöltem meg, ahol a békeszerződés 13 kisebb-nagyobb nemzet politikai életének új kereteit állapította meg és amely terület két oldalán az orosz és a germán expanzív akarat áll, végre 15 év után a végleges nyugalom helyreálljon, egy szilárdabb béke alapoztassék meg és az ott lakó kis népek egy igazságosabb osztály révén egymással kibékítessenek.

Mert vagy sikerül ezen kis népek között igazi békét teremteni, vagy megismétlődhetik az utolsó 300 év története és újból német, illetve orosz vezetés alá kerülhetnek; de hogy ez nem fog mindig békés úton lefolyni, az minden kétségen felül áll.

Most van a kellő időpont tehát az új rendezést keresztülvinni, amíg a legnagyobb érdekelt partnerek, az orosz és a német, oly döntő súllyal bele nem szólhatnak az eseményekbe, mint később. Később ez nehezebbé fog válni, mert akkor erősebb érdekek fognak maguknak újból érvényesülést keresni.

Oroszország ma önmagával van elfoglalva és a pánszláv program is egyelőre a lomtárban pihen. Viszont Németország gazdasága romokban hever, súlyos megélhetési gondokkal küzd és nagyhatalmi pozíciójának roncsait igyekszik egyelőre megmenteni. Az ördögöt festik a falra tehát azok, hogy maguk halászhasanak a zavarosban, akik német vagy orosz imperialista veszélyről beszélnek ma, holott éppen a német és orosz nép hozzájárulásával lehetne ma még a kis népek között igazságot tenni és a szóbanforgó területek viszonyait véglegesen rendezni, amíg újabb szövetségi kötelékek és blokkok nem jönnek létre, amelyek azután az ilyen békés rendezésnek újból az útjába fognak esetleg állani.

EURÓPÁNAK AZ A TERÜLETE, amelyről szoltam, tulajdonképpen három részre oszlik és ennek megfelelőleg a megoldandó kérdések is három csoportba oszthatók. Nem kívánok ez alkalomból foglalkozni sem a balti államcsoport kérdéseivel, sem a lengyel kérdéssel, mert mindkettőnek a természete teljesen eltér attól a problémától, amelyet a dunai államok problémájának neveznek és amely azokat az államokat érinti, amelyek a volt osztrák-magyar monarchia területén alakultak ki. Ezeknek a helyzetéről kívánok egyedül tárgyalni.

Amint már említettem, a régi Ausztria, történelmi szemüvegen keresztül nézve helyzetét, egészen 1867-ig a germán politikai érdekszférába tartozó állam volt és jóllehet területének tekintélyes része, nevezetesen Magyarország sohasem volt a német birodalomnak in-

tegráns része, az uralkodók közössége folytán, akik magyar királyok és többnyire egyúttal német császárok is voltak, továbbá a *pragmatica sanctio* folytán, amely Magyarország és Ausztria elválaszthatatlan együttes birtoklását mondta volt ki, a volt monarchia egész területe, tehát Magyarország is tulajdonképp ebbe a politikai érdekszférába vonatott be.

A Habsburgok egészen 1867-ig abban is keresték a monarchia területén uralmuk hivatását, hogy egész birodalmukból egy egységes és osztrák-német vezetés alatt álló, lehetőleg németnyelvű kormányzattal bíró államot csináljanak.

A magyar nemzet ezen tendenciának több-kevesebb sikerrel mindig ellentállott és ez volt oka 400 éves küzdelmének a Habsburgok ellen, de 1867-ig nem volt ereje hozzá, hogy ez említett törekvésüket letörje.

A Habsburg-uralom alatt álló összes népek közül hosszú ideig egyedül a magyar volt tehát az, amely ezen tradíciók ellen komolyan vette fel a küzdelmet és neki sikerült is végre 1867-ben, amikor Königratznél a porosz-osztrák hegemonia kérdése Poroszország javára dőlt el, a monarchiában addig uralkodott eszmékben gyökeres változást előidéznie.

1867-ben eszmélt először a Habsburg-birodalom és dinasztiaja komolyan arra, hogy öncélú állam és hivatása nem az, hogy mint a Habsburgok családi patrimoniuma a dinasztia szupremáciáját Németországban biztosítsa, hogy nem az a rendeltetése, hogy a német nép hegemoniáját alapozza meg a saját területén, hanem az, hogy a birodalomban lakó kisebb népek összességének biztosítsa a jólétet, a fejlődést, biztosítsa nekik azt a hatalmi állást, amelyet a kis népek külön-külön nem élvezhetnének és egyúttal azokat a gazdasági lehetőségeket, amelyeket csakis egy nagyobb gazdasági egység nyújthat lakóinak. Az olasz provinciák elvesztése, valamint az, hogy Ausztria a königratzni vereség után a német egységből kimaradt, vonta maga után, hogy Ausztria-Magyarország politikája számára új feladatok adódtak.

Énnek az új feladatnak megfelelt abban az időben az a politikai konstrukció, amely a dualizmus neve alatt ismeretes. A dualizmus tulajdonképpen elismerése volt annak a geográfiai, történelmi, politikai és gazdasági öncélú egységnek, amelyet Szent István birodalma, dacára a területén lakó sokféle népelemnek, ezer év óta a Dunamedencében a magyar nemzet vezetése mellett mindig reprezentált és amely politikai egység most harmóniában az Ausztriában vezető szereppel bíró osztrák-németséggel volt hivatva az egész birodalom öncélú életét berendezni és irányítani.

A dualizmus abból a feltevésből indult volt ki, hogy a többi népfajok nemzeti igényei a kisebbségi jogok kiépítése révén lesznek kielégíthetők, vagy ha szükségesnek mutatkoznék, oly lokális autonómiák létesítésével, amilyent a horvátok Szent István birodalmának keretében már amúgy is régóta élveztek, vagy végre azzal, hogy a tartományi kormányzat az osztrák koronatarományokban fokozatosan az illető tartományt többségben lakó nép kezébe adatik át, mint például a galíciai tartományé a lengyeleknek.

A monarchia ezen a téren fokozatos evolúció előtt állott. És ez az evolúció a minoritást jogvédelem szisztémáján túlmenve, a lokális nemzeti autonómiák kialakulásához és végre a dualizmus megtartása mellett is a föderalizmus bizonyos megvalósítása felé vezetett volna, szóval a kettős monarchia közjogi konstrukciójának olyan átalakulásához, amelyben minden alkotórészt képező nép egyenlő nemzeti jogok élvezetébe lépett volna ugyan és bizonyos területi önkormányzattal is ruházott volna fel, de amelynek a beillesztésével a két állam, illetve a monarchia dualisztikus szerkezetébe az illető népnek valódi életszükségei, kultúrfoka, gazdasági és politikai súlya és végre nemzeti öntudatának és társadalmának fejlettsége, tehát azok a körülmények lettek volna mérvadók, amelyek nem egy formális és mechanikai, hanem egy életképes, organikus egység létrehozásánál elsősorban veendő figyelembe. Ezt az evolúciót azonban különböző körülmények hátráltatták és késleltették.

Először az a körülmény, hogy a föderalizmus a szőkébb értelemben vett Ausztria területén az ottani osztráknémet népnek az első helyről való le- és háttérbe szorulását jelölte volna, ami viszont ennél a népnél a Németországhoz való csatlakozás vágyát készült kirobbantani. Azon a napon, amelyen Badeninek, a lengyel származású osztrák miniszterelnöknek nyelvrendeletei napvilágot láttak, amelyeknek a cseh tartományi közigazgatásnak az elcsehesítése lett volna az eredménye, Bécs utcáin a Deutschland über Alles dal csendült fel és világossá vált, hogy az osztráknémet nép a maga évszázados történelme hivatását a Dunamedencében csak addig kész vállalni, amíg valóban vezető szerepet játszhatik e területen, de ha aközött kell választania, hogy valamely dunai államblokkban, amely felett szláv népek érdekei bírnak döntő súllyal, egy harmadrangú minoritás szerepét játssza, vagy aközött, hogy ebből a blokkból kiválva csatlakozást keresen a germán nép nagy tömegeihez, úgy feltétlenül az utóbbit választja. Ez az osztrák probléma lényege ma is, azzal a különbséggel, hogy az osztrák nép túlnyomó többsége leszámolt már azzal és lelkében bele-törődött ma már abba, hogy történelmi hivatása a Dunamedencében véget ért, hogy az említett értelemben az többet fel nem éledhet és ma főleg a versailles-i tilalom tartja vissza attól a csatlakozástól, amelytől a boldogulását de facto várja és reméli.

A második akadálya a monarchia közjogi átalakulásának feltétlenül az volt, hogy félni kellett attól, hogy ez az átalakulás csak etappot jelentene a monarchiához tartozó nagy területrészek későbbi elszakadása felé. A monarchia területén ugyanis szerbek és románok, lengyelek és ruthének a határok mentén a monarchián kívül lakó fajrokonáikkal közvetlen szomszédságban laktak, köztük a szerbek és románok önálló nemzeti államokban. Kétségtelen, hogy így Ausztria-Magyarország nem válhatott azzá, amire sorsa predestinálta volna, t. i. hogy a dunai kis népek menedéke legyen hatalmasabb szomszédnépek uralmi törekvéseivel szemben, a dunai kis népek egységbe foglalt szövetsége, mert egyelőre éppen ezeket a kis népeket osztotta ketté és így vagy bele kellett volna nyugodnia abba, hogy idővel ezek a területek kiszakadnak a birodalomból, vagy arra kellett volna elhatároznia magát, hogy a

szomszédos önálló államokat, amelyek saját lakóira vonzóerőt gyakoroltak, a legszorosabb módon magához csatolja és ezúton egyesítse saját vezetése alatt a két állam fennhatósága alatt szétszakított kis népeket. A baj az volt, hogy a két elhatározás egyikére sem tudta magát rászánni.

A harmadik akadálya az átalakulásnak ebben az irányban a monarchia területét lakó egyes szláv népek mentalitásában keresendő, amely hovatovább inkább a pánszláv eszmekor irányába fordult el és amely irány mögött az orosz politika és az orosz rubel állott. Oroszországnak sohasem volt az a célja, hogy Ausztria szláv népeinek nemzeti igényei Ausztria részéről kielégítést nyerjenek és hogy akár nemzeti autonómia, vagy hasonló konstrukció révén a nemzeti ellentétek a monarchia keretén belül csendesüljenek le, hisz abban a Ferenc Ferdinándban látta legnagyobb ellenségét Oroszország és a pánszláv irány, aki Ausztria-Magyarországból föderális államot akart csinálni és ezért is kellett neki áldozatul esnie — hanem az volt ennek a politikai iránynak a célja, hogy a monarchia széthullását és felbomlását idézze elő és hogy annak örökébe léphessen mint eleinte az összes szláv népek patrónusa, később mint ezeknek az ura.

Ausztria a múlt század elején és 1848-ban a szláv kérdést a magyarok ellen játszotta volt ki és a magyarországi kisebb szláv népek nemzeti öntudatának pánszláv irányban való ébredését maga is elősegítette. Később észrevette ugyan az elkövetett hibát és valamely ausztrószlavizmussal próbálkozott meg, amelyet különösen a csehek fel is használtak arra, hogy maguknak mint látszólag államhű elemnek döntő pozíciókat biztosítsanak Ausztriában, de ez a próbálkozás elkésett, mert a monarchiában lakó csehek és szerbek nemzeti törekvéseit és politikáját lényegileg már Szentpétervárról irányították. Ez azonban természetesen gondolkodóba kellett hogy ejtse mindazokat, akik ettől az iránytól a maguk nemzeti létét joggal félthették, így elsősorban a magyarokat, akik nem akartak a múltban németekké válni, de még kevésbé vágytak arra, hogy idővel orosz uralom alá kerüljenek.

Megnehezítette végre ezt a fejlődést maga a dualizmus is és a magyar nemzetnek az a nagyon is jogosult és az évszázadok rendjén szerzett keserű tapasztalatok folytán indokolt törekvése, hogy a Monarchia keretén belül Szent István birodalma mint külön egység tartassák fenn, még azon esetben is, ha keretein belül kisebb autonóm területek létesítése válnék szükségessé, mint pl. a horváté, mert ennek az egységnek fenntartása a magyar nemzet független létének egyedüli biztosítéka volt a múltban, amikor minden osztrák-német expanzió az ország meghódítását és a magyar nemzet leigázását azzal kezdte volt, hogy állami területéből részeket leszakítva, azokat ha látszólag nem is, de de facto idegen közigazgatás alá helyezte.

Mіндеzen nehézségek és akadályok dacára a monarchia belső evolúciója a benne élő kis népek fokozatos nemzeti emancipációja felé haladt és ez bizonyos idő alatt organikus módon ezen népek kultúrfokához, nemzeti erőviszonyaik és súlyukhoz mérten kifejezésre jutott volna a monarchia közjogi konstrukciójában is.

A VILÁGHÁBORÚ AZONBAN véget vetett ennek az evolúciónak és a békeszerződés kontár kézzel nyúlt bele a viszonyokba az új rendezés érdekében.

Munkáját azzal kezdte, hogy minden tekintet nélkül a történelmi fejlődésre, háromféle rangba és előkelőségi fokba sorolta be a volt monarchia területén lakó népeket. Egyik részét elismerte szövetségesnek és ezeknek a kiváltságosoknak mindent megadott, amit csak kértek, sőt még azt is, amire nem különösen vágytak. Ebbe a csoportba kerültek a csehek, a szerbek és a románok. A második sorba jutottak azok a kis népek, amelyek a békeszerzők szemében nem voltak ugyan főbűnösök, mint a magyarok és német-osztrákok, de a háború végéig kitartottak ezen főbűnösök oldalán, vagy legalább nem dokumentálták volt kellőképpen, hogy ellenük árulást készülnek elkövetni. Ezeket meg sem kérdezve, egyszerűen vagy a csehekhez csapták, mint az északi szlávokhoz tartozókat, vagy a szerbekhez mint délszlávokat. így jártak a tótok és a ruthének északon, a szlovének, a horvátok és a vendek délen, akikkel szemben még azt is elmulasztották, hogy nemzeti különállásukat s egyéniségüket valamely formában elismerjék. Helyzetük az új csehszlovák és jugoszláv államban ebből kifolyólag teljesen tűrhetetlen, mert bár külön nemzetet alkotnak, még nemzeti kisebbségszámba sem mennek ma ottan, hanem egy új nemzeti kategóriához tartoznak, amelyet „elnyomott többség“ névvel lehet csak kellően kifejezni.

Végre a harmadik kategóriába soroltattak a legyőzött magyarok és német-osztrákok, akikkel szemben az eljárás vezérelve az volt, hogy tőlük minden terület elvételessék, ha azon a nem hozzájuk tartozó népeknek akár valamely parányi minoritása él. Ennek az elbánásnak lett a következménye azután, hogy a magyar nyelvterületet úgy megcsonkították, hogy 3 $\frac{1}{2}$ millió magyar, a magyar népnek egyharmad-része idegen fennhatóság alá került.

Hogy ez az eljárási metódus — tisztán nemzeti szempontból nézve a kérdést — mire vezetett, azt ma az egész világ konstemálva látja. Teremtettek két csonka országot, amely el van vágva megélhetésének legelemibb feltételeitől is és teremtettek három más életképtelen országot, melyeknek létét a belső nemzeti ellentétek és feszültségek minden pillanatban a kirobbanás veszélyével fenyegetik. Jugoszláviában ebből kifolyólag a szerbek nyílt, Csehszlovákiában pedig a csehek burkolt és leplezett diktatúrát voltak kénytelenek életbe léptetni, amely diktatúrák erőszakkal gázolnak végig az uralmuk alá jutott önálló népek és a magyar, valamint a németajkú minoritások jogain.

A békeszerzők egyáltalán nem voltak tisztában a Dunamedencében élő népek jelentőségével vagy egymáshoz való viszonyaival; ezen talán még nem is lehet nagyon csodálkozni, hiszen a szövetségesekül elismert csehek, szerbek és románok mindent kihasználtak arra, hogy őket e tekintetben félrevezessék, de hogy komoly államférfiak nem látták meg, hogy nem elég az új rendezés szempontjából geográfiai, történelmi és gazdasági egységeket darabokra zúzni és azután sorsukra bízni, mert ebből csak zűrzavar, békétlenség és új harc támadhat, amelybe ellentétes érdekeltségeik révén Európa nagy nemzetei is fel-

tétlenül bele fognak vonatni, hogy nem látták meg azt a politikai és gazdasági hivatást, amelyet a Dunamedencében szervezettségével a volt monarchia jól-rosszul Európa javára betöltött és hogy szétrombolása esetén helyébe egy más organizációról kell gondoskodni, hogy nem jutottak annak a tudatára, hogy ha a volt monarchia módszereivel biztosított békés együttélése a kis népeknek szerintük az igazság követelményeinek nem felelt meg, ezt mással helyettesítsék és hogy nem realizálták azt, hogy a békeszerződés célja mégis csak a kis népek ezen békés együttélésének megszervezése és nem a bellum omnium contra omnes előkészítése — ez olyan mulasztás és rövidlátás volt, amelyért Európa keservesen fog még megfizetni. Csak most látja Európa tisztán, hogy nem voltak bűvészek ezek a békeszerzők, akik az órát zsebünkéből kiveszik, szemünk láttára mozsárban összetörök, hogy azután mint jól járó órát hiánytalanul adják vissza, hanem kontárok, akiknek az első művelet fényesen sikerült, de azután kereket oldottak, mert a valóban darabokra zúzott órát Összerakni nem voltak többé képesek.

Voltaire nem hitt Istenben, mégis azt mondta, ha nem volna Isten, fel kellene egyenesen találni, mert a világnak egy mindent rendező akaratra szüksége van. Azok, akik a békefeltételeket kieszelték, se vették észre az Osztrák-Magyar Monarchia küldetését a Dunamedencében és nem hittek benne, de nem is találtak fel helyette valami mást, helyébe nem tettek egy más akaratot, amely mindent rendez, hanem azt hitték, hogy elég az utódokat a világra hozni és a többi majd magától fog menni.

De ezek a gyermekek torzszülöttekként jöttek a világra és ma már világos, hogy életképtelenek egytől-egyig.

Az orvos operációs késére van szükség mindegyiknél, hogy életképesé váljanak és arra, hogy egy igazságosabb osztó és nevelő akarat féktelen természetüknek, amellyel önmagukban és másban tesznek kárt, korlátokat szabjon.

Ezt az akaratot képviselte régebben az Osztrák-Magyar Monarchia és bárhogyan ítéljük is meg utólag szerepét, az az egy ma már bizonyos, hogy ezeknek a kis népeknek, de Európának is, ezen szerep betöltésével mérhetetlen szolgálatokat tett.

Pusztá létevel mindenekelőtt azt garantálta, hogy a Dunamedence népeinek egymásközi civódásai csak családi perpatvar jellegével bírtak és Európa békéjét nem zavarták; ezen kis népek érdekeinek, akiknek szava különben Európa koncertjében alig birt volna súllyal, nagyhatalmi pozíciót és figyelembevételt biztosított; garantálta katonai erejével biztonságukat, sokkal eredményesebben, mintha külön-külön kellett volna ezt vállalniok és végre egy nagy gazdasági területet foglalva egységbe, ezen sok kis nép gazdasági egzisztenciáját szilárd alapon építette ki.

Ma mindez hiányzik. A Dunamedence népei közt fellépő súrlódások, a családi perpatvar köréből kilépve, európai problémákká nőttek ki magukat, önállókká lettek e kis népek, de ezt drágán kell megfizetniök, mert szavuknak Európa nagy népei között semmi súlya nincs többé, biztonságuk fenntartása pedig óriási katonai erőfeszítés-

sei jár, amely aránytalanul terheli meg államháztartásukat. A legnagyobb csapás azonban rájuk nézve az, hogy egy 50 millió lakossal bíró gazdasági egység helyébe, amelyen belül minden népnek gazdasági produkciója és piaca biztosítva volt, egész sora lépett a parányi nemzeti vámterületeknek, amelyek mindegyikén hiányzanak vagy a produkcióhoz szükséges nyersanyagok, vagy a fogyasztó piac, sokszor a lakosság kereseti alkalmá is, úgyhogy azt kell mondanom, hogy a világgazdasági krízistől eltekintve is ezen az egész területen az összes népek megélhetése hovatovább nehezebbé válik és életstandardjuk, valamint az eddigi kultúrívó rohamosan süllyed. Ez a körülmény természetesen nagy mértékben súlyosbítja az egyéb nehézségeket, kiélezi a politikai és nemzeti elégtelenséget és áiesíti a létért való küzdelmet, amelyet nemzet nemzet ellen folytat bent az egyes államok területén vagy a szomszédok között.

És fel van keltve ma már Európa nagy népeinek a rivalitása is azon politikai befolyás érdekében, amelyet a Dunamedence népeire gyakorolni törekszenek. A régi monarchia ezt a rivalitást nagyhatalmi pozíciója révén kizárta és ha előfordult is az, mint amire már rámutattam, hogy a monarchia szlávjai közül egyik vagy másik nép az orosz hatalomnál keresett támaszt politikai céljainak elérése érdekében, vagy a szerbek Szerbia, a románok Románia felé kacsintottak, a monarchia hatalma nagyban és egészben mégis mindig elegendő volt ahhoz, hogy minden illetéktelen beavatkozást vagy befolyást távol tartson népeitől. Ma a Dunamedence népei annak a Balkánnak a színvonalára kezdenek süllyedni, ahol a háború előtt Oroszország, a volt Osztrák-Magyar Monarchia és Olaszország rivalitása a befolyásért és politikai céljainak elérése érdekében gyakran szembeállította egymással a népeket, vagy ahol fordítva, ezen kis népeknek sikerült néha a maguk önző céljaira egyik vagy másik nagyhatalom érdeklődését lekötöni és ezen a réven a nagyhatalmak között ellentéteket teremteni.

Az ehhez hasonló folyamatot a Dunamedencében a kisantant szerződések és a kisantant és Franciaország között létrejött szövetségi kapcsolatok indították végzetes útjára a háború után. Tette ezt az a nagyhatalom, amely különben pacifista szándékait hangsúlyozza és amelynek a társadalma a békének új és az igazság elvei alapján való megszervezését óhajtja.

A HÁBORÚ UTÁN a sokat szenvedett népek leikéből ugyanis ellenállhatatlan erővel tört magának utat az a vágy, hogy a béke sokkal hatékonyabb módon biztosíttassék, mint a múltban, hogy ne egyforma erős hatalmi csoportok rivalitása, illetve ne csak az egymás katonai hatalmától való kölcsönös félelem és tisztelet biztosítsa a békét, hanem hogy a népek közti viták nemzetközi bíraskodás vagy egyeztetés útján az igazság és méltányosság elveinek a figyelembevételével nyerjenek elintézés, hogy a népek e révén biztonsághoz jutván, szereljék le hadseregeiket is, s hogy azok ellen, akik mégis támadólag lépnének fel, megfelelő nemzetközi szankciók alkalmaztassanak.

Ennek a gondolatmenetnek megvalósítása feleslegessé teszi azonban az olyan szövetségi szerződéseket, mint amilyenek a háború előtt

köttettek. Sőt ezek egyenesen ellentétben állanak a békeorganizáció azon konstrukciójával, amelyre reámutattam. Minden szövetségi szerződés casus belli-ket konstruál, ami önmagában ellentétben van azzal az elvvel, hogy a konfliktusok bíraskodás útján nyerjenek elintézés, és még abban az esetben is áll ez, ha ilyen casus belli-k csak valóban defenzív célok érdekében állapítottak volna meg, mert annak a megítélését, hogy az adott esetben valóban védelem, vagy nem inkább támadás esete forog-e fenn, az ilyen szövetségi szerződés elvonja az illetékes nemzetközi fórumtól és a szerződő felek illetékességébe utalja, ami önmagában alkalmas arra, hogy a béke érdekében létrejött organizáció működése kikapcsoltassék.

Ha azonban ez már önmagában aggályos, még nyilvánvalóbbá válik, hogy ezek a szerződések ellentétben állanak a népszövetségi gondolattal és azzal a moderm irányzattal, amely a béke fenntartását az igazság és méltányosság elveivel kívánja összekötni, ha elolvassuk a tartalmukat is, amelyekből nyilvánvaló, hogy a békeszerződések igazságtalan és méltánytalan intézkedéseinek örök időre való orthodox fenntartására és védelmére köttettek meg és a casus bellit Magyarországgal szemben például még a Habsburg-dinasztia valamely tagjának trónra emelése esetére is kimondják, holott erről a kérdéstről a békeszerződés egyáltalán nem is intézkedik.

Nyilvánvaló ebből, hogy a kisantant és a francia-kisantant szerződések a régi szövetségi szerződéseknek a mintájára készültek és következésképp nem egyebek, mint véd- és dacszövetségi szerződések a békeszerződési status quo és politikai érdekei érvényesíthetése végett.

Létrehozásuk két katasztrofális eredményt szült. Az egyik abban áll, hogy a békeszerződések igazságtalan és túrhetetlen határozmányainak revíziója útjába majdnem elháríthatatlannak látszó akadályokat emelt és ezen álláspont mellett Franciaországot is lekötötte, holott Franciaországnak közvetlen érdekeltsege ily irányban nincsen, sőt az osztrák Anschluss elhárítására talán hovatovább éppen a revízió volna szerinte az alkalmas eszköz. Másik eredménye ezen szerződésnek az, hogy a rossz példa könnyen eredményezheti Európának újból két rivális táborra való szakadását, különösen ha a leszerelés kérdésében nem sikerül a megegyezést létrehozni. Azt a közvetlen következményt azonban máris megérlelte ez az új blokkképződés, hogy Közép-Európa, nevezetesen a Dunamedence minden kérdésének megoldásánál a nagyhatalmak rivalitása napról-napra jobban jelentkezik, s e révén is a legégetőbb problémák megoldása is lehetetlenné vált.

Ideje volna tehát, hogy a francia közvélemény meggyőződjék arról, hogy az egész Európa nyugalalmát sokkal inkább lehetne biztosítani azzal, ha a Dunamedencében a tarthatatlanná vált békeszerződési intézkedések igazságos és komoly revíziója révén a kis népek egymással kibékítettének, kollaborációjuk ezúton előkészítettének és ezáltal a Dunamedence népeinek olyan öncélú organizációja teremtetnék, amely e területről a vele szomszédos hatalmas népek illetéktelen befolyását kirekesztené és hogy Franciaországnak is nagyobb érdeke fűződik ehhez, mint ahhoz, hogy a mai igazságtalan és veszedelmes állapotnak török-szakad garantalásával az ott lakó népek egy csekély

hányadát Franciaország járszalagán tartja ugyan, de az összes többi annál biztosabban behajtja az ellenkező táborba és ezen a réven Európa előbb-utóbb újból két rivális táborra fog oszlani.

Amíg ez a meggyőződés Franciaországban nem tör magának utat, addig minden revíziós törekvés, nézetem szerint, meddőségre van kárthatva, mert beleütközik ezen ország domináló túlhatalmába, de addig hiú ábrándnak fog bizonyulni minden kísérlet arra is, hogy a Dunamedence népeinek valamely kollaborációja eszeltessék ki, amely gazdasági téren a normális kereskedelmi szerződésen túlmenne, vagy pláne hogy valamely politikai kollaboráció jöjjön létre, amely az ott lakó népeket közös nevezőre hozni volna hivatva, s minden erre irányuló kísérlet újabb kudarchoz vezetne.

Két kardinális probléma megoldása van tehát függőben a Dunamedencében, az egyik a szerződések revíziójának a kérdése, a másik a kis népek kollaborációjának a megorganizálása. A revízió a prius, de éppúgy szükség van a második műveletre is, ez azonban csak a népek kibékítése után, revízió révén érhető el.

Azok a kísérletek, amelyek a revízió kikapcsolásával, vagy megkerülésével vélték a békének gazdasági téren egy szilárdabb bázist teremthetni, vagy nem voltak őszinték vagy a helyzet félreismerésén alapultak. Nem voltak őszinték, amennyiben csak azt célozták, hogy Magyarországot és Ausztriát valamely módon a kisantant gazdasági szférájába becsalják, hogy azután politikailag denaturalizálják őket, vagy naivak voltak, mert nem vették észre, hogy a kisantant államainak a gazdasági politikája egyszerű függvénye nemzeti politikájuknak és például Magyarország és Csehország közt nem azért nincs most évek óta normális kereskedelmi szerződés, mert reális gazdasági nehézségek állanak megkötésének az útjában, hanem azért nem volt ilyen köthető, mert a csehszlovák kormány a cseh piacnak a magyar agrártermékek elől való elzárásával egy olyan időpontban, amikor más szomszédos államok szintén az agrárvédelmi irányra tértek át, a magyar államot politikai téren remélte térdre kényszeríthetni.

Mi azonban tudjuk, hogy nem lehet a farkast és bárányt más közösségre rávezetni, mint arra, amelyben a farkas a bárányt felfalja. Az a politika pedig, amely a kis népek felé azt kiáltja, hogy béküljete ki, de ugyanakkor mindent elkövet, hogy a népek egyik részének a rovására elkövetett igazságtalanságok és sérelmek fennmaradjanak és hogy a hatalmi eszközök összesége is az egyik fél kezében legyen, az emberföltött és lélektanilag lehetetlent követel a megalázott féltől, mert nyilvánvaló, hogy az ilyen kibéküléshez hiányzik az erősebb félnél a komoly szándékról tanúskodó önmegtartóztatás, a gyengébbnél pedig ebből kifolyólag nem születhetik meg a komoly bizalom, mert félnie kell attól, hogy az ilyen kibékülés tulajdonképpen nem jelentene egyebet, mint teljes kiszolgáltatását és alávetettségét a másik fél alá.

HOGY OKFEJTÉSEMBEN egy lépéssel tovább mehessek, az eddig mondottakat röviden összefoglalom:

A békeszerződések a nemzeti önrendelkezési jog elvének a félretételével részrehajlóan és nemzeti szempontból igazságtalanul rendez-

ték a Dunamedencében az ott lakó népek viszonyait, mert három kategóriába sorolták őket és az elbánásnál nem az igazság szempontjai, hanem az illető népnek a háborúban tanúsított magatartása volt a döntő szempont.

Ezzel az eljárással a már úgysis meglévő régieken kívül olyan új ellentétek keletkeztek ezen népek között, amelyek állandóvá teszik köztük az ellenségeskedést.

A békeszerződések az Osztrák-Magyar Monarchia régi geográfiai, történelmi és gazdasági egységének diszmembrációjával egyidőben nem gondoskodtak arról és hozzáteszem, már az igazságtalan osztály folytán nem is gondoskodhattak arról, hogy az általa betöltött hivatást más organizáció vegye át, s a Dunamedence népeit valamelyes egységbe foglalva és kollaborációjukat biztosítva, nekik biztonságot, gazdasági téren prosperitást, a nemzetközi életben érdekeiknek védelmet és a nagyobb hatalmak rivalitásától való mentességet biztosítson. Ezen eljárásnak következménye az, hogy ez a terület hova-tovább a nagyhatalmak rivális befolyása alá került, ami az ellentétek kiélesedését vonta maga után.

Ezt a folyamatot Franciaországnak szövetségi politikája indította meg, amely ellentétben áll a béke modern organizációjának gondolatával és amely Franciaországot anélkül, hogy Németország elleni politikai küzdelmében bármilyen komoly haszna lehetne belőle, a békeszerződésbeli orthodox status quo mellett kötötte le a Dunamedencében.

Ezzel akarva nem akarva útjában áll az orvoslás egyedüli lehetőségének, amely csakis a népek közti igazságosabb osztályon, különösen a trianoni szerződés gyökeres revízióján épülhet fel és amelynek keresztülvitele után lehet csak szó a Dunamedence népeinek olyan komoly együttműködéséről, amelynek szüksége nyilvánvaló, ha nem akarnak ezen népek idővel újból ahhoz hasonló helyzetbe kerülni, mint amelyet szomszédaik túlereje folytán hosszú évszázadokig voltak kénytelenek eltűrni.

Hogy a Dunamedencében a nagyhatalmak rivalitása kifejlődően van, az érthető és természetes következménye ezeknek a szerződéseknek. A politikai bizonytalanság, az ellentétek, amelyeket a népek között teremtettek, automaticæ vonják ezt maguk után.

Nem lehet a szomszédos nagyhatalmakra, se Németországra, se Oroszországra nézve sem mindegy, hogy a mai káoszról mi alakul ki itten. Mindenekelőtt Németországnak vitális érdekévé vált, hogy ez a terület ne kerülhessen valamely vele ellenséges nagyhatalom befolyása alá. Amíg az Osztrák-Magyar Monarchia létezett, háta fedve volt; ma déli és keleti határain vele szemben ellenséges érzületű államok keletkeztek. Életbevágó érdeke ezen helyzetből kifolyólag, hogy legalább a Dunamedencében hasonló helyzet kialakulását megakadályozza.

Németország gazdasági expanziójának a világpiacon, kolóniáiban elvesztése, flottájának megsemmisülése, idegenben elhelyezett tőkéinek lefoglalása és a világkereskedelmi viszonyokban beállott változás véget vetett a németiség magasabb színvonalú megélhetésének, minél-

fogva ma kénytelen a hozzá legközelebb eső Közép-Európa piacának a nyitvatartására, kényszerhelyzetében tehát szintén jobban reá van utalva, mint Valaha.

De nem mindegy Olaszországra nézve se, hogy milyen irányt vesz a politikai élet a Dunamedencében, hogy nem kerülnek-e itt a népek szláv vezetés és irányítás alá, ami hátvédül szolgálna egy nagyszláv birodalom kialakulásához a Balkánon; ez pedig viszont az Adria keleti partjainak a birtokát és az Adriának zárt olasz tengeri mivoltát tenné kétségessé. Vagy mindegy lehetne-e Olaszországra nézve, hogy a Dunamedence népei akár német, akár francia befolyás alá jutnak?

Hiheti-e végre komolyan valaki, hogy az orosz történelemnek az a periódusa véglegesen a múlté már, amely az összes szlávok egységének a jelszavával évszázados harcban először Törökország európai birodalmát röpitette a levegőbe és azután ugyanezen jelszóval másik nagy riválisa, az Osztrák-Magyar Monarchia elpusztításához fogott! Hiheti-e valaki komolyan, hogy ezen célokért azzal az önzetlen szándékkal küzdött, hogy désintéressement-t jelentsen be felszabadított szláv testvérei sorsával szemben, ha harca sikerrel járna?

Vagy nem inkább átmeneti időket élünk-e ebből a szempontból? és a mai Oroszország erényt formál gyengeségéből, s utóbb aktivitásának újabb periódusa következik majd?

Amint látható, a Dunamedence népei fölött a kérdőjelek tömege lebeg, nem úgy mint a háború előtt és Európa nagyhatalmainak tekintélyes része lázasan dolgozik azon, hogy ezen népek sorsának irányítását kézbe vegye és a jövő kialakulását a maga érdekeivel harmóniába hozza.

A revízió, az új berendezkedés kérdése ennél fogva az igazság, a méltányosság, s a kis népek életkérdéséből a nagy nemzetek politikai kérdésévé nőtte ki magát, és ezek minden olyan megoldásnak útját állni igyekeznek, amely érdekeiket sérthetné, még ha ez a megoldás a tárgyilagos igazság szempontjából a legindokoltabbnak és a legszükségesebbnek mutatkozik is.

EZZEL RÁMUTATTAM azokra a súlyos nehézségekre, amelyek a Dunamedence problémái helyes megoldásának az útjában állanak. Valóban oly nagyok ezek a nehézségek, hogy a sorstól mélyen lesújtott magyar nemzetnek láttukra kétségbe kellene esnie.

Van-e kiút ebből a helyzetből? veti fel minden magyar ember maga előtt e kérdést nap-nap után.

És mégsem csüggedünk, mert bízunk az igazság erejében, mert bízunk az emberi haladásban és mert bízunk önmagunkban is.

Nem mintha azt hinnénk, hogy valamelyes újabb háborús komplikáció hozhatná meg a fordulatot. Nem! Ellenkezőleg úgy érezzük, hogy egy újabb háború a legnagyobb szerencsétlenség lenne, amely érhet, mert még az is veszélybe kerülhetne, ami megmaradt, márpedig igazán nincs többet veszíteni valónk.

De mibe helyezzük akkor a bizalmunkat, fogják sokan kérdezni önök közül. A Népszövetségbe? Közvetlen tárgyalásokba szomszédainkkal? A nagyhatalmakba? vagy mibe? A legnagyobb tisztelet

mellett is, amelyet a Népszövetség intézménye iránt érzünk, tisztában vagyunk azzal, hogy a mai összetételében és szervezete mellett a revízió nagy és nehéz problémájával megbirkózni alig volna képes. Pedig legszebb feladatát képezhetné, amellyel a békét szüárd alapokra fektetné. Gróf Apponyi Albert, a magyar kormány genfi főmegbízottja, halála előtt egyik genfi beszédében a Népszövetség feladatairól szólva azt mondta: „Nem létezik más konzervatív politika, mint a határozott evolúció politikája. Csak ha lesz bátorsága a Népszövetségnek arra, hogy az érvényben levő nemzetközi jogot alapjaiban vizsgálja felül, azt szigorú bírálat alá vegye, hogy megállapíthassa, vajjon az igazságosság elveivel és a nemzetek komoly érdekeivel összhangban áll-e, csak akkor fogunk egy valódi, egy tartós és végleges békét teremthetni.“ De bizonyos rezignációval tette hozzá egyúttal: „Nem tudom, hogy az élők sorában leszek-e abban az időben.“

Ebben az utolsó rövid pár szóban benne foglaltatik az az egész kritika és szkepsis, amelyre minden objektív ember jogosult, aki a Népszövetség működését figyelemmel kíséri. Nem mintha az emberekben volna a hiba. Az intézmény szervezeti szabályai teszik egyelőre majdnem lehetetlenné, hogy olyan kérdések, amelyekben a szembenálló államok el vannak szánva arra, hogy álláspontjuktól nem tángítanak, megoldást, vagy legalábbis az igazság követelményeihez mért megoldást nyerjenek. És ezek közé tartozik elsősorban a békeszerződések revíziójának a kérdése.

Még kevésbé lehet remélni, hogy a Dunamedence államainak egymásközi közvetlen tárgyalása valamelyes megfogható eredményel járhatna. A beati possidentes, akik ezenfelül úgy diplomáciai, mint katonai téren minden hatalmi eszköz felett rendelkeznek, hogy a háborús zsákmányt megvédjék, ma még igen távol állanak annak a felismerésétől, hogy túlfeszítették a húrt a győzelem pillanatában és hogy más népek jogosult életérdekeinek rovására visszaéltek a kedvező pillanattal. De van-e a nemzetek életében egyáltalán más momentum, amelyben ily felismerés lelkükben megszületik, mint az a pillanat, amikor már késő? És ha van, annak felismerésétől bevallásáig még igen hosszú az út. Néha ezt a kis utat, az utolsó lépést az élen álló politikusok önzése, vagy morális féltékenysége barrikádozza el. Nézetem szerint hamarabb, korábban várható és remélhető, hogy az elkövetett hibák felismerése azoknál következik be, akik nem közvetlenül érdekelt felek, akik nem direkt élvezői és hasznóhúzói az elkövetett igazságtalanságnak, akiknek az életére tehát nem az így előállott egoisztikus haszon a döntő, hanem az a kedvezőtlen közvetett reperkusszió, amely Európa békéjére és nyugalma ebből a helyzetből származik. Értem ezalatt a nagyhatalmakat és azoknak közvéleményét. Ez a felismerés a nagy nemzetek közvéleményében ma már nagy utat tett meg.

Európa öt nagyhatalma közül négynél alig kétséges többé, hogy ez a felismerés gyors ütemben halad előre; csak még Franciaországban van elmaradva ez a felismerés, ahol azonban lassan-lassan a közvélemény szintén kezd ezzel a gondolattal komolyan foglalkozni és kezdi felismerni, hogy a trianoni béke örökké fenn nem tartható,

mert igazságtalan, kezdi felismerni, hogy Franciaország nem vállalhatja egy részrehajló és igazságtalan jogállapot fenntartása érdekében örök időkre a zsandár szerepét a Dunamedencében és kezd különösen annak a tudatára is ébredni, hogy a Dunamedence népei az európai békének szilárdabb pillérei lesznek, ha egy igazságos osztály révén közöttük komoly megértés jön létre és e révén Öncélú életet kezdhetnek, ennek érdekében egymással barátságos kollaborációt fenntartva, mint ahogy a mai igazságtalan és tarthatatlan állapotok további erőszakolása révén két táborra osztatnak és ennek következtében annak a tábornak is, amely ma francia oldalon van, a szövetségi értéke hovatovább teljesen lecsökken.

Azon a napon, amelyen ez a felismerés az összes nagyhatalmaknál utat tör magának, meghúzták a trianoni szerződés lélekharangját; akkor, nézetem szerint, formai kérdéssé válik, hogy a revízió a Népszövetség útján, direkt tárgyalások, vagy mindkettő révén bonyolítassák le, mert Európa legnagyobb nemzetei egyhangú akaratával olyan kis országok, amelyek létüket és határaikat nekik köszönik, szembe nem szállhatnak.

Addig az időpontig mi magyarok dolgozni fogunk s türelemmel várunk; összes szomszédainkkal normális gazdasági relációk teremtésére és ennek érdekében áldozatokra is képesek vagyunk. De ezen túlmenő gazdasági vagy politikai blokkokba be nem lépünk és kár a sok fáradságért, amelyet ily tervek kieszelésére addig az időpontig fordítanak, amíg egy igazságosabb új osztály révén valódi béke és barátság nem létesül a Dunamedencében. Minden ilyen blokkban való együttműködés csak őszinte barátok közt lehetséges. Nincs alapja és eleve felbomlásra van ítélve az olyan kollaboráció, amelybe minden fél hátsó gondolatokkal lép be; sokkal nyíltabb és férfiasabb nép a magyar, semhogy ezt Őszintén meg ne mondaná vagy hogy ilyenre kapható lenne. Ha a kiengesztelődés egy igazságos új osztály útján lehetővé válik, a kívánt kollaboráció önmagától fog megszületni, mert a viszonyok szükségessé teszik és mert akkor a bizalom is megszerzhető, amely ma hiányzik.

A Tardieu-terv, a dunai konföderációs terv és egy sora más hasonló variánsoknak, mind egy és ugyanazon betegségben szenvednek: gazdasági koncepciók, amelyek azonban a gazdasági bajokat nem oldják meg, politikai hátsó gondolatokból születtek meg; vagy fordítva azt lehet mondani róluk, hogy politikai tervek gazdasági köpenyegbe burkolva, amelyek többé-kevésbé mind abból a célból eszeltettek ki, hogy Magyarország látszólagos gazdasági kedvezményekkel a kisantant hatalmi csoportjának érdekszférájába tereitessék be, anélkül, hogy a revízió terén előzetesen elégtételhez jutott volna.

Gazdasági téren az a baja ezeknek a koncepcióknak, hogy az, amit Magyarországnak látszólag nyújtanak, vajmi keveset jelent a számára. A régi Osztrák-Magyar Monarchia 50 milliós lakosságával egy kiegyensúlyozott gazdasági egységet alkotott. Ausztria cseh és alpesi tartományai fejlett iparral bírtak és vevői voltak a régi Magyarország, a volt Galícia és Bosznia-Hercegovina, tehát a monarchia keleti része agrárfeleslegeinek, ezek viszont az iparilag fejlett tartományok ipari

produktumainak piacát képezték. Sem a mezőgazdaság, sem az ipar így nem voltak lényegileg arra utalva, hogy vámkülföldön keressenek piacot. És miután a monarchia védvamos kereskedelmi politikát folytatott, Prágában és Bécsben a magyar búzával, borral, gyümölcs-csel és állattal nem konkurrálhatott az amerikai vagy kanadai búza, a francia és az olasz bor, vagy az argentinai hús, a romániai vagy szerbiai élőállat. Viszont Magyarország területein nem foglalhatta el az osztrák és cseh acél és gépárúk, a reichenbergi posztó és cseh porcellán és üvegipar termékei elől a piacot a német vagy a francia vagy az amerikai ipar a maga termékeivel. Ebből kifolyólag a mezőgazdaság is magas árakat élvezett. A monarchia diszmembrációja ennek az Eldorádónak véget vetett. Ma Bécsben és Prágában kanadai búzából készült kenyeret, Argentínában, Lengyelországban vagy Szerbiában hizlalt disznó- és marhahúst esznek, olasz és francia bort isznak és mi magyarok csak nagy nehézséggel vagyunk képesek feleslegeink egy csekély hányadát, és ezeket is ruinózus árakon, ezeken a közeli piacokon elhelyezni; a megmaradt résszel pedig kénytelenek vagyunk a távolabbi olasz, svájci, francia, német piac után szaladgálni, nagy fuvar költségek mellett; hasonlóvá vált Ausztriában és Csehországban az ipar helyzete. Eredménye ennek a felfordult világnak az lett, hogy az ipari államok, nevezetesen Ausztria és Csehország, csakhogy az iparban munkát nem találó népességüknek, a mezőgazdasági országok pedig, hogy a mezőgazdasági foglalkozásból kiszoruló lakosságuknak kenyeret adhassanak, hozzáfogtak az egyik az ő mezőgazdaságának mesterséges fejlesztéséhez, a másik pedig új iparok létesítéséhez, ezzel természetesen új akadályokat teremtve a kölcsönös forgalomnak.

Ezen az állapoton nem segítene, bármily plauzibilisnek látszik is, a volt monarchia utódállamainak újból egy gazdasági egységbe való összefoglalása. Magyarország mezőgazdaságán nem segítene például azért, mert ezen összefoglalás révén olyan túlnyomólag mezőgazdasági produkcióval bíró területek, mint a volt román vagy szerb királyság területei, Besszarábia, Macedónia, Montenegró területei stb., amelyek a háború előtt nem tartoztak a volt monarchiához, mind belekerülnének ebbe az új gazdasági egységbe és ebben az ipari és mezőgazdasági termelés között régebben fennállott egészséges egyensúlyt a mezőgazdaság rovására teljesen felborítanák, úgyhogy a magyar termékek ily nagyobb gazdasági egység létesítése esetén sem jutnának sem biztosabb és konkurenciától mentesebb piachoz, sem a világpiacon minden mezőgazdasági produktuma tekintetében a belső piacon el nem helyezhető nagy feleslegekkel bírva.

Ezen csak az segíthetne, ha az ipari utódállamok nem az összes, hanem csak egy-két agrárjellegű utódállammal egyesülnének, vagy fordítva az agrárutódállamok nemcsak a két ipari utódállammal egyesülhetnének, hanem rajtuk kívül még másokkal is.

De ennek megint más két akadálya van. Az egyik abból áll, hogy a szűkebb területre korlátozott megoldás beleütköznék a kisantant politikai konstrukciójába, mert az új egységből az agrárállamok közül vagy Romániának vagy Szerbiának kellene kimaradnia, Magyarország

kimaradásáról centrális geográfiai fekvése folytán nem lehet szó, ez azonban a kisantant gazdasági téren való szétszakadását jelentené, ami ellen az egész kisantant védekezne, de elsősorban a mostohább elbánásban részesülő agrártagja. A tágabb körű megoldás azonban Franciaország érdekébe ütközik, miután mint felvevő piac Franciaország a dunai államok szempontjából alig jöhet szóba és így ezen megoldásnál politikai vezetőszerpe is kérdésessé válhatnék.

Második nehézsége abban áll, hogy egy ilyen kisebb gazdasági blokk létesítése a cseh, de különösen az osztrák iparra nézve sokkal kevesebb vonzóerővel bírna, miután e révén kisebb és elégtelen fogyasztópiachoz jutna csak, amelyen ezenfelül az osztrák iparnak az erősebb cseh konkurenciával kellene osztozkodnia.

Amint a mondottakból látható, gazdasági alapon megoldható lenne ugyan a probléma, de ennek útját állja a kisantant egész politikai konstrukciója, ezért inkább fordítva: gazdaságilag rossz és értéktelen megoldások kínáltattak fel eddig a legkülönbözőbb variációkban, amiből az egyik félnek politikai haszna volna ugyan, de amibe viszont a másik fél természetesen nem mehet bele. Komoly átmeneti segítséget gazdasági téren a dunai államok számára mindaddig, amíg a politikai kérdések megoldása révén egy végleges gazdasági megoldás is lehetővé válik, egyedül a legújabbban Genf-ben benyújtott olasz terv megvalósítása jelentene, amely tudomásom szerint azt javasolja, hogy a dunai utódállamok egymásközt és bármely más állammal mezőgazdasági produktumaik tekintetében, Ausztria pedig ipari termékeire nézve olyan kétoldalú preferenciális szerződéseket köthessenek, amelyekben foglalt előnyöket más, harmadik fél ne igényelhesse a maga számára. Ez a javaslat tehát azon felismerésből kiindulva, hogy a monarchia volt területén alakult államok a monarchia egységes és védett gazdasági területének diszmembrációja folytán egészen kivételes nehéz gazdasági helyzetbe kerültek, azt indítványozza, hogy minden állam olyan kedvezményeket adhasson neki, amelyeket másoknak, akik nincsenek ebben a kivételes helyzetben, épp azért ne legyenek kénytelenek megadni. Egy nemzetközi segítőakció lehetőségének a megteremtéséről van tehát szó e javaslatban, amelyben mindenki belátása szerint venne részt. Mindenki azt adná, amit tud és akar. Ez a megoldás senkit sem kényszerít, még az utódállamokat sem kényszeríti egymásközt arra, hogy valamely gazdasági blokk prokrusteságyába feküdjenek. Az érdekek szabad játékának nyit teret, épp azért elfogadható és hasznosnak minősíthető ez a terv. Végleges megoldást nem jelent azonban ez sem. Végleges megoldásnak csakis valamely nagyobb gazdasági egységnek vagy egységeknek újból való kialakulását lehet tekinteni, miután a technika fejlődése és a közlekedés gyorsítása a termelési processzus teljes átalakulását vonja maga után és parányi termelési egységek és fogyasztópiacok független fennállását és autarchiára való törekvését lehetetlenné teszi, illetve ilyen területek gazdasági életére sorvasztólag hat. De ilyen nagyobb gazdasági egységek új kialakulásának előfeltételül a Dunamedencében azon politikai akadályoknak és megkötöttségeknek elhárítását kell tekinteni, amelyek a rezonábilis gazdasági szempontok érvényesülését lehető-

lenné tették eddig. A helyes út a fordítottja tehát annak, amelyet eddig követtek. Eddig mindig arra tettek kísérletet, hogy gazdasági eszközökkel hozzák egymáshoz közelebb a politikai téren szétválasztott és egymással szembeállított népeket. Kisült azonban, hogy a józan gazdasági rendezésnek a politikai kérdések képezik a legfőbb akadályát.

Mentol tovább experimentál tehát Európa a legkülönbébb tervekkel, akár gazdasági téren, akár harcában a világgazdasági krízis ellen, akár más téren is, például a leszerelés terén, vagy a béke megszervezésének egyéb problémái terén, hovatovább világossá fog és kell hogy váljék, hogy egész Európa centrális nagy problémáját, t. i. a békeszerződések revíziójának a kérdését se félretenni, se más úton eliminálni, sem megkerülni nem lehet; minden munka addig, amíg ennek megoldására Európa vezetői magukat reá nem szánják, csak foltozás lesz, már pedig a folt a folton sohasem lehet tartós. Annak a tudatára kell ébrednie a világnak, hogy a békeszerződések Európa népei között olyan irreparábilis szakadékokat, oly új ellentéteket kreáltak, amelyek minden téren újból és újból kiütkeznek és minden probléma megoldásánál mérgező hatást fejtenek ki. A békeszerződés határozmányai olyan mérgező hatású gócpontot alkotnak Európa testén, amelyből a geny a vérkeringés révén az egész szervezet minden részében elterjedt és ma az egész test összes szervét át és átjárta. Az élet összes funkciói ez úton súlyos zavarokkal küzdenek és minden lokális gyógy mód, amely a betegségnek csak egyes területeken jelentkező szimptomáit kezeli, sikertelen kell hogy legyen. Az a politikai metódus, amely a gazdasági bajok leküzdésére, a béke garanciáinak a megszilárdítására, a leszerelés keresztülvételére, a Duna problémáinak a megoldása céljából a népek baráti együttműködését és a győzők és legyőzöttek kollaborációját hordozza nap nap után az ajkán, de ugyanakkor mindent elkövet, hogy a hajmeresztő igazságtalanságok, amelyek a békeszerződésben elkövetettek és a népek egyik részében a súlyos megalázottság és az elkeseredés érzetét tartják ébren, mindenáron fenntartassanak, sohasem lesz képes egyetlen egy kérdésre is olyan megoldást találni, amely a szembenálló két tábor kielégíténé. 15 év óta egy helyben tapos tehát a világ és eredménye ezen eljárással eddig csak az volt, hogy a győzők közvéleményében az a benyomás erősödik, hogy a legjobb szándékú közeledés is hiábavaló, viszont a legyőzötteknél a folytonos csalódás érzete kél lábra és az a hit erősödik meg, hogy a nagy hangon hirdetett béketörekvések mögött más nem áll, mint képmutatás és oly szándék, amelynek nem az igazi béke megteremtése a fő, hanem a mai hatalmi viszonyoknak állandóvátétele.

A kérdések ezért megoldatlanul húzódnak konferenciáról konferenciára, a világ helyzete pedig katasztrofálisan romlik, az ellentét és a szakadékok a népek között és a kölcsönös bizalmatlanság csak mélyülnek.

NEM LEHET TEHÁT és nem lesz lehető elkerülni a gyökeres revíziót, különösen a Dunamedencében nem, ahol a békeszerződésnek elsősorban területi intézkedései azok, amelyek minden tényleg katasztrofális helyzetet teremtettek és radikális revízióra szorulnak.

Nem lehet a területi revíziót sem megkerülni, sem kijátszani.

Újabbán abból a táborból, amely érhető okokból a revízió ellen mindent elkövet, egy megtévesztő jelszó indított útnak, amely szerint nem arra van szükség, hogy a határok revidéáltassanak, hanem a határok eltüntetésére van szükség a kisebbségi jogok liberális kezelése és kiépítése révén.

Azok hangoztatják, akiknek módjukban áll ezt két hét alatt valóra váltani és ezzel be is bizonyítani, hogy ez az eljárás a helyes.

Miért nem fegyvereznek le akkor bennünket azzal, hogy ezt valóban keresztülviszik? Hiszen minden szónál szebben beszél a tett. És egy rövid experimentum tényeivel szemben minden argumentum hiábavalóvá válnék.

Azok hangoztatják azonban ezt, akik ugyanakkor, amikor e szót szájukon kiejtik, népszámlálási trükkökkel népes magyar városok lakosságának ajkán némitják el a magyar szót, akik ugyanakkor kisebbségeik egész sajtóját egy tollvonással letiltják, vezetőiket bebörtönzik, egyesületeiket lezárják és vagyonukat elkobozzák.

A hang valóban Jákobé, a kéz azonban Ézsaué és így az ígéret blaszfémiává válik, amelynek merészsége előtt kövémeredten áll az ámuló magyar közvélemény.

Ez volna az a megoldás, amely után mindenki áhítozott? Ennek a megoldásnak volnának olyan garanciái, amelyek a népek jövő békéjét biztosítani képesek? Ez az a szikla, amelyre Európa nyugalma felépíteni lehet?

Ha megvalósítására valóban ígéret tétetnék, mi garantálná megtartását? A második ígéret? amelynek értéke, a százszorosán megszegett első után, százszorosán kevesebb!

Vagy talán a Népszövetség? Az a Népszövetség, amely a kisebbségi anyagi jog kifejlesztése terén egy lépést előre tenni nem tudott, a lefolytatott kisebbségi per-esetekben pedig még ennek a primitív jognak az érvényét sem tudta eredményesen biztosítani vagy megsértéséért a károsultaknak komoly elégtételt szerezni?

Nem, ennél komolyabb garanciákra van a Dunamedence népeinek szüksége, mert 15 év szomorú tapasztalata a magyar nemzetnek azt a bizonyosságot szerezte meg, hogy a magyar faj egy harmadrésze balkáni metódusnak lett a békeszerződés által kiszolgáltatva, ez az állapot vérébe és húsába vág és ennél fogva egy új rendezésnél egész más garanciákra lesz szüksége, mert a Balkán-népeknél csak egy garancia komoly és ez a szemet szemért és fogat fogért elvben ölt náluk testet.

Ennek a garanciának a gyakorlatba való átültetése azonban azt jelentené, hogy a területek megosztása révén ugyanannyi román, cseh vagy szerb kerüljön magyar fennhatóság alá, mint amennyi magyart Románia, Csehország vagy Szerbia fennhatósága alatt meghagyni akarnak, mert csak ez garantálná azt, hogy a magyar kisebbségekkel szemben a mostani balkáni bánásmód megszűnik. Ezt a garanciát is, amint látjuk, csak a területi revízió adhatná meg, amely végeredményében ennél a megoldásnál sem volna elkerülhető.

Felesleges tehát hozzája ilyen kerülő úton jutni, annyival inkább, miután Magyarországnak semmi kedve sincs arra, hogy esetleg fenn-

hatósága alá kerülő nem magyar alattvalókat egyszerű túszoknak vagy retorziós objektumoknak tekintsén, akikkel adott esetben rosszul is kellene bánnia, hogy a hasonló bánásmódtól az idegen fennhatóság alá került magyarokat megmentse.

Sokkal egyszerűbb, logikusabb és humánusabb tehát az, hogy olyan revízió vitessék keresztül, amely a magyar és a többi nemzetén elkövetett sérelmeket célirányos és igazságos módon, radikálisan orvosolja.

Mi ennek az eljövételében vallásos hittel hiszünk és bízunk. Híz a magyar nemzet credo-ja sorsának mai sötét éjszakájában.

Én a revízió érdekében a magyar népnek azzal a régi ragaszkodásával, tiszteletével és bizalmával fordulok a hatalmas angol nemzethez támogatásért, amelyről még a háború nehéz napjaiban sem feledkezett meg. Ha segítő kezét életének legsúlyosabb óráiban Anglia feléje kinyújtja, örökké hálás lesz érte a magyar nemzet. Bizalmunk Anglia felé fordul, mert mi úgy érezzük, hogy Angliának csak egy érdeke van a Dunamedencében és ez abból áll, hogy az elkövetett igazságtalanságok kiküszöböltessenek és ezen a réven újból béke, jólét és megelégedés térjen vissza a föld ezen területére és vele együtt az annyi megpróbáltatást átélt magyar nép lelkébe is. Mi azt reméljük és bízunk benne, hogy Anglia ebben az esetben is hű lesz nagy és nemes tradícióihoz, amelyek ezt az országot mindig az igazság, a fair play, a jogtalanul üldözöttek oldalára állították.

Azzal az áhítatos meggyőződéssel teszem le a revízió kérdésének minden magyar előtt szent ügyét az angol közvélemény asztalára, hogy ezzel ezt a legjobb helyre bíztam a világon.

BETHLEN ISTVÁN GRÓF

A NYUGATMAGYARORSZÁGI HORVÁTOK

NGYSZÁZ ESZTENDEJE múlt az idén, hogy a nyugatmagyarországi horvátok mai hazájukban megtelepedtek. A jelenlegi válságos időkben szinte észrevétlenül merült a feledés homályába ez a nevezetes évforduló. Boldogabb időkben azonban meg kell találnunk a módját, hogy méltóképpen megörökítsük annak a bensőséges szimbiózisnak emlékét, melyben a nyugatmagyarországi horvátok velünk hosszú századokon át zavartalan testvéri szeretetben éltek. Amint nem volt a történelem játéka a nyolc-száz évig tartott magyar-horvát unió, hanem a két nemzet kölcsönös egymásrautaltságának természetes következménye, éppen úgy mélyebb okának és értelmének kell annak lennie, hogy a nyugati magyar végeken letelepedett horvát bevándorlók és az őslakosság annyira megértették egymást.

A HORVÁT TELEPEK a Murától a Dunáig, sőt egyes szórványokban a Duna balpartján túl is szinte megszakítás nélkül tartanak anélkül, hogy bárhorzárt tömböt képeznének. Mersich Márton szabadbárándi (horvátul Veliki Boristof, németül Grosswarasdorf) plébános 1922-ben 92 községben talált horvát lakosságot, de összeállításából hiányzik egy zalai falu és hiányzanak a mai csehszlovák köztársaság területére került horvátok.¹

MerSich a nyugatmagyarországi horvátok számát 72.459-re teszi. E területek utolsó magyar népszámlálása (1920) a mai Burgenlandban 44.753 horvátot talált, míg a Mersich által számbavett csonkamagyarországi részekben 12.599-et, tehát kereken 15.000 lélekkel kevesebbet, mint a horvát statisztikus. A nagy eltérést MerSich azzal magyarázta, hogy a Bécsben élő 12.000 nyugatmagyarországi horvátot szülőhelyük lakosságához számította. (Letna knjiga 1931, 12. 1.) Az így nyert eredmény nagyon problematikus értékű. Éppen ezért nincs alapos okunk a magyar népszámlálás hitelességében kételkedni. MerSich összeállításában szerepel három alsóausztriai község is: Au (Cundrava), Hof (Cimof) és Manneisdorf (Malistrof). Ezek természetesen nincsenek bent a magyar népszámlálásban, de horvát lakosságuk csak párszáz lélek lehet. A MerSichnél nem szereplő zalai Tótszentmártonnak 1920-ban 933 horvát lakosa volt. A morvaországi Nikolsburgnak 1845 horvát lakosa volt (1930), a pozsonymegyei Dévényújfalunak (Devinjaska Nova Vés) és Horvátgurábnak (Hrvatski Grob, Weisgrub)

¹ Kade stanujemo mi Hrrati. Letna knjiga, 1930, 14—24 l.

1164, illetőleg 330 (1910). Eredetileg e vidéken sok helységben laktak horvátok, de már mindenütt eltótosodtak. Az 1923. évi osztrák népszámlálás Burgenlandban 42.011 horvátot talált, az 1930-i magyar népszámlálás Csonka-Magyarország itt számbajövő területein 11.600 horvát lakost. Mindezt mérlegelve a nyugatmagyarországi horvátok számát a négyszázados évfordulón 60.000-re becsüljük. 45.000 él Ausztriában, 12.000 Csonka-Magyarországon, 3000 Csehszlovákiában.

A nyugatmagyarországi horvátok falusi népség. Egyetlen horvát-jellegű város sincs e területen. Ezernél több horvát él a következő csonkamagyarországi községekben: Bezenye (Bizonja, Pallersdorf), Horvátzsidány (Zidan, Siegersdorf), Kopháza (Koljnof, Kohlnhof) és Szentpéterfa (Petrovo Selo, Prostrum). Burgenlandban a következő falvakban él ezernél több horvát: Pándorfalu (Pandrof, Parndorf) és Köpcsény (Geca, Rittsee) mosonmegyei, Borisfalva (Mali Boriátóf, Kleinwarasdorf), Füles (Filéz, Nikitsch), Malomháza (Menovo, Minihof), Szabadbáránd (Veliki Boristof, Grosswarasdorf), Büdöskút (Stikapron, Stinkenbrunn), Cinfalva (Cindrof, Siegendorf), Darázsfalu (Traiátrof, Trauersdorf), Ligvánd (Susevo, Nebersdorf), Oszlop (Uzlop, Oslip), Szarvkő (Voristan, Homstein), Vulkapordány (Vulka-proderátpf, Wulkaprodorsdorf), Darufalva (Rasporak, Drassburg) és Kelénpatak (Klimpuh, Klingebach) sopronmegyei, Pásztorháza (Stinjaki, Stinatz) és Újhegy (Nova Gora, Neúberg) vasmegeyei községekben.

A HORVÁT NYELVNEK három főnyelvjárása van, melyeket arról, hogy a mi? micsoda? kérdőnévmást sto,kaj, vagy ca szavakkal fejezik-e ki, StokavStinának, kajkavarnának vagy éakavstinának neveznek. Kajkavstinát beszélnek Varazsdmegyében és a Muraközben, Zágráb és Belovár-Körös megyék legnagyobb részében és ModruS-Fiume megye egy kis részében, cakavštinát Isztriában, az isztiiai szigeteken, a horvát tengerparton, Észak-Dalmácia tengerparti részein és szigetein. A többi horvát területeken, valamint a sokácok és a bunyevácok stokavStinát beszélnek. E nyelvjárás Gaj fellépése óta (1835) az egész horvát nemzet irodalmi nyelve. A kajkavátina a XVI. század közepétől Gajig a szorosán vett Horvátországnak (Szlavónia nélkül) irodalmi nyelve volt. A cakavstinát csak a nyugatmagyarországi horvátok tették meg saját kis irodalmuk nyelvévé, miután túlnyomó részük e nyelvjárást beszéli.

Az, hogy a nyugatmagyarországi horvátok cakavátinát beszélnek, elárulja, hol keresendő ó-hazájuk: ott, ahol a többi cakavstinát beszélő horvát lakik. Igaz, hogy hajdanában a cakavátina nagyobb elterjedésnek örvendett, mint ma, de a nyelvjárás központja mindig a mai területen feküdt. A nyugatmagyarországi horvátok nyelvében található olasz kölcsönszavak is erre a vidékre utalnak, hiszen mai hazájukban nem lehettek olaszokkal érintkezésben. Ilyen kölcsönszavak pl. facol (fazzoletto), ostarija (osteria), poneátra (finestra), Skuro (scuro) stb.

Az újházában erős magyar és német hatás alá kerültek. A nyugatmagyarországi írók nyelve tele van német és magyar szavakkal, a köznyelv még inkább. Lépten-nyomon használt magyar szavak pl. aldomaá, aldovati (áldozni), balta, batriti (bátorítani), beteg (betegség),

betezan (beteg), bermanje (bérmálás), birov (bíró), kiSbirov, boókor, cik (csík), deres, dínom-dánom, esperes, fajta, falat, hasnovati (használni), hat (hát, nohát), hatar, hiba, kanas (kanász), kefe, kíné, lepnje (lepény), lim-lom, melter, mulatovati (mulatni), notaruS, orság (ország), oroslan, pálinka, paripa, példa (példa), pék (pék), plajbas, pogar, (polgár), puska vagy pukáa, rakaš, rovaá, Santav (sánta), Sereg, Sóhaj, sabov (szabó), taliga, tanaién je (tanácsolás), tarinj (tányér), tigris, tolovaj (tolvaj), turov (túró), valovati (vallani), vankuS, virostovati (virrasztani) stb.¹ Jellemző, hogy egyik nyugatmagyarországi író, Szedenich File, horvát könyveiben a ritkább kifejezéseket horvát olvasóinak zárjelbe tett magyar szavakkal magyarázza meg.

A nyugatmagyarországi horvátok irodalmi nyelve a jelen század kezdete óta erős közeledést mutat a horvát irodalmi nyelvhez. Szavakat, kifejezéseket vesznek át belőle, de a cakavStinához ragaszkodnak.

TÖRTÉNELMÜK századokon át alig mutat fel olyan eseményeket, melyek különböznenek az általános magyar történelem eseményeitől.

A bosnyák királyság bukása (1463) után a török előretörése a horvát területeken szakadatlanul tart. A katolikus nemesség és a nép sokhelyütt elhagyja török uralom alá jutott, vagy folyton veszélyeztetett lakóhelyét és észak és nyugat felé menekülve keres magának új hazát. Eleinte a horvát területen, de hamarosan átjönnek Magyarországra is. Maguk a főurak menekülnek falvaikkal, vagyonukkal északra és letelepsznek ott, ahol számukra hely akad, akár oly módon is, hogy a török az előző lakosságot kiirtotta. A nyugatmagyarországi horvátok nagy részét Nádasdy Tamás horvát bán, majd nádor, hozta ki a Kanizsai-család horvát birtokairól. Nádasdy tudvalevőleg a Kanizsai-család utolsó sarját, Orsolyát, vette feleségül.

Mohi Adolf, aki a nyugatmagyarországi horvátokról az alapvető munkát írta, részletesen igazolta, hogy a tömeges bevándorlás 1533-ban történt. Bécs és Kőszeg ostroma (1529, 1532) pusztasággá tette Nyugat-Magyarországot. Így jönnek be ide Velika és Steniójnak Kanizsai-uradalmakból az új lakosok.² Mindkét uradalom az akkori Szlavóniában fekszik és az új telepesekről intézkedő első magyar törvény (1550. évi 72-ik articulus) valóban Szlavóniából jötteknek mondja őket. Persze Velika és Stenicjak csak közbenső állomások voltak. A nyugatmagyarországi horvátok délebről kerültek elő. A már említett nyelvi bizonyítékokon kívül erre vall az, hogy papjaik közt glagolaók voltak, azaz szlávul miséztek és glagolita írással írtak. A glagolaók központjai a zenggi és a vegliai püspökség. A „Wasserkrobot“ elnevezés is a nagy vízre, az Adriára utal. A vízi horvátok népköltészetében a tengerészet világából vett indítékok is szerepelnek. Ezeket nem szerezhették sem Nyugat-Magyarországon, sem Szlavóniában. Mohi nem mutatott rá, hogy az egyetlen horvát történeti név, mely

¹ A felsorolt szavak némelyikét már magukkal hozhatták az ó-hazából, mert ezek a kaj-ó-nyelvjárásokban ott is előfordulnak. (Pl. beteg, betezan, hasnovati, orság, oroslan, valovati.)

² Mohl Adolf: A horvátok bevándorlása 1533-ban. 1915, 34 l. 4°. L. még Szarvkó és urai c. cikkét is. (Századok 1903.) Kisebb betelepések szinte szakadatlanul folytak 1520—1560 között.

a vízi horvátok népköltészetében szerepel: Kariovié Iváné.¹ Ő a Kariovié Iván horvát bán volt (1521—24 és 1527—31) és Lika-Krbava hatalmas földesura. Birtokait a huszas évek elején a török teljesen feldúlta, ami egyik főoka volt a horvátok kivándorlásának.

A török 1529—32 között 130.000 embert hajtott el Nyugat-Magyarországról és Mohl 100.000-re teszi a bevándorolt horvátok számát. E számban benne vannak azok a horvátok is, akik Ausztriába menekültek. Nyugat-Magyarországon azonban maradtak régi jobbágyok is. Meršich Márton egy 1557-ből való jegyzékből, mely a bortizedet fizető jobbágyokat állítja össze Nyugat-Magyarország néhány községében, kimutatta, hogy ezekben a falvakban eredetileg magyar lakosság volt és az ottmaradt magyar jobbágyokat utóbb a betelepedett horvátok elhorvátosították. Kimutatta azt is, hogy a beköltözők német községeket és családokat is találtak.² Mohi Adolf 126 magyarországi és 54 osztrák horvát telepről tud. Az osztrák telepek jóformán nyomtalanul eltűntek, — a mai 3 alsóausztriai horvát lakosságú falu sokáig Moson megyéhez tartozott, — a magyarországiak nagyrészt máig tartják magukat.

A vízi horvátok a Dunántúl legvédettebb helyén telepedtek le. A török dúlások egész Bécs ostromáig (1683) alig érték őket. Papjaik első nemzedékének kihalta után eltűnt a szláv mise és a nép egészen beilleszkedett a győri püspökség szervezetébe. A szombathelyi püspökség felállítása után (1777) a két püspökség közt oszlottak meg. A reformáció pár évtizeden át zavarokat okozott a vízi horvátok között. Elszigetelt esetektől eltekintve a nép ugyan rendületlenül kitartott ősei hite mellett, de egyes földesurak prédikátorokat erőszakoltak reájuk. Mikor gróf Nádasdy Ferenc katolizált (1634), ennek a megpróbáltatásnak is vége lett. A magyar és a német reformáció dagadó árában a parányi horvátság sziklaként állott. A vízi horvátokra nézve valóban áll az, amivel őket az idei bécsi katolikus kongresszuson Innitzer hercegérsek köszöntötte: Horvátnak lenni annyi, mint katolikusnak lenni!

Bécs ostroma idején Nyugat-Magyarország hadiszíntér lett, de ez volt számukra az utolsó török veszedelem (1683). Ha a vízi horvátok részt is vettek a Habsburg-monarchia hadjárataiban, otthon alig zavarta valami a békét. A XVIII. század folyamán megindult a kulturális emelkedés. Bécs és a nyugatmagyarországi német kis városok nagy vonzóerőt gyakoroltak reájuk. A kialakuló horvát iparososztály számos tagja fel is szívódott a németségbe. Papjaik, később tanítóik és jegyzőik azonban kitartottak horvátságuk mellett, bár természetesen német és magyar kultúrhatás alatt állottak. A magyar reformkor lelkesedése magával ragadta a vízi horvátokat is. Ha nyelvben horvátok maradtak is, politikailag magyarokká lettek. így történt aztán, hogy a szabadságharcban oldalunkon harcoltak, akkor is, mikor Jellachich bán fajtestvér-csapatai szállották meg lakóhelyüket.

A kiegyezés félszázada a vízi horvátok számára is az anyagi és szellemi emelkedés korát jelenti. Fenntartás és utógondolat nélkül

¹ Kurelac Fran: Jacke, 1871, XXXIV, 148., 160. 1.

² Podatki k nasemu doselenju. Letna knjiga 1931, 16—20.1. Poredica velikoboriStofskih obiteljskih imen. Letna knjiga 1930, 39—42. 1.

beilleszkedtek a megújult magyar birodalom szervezetébe és a magyar nemzetnek nem egy kitűnő férfiút adtak. Az édes anyanyelvhez való ragaszkodás azonban egyre fokozódott közöttük. Vezető embereik Zágráb kulturális hatása alá kerültek. Az áldatlan magyar-horvát óvodásoktól távoltartották magukat, úgyhogy nemzeti érzésük megerősödése nem rontotta meg a testvéri viszonyt Nyugat-Magyarország magyarjai és horvátjai között.

A trianoni béke és a velencei egyezmény megkérdezésük nélkül és akaratuk ellenére nagy többségüket elszakította az anyaországtól. Fájdalmukat még fokozta az, hogy kisszámú gyöngye népüket a politikai határok részekre szaggatták. Eleinte még az a veszedelem is fenyegette őket, hogy a lecsatolt Nyugat-Magyarországot megosztják Alsó-Ausztria és Stájerország között, ami jelentéktelen töredékké tette volna őket mindkét osztrák tartományban, holott a magyar időkben három vármegyében (Sopron, Moson, Vas) is mint erős népelemmel számoltak velük. Ez a veszedelem Burgenland, — a horvátok Miloradic szavával GradiSéének nevezik, — szervezésével elmúlt felőlük. Az új osztrák tartomány lakosságának egyhatodát képezik.

Az osztrák köztársaság a kisebbségek jogait a legnagyobb mértékben tiszteletben tartja. Amint az a nagyműveltségű osztrák nemzethez illik, a burgenlandi horvátokkal igen jól bánnak. Ausztria a horvát nyelv használatát templomban, iskolában, közéletben nem akadályozza. MerSich Márton összeállítása szerint Burgenland 58 községében használják a templomban a horvát nyelvet. Ezek közül 33 községnek horvát a plébánosa. Burgenlandnak 47 részben, vagy egészen horvát elemi iskolája van. A csonkahazai vízi horvátoknak 10 horvát iskolájuk van és 11 község templomában használják a horvát nyelvet.¹ A burgenlandi horvátok most külön horvát tanfelügyelőségre törekszenek és a horvát nyelv bevezetésére a különböző burgenlandi középiskolákba. A tanítóképzőkben már tanítják is a horvát nyelvet és irodalmat. A horvát tannyelvű elemi iskolák tankegyreiről az osztrák állam gondoskodik.

Ausztria a burgenlandi horvátok nemzeti alapon való társadalmi, kulturális és politikai szervezkedését is megengedi. Különféle vallásos és gazdasági horvát egyletek keletkeztek. Kultúregyletük még az impériumváltozás előtt Sopronban alakult meg (1921). Hosszú vergődés után 1929 óta működik állandóan. Az osztrák köztársaság nem gördít akadályokat a burgenlandi horvátok és a délszláv királyságban élő horvátok érintkezésének útjába. A múlt és a jelen évben Jugoszlávia horvát városaiban a burgenlandi horvátok barátainak társaságai alakultak meg (Drustvo Prijatelja Gradiscanskih Hrvata), de a diktatúra ezeket az egyleteket mint „törzsiakat“ feloszlatta. A mostani évfordulót a zágrábi Tudományos Akadémia egy a nyugatmagyarországi horvátok viszonyait bemutató emlékkönyvvel ünnepli meg. A könyv előmunkálatai előrehaladott állapotban vannak. Végül, ami a politikai szervezkedést illeti, a vízi horvátok a keresztény-

¹ Kako vám ide? ste zdravi? Letna knjiga 1931, 8—15. 1.

szocialista és a szociáldemokrata pártok között oszlanak meg, de egy külön horvát párt is keletkezett. A bécsi parlamentnek egy, a burgenlandi tartománygyűlésnek öt horvát képviselője van. A burgenlandi kormánynak is van egy horvát tagja.¹

Dollfuss kancellár bátor küzdelme Ausztria államiságáért nagy rokonszenvet ébresztett a burgenlandi horvátokban. Az Anschluss számukra a német óceánban való elmerülést jelentené. Éppen ezért minden olyan törekvés, mely az Anschlusst megakadályozza, számíthat a burgenlandi horvátok támogatására. Kultúregyletük elnöke az osztrák kancellárt biztosította a horvátok hűségéről. Az a bánásmód, melyben Ausztria a vízi horvátokat részesíti, a hála és a szeretet érzelmeit váltotta ki belőlük. A burgenlandi horvátok ma osztrák hazafiak, ha nem feledkeztek is meg Magyarországról. Merőben új helyzet állana számukra elő, ha Ausztria elvesztené államiságát.

HORVÁT IRODALOMRÓL a beköltözés idejétől fogva lehet Nyugat-Magyarországon beszélni. Hogy ez az irodalom esztétikailag nem nagyon értékes, az természetes, hiszen a vízi horvátok írói a papok és a tanítók közül kerülnek ki, akik előtt elsősorban erkölcsi célok lebegnek.

A nyugatmagyarországi irodalom áttekintése ma még elég nehéz. Nincs tudományos összefoglalás, nem is lehet, hiszen hiányoznak egy ilyen összefoglalás előfeltételei: a monográfiák. Szedenich File könyve minden primitívsege mellett máig az alapvető munka. MerSich Márton kísérlete nem egyéb, mint irodalomtörténeti karcolat.³ Újjevié Máté zágrábi tanár az egész horvát irodalmat tárgyaló könyve függelékében részletesebben foglalta ugyan össze a vízi horvátok irodalmát, de önállóság és a magyar nyelv és viszonyok ismerete nélkül.⁴ A nyugatmagyarországi kis horvát irodalom tudományos feldolgozása aránylag nehéz feladat. A szerzőnek bírnia kell a horvát, a magyar és a német nyelvet, otthon kell lennie a horvát, a magyar és az osztrák történelemben és irodalomban és derekasan neki kell vágnia a kutatásnak.

Az ó-hazából horvátjaink magukkal hozták népköltészetüket. Ennek termékeit azonban csak a negyvenes években gyűjtötte össze a fiumei Kurelac Fran és egy emberöltő múlva adta ki gyűjteményét.⁵ A könyv máig a vízi horvátok népköltésének legbecsesebb gyűjteménye, összesen 700 verset tartalmaz, de ezeknek a fele sem igazi népdal. A vízi horvátok a nótát jaékának hívják. Ez a szó a diák szó éa-formája. Eredetileg djacke pjesmének (diákénekek) hangzott, tehát szerzői diákok, kántorok, tanítók voltak és nem a nép egyszerű fiai. Ilyen diákversek a kötetben található történeti énekek. Volt epikus ének Zrínyiről és Rákócziról is, de Kurelac — nem nagy előrelátással — mellőzte őket, mert igen gyengék voltak. (XXXIV. 1.) Bécs

¹ Ferzín Mate: GradiSéanski Hrvati pod Austrijom. Letna knjiga 1930,10—14.1.

² Szedenich File: Nasi pilci i knjizevnost. 1912, 165 l., 8°.

³ Od stare i nove knjizevnosti GradiSéanskih Hrvata. Letna knjiga. 1930,24—28.1.

⁴ Ujevic Mate: Hrvatska knjizevnost. 1932, 197—204. 1.

⁵ Kurelac Fran: Jaeke, 1871. LIV, 314, IV. 8°.

ostromáról, Buda felszabadításáról; Nádasdy Ferenc kivégzéséről stb. (198—216.1.) olvashatunk krónikaszerű, nem népies, szigorúan katolikus és habsburg-hű verseket. A szerelmi költészet talán a legértékesebb. Néprajzi szempontból nagyon érdekesek a lakodalmi versek, melyekkel boldog emlékeztető elődöm a pesti egyetem horvát katedráján, Szegedy Rezső, foglalkozott.¹ Az a benyomásom, hogy a XVI—XVIII. század műköltészetének nem egy emléke bujdosik a népköltészet álarcában és hogy a paróchiák, iskolák padlásairól, sőt a mestergerendákról is még sok ismeretlen verset lehetne összeszedni, melyekből a nyugatmagyarországi horvát irodalom fejlődését a mainál világosabban lehetne összeállítani.

A horvátok a népköltésen kívül mást is hoztak magukkal az óhazából: szentkönyveiket. És ha a glagolitát hamarosan ki is szorította a latin írás, a szláv misét a latin mise, prédikálni horvátul kellett a népnek, a templomban horvátul imádkozott és énekelt a nép. A horvátok nagy szegénysége miatt az ilyes termékek sokáig nem jelentek meg nyomtatásban, de kéziratban elterjedtek. A legrégebb névszerint ismert nyugatmagyarországi horvát íróról, Puslabonic István jezsuitáról (1651—1705) tudjuk, hogy horvát imakönyveket írt, melyek ma kéziratban sem ismeretesek.

A XVIII. században az ó-hazából nyert indítékot a vízi horvátok vallásos irodalma. Zgrábi, varazsdi nyomtatványok kerültek Nyugat-Magyarországra és hatásuk alatt a vízi horvát papok is kezdtek hasonló munkákat irogatni. Az első nyomtatásban is megjelent ilyen könyv Kragel Eberhardé (Cetiri poslidnja — A négy utolsó dolog, Sopron 1762). Az ő nyomán haladt Fitzko József (1772—1843) peresznyei (Prisika, Pressing) esperesplébános, akit a vízi horvát irodalom atyjának neveznek. Bibliát és katekizmust adott a nép kezébe, de legnépszerűbb munkája az evangéliumok verses fordítása volt. Ezt sokáig használták a templomban is. Az ő tanítványa Bogovié Lovre, a Hiza zlata (= Arany ház, 1848) imakönyv szerzője. Ez az imakönyv számtalan kiadásban máig közkezen forog. Ez írók nyomán több vallásos író is lépett fel. Közöttük talán MuSković Iván a legjelentékenyebb.

A XIX. század második felében az irodalom kizárólagosan vallásos jellege megszűnt. A költők kezdtek világi tárgyú verseket írni és megszületett a széppróza. A költők között bizonyos jelentőségre tett szert Szedenich File tanító. Lelkes magyar hazafi, igen büszke magyar nemességére. Kötetei élén ott található díszmagyaros arcképe és megverseli családjá történetét 1580-tól sajátmagáig címerrel és fényképekkel. Sokkal jelentékenyebb nála Miloradié Máté, polgári néven Mersich Máté, horvátkimle (Hrvatska Kemlja) plébános (1850—1928), a nyugatmagyarországi horvát irodalom legnagyobb költője. A kultúregylet valóban nem ünnepelhetette meg méltóbban a négy százados évfordulót, mint azzal, hogy rokona, MerSich Márton, gondozásában kiadta összegyűjtött verseit.²

¹ Njragatmagyaromági horvát lakodalmi szokások. Ethnographia 1921,60—69.1.

² Miloxadic Mate: Zibrane jaeke. 1933. 192 l. 8°.

A költő Répcesáradon (Frakanava, Frankenau) született. Kőszegen és Győrött tanult, 1876-ban pappá szentelték. 1879-ben horvát-kimlei plébános lett és holtáig ebben az állásban maradt. Falusi magányában folytonos önképzéssel igen nagy műveltségre tett szert és szép könyvtárat gyűjtött össze.¹ Különös kedvvel matematikával és filozófiával foglalkozott. Írt horvát nyelven egy fizikát, németül és magyarul több vallásbölcseleti tanulmányt. Ezek nem találkoztak mindig egyházi fellebbvalói helyeslésével, úgyhogy 1890-ben püspöke eltiltotta attól, hogy tudományos folyóiratokba írjon. Amint maga mondja egyik versében, a falun csalán és torma terem és ő is falun született! (7.1.). Megvallja, hogy gyermekora óta meglehetősen összeférhetetlen természetű volt. Apja, anyja nem volt diplomata, írja egyik önéletrajzi versében (16.1.). Anyjától, — a Naša teta Kate (Kata nénénk) c. versében (29—33.1.) sok humorral megrajzolt szókimondó asszonyságtól, — örökölte éles eszét és éles nyelvét is, ami az életben sok kellemetlenséget okozott neki. Elvászott a környékbeli magyar paptársaitól a magyar liberalizmus és sovinizmus fénykorában elidegenítőén ható erős antiszemitizmusa és törhetetlen horvátsága. Pedig ha a túlzó magyarkodást olykor-olykor ki is gúnyolta, jó hazafi volt, amit Vörösmarty Szózatának és Petőfi Távolból c. versének művészi fordításával (78—80.1.), a wilsoni béke ellen írt verseivel és a kommunizmust kíméletlenül ostromló költeményeivel is bebizonyított. A kommunisták háromszor is letartóztatták, de hívei fegyveresen szabadították ki karmaik közül.

Verselni 53 éves korában kezdett. 1903—1918 között a Kalendar Svete Familijét (A szent család naptára) szerkesztette és munkatársak hiányában kénytelenségből írta első verseit. Hamarosan népének elismert költője lett, kinek költeményei nélkül semmiféle nyugatmagyarországi irodalmi vállalat nem lehetett meg. Mikor Győrött megindult a Nase Novine (1910—1922) horvát hetilap, jóformán minden szám hozott tőle verset. Egy 53 évet meghaladt költő verseiben természetszerűen túlteng a gondolati elem. A tiszta líra alig-alig is szólal meg lantján. Legszebbek horvát öntudatát megzengő ódái. Közöttük a Hrvat u GradiScu, melyet a vízi horvátok himnuszuknak tartanak. Miloradic költészete egy magvas egyéniség megnyilatkozása, tele filozófiai mélységgel. Verselési technikája versenyez a legnagyobb horvát költőkével. A nyugatmagyarországi horvát nyelvjárást senki olyan művészi magasságra nem emelte, mint Miloradié. De a vízi horvátok nagy költőjének minden során megérik az, hogy doctus poéta, kiben a gondolat túlteng a költészet rovására.

Miloradié írt epikai verseket is. Két bibliai példázatot Krisztus Urunk megtestesüléséről és a tékozló fiúról (33—45.1.) az egyszerű

¹ A könyvtárat Pannonhalmára hagyta, ahol külön gyűjteményként kezeltek. Dr. Sárközy Pál egyetemi magántanár úr szíves felvilágosításai szerint 1444 kötetből és 142 füzetből áll. A zágrábi Tud. Akadémia kiadványai mellett sok értékes külföldi matematikai, fizikai és filozófiai munkát tartalmaz.

paraszti nép felfogásával, egészen nyugatmagyarországi környezetbe beállítva. Ugyané világot állítja elének a francia háború idejébe helyezett, sok szépsége mellett is elnyújtott Luka VuSilović c. költői elbeszélése (85—103.1.). Legsikerültebb epikai munkája a Crna voda (Fekete víz) c. balladája (25—27.1.), a megesett lány tragédiája, egy répcesarudi néphagyomány feldolgozása, melyet nagy túlzással Arany balladáit mellé állítanak (8.1.).

Miloradicra méltán büszke a nyugatmagyarországi horvátság. Ha tárgyilagosan emelhetők is kifogások költészete ellen, ez semmit sem von le érdemeiből. És nem fogyatkozás az, hogy Miloradicnál, a költőnél, nagyobb volt Miloradic, az ember.

Miloradic nyomán több költő is lépett fel. Közöttük a legjelesebb Miloradic barátja és tanítványa, a szintén répcesarudi születésű Blazevic Iván (1888—) horvátjársfalvi (Hrvatski Jandrof, Kroatisch-Jahrndorf) plébános.¹

A másik irány, amelyben a vízi horvátok irodalma szép fejlődést mutat, a szépróza elbeszélés. Még nincs kikutatva, hogy mekkora mérvű volt az a ponyvairodalom, mely magyar és német eredetiek után különféle mulattató olvasmányokat adott a nyugatmagyarországi horvátok kezébe. És a magyarból vagy németből fordított novella-irodalom sincs összeállítva. Ezen előzmények után lépett fel az első nyugatmagyarországi horvát író, aki népének életéből vette a maga sokszor kezdetleges rajzainak tárgyát: Kara! Máté (1827—1911) fulesi esperes-plébános. Karall után következett Horvath Ignác (1895—) újhegyi (Nova Gora, Neuberg) plébános, a kultúregylet jelenlegi elnöke, népének; ma szellemi vezetője. Borisfalván született, Pozsonyban, Sopronban és Győrött tanult. 1918-ban pappá szentelték, 1925 óta újhegyi plébános. Horvath már Burgenlandban kezdte meg írói működését. A Bécsben 1922-ben megindult horvát hetilapban (Hrvatske Novine) jelent meg legtöbb dolgozata. Különösen népszerűek kis történelmi (storice), melyek a vízi horvátok életéből vett adomák, esetek, elbeszélések, többnyire minden tudatos művészi törekvés nélkül megírva, de folyamatos, kellemes nyelven, ügyes párbeszédekkel. A nép nagyon szereti ezeket a történeteket, mert magát találja meg bennük. A moralizálásban Horvath elődeihez képest nagy mérsékletet tart. „Storicái“-ból két füzetnyi önállóan is megjelent. Egyet maga adott ki Bécsben, a másikat a zágrábi Szent Jeromos egyesület adta ki könyvsorozatában Ujevic Máté tanulmányával.² Ez utóbbiban jelent meg egy hosszabb novellája (Stefanicev Gospodin). Ezt a novellát tekinthetjük a nyugatmagyarországi horvát irodalom első művészi elbeszélésének. A vízi horvátok egyik legnehezebb kérdését tárgyalja: a nemzeti intelligencia kitermelését. Aki az elemi iskolánál tovább jut, annak nem lehet horvát nyelven tanulnia és ebben adva van a fájától és nyelvétől való elidegenedés lehetősége. így történik ez Stefanicev esetében is, akit paraszti szülei „ a legnagyobb áldozatok árán nevelnek úrnak. A fiú előbb magyarrá,

¹ Lefordította Vörösmarty Feledés c. versét (Naša Domovina 1932. 103. 1.)

² Veliki i mali. 1927, 10+96. 1. 8°. Gradisanke. 1930, 64. 1. 8°.

majd az impérium-változással németté lesz és szégyenli szegény horvát családját és rokonait. Végül sem tud anyagi eszközök híján egyetemet végezni. Hazakerül mint nótárius. Lassan felélednek benne a gyermekkori emlékek. Szülőfaluja templomában magával ragadja véreinek istenes éneke. Ismét hívó katolikus lesz. És egy megújuló gyermekkori szerelmen át végleg megtalálja az utat nemzetéhez. A bizonyos önéletrajzi elemeket tartalmazó novella jobban megérteti velünk horvát testvéreink e súlyos kérdését, mint a leg-
alaposabb szociológiai tanulmány.

Saját irodalmi működése mellett Horvath Ignác nagy hatással van nemzetére mint a kultúregylet elnöke. A nyugatmagyarországi horvátok szegények, így kultúregyletük is szerény viszonyok közt él és tevékenysége sem haladja meg a provinciális kereteket. 1930-ban és 1931-ben egy-egy naptárt adtak ki változatos szépirodalmi, tudományos és gyakorlati tartalommal. 1932-ben nem tudták még naptárukat sem kiadni. A folyó évben azonban új címmel és a régieket kétszeresen is meghaladó terjedelemmel újra megjelent a naptár. A jelen tanulmány folyamán gyakran idéztük a naptár cikkeket, de még sok érdekes dolog maradt említetlenül. Az utolsóban Meráich Márton értekezése olvasható a nyugatmagyarországi községek neveiről. A szerző Steinhäuser Walter és a magyar Schwartz Elemér könyveit egészítgeti ki, melegen méltatva Schwartz érdemeit.¹

Horvath Ignác annak az iránynak a híve, mely a Zágrákkal való kulturális együttműködést minél szorosabbá akarja tenni. A nyugatmagyarországi horvátság saját erejéből nem tudja előteremteni a kultúra mindazon fegyvereit, melyek nemzeti fennmaradását biztosítják. Mint Horvath egy német cikkben kifejtette, a burgenlandi horvátok hűek Ausztriához, megtanulnak németül, élvezik és magukévá teszik a német kultúra vívmányait, de a horvát nemzet tagjai, a horvát nyelvet, irodalmat, történelmet, művészetet a magukénak érzik és belőle kívánnak megújulást és megerősödést méríteni. Burgenland tartományi jellege kialakulásának jelentékeny faktora az ottani horvátság, így végelemzésben egész Burgenlandnak érdeke horvátságuk szabad kifejlése.² Aki nem aludta át a világháborúval bekövetkezett nagy nemzeti felébredést, mely a legparányibb kisebbségek öntudatát sokszor százados szcndergésből is felrázta, meg fogja érteni e fejtegetést.

Mikor azonban leírta e sorokat és kiadta Brezovié Ivánnak sokkal hevesebb tanulmányát,³ távol állott minden pánszlávizmustól és minden magyarellenességtől. Még Brezovié is tiltakozik az ellen, hogy horvát nemzeti öntudatuk pánszlávizmust, neoszlávizmust, vagy „korridorizmust“ jelentene. Maga Horvath, mint általában véve az összeomlás előtt felserdült nyugatmagyarországi horvát intelligencia minden tagja, tökéletesen tud magyarul. Az osztrák

¹ Odakle ishajaju imenâ naših hrvatskih sei? Naša Domovina. 1933, 51—58. 1.

² Warum die Kroaten sich nicht aufgeben? Burgenländische Heimat 1933, júl. 22.

³ Umiranje, zivopokapanje-i hrvatska defenziva. Letna knjiga 1931, 28—35 1.

uralom a magyar nyelv tudását illetőleg nagy visszaesést jelent. Ez azonban nem találkozik tetszéssel a horvátok körében. MerSich Márton Miloradic költeményeihez írt jegyzeteinek egyikében felsóhajt: Kár, hogy ma a gyermekek nem tanulnak magyarul! (81.1.)

A NÉMET ÓCEÁN mellett fekszik GradiSóe a mi hazánk... zengi a vízi horvátok himnusza. Kétszázötven kilométer hosszúságban húzódik el a horvát telepek korallsora a német óceán partján. A hatalmas óceán örök hullámozása elmosta a horvát telepek felét. Nem magyar érdek az, hogy a megmaradt korallszigetek tovább lazuljanak, töredezzenek. Négy száz év kemény munkájával a gradiáéi horvátság maradéka megszerezte az élethez, a fejlődéshez, a felvirágzáshoz való szent jogot.

Gradiáéi horvát testvéreink nagy évfordulója nekünk is ünnepünk. Szeretettel köszöntjük őket. Azokat is, akik itt élnek velünk a csonka hazában és azokat is, akiket ma a trianoni határok elválasztanak tőlünk!

BAJZA JÓZSEF

AZ ÚJJÁSZÜLETETT TÖRÖKORSZÁG

AZ A RENDKÍVÜLI VÁLTOZÁS, mely Törökországban ma szemünk előtt folyik, Törökország eddigi történetének, s hosszú időre jövő történetének is, legfontosabb eseménye. Nem kisebb dologról van szó, mint arról, hogy Törökország elvált az ázsiai népektől s az európai népek kulturális közösségéhez csatlakozik. Az a munka, melyet Gázi Musztafa Kemál pasa végez, leszámítva a keresztény vallás felvételét, ugyanaz, mint amelyet nálunk Szent István végzett.

Ez a változás a török hatalom hanyatlásával függ össze s előkészítése visszanyúlik a birodalom fénykorába, Buda elfoglalójának, Nagy Szolimán szultán uralkodásának idejébe. Szolimán bizonyos intézkedései vetették el a hanyatlás csiráit. Az ő uralkodása alatt kezd a birodalom határa állandósulni, ami bénító hatással volt a hódításra berendezett állam életére; alatta kezdenek házasodni a janicsárok, kiknek régi fegyelme megromlik s mindjárt Szolimán halála után élesen szembeszállnak az új szultánnal; nagytehetségű első fiát, Musztafát, egyik felesége bujtotgatására megfojtatja Szolimán, s utódjával, II. Szelimmel megkezdődik a gyenge szultánok hosszú sora. Már 1622-ben II. Oszmán szultán arra gondol, hogy a janicsárok helyett új katonaságot szervez, de a janicsárok ellenállnak s a szultán életét vesztí. A birodalom tovább gyengül s az addig kevésbe vett európai nemzetek s ezek intézményei kezdenek a törökök szemében emelkedni. A XIX. század elején III. Szelim már francia mintára akarja újraszervezni a hadsereget, de a janicsárok nem engedik s a kísérlet trónjába kerül a szultánnak. Végre 1826-ban a tehetséges és erélyes II. Mahmudnak sikerül kiirtani a janicsárokat. 1831-ben Mahmud rendeletére megjelenik az első újság Konstantinápolyban s nemsokára arra is kísérletek történnek, hogy európai mintára reformálják a birodalmat. A mozgalom egyre erősödik s a század közepén határozott irányt vesz: a török értelmiség egy jelentős része nyugatra, főleg Párizsba s emellett Londonba megy műveltsége gyarapítására. Abban az időben természetesen még senkinek eszébe nem jutott, hogy a legutolsó tíz év reformjairól álmodozzék. Azok is, akik a nyugati műveltség leglelkesebb hívei voltak, legfeljebb arra gondoltak, hogy az állami és társadalmi élet berendezésében kellene bizonyos nyugati eszméket megvalósítani.

Az első nagy lépés a nyugati műveltség felé a modern török irodalom megteremtése volt a múlt század hatvanas és hetvenes éveiben. A régi irodalom az arab és perzsa irodalom utánzása volt s nyelve

annyira tele volt arab és perzsa elemekkel, hogy termékeiben gyakran több sort kell elolvasnunk, míg egy török szóra bukkanunk; ezt a nyelvet nemcsak a nép nem értette, de a műveitek közül sem mindenki. Ettől fogva az irodalmi nyelv lassan és fokozatosan, de határozottan egyszerűsödik, közeledik a beszélt nyelvhez. Az írók buzgón művelik a nyugati irodalmi műfajokat, például a regényt, sokat fordítanak törökre a nyugati irodalmak termékeiből s rendkívüli virágzásnak indul egy addig ismeretlen, az új eszmék terjesztésére különösen alkalmas irodalmi műfaj: a színdarab. Konstantinápolyban ez időben öt-hat színház volt, melyeket azonban csak férfiak látogathattak; a nőket a regények és színdarabok olvasása nyeri meg a nyugati műveltségnek.

A nyugati hatás alatt készült irodalmi művek ebben az időben még kizárólag a mohamedán világnézet alapján állanak. A sajtó tiltakozik az ellen, hogy a nyugati színdarabokat, melyek eszmevilágukban, de főleg az élet külső körülményeinek rajzolásában a törökök előtt teljesen idegenek és érthetetlenek, a török közönségnek változtatás nélkül adják elő s nem is igen történik ilyesmi: a nyugati színdarabokat általában török ruhába öltöztetik. Számi Bey 1875-ben színdarabot ír Szidi Jahjáról, egy spanyol szolgálatba lépett arab vezérről; az író, mint jó mohamedán, igyekszik lemosni a foltot e vitéz ember nevééről s úgy adja elő a dolgot, hogy Szidi Jahja nem állt a spanyolok szolgálatába, hanem egy spanyol gonosztevő vette fel az ő nevét.

Azután tovább fejlődnek a dolgok. Micsoda más hang, más felvétel látszik már az újabb irodalom egyik legnépszerűbb regényében, Resád Núri „Ökör szem“-ében. A mohamedán szokások és intézmények itt már nagyon sokszor mint a maradiság, babona, kezdetlegesség képviselői szerepelnek; ezzel szemben az író ki nem fejezett, de jól érezhető csodálattal rajzolja a franciás műveltséget. A hősnő, Ökör szem, egy előkelő török család sarja, francia apácánál nő fel; az író gyakran használ francia jövevényszavakat, használ még olyan esetekben is, amikor az illető fogalom kifejezésére van török szó is. Arra, aki a régi irodalom arabos és perzsás nyelvű műveinek olvasásához van szokva, roppant furcsán hatnak a török szövegben ezek a francia szók, mint pl. mer szí „köszönöm“, s z ü r p r i z „meglepetés“, f o n d a n „omlós cukor“. (Azt hiszem, ha egy filológus átnézné a modern török irodalom termékeit ebből a szempontból, jó pár száz francia jövevényszót összeírhatna.)

A modern irodalom fejlődésével természetszerűleg együtt haladt a nemzeti eszme fejlődése. A török előtt a nemzeti eszme a régebbi időben teljesen ismeretlen. A török elsősorban mohamedánnak érezte magát, másodsorban az Oszmán birodalom tagjának s csak azután és mellékesen töröknek. Elősegítette — különösen az utóbbi időben — ennek az eszmének a kifejlődését az a rengeteg baj is, melyet a birodalom nem-török népei okoztak. Hiszen éppen az volt a letragikusabb, bár legtermészetesebb mozzanata Törökország történetének, hogy a nagyszámú és rendkívül nagy földrajzi területen lakó nemzeti-ségek kiváltak a birodalomból.

Ezek a dolgok készítették elő a talajt a Gázi pasa reformjai számára.

Az ő egyik közoktatásügyi minisztere azután már a huszas évek elején nyíltan kimondja, hogy az arab-perzsa műveltség, melynek az iszlám volt a hordozója, a törökökkel elfeledtette nemzeti sajátságait. Az iszlámmal szemben erős reformáló törekvés érvényesül s ez a Gázi pasa reformáló munkájának talán legfontosabb mozzanata.

A régi török birodalom kormányzása theokratikus volt. A szultán, a kalifa tulajdonképpen a próféta utódja, „az Isten árnyéka a földön“. Minden jog és hatalom forrása végső fokon az egyházi törvény. A sejk-ül-iszlámot vagy főmuftit, ki rangban mindjárt a nagyvezér után következett, minden fontosabb államügyben megkérdezték; ő hagyta jóvá az új törvénykönyveket. Ezt az állapotot a Gázi pasa egyszerre megszüntette. A kalifa családját száműzette, államformául a köztársaságot választotta, átvette a svájci polgári törvénykönyvet, a közoktatást államosította, az egyházi iskolákat bezáratta, az egyházat az államtól tökéletesen elválasztotta.

Teljesen megváltoztatta a régi társadalmi élet képét a nők egyenjogúsítása. A török nő régebben valóban a hárem rabja volt (abban a bizonyos háremben azonban rendesen csak egy feleséget kell elképzelnünk), ahogyan ezt Pierre Loti — bár az igazságtól távol álló szentimentalizmussal és túlzásokkal — általában helyesen festi. E változás rendkívüli jelentőségéről talán úgy tudnánk magunknak fogalmat alkotni, ha elképzelnök — mindenesetre erős fantázia kellene hozzá —, hogy a nők nálunk a lakás egy bizonyos szobájában (a háremben) tartózkodnának, ott csak nőkkel, gyermekekkel és rokonokkal érintkeznének, utcára csak sűrűn lefátyolozva, alakjukról semmi fogalmat nem adó és minden nőnél körülbelül egyforma ruhában mehetnének ki, színházba, nyilvános helyekre egyáltalában nem járnának, férjüket csak az esküvő után látnák először életükben.

Kevésbé jelentősnek látszik, de talán még jelentősebb dolog volt az arab írás használatának megtiltása s a latin betűk behozatala. Az arab írás megtanulása sokkal nehezebb mint a latin írásé s így az írásreform az írni-olvasni-tudás terjedését nagy mértékben elősegítette. De volt ennek a reformnak egy másik nagy, közvetett hatása is. Egy írásreform rendkívüli hatással van a nemzet lelki életére; képzeljük el — mutatis mutandis, — mi lenne akkor, ha egy magyar Musztafa Kemál pasa a mi latin írásunk helyett be akarná hozni az arab írás használatát. El se tudjuk képzelni. Az írásreform egészen felrázta a lelkeket Törökországban s erre a felrázásra kétségtelenül nagy szükség volt. Ebben a tekintetben különben már előbb nagy hatással volt a fez viseletének eltiltása. A fezt Törökországban viselték nem-mohamedánok is, de általában mégis a mohamedán ember viselete volt az, annak a vallásnak a jelvénye, mely a mohamedán ember gondolkozásában felette van az összes többi vallásoknak s melynek hívei a többi vallások híveivel a dogma által elrendelt örökös vallásháborúban élnek; a mohamedán fanatizmusnak az újabb korban ez volt a legszembeszökőbb külső jelvénye s ebből a fanatizusból valamilyen formában a legtöbb mohamedánban van legalább is egy kicsi. S most ezt a jelvényt Musztafa Kemál pasa felcseréltette azzal a viselettel, mely éppen az iszlám vélt ellenségének, a nyugati kereszténységnek a viselete.

Az írásreform a művelődés terjedésében természetesen némi zökkenőt okozott. 1929 január elseje óta tilos Törökországban a nyomtatásban az arab írás használata. Képzeljünk el egy napi munkájával erősen elfoglalt idősebb embert, aki a reggeli újságját, mely eddig arab írású volt, latin írással kapja meg. Az arab írásos újságot tíz perc alatt átfutotta: a latin írást szinte betűznie kell. Ismerek olyan embert, aki ettől fogva lemondott az újságolvasásról. Nehézségek voltak a tankönyvek előállításában is. Kétségtelen azonban, hogy a latin írás a műveltség terjesztésének új lehetőségeit nyitotta meg s az új török kormány egyébként is minden eszközzel dolgozik a közműveltség emelésén. 1913—14-ben az egész nagy Oszmán birodalomban 3400 elemi iskola volt s ezt 42.000 leánygyermek s 181.000 fiú látogatta; 1932-ben 6700 elemi iskola van Törökországban, 192.000 leány-, és 350.000 fiú-tanulóval. (A lakosság száma 14 millió.) Érdekes, hogy míg a fiú-tanulók száma csak megkétszereződött, addig a leány-tanulóké majdnem ötszörösére emelkedett. Tíz évvel ezelőtt volt 7000 középiskolai tanuló, ma van 37.000. (Adataim a Török köztársaság tíz éves jubileuma alkalmából közzétett török adatok.) Sok gondot ad a török kormánynak a kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági oktatás fejlesztése; ezen a téren egyelőre elsősorban külföldi, amerikai és európai szakértők meghívásával, tanulóknak külföldi szakiskolákba való küldésével próbálkoznak. Az egyetemi oktatást is igyekszik a török kormány újjáalakítani, különösen törekedve arra, hogy a pragmatikus kutatás erősebben kifejlődjék s az oktatás nemzeti irányú legyen.

A török szellemi műveltség átalakításának területén legújabban megint rendkívüli munkába fogott a Gázi pasa: át akarja alakítani a török nyelvet, ki akarja belőle vetni az arab és perzsa szókat s ezeket eredeti török szókkal fogja pótolni.

A szellemi és társadalmi átalakulás mellett a török kormány főgondja a szárazföldi, vízi és légi haderők fejlesztése. Fegyvergyárat létesítettek, hadihajóikat kijavították, a haditengerészet tisztjeit külföldre küldik tanulni,

A közigazgatást természetesen újjá kellett szervezni. A városok és falvak közigazgatására új törvényeket hoztak. A közbiztonság nagyot emelkedett. Régebben közönséges eset volt Törökországban, hogy egy gazdagabb embert a rablók elfogtak, elvitték a hegyekbe és csak tekintélyes összegű váltságdíj fejében bocsátották szabadon. Ma már ez az állapot megszűnt.

Nagy haladás van a vasút- és útépités terén. A régi kormányok 66 év alatt 3000 kilométernyi vasutat építettek, a köztársasági kormány tíz év alatt 2200 kilométernyit. Itt említem meg, hogy a köztársasági kor előtt Törökországban 534 kilométernyi telefonvonal volt, jelenleg több mint 42.000 kilométernyi van.

Nagyot fejlődött a gyáripár. Törvényt hoztak a gyáripár fejlesztésére s a fejlődést védővámokkal is hatásosan támogatják. A gyárak adót nem fizetnek, a külföldi nyersanyagok vámentesek. Tíz évvel ezelőtt 140 gyár volt Törökországban, jelenleg 2200 van. 1923-ban 16 millió török font értékű cukrot importált az ország, múlt évben 3 millió értékűt és 1934-ben már nem lesz szükség importált cukorra,

ellenkezőleg: exportra számítanak a törökök. Tíz évvel ezelőtt egy évben 400.000 kiló gyapjú szövöttáruat állítottak elő, legutóbb 1,700.000 kilót. A pamut szövöttáru előállításának emelkedése ugyanezen időben — 3 millió kilóról 10 millió kilóra — 7 millió kiló. Feleslegessé kezd válni a selyemáruk behozatala, mely pedig régebben igen jelentős volt; a termelés emelkedése itt körülbelül tízszeres. Lisztkészletének jó részét eddig külföldről fedezte Törökország, ma kivitele van lisztből. Ilyenféle haladás van a bőráruk, cement, szappan s más iparcikkek előállításában is.

A földművelés fejlesztésére a kormány kedvező feltételek mellett gépeket ad a termelőknek, magvakat oszt ki közöttük s pénzügyi téren segíti őket; különös gondot fordít a mezőgazdasági gépipar fejlesztésére.

Sajátságos módon még a bankbetétek is növekedtek Törökországban. 1920-ban a betétek összege 1 millió török font volt, 1924-ben 6 millió, 1928-ban 22 millió, 1932-ben 40 millió. (Egy török font ma két és fél svájci frank.)

Erős küzdelem folyik a betegségek ellen, melyek közül Törökországban valóságos nemzeti veszedelem a malária, de sokat pusztít a vérbaj, tüdővész s meglehetősen elterjedt a trachoma. Tíz évvel ezelőtt 620 orvos és gyógyszerész működött az országban, ma 1300 működik. A kórházi ágyak száma ebben az időben kétszeresére emelkedett: hétezerrel tizenegyezerre.

A török nemzeti öntudatot minden módon emelni igyekszik a Gázi pasa s ezt elsősorban a történeti kutatás és a történeti oktatás reformjával óhajtja elérni. Az ő kezdeményezésére a török történet-tudósok ma azt bizonyítgatják, hogy a törökségnek rendkívül fontos szerepe volt az emberi műveltség kifejlesztésében. Visszamennek Kr. e. tízezer, sőt több esztendővel s bizonyítják, hogy a törökség működése kulturális tekintetben e régi időkben alapvető volt. „A törökök Közép-Azsiából szétszóródva, azokon a helyeken, ahova mentek, megindították az első műveltséget és így lerakták Ázsiában a kínai és az indus, Kis-Ázsiában a hettita, Mezopotámiában a sumir és elámi és végül az egyiptomi, földközitengeri és római műveltség alapjait.“ Ebben a szellemben művelik és tanítják ma az ókori történetet Törökországban. A középkori és újkori történetben kevésbé gyökeres a változás a tények megállapításában, de meglehetősen nagy a tények interpretálásában.

E nagy változások központja, hordozója a Gázi pasa emberfeletti akaratereje, nemzete nagyságában és jövőjében való törhetetlen meggyőződése. Korlátlan hatalmának alapja az az óriási tette, hogy Törökországot a sír széléről visszarántotta. A sèvres-i béke Törökország jó részét elvette s valószínűleg azzal a hátsó gondolattal készült, hogy az Észak-Kisázsziában megmaradó, életképtelen kis Törökország is hamarosan felosztásra kerül. A párizskörnyéki békeszerződések képtelen voltát semmi sem bizonyítja annyira, mint a sèvres-i béke. Ki hiszi ma azt, hogy ez a Gázi Musztafa Kemál pasa által visszadobott „békeokmány“ valóban alkalmazható, jogos és észszerű lett volna!

Milyen érzésekkel fogadja Törökország a Gázi pasa reformjait? A régi mohamedán fanatizmus nem halt ki végkép, ennek képviselői többször fel is lázadtak az új rend ellen, de e lázadókat habozás nélkül kivégezték. A régebbi kormányok alatt sokat szenvedett és elgyengült ország általában új korszakot, új életformákat vár. Különösen sokatmondó, hogy a Bolgáriában élő törökök, kik pedig e tekintetben semmiféle kormányzati kényszer alatt nem állanak, ha kezdetben némi idegenkedéssel tekintik is, de általában mint a törökök előrehaladásának szükséges eszközeit fogják fel a Gázi pasa reformjait. Különösen gyakran tapasztaltam ezt a városi lakosságnál. Igaz, hogy ezeket a szemük előtt levő bolgár műveltség is fogékonnyá teszi a reformok iránt.

Mi lesz a hatása e reformoknak, mi lesz Törökországból? Ez természetesen attól függ, mennyire sikerül a Gázi pasa reformjainak a törököket lelkiileg újjászervezni. Mi magyarok szívből kívánjuk, hogy ez minél előbb és minél tökéletesebben sikerüljön.

NÉMETH GYULA

FORRADALOM VOLT-E, VAGY ÖSSZEOMLÁS?

A BÜNTETŐTÖRVÉNSZÉK az utóbbi időben egyre többször kénytelen ítéletet mondani olyan politikai bűnperekben, amelyeknek hősei, vádlottjai vagy panaszosai a közelmúlt történetében szerepeltek s akik saját nemzedékük és közvéleményük marasztaló ítéletével szemben, vagy mondjuk: kedvezőtlen hangulata ellen, a bíróságnál keresnek jogorvoslatot vagy éppen fölmentést. Hovatovább gyakorlattá fejlődik, hogy a forradalom vagy az összeomlás itthon élő vezető alakjai, a memoárirás önvédelmi kísérleteit megelőzve vagy megtoldva, valamely sajtótámadás ürügyén a bíróság elé menekülnek, hogy becsületsértés vagy rágalmozás vétségében döntést provokáljanak a törvényszéktől, hogy annak esetleg kedvező határozatát kizsákmányolhassák olyan látszatok feltüntetésére is, mintha az ő szerepük és felelősségük tisztázása a bírói gyakorlat hatáskörébe tartoznék. Magát a bíróságot is nehéz és kényes feladat elé állítják. Mert az ilyen becsületsértési és rágalmozási perekkel szemben, amelyekkel megterhelik és szoros illetékességén kívülálló döntésre kényszerítik, a bíróság két álláspontot foglalhat el. Az egyik az, hogy a törvénykezési eljárásnak szabad folyást engedve, elrendeli a bizonyítást. A másik s tán a helyesebb és célszerűbb az, hogy elutasítva magától a részletek, a dokumentumok és a tények kivizsgálását, magánbecsületvédelmi ügyé degradálja és egyszerűsíti a bíróság munkáját s pusztán annak megállapítására törekszik: történt-e olyan sértés vagy olyan vád, amelynek valódisága egy tisztázatlan és földerítetlen szerepet vivő közéleti egyént közmegvetésnek tesz ki? A bonyodalom vagy a mesterséges zavartkeltés elől a bíróság tehát olymódon iparkodik kitérni, hogy nem terjeszti ki vizsgálatát a panaszos vagy a vádlott politikai múltjára, hanem azt a kényelmesebb és megszokottabb felfogást teszi magáévá, hogy a politikai szereplés és az egyéni becsület viszonyában a magyar közéleti észjárásnak és gyakorlatnak sajtóságos disztinkciója lehet mérlegelésének talppontjává. Elvégre a büntetőbíróság is okozhatik olymódon, hogy a történelmi válságok, a forradalmak sötét gyászkeretbe foglalhatják a bennük szereplők névjegyét, hogy akadhatnak közöttük könnyelmű hazardőrök, Hübelebalázsok, snájdig tökfilkók, sőt véreskező mézszárosok is, de — végtére is — „Brutus derék, becsületes férfiú“ s alapjában véve Robespierre volt a nagy megvesztegethetetlen, Saint-Just az angyalarcú puritán, akik bár borzalmakat borzalmakra halmoztak, polgári becsületükhöz soha kétség nem férhetett. A bíróság is elfogadhatja a magyar közélet avatag megkülönböztetését, amely szerint van politikai becsület és

van egyéni becsület. Az előbbi lehet országszerte hurcolt rongy, amely tiszta testen éktelenkedhetik. A bíró tehát megállapíthatja a becsület-sértés vagy a rágalmazás tényálladékát egy közéleti férfiúra nézve, holott ugyanakkor elrettenve és megbotránkozva tekint politikai cselekedeteire vagy mulasztásaira. Bizonyos, hogy ez sem kielégítő megoldás, de alapjában véve mégis csak egy kiegészítő formula, s még mindig sokkal kevesebb veszéllyel jár, mintha a bíró becsalatná magát egy bizonyítási eljárás csapdájába.

Gondoljuk csak végig egy ilyen védelmi fortélyal kieszelt procedúra lehetőségét. A vádlott tanukat idéztet be, olyanokat, akiknek vallomása reánézve enyhítő vagy éppen kedvező mozzanatokot tartalmaz. Azután olyan politikai háttérbe állíthatja be szereplését, amilyenbe akarja. Hiányozván a történelmi perspektívának megfelelő értékelési távlata, felolvastat egy sereg memoáriróbból célszerűen kiválasztott és csoportosított idézeteket és önkényes ténymegállapításokat. Ha védelmét még hazafias bokrétaünnepéllyel is ügyesen megtetézi s rágyújt a leghangzatosabb negyvennyolcas tirádákra, sőt talán hajlandó koncedálni azt is, hogy őt, a jóhiszemű, naív, tüzes patriótát megtévesztették és félrevezették: a vádlottak padján vagy a főmagánvád emelvényén olyan mártíri szobrot farag magának, hogy az érzelmes hallgatók könnymirigyei menten felfakadnak. Mit csinálhat a bíró egy ilyen megható áldozattal, aki íme, eleget szenvedett egy átoksúly, a félreértés és az erkölcsi számkivettség cserépszavazatai alatt! Talán ellentanukat idézzen meg, esetleg támasszon fel a sírból? Vagy a kortárs-ellenfelek emlékiratainak és feljegyzéseinek dzsungeleléből vágja ki azt a bunkót, amellyel a vádlottat vagy a panaszost leterítheti? Vagy talán történészek szaktudományos véleményét kérje ki, holott mindaz, ami előtte mint folyékony peranyag erjed és sístereg, nem szilárdulhatott történelmi halmazállapotba s ők is csak pártos szempontokat érvényesíthetnek ott, ahol tőlük várják az osztó igazságot és a tényítéletet? Világos, hogy a bíróság bármelyik útra lép is, a közelmúlt politikai szemléletében nem vághat elébe a történetírás pozitív anyaggyűjtéseiből idővel leszűrhető, végérvényes ítéletnek. Éppen ezért határozottan óvást emelünk az utóbbi hónapokban elharapódzott ama sanda célzatú történelmi vagy politikai bűnpereknek a felek részéről történő erőszakolása ellen, amelyek becsületvédelmi ürügyön a bírói szék elé hurcoltatnak, amelyeknek erkölcsi megnyugvást szolgáló célját nem láthatjuk, amelyek szreccsenmosdatásra sem alkalmasak, legfeljebb arra, hogy e kérdésekben a szükséges tájékozottságot meg sem szerezhető bíróságot léprevigyék, hogy megrendítsék az egészséges érzelmű közönség hazafias tudatát s egy pillanatra a demagógia és a tudományos kontárkodás műhelyévé tegyék az igazságszolgáltatás csarnokát, amikor a védelem vagy a magánvád a maga tógalebegtető ékesszólásával, hazafias tirádákkal felcicomázott álmártírokat gyárt egy szimpla rágalmazási per silány matériájából.

Ilyen helyzetek elé kényszeríti a judikatúrát — mint néhány közismert eset bizonyítja — a magyarországi októbrizmus legújabb taktikája. Ha az ember nem sajnálja a fáradságot és szembesíti 1918

őszi kérdéseiknek és dicsekvéseiknek crescendóját mostani dadogásaiknak méla akkordjaival, akkor alkothat csak magának némi fogalmat annak a különbségnek mérvéről, amely saját szereplésüknek önértékelésében beállott, annak a színváltozásnak jelentőségéről, amelyet védelmi ideológiájuk művel az idők és a dolgok formáival. Mi kezébe veszi a *Diadalmas Forradalom* című alkalmi művet s végighallgatja vallomásaikban a forradalom hőstetteinek fanfaronád-jait, az mindenesetre meglepődik mostani szótárunknak és módszerünknek moll-hangzatain. Akkor valósággal nemes versenyre buzdultak annak bizonyításában és hangsúlyozásában, hogy kinek micsoda elsődleges és közvetlen része volt a felfordulásban. Mondhatni, teljesítményeiknek, illetve hősködéseiknek aránya szabta meg a forradalomban elérhető pozíciójuk súlyát és rangját. Ki minél többet tudott felhozni a maga érdemeinek bizonyítására, annál zsírosabb koncokra lehetett igénye. Ha valami nem sikerült neki vagy a forradalom szilaj harciszekere elakadt a tehetetlenség és a gyámoltalanság iszapjában, akkor mindent át lehetett tolni az ancien regime számlájára, amely akkora csódtömeget hagyott reájuk, hogy a forradalom héroszai össze-rogytak likvidálásának terhe alatt. Ha ez igaz lett volna is — s tegyük fel, hogy a felelősségnek ebben az egyoldalú áthárításában volt egy szemernyi igazság — akkor minden józan ember joggal kérdezheti tőlük: miért nyúltak akkora mohósággal a hatalom után?

Ez azonban nem minden. Az októbrizmus három vezető pártja (a szociáldemokraták, a Jászi-féle polgári radikálisok és a negyvennyolcas irányzat szegénylegényei) nemcsak hogy törvénytelen, forradalmi organizációt létesítettek, amikor a magyar alkotmányos élet szervei még szabályos működésben voltak, hanem lehetetlenné tették a történelmi pártokkal való összefogást is, hogy mindent és mindenkit kiűtáljanak a hatalomból és a felelősségből, ami és aki hazafias és demokratikus eszméktől áthatott tényező volt ebben az országban s amelyeknek mindegyike teljes önzetlenséggel kívánta részét kivenni az országmentés emberfeletti feladatából. Ez a három párt hiúsította meg a jobb és balközépi irányokkal tervezett nemzeti koncentrációt, mondott ellene Andrássy közös külügyminiszterségének és Hadik reformkormányának, ez a három párt féktelen és lelkiismeretlen propagandájával átfertőzte a tájékozatlan és hiszékeny közvéleményt, hogy Wilson csak velük tárgyal, hogy az antant szóba se áll a háborús uszítóknak elrágalmazott nacionalista vezérekkel, hogy a nemzetiségekkel csak ők tudnak olyan megállapodásokat kötni, amelyek fenn tartják Szent István koronája országainak legalább gazdasági integritását. Hihetetlen, erőszakos arroganciájukkal minden épkezláb kibontakozási tervet félrelöktek és diszkvalifikáltak mindenkit, aki nem volt hajlandó bedőlni külpolitikai handabandáiknak és pacifista révületeiknek. Hogy hatalompolitika is van a világon, s hogy elsősorban ilyen megoldások fogják alkotni a szövetséges és társult hatalmak békerendező elveit, hogy a szélnek eresztett katonaság és a frontok felbomlasztása szabad prédaterré züllesztzi az országot minden félig-meddig legitimált vagy elismert szláv és román kapzsiság számára, amelynek befejezett tényein azután Wilson kenetei mitse változ-

tatnak: arról ezeknek a papírmáséfiguráknak, könyvmolypolitikusoknak és műveletlen demagógoknak sejtelmük se volt. Mikor aztán néhány hét múlva ébredezni kezdtek holdkóros képzeteikből s rájöttek, hogy varázs formulájuk csak szánalmat vagy derűtséget kelt a nemzetiségi fronton s a forradalom külpolitikai vonatkozásaiban, akkor az áldozati bárányok ártatlanságának gyapjában nyöszörögték el szerepük és munkájuk martíriumát s mocskos frazeológiájuknak egész tartalmát ráürítették az általuk félretolt uralkodóra és a tőlük megbuktatott politikai rendszerre« Évek múltán a magyar közönség csodálatos türelme, feledékenysége és közömbössége azután egyre inkább megerősítette és öntudatosította őket az áldozat és a vértanú pózában. Nem forradalom volt október 3i-ike, mondták, hanem összeomlás. Szerepet csak azért vállaltak benne, mert a nemzetet vissza akarták rántani az anarchia örvényétől. A hatalmat nem ragadták el a törvényes szervektől, hanem a hatalom valósággal reájuk szakadt. Következéleg nem gáncs illeti őket, hanem elismerés vagy — nem bánom — részvét és kegyelet. S egyikük-másikuk magában talán már követeli is azt a prytaneiont, ahol holtukig tartó eltartás és tisztelet lesz az osztályrészüik.

Itt, vagy majdnem már itt tartunk az októbrizmus apologetikai mutatóványaival. A maradék haza elfoglalva a napigondok robotjával, nemigen ér rá törődni zivataros közelmúltjának rokkant vitézeivel. A sajtó nagy része pedig, amely annakidején cinkosa volt az októbristák bűncselekményeinek és vétkes mulasztásainak, rendszerint nagy betűkkel, hasábos címekkel, szenzációt és pikantériát szimatoló reklámtárgyilagossággal tálalja fel a groteszk, többnyire kétesértékű tanúvallomásokot és „perrendszerű“ bizonyítékokat, úgyhogy egy esetleges politikai fordulatban újból Lohengrin lovagokká üthesse őket a balek középosztály elképedésére. Hogy mégis időnként történik valami e gyászos rehabilitációs kísérletekkel szemben, csak azt mutatja, hogy a magyar társadalomnak vannak még egészséges, eleven idegpályái, hogy emlékezete nem tompult el egészen s hogy fölismeri annak a kötelességnek parancsszavát, hogy politikai szempontból és tudományos érdekből egyaránt tiltakozzék e szédelgés ellen s megakadályozza a politikai Lázároknak feltámasztását a sziklasírból, a negyednapos hullarothadás állapotából.

SZENDE ZOLTÁN könyve (A magyar katasztrófa, 1918—19, Madách-könyvkiadó), amely előbb német nyelven is megjelent (Die Ungarn im Zusammenbruch 1918, Oldenburg) történelmi értékétől eltekintve is éppen jókor jött. A magyar katasztrófa ténykörülményeiben külön csoportosítja a politikai és katonai mozzanatokat. Forrásait (Hadilevéltár, külföldi monográfiák, hazai és külföldi emlékiratok) könyvének német kiadásában részletesen felsorolja, a magyarból elhagyja, talán azért, hogy olvasmányos jellegét tüntesse fel elsősorban. E forrásadatok és művek különböző értékűek. Köztük akadnak olyanok, amelyeknek becse vitatható és felhasználásukban a legnagyobb óvatosság ajánlatos (pl. Windischgratz Lajos herceg könyve, Kristóffy József emlékirata \$tb.), vagy ahol másodkézből vett adatokra utal. A német

osztrák művek tényközléseivel szemben a külföld előtt bebizonyítsa, miszerint a frontbomlás nem a magyar egységeknél kezdődött, vagy ahol magyar ezredek fertőzöttek meg leginkább, ott mindenütt kimutatható a veszélyben forgó országhatárok védelmének nosztalgiája, vagy Károlyi Mihályék kiáltványának hatása. Ezek tudvalevőleg a Nemzeti Tanács nevében felszólították a hadrakelt sereg magyar alkotórészeit, hogy követve Lenkey századának példáját, hagyják el állásaikat és állomásaikat és siessenek haza a hon védelmére. Szende műve a frontbomlasztás elbeszélésében, annak szinte minden csapatkötelékre való részletes ismertetésében, a hadilevéltár anyagát és a vonatkozó ezredjegyzőkönyvek és -történetek adatait esetenként és momentán elhelyezkedésüknek viszonyában, teljesen kimeríti. Ez művének tárgyilag legalaposabb és legszenzációsabb része. Hitelt érdemlő dokumentumoknak egész tömegét vonultatja fel annak bizonyítására, hogy: 1. az osztrák-magyar ármádiában a fegyelem lazulásának kezdetei nem magyarfajú egységekhez fűződnek; 2. Károlyiék propagandája nem pacifisztikus és bolsevik szellemével ingatta meg a magyar kötelékek lelkiállapotát, hanem hazafias üzelmeinek ellenállhatatlan mérge bontotta fel a katonai diszciplína szilárdságát; 3. a fermentáció a pesti körüti sajtó közvetítésével csak a hadtápvonal és a tartalék emberanyagát érintette, illetlenül hagyta azonban az olasz offenzíva megindításának pillanatában a lövészárkokban harcoló legénységet, mint amelyhez nem is érhetett el az álhazafias szellem nyomtatott maszlagja, az olaszok zárótüze miatt; 4. a hazavágyó, hazatérésüket sürgető tartalék- és hadtápalakulatok altisztjei és közemberei egyhangúlag s egyértelműleg kijelentették, hogy az olaszországi vagy ukrainai hadszíntereken ugyan eszükágában sincs tovább harcolni, ellenben készek vérüket ontani hazájuk védelmében, ahonnan egyre riasztóbb híreket hozott a tábori posta és a sajtó.

Szkeptikus elmék hajlandók üres kifogásnak vagy egyszerű dezertálási jogcímnek minősíteni a háborgó magyar bakáknak e kérelmét, amelyet a legnagyobb tisztelettel, — ha szabad ezt mondani — a katonai szubordináció szabályos formái és módjai között adtak elő. A skeptikusok kétségei azonban buborékok gyanánt szétpattannak, ha megállapítást nyer, — Szende mindenütt hivatalos jelentésekre hivatkozik — hogy a frontról kivont és a Magyarországra indított csapattestek mindegyike zárt sorokban, a fegyelem minden külső és belső jele és tünete mellett, összes fegyvereikkel vállalkoztak a viharos odysseára, a szétmarcangolt osztrák tartományok zilált jogrendjén át, a fejetlen vagy ellenséges érzelmű helyi hatóságok anarchikus intézkedései közepett, tótágast állított közlekedési viszonyok között, egy szociális és politikai agóniában vergődő birodalmon keresztül, amelyet mindenütt elleptek már a hullaférgék és a dögbogarak. A magyar seregrészeknek ezen anabázisai, amíg elérték a magyar határállomást, hőskölteményszerű epizódokban vonulnak el szemünk előtt, a szerző leírásaiban. Ezzel a hőskölteménnyel, ezekkel a kalandos és vakmerő odysseákkal majdnem egyidőben a háború végső óráiban még egy nagyobbszabású hősköltemény, egy valóságos magyar Iliász bonta-

kozik ki Szende rideg adatközléseiben és hivatkozásaiban: a tűzvonalban, tartalékok nélkül maradt magyar csapattesteknek reménytelen heroizmusa a brit-francia gyalogsággal szemben. Október 31-én, amikor a lógósok, a pesti csőcselék és a hadi neurózis megdöntötte a törvényes kormányt Budapesten, „honvédek szétroncsolt, véres, hörgő tömege utolsó ellentámadásra dolgozza magát a Sisemolt kúpja körül dühöngő tűzorkánon keresztül a befészkelődött francia rohamcsapatok ellen. Elkeseredett kézigránátharc után megtizedelt századaikkal még utoljára a honvédek maradnak felül... Két zászlóaljuk 70—120 emberre olvadt össze“. Csak egy példát kaptunk ki szerző megható adatainak tömértelen sokaságából. A másikra: a 11. honvéd lovashadosztály október 31-én „rögtöni elszállítását kéri a magyar határra azzal, hogy ha kívánsága nem teljesülne, néhány órán belül tisztjei nélkül indul a haza védelmére“. „Később ezek a csapatok tisztjeiknek engedelmességre a legteljesebb rendben, virágdíszesen, énekelve, feszesen meneteltek át Klagenfurton, mint egy megnyert ütközet után.“ A nemzeti érzés hatalmára és Károlyiék hazatérési propagandájára íme, Komhaber tábornok jelentése: „Beérkező csapat-szállítmányok izgatott hangulata növekvőben. Az utolsó emberig el vannak szánva, hogy Magyarországot harcoljanak, de csak a haza határain. Kioztatás és rábeszélés csak csekély eredménnyel jár.“ Hogy Görgei Artúr tábornoknak hasonlóan nagyszerű fogalomzavaró eseményekről írt finom megkülönböztetését idézzük, a „vak engedelmisség“, amely a tűzvonalbeli katonaság magaviseletét jellemezte, s „az okoskodó engedelmisség“, amely a tartalék és a hadtáp állományának lelkiállapotát zavarta fel, vajjon mivégre vezetett? Az első arra, hogy Linder az utóvédharcokban visszavonuló frontsereggel a pacifizmus nevében letétette a fegyvert, a főparancsnokság minden tiltakozása ellenére. A második, hogy a határállomásokon leleskedő borzas pesti propaganda a katonáktól kicsalta fegyvereiket vagy szétkergette őket. Linder hírhedt és sommás leszerelési akciója: „nem akarok többé katonát látni“. Így veszett el a haza és így veszett el még a becsület is.

Szende munkájának politikai része hézagosabb és töredékesebb. A sixtusi békekísérletről egészen a belgrádi „katonai egyezményig“ viszi témáját, illetve dolgozza fel a vonatkozó külpolitikai irodalmat, sőt függelék gyanánt a Millerand-féle kísérőlevél külpolitikai kereteinek ismertetéséig halad. A belső frontbomlás és a kettős monarchia külpolitikai viszonyainak szimultán tárgyalása és viszonyítása sokkal, de sokkal bonyolultabb feladat, mint a katonai katasztrófa fényeinek és okozó és kísérő körülményeinek mozaikszerű rajza, ahol tény kapcsolódik ténybe, vagy ahol jelenségek futnak egymás mellett párhuzamosan, amelyek azonban egyazon forrásból erednek. Az ancien regime felelőssége a kül- és belpolitikai vonalon pontosabban követhető, mondhatni, tettenérhető.

Nem szándékozunk vitát kelteni, éppen azért nem is bocsátunk a romlás tárgyi elemzésébe, ami nemcsak feladatunkat múltná felül, hanem talán illetékességünket és avatottságunkat is. A kettős monarchia felbomlásában és a történelmi Magyarország szétdarab-

lásával a szervei hibák és tökéletlenségek (nemzetiségi kérdés, beteg parlamentarizmus, szociális elmaradottság) éppoly szerepet játszottak, mint a háborús külpolitika gyarló vezetése (olasz beavatkozás, lengyel kérdés, a szövetségi hűség romantikájának győzelme a tengeralattjáró hadviselés ügyében és a cári Oroszország összeomlása után, a dinasztia és népei önfenntartási ösztönéből gerjedező különbéke kísérletekkel szemben stb.) s az ország belső kormányzati irányán érvényesült ingadozás és tehetetlenség. Sokat lehetne írni arról a gyászos abszurdumról, hogy a politikai rögtönzések szeszélyes fordulatai miként idézték elő azt a helyzetet, amelyben végül, október 30-án, se Tisza férfias erélye, se Andrassy reformpolitikája nem érvényesülhetett, hogy a különben zseniális pénzügyminiszter, de mosolygó és elvtelen Wekerle miként zavarta össze a forradalom megelőzésének e két lehetőségét s oldotta fel kényelmes és rothadt paktumainak sorozatában, hogy végül se az energia nem maradt meg s a politikai és szociális reformok is elkéstek. Az ancien regime számlájára írandó, hogy a háborús kitartást a húr megpattanásáig feszítette, hogy a különbéke akció akkor jött (október 26.), mikor a Magyarország bőrére spekuláló ellenség már diplomáciailag bizonyos tekintetben birtokban érezhette magát; hogy Károly császár október 16-i manifesztuma népeinek önkormányzati joggal fölruházásáról, már nem a föderatív átszervezést segítette elő, hanem siettetette a birodalom szétesését, hogy Tiszának október 17-i beszéde („ezt a háborút elvesztettük“) nyers igazmondásának hótiszta motívumaiból fakadt ugyan, de hatása az országra és a hadrakelt seregre nézve éppoly riasztó volt, mint IV. Károlynak október 29-i parancsa, amely az államforma kérdésében plebiscitumot rendelt el az egyes csapatoknál. Céltalan kísérlet volna elmélkedni Andrassy különbéke lépésének lehetőségeiről és esélyeiről a kárunkra létesült diplomáciai fait accompli keretében. Eltekintve a De Vaux-féle sürgönytől, amit Szende is idéz, az a tény, hogy Franciaországban és Angliában az utolsó percig befolyásos tényezők akarták fenntartani a dunai népek gazdasági egységét és a Habsburg-monarchiát jelentékeny átszervezésekkel és bizonyos területi áldozatokkal, hogy a Temps október 31-i vezércikke óvta a szövetségeseket „győzelmük végzetes következményeitől és konzekvenciáinak könyörtelen levonásától a monarchiával szemben“ s a szerző által felsorolt egyéb szimptomák, azt látszanak bizonyítani, hogy Andrassy különbéke lépése nem henye illúziók gyümölcse volt. Természetes, hogy nem Magyarország államterületi integritásán volt a hangsúly, hanem a monarchia népeinek együvé tartásán, a Habsburg-uralkodócsalád alatt.

A kérdés az volt, hogy a felforgató elemek rohamai ellen tudja-e magát tartani a monarchia, elsősorban a monarchia szíve, Magyarország, az olasz offenzíva végéig, a fegyverszünetig, azaz Andrassy békelépésének pozitív eredményéig? Ha megfontoljuk azt, hogy a Diaz-Padoglio-Weber-féle fegyverszüneti egyezmény, Szende megállapítása szerint is, a monarchia összes arcvonalaira kiterjedt s hogy az olasz vezérkar e fegyverszünet föltételeinek megszabásánál a Versailles! haditanács egyszerű végrehajtó szerve volt, akkor nem nehéz

elfogadnunk azt a feltevést, hogy a monarchia és Magyarország sorsa főképpen, azaz szinte kizárólag a belső államrend szilárdságán fordult meg. Felelni tartozunk tehát újból arra a kérdésre, hogy forradalom volt-e, erőszakos hatalomátvétel volt-e október 31-e, vagy elemi, irracionális elemekben fogantatott, elkerülhetetlen és megállíthatatlan debacle? Úrrá tudott volna-e lenni egy erőskezű, bátor kormány a szubverzív erőcsoportokon, vagy sorsunk meg volt már pecsételve az állami szervek megbénulásával, a karhatalom felbomlásával, a morbid békevágyban s az idegek végső elhasználtóságában?

LUKACHICH GÉZA BÁRÓ altábornagy, aki elsőrendű tanúja ennek a pernek, mert a budapesti karhatalmi erők főparancsnoka volt, vájjon mit szól erre a kérdésre, mint mondani szokás, mit hozhat fel mentiségére? Mellőzzük művének (Magyarország megcsonkításának okai, Nyukosz kiadás) a forradalom előzményeire, távolabbi okaira vonatkozó tünődéseit, amelyek többé-kevésbé érdekes szempontú, retrospektív szemlélet termékei, kútffőértékük azonban alig több bizonyos adatokkal operáló publicisztikánál. Lukachich könyvének perrendszerű fontossága a maga szereplésének és tanúinak meghiteltetése. Könyvének lényege az, hogy a monarchia emberéletben és nyersanyagban, főleg élelmiszerekben a végponton tartott már 19x8 tavaszán; hogy a tömegekben felülkerekedett a mindenáron való békekötés vágya; hogy a hadsereg fegyelme, főleg a pótkeretekben és a menetalakulatokban teljesen csődöt mondott, mert éheztek, mert az Oroszországból visszaözönlő hadifoglyok elterjesztették köztük az ázsiai szocializmus pestisét, mert a piavei támadás siralmas összeomlása lelkükben megrendítette a hadvezetés rátermettségében és lelkiismeretességében vetett hitet, mert augusztus 9-e után elpárolgott a németek verhetetlenségének nimbusza, mert a halálos ítéletek végrehajtásának jogát épp a legváltásosabb időkben elragadták a parancsnokok kezéből, mert a kormányhatalom valami csökönyös optimizmussal húzódozott az erősebb rendszabályoktól a defaitisták és galileisták érdekében. Károlyi Mihály úgyszólván mentelmi jogot élvezett pacifista és destruktív üzelmeire. Amikor Lukachich legfelsőbb parancsra átvenni kényszerült október 26-án hajnalban a budapesti katonai parancsnokságot, amelynek joghatósága a IV. hadtest egész körletére kiterjedt, vállalkozása a jogrend fenntartására már alig volt más, — az illusztris szerző vallomása szerint — mint egy Curtius-ugrás a szakadékba. Ha meghagyják őt abban a hatáskörében, amelyre a frontról elszólították hadosztálya éléről (az összes magyarországi pótkeretek és itt állomásozó egységek parancsnoksága) az 1918 tavaszi munkásmozgalmak elfojtására, szerző kezeskedik a rend fenntartásáért és az állam védelméért. Néhány heti derék munkája után azonban visszaküldték a 20-ik divízió élére, ahol katonai energiájának hírnevét megalapozta. Amikor az egyetemes megrendülés legkísértetiesebb évadján újból a budapesti posztra állítják, már szakadoztak a törvényes hatalom abroncsai s egy lemondott, pusztá ügyvezetésre szorító kormány veszendő tekintélye állt csak mögötte, közös hadügyminisztériumi lábatlanko-

dásokkal, kietlen hatásköri kanapéperekkel, szánelmas személyi intrikákkal és féltékenykedésekkel.

Lukachich részletesen elmondja, hogy közvetlen katonai szemléi minő balsejtelmeket ébresztettek benne vállalkozásának sikere iránt, hogy a fővárosban tartózkodó karhatalmi alakulatok mennyire szét voltak zilálva s mily helytelen volt nyilvántartásuk, hogy a riadó-készültségek mozgósítása a helyőrség célszerűtlen elosztása miatt mennyire bonyolult volt és tökéletlen s végül — minél inkább mélyült a válság — annál jobban fogyott a kétségtelenül megbízható csapatok száma, hogy végül nem maradt kezeügyében más eszköz, mint a bosnyák laktanya legénysége és a honvédtanezred, hogy a vidékről a mételyezetlen katonaságnak felhozatala a fővárosba éppen szerzőnk megbízatásának elkésett volta miatt odázódott s végül a rendőrségnek fegyelmi összeomlása után már a megbízhatóknak ismert honvédtanezred és bosnyákok is hogyan dezertáltak zászlóik alól. Lukachich személyes felelősségének határai így zsugorodnak össze kisebb körökre. Bizonyára igaza van, amikor elutasítja magától a bűnbak szerepét, azt, hogy mások is reá rakják a maguk felelősségének terhét s hogy minden utólagos hősködés most e bátor katona kardbojtjához akarja törölni a maga bűnének mocsokját. Az októberták pláne — mint Lukachich sajtóperében tették — számonkérrik tőle, miért nem lövette föbe őket, holott megérdemelték volna s a puskák is töltve voltak, csak a karhatalmi főparancsnok vezényszavát várták. Ez a sivár prókátorfogás bizonyára zavarbaejtette az öreg katonát. Mit válaszolhatott volna ezekre a sületlenségekre? Miközben bizonyosan el-eltanakodik magában a sors ily furcsa hullámzásain és az ügyvédi rabulisztika színpalhasogató mutatványain, talán nem veszi zokon, ha könyve elolvasta után néhány megjegyzésre bátorokodunk az ő szereplésével kapcsolatban.

A politikai, szociális és katonai fegyelem alapjai október végén már recsegték-ropoztak. A karhatalmi parancsnok feladata valóban több volt mint nehéz. De nem élt-e át ugyanilyen válságokat a francia hadsereg, Nivelle nagy ofifenzívájának összeomlása után? Nem végzett-e alapos aknamunkát a mindenáron való békevággy és a defaitizmus a francia társadalomban is, amikor a Chemin des dames-i nagy nemzeti vállalkozás oly szomorú véget ért? Egész hadosztályokat kellett megtizedelni és kivonni a frontról. Amikor utóbb az öreg Tigrist, Clemenceaut felelősségre vonták vérengzéseiért, Cicero halhatatlan szavait idézte a catilina-i összeesküvés elfojtása után: Non servavi legem, séd iuro, quod servaverim rém publicam. Van egy fajta bátorság, amelyet Napoleon, a katonaiélek nagy ismerője, éjféli bátorságnak nevezett: az a bátorság, amely a lelkek megrendülésének, az egyetemes pániknak perceiben sem veszíti el a pillanat teendőjének ihletét. Hogy fölért-e Lukachich tábornok erre a szokatlan magaslatra, amelyről egyedül lehetett volna megmenteni a rendet s vele az országot, azt kérje számon önmagától. Megtett-e minden lehető, amikor a lehetetlent is meg kellett volna kísérelnie? Nem volt-e idő és mód, hogy a tényleges és hazafias érzelmű tartalékos tiszteket összegyűjtse, megszervezze, fölfegy-

verezze és feltétlen megbízhatóságú karhatalmi különítménnyé kiképezze? Az az érzésünk, hogy e bátor katona is megzavarodott a magyar politikai helyzet boszorkányos fordulataitól s túlságosan alkalmazkodott megbízatásának bürokratikus kereteihez. A cselekvő ember, aki érzi, hogy bizonyos pillanatokban történelmi jelentőségű dolgokat művel, önként, saját felelősségére kilép hivatalának, vagy megbízatásának konvencionális formái közül s cselekszik a pillanat ihletében, mint Kossuth Lajos mondta, a helyzet komor nagyszerűségének átérzése alatt. Ha Lukachich és azok, akiknek kezében akkor mégis csak volt hatalom, így fogják fel feladatukat, akkor talán ma nem kellene azon merengeniük, hogy miért veszett el az ország?

PETHŐ SÁNDOR

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI MUNKÁS EGÉSZSÉGÜGYE *LAKÁS, RUHÁZKODÁS, FŰTÉS STB.*

ELŐZŐ CIKKÜNKBEN a magyar mezőgazdasági munkás táplálkozási viszonyaival foglalkoztunk. Megállapítottuk, hogy ezen a téren az utóbbi években erős hanyatlás mutatkozik.

úgy hogy a bér munkára utalt földműves ember testi erejének és egészségének fenntartását a legkomolyabban veszélyeztetni táplálkozásának minőségbeli egyoldalúsága és hiányossága, mely nemcsak munkateljesítményére hat vissza hátrányosan, de magasabb társadalmi és nemzetpolitikai szempontból is beláthatatlan károk forrása lehet.

Agrárproletáriátusunk egyéb életviszonyait vizsgálva, komoly figyelmet kell szentelnünk a szegény ember lakásügyének. Ezen a téren a háború befejezése óta számottevő haladást tapasztalhattunk azoknak a törvényhozási intézkedéseknek eredményeképpen, amelyek egyrészt a nincstelen mezőgazdasági munkásember házhelyhez juttatására, másrészt kis családi házának felépítését lehetővé tevő hitel nyújtására irányultak. A mezőgazdasági szociálpolitikának legerőteljesebb, leg sikerültebb és szociális kihatásaiban is legáldásosabb hajtása volt évtizedek óta a falusi kislakások szaporítására törekvő állami kezdeményezés, amely nemcsak kiáltó hiányokat pótol, de lebonyolítása is többé-kevésbé megfelelt a kívánalmaknak. A háború végén mintegy 70—80 ezer teljesen birtoktalan mezőgazdasági munkáscsalád sem házzal, sem házrészrel nem rendelkezett. A gazdasági munkásházak építésének támogatására vonatkozó háború előtti törvényhozásunk sokkal szűkebb kereteket szabott, semhogy ezek a háború után mezőgazdasági munkásságunk körében elemi erővel jelentkező lakásínség leküzdésére, illetőleg a saját családi házak után felébredt vágy kielégítésére alkalmasak lettek volna. Ezért 1920-ban már a földreform törvényt megelőzőleg intézkedett a nemzetgyűlés „halasztást nem tűrő esetekben“ házhelyek kijelölésére nézve. A házhely-kiosztás részletes szabályozását még ugyanazon évben tető alá hozott földbirtokreform törvény foglalja magában. Azokban a mezőgazdaságra és az agrár-munkásságra nézve is viszonylag kedvező években, — a hitelviszonyok rendezetlensége ellenére — lázas építkezés indult meg a kiosztott házhelyeken s ennek nyomán egész új munkásnegyedek nőttek ki a földből egy-egy nagyobb alföldi község vagy város szélén. A lakásszükséglet azonban sokkal nagyobb volt, semhogy ez a saját erőből megindult és így a munkásoknak egy kisebb, tehetősebb vagy jobban kereső csoportjára szorítkozó építkezés elégséges lett volna. Ezért amikor az állam pénzügyi viszonyainak rendeződése is lehetővé tette,

nem lehetett kitérni azon általános követelés elől, hogy a kislakások építésének előmozdítására a házhelyhez jutottak részére kedvezményes állami hitel — méltányos feltételek mellett — folyósíttassék. Így jött létre 1924-ben az Országos Falusi Kislakásépítő Szövetkezet a földművelésügyi miniszter által jegyzett 30 millió pengős üzletrésztőkével és azonnal meg is kezdte működését azzal, hogy egyenként legfeljebb 1500 pengőig terjedő, 4%-al kamatozó, 20 év alatt visszafizetendő kölcsönöket nyújtott az arra rászoruló házhelyesek részére. A szövetkezet 8 év alatt, tehát 1932 december 31-ig, 37.093 egyének juttatott kölcsönt 51.15 millió pengő erejéig. Ennyi, túlnyomórésztben mezőgazdasági munkából élő vagyontalan család építette fel tehát hajlékát állami támogatással, ami kétségteljesen hatalmas és imponáló eredménye a magyar szociálpolitikának.

Rá kell azonban mutatni több olyan hibára, amelyeket könnyűszerrel el lehetett volna kerülni. Már a Szemle hasábjain utaltunk arra, hogy a házhelyek kiosztásánál az Alföldön helyrehozhatatlan tévedés történt a gazdasági és népesség-eloszlási szempontok teljes figyelmen kívül hagyása miatt. Mintha két, egymástól elszigetelt, öncélú művelet lett volna az egy és ugyanazon törvényben szabályozott házhely és földbirtokrendezés, mintha tudomást sem vettek volna egymás létezéséről és célkitűzéseiről, olyan diszharmonióban történt Önnek a fontos két szociálpolitikai akciónak a végrehajtása. Egészen másutt kapták az igénylők a házhelyet, mint az egy-két holdas parcellát. Ez a körülmény erősen lerontotta a házhelyrendezés és a földreform várt kedvező kihatásait, mert kevésbé értékesé tette a munka számára azt a lakást, amelyet valamely nagy alföldi község vagy város szélén építhetett magának, éppúgy, mint azt a földet is, melyet új otthonától több órai járásra kapott. Emellett arra kényszerült, hogy olyan, többnyire túlnépesedett és inkább kisbirtokosok által lakott helységekből éljen, amelyekből pedig a kedvezőtlen kereseti viszonyok miatt már régóta kikiváncozott, ami az egészségesebb népesség-megoszlás szempontjából is kívánatos lett volna. Ez a körülmény rendkívül megnehezíti a tervbevett telepítési akció munkáját is, mert a munkásházak értékesítése, ha a telepes anyag ezekből kerül ki, nem lesz könnyű feladat. Ezért bármennyire kívánatos lenne is, hogy a még pusztán álló házhelyek beépüljenek, ezekre a további építkezést mellőzni kellene, addig amíg az organikus telepítési politika keretei közé a kislakások építését is célszerűen be lehet illeszteni.

A Faksz-kölcsönből épült házak általában lényeges haladást jelentenek a régi kislakásokkal szemben és általában mentesek azoktól a hibáktól, amelyek építészeti, higiéniai stb. szempontból a falusi szegényember házáat jellemzik. Az állami támogatásnak bevallott célja éppen az volt, hogy segítségével olyan kislakások épülhessenek, melyek mind az épületszilárdsági, mind a közegészségügyi követelményeknek jobban megfelelnek, illetve ilyeneket azok a vagyontalan munkásemberek is építhessenek, akik saját maguk és családtagjaik munkáján kívül semmi egyébvel nem képesek hozzájárulni a lakóház felépítéséhez. Viszont a népművészet pártolói, valamint a műszaki szakemberek hibáztatják, hogy ezek a kislakások sablonszerűen épül-

tek, minden stílust nélkülöznek és nem történt gondoskodás arról, hogy egyes vidékek népművészeti értékkel bíró építészeti hagyományai érvényesülhettek volna, amire ezek a tömeges építkezések kitűnő alkalmat szolgáltatottak.

Kétségtelen, hogy a kislakások építésére folyósított hitel 4%-os kamatlába a mai viszonyok között kedvezményesnek tekinthető, de már a 20 éves törlesztési határidő a mezőgazdasági munkás kereseti lehetőségei mellett betarthatatlan. 1500 pengő kölcsön után az annuitás in pengőt tesz ki — és a legtöbb kölcsön ilyen, — ami azt jelenti, hogy a munkáscsalád évi összes bevételének 35%-át¹ kellene törlesztés fejében leadnia, hogy 100%-ig eleget tehessen a Faksz-al szemben fennálló fizetési kötelezettségének. Ez nyilvánvalóan képtelenség s így néhány év óta szinte általános fennakadás állott be a kislakás-kölcsönök törlesztéseit illetőleg. Pedig az új háztulajdonosok legtöbb helyen heroikus erőfeszítéseket tesznek tartozásaik törlesztésére és a legkülönfélébb eszközökhöz folyamodnak, nehogy lakásaikat elveszítsék. . Viszont nagyon sokan megbánták már, hogy ilyen, fizetőképességükhöz képest elviselhetetlen terheket vállaltak és elkeseredésükben készek még lemondani is új otthonukról, mert a mai viszonyok között reményt sem táplálhatnak arra, hogy fizetési kötelezettségeiknek megfelelhessenek. A Faksz is tehetetlenül áll ezzel a különösen az Alföldre jellemző általános fizetéseképtelenséggel szemben és józan megfontolásból tartózkodik a végső kényszerítő eszközök alkalmazásától, mert a kislakásokkal úgysem tudna mit kezdeni, viszont az amúgy is nagy szociális elégedetlenséget csak fokozná. Alig hihető, hogy a jelenlegi annuitást sokáig fenn lehet tartani, még ott is, ahol a munkásság aránylag kedvezőbb viszonyok között él és fizetési kötelezettségeinek eddig úgy ahogy eleget tett. A törlesztésen kívül a munkásemberek még adót is kell fizetni és bár házadómentességet élvez, a különféle pótdadók és tűzbiztosítás a ház után még így is vidékenként 20—30 pengőre rúgnak. Könnyű belátni, hogy ekkora megterhelést a mainál sokkal kedvezőbb kereseti viszonyok mellett sem bírma el. Amikor 2—3 q búzáért, sőt gyakran a ház adójáért lehet ma falun a munkáscsalád igényeinek megfelelő lakást bérelni, érthető, ha a Faksz-kölcsönöket nem tekintik előnynek, sem támogatásnak és a munkásság óvatosabb elemei továbbra is inkább élnek bérelt lakásban, semhogy belátható időnkig elbírhatatlan terhet vegyenek magukra. Emiatt nagyon sok kiosztott házhely beépítetlen még és bizonyára sokáig az is marad. Bár nincsenek adataink, nem valószínű, hogy az 58.598 kát. hold területen kihasított 259.696 házhely kétharmadánál több beépült volna.³

¹L. a szerző „Adatok a magyar mezőgazdasági munkáscsaládok megélhetési viszonyaihoz“ című munkáját. Budapest 1933.

² Vannak, akik külön kis melléképületet emeltek maguknak, a „nagy“ házat pedig bérbe adták nyugdíjas embernek és a házbért fordítják törlesztésre. Mások, akik tehetik, elmennek gazdasági cselédnek és a Faksz-házat szintén bérbe adják. A leggyakoribb eset az, amikor a ház valamelyik helyiségét, a szobát és a konyhát vagy annak egy részét adják ki valamelyik munkás társuknak és ezáltal igyekeznek a terhet megosztani.

³ 1920-tól 1930-ig a vármegyékben 266.882, a tj. városokban 24.000 új lakóház épült, természetesen nem mind OFB telken és jelentékeny része nem mezőgazdasági munkáslakás.

Amíg a házhelyrendezés és a kislakások építésének megkönnyítése által a hibák és a fennálló nehézségek ellenére is sikerült komoly eredményt elérni és ezen a téren a továbbfejlődés alapjait lerakni, addig a mezőgazdasági munkásság életszínvonalának példátlan hanyatlása következtében a szociális lakáspolitikához fűzőnívó emelkedés teljesen illuzórrassá vált. Az építészeti szabályrendeletek betartásával kőalapzaton, szigeteléssel épült házak pusztá és rideg falai közönnyen sivar és szálnalmas élet játszódik le; a cseréptető alan a nyomor és reménytelenség tanyáz. Különösen az Alföld tiszántúli részén, továbbá Borsod és Heves vármegyék déli síkfekvésű vidékemen ütötte rá a szegénység szomorú bélyegét a munkásember otthonára. Berendezése sohasem viselte magán a gondtalan jólét jeleit és csak a legszükségesebb használati tárgyakat foglalta magában. A lakás rendszerint egyetlen szobából áll, bármilyen népes legyen is a család és téli időben valamennyien ebben az egy helyiségben húzzák meg magukat, éjjel éppúgy mint nappal, míg nyáron a felnőtt családtagok, ha otthon vannak, az éjszakát esetleg más lakásrészben, konyhában vagy kamrában töltik. A szobában i—3 ágy vagy ehhez hasonló tákolmány s nem ritkán az asztal mellé helyezett pad szolgál fekvőhelyül. A gyermekek vagy betegek télen gyakran a kemence-kuckóban fekszenek, ahol némi meleget találnak. A fekvőhelyeken kívül a lakás berendezését többnyire még egy asztal, néhány szék és egy fiókos sublót alkotja, míg a lakás díszítésére néhány fénykép, szentkép és olajnyomat szolgál. A Fakszházakban a szobák túlnyomórésze deszkapadlózattal van ellátva, a régi lakások azonban csekély kivétellel földesek. Feltűnő, hogy munkásaink otthonában milyen ritkátalálható falióra vagy az asztalra és az ágyra terítő. Ezeket, de méginkább az ágynemű felét sok helyen elvitte az elmúlt esztendő nyomorúsága. Amióta a család jövedelme elégtelen a pusztá lét fenntartására is és a munkásember hitele kimerült a boltosnál, hentesnél stb., értékkel bíró lakásberendezési tárgyainak eladogatásával igyekeznek pótolni a hiányokat. 1932-ben a megvizsgált 96 munkáscsalád közül 24-en voltak kénytelenek ágyneműjük vagy más használati tárgyaik egy részétől megválni, hogy a tél végén vagy tavasszal némi élelmet vásárolhassanak. Voltak többen olyanok, akik már a korábbi években pénzzé tettek vagy élelmiszerekért becseréltek mindent, amit csak lehetett. Valami tragikus groteskség volt abban az ellentétben, amit az ilyen munkáscsaládok üres és barátságatlan otthona nyújtott zord téli időben, a benne kuporgó, éhségtől és hidegtől megviselt rongyos emberekkel szemben a jól megépített, piros cserepes új házak csinos külsejével.

Az egészségügyi viszonyok hű kifejezői a munkáscsalád fentiekben megrajzolt szálnalmas életkörülményeinek. A különféle betegségek egész légiója támadja meg a családtagok apraját, nagyját és bizony a halálnak is bő aratása van a legyengült szervezetek soraiban. A betegségek leggyakrabban a minőségileg és mennyiségileg hiányos táplálkozásra, a lakás higiénia fogyatékosságára és a ruházkodás hiányaira vezethetők vissza.

A mezőgazdasági munkás táplálkozásáról előző cikkünkben már megemlékeztünk. Kimutattuk, hogy sem a felnőttek, sem a serdülő

gyermek nem kapják meg a napi táplálékban — különösen télen — azt a kalória mennyiséget, mely a szervezet életfunkcióinak zavartalan folytatásához szükséges és még több kívánni valót hagy fenn a táplálóanyagok összetétele, mely különösen a fiatal szervezetek fejlődésében idéz elő súlyos zavarokat. Megdöbbentő a munkáscsaládok gyermekhalandósága. Adatgyűjtésünk szerint 354 élő gyermekkel szemben 174 halt meg különféle betegségben, melyek között leggyakoribb volt a vörheny, difteritisz, tüdővész, szamarhurut, tífusz, de különösen a bélhurut, tehát túlnyomórészt olyan betegség,¹ mely a helytelen vagy fogyatékos táplálkozástól elerőtlenedett, illetve rosszul fejlődött szervezeteket szokta megtámadni. Ez ellen alig van védekezés mindaddig, amíg fejenként és naponként 14 fillér jut az összes életszükségletek kielégítésére.

A népbetegségek, — különösen a tüdővész — hatalmas pusztításainak egyik legfőbb okát az egészségtelen lakásviszonyokban szokták megjelölni. A falusi kislakásépítési akció egyik célja épp a lakás higiénia megjavítása volt a mezőgazdasági népesség legalsóbb rétegében. A lepadlózott, világos és száraz új munkáslakások ellenére a helyzet ezen a téren inkább rosszabbodott, mint javult. Az összezsúfoltág nem szűnt meg és hiába van tágas szoba, kényelmes konyha és kamra, a munkáscsalád nem tudja ezeket kihasználni, mert a nyomorúság arra kényszeríti, hogy még jobban összébbhúzza magát, mint amikor bérelt lakásban szorongott. Nem ritkán 2—3 népes család lakik az új hajlékban, felosztva egymás között az egyes helyiségeket vagy ha egy család lakik is, ősztől tavaszig, amikor mindenki otthon van, takarékosági okokból egyetlen helyiséget használnak. Elképzelhető, hogy munkáscsaládjaink „kitelelése“ a többnyire fűtetlen szobában, ahol a gyermekek lábbeli nélkül, rongyokba burkoltan, betegek és egészségesek vegyesen naphosszam a fekvőhelyeken vagy kemencepatkán heverve töltik a végtelennek tetsző időt és meleg takaró nélkül egymás testi melegével védekeznek a hideg ellen, — szöges ellentétben áll az egészségügy legelemibb követelményeivel is.

Természetes, hogy ilyen életkörülmények között a lakás tisztántartása is sok kívánni valót hagy fenn. Pedig mezőgazdasági munkásaink, ha nem is ismerik a higiénia szabályait, általában szeretik a rendet és a tisztaságot. Több mint 100 munkáscsalád otthonában fordultunk meg a nap legkülönbözőbb szakáiban, egészen váratlanul, de a lakást rendetlennek és piszkosnak csak ott találtuk, ahol az asszony beteg volt — ami bizony elég gyakori a sokgyermekes anyák között — és nem volt felnőtt leánygyermek, aki helyettesíthette volna. Már inkább kifogásolható a lakás szellőztetlensége. Ezen a téren azonban megfontoltan kell kritikát gyakorolnunk és semmi esetre sem szabad abból a feltevésből kiindulni, hogy az egyszerű és műveletlen ember tartózkodása ez a friss, tiszta levegőtől. A lakás szellőztetése általában nem hiányzik ott, ahol a munkáscsalád életkörülményei kedvezőbbek.

¹ Egyedül a bélhurut 98 esetben végződött halállal. Voltak, akik kitartottak amellett, hogy gyermekük halálát „szemverés“ okozta. Alig volt család, ahol kisebb gyermekek valamilyen betegségen — 1932-ben is — keresztül ne estek volna. A fenti betegségeken kívül gyakori volt a vérhas, trachoma, orbánc, kanyaró és sok gyermek szenvedett vesebajban.

De, ahol a fűtést a test hője szolgáltatja, ahol a neveletlen, apró gyermekeket sem meleg ruha, sem meleg takaró nem védi a hideg ellen, ott nem lehet csodálni, ha a munkásember két rossz között a választást természetes ösztönére bizza és az istállóéhoz hasonlóan konzerválni igyekszik a fülledt párával telt, de a külső hőmérsékletnél mégis melegebb levegőt. A kétségtelenül fennálló súlyos hibák oka ebben a tekintetben nem a helytelenül felfogott takarékoságban, hanem a „dura necessitas“-ban rejlik, mert annyit a földműves munkásember is tud, hogy a friss hideg levegő meleg ruha nélkül éppúgy előmozdítja betegségét, mint a lakás szellőzetlensége.

Ugyanez mondható el a testi tisztálkodást illetőleg is. Amikor hiány van a mindennapi jaroérben és a család tagjai az éhséggel küzdenek, a tisztálkodáshoz szükséges szappan beszerzése nem a legelsőrangú szükséglet. A már csaknem teljes ruhátlanság is akadály a rendszeres tisztálkodásnak. A fehérnemű pótlása szinte lehetetlen s jónak mondható a helyzet ott, ahol a felnőtt, munkába járó családtagok két rend fehérneművel rendelkeznek, míg a nagy többségnek csak magára valója van, amit bizony tovább hordanak a kellenél. Számtalan esetben tapasztaltuk, hogy, amíg a munkásasszony a fehérnemű takarítását végezte, mind maga, mind a család többi tagjai alsóruha nélkül voltak. A hideg lakásban pedig nehéz azt nélkülözni, még ha vékony és rongyos is, ezért annak tisztítására a téli hónapokban elég ritkán kerül sor.

A felsőruha és a lábbeli hiányossága egyik legaggasztóbb problémája a mezőgazdasági munkásnak. Könnyű belátni, hogy amikor fejenként és évenként 52 pengő jut az összes szükségletek kielégítésére — ebből a ruházatkódásra vajmi keveset lehet fordítani. A szegény ember az országos vásárok alkalmával szokta beszerezni ruhaszükségletét. Az utóbbi években sokan már el sem mentek a vásárra, — mely pedig fontos esemény a munkásember egyhangú életében, — mert eladni való jószágja nem volt, amiből vásárolhatott volna magának és családjának egy-két szükséges ruhadarabot. Ebben a tekintetben utalhatunk a fentebb elmondottakra: általában egy rend ruhából áll a mezőgazdasági munkás garderobja, amelyet az év minden szakában visel, rendszerint olyan alkalmakkor, amikor testmunkát nem végez. Ezenkívül van még egy öltözéke, ha ugyan annak lehet nevezni azt a kaleidoszkópszerűen összetoldozott-foldozott rongyo ^amiben dologba jár. Gyakran hallottunk azonban a múlt évben olyan panaszokat, hogy a ruhátlanság miatt hova-tovább munkát sem tudnak vállalni. A serdületlen családtagok még rosszabbul állnak ebben a tekintetben. Nincs fájdalmasabb látvány, mint végignézni a munkás falvakban az iskolából jövő gyermekeket. Az egyik az anyja cipőjében, a másik az apja csizmájában, a harmadik egy nem reá szabott nagykabátba bújva vonszolja magát, a legtöbben pedig vékony kiskabátban, rongyos cipőben, reszketve mennek hazafelé a többnyire hideg lakásba. Nagyon gyakori eset, hogy az iskolaköteles gyermekek egyrésze ruhahiány miatt nem tudja látogatni az iskolát. Ahol több ilyen gyermek van a családban, úgy segítenek magukon, hogy felváltva, egymás ruhájában mennek iskolába. Természetesen rengeteg a beteg az iskolaköteles gyer-

mekek sorában. Ilyen körülmények között nem csoda, ha a munkás-
gyermek, saját hibájukon kívül, évek során át is alig tanulják meg a
legegyszerűbb ismereteket, annál kevésbbé, mert a szükséges tanszerek
beszerzése, — azoknak különösen a múltban elviselhetetlen drágasága
miatt — a munkásember anyagi viszonyai között lehetetlen volt.
Emiatt gyakori az összeütközés az iskolai szabályokkal és hatóságokkal,
amiből nem ritkán a munkásemberre nézve kellemetlen és őt méltány-
talanul érő következmények származnak.¹ A falusi szegényember, ha
hozzá jut is egy-két ruhadarab beszerzéséhez, újjat a legritkább eset-
ben tud vásárolni. A vásárokon ma túlnyomórészt az ócska ruha-
féléknek van kelendőse. Még gyakoribb szokás, hogy a munkás-
asszony, aki úri házakhoz vagy jobbmodú földbirtokosokhoz jár kiegészítő
munkára, ellenszolgáltatás fejében vagy könyörületességből kap néhány
darab viseltes ruhát vagy lábbelit gyermekei részére. A téli meleg-
ruha kérdése azonban ezzel még nincs megoldva, úgy, hogy munkás-
családjaink irtóztva gondolnak a hidegebb idő beálltára, amitől aztán
hónapokon keresztül rettenetesen sokat szenvednek.

A meleg ruha hiányát pótolhatná a fűtött lakás, ha ezen a téren is
kiáltó hiányok nem állanának fenn. A háború után a mezőgazdasági
konjunktúra kedvezőbb éveiben sok munkás eltávolította lakásából a
kemencét és helyébe takaréktűzhelyet állított be. Az újonnan épült
falusi kislakásokból is hiányzik a kemence. Pedig az elmúlt évek során
bebizonyosodott, hogy a kemencét nem tudja pótolni a takaréktűzhely
és azok a munkáscsaládok szenvednek legtöbbet a hidegtől, amelyek
otthonából ez hiányzik. A kemencében ugyanis olyan hulladék anya-
gokat is kalóriává lehet átalakítani, amelyek sem kályhában, sem más
tűzhelyen való fűtésre nem alkalmasak. Már pedig a munkásember mai
nagy nyomorúságában szén vagy fát beszerezni ritkán tud és túl-
nyomó részben különféle gazdasági eredetű hulladék anyagok (szalma,
kukoricaszár stb.) tüzelésére van utalva, melyeket egyrészt az arató-
résszel kap, másrészt saját, részes vagy bérleti földjének termése szol-
gáltat. A szegényebbje eljár a közeli erdőbe gallyat vagy a földekre
dinnye-, tökszárát gyűjteni, tengerituskót ásni stb. s ilymódon igyek-
szenek legalább egy időre a főzéshez, illetve a fűtéshez szükséges tüzelő-
anyagot biztosítani. A munkáscsaládok sok helyen megbánták már,
hogy régebben a kemencét eltávolították a lakásból s a fenti okoknál
fogva kezdik azokat a szobákba ismét beépíteni.

A fentiekből megállapítható, hogy ugyancsak sok és bőséges for-
rása van a legkülönbözőbb betegségek keletkezésének. Ezekből tényleg
nincs is hiány. A falusi orvosok tudnak ezekről megdöbbentő részle-
teket mondani. Pedig ők is a betegségek eseteknek csak egy részéről sze-
reznek tudomást, kivéve a hatósági orvost, akinek azonban már inkább
csak a halált kell konstatálnia. Ezúttal ismét egy balhiedelemmel kell
szembeszállni, amely még a régmúlt időkből származik. Eszerint: a
falusi ember előítélettel viseltetik az orvos iránt és csak a legvégső

¹ A melegruhát nélkülöző munkásgyermeket, ha nem is betegek, a szülők
gyakran nem engedik iskolába. Előfordult, hogy azt a munkásembert, aki feltette
fiát a megfázástól és az iskolai hatóságok többszöri felszólítása ellenére sem volt haj-
landó iskolába küldeni, a fősolgabíró megbüntette és büntetését — mivel fizetni
nem tudott — a legnagyobb dologidőben kellett leülnie.

esetben s többnyire akkor fordul hozzá, amikor a betegen már segíteni nem lehet. Ezzel ellentétben áll a mi tapasztalásunk, melyet a leghivatottabbak — a falusi orvosok is — megerősítettek, tudniillik, hogy a munkásemberek is igénybeveszik az orvosi segítséget, még ha az anyagi helyzetükhöz képest óriási áldozatot jelent is számukra. A baj inkább az, hogy a nagy szegénység általában lehetetlenné teszi az orvosi honorárium kifizetését vagy a gyógyszer kiváltását. A munkások tartozásai között jelentékeny összeget tesznek ki a gyógykezelés költségei. Az a munkásember pedig, akinek ilyen adóssága áÚ fenn, restel ismét orvoshoz fordulni és ez azt a látszatot kelti, mintha kevésre értékelné az orvosi beavatkozást. A falusi munkásember példátlan szegénysége bizony sok helyen fásulttá és közömbössé tette már az embereket, még a legsúlyosabb betegségül szemben is. Az emberi élet nagyon olcsó lett és a halált nem csapásnak és szerencsétlenségnek, hanem megváltásnak tekintik. A nyomortól demoralizált embernek nem kell az orvosi segítség s a szervezet ellenállóképessége dönti el a beteg sorsát. Az ilyen járványos beteghez is csak azért hív orvost, mert fél a büntetéstől.

A mezőgazdaságban foglalkozó munkásember és családja, ha megbetegszik, semmiféle támogatásra nem tarthat igényt. Az országos betegápolás terhére ingyenes orvoshoz és gyógyszerhez csak szegényjogon juthat, azaz akkor, ha ingatlan vagyonnal nem rendelkezik. Viszont a legtöbb falusi munkásembernek van ma már egy kis háza, házrészze, vagy valami csekély földje, ami elüti ettől a kedvezménytől, jóllehet a mai antiszociális közteherviselés mellett és egyéb adósságokkal terheltén, az ingatlan előnyei merőben illuzóriussá váltak. Túlzás nélkül lehet állítani, hogy a teljesen nincstelenek ma kedvezőbb szociális helyzetben vannak, mint azok, akik némi vagyonnal rendelkeznek. A szociális biztosítás teljesen megoldatlan a magyar mezőgazdaságban. Csak az éves szerződéssel bíró gazdasági cselédek részesülnek betegség esetén bizonyos ideig gyógykezelésben, halál esetén temetési segélyben, a szabad mezőgazdasági munkások közül csupán a gépnél alkalmazottak biztosítása kötelező az Országos Gazdasági Munkáspénztárnál baleset esetére. Egyébként teljesen sorsukra vannak hagyva és ha a munka folyamán vagy munkán kívül bármilyen betegség támadja meg őket vagy családjuk valamelyik tagját, az orvosi és patikaköltséget vagy halál esetén a méregdrága temetési költséget százszázalékig viselni tartoznak. Nincs kiáltóbb szociális igazságtalanság, mint amely a mezőgazdasági és ipari munkavállalók között a szociális biztosítás szempontjából fennálló megkülönböztetésben rejlik. Amíg az egyik kénytelen féltve őrzött egyetlen sertésének vagy üszőjének feláldozásával — ami gyakran anyagi romlással egyenértékű — megváltani hozzátartozója életét vagy eltemettetni halottját, addig a másikat törvény biztosítja betegség, öregség, rokkantság, baleset, özvegyiség és árvaság esetére. Ha valamely mezőgazdasági munkásnak a leánya házi-cselédnek szegődik el és mondjuk tüdőcsúcshurutban megbetegszik, több táppénzt kap, mint amennyit az apja ugyanazon idő alatt napszámmal meg tud keresni. Ebben a tényben a mezőgazdasági munka lebecsülését látják a többi foglalkozási ágakkal szemben. Nem kétséges, hogy ennek az egyenlőtlen elbánásnak jelentékeny szerepe van

abban a nagy belső vándorlásban, mely az elmúlt évtizedben a falvakból a városokba, különösen Budapest és környéke felé irányult.¹ Különösen a fiatalabb munkásgeneráció gravitál erősen a városok felé, ahol kevesebb munkaidő mellett is több keresetet, nagyobb kényelmet remél és sorsát is inkább látja biztosítottnak.

A mezei munkás élete ilyen körülmények között sivár egyhangúságban telik el. Változatosságot jelentő szórakozásban alig van része. Tavasztól őszig, ha van munkája, inaszakadtáig dolgozik, ha nincs, akkor pedig járja az uradalmakat vagy begyalogol a városba, 100—200 km távolságból Budapestre is, — munka után. Ősztől tavaszig pedig többnyire reménytelen semmittevésben tölti az időt, csak Szilveszter elmúltával, amint a napok hosszabbodni kezdenek, ébred fel benne ismét a kiolthatatlan bizakodás a jobb napok után. Alkohol, sőt dohány is csak nagyon ritkán akad, inkább szőlő-vidéken, illetve akkor, ha valami munka kerül az uradalom dohánypajtájában. Könyvet évszámra sem vesz kézbe, újságot is inkább csak ott olvas, ahol munkáskor működik, amelyet a munkátlanság hónapjaiban felkeres esténként melegedés és beszélgetés végett. Egyébként lefekszik már délután 4—5 órakor, hogy legalább a hosszú éjszakán át ne érezze a mindennap megújuló életküzdelem gondjait.

KERÉK MIHÁLY

¹ Az 1930. évi népszámlálási statisztika szerint a főváros és környékének lakossága odavándorlás révén 10 év alatt 132.096 lélekkel gyarapodott. Bizonyos, hogy ezek túlnyomó része az östermelők osztályából való.

A NÉMET NEMZETI SZOCIALIZMUS JOGSZEMLÉLETE

A VILÁG SAJTÓJA a nemzeti szocialista kormányzatot Németországban jó részben mint az önkény és a megfélemlítés uralomrajutását állította be; ennek következtében az egész mozgalom úgy szerepelt a külföldi szemlélő előtt, mint a joguralom teljes megtagadása. Így érthető érdeklődés előzte meg azt a német jogászgyűlést, amelyet az új rendszer korszakában első ízben most október elején tartottak meg. Sokan felvetették a kérdést, hogy lehet-e még a harmadik német birodalomban jogról és jogállamról beszélni. A német nemzeti szocialista jogászsövetség meghívása folytán e sorok írójának módjában volt a lipcsei német jogászgyűlésen résztvenni. A helyszínen szerzett közvetlen tapasztalatok alapján, felhasználva a jogászgyűlés előadásainak és a legújabb német jogi irodalomnak anyagát is, az alábbiakban megkísérlem ismertetni a német szocializmus jogszemléletét.

Természetesen teljesen kialakult új jogi rendszerről ma még nem lehet szó. A jogászgyűlés vezető egyéniségei elismerték, hogy az új jogrendszer kialakítása még a jövő feladata. Épp ebből a célból állították fel a jogászgyűlés alkalmából az „Akademie für deutsches Recht“ elnevezésű szervezetet, amely tekintélyes jogászokból és gyakorlati férfiakból összeállítva, hivatva lesz a német jog egész területét átdolgozni és a jogot a német nemzeti szocializmus szolgálatába állítani. Az új jogszemléletnek az alapelvei azonban már kialakultak, az előadásokban és az eddig is közzétett tanulmányokban határozottan ki-domborodtak. Ilyen módon már ma meg lehet jelölni azt az irányt, amely felé a német jogot fejleszteni kívánják.

Állandóan visszatért a jogászgyűlésen annak hangoztatása, hogy a nemzeti szocializmus nem ellensége a jognak; ellenkezőleg jogállamot akar építeni annak minden követelményeivel. A jog a nép belső meggyőződésének, érzelmi világának külső megnyilvánulása, a nemzet külső formája; a jog eszköz a nemzeti erő érvényesítésére. A német nép mindig a jognak népe volt és a jog eszközeit az új ideálok érvényesítésében sem nélkülözheti. Sőt az új rendszerben a jog jelentőségének, népszerűségének és tekintélyének még sokszorososan meg kell növekednie. Büszkén emlegették, hogy a régi jogászgyűlések egy zártkörű szaktestületnek bizalmas tanácskozásai voltak, elzárkózva az élettől, semmi érdeklődést a közvéleményből ki nem váltva; a jogászgyűlés új típusát az egész nép, a tömegek közérdeklődése kíséri. Mert ezeken az új jogászgyűléseken az egész nemzet életbevágó kérdéseit beszélük meg és akarják a jog eszközeivel érvényesíteni. Az új jogászgyűlés nemzeti

megnyilatkozás volt, amelyben tízezrek vettek részt, amely hatalmas felvonulásokkal volt kapcsolatos, amelynek tárgyalásait az egész német közvélemény figyelme kísérte, amelyről a sajtó állandóan részletes ismertetéseket közölt.

A nemzeti szocializmus tehát nem önkényt akar, hanem jogrendet. A hivatásos tisztviselőség visszaállításáról szóló törvény indoklása büszkén hivatkozik arra, hogy nem kívánnak a kormány részére általános felhatalmazást igénybe venni az elbocsátandó tisztviselők személyének a kiválogatására nézve, hanem már a törvényben megjelölik azokat a tisztviselőcsoportokat, amelyeket el kell bocsátani vagy nyugdíjazni. Az új rendszer tiszteli a bíró függetlenségét; Frank bajor igazságügyminiszter kijelentése szerint a nemzeti szocializmus elég erős ahhoz, hogy elbírnja a független bírakat. A lipcsei Reichsgericht magas bírói testületé bírói talárban üdvözölte a Reichsgericht elé vonult jogászságot és ezzel nyíltan kifejezésre juttatta, hogy a nemzeti szocializmus jogi rendszere iránt tisztelettel van. A nemzeti szocializmus az önkény megelőzésére általában vissza akarja szorítani úgy az igazságszolgáltatásban, mint a közigazgatásban a tanácsrendszert, amely a felelősséget elhomályosítja, az egységes vezetést kockáztatja.

A nemzeti szocializmus tehát jogrendet akar, de nem az eddigi rendszer fenntartását, hanem új jogot, a jognak a megújítását. Szerintük forradalmi jog ez, de nem a romboló, hanem az építő munkának a forradalmi joga. Ez az új jog lesz hivatva kifejezésre juttatni a német nép új elhatározásait, élniakarását, egységét és elszántságát. Az új jog eszközzé válik az újjáépítés munkájában, fegyverré a nemzeti akarat érvényesítésére.

Ez az új jog nem lesz a jogászosztálynak nehezen hozzáférhető, bonyolult, mesterséges joga (Juristenrecht), hanem a nép joga, amely egyszerű, világos, gyorsan alkalmazható (Volksrecht). Az eddigi kor szakadékot teremtett a nép jogi gondolkozása és a jogászosztály jogkezelése között; a nép elidegenedett a jogtól, amelyet nem értett és amely nem alkalmazkodott az ő igényeihez; a nép bizalmatlanná vált a jogászosztály iránt. A perben nem az igazság és a bíró, de a felek uralkodtak, az ügyvéd fele érdekeinek egyoldalú képviselőjévé vált. Ebből a válságból (Rechtsnot) ki kell a német jogot mozdítani, a jogot az élet követelményeihez alkalmazni, a jogászrendet a német közösség életébe visszakapcsolni. Véget kell vetni annak az igazságszolgáltatásnak, amely egy osztály vagy rend jogi felfogását kényszeríti rá az egész nemzetre és olyan jogot kell alkotni és végrehajtani, amely jog az egész nép jogi felfogását tükrözi.

Az új jog nem lehet merev jog, hanem rugalmas. A törvényesség nem lehet akadály az igazság érvényesítésében; a paragrafus nem lehet zsarnok és nem béníthatja meg a nemzet életét. A jog résein ne bújhassanak át bűnösök és a bíró ne legyen kénytelen kötött kézzel nézni a jog kijátszását. A formális jog felett is uralkodni kell a jog szellemének, amely a nemzeti akaratban él és amelynek a bíró is szolgálja.

Az új jognak az alapja az erkölcs. Az eddigi kor materiális vüág-felfogás érvényesülését tette lehetővé; ez a világfelfogás az anyagi elposványosodást, a kizsákmányoló irányzat az erkölcs teljes aláhanyat-

lását vonta maga után. Az új világnézettel vissza kell állítani a jó erkölcsöknek az uralmát, biztosítani a becsület, a vallás és a családi élet kellő védelmét. A német nép úri faj, amely a saját földjén uralkodni akar; vissza kell adni neki faji öntudatát, bogy ezt a hivatását betölthesse. A további hanyatlásnak gátat kell vetni, és ez csak úgy lehetséges, ha jog és bíró az új irányzat szolgálatába áll.

Az új jogi világnézet középpontjában a faj áll. Az antiszemitizmus csak negatív szemlélet; a nemzeti szocializmus pozitív programja a német nép fajtisztaságának fenntartása, a német faj védelme és fejlesztése. Csak úgy lehet a nép és jog eggyé, ha a jog a faji sajátosságokat juttatja kifejezésre. A faj a németiség alkotó- és fenntartó ereje. Amely nép fajának lényegét fel nem ismeri és nem védi, elveszti külön egyéniségét; az ilyen nép egyszerű tömeggé lesz. A jog feladata tehát a német élet jellegzetes tartalmát, a fajt felismerni és fenntartani. Az ilyen értelemben vett jogtudomány művelésére természetesen csak a német fajúak lehetnek alkalmasak.

A nemzeti szocializmus jogrendszerében a közérdek elve vezető szerepet játszik. Az individuális és liberális világfelfogás az egyént állítja középpontba, túlbecsüli a tulajdon fogalmát, öncéllá teszi a szabadságot. A liberális világfelfogás elnézett minden irányzatot, megtűrt minden gondolatot, még az állam ellenségeivel sem szállt szembe. A nemzeti szocialista elgondolás kiindulópontja a nép, vezérelve a közkötelesség és a közérdek. Az egyén csak mint a köz tagja jöhet számba, cselekvését mindig a köz szempontjából kell mérlegelni, az egyes összekötőkapocs az ősök és az utódok között és e kapocsnak értékét a közszolgálat adja meg; a közhaszonnak a magánhaszon előtt érvényesülni kell. Az új felfogás a közérdekűség elvéből indul ki, a magánjog és közjog merev elhatárolását megszünteti, a tulajdon túlkapásait korlátozza.

A nemzeti szocializmus nemzeti jogot akar és ebben a tekintetben visszatérést keres az ősgermán joghoz. A német faj különleges felfogását visszatükröző ősi jogot a XV. században kezdte a római jog kiszorítani. A római jog térhódítása előnyére szolgált volna a német jognak, ha csupán arra szorítkozott volna, hogy a német jog szétágazó szabályaiba a maga technikai tökéletességével rendet, egységet hozzon. Azonban a római jog nem mint barát jött, hanem mint ellenség. Ez a betolakodott, idegen nyelvű jog megbontotta a nép és jog egységét. A népre egy idegen világszemlélet szabályait kényszerítette, a középkori skolasztikus felfogást beoltotta az élő jelenbe. Külön jogászosztály közbeiktatása vált szükségessé, amely a német nép részére az idegen jog szabályait közvetítette. A nemzeti szocializmus a német jog újjáéledését hozza.

A nemzeti szocializmus nem barátja a parlamentarizmusnak. A demokrácia idegen a néptől, mert összecseréli a népet a tömeggel. Tekintélyre van szükség, amely felüláll a korszellem hullámain, az egyéni érvényesülés kicsinyes játékein. Tekintély kell, amelyben minden polgár bíz, mert csak a nép javát akarja. Nagy Frigyes abszolutizmusa a nemzet érdekei szempontjából sokkal előnyösebb volt, mint a parlamentarizmus, amely újabbban az egyes rendek érdeképvisele-

teivé süllyedt. A kormány nem lehet egy csoport vagy egy rend ügyvivője, hanem csak az egész népé. Ilyen kormányzatot azonban szótöbbséges döntéssel nem lehet alkotni, a nép érdekeit pártoktól függő kormány nem tudja elég erélyesen képviselni. Ehhez független, pártatlan határozott vezetés kell; az ilyen vezetés a nép diktatúráját jelenti. A demokrácia határozatlan irányú, vezetés nélküli korszakát biztos politikai vezetésnek kell felváltania, amely az alkotmány formális rendelkezéseinek határozott tartalmat ad, a fejlődés irányát megjelöli (Führersystem).

Ezt a vezetést a nemzeti szocialista párt és annak vezére adja meg. Az új rend jellegzetes vonása a párt és jog sajátos összekapcsolása. A nemzeti szocialista párt kezébe vett minden közhatalmat, a parlamentet, az államtanácsot, a közigazgatást, a sajtót és rádiót, stb. Minden más párt megszűnt; aki nem tagja a nemzeti szocialista pártnak, az nem lehet vezető, legfeljebb szakértő. A párt vezére: Hitler egyúttal birodalmi kancellár, a párt alvezérei miniszterek és helytartók. Tehát teljes egység van a párt és az állam között, a párt a formális alkotmányt élő tartalommal tölti meg.

A nemzeti szocializmus nem kedvez annak a szétdaraboltságnak, amely a német nép erejét annyi időn keresztül bénította. A birodalmi jog csak az egységes állam célját szolgálhatja. Az ország, jog, pártok, osztályok szerint való elaprózást nem lehet fenntartani. Az új rendszer máris megszüntette az egyes országok állami különállását és az egyes országok élére helytartókat állított. Nem lehet ugyanis túrni, hogy valamely ország külön utakon járjon, sőt esetleg a német nép egyetemes érdekeivel egyenesen szembehelyezkedjék. Nem szabad hagyni, hogy az egyik ország pert folytasson a birodalom ellen. Az eddigi zűrzavar helyébe egységes világnézet kell, amely nélkül egységes népről nem lehet beszélni. Az önkormányzatot azonban az új rendszer tiszteltben kívánja tartani.

A nemzeti szocializmus elismeri minden népnek azt a jogát, hogy állami életét saját tetszése szerint rendezze be. Nem folytat hódító politikát, tisztel más fajokat és minden néppel barátságban kíván lenni; de természetesen nem hagyhatja figyelmen kívül a külföldi német kisebbségek érdekeit. Viszont a zsidókérdés nem kisebbségi probléma, minthogy a zsidóságnak nincs külön nyelve és nemzetisége.

Csak vázlatosan ismertettem a fentiekben azokat az alapelveket, amelyeken a német nemzeti szocializmus jogszemlélete nyugszik; a bírálattól is tartózkodtam. Az kétségtelen, hogy a hangoztatott elvek nagy része nem új, egy része pedig nem forrott még ki. De kétségtelen, hogy ez a jogszemlélet az utóbbi idők liberális-materialista jogfelfogásával szemben hatalmas visszahatás, melyet a mai német kormányrendszer nagy erővel törekszik táplálni.

EGYED ISTVÁN

A MODERN LÉGI- ÉS GÁZHÁBORÚ, S A JÖVŐ ÉPÍTKEZÉS

MINTHOGY a légierők az ú. n. „abszolút, megsemmisítő háború“ tipikus harceszközeit képviselik, kétségtelen, hogy a jövő háborúban kimagasló szerepet fognak játszani. Nincsen kétség aziránt sem, hogy ezt a megsemmisítő harcot a háború első percétől kezdve a határokon át az ellenséges ország legmélyebb belsejébe fogják vinni. A mai egyenlőtlen lefegyverezés még csak fokozza a veszélyt, mert minden védtelen országot könnyen kiszolgáltat jobban felfegyverzett szomszédainak.

A bombázás kiterjedt és aránylag könnyen megtámadható céljait elsősorban nagyvárosok és nagy ipartelepek fogják képviselni. Mert világos, hogy a hadviselés bonyolult gépezetének működése nem kis mértékben függ az anyaország nagyvárosainak termelőképességétől és ipari szervezetének produkciójától, melyet ha megzavarunk, messzemenő nyomás gyakorolható közvetlenül az ellenséges nemzet nagy lakostömegeire, közvetve pedig a küzdő hadseregekre is, melyek ember- és anyagutánpótlása megbénul.

A polgári lakosság védelmi intézkedései légitámadások ellen ma már mindenütt alkalmazást nyernek és létjogosultságuk a politikai helyzet bizonytalanságában, az állandó gazdasági és katonai feszültségben, továbbá a győztes államok fegyverkezési lázában leli magyarázatát. Már egyetlen állam sem mer hinni a számtalan egyezményben és paktumban, melyek mind hivatva volnának újra és újra békét biztosítani. A szakemberek egész tömege, technikusok, közgazdászok, tudósok és pénzügyi kapacitások a légitámadások ellenrendszerein törik fejüket.

Csonka-Magyarországra — légikének teljes védtelensége folytán — nemzetvédelmi szempontból fokozottabb kötelességek és jogok hárulnak. Legalább elméletileg foglalkozni kell tehát a légitámadások valószínűségével, a veszélyeztetés nagyságával és ellenszereivel.

Talán igazuk van azoknak, akik azt állítják, hogy lassan a következő háborúk során a mai városkép is úgy fog átalakulni, miként a középkori város összeszorított építésmódjával, árkaival és falaival alkalmazkodott az akkori háború jellegéhez.

A polgári építkezés terén az utolsó két évszázadban nem voltak olyan tényezők, melyek az eddigi építkezési alapelveket, irányokat és formákat számottevően befolyásolták volna. A gazdaságosság vas-törvényei szűk helyen összezsúfolták a városokat, felnyomták épüle-

teiket a magasba és kényszerítették arra, hogy emeletet emeletre rakjanak. A katonai és polgári építkezés idáig általában külön utakon járt; más-más szabályok szerint dolgoztak és kevés érintkezést találtak. Évszázados változatlan múlt után a közelmúltban egy új tényező fellépése a problémák egész sorát vetette fel: a hadi (bombázó) repülés és a vegyiháború a megvalósulás stádiumába lépett.

Mindkét harceszköz azonban a világháború befejezésekor még annyira gyermekcipőiben járt, hogy világtörténelmi és általános katonai szempontból még túl kevéssé becsülik jelentőségét. Amíg a repülés és a vegyiháború akétévtizedes múlt alatt hihetetlen fejlődésen ment át, addig a városok védelmének problémái megoldatlanok maradtak. A helyzet félreismerésében a polgári építkezés teljesen a racionális békés építkezésben látja feladatait, melynek semmi köze az országvédelemhez. Semmit sem látunk a repülés és vegyiháború hatáslehetőségeinek felismerése és elhárítása tekintetében, minden változatlan maradt. E jelenség oka csakis a pszichológiai gátlás lehet — talán a pénzeszközök hiányában is lelheti magyarázatát, — de mindenesetre a korszerű légi harceszközök teljes félreismerésében, illetve inkább ismeretlenségében keresendő. Mindenekelőtt kétségtelenül hiányzott ezideig egy olyan hatalmas impulzus, mint amilyen Berlin vagy London olyan arányú bombázása lett volna, mint ahogyan azt a hadviselő felek 1919-re tervezték. Ilyen katasztrofális bombázás azóta talán egészen más irányokat adott volna a legfontosabb városok — és főként fővárosok — építkezésének.

Az eddigi fejtegetések azt akarják érzékeltetni, hogy fontosabb városok építésében és légvédelmében új mérlegelésekre van szükség. Ennek előfeltétele, hogy ismerjük a légiháború alapelveit, melyek ebből a szempontból röviden a következőkben foglalhatók össze:

1. A régebbi időkkel ellentétben, a háború ma és a jövőben nem a hadseregek, hanem a nemzetek harca, — megsemmisítő harc, melyben minden eszköz jó és megengedett.

2. A harceszközök osztályozása „megengedett“ és „tiltott“ eszközök csoportjába teljesen lehetetlen. Ez önámítás, mert a nemzetközi megállapodások sem nyújtanak garanciát az eddigi tapasztalatok szerint.

3. Fennáll annak lehetősége, hogy a haditechnika legújabb vívmányai és minden légiharceszköz, mint: a bomba, gáz stb. nemcsak a küzdő hadseregek, hanem a lakosság, városok és főként fővárosok — mint politikai és gazdasági központok — ellen is alkalmazásra kerülnek.

4. A nagy arcvonalak kiterjedt és döntő kihatású frontáttörései eddig ritka jelenségek voltak, de sokszor nagy kihatással voltak az általános hadműveleti helyzetre. Most és a jövőben az áttörés a „levegőben“ — a hármas dimenzió és tekintélyes repülősebességek folytán — állandó, talán naponkénti jelenség lesz.

5. A „front“ és „háterszág“ fogalmi teljesen túlhaladottak. A légitámadások következtében az anyaország is fronttá vált.

6. Még erős saját légiflotta és sok légvédelmi tüzérség sem zárja ki annak lehetőségét, hogy ellenséges légierők időnként áttörjenek.

Tehát nem képeznek abszolút védelmi biztonságot a városok és ipartelek számára.

Ezek az új, megváltozott viszonyok magukkal hozzák, hogy elsősorban az állami építkezés, városrendezés, fejlesztés és új telepítés terén teljes átalakulásnak kell bekövetkeznie. Még hozzá mindennek aránylag hamarosan kell végbemennie, inert hirtelen átrendezés máról holnapra meg nem valósítható és nagy annak a veszélye, hogy elérésünk ellenrendszabályainkkal.

ÁLTALÁNOS ALAPELVEK VÁROSOK TELEPÍTÉSÉBEN ÉS ÉPÍTÉSÉBEN. I. A TÁMADÁS JELLEMZŐI. Az eddigiek szerint már világos, hogy minél nagyobb valamely város, annál veszélyeztetettebb helyzete. A határtól távolabb fekvő városok helyzete csak annyival jobb, hogy rájuk irányuló támadásoknál az ellenséges gépek kevesebb bombát vihetnek magukkal, mert ennek rovására több üzemanyagot kell elvinniök.

Ma már nagyon kevés olyan időjárási helyzet állhat elő, mely a támadó repüléseket lehetetlenné teszi. Sűrű, magasan felnyúló ködök és erős esőzések vagy havazások hátrányosan befolyásolhatják, de nem zárják ki a támadást és kisebb-nagyobb felhőzet inkább kedvező a támadó számára, mert az akadálytalan, meglepetésszerű megközelítést és lecsapást lehetővé teszi, a légvédelmet pedig erősen korlátozza.

Minél zsúfoltabban épült valamely város, minél összpontosítottabb erőközpontjai és közlekedési hálózata és minél közelebb fekszik a határhoz, annál nagyobb és sűrűbb a légiveszély.

A támadó céljait a lakosság erkölcsi erejének megtörésében és a lakó-, munkahelyek, erőforrások és ellátási központok elleni anyagi hatásban keresheti. Végrehajtásában a súlypontképzés és tömeghatás elvei szerint kell cselekednie, vagyis nem szabad erejét szétforgácsolnia. Az egyes céltárgyakat egymásután kell leküzdeni. Az ellenség leginkább összefogott, nagy kötelékek egyidejű támadásával hajthatja végre vállalkozásait. Ugyanazon kötelék által egy napon végrehajtott többszöri támadásnak határt csupán a repülési út és a hajózó (repülő) személyzet teljesítőképessége szab. Éjjeli és nappali bombázások a folytatólagos hatás szempontjából kívánatosak, tehát mindig számolni kell vele. Minthogy az időjárás, hibás tájékozódás és a műszaki hibaforrások arra kényszeríthetik az ellenséget, hogy bombáit idő előtt, vagy másutt ledobja, azzal is kell számolni, hogy kevésbé fontos célok is bombáztatnak.

A cél nagysága, szilárdsága és egyéb tényezői mellett, az időjárás és bevetett erőn kívül, a repülőmagasság, a ledobott bombák száma és a vetési eljárás döntő szerepet játszanak a várható hatás szempontjából. Nagy magasságban végrehajtott nappali támadásoknál csak a kötelékeknek együttes, vagy sorozatos dobásai számíthatnak sikerre. Ennél minden bombanem alkalmazható.

A nappal végrehajtott alacsony támadás kis magasságban azonban lényegesen veszélyesebb, mert a meglepetésszerű megjelenést és bombázást lehetővé teszi és a légvédelmet úgyszólván kikapcsolja. Különösen az utolsó években az alacsony támadás gondolata erősen

tért nyert Oroszországban, Olaszországban és az Egyesült Államokban, amit a szakirodalom és a légihadgyakorlatok élénken mutatnak.

Mínthogy a nappali támadás mindig több kilátást nyújt a hatásra, mint az éjjeli támadás, fölényben lévő ellenség részéről többségben mindig nappali támadásokkal kell számolni és éjjeli bombázásokkal csak ott, ahol az ellenség az éjjeli forgalmat, munkát zavarni, a helyreállítási munkákat megbénítani és főként az erkölcsi hatást növelni akarja.

Éjjel ezideig kötelékrepülések nem hajthatók végre. Eddig csak közepes, sőt alacsony magasságokban (500—3000 m) egyes repülések formájában hajthatók végre éjjeli támadások. Tekintettel a rossz látási viszonyokra azonban a célzott bombázás lehetetlen és csak kiterjedt célok támadhatók meg. Idejekorán! elsötétítés tehát lényegesen megnehezítheti az éjjeli támadást.

Ami a támadóeszközöket illeti, ismerünk akna-, robbanó-, gyújtóhatású- és gázbombákat. A robbanó- és aknahatású bombák súlyai jelenleg 5 és 1800 kg között váltakoznak. Aknahatású bombák telitalálata ellen alig van védelem. Mindenesetre azonban aházakú.n. „szilárd építésrendszere“ (acélváz és vasbeton), azután bizonyos tetőmegerősítések és alátámasztások csökkenthetik a lehulló robbanóbombák hatását. Kisebb robbanóbombák hatása ellen már pinchelyiségek is bizonyos védelmet nyújthatnának, ha a házbeomlás és esetleges élveeltetés veszélye nem lenne annyira félelmetes.

A legnehezebb (1000—1800 kg-os) bombák ellen védő fedezékeknek számítások szerint 18 m-es földréteggel, vagy 3.5 m-es vasbetontetővel kellene bímiok. A terep kihasználása mellett csak kiterjedt hegyoldalak vagy dombok, alagutak és földalatti vasutak használhatók ki erre. A jövő városrendészeti és építési hatóságoknak erre mindenestre figyelemmel kellene lenni.

Ellenőrizhetetlen hírek szerint az orosz Szovjetunió az első állam, mely városi lakosságának bombatámadások elleni védelmére az első nagyvonalú lépéseket megtette. Moszkvában, Leningradban és Karkowban a főtereken olyan nagy befogadóképességű földalatti filmszínházakat építenek, melyek megfelelő betontetőzettel ellátva, légitámadások esetén fedezék gyanánt szolgálnak. Állítólag Anglia hasonló rendszabályokat mérlegel.

A gyújtóbombák ma $\frac{1}{4}$ és 1 kg között váltakoznak. A világháború alatt használt 5 kg-os gyújtóbombák nem voltak hatásosak. Azonban a technika a háború utolsó évében olyan 1 kg-os elektronbombákat szolgáltatott, melyek oltása vízzel már lehetetlen volt. Érdekes, hogy 1918 közepén 36 német gép állt készenlétben Londonnak ilyen bombákkal való megtámadására, de a német Legfelsőbb Hadvezetés félórával az indulás előtt betiltotta a gyújtóbombák alkalmazását. Egy német szakfolyóirat megállapítja, hogy a gépek akkori gyenge hordképességének ellenére, még bizonyos gépvesztés mellett is kb. 2000 tüzesettel lehetett volna számolni. Ennek az eszköznek félelmetességét legjobban mutatja az, hogy a nagyvárosok összterületének 15—40%-os beépítése mellett, kb. 100 repülőgép támadása esetén és 50%-os találati és gyújtási valószínűség mellett, 17.000 tüzesettel

kell számolni. Ez már olyan szám, hogy oltási rendszabályok alig segíthetnek.

A helyzeten talán úgy lehetne segíteni, hogyha a jövőben elvileg minden épület lakórésze és tetőszerkezete között tűzbiztos szigetelőrétegeket építenének be, melyek számítások alapján a mai tetőszerkezettel szemben alig jelentenének számottevő többletköltséget. Azonkívül a tetőkeresztmetszet bizonyos előnyös alakú kiképzésével (kúpalakú betontető) szintén csökkenthető az átütőerő és a bomba esetleg elterelhető volna.

Városok elgázosítása repülőgépek által szállított bombákkal tulajdonképpen könnyű feladat. Kereken 10 repülőgép átlagosan 1 tonna hordképességgel egy négyzetkilométer elgázosításához már elegendő. (Kb. 10.000 tábori tüzérségi gázlővedéknek felel meg.) Azonban a hatásos alkalmazásnál — mi ellen nemzetközi tilalmak is szólnak — a terep- és meteorológiai viszonyok lényegesen mérvadók azon célból, hogy elegendő gázsűrűség eléérjék. Ezek az előfeltételek nagyobb kiterjedésű területek hatásos elgázosítását nem teszik valószínűvé. A főhatás azonban vitathatatlanul a fegyelmezetlen néptömeg pánikhajlamában keresendő. A védekezési lehetőség megfelelő gázálarok és gázbiztos óvóhelyekkeszenléthez helyezéséből áll. Ez azonban súlyos pénz-kérdés és improvizációkkal a mai harcászatok mellett nem lehet számolni.

II. VÁROSTELEPÍTÉSI ELLENRENDSZABÁLYOK. Főként repülőharcászati szempontból a következőket állapíthatjuk meg (hogy az építészeti szempontok összeegyeztethetők-e ezzel, külön mérlegelés tárgya):

A terep és utcák teljes területe, mely durván számítva eddig a városterület $\frac{1}{3}$ -át tette ki, a jövőben legalább $\frac{1}{2}$ -ét, de lehetőleg $\frac{1}{3}$ -át kell hogy elérje. Ezáltal a szórási eljárás alapján ledobott bombák találati valószínűsége kisebb lesz. Új lakó- és ipari telepek létesítésénél vagy továbbfejlesztésénél német és orosz felfogás szerint a következő szempontok érvényesüljenek:

1. Széles település, célszerű és szilárd kivitelben.
2. Nagy és széles utcák, kétoldalt fasorokkal a járdák mentén.
3. Az utca irányvezetése a helyi főszélirányokkal párhuzamosan történjék, hogy gázbombatámadás esetén az utca levegője automatikusan gyorsan megtisztuljon.
4. Az utcairányok a legerősebb és legtartósabb napsütés irányába essenek, hogy a felmelegedés következtében a mérges gázanyagok elpárolgása és szétosztása gyorsan történjék.
5. Új utak a terep esésirányába telepítendőek, hogy a mérges gázanyagok földretapadt részének vízzel való eltávolítása lehetséges legyen.
6. Az így vezetett útvonalak lezárása nagy terek által, természetes vagy mesterséges tavakkal, folyóvízzel és erős magasan működő szökőkutakkal célszerű.
7. Új városrészek telepítésénél a beépítendő terület korlátozása és az utak sűrű áttörése (megszakítása) kívánatos.
8. Épületek az útvonal mellett közvetlenül nem telepíthetők, hanem legalább olyan messzire, mint amilyen magasak. Ezáltal, ha légitámadás esetén beomlanak, nem akadályozzák a forgalmat az úttesten.
9. Ugyanígy az egyes épületek közti térfülek szintén olyan nagyok legyenek, mint általában az épületek magassága.
10. Széles terepsávok kiválasztása kertek, parkok, gyepes játszótérek, sporthelyek számára.

11. Épülettömbök között elvileg mindig nagy, szabad terek legyenek.
12. A város belterületén bizonyos szabad terek állandó átengedése a katonai hatóságok gyakorlatai számára kívánatos.
13. A jövő városrendezés folytán előálló területek szabaddátétele és fásítása.
14. Zsákutcák megszüntetése, nehogy a szabad légáramlás megakadjon.
15. Fontos állami épületek teljes decentralizálása a külső városrészekben egészségügyi és légvédelmi szempontból szükséges.
16. Állami hatóságok és fontos központok ne kerüljenek nagy épülettömbökbe, hanem inkább szétszórva kisebb épületekbe.
17. Mértani egyenletesség a telepítésben lehetőleg kerülendő, hogy a tájékozódás a levegőből megnehezüljön.
18. Új városok telepítése völgyekben és mélységekben inkább kerülendő, mert minden gáz odaáramlik.
19. Magasan fekvő helyek jól lejtő környező tereppel, kiterjedt víz- és erdőterületekkel előnyösek új telepítéseiméi.
20. A városfejlesztésnél és telepítéseknél a katonai hatóságok légügyi szakemberei okvetlenül közreműködjenek.

III. ÉPÍTKEZÉSI ELLENRENDSZABÁLYOK. AZ ÉPÍTKEZÉS bizonyos mértékig való elkerülhetetlen militarizálása nemcsak a házak telepítésére, hanem a házépítkezés ellenőrzésére is kiterjedjen. Elsősorban arra kell ügyelni, hogy a városok kiterjedése inkább szélességben és lehetőleg a mélységbe (a föld alá) irányuljon. (Lásd Párizs, London.) Semmiesetre sem felfelé toronyházak és felhőkarcolók formájában, mert ezek legkönnyebben veszélyeztethetők repülőbombák által.

Az orosz Koshewnikow figyelemreméltó nézete szerint a következő irányelvek volnának mértékadók:

1. Az épületek magasságának feltétlen korlátozása szükséges (pl. legfeljebb 3 emelet magasság engedélyezése a föld színe fölött).
2. Már meglévő épületekre új emeleteknek ráépítése tilos.
3. Egyes magasabb épületek engedélyezése (általában minden kerületben egy-egy) csak kivételesen — különleges katonai célokra (figyelés, híradás, stb.) — kívánatos.
4. Minden építéstechnikai segédeszköz igénybevétele szükséges az alapépítmények, falak, mennyezetek megfelelő megerősítésére. Ennél az állandó földrengési területek építkezési tapasztalatainak felhasználása kívánatos. (Japán, Kalifornia, Görögország, Olaszország, stb.)
5. Gázvédelmi helyiségek előkészítése minden épületben.
6. A legfontosabb épületek (állami és hatósági) különösen erős alapozása az aknahasítású bombák ellensúlyozására.
7. A lakások hermetikus elzárást lehetősége gázvédelmi készülékek által, melyek minden ablakon, ajtón, kályhán és egyéb nyílásokon felerősíthetők legyenek.
8. A gázáthatolás elleni biztonság falakon, padlón és mennyezeten át célszerű szerkesztés, anyagfelhasználás és szigetelőrétegek alkalmazása által.
9. Minden új házban a tűzfalak körül gázfalak emelendők, melyek gázmentes aknákat képviseljenek minden lakás különleges gázvédelmi helyisége számára.
10. Magas épületek különleges ventillációs berendezésekkel rendelkezzenek.
11. A gázvédelmi helyiségekben mindenféle gázvédelmi eszközöket kell készenlétbe helyezni, úgyhogy lehetőleg minden lakás ellátható legyen. Ilyenek: gázneutralizátorok, ozonatorok, mindenféle felszívó készülékek, oxigénballonok és párnák, komprimált légtartályok, hogy a szobákban magasabb légnyomás gyorsan előidézhető legyen. Azonkívül gázálcok, stb.
12. A gázvédelmi helyiségekben és lépcsőházakban az ablakok kicserélése különleges desztillációs készülékekkel.

13. Nyilvános állami légvédelmi helyiségek építése, melyek békében filmszínház, színházi, egyesületi, gyűlésezési, stb. célokra szolgálnának. Természetesen megfelelő teljes felszereléssel és szellőztető berendezéssel rendelkezzenek.

14. A földalatti épületek egészségügyi előgondoskodásai különösen fontosak. Mégpedig: a nedvesség kiküszöbölése, a friss levegő állandó fenntartása, jó világítás, stb.

15. A földalatti építésmód olyan legyen, hogy az esetleg gázfertőzött részek a teljes gázmentesítés és fertőtlenítés idejéig könnyen lezárhatóak legyenek.

16. Különösen fontos állami épületek jól védett tartalékközpontokkal és önálló villamosközpontokkal rendelkezzenek.

17. Az építési tervek jóváhagyása a jövőben csak katonai szakértők meghallgatása után történjék.

Az állami és városi építkezések feszes, egy kézből való vezetése könnyebb feladat volna és itt a következők jöhetnének tekintetbe:

1. A földalatti villamoshálózat felhasználásával — miként Párizsban — kiterjedt földalatti metropolis kiépítése megfelelő mélységben.

2. A különböző városrészekben kiterjedt vízfelületek létesítése.

3. Megfelelő készülékek alkalmazása az utcalevegő gázmentesítésére és felhűtésére.

4. Állandó ventilációs berendezések a városi utcákban.

5. A városi csatornahálózat akkénti átalakítása, hogy a mérges gázanyagok eltávolítására és semlegesítésére felhasználható legyen.

6. Légvédelmi ütegek, fényszórók, fülelőeszközök, állások és a kezelőszemélyzet számára fedezékek idejekorán! előkészítése.

7. Villamosközpontok és vízművek mélyen a föld alá való telepítése. A víztornyok kiküszöbölése.

8. Minden villamosvilágítási, összeköttetési és erőátviteli vonal földalatti vezetése.

9. Jó kövezet az utcákon és tereken (a fakockás kövezet kiküszöbölése, mert felszívja a gázt).

10. A kövezet alatt vasbetonalapok beállítása a földalatti építmények, vezetékek, stb. megbízható védelmére.

11. Minél több artézikut létesítése.

12. A földalatti közlekedés messzemenő kifejlesztése. A lófogatolás kiküszöbölése mechanikus vontatóerővel.

13. Széles előkészületek tüzesetek mielőbbi elfojtására.

14. Földalatti, gázmentes közraktárak létesítése élelmiszerek, gépalkatrészek és fontos élelszükségleti cikkek tárolására.

15. A lakosság akusztikai felriasztásának előkészítése légítámadás veszélye esetén.

16. Megtévesztési előkészületek, stb.

17. Előkészületek gyors általános, vagy részleges elsötétítésre. A gáz- és villanyszolgáltatás beszüntetése. Teljes világítási fegyelem a magánlakásokban.

18. Kiterjedt fásítás a burkolás szempontjából.

19. Minden ilyen tervnél a légiszakértők meghallgatása.

IV. KÍSÉRLETI ÉS KUTATÓ MUNKA. A légvédelem eredményes megoldása a városokban sorozatos problémákat vetett fel, melyek csak alapos tanulmányozás, kísérletek és kutatás alapján oldhatók meg.

Első és legfontosabb kísérleti terület az épületajtók, ablakok és egyéb nyílások, azután a falak szigetelési lehetőségének vizsgálata gázok ellen, festőanyagok, szigetelőrétegek stb. alkalmazása által. Azonkívül kiterjedjenek a kísérletek a legegélyesebb szerkesztési és kiviteli eljárásokra a földalatti építkezést, szigetelési eljárásokat és bombamentes tetőmegegerősítést illetően. (Pl. gyorsan szilárduló cementek alkalmazása.)

Kiterjedt földalatti telepeknél a szellőztetési eljárások tanulmányozása. Burkolási eljárások tanulmányozása és kipróbálása. A kémiai ipar kifejlesztése. Világítási és gázmentesítési eljárások tanulmányozása folyadékok és elektromos eszközök segítségével. Mindezekhez a légierők és légügyi szakemberek bevonása kipróbálás céljából.

LÁTJUK TEHÁT, hogy a városok légvédelme kiterjedt előkészítő munkát és nagy anyagi áldozatokat követel meg, melyeknek tekintélyes része az építészetre hárul. Hogy ez mennyiben valósítható meg, ehhez elsősorban építészeti szakemberek hozzászólása volna igen kívánatos. Kétségtelen, hogy a jövőben a városfejlesztési, az építészeti rendészet és hatósági felügyelet szabályrendeleteit teljesen át kell dolgozni főként a kielégítő légvédelem megvalósítása szempontjából.

Az egyetemi oktatásban oly lehetőségeket kell teremteni, hogy úgy irodalmilag, mint előadások és pályaművek kiírásával messzemenő propaganda fejtsék ki a légvédelmi kérdések megvilágításában, ismertetésében és megoldásában.

A szakemberek véleménye szerint már a mai védelmi rendszabályok is hozzávetőleg alkalmasak legalább személyi veszteségek elhárítására. Az anyagi veszteségek azonban csak az ellenséges akaratától és az azt végrehajtó légierők nagyságától függenek mindaddig, amíg nemzetközi tiltó megállapodások, vagy megfelelő erős saját légierők gátat nem emelnek az ellenséges légitámadásoknak. Ami pedig a nemzetközi megállapodásokat illeti, ne ringassuk magunkat illúziókban. Ezért kell felkészülni minden eshetőségre!

VITÉZ SZENTNÉMEDY FERENC

A TABÁN, BUDA CENTRUMA

MAJD NEM MINDEN NAGYVÁROSNAK van egy sok gondot és töprengést okozó negyede, ahol a forgalom és városrendezési bajok orvoslása mindenkor nehézségekbe ütközik. Rendszerint a kereskedői negyed, a city az, amely egybeesik a történelmi várossrészsel, az Ősi városmaggal. Természetes, hogy az ősi fészek középkori hagyományok terheit vonszolja magával. A szűk, zeg-zugos, egészségtelenül beépített utcák úgy közlekedési, mint lakhatási szempontból időszerűtlenné és alkalmatlanokká válnak. A szűk utcák szerény mértékben való kiszélesítése és kiegyenesítése a város örökös terhét és pénzügyi megerőltetését jelenti. Évtizedek kellenek, amíg egy-egy keskeny, hasznavehetetlen úton a régi előretolakodó házak eltűnnek és helyettük a szabályozási vonalon az újkor követéhnényeinek megfelelő házak épülnek fel. Addig, amíg egyetlen építménye fennáll a régi szűk utcának, addig a forgalom béna, mert ha egyetlen darabon szűk az út, akkor az egész útvonal alkalmatlan a forgalom rendes lebonyolítására. Nagyon gyakran foglalkoztatta már különböző nagyvárosok városrendezési hatóságát az a probléma, hogy régi, elavult városrészek egészben való lebontásával építsenek új városrészeket. Természetesen ez olyan gigászi feladat, amit eddig igen kevés város tudott keresztülvinni. Ha ilyesmi megtörtént, rendszerint egy nagy uralkodó vagy diktátor hatalmának volt köszönhető. Nemcsak a gyökeres építkezésnek, hanem a fokozatos átépítésnek is igen nagy fékezője, sokszor megghiúsítója a kegyelet és műérzék, ami nem engedi meg, hogy a rend és a hasznavehetőség kedvéért műemlékeket pusztítsanak el. A belső városrészek műemlékeinek megóvása vetette fel egyes nagyvárosokban a city áthelyezésének a gondolatát, azonban a város egész kialakulása a belvároshoz igazodik és az ősi törvények alapján elhelyezkedett városrészt egyszerű rendeletekkel áthelyezni lehetetlen, mert ezzel nemcsak a város egész struktúrája változik meg, hanem az országos kereskedelem és életmozgásnak eltolódása következne be.

Budapest sem mentesült a cityprobléma gondjai alól. A főváros magja, az ősi belváros, ezernyi megoldatlan problémát hordoz magában, ami ideig-óráig orvosolva csak fájdalomcsillapítást jelent, s ennek hatása a legkisebb gazdasági fellendülés alkalmával eltűnik, hogy helyet adjon még kevésbé orvosolható bajoknak. Budapest belterülete azonban olyan még eddig ki nem aknázott kincseket rejt magában, hogy azok mellett a szabályozás nyomasztó gondjai végleg elenyésznek. Ennek a fővárosnak nem kell egyebet tennie, mint tér-

mészeti adottságait kell kiaknáznia és a világ legcsudálatosabb belvárosát tudná megteremteni.

A nagyvárosok belső magjának a helyét mindenkor közlekedési adottságok határozták meg. Ugyanígy Budapestét is.

A nagy ősi főútvonal Közép-Európa mindenkori ütőere, a Duna volt. A Duna ahogy összekötött kereskedelmileg országokat, épügy geográfiaiáig választóvonal volt egyes országok és országrészek között. Nemcsak a római birodalomnak szabott határt, nemcsak a népvándorlás áradatainak volt gátja, hanem ma is irányítója és elterelője a keletnyugati és nyugat-keleti kereskedelmi forgalomnak. Ha egy ilyen széles folyamom valahol átkelés lehetősége nyílik, annak a pontnak az irányában legyezőalakban futnak mindkét parton a tengelyforgalmi útvonalak. A mai Budapest helye a Közép-Dunán mindenkor átkelési szempontból volt nevezetes. Ide futottak össze a dunáninnyi és dunántúli utak. A Gellért szikláit felett összeszűkült a Duna és igen alkalmas volt a rév-átkelésre, majd későbbi időkben hajóhíd verésére.

Erre a helyre összpontosult a szárazföldi forgalom mindkét oldalán s a Duna egyirányú vízforgalma felett kialakult egy keresztirányú szárazföldi forgalom és ez a kereszt határozta meg a Kárpátok medencéjének legfontosabb helyét.

A római világban épített hidat pár kilométerrel arrébb, a középkori idők hajóhídját magyarázható okoknál fogva pár száz méterrel odébb és az ország legelső állandó hídját, a Lánchidat is valamivel távolabbi helyen építették meg és mégis az ország úthálózatának a fókuszusa megmaradt a régi közlekedési kereszt helye, az ősi kompátkelés ősi fészke, a Gellért-hegy feletti szűkület. A régi kompátkelés pesti hídfőjénél alakult ki a régi Fest, a mai Belváros. A keresztirányú szárazföldi forgalom ma a Kerepesi-út, Rákóczi-út, Kossuth Lajos-utca, Erzsébet-híd vonala. Ez a vonal volt valamikor a Belváros tengelye is. A múlt századvégi városrendezési törekvések azonban különösen a nagykereskedői forgalom északra telepítése révén a Belváros súlypontját északra terelték, úgyhogy ma a city tulajdonképpen a keresztirányú forgalmi tengely fölé, a forgalmi kereszt északkeleti szögletébe helyezkedett el. A keresztirányú forgalmi tengely déli oldala a pesti parton a Belvárosnak az a része, amelyik a Múzeum-körút és Vámház-körútig terjed, ez tulajdonképpen most nem city jellegű, hanem egy többé-kevésbé rossz lakónegyed, amelyik várja, hogy jobb időben felvehesse méltó szerepét, régi álmából felébredjen és kialakuljon benne az igazi city-élet, tehermentesítve a majdan bizonyára szűknek bizonyuló északi city részt.

A Duna másik oldalán, a keresztirányú forgalmi út tengelyvonalánál nem alakult ki határozottan a fókusz jellege. Ennek geográfiai magyarázata van. A budai oldalon a hegyvidék domboldalai a Duna partjáig nyúlnak előre és a dombok közötti völgyvonulatokban jellegzetesen eltérve egymástól, alakultak ki a lakó települések: a Lágymányos, a Tabán, a Víziváros, Újjak és Óbuda. A város terjeszkedésével ezek a települések összeolvadtak ugyan, de jellegzetességükben még ma is megőrizték elkülönülésüket. Az egész budai együttes is más jellegű, mint a pesti. A Duna balpartja, a pesti oldal sík, nagyrészt kopár terület

volt, a kereskedelmi és ipari város terjeszkedésének lehetőségeivel és ebhez mérten itt alakult ki a fővárosnak kereskedelmi és ipari negyede. A másik part mindenkor megőrizte csendesebb, nyugodtabb karakterét, szőlői és ligetei között egész más jellegű polgári élet alakult ki s ma, mikor már hat állandó híd köti össze a két partot, ma is elkülönül a pesti oldaltól. Pest jelenti a szorosabb értelemben vett nagyvárosi életet, a forgalmas, zajgó, lüktető kereskedelmi életet, viszont Buda a nyugalom, a pihenés, egészség és a sport területe. Mintegy hatvan éve, hogy a budai oldal kis városait egyesítették a pesti oldal nagy városával és ez az idő nem volt elég arra, hogy konglomerátummá olvadjanak össze és éppen ez Budapest főszerencséje.

A multszázadbeli nagyvárosteremtési láz olvasztó kohója egybe-kavarta a legkülönbözőbb városrészeket, amit ma a legnehezebb munkával is alig lehet szétválasztani. A szétválasztásra pedig szükség van. Különösképpen az egészség városának és a munka városának elkülönítésére, mert ezek összekeveredve egymás eredményeit rontják le. Az egészség és üdülés városának a kiválasztódási korát éljük ma. A múlt században könyörtelen tigrással duzzadtak fel a füstölő iparvárosok és ma kétségbeesett erőfeszítéssel igyekezünk kiválasztani a lelki és testi üdülések fészkeit, hogy kiegészítsük vele a torz egyoldalúsággal feltorlaszolt nagyvárosok félszeg életét. Ma már világosan látjuk, hogy halálra van ítélve az a város, amelyik csak a munka területét tudja megteremteni, de a felüdülésre határai között alkalmat nem tud nyújtani. Az ideális nagyváros típusa a jövőben csak az lehet, ahol a munka területe egyformán aránylik a pihenés területével. A pihenés városában fog helyet találni mindaz, ami a testet felüdítő és lelket gyönyörködtető. Budapest földrajzi helyzetének, a Dunának és domboldalainak köszönheti, hogy a jövő városának minden ezirányú követelményeit meg tudja teremteni. A multszázadvégi városrendezés egyoldalú megítélésének egy-két baklövését kell csak kiküszöbölni, egy-két gyárat kell az őket illető alkalmas pesti területre telepíteni és készen áll a munka városával párhuzamosan az élet városa. Ennek a tisztult formában megjelenő új városnak épügy meg kell hogy legyen a dtyje, mint ahogy az megvan ma a küzködés városában. Az új jellegű city Budapesten nagyon könnyen kialakítható és igen szerencsés helyen. Ugyanis a jelentőségteljes forgalmi kereszt budai oldala a pesti cityvel szemben lévő part teljességében rendelkezésre áll az üdülváros cityjének kialakítására. Az országos gócpont keresztvonalának déli oldalán áll a Gellérthegy páratlan tömege, az északi oldalon pedig egy szelíd völgyvonulat, a Tabán. Ezt a területet a sors kegye máig még megőrizte mindenfajta elhibázott felhasználástól. Közvetlen a city forgalmi keresztjének szögletében több mint 80,000 négyszögöl áll szabadon a város tulajdonában és ugyancsak a város tulajdonában van a Gellérthegynek a város keresztirányú tengelye felé eső része is. Más nagy város city-modemizálási küzdelmeiben milliárdokat áldoz arra, hogy a központok közelében kisebb területeket tegyen szabaddá, arra pedig, hogy a város szívében ekkora terület álljon szabadon rendelkezésre aránylag elég kis áldozatok árán, a világ városainak történetében nem igen volt példa, különösen olyan előnyös formában nem, mint Pesten,

ahol ez a terület alkalmas a megteremtendő üdülőváros centrumának kialakítására a dolgozó-cityvel kapcsolatban, annak közvetlen közepében.

A város, illetőleg az ország fókuszában lévő kimagasló természeti szépség a Gellért-hegy, az üdülő város cityjének legtokéletesebb helye. Erre predesztinálja a fekvése, a szépsége és a múltja is. Ugyan a közelmúltban még nem volt nyilvánvaló a Gellért-hegynak ezirányú rendeltetése, amit legjobban bizonyít az a tény, hogy egy pár évtizeddel ezelőtt egyik miniszterünk legkomolyabb formában vetette fel azt a gondolatot, hogy a Gellért-hegyet mint a városterjeszkedésnek monstrum akadályát le kell hordatni. Jóval korábbi időben azonban gróf Széchenyi István, az ország adottságainak legcsodálatosabb felismerője, a Gellért-hegy fontosságát is felismerte, „Üdvöldét“, „Walhallát“ akart létesíteni a parkozandó hegy tetején és ez a gondolat azóta sem nyugszik s különböző tervek kapcsán gyakran felmerül.

A múlt század legelején „Csillagdát“ emeltek a Gellért-hegy tetejére, amit a szabadságharc ostroma kergetett le onnan. A század közepétáján a Citadella épült ide és ez az erőd nem annyira a város védelmét jelentette, hanem az osztrák elnyomatás, a Bach-korszak fenyegető kedvét. A század végével a fővárosnak sikerült tulajdonába venni az erődöt, amit a katonai kincstár átadáskor kisebb rombolás útján megfosztott erődjellegétől. A félig rombadőlt erőd okozza talán azt, hogy a Gellért-hegyről szóló mondák és regék romantikus szelleme még ma is ködös misztikummal veszi körül a hegyet. A pogány ősmagyarok az akkor még Kelenhegynak nevezett hegy lábánál keltek át a Dunán, s tudjuk hogy szt. Gellért, az ősmagyarokat térítő püspök ezen a hegyen szenvedett vértanú halált. Ezekhez még a törökvilág ezernyi mondája és a boszorkányregék sora járul. Ma pedig a kivilágított Citadella fénye és a mind sűrűbben odakerülő kilátást élvező külföldiek autói és autóbuszai másfelé úzik a romantikus helyet kereső szerelmes párokat.

A hegy lába és oldalai ugyancsak lényeges átalakuláson mentek keresztül. A kopár szőlőhegy nyugati oldala árnyas parkokban elhelyezkedő villákkal népesült be, a hegynek az a része azonban, amelyik az említett üdülővárosi city szempontjából számításba jöhet, összefüggéstelen részletfejlődések során még ma is kialakulatlan állapotban van. Végigfutva a részletmegoldásokon, szembetűnik az összkompozíciónak a teljes hiánya.

A fővárosi kertészet a legutolsó évtizedben pompás parkokat telepített a sziklás domboldalakra. Ugyanakkor a kertészet az országos dendrológiai bizottsággal karöltve a déli oldalon nemzeti botanikus-kert telepítésén dolgozik. A Gellért-hegy így a közeljövőben Nagy-Magyarország flórájának gyűjtőhelye és kiállítása lesz. Egy nagyobb platóra tervezik Horthy Miklósné rózsakertjét. Az elhanyagolt barlangot kápolnává alakították át. A Duna partjáig lenyúló sziklák tövében lebontották a rozzant öreg halászkunyhók sorát, kiépítették a rakpartot és a hegy lábánál közönségtől elzárt parkot létesítettek. Újabban a sziklatemplom dunai oldal felé szolgáló nyílása mellett

a sziklaoldalba egy kisebbméretű rendházat építettek. Az északi oldalon a tabáni völgyben megkezdték az összevásárolt házak lebontását. Ugyancsak komoly kultúrmunka folyt a hegy lábainál elterülő gyógyforrások ügyében is.

A mai szt. Gellért-szálló helyén rozoga deszkabódékkal körülvéve állt a régi Sárosfürdő. Ide épült az újkor követelményeinek megfelelő szt. Gellért-gyógy- és hullámfürdő. A törökvilágból ittfelejtett Rudasfürdő a legújabb időkig igen mostoha elbánásban részesült. A század elején felépült Erzsébet-híd munkálatai közben felfakadó gyógyforrások ráterelték ugyan a figyelmet a város centrumában levő fürdőre, azonban ez mindössze azt eredményezte, hogy évtizedek folyamán egy csinos elrendezésű ivókutat létesítettek az Erzsébet-híd budai hídfőjénél. A Rudasfürdő tovább halad a lassú pusztulás útján. Forrásai a gyógyvizek lerakódása következtében elszűkülő sziklarepedéseken át mind kevesebb vizet adtak és így a kitűnő rádióaktív hővizek javarésze felhasználatlanul szökött a Dunába. Alig négy éve, hogy megkezdték a Rudas forrásainak kitisztítását, elfelejtett források felkutatását és újabb kutak fúrását. Ezek a munkálatok nem várt nagyszerű eredménnyel végződtek és ma nyolc bővizű forrás és kút ontja a legkülönbözőbb hatású hővizet. Az egyik újonnan felfedezett forrás vize olyan magasan ered, hogy a fürdőmedencébe átszivattyúzás nélkül közvetlenül csorog bele és így rádióaktivitásából mitsem veszít. Az egyik forrásbarlangban emanatóriumot létesítettek, ahol a vizek gőzének gyógyhatását használják ki a betegek belégzés útján. De az öreg épületek és fürdők apró lényegtelen változtatásoktól eltekintve, régi rozzant állapotukban vannak és üzemükkel nem képesek a temérdek vizet felhasználni és így ma az egyik ártézi kút a hegy alatti park mesterséges tavának vizét szolgáltatja. A tabáni oldalon lévő régi Rácsfürdő csak a nevét változtatta meg Szt. Imre-fürdővé és megmaradt a multszázadbeli primitív állapotában.

A Tabán és a Gellért-hegy között a hegylejtőn emelkedik fel az újonnan épült úgynevezett tranzverzális út, amely a már sokszor emlegetett keresztirányú főútvonalnak folytatásaként kell hogy idővel kifejlődjék.

EZEK ÉS MÉG EGYÉB fel nem említett munkálatok kétségtelenül emelték a Gellért-hegy nivóját, azonban hiányzik az az összefoglaló koncepció, ami ezt az értékes vidéket üdülőváros cityjévé léptetné elő.

A környék rendezésére kiirt eddigi tervpályázatok részletkérdésekre vonatkoznak. Az egyik tervpályázatot a Gellért-hegy alatti rakpart rendezésére írták ki és ez alkalommal sok értékes gondolat merült fel arra vonatkozólag, hogyan lehetne a Gellért-hegy alatti fürdőket valamely parksáv segítségével összekapcsolni. Régóta foglalkoznak a gondolattal, hogy a Gellért-hegy és a Dunapart között átvonuló teherforgalmat és villamosvasutat a hegy, illetőleg a fold alatt vezetik át s ezzel megszüntetik azt a zajos vonalat, ami a két természeti kincset elválasztja egymástól. Már megvalósuláshoz közele-

dik az a gondolat, hogy megszüntetik a Rudasfürdő szégyenletes kazánházát az exponált helyen felmeredő gyárkémményel egyetemben és a fürdő fűtését a Gellért-szállóból vezetett távfűtéssel látják el. A régi Rudasfürdő-épületek tetejét igen elmésen le akarják bontani, hogy tetőkerteket és strandokat létesítsenek a helyükbe.

A közelmúltban pályázatot írtak ki a Tabán rendezésére is és kétségtelen, hogy ez a pályázat ugyancsak sok hasonló értékes gondolatot fog felvetni a Gellért-hegy jövője érdekében. Itt volna azonban az ideje annak, hogy a Gellért-hegy környéke egységes terv keretében rendeztessék, vagyis meg kellene tervezni az üdülőváros cityjét, a kereskedelmi város túlparti fókuszát mellett a város második, az új idők szellemében megteremtett fókuszát.

Ezen gondolat kivitele érdekében egységesíteni kell a hegy körüli fürdőket és parkokat. A Tabánban helyet kell hagyni a legmodernebb fürdőszállodának is, a Gellért-hegyen pedig meg kellene teremteni a magyar gyűjteménymúzeumot. Nemcsak a magyar növényi világot kellene ezen a hegyen megtalálni, hanem a svéd Skansen mintájára a magyar népi, népművészeti, állat- és növényvilág, valamint épület-érdekességeknek olyan gyűjteményét,¹ ami páratlan volna az egész világon. Miért kell a nyomorult sasoknak ott gubbasztani a nyugati pályaudvar felé futó sínrengetegen elfüstölgő gőzvasutak zajában és kormában, mikor a város közepén álló kőszál tetején tanyázhatnának! Minek kell a torz, drágán összetákolt műsziklán ugrálni a zergéknek, kicsinyes műtavakban és műbarlangokban senyvedni az állatoknak a mai Állatkert területén, mikor itt a város közepén áll egy gigász kőrengeteg töménytelen meleg és hideg vizekkel, forrásokkal és barlangokkal. A rossz helyre tett Állatkert értékes területét fel kell szabadítani és felhasználni egészséges lakótelepülésre. A Gellért-hegy bebizonyította, hogy növénykert számára kitűnő terület. Éppúgy be fogja bizonyítani, hogy invenciózus elrendezéssel a legcsodálatosabb Állatkert is lehetne egyben, valamint népi nevezetességek múzeuma. A mai állat- és növénykerti terület értékesítése megadná a pénzügyi alapot a magyar Skansen megteremtésére. A hegy fái és sziklái között megbújnának az apró építmények és a város közepén emelkedő, a maga nemében páratlan hegyoldalt mindössze a természet ezernyi tarka kincse gazdagítaná. A gyógyfürdő, üdülő és pihenő élet városgyűrűjét egységesen kellene megtervezni és kialakítani és ez a kultúrgyűrű övezné a magyar gyűjteményparkot, amit bekoronázna a hegytetőn levő mai Citadella és az egyszerű nemesvonalú falak között kialakulhatna a magyar büszkeségek csarnoka. Ehhez a csarnokhoz és a páratlan kilátáshoz a siklók, hegyivasutak és autóutak sora a magyar gyűjteménypark nevezetességei mellett elhaladva jutna fel.

Ma még távol vagyunk az üdülőváros kultúrgyűrűjének egységes megtervezésétől, még távol a magyar gyűjteménypark egységes kialakításától, távol a magyar büszkeségek csarnokának megteremtésétől, de a Gellérthegy jövőjének kibontakozásában a mai idők sorsdöntő jelentőségűek. A csákányok megkezdtek munkájukat és a Tabán festői

¹ V. ö. Viski Károly, A magyar Skansen, Magyar Szemle, 1931 márc.

rendetlenségében meghúzódó öreg viskói egymásután tűnnek el. Ezeknek az öreg házaknak a lebontása évtizedekig húzódott, nem azért, mintha felismerték volna a Tabán jelentőségét a Gellérthegy centrális helyzetével kapcsolatban, és ezalatt az idő alatt az egységes tervet készítették volna, hanem mert a főváros mindenkor nagy üzlet lehetőségét látta a Tabánban és ha már jelentős nyereségre kilátás a közművek és utak kiépítésének költségei miatt nem is lehetett, mégis a kivitelezési terveket nehézségekkel is úgy igyekeztek elkészíteni, hogy legalább minden további áldozat nélkül oldódjék meg ennek a városrésznek a kiépítése. Pedig vétkes könnyelműség volna a köztulajdonban lévő telkek magas áron való értékesíthetése miatt intenzív és magas beépítést engedni ezen a vidéken, elépíteni a hegyet egy sablón városi útvonal házfalával, mint azt a Gellérthegy déli oldalán a Horthy Miklós-út felé tették. Pályázatot írtak ki a Tabán rendezésére, de mit érnek a legnagyobb tervek, mikor a városgazdasági napipolitika dönt a kérdésben és sem a pályázat kiírásakor, sem a pályázat eldöntésekor s legkevesebb a kivitelkor nem gondoltak és nem fognak gondolni a Gellérthegy kincseinek egyesítésére és az üdülő és idegenforgalmi városrész centrumának egységes kialakítására.

Jellemzően rávilágít a mai helyzet veszedelmes voltára az, hogy a Tabánnal kapcsolatos terveknek legfontosabb problémája az úgynevezett transzverzális főútvonal sorsa és ezen kérdés körül várhatók még a leghevesebb viták. Lesüllyesztendő-e a transzverzális főútvonal, vagy nem? Ugyanis ennek a nemrég megépített útnak, amelyik a tulajdonképpeni Tabán és a Gellérthegy között húzódik, nem 5%-os az emelkedése, hanem 6%. Teher- és villamosforgalom nálunk csak 5%-os emelkedésű útvonalon képzelhető el. Egyes verziók szerint ezt az utat kell kifejleszteni a keresztirányú főútvonal folytatásaként és le kell süllyeszteni olyformán, hogy a hegy tetején mély bevágásban haladjon és a keresztbefutó útvonalak ezt a mélyben futó utat hidalják át. Mit jelent ez? A régi iskola töprengését és kínlódását a görbére sikerült sugárutak értelmetlenségének megvalósításán, és ugyanakkor jelenti azt is, hogy a Gellérthegyet elszakítják a Tabántól. Ha ugyanis a transzverzális úton kialakul egy széles autóbusz-, villamos- és teherforgalom, akkor ez a zajos főútvonal a Tabánt és Gellérthegyet kettéválasztja és az üdülőváros cityjének egysége a magunk ügytelensége következtében megcsönkul. Ugyanakkor az útesüllyesztésnek aránytalanul nagy költségei is indokolatlanok, mert ugyanoda vezető enyhébb ejtésű főútvonal a Tabán megkerülésével is kiépíthető sokkal kevesebb költséggel, úgyhogy az a Gellérthegy egységét nem bontaná meg. Az ilyen természetű kérdések csak az esetben nagy és nehezen eldönthető problémák, ha a Tabán rendezése el van különítve a Gellérthegy egységes megoldásától. Ha volna üdülővárosi city-programm, akkor ilyen ügyekben nem volna kétség. Ma azonban a Gellérthegy ügyével kapcsolatos legegyszerűbb kérdésekben is hiányzik az összefoglaló vezérlő gondolat.

Élénk például szolgál erre a Rudasfürdő átépítésének vajúdása. Régóta készen állanak a tervek a Rudasuszoda tetőzetének átalakítására, a tetőtérasz és tetőstrandfürdő létesítésére. Erre többek között

olyértelmű kivitelezési ajánlat érkezett be, hogy a lebontásra kerülő gépház melletti öreg bérház anyagértéke fejében elvégezték volna a fürdő prosperitására nézve nélkülözhetetlen átalakítást, tehát a tetőstrandfürdő minden pénzázdozat nélkül megteremthető lett volna. De nem így történik. A bontási munkálatok kiadását más ügyosztály végzi a város adminisztrációjában, mint a fürdő fejlesztését. Az illetékes ügyosztály pedig nem volt hajlandó idegen vállalkozóval, — a város tulajdonában levő, de mégis csak — idegen fürdő érdekeinek tekintetbevételével végeztetni el a bontást. Így aztán kiadták a munkát, ahogyan az más fővárosi bontásoknál szokásos, s az ebből befolyt összeg csak mintegy harmadrészét tette ki annak, ami a tetőstrandfürdő építéséhez kell. Ráadásul a bevett kevés összeg is elfolyt a város pénzügyi csatornáiban és ma nincs fedezet a Rudas modernizálására. Ez a mákszemnyi izlelítő elég annak az érzékeltetésére, miért nem lehet összekapcsolni a Rudas-, Rác- és Gellértfürdő érdekeit, miért nem lehet a Gellért- és Rudasfürdő közötti távfűtést megépíteni, a szegyenletes kazánházat lebontani, a fürdőket összekapcsoló kúrparkot megteremteni és a Tabán kérdését a Gellértheggyel összekapcsolni, a magyar Skansent megszervezni, a Citadellában a kultúracsarnokot felépíteni, a hegyivasutat, siklót és egyéb ezernyi munkát egy egységes terv keretében összefűzni,

A fény még egyelőre csak a hegy tetejét világítja meg s a hegy oldalai sötét homályba burkolódnak és bizony a hegyoldalak sötéttségében mindennap veszteségek érhetik az üdülőváros központjának kibontakozó ideáját. Ma a tabáni viskók tűntek el és lehet, hogy még ez is veszteség részben, mert hiszen a magyar Skansenben helyet nyerhetett volna egy kisdarab romantikus utcarészlet is, tipikus ősbudai kiskocsmá, muzeálissá alakítva. Most lebontjuk, hogy valahol majdan silány utánzatként egy darabját újra felépítsük. Ez azonban az ország megörökítendő érdekességei között jelentéktelen szerepet tölt be és fenntartására azért lehetett volna gondolni csupán, mert épp ott fekszik, ahol a magyar érdekességek múzeumának kellene elhelyezést nyernie. A hegyoldalak mai ködös sötétsége a különböző, egymással össze nem függő tervpályázatok eldöntése kapcsán még veszedelmesebb veszteségeket is okozhatna. A remény azonban meg van arra, hogy a tabáni tervpályázat eldöntése rávilágít a hegy oldalára és mielőtt még nem késő, kibontakozik egy újabb tervpályázat lehetősége. Egy olyan tervpályázaté, mely hivatva volna összefűzni a fővárosnak szét hullani készülő koronáját, megteremteni a Gellérthegy egységét, a főváros gyógy-, üdülő- és idegenforgalmi oldalának, Budának centrumát a jövőben.

KAFFKA PÉTER

FILLÉRES GYORS ÉS KIS SZAKASZ

A VILÁGHÁBORÚ utáni békék bármennyire megnehezítették is a közlekedést és forgalmat az országheldarabolások által, a vasutak mindentűt gyors munkával siettek elébe az újra meginduló fejlődésnek, hogy eleget tehessenek a megnövekedő forgalom szükségleteinek. A forgalom növekedésének tenfpója azonban nem nyerte vissza régi ritmusát és bekövetkezett az a helyzet, hogy még a monopolisztikus vasutaknak is utasszerzésre kellett törekedniök, amivel a vasútpolitikának új korszaka indul meg.

A vasutak a mai viszonyokra sohasem gondoltak, de helyzetük különben is más, mint az üzleti vállalatoké. A nagyközönség, sajnos éppen ezzel nincs kellőleg tisztában. A vasutaknál az állandó befektetések összege egészen más arányban van a teljesítménnyel arányos kiadásokkal, mint bármely más vállalkozásnál. Az állótoke hatalmas tömegeit sohasem lehet kivonni, a forgalom csökkenését lehetetlen tökéletesen követni; de ha ez sikerül is, igen sok az olyan kiadás, mely állandó marad, akár ezer, akár egymillió utas forgalmát kell a vasútnak lebonyolítani. Ez magával vonja, hogy a vasúti tarifa kalkulációjának más alapokon kell felépülni, mint bármely más árvetésnek.

Igen helytelen tehát azt gondolni, hogy a „nagy forgalom, kevés haszon“ a vasutaknál is követhető elv. Pillanatnyilag úgy tűnik fel, hogy igen; hiszen az állandó költségek magas volta sok utast kíván és úgy tűnik fel, mintha a tarifa leszállítása a vasút deficitjének megszűnését vonná maga után. De ez nagy tévedés, aminthogy a köz-tudatban közlekedési vonatkozásokban igen sok ily tévedés él, a közlekedési düettánsok nagy tömegének magyarázatai következtében. Ezek közé tartozik például a vasút és autó, villamos és autóbusz konkurenciája kérdésében elfoglalt nézetek nagy része is.

Lehetetlen a MÁV-tól további tarifacsökkentést várni és a személyszállítás olcsóbbodásától a deficit eltűntét jósolni, mert tudni kell azt, hogy a vasút már ma is minden egyes utasára ráfizet. Egy évben (1930—31) a bevételek 36%-a ered a személyszállításból, míg az összes kiadások 54%-a terheli azt. A viteldíj leszállítása csak megnövelné a kiadásokat, de nem szaporodnék a bevétel azzal arányosan.¹

Miként lehetséges ezek után jó üzleti politikát folytatni? Sokan a filléres gyorsok népszerű intézményére hivatkoznak és a jelentősen leszállított viteldíjakban látják egyedül a célra vezető eszközt. És most ezek után hihetetlennek fog hangzani, hogy a filléres gyorsok

¹ Zelovich: A vasúti üzem gazdaságosságának mértéke. Vasúti és Közlekedési Közlöny, 1932. 49.

a vasútvállalatnak hasznot, egy igen minimális összegű, de határozott hasznot jelentenek. Igen, de ehhez tudni kell azt, hogy az esetenként induló vonatoknál a vasút mindenkor egy teljesen zárt szerelvény 100 %-os 1 lóhelykihasználtságával számol. így aztán világos, hogy az összes rendelkezésre áUó ülőhelyek előre való eladásával negyedáron is haszon mellett tudnak ezek a vonatok nagy utastömegek szállítására vállalkozni. Igen, mert amíg itt az ülőhelyek mindegyike foglalt, addig az 1930—31. gazdasági év folyamán a többi gyorsvonatoknál az ülőhelykihasználtság átlagosan csak 28.5% volt; az I. kocsiosztályon 8%, a II-on 29.4%, a III-on 32.5%.

Ezek a kirándulónvonatok a vasút számára egy minimális nyereséget tudnak biztosítani, az általános viteldíjak leszállítása azonban nem hozna hasonló eredményt, mert ha megnövekednék is az ülőhelyek kihasználtsága a viteldíjleszállítás százalékának mérvében, nem biztos, hogy ezzel arányban növekednék-e az utasok száma, mert tudni kell azt, hogy egy 10%-os tarifaleszállítás esetén nem elegendő a bevételek megtartása céljából az, ha ezzel az utasok száma is csak 10%-kal növekszik, mert számítani kell arra, hogy a megnövekedett utastömegek szállítására céljából egyre több teljesítményre is lesz szükség.

A vasút célja az ú. n. filléres gyorsvonatok segélyével az utazási kedv fenntartása, magának az utazásnak a propagálása. Lehet, hogy egy bizonyos utastömeget el is veszít a menetrendszerűen közlekedő vonatai részére, de ez megéri. A cél szolgáltatásban ezek a vonatok megfelelnek, de nem jogosítanak fel arra, hogy a viteldíjoknak általános leszállítását bárki is joggal követelje.

A viteldíjleszállítás utasszámfokozó hatását ismerjük, de mód lehet az utasok számának növelésére és főként a bevételeknek a kiadásokkal szembeni növelésére más módokon is, mint ahogy igen sok megtakarítás érhető el az egyes utasokra eső holtteher csökkentésével, a kocsifordulók gyorsításával és mint utasvonzó szerepelhet az is, ha a helyközi forgalomban a vonóerő javításával és kisebb egységek közlekedtetésével jobb menetrendet tudunk készíteni, mely egyrésztől több, másrésztől sűrűbb közlekedést biztosít abban a forgalomban, amit a német kifejezés találóan „Berufsverkehr“-nek nevez és amit magyarban talán a munkaforgalom fejez ki megfelelően.

Az az előnyös helyzet, melyben a nagyvasutak évtizedeken keresztül zavartalanul fejlődtek, nem engedett kifejlődni oly elgondolásokat, melyeken keresztül nagy megtakarítások érhetők el és egyben a forgalom még jobb is lesz, mint volt. Szerencsére manapság a közlekedési tudományoknak éppen az adott helyzet folytán külön terük jutott újabb és újabb elméletek felállítására és olyan kutatásokra, melyek nemcsak ma, de még évtizedeken keresztül igen fontos segítői lesznek minden közlekedési vállalat üzemzetésének. Csak egy példa erre: a Budapest és Debrecen, a Budapest és Szeged között közlekedő távolsági vonatok a kényszerítő körülmények hatása alatt ma együtt közlekednek egészen Ceglédig, ami egy útban magában 73 kilométer mozdony-teljesítménymegtakarítást jelent a vele járó munkadíjakkal, gőztartással és miegymással együtt.

A GAZDASÁGI VÁLSÁG hatása előbb vált a nagyvasutak személyfuvarozásában érezhetővé, mint a belsővárosi közlekedésben. A belsővárosi forgalomban a közlekedési eszközök használatának szükségyszerűsége — ha talán első pillanatra különösen hangzik is ez — hamarabb jelentkezik, mint a távolsági forgalomban. De úgy is magyarázhatnák ezt, hogy előbb lehet kényszerítő körülmények hatása alatt lemondani távoli utakról, melyek kirándulási vagy látogatási célból szükségesek, mint arról, hogy távoleső munkahelyünkre gyalog menjünk nap-nap után el. A nagyvárosokban kialakult élénk forgalmi élet hamar rászoktat arra, hogy munkahely és lakóhely között közlekedési eszközt vegyünk igénybe.

A nagyvasutak adta személyszállítási lehetőségeket a tömegek hamarabb tudják — kényszerítő okok következtében — nélkülözni, mint mindennapi életükben a villamost, mely lényegileg nem más, mint munkaeszközük egy része, aminthogy eszerint nem is helytelen, ha az utazásra fordított időt mint a munkaidőnek egy természetes részét számítjuk. Az utasszámok kiesése ezek ellenére is hamar következett be a városi közlekedési eszközöknél is. A tarifaképzésnél, amint már ebből is látjuk, a városban egészen másként kell tehát eljárni, mint a nagyvasutaknál.

A nagyvárosok közüti közlekedési eszközeinek rendeltetése elsősorban az, hogy az utasoknak időmegtakarítást nyújtson. Nagyvárosaink területi kiterjedése, ha napjainkban meg is közelíti, de még nem érte el azt a nagyságot, hogy azon belül minden nagyobb fáradság nélkül ne tudnók elérni a legtávolabbi pontokat is. A közlekedési eszközök használatának szükségyszerűsége tehát elsősorban időmegtakarítási szempontból lép fel. A belsővárosi közlekedési eszközök megrövidítik a városban levő távolságokat, azokat egymáshoz időben közelebb hozzák. Vagyis ebből következik az, hogy a közlekedési eszközök sebességének fejlődésével arányban növekszenek a nagy göcök által agglomerált területek.

A tramwaynek viteldíjképzése eredetileg ebből indult ki, bár sajnos hamar el is tért ettől az elvtől, mely igen helyesen a teljesítménnyel szemben arányos ellenszolgáltatást kívánt.

A viteldíjrendszerek ismertetése előtt azonban térjünk vissza a mai adott helyzet további tisztázásához. Az utas lényegileg a megtakarított idő ellenértékét fizeti meg a villamosnak. Az idő értéke napjainkban egyre jobban csökken, tehát világos, hogy a viteldíj arányosan mindig drágább lett. Csökkent az idő értéke, mert nincs munka és a munkanélkülinek az idő teljesen értéktelen, de csökkent a munkásnak is, mert a megtakarított időt ma kevésbé tudja kihasználni és inkább megtakarítja a villamos költségét. Természetes, hogy ez fokozottabban vonatkozik azokra az esetekre, amikor igen közeli távolságok leküzdéséről van szó és kevésbé azokra, amikor többkilométeres utakat teszünk meg villamossal, s oly távolságokra kell mennünk, melyeket gyalog aligha tehetnők meg.

Első pillantásra is világosan következik ebből, hogy a hosszabb utak viteldíja kevésbé drágult meg — az idő értékének csökkenése következtében, — mint azoknak az utaknak ára, ahol a villamos teljesítményével szemben komoly konkurrenciát okoz a gyaloglás is.

A város fejlődése és egyre jobban széthúzódása következtében a villamos utasszámának és ezzel azonos tarifa mellett a bevételeknek is egyre inkább növekedniük kellene, de ezzel szemben, mint tudjuk, mégis hiányok állanak be! És az elveszett utasok száma több, mint amennyit az általános munkanélküliség adatai alapján várhatnánk,¹ vagyis nem egyedül a gazdasági válság hatása alatt csökkent meg az utasok száma és a bevételek összege. Adataink rávilágítanak arra, hogy a tarifa hibás szerkezetű felépítése nagy részben oka volt az utasszámok kiesésének és a bevételek elmaradásának. Fejlődő élet-színvonal, növekvő gazdasági jólét mellett ez kevésbé jutott kifejezésre; s így csak most, a legnehezebb időkben, kellett a villamosvasutaknak új tarifarendszerek után kutatni.

A KÖZÜTI VASUTAK és általában a nagyvárosi közlekedési eszközök viteldijképzése nem könnyű feladat. Az eddig használatos tarifarendszerek valamennyije két főcsoportba vonható össze, melyeknek megvolt saját apostoluk mindaddig, amíg a berlini közüti vasutak gazdaságosságának kimélyítésére Giese tanárt fel nem kérték, aki arra a kérdésre, hogy Berlin közlekedésében mily tarifát alkalmazzanak, úgy felelt ugyan, hogy az egységes rendszert ajánlja, de munkája egészén végigvonul az a kétség, hogy vajjon melyik rendszer a kevésbé rossz. .

A teljesítménnyel arányos díjat követelő rendszer a jegykezelés technikáját komplikálja, mert ahányféle utazás lehetséges, minden esetben más és más jegyet kell kiadni, ami oda vezet, hogy egységesíteni kell és több utat egybe vonva, kevesebb számú jegykategóriát alkotni. A kalauzok munkája még így is igen nehéz, de megvan az az előny, hogy minden utas olyan jegyet vált, amilyenre szüksége van és azt nem használja másra, csakis azon céljának elérése érdekében, amiért villamosra szállt.

Ha a viteldíj a megtehető utaknak hosszával arányosan változik, akkor a fizetett viteldíj és a villamos által nyújtott teljesítmény megfelel a teljesítmény és ellenszolgáltatás közgazdasági elvének. Előnye ennek az, hogy minden egyes utas közelítőleg annyit fizet, mint amennyi teljesítményt a vasúttól nyer és útja végeztével jegyének érvénye automatikusan megszűnik, azt tovább nem használhatja, azzal második célt már el nem érhet és jegyét másnak sem adhatja át.

Az egységes rendszer, mely kevés változattal Budapesten is érvényben volt a kisszakasz bevezetéséig, abból indul ki, hogy a jegykezelést a minimumra kell redukálni és ezért legtökéletesebb formájában jegyet tulajdonképpen ki sem ad. Az Egyesült-Államok nagyvárosainak gyorsvonatain uralkodik ez a tökéletes forma, az ú. n. öt-cent-tarifa, mely azonban a földfeletti utcaszintben vezetett vasutakon egyáltalán nem használható. A földalatti vasút hálózata ugyanis egy zárt egészet alkothat, ha a perronjaira vezető ajtókat lezárjuk. Elég ebben az esetben egyszer megfizetni a viteldíjat, ezért az automatikusan záró ajtón

¹ L. szerzőtől: Adalékok a budapesti közüti vasútak tarifareformjához. Városi Szemle, 1933, 4—5.

² Giese: Die Tarifverhältnisse der B. U. G. 1931.

bejutunk, utunk végeztével a perront el kell hagynunk és csak úgy folytathatjuk utunkat, ha újra befizetjük a viteldíjat. A közbeneső átszállások számát, a megtehető utak irányát ennek következtében nem szükséges korlátozni, nem úgy, mint az utcaszíni vasutaknál, ahol a kocsiról lelépve az egységes villamosjegy felhasználható újabb utak megtételére, amiért pedig a vasút jogosan új viteldíjat követel.

Az egységes rendszeren belül tehát meg kellett szabni az utazás idejét, majd a megtehető utak irányát, a megtörtént átszállások helyét, vagyis a jegykezelés technikája ismét megnehezedett.

De hatalmas hátránya ennek a viteldíjképzésnek az, hogy a hosszabb utak aránytalanul olcsókká válnak, míg a rövid utazások drágákká. A vasút szempontjából a rövidebb távolságra utazó utasok számát fokozni a cél és csökkenteni azok számát, akik igen hosszú utakat tesznek meg. A tarifaképzésnek ez a most megfigyelt módja éppen az ellenkezőt cselekszi, amit átlátni igen egyszerű és világos. Ha most még ehhez hozzátesszük azt, hogy a rövidebb távolságokon belül utazók száma mindig nagyobb, akkor világosan látszik, hogy ez a tarifaszisztéma elriasztja azt az utastömeget, mely számra nézve is nagyobb és a vasútállalatnak is több hasznot jelent. Magától következik, hogy romló gazdasági viszonyok között a vasút használatától előbb fog az elmaradni, aki aránytalanul drágább viteldíjat fizet, és előbb tér át gyaloglásra az, aki csak közeli célokat akar elérni. A vasutak számítása mind irreálisabb lesz, az utasszámok, megcsúfolva minden előzetes statisztika-elgondolást, rohamosan esni fognak, aminthogy ezek is a világ majd minden nagyvárosában. Természetesen ott is, ahol osztott és a teljesítménnyel arányos tarifa volt érvényben, de ott sohasem oly nagy mérvben (pl. Londonban), mint az egységes tarifarendszerrel dolgozó vasutaknál.

Az egységes tarifa teljes csődjét szomorú tapasztalatok alapján kellett megállapítani a városi vasutaknak. Romló gazdasági tendencia mellett új tarifarendszert bevezetni azonban sokkal súlyosabb feladat, mintsem azt hinnénk, mert minden új kísérlet teljes csődöt is mondhat és ez esetben a baj csak még jobban fokozódik.

A kísérletek abból indultak ki, hogy az egységes viteldíjat leszállítani igyekeztek, ami természetesen még inkább kieső bevételeket eredményezett, mert az utasok száma megnövekedett ugyan, de nem abban az arányban, mint a bevételeké, ami így effektív veszteséget jelentett. Sokáig késett az egységes jegy uralmának megszüntetése és a teljesítménnyel arányos viteldíj-rendszer bevezetése. Mégis Budapest villamos vasútja volt a legelső, mely visszatért azon régi és jogos elgondoláshoz, hogy aki kevesebbet utazik, annak olcsóbban kell adni az utazást, mint annak, aki hosszú utat tesz meg. És szembeszállt azzal az érveléssel, hogy ez antiszociális elv, mert az egységes rendszer a rövid távolságú utasra hárítja annak útiköltségét is, aki szociális okok miatt lakik messze a város centrumától. Szembeszállt, mert az talán még inkább antiszociális, hogy éppen a viteldíjak egységes volta miatt a város messze szétterjedjen villamosvonalai mentén és a belső részek

idő előtt elnéptelenedjenek.¹ Ma már egyébként sem a szegényebb néposztály olcsóbb lakás utáni vágya tölti meg a perifériákat, hanem egy világjelenség, ami a nagyváros lakosaiban egyre jobban él, — hogy szabadon, levegősebben törekedjék lakni, felhasználva a villamosvasutak fejlődő technikáját, mely a legtávolabb eső területeket is időben egymáshoz közelebb hozza.

A kisszakaszrendszer ezen megfontolások szerint tehát hatalmas tarifapolitikai esemény, melynek hatását legjobban talán az mutatja, hogy a budapesti példa után már több német nagyváros, így Bécs és Berlin vasúti vállalata is átvette. Utasvonzó szerepe kétségtelen, mert a legrövidebb utak teljesítményét hihetetlen mértékben leszállított áron adja és ezzel olyan tömegeket tud megnyerni, melyek már régen leszoktak a villamos használatáról. Természetesen szemben áll ezekkel azok száma, akik nagyobb utak megtétele esetén most részben gyalog, részben villamoson haladva olcsóbban utaznak, mint azelőtt, de valószínű, hogy ezek száma elenyésző csekély.

A megtehető utak most már négy kategóriába osztattak tarifális szempontból, melyek közül a megtehető távolságok szerint három egymáshoz még igen közel áll; míg a negyedik nagyon messze. Amíg hat fillérért átlagosan egy, tizenkét fillérért két, 18 fillérért három kilométer út tehető meg, addig a 24 fillér lefizetése még mindig cca 25 km út beutazására jogosít és ha ilyen távolságra kevesen használják is, viszont sok azok száma, akik a korlátlan lehetőségek miatt az átszállójegyeket úgy használják fel, hogy szabálytalan átszállásaikkal a vállalatnak sok kárt okoznak.

És itt egy nagy probléma vetődik fel, aminek megoldása nemcsak a vasútállalat szempontjából igen fontos, hanem városfejlesztési kérdésekkel is kapcsolatos. A modern város napjainkban fejlődésének egész új stádiumába jutott, alig néhány éve, hogy ez Budapesten is fokozottan jelentkezik és ezt a fejlődést legjobban a tarifális intézkedések irányíthatják. így tehát nem egyedül a vasútállalat érdekeiből kell mihamarabb egy a kisszakasznál is jelentősebb viteldíj-képzési reformot felépíteni, hanem tekintettel kell lenni a települések helyes eloszlásának kérdésére is. Ebben aztán nem szabad a napi politika által diktált erőknek érvényre jutni, hanem csak alapos és szakképzett közlekedéstudomány és egészségügyi elvek lehetnek a döntő tényezők. Budapest jövő városfejlesztésének kitűzött útjain sokszor a közlekedési kérdések döntő szava kell hogy érvényesüljön, de mindenkor komoly alapossággal és tudományos felépítéssel szabad csak a közlekedéspolitikát művelni.

RUISZ REZSŐ

¹ L. szerző Közlekedés és település kölcsönhatása Budapesten. Városi Szemle 1933. 2.

POLITIKUSOK A RÁDIÓBAN

GÖMBÖS MINISZTERELNÖK két legújabb rádióbeszéde igen szemléletessé tette az államvezetők és a nép érintkezésének új módját: a miniszterek a parlamentek mellőzésével közvetlenül a nemzet tagjainak számolnak be, nem a nemzettagok képét viselőknak. Roosevelt elnök ugyanezt a módot használja nagy beszámolóinál, a kisebb dolgokról pedig titkára tájékoztatja rendszeres heti rádióbeszámolóiban az amerikai nemzetet. Az elnöki titkár üzeneteket is ad, megbeszéli elfoglalt gazdája helyett és nevében a beküldött javaslatokat és nemzetmentő terveket; műsorszámára rendkívül népszerű, mert igen érdekes is mindig. A brit és német miniszterek szintén sűrűn szólnak rádión át népükhöz.

Különösen fontosnak látszik ez a közvetlen rádiószózat olyan országokban, hol a rendes parlamenti élet különböző okok miatt megszakad. Így Ausztriában és Németországban volt a közelmúltban bőséges példa rá, hogy az állam vezetői szükségét látták eljárásaik közvetlen igazolásának.

Az a tény, hogy a nyílt vagy burkolt külföldi diktatúrák oly szívesen nyilatkoznak a parlamentek feje felett közvetlenül a polgároknak maguknak, amúgy is parlamentellenesnek látszó korunkban azt a hitet keltheti, hogy a rádió a parlamentellenesség sikeres eszközévé, tehát a nagy tömegeket szolgáló volta mellett antidemokratikussá válik. A parlamentben nyilatkozni nehezebb az állam vezetőinek, mert ott visszaérvelhetnek; a rádióban a nép azonban nem szólhat vissza, nem teheti meg az észrevételeit. A rádió tehát akadálytalan, mondjuk azt, ellenérvmentesített hangadója a politikai meggyőződésnek. Az ellentmondás ezen a ponton igen érdekes, mivel a világtörténelem eddig legdemokratikusabb és a nagy néptömegeket legjobban szolgáló eszköze látszik miatta népuralomellenesnek.

Egy érdekes megfigyelés azonban hamar megdönti ezt az aggodalmat. Minél kisebb és minél demokratikusabb ugyanis valamely ország, annál többször szólalnak meg rádiójában a miniszterei. Dániában például az egész népjóléti törvényjavaslatot magának a népjóléti miniszternek alapos rádióelőadásaiából ismerte meg a dán nép, ami a parlamentáris elintézésnek egyáltalában nem vált kárára. Nem hiába áll legelső helyen rádiózás dolgában Dánia a világon, elől van a miniszterek rádióelőadásai tekintetében is; minden héten nyilatkozik egy-két miniszter tárcája időszerű kérdéseiről, mégpedig nemcsak általánosságban. Ebben az országban pedig igazán nem lehet demokraciellenességről beszélni.

Ugyancsak érdekes például szolgál a miniszterek rádiónyilatkozatai dolgában egy másik demokratikus és szigorúan alkotmányos kis ország, Belgium. Itt minden miniszternek joga van arra, hogy havonta 10 műsorórát igénybe vegyen a rádióban. Emellett a belga rádió, éppen úgy mint a dán, készséggel ad helyet képviselők közérdekű előadásainak, melyekkel azok elég sűrűn szerepelnek is mindkét országban.

A legérdekesebb és legkulturáltabb politikai jelenség persze az volna a rádióban, ha valamely nagyon fontos, nagyon nagy érdeklődést keltett kérdéstről az állam vezetői, meg a legkiemelkedőbb ellenzéki vezetők személyeskedéstől menten, a finom formák közt megnyilvánuló meggyőződés szellemi fegyvereivel tartanának beszélgetést a mikrofon előtt.

Eddig nem volt még erre példa, de a fejlődés iránya ezt is megteremti majd.

Október elején igen érdekes kísérletbe fogott bele a brit rádió. Daventry műsorában ugyanis „A vita folyik” címen az ország legkiválóbb politikusai tartanak sorozatos beszédeket. Minden héten egy ilyen beszéd van. A sorozatot Baldwin volt miniszterelnök nyitotta meg és a rádió hallgatósága öt aktív miniszter, továbbá az ellenzék vezére, a munkáspárt két vezérszónoka és egy liberális párti szónok szájából hallhatja meg, hogy mi a legégetőbb és a köz javát legjobban szolgáló politikai teendő az egyes pártok véleménye szerint Angliában. A rádió e politikai fejtegetéseknek teljesen szabad teret engedett. A beszélőket semmiféle előzetes olvasásnak nem vetette alá. Az egyes szónokok egymás rádióbeszédére is feleltek.

Csak egy dologról nem szabad beszélni: Indiáról.

Ugyancsak bevonult a napi politika az államosított norvég rádió műsorába is. A norvég választások alkalmából ugyanis október második hetében minden nagy norvég párt legelőkelőbb képviselői tartottak rádióbeszédet este 9-kor. Először a baloldali pártok részéről Mowinckel miniszterelnök és külügyminiszter, a genfi népszövetségi üléseken is szerepet játszó baloldali norvég politikus beszélt. A következő napon a storting elnöke, Hambro állt a mikrofon elé, aki a jobboldal véleményének adott hangot. Harmadik napon a munkáspárt részéről a laktinget (szenátus) elnöke mondott a rádióban választási beszédet.

Ha mindehhez még hozzávesszük, hogy Dollfuss kancellár az ellene elkövetett merénylet után a rádió útján közvetlenül a nemzetnek számolt be állapotáról, Hitler a népszövetségből való kilépést a rádióban indokolta, úgy elmondhatjuk, hogy a rádió hovatovább a parlament szerepét kezdi betölteni, az államférfiak benne a legközvetlenebbül érintkeznek a néppel.

Legérdekesebb azonban a politikai rádiózás terén a mai német kormány állásfoglalása. Úgy Hitler, mint Goebbels azt a felfogást vallja, hogy a rádió az államvezető és a nép közötti közvetlen érintkezés eszköze. A Führer a rádióban nyilatkozik meg urának, a Volk-nak, amiből nemcsak a rádió határozott állami jellege következik, hanem a rádiózásnak magasabb állami, nemzetpolitikai érdekekből való feltétlen biztosítása is. Baden-Badent, a nagymúltú fürdővárost megtették rádiómintavárosnak, melyben kérlelhetetlenül megvetetik

minden villamosmotor gazdájával a zavartalan rádió vételhez szükséges zavarhárító felszereléseket. A baden-badeni rádió mintaváros tapasztalatai alapján készítik el az új zavarhárító törvényt, mely biztosítani fogja az állam vezetőinek a néppel való háborítatlan érintkezését. A nemzeti szocializmus minden vonatkozásban felhasználja a rádiót a lelkek átformálására, de emellett hirdet egy nagy, új kollektív gondolatot is: a köznek kötelessége az állampolgárok felvidámításáról is gondoskodni. A nyers és unalmas propaganda előadásokat, melyek az új uralom első szakaszában ugyancsak elburjánzottak, a propaganda-miniszter hamar leintette és vidám műsorok adását rendelte el. Ma a vidámítás a műsorszerkesztés legfőbb teendője birodalomszerte.

Általában a művészetnek szórakoztató iparrá, sikerlihegessé fajult területét is az állam kezébe adták az új német politikusok. A propagandaminisztérium rádióosztályában egy új szervet állítottak fel „a német népeletből fakadó új kultúrélet” számára, mely a Zentralstelle des geistigen Aktivismus nevet kapta. „Az üzletemberek csoportjainak raffinált összejátszása eltűnik a kultúrélet területéről. Nem „sikerekre” fogunk dolgozni, hanem valódi értékeket és teljesítményeket adunk. A nemzeti szocialista mozgalom egész toborzóerejét, az új állam teljes propagandaszervezetét e nagy cél szolgálatába állítjuk.” Az idei „Kunstwinter” már felkutatja az ifjú német kultúréroket, hogy azokat a nagy egész, a nép szolgálatába állíthassa. Az új értékek elsősorban a rádióban kapnak nyilvánosságot. Az értelmetlen és nemzetietlen divatos dalok, az úgynevezett slágerköltészet helyébe a német népdalt tették, ma az egész német rádió mind a tíz fő- és tizenhét közvetítő-állomásával egy nagy népdaliskola. Ugyancsak szorgalmazzák a német táncokat is, a világszerte divatos táncok közül csak a fosnak és tangónak kegyelmeztek meg, az elsőnek kényelmessége, a másodiknak szépsége miatt.

A rádió tehát az új német politikusok szerint a Führer és a nép közvetlen kapcsolatának eszköze elsősorban; azután pedig nevelő- és munkautáni szórakoztatószerv. Ebben az elgondolásban látják a modem rádió világszerte érvényrejutó formáját; Goebbels büszkén hirdette az augusztusvégi jubiláris birodalmi rádiókiállításon, hogy „mi teremtjük meg az első modem rádiót a világon!” Hogy a propaganda-miniszter jelszava: „Rádiót minden házba!” minél hamarabb megvalósulhasson, megcsináltatták a népvevőkészüléket, a Volksempfangert, mely a körzeti adóállomás kifogástalan, hangszórós vételét biztosítja.

A latin eredetű államok politikusai távolról sem értékelik személyes közreműködésükkel annyira a rádiót, mint a germán fajtákéi. Mussolini közvetlenül sohasem beszél az olasz néphez a rádió útján, miniszterei sem. Az olasz rádió nem-zenés része általában még igen sok kívánnivalót hagy hátra. A francia nem igazi rádiós nemzet, államférfiai tehát nem tartják szükségesnek, hogy politikai nyilatkozataikra használják a rádiót. Az állam csak ezidén avatkozott bele erőteljesebben a francia rádiózásba, egy nagy párizsi állomást megvett és fejleszti az állami rádióállomáshálózatot. Ahhoz azonban, hogy a rádió a franciánépet is jelentse a politikusok szemében, még nagy utat kell tenniök. A spanyol rádió ugyancsak fejletlen még; Madrid ad nagy ország-

gyűlési beszámolót, de politikusok még nem használják szószékül. Barcelonában a katalán államelnök, Macia már többször beszélt.

A csehszlovák rádióban főleg a közoktatásügyi miniszter beszél, megemlítésre méltó, hogy a németnyelvű iskolai rádióban is.

A fejlett orosz rádiózás nem nélkülözi a politikai propagandát. A különböző népbiztosságoknak rendszeres műsoróráik vannak, de maguk a népbiztosok, a politikai vezetők nem szólnak rádión át a néphez. A belföldi politikai propaganda általában csökkenő irányzatot mutat, helyette mind több és több zenét és — különösen tetsző, de így van — egyre nagyobb számban operát adnak a szovjetállomások. A négy moszkvai nagyadó, a Komintern, a Popov, a Szakszervezeti adó és a Sztálin mostanában egy héten tíz-tizenkét operát is közvetít különböző moszkvai színházakból. A külföldi politikai propaganda erős, hetenként körülbelül 30 előadást ad csak a négy moszkvai nagyadóállomás, ebből német nyelvű rendszerint 13, angol 5, francia 3, cseh 3, svéd 2, spanyol 2, holland 1, magyar 1. A külföldre szóló politikai propaganda-előadások a legjobban vehető műsorórákban vannak, este 20—24 óra között, ezeket három rövidhullámú állomás is közvetíti. Érdekes, hogy a moszkvai adók olasz, román és lengyel nyelvű propaganda-előadásokat nem tartanak.

KILIÁN ZOLTÁN

FIGYELŐ

AZ ÁLLAMFÉRFI TERMÉSZETRAJZA¹

ANEMZETI ÉLETNEK olyan megfigyelői, akikről a nagyközönség alig vesz tudomást, de akiket a jövő gyakorta igazol, évek óta látják a szakadékot, mely a tudomány, a kultúra emberei és a nemzeti tömegek közt mindinkább elmélyül. Nem mintha a tudósok még mindig a századvég elefántcsonttomyában élnének s onnan néznék le az élet mindennapos mozgalmait, ezt annál kevésbé tehetik, hiszen többször is megrövidített jövédelmük még szinte álmaikban sem engedi meg nekik a turns ebumea luxusát s a valóságban, aki ismeri a felsőbb oktatás embereinek, múzeumi és könyvtári szaktudósoknak gondolkodását, az tudja, hogy talán egyetlen más társadalmi csoport sincsen, mely oly feszült figyelemmel nézné a dolgok alakulását, s reális pillantását oly féltő gonddal, haza és nép sorsát kémelő szeretettel szögezné a napi politika „képmutogatásaira“, mint épp ezek a „szobatudósok“. Mi az oka, hogy a kultúra emberei mégis hiányoznak a közélet porondjáról, talán még inkább, mint a világháború előtt, a kiegyezés korszakában? Komis Gyula írja, hogy a tudósokat „nem elégitik ki főképp a társadalomnak gazdasági vagy jogi rendjére vonatkozólag talált igazságai: erős belső ösztönt éreznek arra, hogy ezeket a tőlük meglátott igazságokat a valóságba is átültessék, a társadalmat igazságnak vélt eszményük szerint átformálják“. A tudóspolitikusok életéből elvont e megállapítás alig áll a mai magyar tudósnemzedékre. Nemcsak izlése tartja vissza: a „dunaparti fényes palotáig elég sáros út vezet“, mondja szintén Kornis s még ha hajlandó volna is egy nagy cél érdekében kisebb-nagyobb lelki áldozatokra: alig hiheti nagy illúziók nélkül, a műveltség erejének nagy túlbecsülése nélkül, hogy az ő politikai működése oly befolyással lehetne a nemzet sorsára, hogy ez megérné a politikának szükséges engedményeket. Innen van, hogy az olyan tudósok helyén, akik nemcsak nagy értelemnek, de nagy érzések centrumának is székhelyei, a közéletben mindinkább állandósul a félműveltek, a sarlatánok, az üres nagy hangok kultúrszuggesztíója, az európai műveltség és tudomány átültetésének útjait ilyenek próbálják körvonalazni a közönség előtt, amikor még nagy szerencse, ha ez a közönség ártatlanságában nem érti meg beszédüket.

Hogy ez nem jól van, az világos. Egészséges nemzeti élet nem mondhat le kiművelt szellemeinek építőmunkájáról elszíntelenedés és idővel elsenyvedés nélkül. Lehet, hogy ez a meggondolás vezette az előttünk fekvő könyv szerzőjét pályájának újabb fordulatánál. Komis Gyula a filozófiának, moderm pszichológiának, pedagógiának szakembere, aki tudományának mélyéig hatolva, írta köteteit, míg egyik legutolsó nagy munkájánál ki nem derült, hogy a filozófia és pedagógia elvont kategóriái közt nem talál többé teljes kielégülésre. Megírta két nagy könyvben A magyar művelődés eszményeit az 1777—1848 évekből, kimutatva nemcsak a nevelés és művelődés alapelveit, hanem azt is, hogyan valósultak meg ezek a nevelési elvek a magyar társadalom különböző rétegeiben és egymást követő nemzedékeiben. Az elmélet és normák embere kitérte ablakát és belenézett a történelmi életbe; a látvány pedig, melyet ott megpillantott, nem vette el eleve is kedvét attól, hogy a múlt embereitől a jelenhez, kortársaihoz forduljon. Elmélet és történelmi szemlélet stációi után érkezett meg a „dunaparti fényes palotába“, de hogy korábbi életétől nem szakadt el itt

¹ Kornis Gyula, Az államférfi. A politikai lélek vizsgálata. Két kötet, 1933. Franklin-Társulat.

sem, azt bizonyítja legújabb munkája, melyben az elmélet embere boncolja szét a fórum sokrétű álcás tüneményeit.

Kornis könyvénel előzmény gyanánt Eduard Sprangerre kell gondolnunk, aki az életformákról írt művében inkább elvont gondolkodási formáit körvonalazta az emberi életnek, köztük a „Machtmensch“-nek, Kornis szemlélete független ez előzőétől: ő a politikai embert működése közben veszi vizsgálat alá s ehhez képest könyvében semmi homály, semmi elvont kategóriák és azoknak elméleti kitöltése. Alkalmazott történetnek vagy alkalmazott pszichológiának is nevezhetnők. Kútffőanyaga tisztára történeti: imponáló olvasottsággal tanulmányozta át a világtörténelem nagy egyéniségeinek életrajzeit és memoárjait s minden kategóriájának felállításánál a legkülönbözőbb korok és népek nagy embereinek tetteivel illusztrálja megállapításait. A lényében rejlő humanista filozófus nem tagadja meg magát: Platon és Aristoteles államtanait mindenütt alkalmazza s a görög-római ókor politikusainak folytonos rajzolgatásával ezeket újra közelebb hozza a nagyközönséghez, melyet moderm korunk sajnálatosan elvadított a klasszicizmustól és a benne rejlő humaniztikumtól. Egész beosztásában is a humanista filozófus gondolkodása érvényesül.

Első kötetében Aristotelest, a politikai tudomány megalapítóját követi az államférfiú étosza vizsgálatában; míg azonban Nagy Sándor nevelőjét az érdekelte, minő jellemző tulajdonságok kívánhatók meg a vezető hivatalok viselőitől, addig Kornis nem a normákat, hanem a tényleges viszonyokat nézi, s a világtörténet sok-sok egyéniségéből vonja el az államférfiú ideális típusának jellemző vonásait. Közöttük az akarakteröt, a felelősségérzetet, a szó és írás hatalmával sugalmazó erőt, az emberismeretet, mely nem egyszer az emberek megvetéséből táplálkozik, a valóságérzéklet veszi szemügyre s mindezen erkölcsi tulajdonságokat közös kútffőre, a hivatástudatra vezet vissza. Az államférfiú szerinte „mélyen meg van győződve történeti küldetéséről, érzi, hogy az ő életének különös missziója van a nemzet életének irányításában, s neki feltétlen erkölcsi kötelessége összes erejét abszolút odaadással ennek a küldetésnek szolgálatába állítani.“ (I. 25.1.). A hivatástudat pedig valamiféle politikai eszményt tételez fel: szabadságideált, imperialisztikus, demokratikus, szociális ideált, vagy a humanitás-ideált, mely az egyetemes emberiség szellemi-erkölcsi fölemelése felé hajtja azt a ritka államférfiút, akit hatalmába kerített. Kornis szemléletének középpontja a hivatástudat, s annak meglététől teszi függővé az igazi államférfiú létét: akiben nincs, vagy csak csökkent hivatástudat van, az nem is lehet nagy államférfiú, legfeljebb ügyes államférfiú, helyesebben egyszerű politikus. Lehet, hogy a hivatástudatot centrális tulajdonnak nyilvánítva, a szerzőre Max Weber „karizmatikus“ uralkodófogalma is hatott — maga is lényegesnek tartja a hivatástudatban a metafizikai vonást, a külön isteni sugallatot, az államférfiú egyéni politikai inspirációját —, de az is lehetséges, hogy itt korunk „diktátoraira“ is gondolt, akikről ugyan még nem mindnyájukról bizonyos, hogy az utókor nagy államférfiaknak fogja őket elismerni — Lenint bizonyára nem —, de hogy hivatástudatuk igen élénk, ez nem kétséges. Egyes nagy emberek pontos vizsgálata talán beigazolná, hogy ez a hivatástudat esetleg csak később támadt fel, s az illető államférfiú vagy utóbb költötte hozzá pályájához, mint Kossuth azt az elbeszélést, hogy már gimnazista korában megjósolta egy cigányasszony „nemzetmentő“ szerepét s ő attól kezdve erősen hitt ez elhivatottságában, — vagy pedig csak saját politikai rohamuk erősítésére emlegetik azt, a couéizmus egy fajtájával mindaddig, míg maguk, környezetük és népük is elhiszi. De általában a legtöbb igazi államférfiúnál megtalálható ez az önmagába vetett erős hit és nagy az örömmük,

hogy e hivatástudat különböző formáit és fokozatait Kornis első sorban hazai példákön; Széchenyin, Kossuthon, a pesszimista típusú Deákon és az »ügyes« Tisza Kálmánon mutatja be. Tisza Kálmánt talán kissé lebecsüli; a magyar államiság e kitartó szolgájának igen sokat ártott Mikszáth Kálmán kedélyeskedő jellemzése, aida a „generálisára olyan vonásokat aggatott, mik akkor szeretetreméltóvá, a mai komorabb világban pedig ellenszenvenessé tették. A magyar és görög-római példák állandó felhozásával és részletes analízisével Kornis, a kultúrpolitikus igen lényeges szolgálatot tett a nemzeti és emberi nevelés komoly ügyének.

A második kötet az államférfi lelki alkatát írja le: a politikai lélek struktúrája igen bonyolult, benne értelem, érzelmek, akarat határai egymással keverednek, típusok csak úgy állapíthatók meg, ha relatíve túlnyomó tulajdonságokat lelünk különböző egyénekben. A valóságban a legtöbb cselekvő ember maguknak a viszonyoknak hatása alatt komplex, lesz, Gladstone konzervatív és forradalmi egyszerre, mások, mint Thiers és Disraeli, ezeket a fokokat az idő egymásutánjában foglalták el. Hogy valakiben „két lélek“ lakozik, ez csak a lelki élet bonyolultságának közérthető (mert igen zavaros) kifejezése. Ez a szinte kaotikus vagy anarchikus gazdagság szerzőnek alkalmat ad igen kifejező kategóriák felállítására: objektív és szubjektív, klasszikus és romantikus, apoUoni és dionysosi, öreg és fiatal, konkrét és absztrakt gondolkodású államférfiú típusait rajzolja ki, távol merev skatulyázástól, inkább egyes kiemelkedő egyének bemutatásával jellemezvén a típusokat, melyek közt folyvást határterületek vannak. Példáinak halmozásával nem egyszer rendkívül érdekes történeti életrajzokat nyújt, a magyar államférfiak mellett külön kiemelhető Qémenceau-rajza, melynél a fiatal „tigrisnek“ egy kínai társadalmi drámájával pompásan érzékelteti a pesszimizmust és az emberek megvetését, melyek Gémenceau véres pályájának oly szükséges kellékei voltak. Az érzelmek egész palettáját adja elénk, amint ezek egy-egy államférfiú működésében túlnyomókká válnak: hiúság, hatalomvágy, büszkeség, irigység, féltékenység egymásután jelentkeznek kitűnően megválasztott történeti példákban, majd az egyes népek politikai jelleme, mint az államférfiú egyéniségek lényeges meghatározói. Különösen érdekesek a magyar politikai jellemről s az egyes társadalmi osztályokról adott rajzai: az arisztokrata, a gentry, polgár, plutokrata, kigazda tipikus politikai arcának megrajzolásához szociális viszonyaink élesszemű, reális ismerete volt szükséges.

Bármennyire távol marad iskolás pedantériától, elméleti kategorizálástól s bármennyire hangsúlyozza is helyenként a korviszonyoknak egyéniségeket formáló erejét: a vállalkozás természetéből kifolyólag nem kerülhető el, hogy példaképpen felhozott alakjai itt-ott szinte túlságosan egyéniek ne legyenek, amint valamely jellemvonásuk miatt kiemeli őket a történelmi életből. A „dei gratia“ uralkodók és a népszuverenitást, demokráciát hangsúlyozó politikusok közt nincs feltétlenül belső, szükség-szerű különbség s nincs kizárva, hogy ők a hatalomvágyó, a hatalmat élvező államférfiú ugyanazon típusához számíthatók. Csak a történeti légkör más és más, mely őket körülveszi. Az uralkodásra termett s arra vágyó államférfiú régi korokban „Isten kegyelméből“ gyakorolta hatalmát, melyet vagy örökölt, vagy maga szerzett meg, mint például Hunyadi Mátyás királyunk. Az abszolutizmus levegőjében a királyok már azon a címen követték meg a népek engedelmségét, hogy ők az állam első szolgái, azaz ők szolgálják legjobban a közösséget. A polgári és demokratikus parlamentarizmus korában az uralkodó típus megszavaztatta a népet, mely azt hitte magáról, hogy tényleg ő a hatalom kútfeje, holott a valóságban épp annyira passzív volt, mint korábban, egy Nagy Frigyes vagy XIV. Lajos

pálcája alatt. Végül jöttek a diktátor-uralkodók: s az egyik az elnyomott osztály, a proletariátus inkarnációjának nyilvánítva magát, ismét a nép javát hangoztatva áldozta fel céltalan közönnyel ugyanezen nép hekatombáit; a másik mint „blutsmässiger Führer“ a népfaj ősi szellemét érzi magában s azzal azonosítva magát, gyakorol a lelkek felett évszázadok óta nem látott korlátlan uralmat. Az uralkodó személyekben a domináció vágya, akarata és sikere összpontosul akkor is, ha életformájuk korok különbsége szerint egyszer renaissance, máskor barokk, vagy manapság faji naturalista avagy kommunista. A világtörténet embertömegei mindenkor megtalálják a nekik szánt uralkodót s ezek a tömegek talán sokkal inkább hozzátartoznak az államférfiül objektív háttéréhez, semmint azt gondolnánk. Érdekes volna, ha Kornis Gyula az ő nagy kifejező erejével egyszer, talán új vagy idegennyelvű kiadásban az államférfiú, az igazi vagy vélt alkotó mögött a pigra massát is megrajzolná, mely a valóságban legalább is dualisztikus viszonyban van a politikus Nagy Egyéniséggel, ha ugyan nem annak alkotója és formálója, esetleg megölő betűje.

A két kötet tele van egészséges, robusztus életszemlélettel, ezért is szinte regényszerűen olvastatja magát, ami reméljük, eljuttatja a magyar közönség legszélesebb tömegeihez is. Ezeknek valóban igen hasznos volna, ha a történeti életbe Komis Gyula szép könyvének át vetnének egy pillantást.

SZEKFÜ GYULA

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az angol közvélemény hangulata; a nagyhatalmak nézetei a német kilépés óta — A francia alternatíva Németországgal és a legyőzöttekkel szemben — A német népszavazást német—lengyel tárgyalás — Roosevelt dollárpolitikája és ennek zavarait Amerika és Szovjetország tárgyalásai a japáni' kérdés hatása alatt; japán — orosz háború lehetősége

L EJOBBAN a viharos várakozás idejének nevezhetjük ezt az időszakot, amelyben most az elmúlt háború és a remélt béke, vagy a befejezés felé közeledő hosszú fegyverszünet, másszóval a látszólagos béke és a közeledő háború között szorongó lélekkel időzünk. Legutóbbi szemlémben rámutattam arra, hogy Németország október 14-i gesztusa után a világpolitika fejlődése két utat követhet: felülkerekedhetik a békevággy — elsősorban Angliában — és a hatalmak igyekezni fognak olyan alapot találni, amely lehetővé tegye Németországnak a megegyezést a leszerelés kérdésében és a tisztességgel visszatérést Genfbe. Vagy robbanásról robbanásra gyorsan sodródunk valamilyen pusztító hadjárat felé, melynek arányait nehéz elképzelni. A történelmi fejlődés egyelőre az első utat választotta. És bár szaporodnak a jelek, amelyek arra mutatnak, hogy azok, akik felelősek országaik politikájáért, mindenáron igyekezni fognak a háborút elkerülni, mégis önmagunkat kell figyelmeztetnünk arra, hogy ez lehet taktikai látszat is, lehet szélsesend a vihar előtt, Németország legerősebb ellenfelei részéről pedig — francia szólásmód szerint, lehet: «visszahúzódás, hogy jobban ugorhassanak».

Az angol közvélemény, bár különböző áramlatok között imbolyog ideoda, többségében nagy nyomatékkai a békés megoldás kikényszerítése mellett foglalt állást. Angliában a pacifista propaganda a háború óta majdnem olyan pusztításokat végzett, mint az Egyesült Államokban. Az aggodalom, hogy a locamói egyezmény következtében Németország nyugati határainak kezese-ként Nagy-Britannia az egyik vagy másik oldalon belekényszerülhet a háborúba, igen erős manifesztációkra s annak az általános véleménynek vádként való megállapítására vezetett, hogy az angol külpolitika vonalvezetése talán nem volt egészen szerencsés és hogy valamilyen botlás felelőssége terheli

a Foreign Office vezetőjét. Közvetlenül felelőssé teszik Németország kilépéséért, megállapítva, hogy francia befolyásnak engedett, amikor megváltoztatta a MacDonald által márciusban beterjesztett és június 8-án a leszerelési konferencia által a tárgyalások alapjául elfogadott brit tervezetet. Így került ugyanis az angol külügyminiszter Genfben előadott javaslatába ama négyéves próbaidőszak, amely alatt Németország és általában a leszerelt államok mai abszolút leszerelt helyzetükben maradnának, sőt újabb nemzetközi ellenőrzés alá helyeztetnének, míg a felszerelt győző hatalmak ez idő alatt csupán nem fejlesztenék felszerelésüket, anélkül, hogy ezt — bár a kontroll rájuk is kiterjedne — egyáltalán ellenőrizni lehetne. Sir John Simon ugyan, aki kétségtelenül elsőrangú ügyvéd, az Alsóházban ügyes dialektikával látszólag megvédte politikáját (helyét a kabinetben az védi, hogy az angolok nem fogják őt a németek sikereként martalékul dobni), a brit kormány egészében mégis követi a közvélemény nyomását '— valószínűleg saját hajlamát is (MacDonald ellenezte Simon politikáját) — és a háború óta kifejlődött brit tradíciót, amely abban a meggyőződésben összegezhető, hogy a békeszerződéseket alapjában helytelenítik és mindent elkövetnek, hogy az európai békét lassan, folytatódólagosan új tartósabb alapokra építsék fel. Simon két alsóházi beszéde, MacDonald miniszterelnök alsóházi felszólalásai és a Guild Hallban tartott beszéde, mind igyekeznek Németország előtt a visszatérés kapuját kitárni. A szellemet, amely az angol politikai közvéleményt áthatja, talán legjobban a független liberális Sir Herbert Samuel alsóházi felszólalása világítja meg, aki kijelentette, hogy zsidó létre, bármennyire gyűlölje is a Hitler-rezsimet, olyan leszerelési javaslat kidolgozását kívánja a kormánytól, amelyet Németország tisztességgel elfogadhat, mert csak akkor lehet a balsikerért, a leszerelés sikertelenségéért Németországot felelőssé tenni, ha a méltányos és elfogadható javaslatot utasítaná vissza. Az angol politikai gondolat egyéb árnyalatait és végleteit az egyik oldalon Lloyd George jelzi, aki nyíltan Németország mellé állt és a szövetségeseket egyenesen árulással vádolja; a másik végleten áll Lord Rothermere, aki elsősorban a brit légiflotta hatalmas felszerelését követeli, másodsorban véd- és dacsövetséget Franciaországgal; a felszerelés követelésében bizonyos mértékig társa a másik újság-lord, Beaverbrook, ő azonban nemcsak hogy szövetséget nem akar, hanem még a locamói szerződést is megtagadja, s a brit szigetelmekek a kontinenstől való teljes izolálását követeli. (Hogy a nemes lord hogyan képzei ezt keresztülvinni, azt maga sem képes megmondani.)

A leszerelési konferencián résztvevő többi nagyhatalmak közül az Egyesült Államok kijelentették, hogy a kitört viszály európai politikai vonatkozásai nem érdeklik őket és Air. Davis akkor tér vissza, ha ismét politikamentesen lefegyverezést fognak Genfben tárgyalni az összes érdekelt hatalmak bevonásával. Amilyen korrekt. külsőleg ez az állásfoglalás, olyan teljesen maradék nélkül amerikai «a politikamentes leszerelés» formulája. Japán, amely természetesen örömmel látja a leszerelés válságát, minthogy egy leszerelési egyezményhez úgysem járulhatna hozzá, a viszályt szintén európai kérdésnek minősítette és félreállt. Olaszország részéről viszont határozott közeledés mutatkozik Németország felé, amelyet Göring porosz miniszterelnök újabb udvariassági látogatása nyilván csak megkönnyíti. A Duce tevékenységének jórészt a korporációs fasiszta állam további kiépítésének szenteli, amelyben — mint mondja — az önmagát túlélt parlamentarizmus és az idejétmúlt gazdasági liberalizmus utolsó nyomait is eltemeti. Egyben ismét saját kezében egyesítve a nemzeti védelem három minisztériumát — hadügyet, légügyeket és haditengerészetet —, a fasiszta állam belső szervező és gazdasági, továbbá védelmi erőinek és politikájának vezetését kizárólag magánál koncentrálja. Ezzel nyilván jelezni akarja, hogy amint ő azt már

előre látta, évekkel ezelőtt megjósolva, hogy 1935 körül jön a nagy válság, az olasz nagyhatalom, az olasz nép és egész Európa kritikus korszak küszöbéhez érkezett, amelyben nyugodt önbizalom, az erőknek az új gazdasági és történelmi adottságokhoz képest céltudatos megszervezése, akaratnak és elhatározásnak teljes egysége elengedhetetlenül szükséges. Kifelé a leszerelési és békeválsággal szemben Olaszország ugyanazt a szerepet óhajtja játszani, mint Anglia: Németország iránt barátságosan és megértéssel, közvetíteni olyan méltányos megegyezést, amely erkölcsileg és anyagilag kielégítse a leszerelt államokat és amellet esetleg hivatott legyen arra is, hogy lefektesse egy állandó európai békének alapjait. Ehhez képest delegátusait utasította, hogy Genfben a kínálódva tanácskozó leszerelési bizottságokban kizárólag a megfigyelés álláspontját foglalják el, amivel figyelmeztette azokat, akik a leszerelési megegyezést Németország nélkül is hajlandók lennének létrehozni, arra, hogy ez önmagában abszurdum és hogy ebben nem igen számíthatnak Olaszország részvételére. Legutóbbi beszédének egyes részei esetleg arra is engednek következtetni, hogy Olaszország a Népszövetséggel szemben a hűvös közömbösség politikáját fogja folytatni és hogy esetleg a genfi intézmény átszervezésére gondol—a négyhatalmi terv alapulvételével.

A helyzet alakulása az utolsó négy hét alatt mindenesetre megmutatta, hogy a négyhatalmi szerződés alap gondolata mennyire helyes és hogy a megoldás is ezen az úton található meg. Hiszen Németország kilépése óta nemcsak nem hallani a kishaloknak állásfoglalásáról, hanem, amennyiben állásfoglalnak, természetesen senki sem törődik azzal. Ha Nagy-Britannia és Olaszország közvetítésével sikerül Franciaország és Németország között leszerelési megegyezést létrehozni, akkor abba bele kell nyugodniok a leszerelés ellen szövetható kishatalmaknak, még ha hárman együtt azt hiszik is, hogy nagyhatalommá váltak, mert ellenesetben — egyedül kell vállalniok a kudarcért a történelmi felelősséget és a következményeket. Ezért nem látszik kizártnak, hogy a megoldást a nagyhatalmak közötti megbeszélések útján fogják keresni, aminek a lehetőségét a francia parlamentben elhangzott miniszteri nyilatkozatok sem zárják ki. Ezek ugyanis a németekkel való tárgyalást nem utasítják vissza és bár a Népszövetséghez való hűségüket ünnepelesen kijelentik, a Németországgal való tárgyalás egyik feltételévé tették, hogy ez tanuk előtt, azaz mások bevonásával történjék.

EBBEN A LÉLEKTANI és politikai környezetben érdekes megvizsgálni, hogyan alakul most már a küzdelem két fő protagonistájának, Franciaországnak és Németországnak helyzete? A német kilépés utáni első kábultságból felocsúdva, a francia közvélemény annál nagyobb nyugalmat és bizonyos mértékig önfegyelmet is mutatott, mert belső egységét hamarosan kormányválság zavarta meg. Azt a nagy pénzügyi, katonai és szellemi hatalmat, amellyel a háború utáni Franciaország bír, belső egység hiánya ellensúlyozza. A két nagy, egységes közvéleményű és vezetésű szomszéd birodalommal szemben a francia kormányzás a párttörekvések és osztályérdekek közötti elkényszeredett egyensúlykeresés állapotában van. Ha a francia képviselők, pártok és választópolgárok az erélyes német gesztussal szemben valóban a nemzeti érdekek alapjára helyezkedtek volna, akkor lehetetlen lett volna a Daladier-kormányt, szinte a német kilépés másnapján, költségvetési és fizetésredukciók, megadóemelések kérdésében megbuktatni. Az eredmény egy, kissé a jobb-közép felé orientálódó, újabb radikális kormánynak mintegy pusztán formai létrejövele és a szocialista párt kettészakadása volt. A Sarraut-kormány a szélső jobb- és szélső baloldali pártok passzivitása mellett számíthatott esetről-esetre többségre a kamarában mindaddig, amíg a költségvetés rendezése körüli cselekedeteiben valamely frakció vagy

frakció mögött álló érdekcsoport lábára nem lépett. Amíg a francia köztársaságban az egyének, az érvényesülni akaró államférfijelöltek, érdekcsoportok szent egoizmusát le nem győzi a nemzeti érdek felismerése, addig sem állandó jellegű kormányzásra, sem teljesen szilárd külpolitikára nem számíthat a francia nemzet. Hiszen nemcsak költségvetési és pénzügyi politikáját kell állandóan olcsó kompromisszumokkal egyik zátonytól a másikhoz vinnie, hanem külpolitikája is most már a legellentétebb érdekek és hangulatok labdájává kezd válni. A vezérkar és a jobboldali nacionalista pártok — a Marin- és Tardieu-csoportok — leghatározottabban a háború mellett vannak, míg az 1932-ben választott mai kamara többsége, ha németellenes is, abban az egyben egységes, hogy a preventív háborút elítéli és semmi körülmények között hozzá nem járul, amit Sarraüt miniszterelnök a legnagyobb határozottsággal kifejezésre is juttatott.

Amíg tehát belpolitikájában Franciaország a legközelebbi jövőben valószínűleg egyik válságtól a másikhoz fog tántorogni, addig külpolitikájában, bár ragaszkodni fog a genfi kerethez, a biztonság doktrínájához és ahhoz, hogy a legyőzötteknek meg ne adják ugyanezt a biztonságot, minimális mértékű védelmi felszerelés útján, mégis hajlandó lesz megegyezési politikát folytatni, legalább is addig, amíg parlamentáris válságát, esetleg egy császármetszéssel — a kamara időelőtti feloszlásával vagy, Tardieu terve szerint, a kamara pénzügyi jogkörének lefokozásával és az elnök jogkörének kifejlesztésével — meg nem oldja. A francia külpolitika, melyet a két parlamentáris külügyi bizottság ellenőrzése alatt a miniszterelnök és a külügyminiszter a Quai d'Orsay-n keresztül vezetnek, nézetem szerint, a következő alternatíva egyik vagy másik cél elérési lehetőségeihez képest fog alakúim. Egyfelől meg fogják kísérelni elérni a leszerelés kérdésének és Németország megnyugtató békés megoldását oly módon, hogy ez a Harmadik Birodalom és mai vezetői számára diplomáciai vereség legyen és megrendítse tekintélyüket befelé is. Vagy pedig — és az alternatíva második részében, illetve abban, hogy a francia politika inkább ily irányban haladjon, a vezérkarnak meglesz a döntő része — igyekezni fogmík, a remélt balsiker ódiúmat teljesen Berlinre hárítva, Londontól és Rómától szabadkezet nyerni és látszólag Németország által kiprovokált helyzetben, szankcióként a Rajna jobbpártját ismét megszállni. Az a lázas politikai tevékenység, amelyet Franciaország és szövetségesei Európa keletén kifejtenek, hogy az utóbbiak akciószabadságát Oroszország felől biztosítsák, továbbá hogy Magyarországot és Bulgáriát, amelyeknek érdekeit a békeszerződések Németországgal azonosították, bekerítsék, teljesen ennek az alternatív célkitűzésnek a szolgálatában áll. Ezt a két államot izolálni, egyiket a kisanantba, másikat egy balkáni blokkba belekényszeríteni, anélkül, hogy ezért a mértéktelen zsákmányhoz jutottak áldozatot hoznának: ime, a vonzó cél, amelynek elérésével a Németország körül vont biztonsági lánc utolsó szeme is beillesztődne. A kicsiny Magyarország és a kicsiny Bulgária számára kitartás, jellem s önbizalom kérdése, hogy sikerül-e ellenállniok ennek a nagyvonalúság nélkül, de brutális céltudatossággal elgondolt játéknak. Látni fogják-e a két ország államférfiai, hogy nemzeteik jövőjét—és pedig ezúttal egész existenciáját, nemzeti és kulturális létét éppen úgy, mint gazdasági fejlődését — feláldozzák, ha az átmeneti megpróbáltatások elkerülése kedvéért nem tudják a nemzet erői teljes érvényesülésének jobb korszakát kívárni? A két nemzetnek pedig, ha vezérek ezt belátják és megértetik honfitársaikkal, meg kell értenie, hogy a jelenben hozott áldozat jövő létének, esetleg nagyságának záloga. Bízom benne, hogy a magyarságot, amely önértetét és egyéniségét nagyobb és keserveőbb megpróbáltatások között is megőrizte, sem megijeszteni, sem térdrekenyszeríteni nem lehet.

Mind a francia külpolitikának, mind szövetségeseinek meg kell tudniok, hogy Európában az állandó béke alapjait csak úgy vethetik meg, ha ezek az alapok teljesen újak és a megváltozhatatlan történelmi, földrajzi, gazdasági, etnográfiai és érzelmi feltételeknek megfelelnek. Ha ez a meggyőződés és belátás végül győzedelmeskedik náluk, akkor, de csak akkor, Magyarországot és Bulgáriát is megnyerhetik ennek az új európai együttműködésnek.

A HARMADIK BIRODALOM külpolitikáján nem sokat változtat, de határozottan imponáló propagandisztikus teljesítmény és erő kifejtés a november 12-i népszavazás és választás eredménye. A választók részvételének aránya — 45 millióból több mint 43 millió: 96.2%! — tudtommal példátlan a választások történetében. Ez természetesen részben arra vezethető vissza, hogy a választásban indokolatlanul részt nem venni még veszedelmesebb volt, mint nemmel szavazni. A 93'4%-os igen-szavazat, amelyben a választóközönség 90%-a vett részt, bár senki sem kételkedett benne, hogy körülbelül ilyen arányú lesz az eredmény, robusztus erkölcsi erőt ad a kormánynak a téli küzdelmekhez mind a belső gazdaságpolitikai, mind a külső nagypolitikai fronton. Megengedem, része volt ebben az óriási győzelemben a kérdés föltevése módjának: pártpolitikailag nagyon elvakult németnek kellett lennie annak, aki arra a kérdésre, vajjon egyetért-e a birodalom kormányának önértetes politikájával, nemmel válaszolt. Még akkor is, ha taktikailag helytelenítette a genfi lépést vagy időpontját, jó németnek, annak, aki csak német, mással, mint igennel nem lehetett felelnie. Megengedem, hogy emellett emberileg imponáló annak a körülbelül hárommillió szavazónak bátorsága, ki a népszavazásnál nemet mondott, vagy aki a Reichstag választásnál valamilyen nem hivatalos listával szavazott. Semmi jel sem mutat arra, hogy a német birodalmi kormány a választás eredménye alapján megváltoztassa külpolitikájának irányvonalát, illetve többet, vagy mást követeljen, mint amit a szavazás előtt kívánt. Az erődemonstrációra befelé volt szüksége, kifelé inkább saját meggyőződésének és fellépésének erősítése céljából és talán egy bizonyos mértékig lélektani hatás okából, amelyet ez Angliában és talán Olaszországban kiválthatott. Ami a leszerelés ügyét illeti, Berlin úgy látszik nyugodtan várja, hogy a kezdeményezés a másik oldalról jöjjön. Ami viszont a politikai tűzfogó anyagot illeti, ebben az irányban érdekes és nagyperspektívájú kezdeményezésre szánta el magát a Hitler-kormány: érintkezésbe lépett a varsói kabinettel, amint az első hírek mutatják, abból a célból, hogy egy meg nem támadási szerződéssel nyugalmat teremtsen keleti határán. Az európai békét északon veszélyeztető legkényesebb kérdésnek a lengyel korridor problémáját tekinthetjük. Ha Németország és Lengyelország megegyeznek abban, hogy a közöttük felmerülő kérdéseket az erőszak alkalmazásának kizárásával oldják meg, akkor az európai békét veszélyeztető gyújtóanyag a legveszedelmesebb pontok egyikén el lesz takarítva. Amennyiben tehát itt lojális megegyezés jöhet létre, első tekintetre valószínűnek látszik, hogy a francia-német ellentét kiegyenlítése is könnyebb lesz, hiszen a nyugaton, Hitler legutóbbi kijelentése óta, a Saar-kérdés kivételével területi ellentét nem választja el a két birodalmat egymástól. A Saar-kérdésben pedig, hacsak Franciaország nem akar konfliktust kieroszakolni, a megegyezés gazdasági alapon lehetségesnek látszik, mert afelől nem lehet senkinek sem kétsége — a franciáknak sem —, hogy az 1935-re tervezett népszavazás Németország mellett fog dönteni.

Ha összegezzük a fent elmondottakat, akkor pillanatnyilag — a legközelebbi csalódásig — az európai helyzet ismét biztatóbbnak látszik, kevésbé katasztrófa felé hajlónak, mint pár héttel vagy hónappal ezelőtt.

SOKKAL NYUGTALANÍTÓBB fényjelek érkeznek a messze nyugatról és a távol-keletről. Roosevelt elnök dollárdevalvációs politikája elérkezett legválságosabb korszakához. A dollár-elértéktelenítés célja az árak emelése volt, elsősorban azért, hogy a farmerek terhein könnyítsen, adósságait devalorizálja és törlesztésüket lehetővé tegye. Azonban az árak emelkedése nem követte nyomon a dollár-elértéktelenítést. Mióta pedig Roosevelt bevezette az aranyvásárlást s ezzel a dollárt teljesen nyakló nélkül hagyta, az eredmény az arany, de nem a nyersanyagok vagy a termények árának az emelkedése és a tőkemenekülés ijesztő megnövekedése. Woodin kincstári államtitkárnak és helyettesének távozása s az Agrár Hitelintézet elnökének a kincstári hivatal vezetésével való ideiglenes megbízatása valószínűleg annak a jele, hogy az elnök teljesen az agráriusok befolyása alá került. Pedig agrárius befolyás és józan pénzügyi politika önmagában ellentmondás. A földművelő érdekek nem fékezett befolyása inflációhoz vezet. S nem szabad elfelejtenünk, hogy Rooseveltnek megvan a felhatalmazása arra, hogy a bankjegyforgalmat 3 milliárddal növelje. Az elnök aranyvásárlási politikájának és a dollár rohamos elértéktelenedésének — már majdnem elérte az 50%-os devalvációt, amelyre a kongresszus felhatalmazást adott — egyik következménye az, hogy a font sterling elvált a dollártól, amelyet kereskedelempolitikai okokból eddig követett esésében. Sokak szerint az aranyvásárlási politika egyik célja az aranyblokk monetáris politikájának legyőzése lenne. A Banque de France valóban két hét alatt 3.000 millió frank aranyat veszített. Ez tekintélyes összeg, de a Francia Bank aranytartaléka 81 milliárd lévén, a fedezetnek még csak 4%-át sem teszi ki. Mindenesetre igaz az, hogy a London által most támogatott francia frank nem ingott meg és a Francia Bank semmiféle izgalmat eddig nem mutat. A pénzpiacok és tőzsdék természetesen nyugtalansággal reagálnak az amerikai intézkedésekre, amelyekről a legnagyobb jóindulattal sem lehet állítani, hogy a céltudatosság és a legnagyobb átgondoltság jeleit viselik magukon. Ez a nyugtalanság azonban korántsem jelenti azt, hogy az amerikai elnök agytrösztjének amaz állítólagos célja, hogy az aranyblokkot legyőzze, a megvalósuláshoz közelebb jött volna. Az Egyesült Államok valutáris politikája más előrelátható következménnyel is járt. A washingtoni angol-amerikai adósságrendező tárgyalások eredménytelenül végződtek. A „gummi-dollárral“ nem lehet adósságot rendezni. Viszont Roosevelt ismét belenyugodott abba, hogy Anglia szimbolikus fizetést teljesítsen a december 15-i esedékesség alkalmából, amivel elkerüli azt, hogy legnagyobb adósa kénytelen legyen a fizetést megtagadni; Nagy-Britannia számára pedig ez azzal az előnnyel jár, hogy ezentúl már csak vagy a fizetés teljes megtagadása, vagy pedig egy 10%-os kiegyezés között kell választania. Ha az amerikai kongresszus soká habozik arra nézve, belenyugodjék-e a változhatatlanba, azaz a követelések egytizedére való leszállításába vagy törölje-e teljesen szövetségeseinek adósságait, akkor volt szövetségesei a legcsekélyebb erkölcsi vagy hitelezői skrupulus nélkül (Angliát csak a hitelező állam aggodalmait tartják vissza a fizetés teljes megtagadásától) be fogják szüntetni a további teljesítést.

Ebben a gazdaságilag és pénzügyileg kritikus pillanatban határozta el magát Roosevelt elnök arra, hogy a demokrata párt egy régi program-pontját megvalósítsa és felvegye az érintkezést Moszkvával. A kezdeményező lépés tőle jött — a szovjetkormány válasza nem is lehetett kétséges. A Kremlnek régvárt sikert jelentett az, hogy Amerika — a kommunisták álmországa — elismerje őket. Az amerikai kalmár elé pedig, a válság tetőpontján, a szovjettel való megegyezés kereskedelmi megrendelések tündérialmát varázsolja. Joggal-e vagy nem, azt csak később lehet megítélni, az ame-

xikai nagyipar mindenesetre optimista várakozással tekintett a Litvinov-Roosevelt tárgyalások elé. A tárgyalások nem annyira nehéz, mint kellemtelen pontja a propaganda kérdése, hiszen a Komintern már Litvinov elutazásakor igyekezett ad oculos demonstrálni, hogy a szovjetkormány nem azonos a kommunistapárttal, vagy a III. Internacionáléval. Ugyanis a külügyi népbiztos elutazásával egyidejűleg tapintatosan nyilvánosságra hozta az amerikai „elvtársakhoz“ intézett instrukciót, amely megmagyarázza, milyen módon kell a mai válságot felhasználni arra, hogy az Egyesült Államok munkássága körében a kommunista evangéliumot hirdessék. Legnagyobb nehézségnek látszott azonban a szovjet által megtagadott régebbi orosz kormányadósságok kérdése, amelyeknek elismerése, a washingtoni kormány eddigi állásfoglalása szerint, minden megegyezés sine qua non feltétele. A nehézségeket és ellentéteket azonban mind áthidalja egy érdekközösség: a Japántól való félelem, a távolkelet sorsa. Az amerikai-orosz érdekközösség ezen a ponton annyira nyilvánvaló, hogy a szovjetkormány Litvinov washingtoni időzését a legtapintatlanabban fel is használta arra, hogy Japán háborús szándékait lármásan leleplezze, illetve Japánt háborúval fenyegetse. Ez részben taktika volt, részben félelem. Szovjetország ma jól felkészült Kelet-Szibériában 14 divízióval és igen erős légiflottával. Azonban távol a hadsereg bázisától, egyetlen vasútvonallal, tehát rossz közlekedési eszközökkel, végül is martalékul esnek a minden tekintetben fölényesebb japáni haderőnek. Hogy Japánnak mi a szándéka, senki sem tudhatja, bár a japán nagyhatalom politikai programja ötven esztendő óta meg van állapítva és a szamurai-ok utódai hajlíthatatlan következetességgel hajtják végre a maguk elé tűzött feladatot. Feltűnő volt azonban, hogy míg a szovjet lármásan beszélt háborúról, addig Tokió a Roosevelt-Litvinov találkozás ideje alatt fagyos nyugalommal hangsúlyozta, hogy háborúra nincsen ok, hiszen békés szándékai bizonyítékaként egyes divíziókat el is vont a mandzsú határról. Az, hogy a Litvinov-Roosevelt-féle megegyezés a távol-keletre vonatkozólag mit állapított meg, nem fog egyhamar kiderülni. Nem valószínű, hogy az Egyesült Államok mai gazdasági helyzetükben, a 15 éves pacifista propaganda hatása alatt elerőtlenedve, nem egészen elsőrangú flottával, háborús beavatkozásra készek legyenek. Bár az sem lenne kizárva, hogy a belső forradalom elkerülése végett Roosevelt inkább háborúhoz fog folyamodni. Valószínű viszont, hogy diplomáciai, pénzügyi és fegyverkezési támogatást ígér a szovjetnek olyirányban is, hogy a japáni hadsereget délfelől esetleg fenyegető kínai csapatoknak nevezett bandák felfegyverzéséhez is hozzá fog járulni. Hogy háború fog-e most kitörni Japán és Oroszország között Vladivosztock és Kelet-Szibéria birtokáért, az kizárólag a tokiói kormánytól függ. Innen, Európából, tekintve a helyzetet, alkalmasabb időpontot a szovjettel való leszámolásra nem választhatna a mikádó. Még ha létrejött is valamilyen orosz-amerikai megegyezés, az Egyesült Államok valószínűleg nem lesznek többé ilyen mértékben paralizáltak, mint ma (hacsak persze társadalmi forradalom teljesen szét nem zilálja a csillagos lobogó nagy szövetségét). Japán számára az orosz légiflotta támadásai egyideig veszedelmesek lehetnek, hiszen a japán szigetek favárosait elpusztíthatják, de ha egyszer sikerül a szovjet hadsereget megsemmisíteni és a légi bázisokat elfoglalni, ez a veszedelem időbelileg igen rövid életű lenne. A legközelebbi hetek meghozzák a döntést, vajjon a japán-orosz háború már most kitör-e, vagy csak egy későbbi időpontban, tavasszal, vagy esetleg egy európai konflagrációval egyidejűleg.

NARKOMÁNIA

A HÁBORÚS és a háború utáni termékei a művészetnek, az irodalomnak, a természettudományi kutatómunkásságnak, szociálpolitikának vagy nemzetgazdasági törekvéseknek értéküket illetőleg nem tekinthetők általában és teljességükben az általános tudást, műveltséget, így az összemberiség javát szolgálóknak, hanem számos termék a gyűlölet, a visszavonás, a harag jegyében született, így a kultúra dekadenciájának elvitázhatatlan mutatójává lett. Ezen körülménynél fogva a háborús és háború utáni ideológiának az emberi lélekre gyakorolt átformáló, átalakító törekvéseit, a munkálkodásra gyakorolt befolyását, azok összetevőjéből kialakult irányokat nem könnyvelhetjük el mindenkori a nyereség rovatba, hanem meg kell állapítani azt, hogy közöttük jelentékeny mennyiség az emberiség nemes fájának vad hajtása, zord idők vad gyümölcse, melyet eltávolítani, megsemmisíteni, a zavartalan békés továbbfejlődés érdekében, az összemberiségnek múlhatatlan kötelessége.

A háborús következmények megemlítésénél mint orvos most a közegészségügynek a háború utáni egyik sötét fejezetéről, a narkomániák elszaporodásáról kívánnék megemlékezni. Ki akarom domborítani annak az összemberiségre, az egyes nemzetekre, valamint az egyes egyénekre gyakorolt sajnálatos befolyását, annak a közegészségügyre, a nemzetek boldogulására, azok nemzetgazdaságára gyakorolt hatását. Teszem pedig azt most azért, mert a narkotikumok előállítása és azok fogyasztása a háborút követő időkben mind nagyobb mértékben történik, a jelenben már ijesztő dimenziókat vesz fel. Mi sem természetesebb, mint az, hogy a gyártásból a fogyasztásra következtetést vonjunk, mert hisz a nagyipar nem találná meg a számítását, ha a gyártást fokozott fogyasztással nem tenné szükségessé. Előre kell bocsátanom azt is, hogy a Népszövetség által kezdeményesett, mindenünnen üdvözölt, szabványaiban elfogadott nemzetközi ópium-egyezmény, mely nemcsak az ópiumnak, a morfiumnak, a kokainnak, a heroinnak, hanem minden más alkaloidának is kereskedelmi korlátozására kiterjed, a hozzáfűzött reményeket nem valósította meg, hanem miként azt a Népszövetségnek a kábítószerekkel foglalkozó osztálya megállapítja, a jelenben úgy az alkaloidtartalmú növények termesztése, valamint az azokkal való titkos kereskedelem mind nagyobb méreteket ölt. Hogy fogalmunk legyen az azokkal űzött kereskedelem méreteiről, megemlítem azt, hogy az csak morfiumban, kokainban és heroinban a szakértők megállapítása szerint évente a

világon többszáz millió dollárt tesz ki. Ez körülbelül oly nagy összeg, mint Magyarország, Ausztria és Svájc egy esztendei állami költségvetése összevéve. Ezen ily hihetetlen nagy összeget kitevő kábítószerkereskedelemnek csak egy töredéke, talán egytizedrésze szolgál gyógyászati célokat, tehát tárgya a legális kereskedelemnek, a többi mint narkomániát alimentáló anyag a titkos zugkereskedelemnek cikke.

A Népszövetségnek a kábítószerket korlátozó osztálya megállapítása szerint ezen illegitim kereskedelem a lehető legkitűnőbbben van megszervezve, annak hálózata kiterjed mind az öt világrészre, az egyes gazdasági központokban központi irodákat, börzét tartva fent. Nálunk Európában legnagyobb alkaloida-börze Hamburgban, Frankfurtban, Zürichben, Baselban, Amsterdamban és Glasgowban van. Míg Bécs, Budapest, Varsó, Párizs és Madrid ezen a téren csak másodrangú jelentőségűek. Újabban Bukarest felé mind nagyobb mennyiségű alkaloida terelődik, ugyanez áll Moszkvára is.

Mint minden egyébben, úgy a kábítószeres fogyasztásában is Amerika szerzi meg napjainkban a vezetést. Az Egyesült-Államok egyedül majd annyi kábítószeret fogyaszt évente, mint egész Európa együttvéve. Magában Franciaországban és Angliában, valamint az északi államokban sem a morfinizmus, sem a kokainizmus nincsen különösebb mértékben elterjedve, talán csak Lyon, Marseilles, Dover, Rotterdam jelentősebb alkaloidafogyasztók. Ezen városoknak átlagnál magasabb narkotikumfogyasztását intemacionális forgalmuk hozza magával, maguk a törzslakók az elhasznált anyag igen kis részét fogyasztják el. Nálunk Magyarországon a narkotikumok fogyasztásában is a nagyvárosok vezetnek, de elszórva a falvakban és a tanyákon is találhatunk morfinistát, itt-ott pedig még kokainistát is, főleg az úgynevezett világ járt emberek között. A heroinizmus nálunk még teljesen ismeretlen szenvedély, a többi alább felsorolás alá kerülő narkománia pedig a morfinizmus és kokainizmuson kívül oly ritka, miszerint azoknak népünkre tett jelentékeny káros hatásáról beszélni teljesen indokolatlan volna. Nálunk, mint Európa nyugati országaiban, így Németországban, Ausztriában, Hollandiában, Svájcban, valamint Szovjet-Oroszország nyugati részében legelterjedtebb és sok helyt veszedelmes jelleget öltő narkománia a morfinizmus, mely után sorrend szerint a kokainizmus következik. A kokainizmus úgy az egyénre, valamint a közre kártékony, közvetlen és közvetett befolyásánál fogva sokkal veszedelmesebb, mint a morfinizmus, bár ennek hatása is felette nagy egyéni és nemzetgazdasági károkat okoz.

A kokaint vagy másképpen fehérmérget, a kereskedelmi nyelven kokszot, a lehető legkörültekintőbbben megszervezett titkos kereskedelem szállítja Mexikóból kőedényekbe, vázákba, kitömött állatokba, konzervdobozokba, iparcikkek ládáiba és még sok másba pakolva Európába. Mexikóban már Pizarro talált a bentlakók között kokainistát. Úgy Mexikó őslakói, mint a bevándoroltak, úgy a múltban, mint a jelenben is, minden fáradtságos szellemi és testi munka elvégzésének megkönnyítése céljából kókaleveleket szopogatnak, ami azután egy bizonyos időre fizikai teherbírásukat, ellenállóképességüket jelentékenyen emeli. Magukat ily módon a ki-

mondhatatlan fáradtságos utazásokhoz felerősítve, a munkabírásukat fokozó anyagot, a kókalevelet megszokják, megkedvelik, annak bevitelét szervezetük mindannyiszor megkívánja, ahányszor nekik ily természetű fizikai teljesítményeket kell szolgáltatniuk. A kokainélvezet Mexikóból került Spanyolországba, onnan a művelt nyugatra, honnét már mint a civilizáció együttthatója terjedt el az egész világra. A nyugati kétúrközpontokban, a nagyvárosokban azonban manapság nem a fizikai munkások a kokainisták, hanem a művészek, az írók, a politikusok, mérnökök, tanárok, orvosok, gyógyszerészek, egyszóval a szellemi tevékenykedéssel foglalkozók. A világvárosok majd minden éjjeli mulatóhelye, szórakozóhelye, tánccsamoka be van rendezve a fehérméreg, a kokain kiszolgáltatására. A kokainistáknak intemacionális ismeretéhez tartozik ezen helyeknek városenkénti ismerete is. Viszont ezen helyek alkalmazottai már messziről megismerik az ő kedves vendégeiket, a készpénzzel fizető, nem alkuvó kokainistákat. A kokainkereskedelem úgynevezett mozgó elmei állandóan felkeresik az Ő piacaikat, az ily helyiségeket, s ezek személyzetének útbaigazítása után áruikat a kokainistáknak drága pénzért adják el. A kokainista megszokott kokainjáért a kért magas árat minden meggondolás nélkül előteremti. Előbb ingó és ingatlan vagyonától, vagyontárgyaitól válik meg, majd pedig pénzeket vesz fel kölcsön, végül hamisít, csal, lop, szóval mindent elkövet, csakhogy készpénzre tegyen szert és a kokainkereskedőtől a megvett árut át tudja venni. Szerintem minden született kokainista pszichopata, az emberi társadalomban az úgynevezett dúvad szerepét tölti be, kit nyilvántartani, minden tettet figyelemmel kísérni, alkalmas pillanatban zárt intézetbe internálni nemcsak a kokainistának és annak családjának magánérdeke, hanem egyszersmind közérdek is.

Maga az illegális kokainkereskedelem azonban a legtöbb esetben nem tiszta kokaint ad méregdrága pénzért, hanem az úgynevezett elegyített kokaint. Ezen elegyített kokainban a legtöbb esetben a kokain mellett az ahhoz sokban hasonlatos bórsav van hozzákeverve. A kereskedelem ezen csalása a kokainistának még az egyetlen szerencséje, lévén a bórsav a szervezetre majd teljesen ártalmatlan anyag. A művelt nyugat romlottságát mi sem mutatja be leplezetlenebbé, mint az, hogy számos helyen kultúrelőadásokat, hangversenyeket hirdető művelődési egyesületek¹ hangversenycsarnokában a virágot áruló asszonyok tálcája, zenekari tagok hangszere, a személyzet műsorcsomagja alól kérésre egy hirtelen mozdulattal egy kis csomag esik elő, mi nem más, mint kokain, az egészség megsemmisítését okozó fehér méreg. Nálunk, hála a rendőrség szigorúságának, ez még nincsen így, de ne is legyen. Főleg Németország éjszakai élete van át és átszöve a titkos kokainkereskedelem szálaival. Dacára a legravaszabb detektív-fogásoknak, a legszigorúbb rajtaütéseknek a tettenérés a kokain-eladást illetőleg csak a legkritikább esetekben sikeré. Ha azután rajta kapnak is valakit a kokainnal való titkos kereskedésen, a szálak a kokain forrásáig alig követhetők. A kiszabott nagy, mondhatni horribilis bírság, tíz-harmincezer márka, minden fellebbezés nélkül meg lesz fizetve, legfeljebb néhány hétig a kokainistáknak nagyobb árat kell kokain-

jükért fizetni, mert a bírság abba bele lesz kalkulálva. A kokainisták a nagy városokban ismerik egymást, ugyanabba a tánc-mulatóhelyiségbe járnak, a tulajdonos pedig, saját hasznát nézve, igyekszik őket kokainnal ellátni, sőt bizonyos ünnepek alkalmával, mint azt hitelesen megállapították, gratis tiszta kokaincsomagokat oszt szét köztük. Így a berlini titkosrendőrség megállapításai szerint az egyik berlini kokainbarlangban a tulajdonos minden karácsonyeste minden egyes törzsvendégének öt gramm tiszta kokaint ad ajándékba. Itt jegyzem meg azt is, hogy a kokainkereskedelemnek saját titkos kereskedelmi nyelve, siffrírozott sürgönystílusa van és saját futárjai futnak az öt kontinensen keresztül.

A kokainnak a szervezetbe való bekebelezése főleg szippantás útján történik. A felszippantott kokain azután az orrnak nyálkahártyájáról a keringésbe, a vér útján végezetül az agyba jut. Az agyba jutott kokain ott egy sajátságos, bódulathoz hasonlós állapotot hoz létre. Ez a kokain okozta bódulat, az úgynevezett kokolores, a szippantás után rövidebb-hosszabb idő múltával szokott beállani, függve a kokaint felszippantó személyi sajátságaitól, valamint az elfogyasztott kokain mennyiségétől. Az embernek csodálkoznia kell, hogy egy kokainista mily mennyiségű kokaint képes naponta elhasználni. Feljegyzések szólnak arról, hogy az elfogyasztott napi 6—8 grammnyi mennyiség sem tartozik a ritkaságok közé. Ez oly nagy adag, hogy tíz nemkokainistát képes lenne megölni, annak értékéből pedig legalább tíz ember képes volna megélni. Általában 3—4 pengőt szoktak a kokaincsempészek a kokain egy grammjéért kérni. A berlini szakértők becslése szerint a négymilliós Nagyberlin mulatóinak egy éjszakai kokainfogyasztása 25—50 kiló kokain között szokott mozogni, ami pénzben egy év alatt körülbelül húsz millió pengőt tesz ki, tehát többet, mint a mi felsőbb oktatásunkat fedező állami költségvetés.

A kokainbódulatot kokainistáknál mindig csak emelkedő kokainmennyiség tudja előhívni. Ezen bódulatot előbb felületes álm, szín-, hang- és alaki érzécsalódások vezetik be, majd a bódulat mély álomszerű állapotba megy át. Ezen kábulatnak nevezett állapotból bágyadtan, lehangoltan ébred a kokainista. A kábulat 24, sőt 36 óráig is eltarthat. A kokainista különben ébrenléte alatt is állandóan érzéki csalódásokról panaszkodik, hallucinál, látomásai vannak. Különben összervezete is jelentékenyen szenved a kokain univerzális méregártalmától. Étvágya nincs, anyagcseréje meglassult, emésztése hiányos. Állandóan teltségi érzésről, gyomor nyomásról panaszkodik. Idült esetben lassanként üldöztetés! téves eszme alakul ki nála, mely azonban nem kidolgozott, nem rendszeres, annak nem létezéséről könnyen meggyőzhető.

Egy alkaloida-narkotikum sem teszi oly gyorsan és biztosan tönkre a narkomániás testi és lelki összetevőit, mint éppen a kokain. Helyesen mondja a berlini egyetem gyógyszer-tanszékének tanára, Lewin, hogy a kokainbarlangok kapuin át a kokainisták nem a gyönyör birodalmába, hanem a megsemmisülés sivár pusztaságába lépnek. Teljesen helyénvaló tehát, ha az emberiség összessége, a Népszövetség az egyes országok kormányai, a rendőrség, az orvostársadalom, a kü-

lönböző karitatív intézmények, de az egyes egyének is vállvetve felveszik a harcot a kokainizmus ellen. A mi országunkban a kokainizmus csak egy rövid ideje előtörő, jelentéktelen gaz, dudva, de éppen addig, míg ki nem fejlődik, míg ki nem virágzik, kell azt tönkretenni, kifejlődését meggátolni, teljesen megsemmisíteni, nehogy kivirágozva, magját széjjelhullatva, mérhetetlen károkat okozzon az amúgy is gondokkal küzdő csonka hazánknak. Sújtsuk drákói szigorúsággal a zug kokainkereskedelmet, helyeztessük gyámság alá a kokainistákat és minden engedély vonassék el azon mulató-tánchelyiség tulajdonosától, kinek termeiben az ő tudtával kokain lesz árusítva, vagy konzumálva.

A MÁSIK NARKOTIKUM, amely a világháború után kezdett nagyobb mértékben elterjedni, az ópium. Az ópiumnak mint bódítószemek élvezete, használata sem újkeletű. Az ópiomániának őshazája valószínűleg Egyiptom. Már a Ftolomeusok idejében Alexandria kikötővárosában sok visszaélést jegyeztek fel, melyeket a bűnözők ópiumkábulatban követtek el. A kínaiak voltak azonban minden időben utolérhetetlenek abban, hogy oly módokat, eszközöket találjanak fel, melyeknek segítségével az ópiumban levő kábítóanyagokat legintenzívebben ki lehet használni, melyek azt a szervezetbe a leggyorsabban vihetik be. Magát az ópiumot a mákfejek megsértése által kibuggyanó anyagból, annak beszárítása révén nyert ópiumkalácsból állítják elő. Ezen masszából az ópiumot vagy különféle vegyi anyagokkal kivonják és tisztítják, vagy pedig magát a masszát különféle edénybe, pipába tömik, azt párolgásra bírva, beszívják, de vannak direkt ópiumevők, ópiofágok is.

Az ópiumnak az emberi szervezetre gyakorolt hatását Quincey könyvében a következőkben adja. Az ópiumszívó álmában gyönyörű színjátékokat lát, a mindenség kialakulását végigszemléli. A színjáték szereplői földöntúli szépségben utolérhetetlen művészettel játszanak. Majd az álomban gyönyörű paloták, napfényes, a szivárvány színeiben játszó tájak, ezüstös, aranyos virányok lesznek láthatókká, melyek mind a kábulatban lévő tulajdonai. Sokszor a múlt pereg le, ismét azután a jövőjét látja, a jelent ezerszerre kívánatosabb alakulásban, mint az a ténylegesnek megfelel. Bizarr álmok sem ritkák, így évezredekkel azelőtt élt fáraókkal, szfinkszekkel beszélget, maga is múmiává változik és csendesen szemléli maga mellett elsuhanó évezredek sorozatát. Rémes álmok csak az előrehaladottabb stádiumban, főleg az ébredés szakában szoktak előfordulni. így az ópiumbódulatban lévő krokodilok társaságában látja magát, együtt sütkérezik velük, valamely ok folytán azok egyszerre üldözőbe veszik, alig tudja lábait kiemelni a Nílus süppedő iszapjából, az üldözők serege mind közelebb ér, már tátják is szájukat, hogy felfalják, mást nem tud, csak még egyet kiáltani. De ez elég is, ha nem is a megmenekülésre, de az ébredésre igen. Az ébredés után kimondhatatlan fáradtságérzés, összetörtség a jellegzetes. Az öröm és a boldogság, a félelem és a menekvés azok a vezetőmotívumok, melyek az ópiumkábulatra főleg jellegzetesek. De mindezek mellett az életből teljes kielégülésben van az ópiumszívónak része, melyet elérni

ében, a normál földi életben nem tud. Ez a vágyak beteljesülésének érzése az, mi azután annyi embert tesz keleten ópiumistává, az egyszer vele kacérkodót annak élvezetének örökös rabjává. Az ópium rombolása nem oly gyors, mint a kokain és annak élvezete nem is oly költséges, de élvezői munkahelyüktől mindinkább távolmaradnak, sőt a világtól is elvonulnak, nappal alszanak, éjjel meg szenvedélyüknek élnek, mi pedig annyit jelent, hogy a társadalomnak lassanként tehetetlenségévé lesznek, megszűnnek termelőkné lenni, pusztán mint fogyasztók nehezdednek a dolgozókra. Az ópiumszívás elterjedését a magyar népi lélekben rejlő nyíltság, becsületesség, munkaszeretet, reális érzék mindenben kontraindikálják, és tényleg úgy is van, hogy mindmáig, dacára a magyar faj ázsiai eredetének, az ópiumszívás kultusza itt teljesen idegen maradt. A kábulat előhívása magáért a kábulatért a magyar népléleknek idegen, bort sem azért iszik, hogy tőle berúgjon, hanem, hogy vidámabb hangulatra ébredve, énekével lelki világán könnyítsen. A kokainista, az ópiumszívó sohasem énekel, ezek csak irreális dolgokról álmodnak. Csak dologtalan, introspektív, álmodozó egyének, fajok válhatnak az ópium áldozatává.

Mielőtt az ópium alkaloidáinak, főleg a morfiumnak és a heroinnak narkomániát létrehozó szerepéről szólanék, röviden a hasis élvezetére térek még ki. Teszem pedig ezt azért, mert annak jelentősége nálunk nem nagy, így néhány mondattal végezhetek avval.

A hasis élvezetének eredete sem újkeletű. Már Homeros megemlíti, hogy a trójaiak az egyiptomi király ajándékát, nephentest véve be, vak buzgalommal rohantak a csatába, mit sem törődve az esetleges sérülésekkel, vagy a kapott sebekkel. Ez pedig nem volt más, mint ópiumlének hasissal való elegye. A hasis élvezete főleg távolkeleten van elterjedve. Baudelaire, a híres hasisélvező, annak hatását a következőkben adja. Elsőbben gyönyörűséges káprázatos kristály sugaraiban csillogó színsávokat lát a hasist élvező, majd mennyei szimfóniákat, harmóniákat hall, aranyos-kárpitos termeket pillant meg, benne tündéri szépségű najádokat és nimfákat. Ezt előbb felületes, majd mély bódulat és álomszerű állapot követi. A hasist azonban távolkeleten nemcsak mint hipnotikumot, hanem mint aphrodiziakumot is használják. A hasist áruló kereskedők legtöbbször az éjjeli mulatók környékén szokták azt árulni. A hasist kelet szépei még adagolt álomitalnak is fel szokták használni. Azok ugyanis alkalmilag titkon beöntik férjeik feketekávéjába, mire a férj hamar mély álomba szenderül, ők meg udvarlójukat minden félelem és zavar nélkül fogadhatják. Ezen célra a hasisnak ópiummal és almamaggal való elegyét külön név alatt szokták öreg anyókák árulni. Hasonló különleges rendeltetése van a hasisnak a mozlimek egynéhány önkínzó szektájánál is, kik abból jelentékeny mennyiséget szoktak elfogyasztani. A hasis fogyasztása után minden önkínzást, fájdalmat sokkalta inkább el tudnak viselni. Kelet a maga ezer mithoszával, babonájával, bűbajos regéjével különösen alkalmas talaj a hasis élvezetének elterjedésére. így érthető meg, hogy a keletről hozzánk jövő legtöbb tornász, mutatványos, fakir hasisélvező.

Szíriának francia kormányzója legutóbb Egyiptom intervenciójára a hasis élvezetét szűkebb határok közé szorítandó, az összes illegális hasis előállítását szolgáló kultúrát megsemmisítette. Hogy ugyanis mily jelentékeny volt az utolsó években például Egyiptomban a hasis élvezete, azt dokumentálhatja az, hogy 1929-ben az egyiptomi vámhivatalokban körülbelül 16.000 kiló hasist semmisítettek meg, ami körülbelül öt millió aranymárkát tett ki.

A MORFINIZMUS nálunk már a háború előtt is ismert volt, de a tulajdonképpeni szélesebb rétegekbe való elterjedtsége a háború utáni időkre, sőt napjainkra esik. Hogy ma mily elterjedt, azt a patikák forgalmából tudjuk legjobban megállapítani. Próbaként öt budapesti legnagyobb gyógyszerárban megszámloltattam, hogy hányadik vényen van morfium rendelve. Átlagosan minden ötvenedik expedíció morfiumra esik. Már most ha számításba vesszük azt, hogy a gyógyszerárakon kívül is mily nagy mennyiség jut a morfinisták kezébe, úgy nem kell túlzottnak tekinteni Leschke berlini professzor ezévi becslését, mely »érint minden századik orvos morfinista. Ugyanily százalékban szerepelnek a morfinisták között a gyógyszerészek, az orvosi segédszemélyzethez tartozók. A művészberek, a nagyvilági életet élők, a politikusok, írók, általában az intellektuelek között még nagyobb százalékban találunk morfinistát. Csekélyebb kontingensét tesz az annak a nagyiparosok, kereskedők, a legcsekélyebbet a kishivatalnokok és a mezőgazdasággal foglalkozók. Egyházi személyek között majd húsz esztendei gyakorlatom alatt morfinistával nem találkoztam. Magával a morfinizmussal tudományosan csak néhány esztendeje foglalkoznak, mióta az az intellektuel osztály egyik veszedelme lett. Mindenekelőtt az volt a törekvés, hogy a morfinizmus mint betegségesség körülhatároltasson, kielemeztessen annak alapja, az avval járó funkciós és orgános zavarok, azok lényegét alkotó molekuláris morfológiai elváltozások, pszichokémiai eltérések. Ezen betegészlelés, kivizsgálás, az azokból összetevődő klinikai megfigyelések eredményeinek rendezése után kerülhetett csak a sor a morfinizmus kauzális therápiájának kidolgozására. A morfinizmus therápiájának kidolgozásában azután számosan vettek a múltban és vesznek a jelenben részt. Németországban főleg Wuth munkálkodása érdemli meg a megemlítést.

Maga a morfium egy az ópiumból nyerhető alkaloida. Az ópiumban ugyanis a morfiumon kívül papaverin, kodein, narcein, narkotin, thebain, heroin fordul még elő. A morfiumot a gyógyászatba mint a fájdalom gyors oldóját, tehát mint analgetikumot mintegy száz évvel azelőtt Seertümer vezette be. Azóta alkalmazásának a klinikusok között számos nagynevű szószólója akadt, kik közül csak egynéhányat említek meg, így Nothnagelt, Jendrassikot, Stümpelt. Nothnagel anynyira megbecsülte a morfiumot, mint fájdalomcsillapítót, hogy előadásai során többször hangoztatta azt, miszerint nem szeretne orvosi ténykedést kifejteni akkor, ha morfium nem állana rendelkezésére.

A morfium ezen hatásának primér fájdalomcsillapító szerepe mellett van egy másik sajátossága, melynek folyományaként az orvostársadalom annak alkalmazását szűk határok közé igyekszik szorítani

és ez az, hogy az egyének egy bizonyos csoportja az egyszer adagolt morfiomot ismételten és ismételten megkívánja, az számára nélkülözhetetlenné válik. A summálódó bevitel következtében azután kibontakozik annak univerzális szekundér, tehát az általános szervezetet rongáló méregártalma. Ezen univerzális méregártalom azután az' anyagcsere zavarában, az organdinamika lefokozódásában, kahexiában, a diathesis inflammatorikához hasonlatos állapot kibontakozásában, végül a halálhoz vezető marasmusban kulminál. Hogy az emberek nem mindegyikéből válik morfinista, annak alkalmazása után, azt már régebben ismerték. Jendrassik, hazánk kiváló fia, ismerte azt elsőbben fel és ennek következtében született morfinistákról beszélt. A jelen közlemény szerzőjének egyik dolgozata szerint, melyben közölte beteganyagának a testi és lelki alkotottság szerinti átvizsgálásának eredményeit, megállapítást nyert az, hogy főleg a leptosom testi alkotottságú jellegzetességet felmutatók, kiváltképpen az asthéniasók, főleg akkor, ha azok lelki megalkotottsága cikloid típusú, tehát ha azok pszichosomatikus egyénisége a fenti típusok ötvözetéből tevődik össze, hajlamosak a morfinizmus kialakulására. Ily pszichosomatikus talajon azután ha valamely okból az orvos morfiomhoz nyúl, annak további adagolását makacsul megkívánva, annak ismételt bevitelét a legravaszabb fondorlatok árán is igyekezve keresztülvinni fejlődik ki a morfinista beteg. Az ily egyének azután a morfiominjekciókhoz hozzászokva, azt minden megengedett és meg nem engedett úton igyekeznek megszerezni és a napi morfiommennyiséget, melyet szervezetükbe visznek, állandóan emelik. Bizony 2.5 grammot fogyasztók nem tartoznak a ritkaságok közé, pedig ily mennyiségű morfiom értéke tíz pengő körül van. A morfinista majd kizárólagosan injekciók alakjában viszi azt be szervezetébe, a más úton való bevitellel szemben kifejezett ellenkezést tanúsít. A morfinista bőrét esztendőök alatt szitává lyukasztja és a szűrés-okoza fájdalmat élvezi. Bőre tele van az injekciók helyét mutató pigment-foltokkal, a bőralatti kötőszövet meg a gyulladásoktól deszkakeményiségűvé változik. A morfinista fecskendője és morfiomüvege nélkül sehova sem megy. Minden három-négy órában jelentékeny mennyiséget fecskendez be magának. Eleinte az emberi társadalomtól visszahúzódva, a nap legnagyobb részét otthon magányban tölti, hol zavartalanul él szenvedélyének, később szenvedélyét nem igen titkolva, társaságba, szórakozóhelyekre, kávéházba is szívesen elmegy, honnét azonban rövidebb-hosszabb idő múltával egy kis időre távozik. Ilyenkor a mellékhelyiségbe vagy egy nem lakott magányos szobába megy és ott adja meg magának a megkívánt injekciókat. Elképzelhető az a sterilitás, ami ily helyeken elérhető. A tú sokszor leesik a földre, alkohol momentán nincs és a kéz is piszkos. Ennek következménye azután hamar mutatkozik is. Eleinte az egyes injekciók udvara lesz vörös, majd kötőszöveti gyulladás lép fel, egész tenyérmnyi hely szűródik be. Később tályogok lépnek fel, érgyulladással. Ily egyének környéki nyirokmirigyzeit kitapintva, azok diónagyságúra duzzadtan találhatók, érzékenyek és fixáltaknak mutatkoznak. S fekély fekély után támad. Ezek megnyitása már sebészi feladat lévén, a morfinistából sebészi beteg lesz. Minden fekély a szív rezerv erejét, az egyén

ellenállóképességét jelentékenyen gyengíti. Végül egyik nagy fekély, plusz marasmus, az amúgy is legyengült morfinistának direkt, vagy egy interkurrens betegség indirekt úton végét okozza.

A morfinistának ezen rettenetes állapotából való megszabadítására a múltban csak két út volt többé-kevésbé járható. Vagy zárt intézetbe került, ahol azonnali vagy fokozatos megvonással igyekeztek őt abstinensé tenni, vagy más narkotikumokkal tartósan elaltatták és csak a táplálékfelvétel céljából keltették fel az első napokban. Mindkettő jelentékeny veszélyt rejtett magában. Mindenekelőtt a zárt intézetbe való helyezés erős lelki inzultus, mely alatt számosan összeroppannak, ehhez társul a személyzet szigorúsága, meg a szokott narkotikum részbeni vagy egészbeni megvonása. A morfinista előbb kért, könyörgött, majd fenyegetődött, erőszakosan lépett fel, sok esetben pedig öngyilkosságot követett el a megvonás alatt az intézetben. A protrahált narkózis meg oly szívgyengeséget, oly vagoton kríziseket produkál, melyek folyamányaként a beteg szívgyengeségben szám-tálán esetben elpusztul. Számatalan oly eset is fel van jegyezve, melyekben az intézeti elvonásnak, vagy a protrahált narkózisnak az abstinencia elérését illetőleg megvolt a kedvező hatása, a morfinista mint rekonvalescens, mint abstinens lett környezetének átadva, ott azonban az első közte és a külvilág közti összekoccanás, disszonancia felléptekor annak elfedőjéhc, annak prompt kiiktatójához, a morfiumhoz nyúlt, mely neki a kellemetlen színezetű érzések kívánt eliminálását meghozta, azt ismételten adagolni kezdte magának, miáltal előbbeni narkomániájába visszaesett. Számos oly morfinizmussal szövődött betegség is van, hol a tulajdonképpeni megvonás csak felesleges zaklatása, kínzása lenne a beteg egyéneknek. Ez főleg a gyógyíthatatlan, elviselhetetlen fájdalommal szövődött betegségekre vonatkozik. Egy karcinómástól, széteső gégefekélyestől, előrehaladt tabeszestől megvonni a morfiumot morfiumelvonás címén, nem képezheti az orvosi tevékenykedés feladatát, mert annak mindig csak segíteni szabad, jelszavas direktívák után menni értelmi átgondolás nélkül nem egyeztethető össze a mindenkori segítség magasabb értékű orvosi ténykedésével.

Ezekon a hátrányokon segíteni igyekezve, a mai fejlett experimentális farmakológia és az annak kutatásai eredményeit a gyakorlati életre hasznosító gyógyszeripar oly morfiumkészítményeket igyekeztek előállítani, melyek magukban involválják a morfiumnak bevált, kitűnő, semmi mással nem pótolható fájdalomcsillapító hatását, annak szekundér univerzális méregtartalmát paralizáló, biochemismust befolyásoló potenciálján. Ilyirányú törekvések számos készítményt vetettek a piacra, ilyen többek között a közelmúltban a gyógyszerpiacra került „Morphiolit“.

A morfinizmus mellett hazánkban a heroinizmus teljesen jelentéktelen narkománia, annak főleg tengerentúli országokban van számos híve. Ezért a heroinizmusról csak egyet-mást, érdekesebb részleteket kívánok megemlíteni. A heroin dyacetylmorphium, az ópiumban a morfiummal együtt előforduló alkaloida, de az a morfiumból kémiaiilag is előállítható. Jelentékenyen nagyobb méreg, mint a morfium. A zugkereskedelemben Etsch vagy Bia néven van forgalomban. Ame-

rika radikálisan akarva védekezni az ott mind erősebben lábrakapott heroinizmus ellen, egyszer és mindenkorra betiltotta annak előállítását. A Népszövetség megállapítása szerint, a heroingyártással főleg Svájc és Elzász foglalkozik, annak főbörzéje pedig Bécsben van. A heroinkereskedelemmel főleg lengyel zsidók foglalkoznak. Az egyiptomi kormány által, a narkotikák nyilvántartására alapított Central Narcotics Intelligence Bureau megállapítása szerint, egyedül Mühlhausenben az egyik vegyi gyár évente körülbelül 6000 kg heroint állít elő, holott gyógyszer célokra az egész világ évente nem használ többet, mint 2000 kilót. Ebből látható, hogy a nagyipar mily jelentékeny mennyiséggel többet produkál évente, mint amennyire gyógyászati célokra szükség lenne, a többi meg illegitim kereskedelem útján, mint élvezetet szolgáló narkotikum kerül forgalomba. A védekezés csak a gyáripar haszonra való törekvésének megfékezése, felvilágosító propaganda és drákói büntetések lehetnek.

A háborús és azutáni forgalmas időkből származik a meskalin-nak Európában való elterjedése. A meskalin Európának legújabb kábítószere, mely nálunk még teljesen ismeretlen. A meskalin a mexikói huchol-indiánusok szent kaktuszából, a Peyotlból, előállított ital, mely eleinte csak hazájában, később egész Amerikában, újabban Franciaországban, sőt Európa más országaiban is jelentékenyen elterjedt. Vele az irodalomban és a tudományos szaklapokban az utóbbi időben többen foglalkoztak. Így a francia Roubier a „Le Peyotl“ és Hans Heinz Ewers „Der Blaue Indianer“ című regényében. Hatásának tudományos kivizsgálását főleg a heidelbergi egyetem kutatásainak eredményei tisztázták. Maga a Peyotl-kaktusz Mexikóban szent növény, tiszteletére ünnepeket rendeznek, serlegekből isszák nedvét, és az elterjedt néphit szerint, az azt élvezőknek tőle látomásaik vannak.

A meskalin fogyasztók fizikai ereje bámulatos nagyra nő. Annak élvezete után akár 24 óráig a legvadabb táncot képesek lejteni, miközben forognak, rohannak, őrzöngenek és pajzanságuk határtalan.

A heidelbergi klinika megállapítása szerint a Peyotl főalkotórésze a meskalin. Erősebb élvezete után sajátságos bódulat, az egyensúlyi szerveknek zavara alakul ki. Előbb élénk érzékszervi csalódások lépnek fel, majd egyensúlyi zavar következik. Az érzékszervi csalódások egészen különleges típusúak. Így a hallucináció helyett inkább melódiahallás lép fel. A legkülönbözőbb zörejeket, artikulálatlan hangokat, a gép zakatolását, a kutya ugatását, szimfóniákká alakítják s mint harmóniákat hallják. De nemcsak a hallás területén, hanem más agyközpontok területén is jelentkezik ezen zavartság. A tárgyak súlyának megítélési készsége teljesen kiesik. A zsebóráát a kézbe adva azt mázsás tárgynak jelzik, az időtartamot sem tudják értékelni, a pillanatokat végtelennek ítélik, viszont kábulatok idejét csak rövid pillanatokra terjedőnek. Oly munkateljesítményekre válnak képesekké a meskalinbódulat alatt, melyet különben még a legnagyobb erőfeszítés árán sem tudnának keresztülvinni. A reflexek a kábulat alatt kiválthatók maradnak, sőt a kérdésekre is válaszolnak, de spontáneitás a mélyebb bódulat alatt igen csekély. A narkotikumnak ilyenemű bódulatot létrehozó tulajdonsága sokban közrejátszott abban, hogy a szélsőségre

hajlamos, impulzív, fantasztikus, mithoszokat kedvelő népek között annak élvezete mind szélesebb rétegben elterjedhetett. Így Franciaországban, főleg Párizsban egymásután nyílnak meg a meskalin-söntések. A meskalinnak a hatása a szervezetre felette káros, csökkenti a vegetatív szervek biotónusát, a fertőző betegségek elleni védekezési készséget, lefokozza az életerőt. Már magában a bódulatban is, de legtöbbször annak folyományaként, a legkülönbözőbb szervekben, működési zavarok, kiesések, gyulladások lépnek fel, annál nagyobb valószínűséggel, minél régebbi meskalinista az illető.

Teljesen ismeretlen szenvedély nálunk a főleg Ázsia egyes részeiben honos légy ölő galócagomba-élmény. Ennek főleg az Oroszország egyes vidékein, az Ob-, Jenissei-, Lena-folyók mentén lakó samojedek, tunguzok, s mások hódolnak már régtől fogva. A gomba porának a szervezetbe való bevitele után néhány órával sajátos kábulat alakul ki. Ennek kezdete énekléssel, táncolási kedvvel, nevetéssel vezetődik be. Majd a bódulat erősödve, sajátos depresszióhangulat alakul ki, miközben a bódulatban lévők mimikája a legváltozatosabb érzelmi átélésnek ad kifejezést. A bódulatban az érzéki csalódások óriási mértéket vehetnek fel. Óriást való látás, hallási zavarral együttesen jelentkeznek. A légyölő galócától bódulatba esett a kis kavicsot sziklának, az eléje tartott ceruzát telegráfoszlopnak, a fűszálat hatalmas cserjének látja. Gazdag orosz gazdálkodók egész vagyoniukat az általuk kedvelt gomba vásárlására fordítják, állataikat odaadják, csak hogy azt meg tudják maguknak szerezni. Az orosz állam már a múltban is, a tanácsköztársaság meg a jelenben mindent elkövetnek az avval űzött kereskedelem megszüntetésére. De úgy a nyugaton, mint a távoli keleten az emberi mentalitás általában sokban hasonlatos egymáshoz. Megfelelő haszon reményében túlteszi magát a tilalmon, az emberbaráti érzésen; nem az általános emberi javat, hanem a maga meggazdagodását tekinti legfőbb törvénynek. Ennek következtében mellékes az ár, fő az, hogy vegyék, még pedig drágán, legyen az bár méreg; kereskedő annak árusítására mindig fog akadni.

A NARKOMÁNIÁKRÓL SZÓLÓ e rövid ismertetésem kiegészítésül azt jegyzem meg végezetül, hogy a narkómánia nemcsak az emberek között van elterjedve, hanem az állatok között sem ismeretlen. Így tudjuk, hogy a legelésző állatok Texasban, Újmexikóban és Kolorádóban az úgynevezett Lolo-füvet élvezettel keresik és fogyasztják. Ettől sajátos, a légyölő galóca bódulatához hasonlatos bódulatba esnek. Ezek makacsul ragaszkodnak oly legelőkhöz, hol az megterem, más táplálékot nem akarnak elfogadni és inkább lesóványodnak, tönkremennek, de szándékukból nem engednek, így jelentős kárt okozva az állattenyésztőknek. Hasonlatosan viselkednek Ausztráliában az úgynevezett indigóevő állatok. Ezek a nyájból kiválva, mindig az általuk megkívánt növényt keresik fel, melytől azután sajátos bódulatba esnek. Ismeretesek még a seprű-cirokevő állatok is, melyek annak élvezetétől jellegzetes bódulatba esnek.

A narkotikumokkal sok tekintetben hasonlatos összetételűek és hasonló hatásúak a bájitalok. A kettő között az a nagy különbség,

hogy a narkomániás a narkotikumot saját elhatározásából következetesen viszi be a szervezetébe, viszont a bájtalt fogyasztó annak beviteléről mit sem tud, azt legfeljebb csak esetenként fogyasztja el, más elhatározásából. Ismeretük a mithoszok idejére terjed vissza, így a feljegyzések és mesék szerint Kleopatra és Kirke és Sába királynője is ismerték azokat. Legtöbbjében növényi eredetű narkotikum van, ehhez van azután rovarok, állatok teste egy bizonyos részének szárított pora hozzákeverve, régebben skarabeusz-, később kőrishogárpor szerepelt.

A fent mondottakat összefoglalva azt mondhatjuk, hogy minden korszaknak, időnek, népnek megvoltak és megvannak a maga bódítószerei, azokat megkívánó narkomániásai. A világháború azok elterjedésére igen kedvező befolyást gyakorolt. Abban ugyanis a legkülönbözőbb körülmények között találkoztak össze az öt világrész fiai, kik egymással nemcsak világfelfogásukat, vallásméleteiket, tudományos ismereteiket közölték, hanem szenvedélyeik, narkomániájuk sajátosságait is. A világháború lezajlása után, a recsegő, összeroppanó civilizáció babonák, bódító anyagok után nyúlt, hogy legalább rideg számító észszel, éber szemmel ne kelljen látni, végig szemlélni a sokra tartott nyugati kultúra összeomlását, a hitványabbnak a magasabb értékű fölé való kerekedését. De a bódulatba való esés nem szolgálta az egyénnek, az egyes fajoknak előnyét, javát. Bódulatban romokat eltakarítani, egy új világ megépítését megkezdeni nem lehet. Ehhez messzelátás, éber tekintet és álmoktól való mentesség kell, tehát ellenkezője annak, mit a hamis jelszavú tömegszuggeráció vagy a narkotikumok előhívni tudnak. Hosszú, sötét kábulatból, dermesztővé vált tespedést létrehozó éjszaka után, a magáhoztérés hajnalának derengő világosságánál most kezd az egész emberiség és az egyes népek arra ráeszmélni, hogy Luciferrel Belzebubot kiüzni nem lehet, Krisztusi szeretet nélkül egy új világot felépíteni képtelenség. Ebből az új világból mielőbb ki kell rekeszteni a narkotikumok élvezetét.

MÜLLER IMRE

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 10-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat, megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbbben a szám megjelenésétől számított hét héten belül. — A különnyomatok csak a Magyar Szende Társaság hozzájárulásával bocsájtatók könyvkereskedői forgalomba

Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. Nyomdaigazgató: Wózner I.)